

ISSN2548-088X

**Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi**

**Journal of
Social Sciences Institute**

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Social Sciences Institute

Cilt / Volume: 2
Sayı / Issue: 2
Aralık / December 2017

ISSN:2548-088X

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Oktay Selim KARACA

Editör Kurulu / Editors

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR – Editör / Editor

Arş. Gör. Ertuğrul ÇAM – Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU

Prof. Dr. Mustafa KOÇ

Prof. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK

Prof. Dr. Harun TUNÇEL

Doç. Dr. Murat ERCAN

Doç. Dr. Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI

Yrd. Doç. Dr. Serap KAMIŞLI

Yrd. Doç. Dr. Deniz SARI

İletişim Adresi / Management Center

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gülümbe / Merkez / Bilecik

Tel: +90 228 214 11 41

Web: <http://dergipark.gov.tr/bseusbed>

E-posta: ertugrul.cam@bilecik.edu.tr – mehmet.ozdemir@bilecik.edu.tr

Yayın Türü / Frequency

Yılda iki sayı, Uluslararası, Hakemli

Biannually, International, Refreed

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Social Sciences Institute

Cilt / Volume: 2
Sayı / Issue: 2
Aralık / December 2017

ISSN:2548-088X

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2016 yılında yayın hayatına başlayan ve yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergimiz sosyal bilimler alanına dair her türlü makale ve kitap incelemelerine açıktır. Dergimizin tarandığı indeksler; *Asos Index*, *AcademicKeys Index*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Scientific World Index*, *Scientific Indexing Service*, *Google Scholar*, *Journal Factor*, *DRJI (Directory of Research Journals Indexing)*, *CiteFactor*, *Infobase Index* ve *Sparc Indexing*.

Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute is a refereed journal that published biannually (June - December) since 2016. Our journal is open to all kinds of articles and book reviews on the study of social sciences. Indices; *Asos Index*, *AcademicKeys Index*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Scientific World Index*, *Scientific Indexing Service*, *Google Scholar*, *Journal Factor*, *DRJI (Directory of Research Journals Indexing)*, *CiteFactor*, *Infobase Index* and *Sparc Indexing*.

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

- Prof. Dr. Ahmet Çaycı Konya (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kalender (Konya Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Murat Yel (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Atabey Kılıç (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Aykut Ekinci (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Canan Çetin (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek Takımcı (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal Karakaş (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertan Efegil (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk Ataay (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Fazlı Polat (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gencay Zavotçu (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gönen Dündar (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülten Gümüştekin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Taş (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı Odabaş (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun Demirkaya (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun Tunçel (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Şen (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsnü Ezber Bodur (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Halil Tuğluk (Adıyaman Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Organ (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubilay Aktulum (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Lütfullah Türkmen (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali Çakmak (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Cahit Güran (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Saffet Sarıkaya (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehtap Özdeğer (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Bozan (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevlüdiye Şimşek (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Milay Köktürk (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhlise Coşgun Ögeyik (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Koç (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurhan Zeynep Tosun (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami Sezgin (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim Özaraslan (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Serpil Aytaç (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda Yapraklı (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman Değirmen (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahir Akgemci (Konya Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgay Biçer (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülkü Eliuz (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Vasfi Haftacı (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat Çakır (Konya Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar Semiz (Konya Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki Bayramoğlu (Konya Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ziya Avşar (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Refrees of this Issue (Aralık/December 2017)

Prof. Dr.	Ahmet aycı	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet Kalender	Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Canan etin	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülten Gmstekin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr.	Hakkı Odabaş	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	Harun Demirkaya	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüseyin Şen	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim Halil Tuğluk	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr.	İsmail Hakkı Aksoyak	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Kubilay Aktulum	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Kurtuluş Karamustafa	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Ltfullah Türkmen	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet Cahit Güran	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet Saffet Sarıkaya	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Milay Köktürk	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr.	Sevda Yapraklı	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Süleyman Değirmen	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Tahir Akgemci	Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Turgay Biçer	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Ülkü Eliuz	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Vasfi Haftacı	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr.	Vedat akır	Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf Bayraktutan	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr.	Abdullah zbolat	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr.	Ahmet Tanyıldız	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr.	Aybike zel	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr.	Ayhan Uak	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr.	Barış Metin	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Burhanettin Zengin	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	Ceren Giderler	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr.	etin Murat Hazar	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Enderhan Karakoç	Konya Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	Erbay Arıkboğa	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr.	Ferah Onat	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr.	Gülseren Keskin	Ege Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasan Soyupek	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr.	Hasret Aktaş	Konya Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	İrfan Yıldırım	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr.	Murat Doğdubay	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr.	Müberra Yüksel	Kadir Has Üniversitesi
Doç. Dr.	Nezih Tayyar	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Nuray Tokgöz	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr.	Nurbiye Uz	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr.	Nuri zgr Doğan	Nevşehir Üniversitesi

Doç. Dr.	Okan Ormanlı	İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr.	Oktay Selim Karaca	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr.	Özay Özpençe	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr.	Özlem Alikılıç	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr.	Ramazan Kazan	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr.	Sebahattin Devocioğlu	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr.	Selim Hilmi Özkan	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Sibel Karğın	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr.	Süleyman Erkan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Tutku Didem Altun	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ahmet Türkan	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Atakan Alkan	Kocaeli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Atilla Yücel	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Aydın Kırman	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ayşe Sosar	Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Cemal Sevindi	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Çağatay Başarır	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Esen Şahin	Konya Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fatih Mehmet Ciğerci	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fehmi Tanrısever	Bilkent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Feyza Ağlargöz	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Funda Acar Özçelik	Uludağ Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Gökhan Eşel	Nevşehir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Göksel Aymaz	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Gülçiçek Akçay	Trakya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Güral Çetin	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Halit Biltekin	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Hasan Taşkıran	Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Mehmet Gürbüz	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Mehmet Yastı	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Nezire Derya Ergun Özler	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Nurten Kiriş Yılmaz	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Oktay Berber	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Özer Yılmaz	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Özhan Hancılar	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Rabia Sağlam	Kocaeli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Sibel Sü Eröz	Kırklareli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Şenol Adıgüzel	Mustafa Kemal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Tülay Gümüşer	Konya Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Yakup Öztürk	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr.	İsmail Kekeç	Uşak Üniversitesi
Dr.	Mustafa Serhan Yücel	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr.	Özkan Işık	Afyon Kocatepe Üniversitesi

YAZAR REHBERİ

1. YAYIN İLKELERİ

- *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yılda iki defa (Haziran – Aralık) sosyal bilimler alanında yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.
- *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*'ne sosyal bilimler alanına dair Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde her türlü makale, kitap tanıtım/incelemesi ve çevirileri kabul edilmektedir.
- Dergimizde kör hakemlik uygulanmaktadır.
- Yazıların bilimsel ve etik sorumlulukları yazarlara aittir. Yazıların içeriğinden kaynakların doğruluğundan yazarları sorumludur.
- Dergimize gönderilmiş olan makalelerin daha önce yayımlanmamış veya başka bir yerde yayımlanmak üzere kabul edilmemiş/gönderilmemiş olması esastır.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe Sözlüğü ve Yazım Kılavuzu temel alınmalıdır.
- Dergimizde yayınlanan yazılar için yazarlarına telif ödenmez.

2. DEĞERLENDİRME SÜRECİ

- *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*'ne yazılarınız Dergipark üzerinden <http://dergipark.gov.tr/bseusbed> adresi kullanılarak gönderilmelidir. Dergipark harici (e-posta, kargo vb.) yollarla makale gönderimi kabul edilmemektedir.
- Dergimizde kör hakemlik uygulanmaktadır. *Dergimize göndermiş olduğunuz yazılarınızda yazarlara ait hiçbir bilgi yer almamalıdır.* Yazarlara ait bilgileri yazılarınızı gönderirken "Editöre Not" kısmına yazabilirsiniz.
- Dergimize gönderilen yazılarınız, MS WORD programında, tek sütun halinde, A4 kâğıt boyutunda, *Candara* veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, 1,5 pt satır aralığında yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında her yönden 2,5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Dergimizde APA referans gösterme yöntemi uygulanmaktadır ve DİPNOT referans gösterme yöntemi sadece açıklama yapılmak üzere kabul edilmektedir.
- Dergimize gönderilen yazılar Yayın İlkeleri gereği *Google Scholar, PubMed, Doaj ve CrossRef* internet kaynaklı veri tabanları ve *URKUND* intihal programı yardımıyla denetlenir. *URKUND* intihal programı denetimi sonrası %30 ve üzeri bir benzerlik veya söz konusu yazının başka bir yerde daha önce yayımlandığı / yayıma kabul edildiği tespit edilmesi durumunda, gönderilen yazılar değerlendirmeye kabul edilmeden **REDEDEDİLİR.**
- Dergimize gönderilen yazılar Editör Kurulu tarafından yukarıda belirtilen hususlar üzerinden bir ön kontrole tabi tutulur. Uygun bulunan yazılar konunun uzmanı en az iki hakeme değerlendirilmesi için gönderilir. Bu süreçte hakem ve yazar kimlikleri gizli tutulur.
- Hakemlere yazıların değerlendirmeleri için en fazla 15 gün süre tanınır.
- Hakem değerlendirme süreci sonunda, her iki hakem raporu da olumlu olan yazılar Editör Kurulu ve Yayın Kurulu'nun son onayı ile yayımlanır. Hakem raporlarından biri olumlu biri olumsuz olması durumunda ise Editör Kurulu ve Yayın Kurulu görüşü alınır. Editör Kurulu ve Yayın Kurulunun hakem raporlarına istinaden gerekli görmesi durumunda ilgili yazı üçüncü bir hakeme gönderilir. Bu durumda üçüncü hakem raporuna göre ilgili yazının yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verilir.
- Hakem değerlendirme raporlarında "Düzeltilme" kararı verilmiş ise, hakem değerlendirme raporlarında belirtilen düzeltmeye hakem önerilerinin yerine getirilmesi için yazarlara

İlgili raporlar ivedilikle iletilir. Hakem değerlendirme raporuna göre düzeltme sonrası yazılar tekrar hakemlere gönderilebilir veya editör kurulu tarafından söz konusu düzeltmeler incelenebilir. Gerekli düzeltmelerin yerine getirildiği yazılar hakkında Editör Kurulu ve Yayın Kurulu nihai kararını verir, ilgili karar yazarlarla ivedilikle paylaşılır. Hakemlerin düzeltme istediği yazılar için yazarlarımıza tanınan süre 10 gündür. Bu süre zarfında gerekli düzeltmeleri yapmayan veya düzeltme dosyası gönderilmeyen yazılar yayından düşürülür.

- Hakem değerlendirme raporları, Editör Kurulu ve Yayın Kurulu görüşleri sonucunda yayınlanması uygun görülen yazılar dergiye ait ilk sayıda yayınlanmak üzere sıraya konulur. Hakem değerlendirme süreçleri sonuçlanmamış yazılar derginin bir sonraki sayısında yayınlanmak üzere değerlendirme aşamasında bekletilir. Yazarların bu süreçte yazılarını geri çekme hakları saklıdır.
- Dergimizde yayınlanmak üzere kabul edilen yazılar için yazarlarımız, metinde temel değişiklik yapmamak kaydı ile Editör Kurulu ve İngilizce dil uzmanının düzeltme yapma haklarını kabul etmiş sayılır.
- Yukarıdaki esaslardan herhangi birinin eksik olması durumunda dergimize gönderilen yazılar değerlendirmeye alınmayacaktır.

3. YAZIM KURALLARI VE SAYFA DÜZENİ

- Dergimize gönderilen yazıların metin kısmında APA referans gösterme metodu, kaynakça kısmında ise MLA referans gösterme metodu kullanılmalıdır. DİPNOT referans gösterme metodu sadece açıklama yapmak için kullanılabilir.
- Dergimize gönderilen yazılar A4 dikey sayfa düzenine göre MS WORD formatında yazılmalıdır. Tablolarda ihtiyaç halinde A4 yatay sayfa düzeni kullanılabilir. Dergimize MS WORD formatı dışında gönderilecek yazılar değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir.
- Dergimize gönderilen yazılarınızda yazı karakteri olarak ***Candara*** kullanılmalıdır. Transkripsiyon yazı karakteri kullanılması durumunda ise kullanılan yazı karakteri Editör Kurulu'na bildirilmelidir.
- Sayfa kenarı boşlukları; **Üst: 2,5cm Alt: 2,5cm Sağ: 2,5cm Sol: 2,5cm**
- Yazı boyutu; tüm metin **10 punto** boyutunda olmalıdır.
- Satır aralığı; tüm metin **1,5 pt** satır aralığında olmalıdır.
- Öz/Abstract; **150-200** kelime arasında olmalıdır.
- Anahtar Kelimeler/Keywords; **3-5** kelime arasında olmalıdır.
- Girinti; tüm metin **0 nk**.
- Hizalama; iki yana yasla
- Sütun; tek sütun.
- Alıntılar; Doğrudan alıntılar tırnak içerisinde italik olarak verilmelidir.
- Dipnot; Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, kaynaklar kesinlikle dipnotta gösterilmemeli, yalnız açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.
- Tablolar/Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo numarası üstte, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.
- Resim; Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırılmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Şekil, çizelge ve resimler yazının üçte birini aşmamalıdır. Şekil, çizelge ve resimler estetik olmak şartı ile metin içinde uygun yerlere yerleştirilebilir.

4. KAYNAK GÖSTERME

A. Metin İçi Kaynak Gösterme

- Gönderme ve doğrudan alıntılar metin içinde aşağıdaki şekilde gösterilecek, konuyla ilgili kaynaklar **Kaynakça** kısmında verilecektir. Kaynak gösterme için kesinlikle dipnot kullanılmayacaktır.

(Selçuk 2015: 15), (Kesik vd. 2002: 16), (Şenöndeyici 1944: 15; Canım 2000: 85)

- Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı verildiğinde sadece yayın tarihi ve sayfa numarası yazılacaktır: "Kaplan (1976: 35) eserinde..."
- İkincil kaynaklardan yapılan alıntılarda asıl kaynak da belirtilecektir:

Köprülü (1926, Çelik 1998'den) veya (Atay 1936'dan akt. Çetin 1982: 76)

B. Kaynakça

- **Ansiklopedi Maddesi (Yazarı Belli):**
Göksoy, İsmail Hakkı (1996) "Filipinler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C:XIII, ss. 84-88.), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- **Ansiklopedi Maddesi (Yazarı Belli Değil):**
"Ankara", (1993) *Temel Britannica Ansiklopedisi* (10. Baskı), (C:1, ss. 75-80), Ana Yayıncılık, İstanbul.
- **Bildiri (Yayınlanmış):**
Gündoğdu, Cengiz (2005) "Padişah- Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Aziz Mahmud Hüdayi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivasi" [Bildiri], H. K. Yılmaz (Ed.); *Aziz Mahmud Hüdayi Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 20-22 Mayıs, Üsküdar Belediye Başkanlığı, İstanbul, ss. 179-195.
- **Bildiri (Yayınlanmamış):**
Çetin, Ahmet Kibar (2006) "Türkiye'de Ekonomi Politikalarının Etkinliği" [Bildiri], *Uluslararası Ekonomi Konferansı*, 11-13 Eylül, Sheraton Kongre Merkezi, Ankara.
- **Bilimsel Dergi Makalesi (Tek Yazarlı):**
Özden, Mehmet (2009) "Türkiye'de İktidar Sosyolojileri", *Türkiye Günlüğü*, C:98, ss. 82-85.
- **Bilimsel Dergi Makalesi (Çok Yazarlı):**
Bozdoğan, Aykut Emre, Davut Aydın ve Kasım Yıldırım (2007) "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8.2, ss. 298-305.
- **Çeviri veya Hazırlanan Kitaplar:**
Hazlitt, Henry (2006), *Ahlakın Temelleri* (Çev. Mehmet Aydın – Recep Tapramaz), Ankara, Liberte Yayınları, (1964).
Usta, Galip (1996) *Osmanlı Maarifi*, (Haz. Şükrü Elek) Kültür Yayınları, İstanbul.
- **Editörlü Kitap İçerisinde Makale veya Bölüm:**
Öztürk, Oğuz (2006) "Soğuk Savaş Yılları", Mehmet Alp (Ed.); *SSCB ve Kültür*, 1. Baskı, Ben Yayınları, İstanbul, ss. 17-45.
- **Elektronik Kaynaklar:**
Budak, Ali (2010) "XVI. Yüzyıldan Sıradışı Bir Şair Portresi: Gedizli Hasbi", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları: Prof. Dr. Meserret Diriöz Hatırasına* 4.2, ss. 152-164, http://www.turkishstudies.net/makaleler/1513093045_7budakali.pdf [Erişim Tarihi: 30.11.2010]
- **Tek Yazarlı Kitaplar:**
İnalçık, Halil (2013) *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- **İki Yazarlı Kitaplar:**
Ertem, Cemil ve Markar Eseyan (2013) *Dünyayı Durduran 60 Gün*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- **Kurum Rapor ve Yayınları**
DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1984) *Türkiye’de Sanayileşme Sorunları*, DPT Yayınları, Ankara, No: 102.
- **Tıpkıbasım Eser**
Kaşgarlı Mahmud (1074), *Divan-ı Lügat-it Türk*, [Tıpkıbasım], 1941, TDK Yayınları, Ankara.
- **Çok Yazarlı Kitaplar:**
Dağı, İhsan ve diğerleri (2010) *Devlet, Sistem ve Kimlik*, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

EDİTÖRÜN NOTU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından sosyal bilimler alanında yılda iki kez (Haziran – Aralık) e-dergi formatında online olarak yayımlanan ve Uluslararası alan indekslerine giren hakemli dergimiz, üçüncü sayısıyla birlikte yayın hayatına devam etmektedir.

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde tarih, din, dil, edebiyat, sosyoloji, felsefe, coğrafya, arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, güzel sanatlar, eğitim bilimleri gibi sosyal bilimler alanında yazılan Türkçe, İngilizce ve Rusça özgün/çeviri makale ve kitap tanıtımı/eleştirilerine yer verilmektedir. Dergimizin üçüncü sayısında 23 özgün makale ve 3 kitap tanıtımı yer almaktadır.

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Haziran 2018 sayısıyla birlikte yayımlanacak olan makalelerimize DOI numarası hizmetini sunmaya başlayacağız.

Dergimizin üçüncü sayısında yazılarıyla yer alan değerli yazarlarımıza, makale değerlendirme aşamasında katkı sunan hakem ve yayın kurulu üyelerimize teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Editör
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER / Contents

<u>Yazar / Author</u>	<u>Makale / Article</u>	<u>Sayfa / Pages</u>
Hanım Yılmaz	Mecmûa-i Gazeliyyât-ı Türkî'ye Dair	350-365
Kübra Yılmaz	Türk İslam Edebiyatında Faziletname ve Mekke, Medine, Kudüs, Şam Üzerine Yazılmış Manzum Bir Faziletname	366-381
Mustafa Gürbüz Beydiz	Tersane-i Âmire'de Çalışan Zanaatkârlar <i>Craftsmen Employed In Golden Horn Shipyard</i>	382-399
Aziz Başdin	İçtimai Gelenekler Açısından Selçuklularda Toy, Düğün Törenleri ve Gelenekleri (Sultan Alp Arslan Dönemi) <i>"Toy" Wedding Ceremonies And Traditions In Seljuks In Terms Of Social Traditions (Sultan Alp Arslan Period)</i>	400-406
Alaeddin Yalçınkaya & Yasemin Konukcu	İran Siyasetinde Dini Lider ve Cumhurbaşkanı İlişkileri: Hasan Ruhani'nin Birinci Dönemi Örneği <i>Religious Leader And President Relations In Iran Politics: Hasan Ruhani's First Period Example</i>	407-416
Vildan Meydan	2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi <i>The Analysis Of 2008 Russia-Georgia War In The Context Of The Ban On Use Of Force In The International Law</i>	417-429
Yasemin Şeyda Aktürk	Varoluş Felsefesi İle Suç Kavramına Bir Bakış	430-435
Bulut Gürpınar	Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı <i>Hilâl and Foreign Policy Views</i>	436-452
Hatun Korkmaz	Yerel Yönetimlerde Etkinlik ve Demokrasi Sorunsalı <i>Efficiency and Democracy Problematic in Local Governments</i>	453-463
Hakan Önal & Emin Atasoy & Selahi Coşkun	Natural Features of Poland and Belarus for The World Regional Geography Lesson <i>Ülkeler Coğrafyası Dersleri İçin, Polonya ve Belarus'un Doğal Özellikleri</i>	464-474
Kamile Çetin	Marka Deneyiminin Güven, Tatmin ve Bağlılığa Etkisi <i>Brand Experience Effects On Trust, Satisfaction And Context</i>	475-492
Görkem Altınörs	The Role of International Monetary Fund As An Apparatus of Hegemonic World Order: A Gramscian/Coxian Approach to the Neoliberal Transformation of Turkey <i>Hegemonik Dünya Düzeninin Bir Aracı Olarak Uluslararası Para Fonu'nun Rolü: Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümüne Gramsciyen/Coxyen Bir Yaklaşım</i>	493-514
Uğur Ceylan & Ömer Zafer Güven	Yerli Turistlerin Satın Aldıkları Yurtdışı (Outgoing) Paket Turları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma <i>A Research On Evaluation Of Local Tourists Outgoing Package Tours</i>	515-532
Mustafa Arı & Gökhan Bayram	Kurumsal Yönetim Açısından Sosyal Sorumluluk ve Çevre Muhasebesinin İncelenmesi <i>Social Responsibility and Environmental Accounting in Terms of Corporate Governance</i>	533-545
Yalçın Çetin	Nietzsche'nin Adalet Anlayışı <i>Nietzsche's Understanding of Justice</i>	546-557

Ömer Tahan & Zeynep Uçar	Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Fen Okuryazarlığına İlişkin Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi <i>A Review Of Studies Regarding Science Literacy In Preschool Education Institutions</i>	558-567
İlker Usta	Gençlerin Ahşap Hakkındaki Algıları <i>Young People's Perceptions About Wood</i>	568-609
Fatih Sona	Divan Şairlerinin Gözünden Verem <i>Tuberculosis In Perspective Of Divan Poets</i>	610-618
Hayat Zengin Çelik & Senem Tezcan	Türk Sinemasında Göç Temalı İstanbul Filmleri Üzerinden Kentlerdeki Mekânsal ve Toplumsal Değişimlerin İncelenmesi <i>Examination Of Spatial And Social Changes In The Cities On The Turkish Cinema Through Istanbul Films With Migration Theme</i>	619-636
Murat Düzer & Saim Önce	Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Finansal Performans: BİST'te İşlem Gören Şirketler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>Corporate Sustainability Reporting And Financial Performance: A Comparative Analysis For Companies Traded In BIST</i>	637-648
Halil İbrahim Kocabıyık	İstifhâm Edatları <i>Interrogatives</i>	649-663
Uğur Matıç	Demokrat Parti Dış Politikasına Akis Dergisi'nin Yaklaşımı (1954-1958) <i>Approach of The Akis Magazine in The Democrat Party Foreign Policy (1954-1958)</i>	664-679
Nilüfer Serinikli	Kooperatifçilik ve Ahi Birlikleri <i>Cooperative And Ahi Organizations</i>	680-689
Kitap Tanıtımları / Book Reviews		
Ahmet Karaman	Altun Yaruk (Sekizinci Kitap)	690-691
Melike Oktay	Gottfried Wilhelm Leibniz Felsefesinde Bilgi teorisi ve Mantık	692-694
Hatice Gökçe	Hausmann'ın Paris'i İhya mı? İmha mı?	695-699

Mecmûa-i Gazeliyyât-ı Türkî'ye Dair

Hanım Yılmaz¹

Öz

Cem' kökünden gelen Arapça bir kelime olan mecmûa, derlenmiş biraraya getirilmiş manasında olup şiir mecmuaları ise biyografik eserlerde adı geçmeyen şairleri, divan tertip etmemiş şairlerin şiirlerini ya da divan tertip eden şairlerin divanına dâhil etmediği şiirleri içermesi, şiirler haricinde içinde yazılmış notlarla döneme dair bilgileri sunmasıyla birlikte edebiyat tarihine katkı sağlaması gibi birçok önemli bilgiyi barındırması sebebiyle ilmî çalışmalara kaynaklık etmiştir. Hakkında çalıştığımız mecmûa da Kitabhane-i Meclis-i Şuara-yı Milli(5499/335)' de kayıtlı bir şiir mecmuasıdır. Burada, sözkonusu mecmua hakkında bir değerlendirme çalışması ortaya koymaya gayret ettik; metne ve kazanımlarımıza dair bilgi vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: mecmua, şiir mecmuaları, gazel

Abstract

Mecmûa, which is an Arabic word from the root of cem' and meaning of compiled also poetry compilations, which contain poets, their name isn't take part in biography books and contain poetries which written by poets haven't any poetry book, besides the poets, notes that written in this compilations is contributing to the history of literature because of having information about the period. The compilation we worked on is a poetry magazine registered in Kitabhane-i Meclis-i Şuara-yı Milli(5499/335). We were trying to presentate an evaluation study and trying to give information about the text and results.

Key Words: compilation, poetry compilations, gazel.

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hmnylmz90@gmail.com

Giriş

Arapça bir kelime olan cemè masdarından türeyen mecmua 1.Toplanılıb biriktirilmiş ve tanzim ü tertib edilmiş şeyler heyeti 2. Eş'ar ve sair âsâr-ı müntehaba cem ve kaydıyla hâsıl olmuş risale, bu gibi âsâr-ı müntehabın kaydına mahsus cüzdan 3. Ulum u fûnun u edebiyata müteallik mebahısı cami olarak neşr olunan risale-i mevkute². Cem olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm, toplanıp biriktirilmiş, tertib ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi 2. Seçilmiş yazılardan meydana getirilmiş yazma kitap.³ Bir araya getirilip düzenlenmiş nesnelere bütünü, koleksiyon 2. Şiirler, seçme sözler ve türlü konularda notlar yazılı cep defteri⁴“İçinde seçme yazıların bulunduğu el yazması eser”⁵ olarak tanımlanmıştır.

Türlü konulardaki seçkileri içeren mecmualara dair şu tasnif burada zikredilebilir: Nazire Mecmuaları, Seçme Şiir Mecmuaları, Aynı Konu ile İlgili Eserlerin Bir Araya Gelmesi ile Oluşan Mecmualar, Karışık Mecmualar, Tanınmış Kişilerce veya Derleyen Belli Kişilerce hazırlanmış Mecmualar⁶

Şiir Mecmuaların Klâsik Türk Edebiyatına Katkıları

Mecmûaların farklı alanlardaki diğer araştırmalara katkıları olmuştur. Şiir mecmûaları edebiyat araştırmacıları için önemli kaynaklar arasındadır. Derlendikleri döneme dair katkıları göz önünde bulundurulduğunda mürettibin derlediği mecmûanın belirli bir zümrenin eğitime veya o zümreye bilgi vermeye yönelik bir mecmûa olmasından söz edilebilir. “Mecmua, belli bir grup gözetilerek hazırlandıysa bu grubun

estetik zevkine, okuma amacına dair ne tür değerlendirmelerde bulunulabilir?”⁷ Sorusunun cevabı da hem derlendiği döneme sağladığı katkıları açığa çıkarır hem de günümüzde bu konuyla ilgili çalışmaları aydınlatır niteliktedir. Yine şiir mecmûaları döneminde tezkirecilğe de katkı sağlayan kaynaklar arasında yerini almış, “özellikle tezkire yazarları şiir örnekleri için mecmualara müracaat etmiştir.”⁸ Mecmûaların gelenek çerçevesinde yetişen şairlere kaynaklık etmesi de bu hususta önemlidir. Mürettibin edebî zevkini tatmin etmesinin yanı sıra “Mecmûaların hem muhtemel okuyucu kitlesini hem de bu okuyuculardan şair olanlarını karakter ve meslekî bakımdan eğitmeyi amaçladıkları”⁹ şairler için bir ekol olma vasfını da beraberinde barındırdıkları kaynaklardan biri olarak da nitelendirilmesi sözkonusudur. “Mecmûaları genel olarak değerlendirecek olursak bu eserlerin bir kısmı, eğer mürettib bilinçli ise şair adayları için kaynaklarda tettebbuè veya mütâlaèa gibi kelimelerle karşılanan şairlik için ön hazırlık da diyebilceğimiz el kitapları şeklinde tasavvur olunabilirler, nitekim bu şiir dağarcıklarını elinde bulunduran, inceleyen şair adayları belki de iyi ve kötü şiiri birbirinden ayırdedebilecek ve kendi poetikasını oluşturabileceklerdir.”¹⁰

Bugün de mecmûaların Klâsik Türk edebiyatına katkıları yadsınamayacak orandadır. Bunlara da şu şekilde değinmeye çalışa-

⁷ Kurnaz, Cemal ve Yaşar Aydemir (2013), “Mecmûalara Sorulması gereken Sorular” Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C: VIII, sayı: 1, s. 51-64.

⁸ Gürbüz, Mehmet (2013) “Mecmuaların Tüketim Biçimlerine Göre Kimi Tespitler” Gazi Türkiyat, sayı:12, s. 67-74.

⁹ Koncu, Hanife ve Müjgan Çakır (2012) “Şair yetiştiren bir kaynak olarak mecmûa” Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı, İstanbul, Turkuaz Yayınları, s.117-134.

¹⁰ Koncu, Hanife ve Müjgan Çakır (2012) “Şair yetiştiren bir kaynak olarak mecmûa” Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı, İstanbul, Turkuaz Yayınları, s.117-134.

² Şemseddin Sâmî (2009), *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

³ Devellioğlu, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi yayınları.

⁴ Tulum, Mertol (2013), *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları,

⁵ Pala, İskender (2003), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları.

⁶ Kut, Günay, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, 171-177.

çağız: Tezkirelerde adı geçmeyen şairleri içeren bir kaynak olarak mecmualara baktığımızda bu şairlerin tespit edilmesiyle edebiyat tarihimize yeni bilgiler eklenebilir. Bununla birlikte mecmûalar şairlerin biyografilerine dair bilgilere ulaşılabilir kaynaklardan biridir. Son dönem tezkirecilliğine baktığımızda “Tezkirecilik Kafzade Faizî ve takipçileriyle seyir değiştirdiğinde ise daha çok antoloji niteliğine bürünen tezkirelerde şairin adı, mesleği, ölüm tarihi belirtilir. Kimi şairlerin şiir mecmûaları da bu anlamda antoloji tipi tezkirelere yakınlaşarak şairin adına, mahlasına, lakabına, fiziksel özelliklerine, memleketine, mesleğine, milliyetine, ölümüne dair bilgilerin yer aldığı eserler şekli almıştır.”¹¹ Bir diğer husus da mecmûaların, divan tertip etmiş şairlerin şiirlerinin “metin tenkidi yapılan çalışmalarda görülmeyen nüsha olması, şairin divanını tertip ettikten sonra şiir yazmış, şairin divanına girmesini istememiş olması, şairin divanını kendisi tertip etmemiş, sonradan bir başkası tarafından tertip edilmiş, böylelikle bazı şiirleri tertip dışında kalmış olması, bazı şairlerin müsveddelerinin ölümünden sonra yayılmış olması”¹² gibi nedenlerden dolayı divanlarında bulunmayan şiirlerini ihtiva etmesidir. Metin neşri çalışmalarında da başvurulan “şiir mecmûaları klâsik metin neşrinde muhtevasına göre kimi zaman ele alınan eserin bir nüshası olarak kabul edilmiş kimi zaman da gerekli kısımlarda istifade kaynağı olmuştur.”¹³ bu noktada şiir mecmuaları, tenkitli metin neşri çalışmalarında da başvurulan kaynaklar arasında yerini almıştır.

Yukarıda da ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi derlendiği dönemin edebi beğenisini sunmakla beraber mürettep divanı olan şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerini,

¹¹ Mehmet Gürbüz Biyografik Değer Bakımından Şiir Mecmûaları <https://www.academia.edu.tr>

¹² Aydemir, Yaşar (2007) “ Metin Neşrinde Mecmûaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları C: II, S:3, , s. 122-137.*

¹³ Tanyıldız, Ahmet (2012)“ Şiir Mecmûalarının Neşri Hakkında”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.V, S.21, s.224-239.*

divan tertip etmemiş şairlerin şiirlerini, tezkirelerde adı geçmeyen şairleri ihtiva etmesi ve bünyesinde yer alan çeşitli bilgilerle birlikte şairlerin biyografik bilgilerine ulaşmamızı sağlayan şiir mecmuaları Klâsik Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Buradan hareketle ilim âlemine katkı sağlayacağını düşündüğümüz bir gazel mecmûasını, Kitabhane-i Meclis-i Şuara-yı Milli 5499/335 numarada kayıtlı Mecmûa-yı Gazeliyyât-ı Türkî’yi çalışma konumuz olarak seçtik.

Mecmûa-i Gazeliyyât-ı Türkî’nin İçeriği

15. ve 16. Yüzyıllarda yaşamış olan şairlerin şiirlerini içeren sözkonusu mecmûanın mürettebi hakkında herhangi bir bilgi bulamadığımız ancak şiirleri derlenen şairlerin yaşadığı dönemden hareketle 16. Yüzyıla ait olduğunu düşündüğümüz bu şiir mecmûasıyla ilgili çalışmamız “Giriş-İnceleme-Metin-Dizin” kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmamızın “Giriş” kısmında “mecmûa”nın sözlük anlamlarının yanısıra mecmûaların tasnifiyle ve özel olarak şiir mecmûaların tasnifiyle ilgili maddelere yer verdik ayrıca mecmûaların edebiyatımızdaki yeri ve önemine de bu bölümde değindik.

Çalışmamızın “İnceleme” kısmında mecmûa metninin imlasına dair bilgileri, mecmûada hangi şairlerin şiirlerinin yer aldığını ve bu şairlerin biyografilerini içeren bilgiler verdik; metinde geçen “li-muharririhî” ibaresinden mürettebin de “ Kâni” mahlaslı bir şair olduğunu tespit ettik. “Metin” kısmında ise Arap harfli el yazması mecmûa metnini Latin harflerine transkribe etmenin yanısıra yıpranan ve okunaklı olmayan yerleri vezin ve anlam yardımıyla tamir etmeye çalıştık; okuyamadığımız kelimelerin ise aslını Latin harflerine aktardığımız metinde ilgili yere kopyaladık. Okuduğumuz şiirlerin hangi şairlere ait olduğunu tespit etmeye çalıştık. Müellif, derlediği tarihe dair bilgi kaydetmediği için mecmûanın, şairlerin yaşadığı dönemden hareketle 16. yüzyılda derlenmiş olabileceğini düşündük. Mecmûada şiiri olup divan tertip eden şairlerin şiirlerini,

yayımlanmış olan divanlarıyla karşılaştırarak nüsha farklarını, yine divanlarında olmayan fakat mürettibin mecmûada kaydettiği beyitleri de dipnotlarla belirttik. Metnin sonuna metinde geçen özel adlara dair bir dizin ekledik.

Mecmûa-yı Gazeliyyât-ı Türkî, 107 varaktan oluşan bir mecmûadır. Mahlas beyitleri kaydedilmeyen şiirler olmakla birlikte mevcut mahlas beyitlerinden hareketle 50 şairin şiirinin kaydedildiği görülmektedir. Mecmûada, 229 gazel, 2 adet beyit, 6 adet ikişer beyit, sonunda ise mürettibe ait olduğunu düşündüğümüz bir kıt'a ve ferd yer almaktadır. Sözkonusu mecmuada yer alan şiir sayılarından hareketle birinci sınıf olarak niteleyebileceğimiz divan şairlerinin döneminde de popüler olduğunu söyleyebiliriz öyle ki mürettip de bu şairlerin çok sayıda şiirini kaydederken diğer şairlerin şiir sayısını sınırlı tutmuştur; mürettibin de Ahmed Paşa'nın gazelini kaydettikten sonra Çakerî'nin ve Hayâlî Bey'in bir gazelinden sonra da Emirî mahlaslı şairin naziresine yer vermesi bunu destekler niteliktedir. Burada Ahmed Paşa'nın mecmûaya kaydedilmiş bir gazeline de divanında rastlamadığımızı ifade edelim. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi bu mecmuada da mürettep divanı olmayan veya tertip ettiği divanları günümüze ulaşmayan ya da ulaşmışsa da ilim alemine tanıtılmayan şairler olabileceği ihtimalini düşünebiliriz. Bu bağlamda mecmûanın mürettibinin de bir şair olmasından hareketle umuyoruz ki ilerleyen zamanlarda hayatı hakkında bilgi sahibi olabilir; farklı şiirleriyle ya da varsa divanıyla karşılaşılabiriz.

Mürettibin şiirlerini kaydettiği şairler şunlardır: Karamanlı Nizâmî, Zâtî, Figânî, İshak Çelebi, Revânî, Gubârî, Gelibolulu Sun'î, Hayâlî, Ahdî, Cihâdî, Mesîhî, Necâtî, İzârî, Ahmed Paşa, Rûmî, Şevkî, Ahî, Remzî, Zârî, Tavâfî, Zecrî, Tahsin Ali, Sâbirî, Mecîdî, Fevri, Hayretî, Emrî, Tâli'î, Hilâlî, Sâ'î, Çakerî, Niyâzî, Adnî, Sa'dî, Rahîmî, Revânî, Kenzî, Fahrî, Kânî(mürettip), Riyâzî, Emîrî, Meâlî, İsâ, Garibî, Haverî, Firâkî, Nazmî, Hafî, Visalî, Hasbî

Mecmuadaki matla beyitler ise:

Éy cemâlûñ âyet-i ' unvân-ı dîvân-ı qadîm
 Qaşlaruñ tuğrâsı bismillâhırrahmanırrahîm
 Karamanlı Nizamî

Nesne düşmiş yâre bakarken raqîbûñ çeşmine
 Dostlar el qaldırub hâcet dileñ tâ kim Haq' a
 Karamanlı Nizamî

Dil düşdü ' âlemûñ yine bir hûş-şafâsına
 Mâ' il degül o mâh velî müşterisine
 Zatî

Beni eğri çıkarmasun yanuñda hancer-i ser-tîz
 Yüzine sürmesün alub bir avuç qanum ol hûn-rîz
 Figânî

Her kim dilerse ağ ola yüzi kefen gibi
 Qanlara boyasun tenini kûh-ken gibi
 Figânî

Bâğ-ı ruhuñda zâhir olalı benefşe-zâr
 Boynu burulu¹⁴ oldu çemende benefşe-zâr
 Figânî

Ey sehî-qadd gam-ı zülfûñ ile perişan hâlem
 Sâye-veş hâkde üftâdeyem ü pâ-mâlem
 Figânî

Hâlûñ gamıyla tâzeledüm sine dağını
 Yağdım dil ehlinûñ o söyünmüş çerâğını
 Figânî

Dil-berüm gülşen-i cennetde açılmış güldür
 Ehl-i cennet gibi yâ Rab anı her dem güldür
 İshak Çelebi

Câm-ı mey tutmañ leb-i cânâne berâber
 Lâyık mı bir iş eyleyesuñ kâne berâber
 İshak Çelebi

¹⁴ burulu: buruldu, Figânî Divanı , s. 55.

Saňa kim didi dili derdile bîmâr eyle Tabîbüm yûri var hâsteñe ¹⁵ tîmâr eyle İshak Çelebi	Rûz-ı rûşenden n'ola envâr olursa şânumuz Mîhr-i 'âlem tâbdan yaqar çerâğı câmımız Hayalî
Her zamân ol nergis-i fettân mest Hâncer-i bîrrân elinden qan mest İshak Çelebi	Gözünün qaşrını ¹⁶ eylerse hayâlün n'ola câyı Şeh-i 'âlemdür idinse yaraşur sırça serâyı Fıganî
Hûblar çünki görür 'âşıkı bülbül yerine 'Ârif ol sen de taqın bir güzeli gül yerine Revanî	Yele virürse bād-ı ecel ger gubârumuz Hâcet-geh-i cihân ¹⁷ ola seng-i mezârumuz Fıganî
Naşş iden hâtt-ı hilâli taqa minâ üstüne Görmedüm ebrû ben ol ebrû-yı garrâ üstüne Gubârî	La'line karşı ezilme ey şekker Gey şaşın 'âşıkları başın üzer ¹⁸ Emrî
Bir câm ile kılalı yine sâkî beni mecnûn Beñzer ki dilâ etdi şarâba o gül efsûn Sun'î	Bî-vaqt geldi yâr işigüne meh-i münîr Şeb-revlik anuñ uşta getürdi yüzine kir
Yaş dökdi gözlerüm bakıcaq sine dağına Haylî çaq aqçe düşdi erenler çerağına Hayalî	Gelmemişdür cihâna senden yeg Bî-bedelsün efendi begsün beg Cihadî
N'ola gözlerse erbâb-ı nazar ruhsar-ı cânânı Alurlar ortaya pervâneler şem'-i şebistânı Hayalî	Ne gizlersin şaçıñ bûyını bizden Şehâ umduğumuz bu muydu senden Mesihî
Lebün hayâl geleden bu çeşm-i pür-hûna Gözümün yaşı dönüpdür o demden câm-ı gül-gûna	Hâtt-ı reyhân ile ol zîbâ 'izâr Şanasın muşhafdur âyet-i ber-kenâr Necâtî
Ey qaşuñ biñ yâ çeküb atmaqda sehm-endâz-ı hûb Tîr-i gâmzeñ ehl-i derd içinde mahbûbu'l-kulüb Hayalî	Gülşene serv ü çemen şöyle eli kurı varur Anıñ çün bir adım yer gidemez tırı varur Necatî
Hâbîbün kâbe kavseyni rumûzın şûfî benden şor Muhammed âlinün mâhiyyetin Veysel Karandan şor Hayalî	Bād-veş hâk olsunlar yoluna her ehl-iderd Hâtırına qorqarın dil-i nâzeninine kona gerd İzarî
Kesdüm varaq çiğerden aldım elüme hâme Yazmağičün niğâra bir iştiyâk-nâme Ahdî	

¹⁵ var hâsteñe: dil-hâsteñe, İshak Çelebi Divanı, s.290.

¹⁶ Gözünün qaşrını: Gözümün qaşımı , F.D. s.126.

¹⁷ Hâcet-geh-i cihân: Hâcet-geh-i nişân, Fig.D. s. 65.

¹⁸ üzer: ezer, Emrî Divanı , (Çevrimiçi),
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607.emridiv-anipdf.pdf?0>, s.76, 19 Nisan 2017.

Bir mür zebûn etmiş nuţkile Süleymân'ı
Âhubere şayd idüb bend eylemiş aşlanı

Ahmed

Şol peri-peyker ki dil zülf-i perîşânındadır
Âyet-i hüsn ü melâhat ol peri şânındadır

Karamanlı Nizamî

Merhabâ ey büy-ı zülf-i dilberâ
Kağı yeller esdi geldüñ bu yana

Zatî

Kaşımmedür gelen gözü yaşı nigârumuñ
Nergis bitürdi dâ' iresinde mezârumuñ

Ahî

Heçr-i ğamuñ bu bendeñe bir sille urdı kim
Od çıkdı gözlerümden efendi yalab yalab

Zatî

Zülfüñi gören şabâ depreducek cân dökülür
Söze geldükde lebüñ çeşme-i hayvân dökülür

Fitne-i kâmetüñle kim olavüz
Ġâyetî âhir talguk olavüz

Rumî

Hıta vü Çin ü Maçini gezersem dâr-ı dünyâda
Kaşır etmez benüm gönlüm meğer zülf-i
siyâhında

'Aşk bir şem' -i İlahîdür benem pervânesi
Şevk bir zencirdür gönlüm anuñ dîvânesi

Hayalî

Cânâ vefâya başla yeter bî-vefâlıg et
BîĠâneliği ço güzelüm âşnâlıg et

Ger tîr-i heçr¹⁹ ile çıkar cân tenden ey perî
Çıkmaz gönülde ölmekle ğamzeñ oğları

Figanî

Meh degüldür görinen ey âfitâbum âsumân
Şeb-külâhın tîr-i âh-ı 'aşıka dikdi nişân

Zatî

'Aşk illerinde şâh-ı belânuñ penâhıyuz
Mecnûn gibi diyâr-ı ğamuñ pādşâhıyuz

Figanî

Geçer ol bî-vefâ her dem eli belinde aĠyârıñ
Meded ey dostlar feryâd elinden ol cefâkârıñ

Remzî

Tuysun kaşısına giceler varduĠum o yâr
Kaşdîl-i tâli' im kerem it yâ İlahi uyar

Zatî

Kulı kurbânı olmuşam görelde ben peri-zâduñ
Beni ğamdan hâlâs eyle nigârâ olam âzâduñ

Zarî

Didüm nice beñzer ayaĠun topraĠına zer
Ol sîm-beden dedi sözüñ yüzüne benzer

Zatî

Didüm yok mı cefânuñ müntehâsı
Didi uş şimdi oldı ibtidâsı

Ahî

Çıkdıkça na' l-i esb-i depemden şerâreler
Güyâ ki hilâlî çevre alurlar sitâreler

Zatî

Güzeller ğamze-i tekrâr iderler
Kişiyi kendüden²⁰ bîzâr iderler

Necatî

Karâr eyler benüm gönlüm o mâhın küy-ı râhında
Hemân bir mûra dönmüştür Süleymân bâr-Ġahında

Mest olur mürĠ-ı çemen gül yaşalar çâk eyler
'Arif-i vahdet olanlar bunı idrâk eyler

Necatî

¹⁹ tîr-i heçr: tîĠ-i heçr Figanî Divanı, s.119.

²⁰ kendüden: dünyeden, Necatî Divanı, s.253.

Seyr idelden ğayrile ol serv-i dil-cū bāğda
Nehr-i eşkim āb-ı rû kıomadı bir ırmağda

Tavafî

Ey şanem şol hāl kim kıomuş o hıtt-ı mehveşe²¹
Kāfirî mendūba beñzer²² secde eyler āteşe

Hayalî

Kaşuñla kirpiğın çeşmüñ kaçan tır-i kemān eyler
Kazā sehmine her dem benüm sinem nişān eyler

Vırse ‘ aceb mi hırmen-i ‘ aqlım şābā yele²³
Ol serv-i hoş-hırāmıñ eli var şabāyıla

Figanî

Yolunda sāye-veş bir serv-kaddüñ oldum üftāde
Yürürken gūşe-i bāğ-ı fenāda ğamdan āzāde

Tavafî

Çeşmüñ ki mīşedür yeri²⁴ şır-i jiyān gibi
Gördü buse dil almağa Kāhramān gibi

Figanî

Bir elif çekdi yine sīneme cānān bu gice
Şan şarıldı baña serv-i hırāmān bu gice

Ahî

Ra‘ d-ı çerhi işidüb ‘ ālem figānum şandılar
Kulle-i kūh-sārda ebri duhānum şandılar

Mecidî

Gül üzulsün ğonca açılsun baña sen gül yeter
Ağlasun bülbüllerüñ ey ğonca teg sen gül yeter

Zatî

Cür‘ ā-yı cām-ı lebüñ görse diye hūr-ı cemil
Süre-i Kevşer hıkkı çıkkı gözümden selsebil

Zatî

Şahrada kaçdı benden ol āhū çır çır
Yoksa ‘ aceb mi tağları āhım bir bir

Zatî

Ey şöbet eyledüm diyen ol dil-sitān ile
Yalan şöyle söyle ki biraz inanıla

Necatî

Ne noqsan hıtt getürdüyse nigāruñ la‘ l-i hāndānı
Mezāk ehli kıatında mu‘ teberdür rüh-ı reyhānı

Tahsin Ali

Pāre pāre eylerise bağrumı peykān-ı dost
Dīdeden her pāresi çıkub diye kim kıanı dost

Necatî

Dil olduğün kıāfile-i ‘ aşk ile hem-āh
Āhumla yaşum yere göge şığmadı ey mäh

Zatî

Şol kıara hālūñ zenaħdānında ey hırşid-hād
Bir habesdür Mışr zindānında maħbūs-ı ebed

Necatî

Aramızda ger bizim fırkıat düşerse yār ile
Derdile bir āh İdem yer yer felekler yarıla

Zatî

‘ Āşıkūñ göñli kıararur dem-be-dem İtmezse āh
Dūd-ı keşi olmayıcağ od yaқан olur²⁵ siyāh

Necatî

Virme ğisū-yı dil-āvizine dil ol cānānuñ
Göz göre ağzına atılma bir ejderhānuñ

Sabırî

Cihān-ārā cihān içredür ārāyı bilmezler
Şol mähiler ki deryā içredür deryāyı bilmezler

Hayalî

²¹ o hıtt-ı mehveşe: bu hadd-i mehveşe, Hayalî Bey Divanı, s.256.

²² Kāfirî mendūba beñzer: Kāfir-i hindüdurur kim, Hayalî Bey Divanı, s.256.

²³ hırmen-i ‘ aqlım şābā: hırmen-i ‘ ömrüm hevā, Figanî Divanı, s.108.

²⁴ mīşedür yeri: girdi mīşeye, Figanî Divanı, s. 129.

²⁵ od yaқан olur: yalın evi kıılır siyāh, Necatî Divanı, s.463.

Çıkalu göklere âhum şereri döne döne
Yandı kıandı-i sipihruñ ciğeri döne döne

Necatî

Çāk iden sinemi tîğ-ı ğam-ı cānānumdur
Fāş İden rāzumı āh-ı dil-i nālānumdur²⁶

Hilalî

Dileriseñ ki dil-i haste yarasın göresin
Ölice k sinemi hañçerle yarasın göresin

Necatî

Urduğucün her der ü dīvāre kendin dūd-ı āh
Sāye-veş başdan ayağā teni oldı siyāh

Sa'î

Noқта kıonmaz ey gözi mest çün rā üstine
Beñ nedür alnuñda yā ebrū-yı ğarra üstine

Fevrî

N'ola ey sīm-beden gönlüñe eş k etse eşer
Ki ğümüş aķçedürür taşa urursuñ o da geçer

Emrî

Gel ey deşt-i belāda görmeyen taşvīr-i Mecnūni
Gör ol Leylī-veşuñ hecründe ben bīmār-ı maħzūni

Fevrî

Āsuman çīnī devātum dūd-ı āhım hāmedür
Yazduğum evrāk-ı cāna şimdi²⁷ mihnet-nāmedür

Emrî

Yād-ı la' lūñ dil-i bīmāra şafālar getürür
Ey řabīb-i dil ü cān ya' ni şifālar getürür

Hayretî

Mecnūn ki milket-i ğam-ı Leylīde şāh idi
Āhı duħāni üstüne²⁸ çer-i siyāh idi

Emrî

Leb-i şīrīn öpsem emsem ebsem dīrler
Yā desem belini şarsam bana serssem dīrler

Tavafî

Ğül ğam-ı haddüñle düşmüş hañçer-i hār üstüne
Gelmiş eġānlar²⁹ anuñ bülbül-i zār üstüne

Emrî

Yār geh geh bizi aña gele mi
Hīç bunun gibi fikir aña gele mi

Ğülice k ğonca lebüñ ğonca-i şādī açılır dökülür
Ğülice k ğül yañağūñ ğül gibi hañdān dökülür
Karamanlı Nizamî

Sultān-ı hayāl-i ruħuña dīde-i pūr-hūn
Ğurdu řurub āl ile bir hayme-i ğül-ğūn

Emrî

Bir gice sevdā-yı būy-ı zülf-i yāri atsam gerek
Müşk³⁰ gibi kıan yudup³¹ terk-i diyār etsem gerek
Ahmed Paşa

Vaz' idelden baġbān-ı şun' hūsnüñ ğülşenin
Ğār-ı ğülzāruñ yine şas pāre kılmışdır tenin

Emrî

Aķdı dil bir serv-i revānuñ kıadd-i dil-cūsına
Nice başlar gitdi eller irmedi yapusına

Zatî

²⁶ Fāş iden rāzumı āh-ı dil-i nālānumdur: Fāş iden sırrumı sūz-ı dil-i pinhānumdur, Hilalî Divanı s.26.

²⁷ evrāk-ı cāna şimdi: dil şafhası üstine, Emrî Divanı (Çevrimiçi),

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607_emridiv_anipdf.pdf?0, s.73, 20 Nisan 2017.

²⁸ üstine: başına, Emrî Divanı (Çevrimiçi), http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607_emridiv_anipdf.pdf?0, s.273, 21 Nisan 2017.

²⁹ eġānlar: eġān eyler, Emrî Divanı (Çevrimiçi), http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607_emridiv_anipdf.pdf?0, s.273, 21 Nisan 2017.

³⁰ Müşk: Misk, Ahmed Paşa Divanı, s.190.

³¹ yudup: yutup, Ahmed Paşa Divanı, s.190.

Hañçerüñ üzre düşüb vermedi dil ü cāni
Anı cāndan şunuver şanma ki cāndan anı

Fevrî

Bādeyle ğam u mihnet devrāna başarlar
Āl ile erenler kıağān arslana başarlar

Tavafî

Bir gün ey meh-rû yoluñda terk-i cân etsem gerek
 Kâmet-i dil-cûñiçün rûh-ı revân etsem gerek
 Çakerî

Nice bir cevr ü cefâsın çekelüm gerdünüñ
 Nice dil bağlayayım mihrine her meh-rünüñ
 Rahimî

Ġanîdür ‘ aşk ile göñlüm ne mālüm ne menālüm var
 Ne vaşl-ı yâre ħandānem ne hicrāndan melālüm var

Bize bir nāzenīn nigār gerek
 Lebleri ğonce gül-‘ izār gerek
 Revanî

Ĥamdü Allah kim irişdi yine şāhı nev-bahār
 ‘ Asker-i reyĥānile zeyn oldu cümle sebze-zār

Bilür aĥvālını zülfünle dil-i maĥzūnuñ
 Okıyan kışşāsını Leylî ile Mecnūnuñ
 Kenzî

Zāhidā adı ĥarābātūñ ĥarābābāddür
 Bu esās meykede bir kāfirî mihrābdür

Mecnūn diyār-ı ğamda kaçan ‘ aşka şāh idi
 Leylî başına o üşmüş sipāh idi
 Fahrî

Ben ki Mecnūn gibi ‘ azm-i kühsār etsem gerek
 Tāc-dār-ı ‘ aşk olub terk-i diyār etsem gerek
 Karamanlı Nizamî

Meylim olmazdı benüm şu meye
 Bir güzel demeseyidi içmeye
 Tali’î

Şīvesi her mīvenūñ lütfile bostānuñdadur
 Fītnesi ‘ āhir zamānuñ çeşm-i fettānuñdadur
 Necatî

Gül-zāra o gül-rūĥ ‘ arz kıldı yañaĝını
 V’ rdi eline yāsemenūñ yüzi aĝını
 Fevrî

Nice ĥayat umayın ben o serv-ķāmetsüz
 Ölü dirildüğünü görmemedin kıyāmetsüz
 Necatî

Şaçınuñ istedüm būyın şabādan
 Dedi miskīn yūri sen geç bu hevādan
 Zatî

Ĥaddūñde cilve kılalı tāvūs-vār zülf
 Ķomadı cānda şabr gönülde ķarār zülf
 Adnî

Ķorkum bu ki cānā bedenüm yarelerinden
 Ķan ile bile aķa yürek yürek pārelerinden
 Zatî

Gülşende gül yüzüñçün bülbül gibi terennüm
 Gerçi kim eyledüm çok hiç itmedüñ tereĥĥüm
 Adnî

Ķıbledür ‘ uşşāķa ol vech-i ĥasen
 Ka’ bedür her ķande göründünse sen
 Necatî

Bildirüñ feryād u nālemi ol gül-i nevresteye
 Şāyed ola raĥm eylene ben bülbül-i dil-ĥasteye
 Sa’ dî

Ĥať ki levĥ-i ‘ āriz-ı cānānı yazmışdır tamām
 Şaĥa-i gülde Bahāristānı yazmışdır tamām
 Emrî

Variken hüsn-i ĥānda şāfî şarāb
 Rindler içre iken yüz yumaz āb
 Mesihî

Gül-i terden daĥı nāzük bedenüñ
 Ġonce-i bāĝda yoķdur dehenüñ
 Emrî

Va’ de-i vaşl-ı ĥilāf ’tmek çü oldu hū saña
 Ġāfil olma biz daĥı bir gün deriz yahū saña
 Tali’î

‘Aks idüb haṭṭuñ nigārâ ‘arız-ı pür-tâbda
Sünbül-i terdür ki bitmiş şan kenâr-ı âbda

Kanî

Çün ‘arz-ı kâmet ide yâr kimdür kim türâb olmaz
Cihân içre ne qalır kim kıyâmetde ḥarâb olmaz

Mesihî

Eşk-i çeşmüm vâdî-yi mihmetde mürdeñüz
Telh-i kâm oldı yetiş baḥr ü ğamda mürdeñüz

Kanî

Gele ey bu gice şoḥbet-i hâş eyleyem
Bir sen ol bir de hemân dîde-i giryân olsun

İshak Çelebi

‘Âşık-ı şeydâsı oldum deñ vefâsı var ise
Bendeye raḥm eylesün ḫuldan şafâsı var ise

Kanî

Cefâ vü şive vü nâz öğrenürsün
Eyü varmaz yaramaz öğrenürsün

Necatî

Her kaçan zülf binâğuşını mestür eyler
Güpegündüz gözümeye ‘âlemi deycür eyler

Riyazî

Bî-sütünüñ gördi kim tiğ ile taşı var imiş
Geldi başın egdi Ferhâduñ trâşı vâr imiş

Hayalî

Ey ‘aşk-ı yâre bende-i fermân olan başum
Bî-taḥt u tâc âleme sultân olan başum

Hayalî

Ġurbet içre ger qalursam iftirâk-ı yâr ile
Eşkümle yerler âhumla gökler yarıla

Hayalî

Ḥasret-i ebrû-yı müşğînüñle nünüñ ḫadd-i ḥam
Noḫta ḫonmuş sinesi üstine anuñ dağ-ı ğam

Emrî

‘Aynı-ı dilden cüş idüb göz göz³² aḫar yaşum
Şu terâzusu olubdur ğalibâ yaşum benüm

Hayalî

Saḥa gönlüm meges la‘ lüñ ‘aseldür
O bala bu megesden ne ḫaleldür

Mesihî

Baş ḫoşdı zülf-i haṭṭı ruḥ-ı dilrübâ ile
Kim gördi mür siper ola ejderhâ ile

Hayalî

Nâr-ı dilden zâhir etsem bir şerer ‘âlem yanar
Ṭursa bir dem sine-i süzânum içre ğam yanar

Hayalî

Mest itdi ḫalk-ı ‘âlemi ol la‘ l-i nâblar
Devr-i lebünde ayağa düşdi şarâblar

Nâr-ı hicrânuñla ey meh cân u ten her dem yanar
Ḳorḫaram bir gün vehmümden cümle ‘âlem yanar

Emirî

Mey eyledük eger çi cihânuñ şafâsına
Nüşuna nişi değmedi balı belâsına

Hayalî

Dem mi var kim ḫâṭırumdan geçmeye tîrûñ senüñ
Laḫza yoḫ boynuma şallanmaya şemşîrûñ senün

Mesihî

Hevâ-dâruñ olaldan dūd-ı âhum
Yazar eyvân-ı çarḫa âh şâhum

Hayalî

Düşde sūfî baña şâfî leb-i cânân görünür
Ḳalb-i bimâra Ḥüdâdan yine dermân görünür

Zatî

³² göz göz: gözden, Hayalî Bey Divanı , s.203.

Dimeñ Mecnûna ‘ilm-i ‘aşkı³³ tekmiil ’tdi kāmildür
Benüm yanumda nesne bilmez ol dīvâne³⁴ cāhil
Hayalî

Ruħuña beñzedügün gül-i al
Eli üstünde dutar³⁷ anı nihâl
Emrî

Dilberler içre ben saña ‘aşık degülmiyem
‘Uşşāk içre devlete lāyık degülmiyem
Hayalî

Gerdün fezā-yı ‘aşkıda bir gökçe lāledür
Baħr-i muħit o lālede bir kaçre-i jāledür

Her kim ki cām-ı ‘aşk ile pür-nām-ı ğam olur
Mecnün gibi silsile içre be-nām olur
Hayalî

Şarkdan gelmiş kıl olmuşdur meh-i tābān saña
Tavķ-ı sīmīn-hāleyi taķsa ne virür³⁸ devrān saña
Emrî

Eşķüm³⁵ sitāresin şalalı ayağa gözüm
Sen meh-liķāya bende benem düşdi yıldızum
Hayalî

Añmayam servi ger ol kāmēt-i dil-cūyı görem
Baķmayam sünbüle bu zülf-i semen-būyı görem
İsahak Çelebi

‘Aşk ehli oldur ki görem deyü yārini
Cānı çıkınca bekleye kūy-ı nigārını
Hayalî

Hey ne müşgil derd olur dil vermek a‘lā kimseye
Uğrın uğrın baķmasun o çeşm-i şehlä kimseye
Zatî

Cān virürsem añuben kadd-i ruħsār-ı yārümü
Naħl-i gülile zīnet idesüz mezārımı
Hayalî

Ol kemān ebrū bugün şadra geçürdi tīrini
Dīdiler şahib-nazarlar oħ ne buldı yerini
Zatî

Senden ey serv cüdā sāye-i bī-cānam³⁶ ben
Kara toprak başuma hāk ile yek-sānam ben
Hayalî

Haste çeşmün baña meyl etmezse sağ olsun begüm
Meyl ider zülf-i siyāhuñ yüzi ağ olsun begüm
Zatî

Tāze dāğum kırmızı gül zaħm-ı tiğīñ süsenüm
Bülbüldür bu gülistānuñ fiğān u şīvenüm
Hayalî

‘Aşķuña kadem başdı gönül başını verdi
Boynından eyā rūħ-ı revān yüküm ırdı
Zatî

‘Aşık olana hūn çeker mā-ħazer gerek
Bunuñ gibi ma‘işete illā ciger gerek
Hayalî

Düşnām-ı telħ-i la‘lüñi cānum şeker şanur
Bed-nām-ı ‘aşk olmağı gönülüm hüner şanur
Mesihî

Şanma ki dilde sūzum peykānlaruñ eritmez
Oldur aķan gözümden yaş demler oldı gitmez
Hayalî

Hoş idi vuşlat olsa ‘ādetümüz
Līk yoķ başda o sa‘ādetümüz
Mesihî

³³ ‘ilm-i ‘aşkı: fenn-i ‘aşkı, Hayalî Bey Divanı , s. 105.

³⁴ nesne bilmez ol dīvâne: ol dīvâne nesne bilmez,
Hayalî Bey Divanı, s. 105.

³⁵ Eşķüm: Eşķün, H.B.D. , s.207.

³⁷ dutar: tutar, Emrî Divanı , (Çevrimiçi),
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607.emridivani.pdf?0>, s. 167, 21 Nisan 2017.

³⁸ ne virür: ne tañ, Emrî Divanı,
(Çevrimiçi)<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607.emridivani.pdf?0>, s.19, 21 Nisan 2017.

‘Âşıkun nâvek-i âh sihri Sipihri-i çerhden eyler gürzi Mesihî	Zâhidâ cennet ne pâyım kûy-ı dilber var iken Ögmen ol ³⁹ Tübâyı ben kıdd-i şanavber var iken Hayalî
‘Ayn-ı çeşmün dile zülfünle şehâ ol mîm-fem Heçr ile ‘âşıkıların kıldı vücūdını ‘adem Mealî	Dil şikeste olalı seng-i cefâ-yı yârdan Beñzer ol mirâta kim mahrûm ola dîdârdan Hayalî
Âh kim devrân-ı gam irgürmedi cânânuma Tâ kıyâmete kıaldı hasret dâğ oluben cânuma İsa	Kalıpdur şan‘ât-ı ‘aşk içre Ferhâduñ hemân adı Dil-i Mecnûnum olmuşdur cihânun ⁴⁰ şimdi üstâdı Hayretî
Nice ağlamayayın derdüme dermânım yok Hâlümü şormağa bir yâr-i sühan-dânım yok Garibî	Gel gel ey bülbül belâ küncinde haldâş ol baña ‘Âşık iseñ bu tarîk-i gamda yoldâş ol baña Hayretî
‘Gam-ı hecrün baña cânâ n‘ aceb kâr etdi ‘Gaflete varmış uyurdum beni bî-dâr ettdi İshak Çelebi	Oklarını ol kaşı kemân cânuma atdı Bir gün dimedün bunıda Tañrı yaratdı Hayalî
Ağlamazsa ney bir dem ‘aceb dîdelerüm Göreyin şursun iki gözine hün-ı cigerüm Figanî	Çekdikçe kara saçlar kılac kılac şünerler Ol iki ejderhâlar bir gün baña şunarlar Necatî
Abdâl-ı dil ki kendüyi zeyn etdi dâğ ile Bâzâr-ı ‘aşka cerre gelübdür çerâğ ile Figanî	Kuçmağa bir kez belün işbu kim cânım revân Ey perî nem var ise işde nazardadur hemân Haverî
Ruhsârlarun zülfün içre ‘tdi şehâdet Bir dîni kıradur ki ‘der şemse ibâdet Figanî	Sen dil dileğin şanma ki yabânda bulursun Cân ile dilersen anı sen sende bulursun Hayretî
Gönlüm şerâb-ı ‘aşkı içüb içüb yeñilmez Aldırdı naqd-i ‘aklı hiç kendisini bilmez	Gönceler altun kadehler bağlar meyhanedür Nâle-i bülbül şanasın na‘ra-i mestânedür Firakî
Hasteyem yâr benüm derdüme dermânımdur Hey meded ayırmañ beni dermânımdan Nev-bahâr oldu gönül ‘ayş idelüm güller ile Şala kim ‘âleme âvâze-i bülbüller ile Şem’î	Bu gönülüm şehrine düşdi gözümde nâ-gehân âteş Yaşum şakķası irmezse tutar mülk-i cihân âteş Ahmed Paşa Yâr ola şandım gönül vîrdüm saña Ben baña itdüm dirîgâ ben baña Necatî

³⁹ Ögmen ol: Añmazam, Hayalî Bey Divanı , s.223

⁴⁰ cihânun: zamânun, Hayretî Divanı , s.417.

Yārān gelüñ yine yaqalum lāle-vār dāğ Süz-1 dili nihāyet ide aşikār dāğ	Hayretî	Ölürsem sen gözü bî-mār elinden Gerekmez āb-1 Hızr ağyār elinden	Necatî
Her kaçan zülfi bināgüşını mestür eyler Güpegündüz gözü ‘ālemi deycür eyler	Riyazî	Niyāzum öğredür dil-dāra nāzı Gel ey ‘āşıklarūñ nāzı niyāzı	Necatî
Ayağūñ toprağı ser-tācumuzdur İşigūñ ‘arşınumuz mi‘rācumuzdur	Hayretî	Cedvelden inēñ çıkma ki pergāra çekerler Togrı yolına varmayanı ⁴⁴ dāra çekerler	Necatî
Bahār irişdi cām içmek gerekdür Şarāb-1 la‘l-fām içmek gerekdür	Hayretî	Mihrüñle āhum Mihr ü Şüreyyādan geçer Eşk-i çeşm kaçresi mevc ursa deryādan geçer	Adnî
Nice bir ağlayayın derd ile her gāh meded Yā nice bir diyeyin āh meded vāh meded		Ugradur bir gün belāya ol kıdd-i bālā beni ‘Ākıbet eyler dehānı mühr-i nā-peydā beni	Nazmî
Yine cüş etdi deryā-yı miñnet Cihānı tıtdı gavgā-yı miñnet	Hayretî	Qāmet-i serv-i revānda ki gülistān götürür Şāh-1 güldür yā hūd ol kim gül-i handān götürür	Nazmî
Yine cüş etdi deryā-yı miñnet Cihānı tıtdı gavgā-yı miñnet	Hayretî	Dilā divāneler ‘āşıklaruz biz Baş açık ‘āşık-1 şadıklaruz biz	Hayretî
‘Āşık-1 didāruñum didār haqqı için begüm Nūr-1 çeşm-i Aḥmed-i Muhtār ⁴¹ haqqı için begüm		Seni ḥüsñünden āgāh İtdi āhum Beni odlara yaqdı āh-1 şāhum	Zatî
Demidir ey şeb-i nevrüz ⁴² ‘ıyd ol Zamānıdır gel ey tāli‘ sa‘īd ol	Hayretî	Kendüni ta‘rif ider müşk-i ter Öksüz oğlan göbeğın kendi keser	
Sevdüm yine bir cān ile ⁴³ cānān olacağı Bî-çāre bilür derdine dermān olacağı	Necatî	Yā Rab ne kılam ol şanem-i dilfirīb ile Kim yār kıılır muşāḥabet eyler raqīb ile	Hafî
		Qul olmayaydı ḥaṭṭ-ı cānāna benefşe Şeh kıande olaydı kıām-ı reyḥāne benefşe	Visalî

⁴¹ çeşm-i Aḥmed-i Muhtār: pāk-i Aḥmed-i Muhtār, Hayretî Divanı , s.298.

⁴² şeb-i nev-rüz: şeb-i ğam-rüz, Hayretî Divanı , s. 294.

⁴³ Sevdüm yine bir cān ile: Sevdi yine dil cān ile, Necatî Divanı , s.522.

⁴⁴ varmayanı: gitmeyeni, Necatî Divanı , s. 203.

Tağları Ferhâd anuñçün yerlere yeksân ider
Kim ğam-ı Şirîn için dâ'im yile⁴⁵ efgân ider
Necatî

Ten esâsın yıkdı kıldı cân evin âbâd 'aşk
Dilde seng-i hecr ile şaldı ağır bünyâd 'aşk
Necatî

Ol dehenden kimse etmez intifâ'
Cân u dil yok yere eylerler nizâ
İshak Çelebi

Gel ey ğam gönlüm kılma mükedder
Ne virdüñ almazsın sen hey birader
İshak Çelebi

Ġamuñla⁴⁶ gerçi yokluğdan eşer yok
Derûn-ı dilde hecrüñle neler yok
İshak Çelebi

Sîneme sögsen begüm sîn-i sa' âdettür baña
Göz uciyla eger bakşañ 'ayn-ı 'izzetdür baña
İshak Çelebi

Müjde vaşlında yârüñ ey şabâ gerçek misin
Ayağüñ toprağına cânım fedâ gerçek misin
İshak Çelebi

Hejr gününde ben ki ölem intizârdan
Baña ne aşşı va' de-i vaşl-ı nigârdan
İshak Çelebi

Nigârı sırrıma mahrem şanurdum
Gül ile bülbül hem-dem şanurdum
İshak Çelebi

Nice feryâd itmesün derd ile miskin 'andelib
Kimse görmez çün habîbine rakîbinden qarîb
Karamanlı Nizamî

Baña bir yılca⁴⁷ gelür geçer gerçi saña dün gibidür
Karamanlı Nizamî

Şemse-i şemse erür haclet-i şerm aya düşer
Çün yüzüñ şa' şa' sı tāk-ı mu' allâya düşer
Karamanlı Nizamî

Yüzüñe ehl-i nazâr-ı cennet-i a' lâ derler
Hüsnuñe Pertev-i envâr-ı tecellâ derler
Karamanlı Nizamî

Nigârâ sensüz olan dem ne demdür
Dem-i derd ü ğam-ı vaqt ne demdür
Karamanlı Nizamî

Burka' uñdan cân u dil mihrin ğamâm-ı ğam tutar
Perdeden çık kim cemâlün 'âlemi hürrem tutar
Karamanlı Nizamî

Ġamerden hey 'et-i ruhsârı yegdür
Şekerden şerbet-i güftâr(ı) yegdür
Ahmed Paşa

Âh kim ğamzelerle dilberler
Dağınur sağlı şollu hançerler
Ahmed Paşa

Ey gönül mürġi ne rahm umarsın ol şayyâddan
Kim şafası var anuñ dâmindaki feryâddan
Ahmed Paşa

Sen cân ile cân oynamacuk hoşça degül mi
Yâr ile nihân oynamacuk hoşça degül mi
Ahmed Paşa

Yine bu cevri ü cefâlar bize cânâ neyi ki
Bu kadar hışm u belâlar dil ü cânâ neyi ki
Ahmed Paşa

Gün yüzüñ görmeyelden ki günüm dün gibidir

⁴⁵ yile: yeler, Necatî Divanı , s.231.

⁴⁶ Ġamuñla: Ġamıyla, İshak Çelebi Divanı , s.203.

⁴⁷ yılca: nice, Necatî Divanı , s. 129.

Yoluñda ser virüb şu ki serverlik eyledi
Meydân-ı ‘aşk içinde dilâverlik eyledi

‘Aşk ellerinde sîne belâ kühsârıdır
Kim tâze dâğı yer yer anuñ lâle-zârıdur

Etmege ihyâ bahârı ebrden bārân gelür gider
Zulmet içinde şanasın çeşme-i hayvân gelür gider
Ahmed Paşa

‘Aşk ellerinde sîne belâ kühsârıdır
Kim tâze dâğı yer r anuñ lâle-zârıdur

Etmege ihyâ bahârı ebrden bārân açar
Zulmet içinde şanasın çeşme-i hayvân açar
Hayalî

Bu zülf-i siyehdür getüren başuma sevdâ
Şol fitnelü göz gönlüme şûr u şer ü gavgâ
Hasbî

Nigârüñ gördi dil şekker lebi var
Anuñçün kande meyl eyler şabî var
Revanî

Sadâ-yı dil-nüvâzı cümle şi‘ rüñ
Hemân nîsân yağmurı gibidür
Yılan ağzına girse ger olur sem
Şadef ağzına düşse ol olur dürr
Ferd

Cem‘ -i şi‘ riyle kişi şâ‘ ir olur
Nüktedân-ı zarîf-i sâhir olur

SONUÇ

Cem olunmuş, derlenmiş manasında olan mecmua çeşitli konuları içeren derlemelerdir. Şiir mecmuaları ise derlendikleri dönemdeki şairlerin yetişmesi, tezkire yazarlarının şiir örnekleri için başvurması ve devrin edebî beğenisini sunması; günümüzde ise divanı ele geçmemiş veya yayımlanmamış divanı olan veya divanda yer almayan şiirleri bulunan şairlerin şiirlerini içermesi açısından Klâsik Türk edebiyatı için önemli bir kaynaktır. Diğer yandan mürettibin mecmuaya şiir dışındaki yazdığı notlarla sosyal ve beşeri bilimlerin farklı alanlarına önemli katkıları olmuştur. Değerlendirdiğimiz *Mecmua-i Gazeliyyât-ı Türki*’de mürettibin kaydettiği şiir sayılarından hareketle birinci sınıf denilebilecek şairlerinin döneminde de popüler olduğunu söyleyebiliriz. Mürettip de bu şairlerin çok sayıda şiirini kaydederken diğer şairlerin şiirlerini sınırlı tutmuştur bu durum dönemin edebî beğenisini de ortaya koyar. Bu mecmuada da tespit edilemeyen şairlerin mürettep divanı olmayan veya tertip ettiği divanları günümüze ulaşmayan şairler olabileceği gözönünde bulundurulmalıdır. İncelediğimiz mecmuanın mürettibi olan “Kani” mahlaslı şairdir. Eldeki bilgilere göre Kani’nin kimliği tespit edilememiştir.

Kaynakça

Şemseddin Sâmî (2009), *Kâmus-ı Türkî, İstanbul, Çağrı Yayınları.*

Devellioğlu, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, Aydın Kitabevi yayınları.*

Tulum, Mertol (2013), *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü, İstanbul, Kapı Yayınları.*

Pala, İskender (2003), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul, Kapı Yayınları.*

Kurnaz, Cemal ve Yaşar Aydemir (2013), "Mecmûalara Sorulması gereken Sorular", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic C: VIII, S: 1, s. 51-64.*

Gürbüz, Mehmet (2013), "Mecmuaların Tüketim Biçimlerine Göre Kimi Tespitler" *Gazi Türkiyat, sayı:12, s. 67-74.*

Koncu, Hanife ve Müjgan Çakır (2012) "Şair yetiştiren bir kaynak olarak mecmûa" *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkambarı, İstanbul, Turkuaz Yayınları.*

Mehmet Gürbüz Biyografik Değer Bakımından Şiir Mecmûaları

<https://www.academia.edu>

Aydemir, Yaşar (2007) "Metin Neşrinde Mecmûaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler" *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları C: II, S:3, s. 122-137.*

Tanyıldız, Ahmet (2012) "Şiir Mecmûalarının Neşri Hakkında", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.V, S.21, s.224-239.*

Çavuşoğlu, Mehmed ve M.Ali Tanyeri (1981)Hayreti Divanı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmed ve M. Ali Tanyeri (1987), Zati Divanı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,

Çavuşoğlu, Mehmed ve Tanyeri (1990)M.Ali, Üsküplü İshak Çelebi Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul,.

İpekten, Haluk (1974), Karamanlı Nizami Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Mengi, Mine, Mesihî Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara,

Talan, Ali Nihad (1968), Zati Divanı I. Cilt, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1970), Zati Divanı II. Cilt, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1992), Hayali Divanı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Türk İslam Edebiyatında Faziletname ve Mekke, Medine, Kudüs, Şam Üzerine Yazılmış Manzum Bir Faziletname

Kübra Yılmaz¹

Öz

Türk edebiyatında “Faziletname” adı altında, edebî bir tür olarak gruplandırabileceğimiz ve şimdiye kadar bütünüyle üzerinde durulmamış manzum/mensur, telif/tercüme pek çok eser mevcuttur. Bu çalışma Mekke-i Mükerrime mücaviri ve Hicaz mütercimi Abdurrahman Şevki (XIX. yy.)’nin *Teşviku’l-Müştak ve Teşrikun li’l-‘Uşşak* isimli manzum şehir faziletnamesinden hareketle hazırlanmıştır. Eser Mekke, Medine, Kudüs ve Şam’ın faziletlerini ve önemini anlatmaktadır. Şehir faziletmeleri, ikâmet edilen yerlerin maddî-manevî özelliklerinin veya ilmî, dinî (hac-umre) seyahatler vesilesiyle bir yerin gezilip görülmesi sonucu edinilen izlenimlerin anlatıldığı eserlerdir. Şehir faziletmeleri bazen bir muhîtin tarihî, kültürel, sosyal ve ekonomik durumunu resmeden; bazen de yalnızca fiziksel özelliklerini anlatan bir tür olma niteliği taşırlar. Bu çalışmada öncelikle faziletname ve özellikle şehir faziletmeleri üzerinde durulmuştur. Ardından da yukarıda ismi zikredilen *Teşviku’l-Müştak ve Teşrikun li’l-‘Uşşak* tanıtılmıştır.

Anahtar kelimeler: Faziletname, şehir, Abdurrahman Şevki.

Abstract

There are so many original or translated literary works that we can group under the title “Faziletname”. This genre has been understudied. This dissertation examines *Tesviku’l-Mustak ve Tesrikun lil-Ussak*, a city *faziletname* by Abdurrahman Sevki (XIX century) who resided in the Holy City of Mecca and worked as a translator for the Hejaz region. Sevki’s work talks about the importance and virtues of Mecca, Madina, al-Quds, and Damascus. City *faziletnames* are literary works that narrate experiences and describe physical and spiritual features of places that authors resided in or traveled to for academic or religious purposes. Faziletnames sometimes portray historical, cultural, social and economic characteristics of a place and sometimes they only describe physical features of the places. This dissertation starts with reviewing *faziletnames* and especially focuses on city *faziletnames*. Lastly, it introduces the aforementioned work, *Tesviku’l-Mustak ve Tesrikun lil-Ussak*.

Key Words: Faziletname, city, Abdurrahman Şevki

¹ Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ABD, kubrapolat@erciyes.edu.tr

Giriş: Faziletname

Türk İslâm edebiyatı sahasında ortaya konan eserleri türlerine göre “Cenâb-ı Hakk’a dâir olanlar”, “Hz. Peygamber’i anlatanlar” ve “diğer meseleler üzerine yazılmış eserler” olmak üzere üç genel başlık altında toplamak mümkündür. İslâmî edebiyatlarda, bu ilk iki başlık altında pek çok eser verildiği ve araştırmaların genellikle ilgili konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, oldukça kapsamlı “diğer türler” sınıfında henüz temas edilmemiş hususlar mevcuttur. Bu çalışma Türk İslâm edebiyatı sahasının *diğer tür*lerinden biri kabul edilen *faziletname* ve özellikle *şehir faziletname*leri üzerinedir.

Fazilet, sözlüklerde “artmak, fazlalaşmak, meziyetli ve üstün olmak” anlamlarına gelen, Arapça *fazl* (فضل) kökünden türemiş bir kelimedir. İyilik, lütuf, ihsan ve sevabı bol amel mânâlarında da kullanılan faziletin çoğulu (فضائل) *fezâil*dir. *Fezâil* ismi, kişide iyilik yapmaya yönelik vasıfların bulunması ve erdem bakımından diğerlerinden üstün olma; iyilikte yüksek derecede bulunma, meziyet; insanın yaratılışındaki bütün iyi huylar gibi anlamları ihtivâ etmektedir (İbn Manzûr 1997, X: 280-282; Zebîdî 1306, VIII: 61-62; Râğîb el-İsfahânî 2002, II: 639; İsfahânî *fazl* kelimesininin, övülen (ilmin ve hilmin artması gibi) ve yerilen (öfkenin artması gibi) türden “ziyâdelik”leri ifâdede kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca “*fazl*”ın “üstün olmak” anlamında kullanıldığı zaman, “cins” (hayvanların bitkilere üstünlüğü gibi), “tür” (insanın hayvandan üstünlüğünde olduğu gibi) ve “zât” (bir insanın başka bir insandan üstün oluşu gibi) üstünlüğü şeklinde üç kısma ayrılması gerektiğini söylemiştir).

Edebî bir terim olarak *faziletname*, Arapça “fazilet” ile Farsça “mektup, kitap veya dergi”ye karşılık gelen “nâme” kelimesinin terkihiyle “üstünlükleri medh etmek için yazılmış kitap yahut risâle” anlamına bürünmüştür.

Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde sıkça karşılaşılan *fazl* kelimesi ile *fazilet*, *fezâil*, *efdal* gibi türemişleri, yaptığı iyi davranışlara karşılık Cenâb-ı Hakk’ın kuluna bahşettiği lütuf ve ihsanı ifade ederler. Ayrıca bireyin erdemli ve ahlâken üstün olma durumunu belirtmek için de bu kavramlar kullanılmaktadır. *Fezâle* fiilinin “fezzale, fezzaltüküm, fezzaleküm, fezzalnâ, fezzalenâ, fezzalnâhüm, nufazzilu, fuzzîlu, yetefezzale, el-Fazl, fazlen, fazlihi, tafzilen” gibi iştikakları 34 surede, toplam 92 ayette geçmektedir (bk. Abdülbâki 2001. Ayetlerde yer alan bu kelimeler Allah’ın çeşitli hususlarda “birilerini birilerinden üstün kılması” (en-Nisâ 4/34; en-Nahl 16/71); “lütufu, bol nimeti” (en-Nisâ 4/ 95; el-İsrâ 17/12) ile “O’ndan gelen zafer, iyilik” (el-Bakara 2/105; Âl-i İmrân 3/152) ve “birilerinin birilerine üstünlük taslaması” (el-Mü’minûn 23/24) biçimlerinde tefsir edilirler).

Hadis-i şeriflerde de sıkça karşımıza çıkan *fazl* ve müştakları, genellikle “Allah’ın lütufu ve ihsanı”, “sizin en faziletliniz” ve “en faziletli davranış” şeklinde başlayan bu rivayetlerde ahlâkî erdem, üstünlük vb. anlamlarla yer almıştır (Örnek için bk. Buhârî, “İmân”, 18, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 17; “Fezâ’ilü’s-Sahâbe”; “Fezâ’ilü’l-cihâd”, 1; İbn Mâce, “Mesâcid ve’l-Cemâ’at”, 16; Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 7; “Salât”, 48).

Klâsik hadis kaynaklarında, özellikle “Fezâilü’l-Kur’ân” adıyla müstakil bölümler bulunmaktadır. İlk dönem hadis kaynaklarında (*Kütüb-i sütte*) ve daha sonraları da *Müstedrek*, *Câmi’u’l-Usûl* ve *Kenzü’l-Ummâl*’de ve özellikle bu sonuncu eserde “Fezâilü’l-Kur’ân” bölümünün genişliği dikkat çekmektedir. Bu eserde sure ve ayetlerin faziletiyle ilgili çok miktarda sahih, zayıf ve mevzu rivayetin bir arada olduğu görülmektedir. Kur’an’ın faziletleriyle ilgili bu hadislerin bir kısmı Kur’an’ın tamamının, bir kısmı da bazı sure ve ayetlerin faziletlerine dâirdir (Sancaklı 2001: 133). Yine bu hadis kaynaklarına bakıldığında fezâil bölümlerinin “Fezâilü’l-Kur’ân”dan başka, şu konular üzerine tasnif edilmiş rivayetlerden oluştuğu görülmüştür: “Peygamberlerin faziletleri”, “Resûlullah’ın faziletleri”, “Ashâbın faziletleri”, “İslâm ümmetinin faziletleri”, “Muhtelif millet ve kabilelerin faziletleri”, “Bazı vakitlerin ve mekânların faziletleri”, “Bazı amellerin ve duâların faziletleri”, “Hastalık, ölüm ve musibetlerin faziletleri”.

Fazilet kavramı öncelikle Arap edebiyatında amellerin, zamanların, şahısların, kabilelerin, milletlerin, yer ve şehirlerin, benzerlerinden üstünlüğünü anlatmak için kullanılmış ve bu konuların her birine dâir kitap ve risâleler yazılmıştır. Bunların başında çoğu zaman hem tür ve hem de müstakil eser adı olarak kullanılan Fezâilü’l-Kur’ân (örn. en-Nesefî Müstagfirî, *Fezâ’ilü’l-Kur’ân*), Hasâis veya Hasâisü’n-Nebî (örn. İbnu’l-Haydırî, *el-Lafzü’l-Mükerrerem bi-Hasâ’isi’n-Nebiyi’l-Mu’azzam*), Fezâilü’s-Sahâbe (örn. Ahmed b. Hanbel, *Fezâ’ilü’s-Sahâbe*), Fezâilü’l-A’mâl (örn. el-Makdisî, *Fezâ’ilü’l-A’mâl*), Fezâilü’l-Evkât (örn. Beyhâkî, *Fezâ’ilü’l-Evkât*) gelmektedir. Ayrıca Fezâ’ilü Mekke, Fezâ’ilü Medine gibi dinî ve siyâsî bakımdan önemli mekânların faziletlerini, Fezâ’ilü’l-Etrâk (bk. el-Câhız, *Fezâ’ilü’l-Etrâk*) gibi bir milletin üstün vasıflarını veya Fezâ’ilü’l-

Kitâb (örn. Muhammed İ’sirdî, *Fezâ’ilü’l-Kitâbi’l-Câmi’ li-Ebî İ’sâ et-Tirmizî*) gibi bir kitabın faziletlerini anlatan eserler kaleme alınmıştır.

Ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle medhedilen sahâbelerin, dört büyük halifenin veya ehli beytin faziletleri ile ilgili müstakil eserler yazıldığı gibi; kimi zaman da çeşitli eserler içerisinde onların övgüsüne has bölümler kaleme alınmıştır. Dört halifenin faziletleriyle ilgili Türkçe edebî eserlere Kerderli Mahmud bin Ali (v.761/1360) tarafından Harezmi Türkçesi ile yazılan *Nehcü’l-Ferâdis* (Cennetlerin Açık Yolu)’in bir bölümü örnek gösterilebilir. Eser dört ana bölümden ve her bölüm de on fasıldan ibaret olmak üzere toplam kırk fasıldan oluşmaktadır. Her faslın başında bir hadis bulunmaktadır. Eserin konumuzla ilgili olan ikinci bölümü dört halife, ehli beyt ve dört mezhep imamının faziletlerini ele almaktadır (Yılmaz 2011: 24).

Edebiyatımızda, türler üzerine bilinen en eski tasnif Ağâh Sırrı Levend’in *Türk Edebiyatı Tarihi*’nde yer almaktadır. Levend bu tasnifte *faziletnâme*ye yer vermemiştir (Ayrıntılı bilgi için bk. Levend 1973). Tespit edebildiğimiz kadarıyla türe ilk kez temas eden Âmil Çelebioğlu, faziletnâme hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:

“İslâmî edebiyatta “Fazilet-nâmeler” umumî adı altında edebî bir nev’i olarak gruplandırabileceğimiz ve şimdiye kadar bütünüyle üzerinde durulmamış bir hayli eser mevcuttur. Hemen her mevzuda manzum veya mensur olarak çeşitli faziletnâmeler, te’lif veya tercüme olarak kaleme alınmıştır. İçlerinde gerçekten edebî kıymeti hâiz olanlar çoktur. Bunlar mevzularına ve şekillerine göre tasnif edilip incelendikçe bilhassa İslâmî Türk edebiyatındaki edebî nev’ilerin ve şiir mevzularının sanıldığından daha

fazla olduğu bu vesile ile de görülecektir. Manzum veya mensur, küçük veya büyük hacimde karşılaştığımız faziletname tipindeki eserler, çok kere isimleriyle nev'ilerini ve muhtevalarını belirttiği gibi değişik bir adla da karşımıza çıkmaktadır. Faziletname İslâm âleminin mukaddes şehirlerinin faziletine, tarihine ve çeşitli hususiyetlerine dâir olabilirler; Fezâilü'l-Mekke, Fezâilü Mekke ve'l-Medine ve'l-Kuds, Fezâil-i Haremeyn-i Şerifeyn, Fezâil-i Mısır, Fezâil-i Şam vs. gibi veya Fezâil-i Mescid-i Aksâ, Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn, Fezâil-i Hazret-i Ali, Fezâil-i Kureyş, Fezâilü'l-etrâk gibi mabed, halife, şahıs ve milletlerin fazilet ve hususiyetine dâirdir. Yahut da Fezâil-i Kur'an, Fezâilü'l-cihâd¹, Fezâilü'l-ekâr, Fezâilü's-şuhûr, Fezâil-i Ramazân, Fezâilü's-sıyâm gibi değişik mevzulardadır.” (Çelebioğlu 1971, X: 342-343).

Âmil Çelebioğlu tür tasnifi yaparken “muhtelif konulardaki bazı mesneviler ve manzum eserler” başlığı altında “Dinî, tasavvufî, ahlakî, tarihî, aşk ve macera türündeki eserlerin konuları ile kısmen alâkalı veya tamamen farklı konularda; tespiti hiç de kolay olmayacak kadar çok isim ve eserle karşılaşmak mümkündür” diyerek *faziletname*, *şehrengizler*, *sûrnâmeler*, *sâkinâmeler* ve *manzum lügatleri*, tespiti hiç de kolay olmayacak bu eserlere örnek gösterir. Ayrıca Hafizoğlu Muhammed Yemînî'nin, yedi bin küsur beyitli mesnevi tarzındaki *Faziletname*'sinin, Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgili olup, 925/1519 tarihinde nazmolunduğu bilgisini ekler (Çelebioğlu 1994: 104-105).

¹ bk. *Fezâ'ilü'l-Cihâd* (bk. Dadaş 1995) Bilindiği kadarıyla, İslâm askerlerini kâfirlerle cihada teşvik için yazılmış olan *Fezâ'il-i Cihâd* Ahmed b. İbrahim'in *Meşâ'irü'l-Eşvâk ilâ-Mesâ'iri'l-'Uşşâk* isimli Arapça eserinden Türkçeye tercüme edilmiş olup yazıldığı devirde kışlalarda çok okunan bir eser hâlini almıştır.

Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı* adlı kitabında faziletname başlığı altında Hafizoğlu Derviş Muhammed Yemînî'nin, 1519'da yazdığı ve geneli itibarıyla Hz. Ali'nin biyografisini ele alan *Faziletname-i Yemînî*'sinden (Güzel 2006: 708-709; Aça vd 2009. Eserle ilgili çalışmalar için bk. Tepeli 2002; Kıрман 2004) örnek metin vererek konuyu, sadece “şahıs faziletname” doğrultusunda izah etmiştir. Ayrıca araştırmalarımız esnasında Muhammed Yemenî'ye ait olduğu belirtilen *Fezâ'ilü Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kudsü Şerîf* adlı bir eser üzerine yapılmış iki adet yüksek lisans tezine ulaştık (Eserle ilgili çalışmalar için bk. Aydın 1987; Yıldırım 2010). Bu tezlerde adı geçen Muhammed Yemenî ve onunla aynı sırada yaşamış Derviş Muhammed Yemînî'nin aralarında bir irtibat olup olmadığı bilinmemektedir. Bilindiği kadarıyla Yemînî'nin *Faziletname*'den başka eseri yoktur. Dolayısıyla bu iki tez çalışmasında adı geçen Muhammed Yemenî ya başka biri olmalıdır yahut Derviş Muhammed Yemînî adıyla meşhur bu zâtın bir de *Fezâ'il-i Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kudsü Şerîf* adlı bir eseri daha bulunmaktadır. Üç bâb altında toplam otuz fasıldan oluşan ve sırasıyla Mekke, Medine ve Şam'ın faziletlerini anlatan *Fezâ'ilü Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kudsü Şerîf* adlı bu mensur Türkçe eser de faziletname türüne örneklik etmesi bakımından önemli sayılmaktadır (Muhammed b. el-Yemenî adına kayıtlı içeriği aynı fakat ismi farklı şu elyazmalarına Süleymaniye kütüphanesi kataloglarında rastlanmıştır; *Tuhfetü'l-âşîkîn fî fedâ'il-i Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kuds*, 134 vr., Süleymaniye Kütüphanesi, A. Tekelioğlu, nr. 796-1; *Fedâ'îlu Mekke ve'l-Medîne ve Beyti'l-Makdis*, 145 vr., Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3341; İmam Muhammed el-Gazâli Yemenî, *Risâle fî fezâ'il-i Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kuds*, 111 vr., Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2339).

Bâkî'nin *Fezâ'il-i Mekke*'si bir başka mühim faziletnamedir (*Fezâ'ilü Mekke* adıyla meşhur eser genellikle *el-İ'lâm bi-a'lâmi beledillâhi'l-harâm tercemesi* adıyla kayıtlıdır. Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu, nr. 719; Aşir Efendi, nr. 231; Ayasofya, nr. 3091; Bağdatlı Vehbi, nr. 1311-002; Damad İbrahim, nr. 890; Esad Efendi, nr. 1826; Fatih, nr. 4258, 4259, 4187; H. Hüsnü Paşa, nr. 872; Hacı Beşir Ağa, nr. 464). Eser Muhammed b. Ahmed Kutbuddin el-Mekki(v.1582)'ye ait *el-İ'lâm bi-a'lâmi beledillâhi'l-Harâm* adlı eserin Türkçeye mensur tercümesidir. Tercüme *Fezailü Mekke* adıyla da bilinmektedir. İlk bab *Mekke-i Müşerrefe'nin vaz' u hey'eti*, ikinci bab *Ka'be-i Muazzama'nın binâsı*, üçüncü bab *vaz'-ı Mescid-i Harâm'ın eyyâm-ı Cahiliye'de ve sadr-ı İslâm'daki ahvâli* üzerinedir. Beşinci bab *Mescid-i Harâm'ın terbiinden sonra vâki' olan ziyâdeler beyânındadır*. Bâkî bu çalışmayı Mekke kadılığı yaptığı 1570'li yıllarda hazırlamıştır. Mekke tarihinden ve Osmanlı padişahlarının Mekke'de yaptırdığı eserlerden söz eden bu kitabın Sultan III. Murad'ı (v. 1595) ve Sokullu'yu (v. 1579) öven başlangıç kısmı musannâ, kalanı sade bir Türkçe ile yazılmıştır (Tergip 2010: 42-43). Kütüphanelerimizde çok sayıda nüshası bulunan bu eser henüz neşredilmemiştir.

Türk edebiyatında fazilet-nâmelerine verilecek bir diğer örnek Hıfzî adına kayıtlı 1265 tarihli ve yaklaşık 50 varaklık *Târîh ve fezâ'il-i Kuds-i Şerîf* adlı mensur eserdir. Eserin kütüphanelerimizde yazma ve matbu nüshaları mevcuttur (Hıfzî, *Târîh ve fezâ'il-i Kuds-i Şerîf*, Bayezid Devlet Ktp., nr. 5071; Hıfzî, 1265).

Şehir fazilet-nâmelerinin yazılma sebepleri arasında ilk sırayı Kur'an, hadis ve ashâb ile tâbînün sözlerinde bazı özel şehirlerin zikredilmesi alır. İslâm tarihinde sırasıyla en çok Mekke, Medine, Kudüs, Dımaşk (Şam), Kûfe, Bağdat, Basra, Belh, Endülüs ve Yemen şehirleri ile bunların faziletleri hakkında kitaplar yazılmıştır. Ayrıca önemli addedilen bu şehirlerde doğmuş, yaşamış ve/veya yetişmiş enbiyâ ve evliyanın övgüsü de faziletname yazımını teşvik edici unsurlarındandır. Bunun yanı sıra özellikle Araplarda, milliyetçilik şuurunun tahriki sebebiyle çeşitli millet, memleket, şehir ve kabileler hakkında Hz. Muhammed'in dilinden pek çok medih ve yergi rivayet edilmiştir. Bilhassa şehir faziletleri üzerine mevzu hadis derlemeleri oluşturacak kadar çok malzeme bulunmaktadır (Kandemir 1991: 50; Kandemir 1995: 529-531).

Bununla birlikte zaman içerisinde elbette İslâm tarihi açısından önemli ve gerçekten Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuş bazı şehirler hakkındaki rivayetlerin toplandığı eserler de yazılmıştır (bk. Rıfâî 1992; Ahsasî 2006).

Bir şehrin faziletine dâir yazılan ilk eserin Hasan-ı Basrî'ye (v. 110/728) nispet edilen *Fezâ'ilü Mekke* olduğu tahmin edilmektedir. İlk örneklerini Arap edebiyatında gördüğümüz şehir fazilet-nâmelerinin 74 adedini müellif ismi ve yüzyılları ile beraber Salâhuddîn el-Müneccid *Fezâ'ilü'l-Endelüs ve ehlihâ'nın mukaddimesinde* vermektedir (bk. İbn Hazm, 1968, mukaddime).

Yine şehir tarihi ve coğrafyası üzerine yazılmış bazı eserlerde de ilgili ülkenin, şehrin veya muhitin özelliklerini anlatan bir fezâil bahsine rastlamak tabiidir (Ayrıntılı bilgi için bk. Şeşen 1998: mukaddime).

Fazilet-nâmeler hakkındaki bu araştırma çerçevesinde, Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarında, isminde “fazl, fazilet, fezâil” kelimelerinin geçtiği ve tür kapsamında kabul edilebileceğini düşündüğümüz eserleri tespit ederek sınıflandırdık. Arapça fezâil kitapları ve risâleleri ile Farsça yazılmış eserlerin de dâhil edildiği bu tasnif neticesinde fezâil konularının oldukça geniş bir alana yayıldığı ve ahlâk, tarih, hadis, tefsir vb. pek çok ilme dâir eserlerle ortak çerçevede yer aldığı görülmüştür. Bu eserler muhtevâlarına göre genel olarak “şehir ve ülkelerin faziletleri”, “cihadın faziletleri”, “Kur’ân-ı Kerim ve bazı surelerin faziletleri”, “şahıs ve milletlerin faziletleri”, “bazı zikir ve evradın faziletleri”, “bazı kutlu vakitlerin ve ayların faziletleri”, “ibadet, ahlak ve amellerin fazileti” ve “bazı müstakil konularda yazılmış fazilet-nâmeler” olmak üzere sekiz genel başlık altında toplanmaya çalışılmıştır.

İsminde “fazl” veya “fazl”dan türemiş kelimeler geçmediği halde bir şehrin diğerlerinden üstünlüğünü vafeden fezâil kitapları mevcuttur. Bu özel isimlendirmelerden biri *Teşvîku’l-müştâk ve teşrîkun li’l-uşşâk* (Abdurrahman Şevkî, *Teşvîku’l-müştâk ve teşrîkun li’l-uşşâk*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum, nr. 865, 866)tır. *Teşvîku’l-müştâk ve teşrîkun li’l-uşşâk* ismi, eserin fezâil kitabı olduğuna dâir herhangi bir ipucu vermemektedir. “Özleyenleri şevklendirme, harekete geçirme (Teşvîku’l-müştâk)” ve “âşıkları nurlandırma (Teşrîkun li’l-uşşâk)” mânâlarına gelen iki Arapça ibareden oluşan isim, eseri okuyanların kutsal beldelere olan iştiağını artırma maksadına vurgu yapmaktadır.

Müellif Hakkında

Müellif Abdurrahman Şevkî hakkında yeterli ve net bilgimiz yoktur. Eserlerinin telif tarihinden yola çıkılarak XIX. yüzyılda yaşamış olduğu söylenebilir. Şevkî mahlaslı şâirin *Teşvîku’l-Müştâk ve Teşrîkun li’l-Uşşâk* adlı eserinin incelediğimiz iki nüshasında da “el-Ereglevî” (الاركلوى)² şeklinde okunabilen nisbesi dışında kendisiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Bunun yanı sıra müellife ait olan ve aşağıda mukaddimesinden bir bölümünü alıntıladığımız bir başka eserde geçen “el-Konevî” lafzından hareketle Şevkî’nin Konya Ereğlisi’nden olduğunu iddia edebiliriz. *Terceme-i Hadîkati’l-Enâm fi-Fezâ’ili’ş-Şâm* isimli bu kitabın mukaddimesindeki ilgili kısım şöyledir:

“...emmâ ba’d ma’lûm ola ki Şâm-ı Şerîf ‘ulemâ-ı kirâmından Sinâniye câmi’-i şerîfi haşîbi fazîletlü şeyh ‘Abdurrahmân Efendi bin ‘Abdurrezzâk ed-Dımaşkı’niñ 1130 târihinde te’lif idüp **Hadîkatu’l-Enâm fi-Fezâ’ili’ş-Şâm** tesmiye eylediği ‘Arabiyyu’l-‘ibâre kitâb-ı müsteftâbîn lisân-ı Türkî’ye terceme olunması işbu 1295 sene-i hicriyyesinde ba’zı zevât-ı kirâm işbu fağîre ya’ni Mekke-i Mükerrreme mücâviri ve Hicaz vilâyeti mütercimi ‘Abdurrahmân eş-Şevkî el-Çonevî ed-Dımaşkı haşîre emr u tenbîh eylemeleri üzerine vüs’-i ‘âcizânem mîkdârı terceme eyledim.” (*Terceme-i Hadîkati’l-Enâm fi-Fezâ’ili’ş-Şâm*, trc. Abdurrahman Şevkî, Millet Ktp., Tarih, nr. 905, 1^b.)

²“Ereğli” ismi Anadolu’da dört farklı şehrin sınırları içinde yer alan bölgeler için kullanılmıştır. Bu bölgeler şunlardır: 1. (Konya Ereğlisi): Kaza/ Aksaray, Konya Vilâyeti, 2. (Karadeniz Ereğlisi): Kaza/ Bolu, Kastamonu, Zonguldak, 3. (Marmara Ereğlisi): Kaza/ Çorlu, Tekirdağ, Edirne, 4. (Güzelyalı, Güzelkıy): Köy/ Merkez- Karamürsel-Kocaeli; ayrıntılı bilgi için bk. Sezen 2006: 173- 174.

Bu mukaddimeden, *Terceme-i Hadîkati'l-Enâm fi-Fezâ'ili's-Şâm*'ı hazırlayan el-Konevî ed-Dimeşkî nisbeli müellifin Mekke-i Mükerrreme'ye mücavir olarak yaşadığı ve Hicaz vilâyetinde de mütercimlik vazifesini ifa ettiği anlaşılmaktadır. Aynı eserin sonunda Abdurrahman Şevkî kendisini “el-mütercimü'l-hakîr” olarak vasfetmiştir.

Abdurrahman Şevkî'nin *Teşvîku'l-Müşâk ve Teşrikun li'l-Uşşâk*'tan başka iki eseri bilinmektedir:

Teşvîku'l-Müşâk ve Teşrikun li'l-Uşşâk: Eser ilerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Terceme-i Hadîkati'l-Enâm fi-Fezâ'ili's-Şâm: Abdurrahman b. Abdürrezzak ed-Dimaşkî'nin 1130 tarihinde telif ettiği *Hadâ'iku'l-În'âm fi-Fezâ'ili's-Şâm* adlı mensur eserin *Terceme-i Hadîkati'l-Enâm fi-Fezâ'ili's-Şâm* ismiyle Abdurrahman Şevkî tarafından 7 Şevval 1295/5 Ekim 1878 tarihinde Türkçeye tercüme edilmiştir (*Terceme-i Hadîkati'l-Enâm fi-Fezâ'ili's-Şâm*, trc. Abdurrahman Şevkî, Millet Ktp., Tarih, nr. 905).

Millet Kütüphanesi'nde tespit edebildiğimiz ve rik'a hattıyla yazılmış bu tek nüsha eser 131 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshanın istinsah tarihi ise 29 Şevval 1303/31 Temmuz 1886'dır.

Araştırmamız çerçevesinde *Hadâ'iku'l-În'âm fi-Fezâ'ili's-Şâm* ismiyle bu eserin tahkikine ulaştık. Abdürrezzak ed-Dimaşkî'nin bu kitabı Yusuf Bedivî tarafından *Hadâ'iku'l-În'âm fi-Fezâ'ili's-Şâm* adıyla neşredilmiştir. Görüldüğü üzere eserin adı, tercümesinde ve tahkikinde farklılık göstermektedir. Abdurrahman Şevkî tarafından yapılmış tercümesinin mukaddimesine göre *Hadâ'iku'l-În'âm fi-Fezâ'ili's-Şâm* 'ın müellifi Abdurrahman b. Abdürrezzak ed-Dimaşkî Şam'daki Sinâniye Camii'nin hatipliğini yapmıştır. 1187'de vefat etmiş olan bu şahıs hakkında ayrıntılı bilgi eserin

neşrinde verilmektedir (bk. Abdurrahman b. İbrâhim b. Ahmed ed-Dimaşkî el-Hanefî İbn Abdürrezzâk, *Hadâ'iku'l-În'âm fi-Fezâ'ili's-Şâm*, 1138/1726, thk. Yusuf Bedivî, Dimaşk, 1995).

8 bâb olan tercümenin birinci bâbında Şam bölgesinin hudutları, ikinci ve üçüncü bâbında Şâm'ın fezâili hakkındaki hadis rivayetleri, dördüncü bâbında Şam'a dair seleften naklolunan sözler, beşinci, altıncı ve yedinci bâblarında Şam'ın meşhurları ve Dimaşk civarındaki enbiyâ, ashâb ve tâibiinin kabirleri ve sekizinci bâbında Şam'ın güzellikleri anlatılmıştır.

Araştırmamızın asıl konusu olan *Teşvîku'l-Müşâk ve Teşrikun li'l-uşşâk*'taki bazı manzumeler *Terceme-i Hadîkati'l-Enâm fi-Fezâ'ili's-Şâm*'da da “Nazm li'l-Mütercim” başlığıyla yer almaktadır. Ayrıca bu iki eser arasında aynı ayetlerin, aynı hadislerin, aynı tarihî hadise ve şahsiyetlerin yer alması gibi pek çok benzerlik görülmektedir.

Terceme-i Risâle-i Tarikat-ı Âliyye: Almanya Milli Kütüphanesi (Berlin) Türkçe yazmaları bölümünde (nr. Hs.or.oct.911 Staatsbibliothek) Abdurrahman Şevkî adına kayıtlı olan *Terceme-i Risâle-i Tarikat-ı Âliyye* hakkında kesin bilgimiz yoktur. Tâhir isimli müstensih tarafından rik'a hattıyla istinsah edilen eserin bir mecmuanın 3. risâlesi olduğu bilinmektedir. Mecmuanın 59-68. sayfaları arasında yer alan risâle hakkındaki bu bilgiler bizzat doğrulanmamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı kataloğu:

https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=124900, 16.02.2017 tarihli erişim).

**Teşvîku'l-Müştâk ve Teşrikun li'l-'Uşşâk'ın
Nüsha Tavsifi**

**Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum, nr.
865:**

Başr:

1^b el-Ḥamdu li'llâhi'llezî zâde Mescide'l-
Aşkâ şerefen lâ-siyyemâ bi-ḡudûmihi ileyhi
Seyyidü'l-ḡalkî ve'l-beşer... şeklinde mensur
bir mukaddime ile başlayan eserin ilk beyti
şudur:

2^a İbtidâ Ḥaḡ bu cihânı yoḡ iken var eyledi
İns ü cinni cümle maḡlûḡâtı izḡâr eyledi

Sonur:

69^b Kerem-i 'avn-i Ḥudâ ile müyesser oldı
Didi **Şevḡî** bunı aḡbâba te'lif ideyim

Eb'adı (Dış-İç): 225 x 165, 175 x 112 mm
Satır Sayısı: İlk sayfa 11, diḡer sayfalar 15
satırdır. İlki hariç her sayfa 2 sûtuna
ayrılmıştır.

Beyit sayısı: 1886

Telif Tarihi: Mukaddimedede verilen tarih:
1263/ 1846-7

İstinsah Tarihi: Yok

Müstensih: İsmâil Vecdî el-Âmidî

Hat: Ta'lik. Nüşanın son sayfası (Der-
beyân-ı Sebeb-i Nazm-ı in-Kitâb ve istinsah
kaydının bulunduğu 69^b) rikadır.

Kâğıt: Krem rengi, orta kalınlıkta ve
âharsızdır. Başlıklar kırmızı mürekkeple
yazılmıştır.

Cilt: Mukavva kapaḡı ebru desenlidir. Cilt
sırtı kırmızı bezdendir.

**Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum, nr.
866:** İstihzah tarihi bulunması sebebiyle bu
nüsha esas alınmıştır.³

Başr:

1^b el-Ḥamdu li'llâhi'llezî zâde Mescide'l-
Aşkâ şerefen lâ-siyyemâ bi-ḡudûmihi ileyhi
Seyyidü'l-ḡalkî ve'l-beşer... şeklinde mensur
bir mukaddime ile başlayan eserin ilk beyti
şudur:

2^a İbtidâ Ḥaḡ bu cihânı yoḡ iken var eyledi
İns ü cinni cümle maḡlûḡâtı izḡâr eyledi

Sonur:

69^b Kerem-i 'avn-i Ḥudâ ile müyesser oldı
Didi **Şevḡî** bunı aḡbâba te'lif ideyim

Eb'adı (Dış-İç): 230 x 165, 182 x 120 mm
Satır Sayısı: İlk sayfa 9, diḡer sayfalar 15
satırdır. İlki hariç her sayfa 2 sûtuna
ayrılmıştır.

Beyit sayısı: 1887

Telif Tarihi: 1263 / 1846-47

İstinsah Tarihi: 1266 / 1849-1850 mâh-ı
Şevvâl

Müstensih: İsmâil Vecdî el-Âmidî

Hat: Nesih

Kâğıt: Beyaz, ince, aharlı ve su yollu,
filigranlı Avrupa kâğıt. Başlık ve cetveller
kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Cilt: Mukavva kapaḡı ebru desenlidir. Cilt
sırtı kırmızı bezdendir.

³ Bu nüsha A diḡeri B nüshası olarak adlandırılmıştır.
Makalede verilen örnek beyitler nüsha karşılaştırması
sonucu hazırlanan metne göre numaralandırılmıştır.

Eserin Sebeb-i Te'lifi

*Teşvîku'l-Müştâk ve Teşrîkun li'l-'Uşşâk'*ın yazılma sebebi, eserin sonundaki “Der-Beyân-ı Sebeb-i Nazm-ı İn-Kitâb” başlığı altında şu şekilde ifade edilmektedir:

1. *Sebeb-i nazm-ı kitâbı size taşnîf ideyim
Bilesiz anı yedi beyt ile te'lif ideyim*
2. *Yürüdüm Şâm-ı Şerîf'den talebim Kudus-i Şerîf
Diledim cân u dil[i] ol yere teklîf ideyim*
3. *İdüben anı ziyâret gerü geldim Şâm'a
Ki didim gönümü maḥbûblara teşfîf ideyim*
4. *Var idi anda bir aḥbâb-ı 'azîzim geldi
Ben anın ḥulḫ-ı cemilîn nice ta'rif ideyim*
5. *Baḥa biñ dürlü edâ nâz ile ibrâm itdi
Didi bildir baḥa Kudus'ü aḥa teşrîf ideyim*
6. *Ṭayanup kuvvet-i bâzûya didim bismillâh
Diledim ḥâṭır-ı pür-nûrunu talḫîf ideyim*
7. *Kerem-i 'avn-i Hudâ ile müyesser oldı
Didi **Şevkî** bunı aḥbâbıma te'lif ideyim
(69°)*

Yukarıdaki manzumede Abdurrahman Şevkî, Kudüs ve Şam'a yaptığı ziyaretlerin gözlemlerini “dostlarının arzusu ve ısrarı üzerine” yazdığını söylemektedir.

Ayrıca Şevkî, eserin ara beyitlerinde de kitabı kaleme almasındaki sâikleri aktarmıştır:

33. *Bu kitâbı nazım kılmaktan murâd
Kudus'ün aḥvâli olunmak bunda yâd (3°)*

Şâir bu beyitte kitabı yazmasının asıl nedeninin Kudüs'ü anlatmak olduğunu vurgulamaktadır.

16. *Su'âl eylerse aḥbâbım kitâbın 'illet-i nazmın
Faḫaṭ **Şevkî** rızâ-yı Ḥazret-i Rabbü'l-enâm ister
(34°)*

beytinde ise kitabı Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanmak için yazdığını ifade etmektedir.

Eserin Muhtevâsı

Eserin konusu giriş bölümünden anlaşıldığı üzere Mekke, Medîne, Kudüs ve Şam'ın faziletleri hakkındadır.

İslâm telif geleneğinde olduğu üzere mensur bir hamdele ve salve ile başlayan eser, Allah Teâlâ'nın kâinatı ve insanoğlunu yaratma hikmetini birtakım nasihatlar eşliğinde ifade eden mısralarla devam eder. Cenâb-ı Hak kulları için rahmetini arayıp bulmalarına yardımcı olacak mübarek mekânlar yaratmıştır. Yeryüzündeki bu bazı mukaddes mekânların yer aldığı şehirler olan Mekke, Medine, Kudüs ve Şam kısaca anlatılır ve kitabın yazılmasındaki asıl maksadın Kudüs'ü tanıtmak olduğu açıklanır:

9. *Anlar için kılmışam nice maḫâm
Key mu'azzamdır kıllalar hoş kıyâm*
10. *Ol mübârek yirlere kim geliser
Şöyle bilsün rahmetimi bulisar*
11. *Yeryüzünde kılmadım aşla ulu
İşbu yerlerden begâyet sevgilü*
12. *Gerçi her kanda 'ibâdet itseler
Eylerem rahmet ki kanda gitseler*
13. *Lâkin ol yerleri maḫşûş kılmışam
Dört kitâb içinde maḫşûş kılmışam*
14. *Biri oldı Mekke yerler eḫdali
Raḫmetimle ânı kıldım muncelf*
15. *Ḳullara dârü'l-emân itdim ânı
Şübhesiz bâğ-ı cinân itdim ânı*
16. *Her kim ânı yedi kez eyler ṭavâf
Oddan âzâd olisar bî-iḫtilâf*

...

3^a A

19. *Biri daği ol Medîne şehridir
Yedi iklîm ol 'arûsuñ mihridir*

3^a B

20. *Çünkü 'âlem fahri Sulţân andadır
Andadır maħbûb-ı Sübhân andadır*

21. *Enbiyâlar ser-firâzı andadır
Bâğ-ı Kuds'ün şâh-bâzı andadır*

22. *İki 'âlem pâdişâhı andadır
Cümle maħlûkuñ penâhı andadır*

23. *Andadır nûr-i Muhammed Muştafâ
Andadır maħşer günü sâhib-livâ*

24. *Ey ki aña ümmet olan gel berü
Ey sezâ-yı rahmet olan gel berü*

25. *Lâyık oldı tâc-ı 'izzet başña
Kıondı şeksiz mürg-i devlet başña*

26. *Birisi daği mübârek Şâm imiş
Her kişiye vâcibü'l-ikrâm imiş*

27. *Ol mübârek belde bir hoş beldedir
Vaşfi dâ'im söylenür her dildedir*

On bâb hâlinde yazılmış kitabın birinci bâbında mezkûr şehirlerin ilk kez var edilişi, ikinci bâbında Şam'ın ve sakinlerinin medhi yer alır. Üçüncü ve dördüncü bâblarda söz Kudüs'e getirilerek Hz. Dâvûd ile Hz. Süleyman'ın Mescid-i Aksâ'yı inşası tasvir edilir. Beş ve altıncı bâblarda bu bölgelerde bulunan nesnelere tasvir edilir. Yedinci bâbda Sahratullah'ın sıraları, sekizincide Kudüs ve Şam'daki kabristanları, son iki bâbda da bu mukaddes yörelerde medfun büyük zatların ziyaretgâhları anlatılır. Bu şehirlerin sâir beldelere üstünlükleri anlatılırken ilgili ayet ve hadislerle telmihlerde bulunmuş, İslâm tarihinden birtakım hâdiseler ile başta Mi'râc olmak üzere bazı mucizeler aktarılmıştır.

Kitabın neredeyse üçte birini oluşturan birinci bâbda, Mekke, Medîne ve Kudüs'ün yaratılışı anlatılmış ve bu bölgelerin kıymetlerini Mekke'de Kâbe-i Muazzama'nın, Medine'de Hz. Peygamber'in mübârek mescidinin ve kabr-i şerifinin, Kudüs'te ise Beytü'l-Makdis'in bulunmasından aldığı eklenmiştir. Bununla beraber Kudüs şehrinin tüm enbiyâya kıblegâh olması ve Mi'râc hâdisesinin gerçekleştiği makam olması hasebiyle ayrı bir kıymeti bulunduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in Mi'râc mucizesinde müşahede ettiği hadise ve nesnelere başlayarak yeryüzüne dönüşüne kadar başından geçenler ayrıntılı biçimde aktarılmıştır. Yine bu bölümde yer ve göğün Hz. Peygamber'in varlığı üzerinden çekişme ve kıskançlık içerisinde buldukları sembolize edilmiştir. Bu beyitler ayet ve hadislerle desteklenmiştir:

Sübhânellezî esrâ bi-'abdihî leylen mine'l-Mescidi'l-Harâmi ile'l-Mescidi'l-Akşâ'llezî bâreknâ havlehû⁴

(5^a B)

17. *Çünkü tenzih itdi sübhâne'llezî didi Hudâ
Kendü zâtıñ her naķâyışdan mu'arrâ bî-gubâr*
18. *Ya'ni maħbûbıñ harem-gâhından indi bir gece
Da'vet ol semt-i diyâr-ı Mescid-i Akşâ'ya sâr*
19. *Şöyle Akşâ kim mübârek kıldı her bir çevresin
Daği pür-nûr eyleyüp kıldı aña pek i'tibâr*

⁴ İsrâ suresi, 17/1; "Bir gece, kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir."

Ayrıca yine bu bölümde şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kavramları üzerine beyitler yazılmış, ehl-i tasavvufun bu dört kavram üzerine söylemiş olduğu tariflerden örnekler verilmiştir:

1. Şerî atle kişi mâhir degilse
Tariqatden eser bilmez dimişler
Daği bilmezse ol kişi tariqat
Haqîkatden haber bilmez dimişler

2. Şerî atle çün ebhâr olmayanlar
Tariqatle pür-envâr olmayanlar
Haqîkatden haberdâr olmayanlar
Gelür böyle gider bilmez dimişler

(18^a A)

3. Şerî atdir kişiniñ her esâsı
Buña itmek gerekdir iltimâsı
Eger olmazsa dâyim âşinâsı
Kalur ol derbeder bilmez dimişler

Yukarıdaki dörtlükler ve bağlamında tasavvufun esası kabul edilen şeriat, tarikat ve hakikat anlatır, bu üçünün birbirleri için gerekliliği ve zorunluluğu ifade edilir.

Çeşitli ayetlerden iktibaslar ile onların manzum şerhini yapan Abdurrahman Şevkî, İslâm kültüründe genel kabul gördüğü üzere, Tîn suresinden yaptığı alıntılarda ilk ayetteki “Tîn” lafzıyla Dimaşk bölgesine, “Zeytun”la Kudüs’teki Zeytin Dağı’na, “Beledü’l-Emîn”le ise Mekke şehrine işaret edildiğini ifade etmiştir. Yer yer Kudüs’ün ve Kâbe’nin özelliklerini ve diğer tüm beldelerden üstün, temiz ve farklı oluşunu nazmederek bu bâbı tamamlamıştır:

290. *Hâzret-i Ebû Hureyre söyledi*

‘An Resûlillâh rivâyet eyledi

291. *Hağ te’âlâ hazreti dünyâda hem*

Dört mağal vardır aña itdi qasem

292. *Anları yâd itdi Qur’ân içre ol*
Nitekim tenzîl-i Furkân içre ol

21^a A

Ve’t-tîni ve’z-zeytûni ve tûr-i sînîne ve hâze’l-beledi’l-emîn⁵

293. *Didiler ve’t-tîni lafzından murâd*
Çün Dimaşk’ın tağına virdiler ad

294. *Pes o tağın adı Kırklar tağıdır*
Çevresi gülzâr-ı cennet bâğıdır

21^a B

295. *Daği medh-i Şâm saña ta’rîf olur*
Şabr kııl vaşfi mağallinde gelür

Ve’z-zeytûni

296. *Daği ve’z-zeytûni ol râvî didi*
Kuds’ün eğrafında bir tağıñ adı

Ve tûr-i sînîn

...

İkinci bâb “Şâm-ı Şerif’in faziletlerini beyan eder” başlığını taşımaktadır. Bu bapta bölgenin, Şam ismini, Kâbe’nin şimalinde bulunmasından aldığı hatırlatılarak, Hz. Peygamber’in Şam’ı övgüsü sebebiyle meleklerin gece gündüz bu şehrin semalarında bölgeye ve ehline rahmet dileyerek uçtuğu anlatılmıştır. Akabinde Allah Teâlâ’nın yeryüzü için on nimet yarattığı ve bunların dokuzunu Şam’a ayırdığı, yine yarattığı on şerden birini Şam’a, dokuzunu diğer beldelere dağıttığı rivayeti aktarılmıştır. Şam’ın faziletlerini zikreden hadisler verilerek bu hadislerin manzum şerhi yapılmıştır. Ayrıca *içi dışı evliya dolu ve havası suyu latif Şam* mübalağalı şekilde medhedilmiştir. Yine bu bâbda Resûlullah’ın zevceleri ile Şam’da medfun Bilâl-i Habeşî, Ubeyy ibn-i Ka’b, Hazret-i Ebü’d-Derdâ, Hazret-i Talha, Bayezid-i Bistâmi başta olmak üzere toplam 22 zâtın kabrine işaret edilmiştir. (Abdurrahman ibn-i Ebû Bekr es-Siddîk,

⁵ Tûr suresi, 95/1-3; “İncire, zeytine, Sina dağına ve şu emin beldeye yemin ederim ki...”

Abdullah ibnü's-Selâm, Hz. Dıhyâ, Hz. Sancakdar, İmâm Zeyne'l-Âbidîn, Sitti Zeyneb bint-i Ali, Sitti Rukiyye bint-i Ali, Şeyh Muhyiddînü'l-Arabî, İmâm Fâhru'r-Râzî, Şeyh Reslân, Ebû Müslim el-Havlânî, Abdulganiyyi'n-Nablûsî, Ebû Süleymân-ı Dârânî, Behlûl-i Dâna, Nüreddin eş-Şehîd, Velîyullâh Ayağı Panbuklu Dede). Şam'da, duaların makbul olduğu bazı mekânlar bildirilerek bölüm tamamlanmıştır.

415. *Didi Beytü'l-Makdis'i Sâm ibn-i Nûh*

İbtidâ ol yapup itmişdi fütûh

416. *Şoñradan Sultân Süleymân geldi çün*

Ol binânın üstünü kıldı bütün

417. *Ezraķi'den naķl olunur bir kelâm*

İbtidâ Allâhu Kuddûsü's-Selâm

418. *Ka'be'niñ yirini halķ itdi hemân*

Yoķ idi aşlâ ne kevn ü ne zamân

419. *Cümle eşyâdan iki biñ yıl selef*

Ka'be'niñ kıldı yerini pür-şeref

Üstteki beyitlerin de yer aldığı üçüncü bâb Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın Mescid-i Aksâ'yı inşası üzerinedir. Kâbe ile Mescid-i Aksâ arasındaki zaman farkı, Kâbe'nin Hz. Nûh tufanında yıkılması, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından yeniden yapılması bu bölümde anlatılan konulardandır.

Dördüncü bâb Abdümelik ibn-i Mervan'ın Mescid-i Aksâ'yı tamirinin anlatıldığı bölümdür.

Beşinci bâb Kudüs'te bulunan hayranlık uyandırıcı güzellikler, altıncı bâb Mescid-i Aksâ'da namaz kılmanın ve sâir ibadetin sevabının çokluğu üzerinedir.

Fihimâ 'aynâni tecriyân⁶

2. *Birisi Busyân pıñarıdır biri Sulvân dimiş*
Ķuds'ün eñrafında dutmuş bunun ikisi vañan

Fihimâ 'aynâni nazẓâhatân⁷

3. *Birisi 'Akke pıñarıdır biri Zemez şuyu*
Bunları arzû iderler Hind ile ehl-i Yemen

Yukarıda ayetlerle desteklenmiş bu mısraları içeren yedinci bâbta Sahratullah ve onun altından çıkan sular (Busyân, Sulvân vb.) ile bölgeye nüzûl eden melekler anlatılırken, sekizinci bâbda Kudüs'teki ziyaret mahalleri ve burada medfun kimseler tanıtılmıştır.

Dokuzuncu bâbta Kudüs'e gelen peygamberler ve ashabından, onuncu bâbta da Hz. İbrâhim ve onun aile efradının kabirlerinden bahsedilmiştir.

Son olarak, şâir gördüğü mukaddes beldeleri tasvir etmiş olmaktan duyduğu mutluluğu ve şükürü ifade ederek, bir münâcaat ve bir sebeb-i telif manzumesi ile eserini tamamlamıştır.

Teşvîku'l-Müştâk ve Teşrikun li'l-'Uşşâk konusu itibariyle İslâmî kaynakların yoğun şekilde kullanıldığı bir eserdir. Kitapta Hz. Muhammed'in hayatına, yaşadığı mukaddes coğrafyaya ve mucizelerine yer verilmiştir. Dolayısıyla eserde ayet ve hadislerin doğrudan veya dolaylı olarak yer alması tabîdir. Metinde bir kısım evliyâ ve enbiyâdan bahsedilmesi, İslâm coğrafyasının mübârek beldelerinden daima önemli sayılan dört bölge (Mekke, Medine, Kudüs, Şam) üzerinde durulması, muhtevâ oluşturulurken Kur'an ve Sünnet'ten başka tarih, siyer ve coğrafyadan da istifâde edildiğini göstermektedir.

⁶ Rahman suresi, 55/50; "İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır."

⁷ Rahman suresi, 55/66; "İkisinde de durmadan fıskıran iki ırmak vardır."

Çeşitli mekânların (şehir, ülke, mescid vb.) övülmesi veya yerilmesi hakkında hadis kaynakları ve şehir tarihlerinde pek çok zayıf rivayet bulunmaktadır. Bu tür rivayetlerin ortaya çıkmasında bazı siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerin bulunduğunu daha evvel de belirtmiştik. Meşhur hadis kitaplarında yer alan, hatta Mekke ve Medine şehirlerini de içine alan fezâil türü bu rivayetler incelendiğinde, mezkûr sebepler fark edilebilecektir (Ünal 2000: 67-90). Hadis ilminde, sıhhati açısından ister sahih ister zayıf kabul edilsin, içerikleri ve ifade biçimleri birbirine benzeyen bu fezâil hadisleri ile yapılan iktibas ve telmihlerin eserde ne şekilde yer aldığı da incelenmiştir. Netice itibariyle bu rivayetler bizi her zaman bir hadis metnine ve kaynağına götürmedi. Yani bu ve benzeri ifadeler ne sahih ne de mevzu hadis kaynaklarında rastladık:

“Men furîza ‘aleyhi’l-ḥacce felem yehic felyemut in şâ’e yehûdiyyen ve in şâ’e naşrâniyyen” (44^b)

“Lâ-tüşeddü’r-riḥâlu illâ ilâ şelâş: Mescidî ve Mescidi’-Ḥarâm ve Mescidi’l-Akşâ” (52^b)

“Men erâde en yenzura ilâ buḳ’atin min buḳ’i’l-cenneti fel-yenzur ilâ Beyti’l-Muḳaddes” (66^a) gibi.

Eserin Dil ve İmlâ Özellikleri

XIX. asrın ikinci yarısında kaleme alınan *Teşvîku’l-Müştâk ve Teşrikun li’l-‘Uşşâk* son dönem Osmanlı dil özelliklerini taşısa da aşağıda örneklendirileceği üzere bazı arkaik kullanımlar içermektedir.

Farklı vezinlerin kullanıldığı, yer yer kaside, gazel, murabba ve mesnevîlerin yer aldığı eserde dil ekseriyetle sadedir.

Mevcut iki nüshanın birbirinden veya aynı bir başka nüshadan istinsah edildiği düşünülmektedir. Aynı müstensihin elinden çıkan bu iki nüshanın hataları da birbiriyle örtüşmektedir.

Ana nüsha kabul ettiğimiz metin yer yer harekelenmiştir. Harekelemelerde istikrar yoktur.

Başlıklar Farsça, Arapça ve Türkçe yazılmıştır. Hadislerin ara başlık gibi, kırmızı mürekkeple yazıldığı pek çok bölüm vardır.

Eserde bazı kelimelerin sonunda bulunması gereken –i/i, –a/e gibi hâl ekleri ihmâl edilmiştir.

Ayrıca sağır kâf (nazal nûn) harfinin yazımında tutarlılık yoktur. Sağır kâf olması gereken yerlerde nûn harfinin veya nûn harfinin bulunması gereken yerlerde sağır kâfın kullanıldığı görülmüştür. Tamlama geçişlerinin ve “bağlaç vavı”nın kullanımında da çok sayıda ikilem ve hata vardır. Terkip –i ‘leri kimi yerlerde ye (ی) harfi ile ifade edilmiştir. Bu –i’ler bazen de esre ile gösterilmiştir.

Farsça “hoca” kelimesi yaygın imlâdan (خواجه) farklı şekilde birkaç yerde “خوجه” şeklinde yazılmıştır.

Metnin 686. ve 687. beyitlerinde yer alan “göründiser” ve “kavısar” kelimelerinden ilkinde –di’li geçmiş zaman ekinin, –ser ekinden sonra kullanılması gerekirken aksi mevcuttur. –di ekinin kaldırılması durumunda anlamlı hale gelebilecek bu kullanım, arkaik şekline dahi rastlamadığımız nadir örneklerdendir. “kavısar” (قاویسر) kelimesi ise kullanıldığı yer itibariyle “kovmak” şeklinde tercüme edilmeye müsaittir ve nadir bir kullanım olması sebebiyle buraya eklenmiştir.

Ayrıca eserde Eski Anadolu Türkçesine ait bazı kullanımlar mevcuttur. “bulavuz”, “geliser”, “bilevüz” gibi.

Bazı kelime sonlarındaki hal eki –i’den evvel gelen kaynaştırma harfi “ye”nin üzerine esre harekeli bir hemze yazmıştır. Örnek olarak şunlar verilebilir: Mustafâ’yı, “Kâbe’yı”, “Sahrâ’yı”, “belde’yı” gibi.

Telmih ve iktibasın çok sayıda örneğini barındıran eser, bu yönüyle güçlü kabul edilebilir.

Eser Türkçe, Arapça ve Farsçanın üçünün de kullanıldığı 81 bölüm başlığı içermektedir. 1887 beyitten oluşan eserde çeşitli nazım şekilleri kullanılmıştır. Eserin bütününde hâkim olan 1034 beyitlik bir ana mesnevi vardır. Bu mesnevi yer yer kaside, gazel ve murabbalar ile örülmüştür. Mesneviden sonra en fazla, kaside ve gazel kullanılmıştır. Bunların yanı sıra eserde kıt’a, murabba, üç beyitli manzumeler ve bir adet müseddes-i müttekerrir yer almaktadır:

1. *‘Înâyet bahş idüp ol Hazret-i Mevlâ bu gümrâhı
Kılıpdur cânib-i Kuds-i Şerîf’e ben dili râhî
Nice biñ cilve-i esrârınûñ oldum ben âgâhı
Cihânûñ çeşmime bir zerre gelmez ’izz ile câhı
Çeküp endîşe-i hasret kılrken zâr nâgâhı
Bi-ğamdillâh müyesser oldı görmek Şağratullâh’ı*

(68^a)

Kudüs’ü ziyaret kendisine nasip olan Şevkî’nin eserdeki tek müseddesine âit ilk bent yukarıda örnek verilmiştir. Burada olduğu gibi duâ, şükür ve temenni üslubu eserin geneline hâkimdir.

Ayrıca eserde üç beyitli manzumeler olarak adlandırılmaya uygun 22 bölüm bulunmaktadır.

Ahenk unsurlarının en önemlilerinden olan kafiye yönüyle başarılı bulunan eser aruzla yazılmıştır. Yer yer kusurlara rastlansa da geneli itibarıyla aruzun başarılı biçimde uygulandığı görülmektedir. Eserde kullanılan aruz kalıpları şunlardır:

1. *Remel bahri: “Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün
Fâ’îlâtün Fâ’îlün”, “Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün”,
“Fe’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlün”*
2. *Hezec bahri: “Mefâ’îlün Mefâ’îlün
Mefâ’îlün Mefâ’îlün”, “Mefâ’îlün Mefâ’îlün
Fe’ûlün”, “Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün”*
3. *Muzari bahri: “Mef’ûlü Fâ’îlâtü
Mefâ’îlü Fâ’îlün”*

Sonuç

İlk örneklerini Arap edebiyatında gördüğümüz faziletname türünün tanımı ve kapsamı üzerinde durulmuş, Türkçe yazılmış manzum/mensur ve telif/tercüme/telif-tercüme faziletname örneklerine yer verilmiştir.

Özelde şehir faziletnamelelerini ele alan bu çalışma hazırlanırken şehirler üzerine yazılan türlerin çeşitliliği dikkat çekmiştir. Yalnızca şehir fezâili ve şehir tarihçiliği değil, aynı zamanda şehrengizler, seyahatnamele ile fetihler dolayısıyla yazılan fetihnâmele ve düşman eline geçen şehirlere söylenen mersiyelere varıncaya dek eserle verildiği tespit edilmiştir. Şehir faziletnamelelerinin geniş muhteva çerçevesiyle şehrengiz, seyahatname, bilâdiye vb. diğer bazı türlelerden ayrıldığı görülmüştür.

Şehir faziletnamele, seyahatname ve şehrengiz türü eserle özellikle şehir tarihçiliği ve sosyal tarih konusunda yapılacak çalışmalara kaynaklık edebilir.

XIX. yüzyıla âit *Teşvîku’l-Müştâk ve Teşrikun li’l-‘Uşşâk* adlı Mekke, Medine, Kudüs ve Şam şehirle faziletnamele üzerine yaptığımız inceleme neticesinde “Şevkî” mahlaslı müellif Abdurrahman Şevkî hakkında birkaç bilgi sunulmuştur.

Şevki'nin fazilet-nâmesi *Teşvîku'l-Müştâk ve Teşrikun li'l-Uşşâk* muhtevâsı itibariyle emsalleriyle benzerlik gösterse de telif ve manzum oluşuyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Manzum oluşunun yanısıra samimi üslûbu eserin değerini artırmaktadır.

Kaynakça

Abdurrahman ed-Dımaşki el-Hanefi ibn Abdürrezzak. (1995). *Hadâiku'l-in'âm fi-fezâ'ili's-Şâm.* (thk. Yusuf Bedivî). Dımaşk. Abdurrahman ed-Dımaşki el-Hanefi ibn Abdürrezzak. (t.y). *Terçeme-i Hadîkatu'l-Enâm fi-Fezâ'ili's-Şâm.* (trc. Abdurrahman Şevki). Millet Ktp., Ali Emîrî Tarih. nr. 905.

Abdurrahman Şevki. (1263/1846-7). *Teşvîku'l-müştâk ve teşrikun li'l-uşşâk.* Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum. nr. 865, 866. Abdülbaki, Muhammed Fuad. (1994). *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân.* Kahire.

Aça, Mehmet & Gökalp, Haluk & Kocakaplan, İsa. (2009). *Başlangıçtan günümüze Türk edebiyatında tür ve şekil bilgisi.* İstanbul: Kriter Yayınları.

Ahmed Fakih. (1974). *Kitâbu evsâf-ı mesâcidi's-şerife.* (yay. Hasibe Mazıoğlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahsasî, Ahmed. (2006). *Erbaüne hadîsen fi fezâ'ili'l-Medîneti'l-Münevvere.* (thk. A. Abdullah Bacur Ali). Kahire.

Aydın, Mehmet. (1987). *Fezâ'il-i Mekke ve'l-Medîne ve'l-kudsî Şerif.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çelebioğlu, Âmil. (1971). Süleyman Nahîfî ve Fazîlet-i Savm (Zuhrü'l-Âhire) adlı eseri. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi.* X, s. 342-343.

Çelebioğlu, Âmil. (1994). *Kanûnî Sultan Süleyman devri Türk edebiyatı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Dadaş, Cevdet. (1995). *Bâkî, Fezâ'il-i Cihâd.* Yayınlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Güzel, Abdurrahman. (2006). *Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatı.* Ankara: Akçağ Yayınları. Hıfzî. *Tarih ve fezâ'il-i Kuds-i Şerif.* Bayezid Devlet Ktp., nr. 507.

Hıfzî. (1265). *Tarih ve fezâ'il-i Kuds-i Şerif.* Dârü't-tibâati'l-Âmire: İstanbul.

İbn Hazm. (1968). *Fezâ'ilü'l-Endelüs ve ehliha.* (haz. Selahaddin el-Müneccid). Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-cedîd.

İbn Manzur. (1997). *Lisânu'l-'Arab.* Beyrut: Dârü'l-ihyâi't-türâsi'l-Arabi.

Kandemir, Mehmet Yaşar. (1991). *Mevzu hadisler: menşei, tanıma yolları, tenkid.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kandemir, Mehmet Yaşar. (1995). *Fezâil. Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 12). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kırman, Aydın. (2004). *Yemînî'nin Fazîlet-nâme'si (şekil ve muhtevâ tahlili).* Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Levend, Agah Sırrı. (1973). *Türk edebiyatı tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Râğıb el-İsfehânî. (2002). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân.* Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye.

Rıfâî, Said. (1992). *el-Ehâdisü'l-vâride fi fezâ'ili'l-Medîne.* Medine.

Sancaklı, Saffet. (2001). Surelerin faziletiyle ilgili bazı tefsirlerde yer alan Apokrif hadislerin kritiği. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 14/1, 133.

Sezen, Tahir. (2006). *Osmanlı yer adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Şeşen, Ramazan. (1998). *Müslümânlarda tarih ve coğrafya yazıcılığı: başlangıçtan XIX. yüzyılın sonuna kadar*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı.

Tepeli, Yusuf. (2002). *Derviş Muhammed Yemîni, Fazilet-nâme; giriş, inceleme, metin, gramatikal dizin*. I-II. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tergip, Ayhan. (2010). *Bâkî'nin Meâlimu'l-yakîn adlı eseri üzerinde dil incelemesi (metin-sözlük)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal, İsmail Hakkı. (2000). Şehirlerin faziletleriyle ilgili uydurma hadisler ve "Hayru'l-Buldân" risâlesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVI, 67-90.

Yıldırım, Derya. (2010). *Fezâyilü'l-Mekke ve'l-Medine ve'l-Kudüs*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Yılmaz, Fatih Mehmet. (2011). *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddik'i*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Tersane-i Âmire’de Çalışan Zanaatkârlar

Mustafa Gürbüz Beydiz¹

Öz

Osmanlı Devleti Tersane-i Âmire’de kadirga inşasından kalyona ve hatta saltanat kayıklarının yapımında birçok zanaatkârı çalıştırmıştır. Farklı meslek gruplarından olan zanaatkârlar iş kollarına göre farklı ücretlendirilmiştir. Müslüman veya gayrimüslim kişilerin aylık ücretli görev alabildiği gibi işin durumuna göre dışardan gündelik usulü ameale temin de edilmiştir. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar bir süre düşünüldüğünde çalışanların dini profillerinde değişiklikler olmuştur. Özellikle Batılılaşma dönemiyle birlikte Tersane-i Âmire’de gayrimüslim ustaların yoğunluğunun arttığı söylenebilir. Aynı zamanda Anadolu’da bulunan diğer tersanelerde çalışan bazı ustalar da zaman zaman İstanbul’a görevlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tersane-i Âmire, Gemi Yapımı, Zanaatkâr

Craftsmen Employed In Golden Horn Shipyard

Abstract

Ottoman Empire employed many craftsman in Golden Horn Shipyard for the building of galleys and galleons and even imperial caiques. Craftsmen from different occupational groups have been paid differently according to their line of work. As well as Muslims and non-Muslims employed with monthly salaries, unskilled workers with daily salaries employed also depending on the state of the operation. Considering the period between XVI. century and XIX. century, the religious profiles of the employees have been changed. It can be said that number of non-Muslim craftsmen work in Golden Horn Shipyard has been increased especially with the Westernization period. Concurrently some craftsmen work in shipyards in Anatolia, employed in Istanbul from time to time.

Keywords: Ottoman Empire, Golden Horn Shipyard, Ship Building, Craftsman

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Sanat Bilimleri Bölümü, beydiz@gmail.com

Tersane-i Âmire'de kimi savaş esirleri tersane alanı içinde yaşamış ve bu kişiler zaman zaman gemi yapımında çalıştırılmışlardır. Çok sayıda uzmanlaşmış zanaatkâr ile usta tersanede görev almış ve bunlar özgür kişilerden oluşmuştur. Tersane işçileri Osmanlı'nın Habsburglar ile savaş yaptığı sırada ve hatta dini bayramlarda dahi ara vermeden çalıştıkları belirtilmiştir. (Faroqhi, 2011:98)

Tersane-i Âmire'de zanaatkâr grubu kalafatçılar, marangozlar, direk ustaları (barudreşan) ve delgicilerden oluşmuştur. Kalafatçılar işçilerin aristokratı olarak görülmüştür. Kalafatçılara marangozlar ile direk ustalarına göre daha fazla maaş ödenmiştir. (Faroqhi, 2011:98). Tersane ustaları subaylar tarafından komuta edilmekle birlikte onlar gibi asker maaşı (mevacip) almışlardır. (Faroqhi, 2011:100).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır seferinden sonra Osmanlı donanmasının çok iyi kuvvetlendiği ve tersanede çalışan halatçı, urgancı, marangoz ve demirci gibi çalışanların sayısının üç binden fazla olduğunu belirtmiştir. (Uzunçarşılı, 1988:398). Zanaatkârlar sınıfını ise, nakkaşlar, marangozlar, demirciler, kalafatçılar ve halatçılar olarak sıralamıştır. Marangozlar, gemiye gülle gelmesi veya başka suretle gemide rahne (yark, gedik) açıldığı zaman tamir ederler; demirciler, gemide demire ilişkin bozuklukları tamir ederler; kalafatçılar, gemi su yaptığı zaman kalafat yaparlar; halatçılar, gemi halatlarını tamir ederler; nakkaşlar da kalyonlara nakış yaparlar, demiştir. (Uzunçarşılı, 1988:488).

İdris Bostan ise, XVI. yüzyılda Tersane-i Âmire'de çalışan zanaatkârlar içinde neccâr¹, kalafatçı², pâru-tıraş³, haddad⁴, meremmet-

çi⁵, tûc-ger⁶, makaracı⁷, üstüpücü⁸ ve kumbaracıları⁹ saymıştır. (Bostan, 2003:5) Bu zanaatkârların sayılarıyla ilgili olarak aşağıdaki bilgileri vermiştir. (Bostan, 2003:165)

1500'lü yılların başında tersanede çalışan işçilerin çoğu Müslüman olduğu bilinmekle birlikte Girit Savaşı'nın yeni başladığı 1645'li yıllarda zanaatkârların çoğu Rumlardan oluşmuştur. Bunların bir kısmı başkentli, bir kısmı ise muhtemelen Venedik'e ait olanlarında bulunduğu adalardan göç etmiştir. Bunun nedenleri arasında, Venediklilerin Kandiye'de gemi inşasını kısıtlaması sebebiyle iş bulamayan Giritli işçilerin yerel işçilere göre daha ucuza çalışarak onların yerini aldıkları söylenmiştir. (Faroqhi, 2011:98). Aynı zamanda kadırgalar kıslamak üzere karaya çekildiğinde zanaatkâr olan esirler donanma tersanesinde çalıştırılmıştır. (Faroqhi, 2010b:187).

İdris Bostan, 1527-1528 yılına ait Galata Tersanesi muhasebe defterine göre, kalafatçı, neccâr, pâru-tıraş, makaracı, kumbaracı, haddâd, üstüpücü, meremmetçi ve erre-keş'ten oluşan sanat gruplarındaki tüm zanaatkârların müslümanlardan oluştuğunu, büyük çoğunluğunun Rumeli'den geldiğini belirtmiştir. Örneğin, kalafatçı zümresine ait mevcut toplam 39 kişinin çalıştığından, bunlardan 31'inin Rumeli, 5 kişinin

³ Tersane-i Âmire'ye bağlı gemilere kürek yapan ustalardır. (Bkz. Bostan, 2003:68)

⁴ Demirden imal edilen malzemelerin hazırlanmasında görev alırlar. (Bkz. Bostan, 2003:68)

⁵ Tersane-i Âmire'de gemilerin, mahzenlerin ve diğer ek yapıların tamirinde çalışırlar. (Bkz. Bostan, 2003:68)

⁶ Makara tûcu dökmek ve tûcdan makara dili yapmak üzere Tersane-i Âmire'de çalışan ustalardır. (Bkz. Bostan, 2003:69)

⁷ Makara yapmakla iştigal olan kimselerdir. (Bkz. Bostan, 2003:69)

⁸ Ziftlenecek veya boyanacak tahtaların, kayık, gemi ve teknelerin aralıklarını su geçirmemeleri için üstüpü ile dolduran kişilerdir. (Bkz. Bostan, 2003:69)

⁹ Demirden üretilmiş olup içi patlayıcı maddelerle doldurulan bir mermi çeşidi olan kumbarayı, havan topu veya elle atan kişilerdir. (Bkz. Bostan, 2003:70)

¹ Tersane-i Âmire'de gemi inşa ve tamirinde ve diğer inşaatlarda çalışan, acemi oğlanlar arasından seçilerek ulufeli olarak hizmet veren marangozlardır. (Bkz. Bostan, 2003:66)

² Tersane-i Âmire'de gemilerin kalafat işlerine bakan, ziftlenmesiyle görevli olan ve yine acemi oğlanlar arasından alınan kişilerdir. (Bkz. Bostan, 2003:67)

Anadolu tarafından olduğundan, diğer 3 kişinin memleketinin bilinmediğinden söz etmiştir.(Bostan, 2006:159)

1529 ve 1530 yıllarında Tersane-i Âmire’de çalışan kişilerin isimleri, memleketleri ve gündelikleriyle ilgili Salih Özbaran tarafından şu bilgiler verilmiştir.(Özbaran, 1979:99-101)

Tablo 1: XVI. Yüzyılın Başlarında Galata Tersanesinde Görevli Zanaatkâr Sayıları

Zanaatkâr	1527	1528	1529	1530	(İlave)	1531	(İlave)	TOPLAM
Kalafatçı	39	36	38	40	13	38	13	217
Neccâr	11	11	11	11	11	11	11	77
Pârû-tıraş	13	15	14	14	5	14	5	80
Makaracı	7	6	6	6	-	6	-	31
Kumbaracı	4	4	4	4	2	4	2	24
Haddad	7	6	7	6	9	6	9	50
Üstüpcü	3	3	3	3	6	3	6	27
Meremmetçi	3	3	3	5	-	5	-	19
Erre-keş ¹⁰	25	-	-	-	-	-	-	25
GENEL TOPLAM	112	84	86	89	46	87	46	550

Tablo 2: 1529 ve 1530 yıllarında Tersane-i Âmire’de çalışan kişilerin isimleri, memleketleri ve gündelikleri

Kalafatçı					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Yusuf	Üsküp	6	Yusuf	Üsküp	6
Hasan	Karaverya	5,5	Hasan	Karaverya	5,5
Ali b. Yonus		2,5	Ali b. Yonus		2,5
Hüseyin	Ilıca	2,5	Hüseyin	Ilıca	3
Kasım	Ustrumca	2,5	Kasım	Ustrumca	3
İshak	Ustrumca	2,5	İshak	Ustrumca	2,5
Ali	Ohri	2,5	Ali	Ohri	2,5
Veli	Piriştine	2,5	Veli	Piriştine	2,5

¹⁰ Tersane-i Âmire’de kerestelerin ölçülü kesilmeleri üzerine görevli olan ve acemi oğlanlar arasından alınan kişilerdir. (Bıçkıcı). (Bkz. Bostan, 2003:75)

Piri	Narda	2,5			
İlyas	İskenderiye	3	İlyas	İskenderiye	3
Rüstem	İskenderiye	2,5	Rüstem	İskenderiye	2,5
Hasan	İskenderiye	2,5	Hasan	İskenderiye	2,5
İlyas	Debri	2,5	İlyas	Debri	2,5
Rüstem	Yanya	2,5	Rüstem	Yanya	2,5
Karagöz	Debri	2,5	Karagöz	Debri	2,5
Mustafa	Simav	2,5	Mustafa	Simav	2,5
Ali	Kaysariye	2,5	Ali	Kaysariya	2,5
Karagöz		2,5	Karagöz		2,5
Yusuf	Ohri	2,5	Yusuf	Ohri	2,5
Ali	Ohri	2,5	Ali	Ohri	2,5
Süleyman	Yanya	2,5	Süleyman	Yanya	2,5
Mahmud	Ohri	2,5	Mahmud	Ohri	2,5
Hasan	İskenderiye	2,5	Hasan	İskenderiye	3
Hamza	Yanya	2	Hamza	Yanya	2,5
Hasan	Şâkird	2	Hasan	Şâkird	2,5
İshak	Ohri	2,5	İshak	Ohri	3
Yusuf	İskenderiye	2,5	Yusuf	İskenderiye	2,5
Hızır	Kangırı	2,5	Hızır	Kangırı	2,5
Ahmed	Kaysariye	2,5			
Ali	Bosna	2	Ali	Bosna	2
Mustafa	Serbölük	2,5	Mustafa	Serbölük	2,5
Hüseyin	Alacahisar	2,5	Hüseyin	Alacahisar	2,5
Hasan	Bosna	2	Hasan	Bosna	2
Ömer b. Hızır		1	Ömer b. Hızır		1
Osman b. Hızır		1	Osman b. Hızır		1
Hasan b. Yusuf		2	Hasan b. Yusuf		2
Hızır b. İskender		2,5	Hızır b. İskender		2,5
			Hüseyin	İskenderiye	2,5

			Mehemmed b. Bali		3
			Derviş b. Hamza		1
			Hasan b. Hamza		1

Neccar (Dülger)¹¹					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Recep (Mimar)		23	Recep (Mimar)		23
Hamza b. Abdullah (Kethüda)		13			
Yusuf	Sözebolu	6			
Cavid	İlbasan	6			
Hamza	Manastr	4,5			
Hamza	Sinop	2,5	Hamza	Sinop	3
Hasan	İlbasan	3			
Şirmerd	Belgrad	2,5	Şirmerd	Belgrad	3
Alagöz	Yenipazar(?)	2,5			
Hurrem (b.Abdullah)		5	Hurrem (b.Abdullah)		5,5
Hamza	Ohri	2,5			

Barû Tırâşân¹²					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Hasan	Ohri	6	Hasan	Ohri	6
Mehemmed b. Mustafa		5,5			
Ali b. Hasan		4			
Kemal b. Şahin		3			
Mustafa b. Yakub		2,5			
Ali b. Yusuf		2			

¹¹ Doğramacı (Bkz. Özbaran, 1979:102)

¹² Kürek yapanlar (Bkz. Özbaran, 1979:102)

Kasım b. Yusuf		2,5			
Hasan b. Yusuf		1,5			
Nasuh	Kaysariye	2,5			
Ferhad	Tırhala	2,5			
Cafer	Narda	2			
Mustafa b. Ahmed		4			
Ahmed b. Abdullah		2			
Mehemmed b. Yusuf		3			

Kumbaracı					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Mehemmed	İskenderiye	2,5	Mehemmed	İskenderiye	2,5
Hamza	Argiru Kasrı	2			
Hamza	İskenderiye	2			
Fuad b. Abdullah		1,5			

Haddad¹³					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Ali	İlbasan	5			
Hamza	Filibe	5			
Ali	Bosna	2	Ali	Bosna	2,5
Ferhad	İskenderiye	2,5	Ferhad	İskenderiye	Yok
Behram	Yanya	2,5			
Ahmed	Bosna	1,5	Ahmed	Bosna	2
Sefer b. Ahmed		3	Sefer b. Ahmed		Yok

¹³ Demir işleriyle uğraşanlar (Bkz. Özbaran, 1979:102)

Üstübücü ¹⁴					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Ali	Üsküp	5,5	Ali	Üsküp	5
İskender	Yanya	2	İskender	Yanya	2,5
Mehemmed b. Turan		1,5			

Meremmetçi ¹⁵					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Mustafa	Sinop	9,5	Mustafa	Sinop	10,5
Hızır b. Abdullah		11	Hızır b. Abdullah		Yok
Hüseyin	Trabzon	8,5	Hüseyin	Trabzon	Yok
			Hacı Ferhad		5
			Hüseyin b. Abdullah		2
			Ahmed b. Abdullah		6

Makaracı					
1529			1530		
Adı	Memleket	Akça	Adı	Memleket	Akça
Şaban b. Abdullah	Sinop	4,5			
Hasan	Sarugöl	5,5	Hasan	Sarugöl	5,5
Ali b. Hamza		2			
Musa b. Hamza		1,5			
Hızır	Vulçitrin	3			
Ferhad	Debri	2,5	Ferhad	Debri	3

¹⁴ Su geçirmemesi için tekne aralıklarını dolduranlar (Bkz. Özbaran, 1979:102)

¹⁵ Onarım işlerini görenler (Bkz. Özbaran, 1979:102)

966 (M. 1558) yılına ait 3 Numaralı Mühimme defterinde, Tersane-i Âmire'de müstahdem iken kaybolan bazı marangozların buldurulup gönderilmesiyle ilgili Silivri Kadısına yazılan bir yazıda, Silivri'de Metropolit Mahallesi'nden Manol veled-i Konyad ve Dimitri Manokonlu ile Manol veled-i Maryol isimli neccarlar; Papa Astasya Mahallesi'nden Susanus Mavramaç (?), Sanop Avala isimli neccarlar; Papayani Mahallesi'nden Andriniko Hanikos (?) ve Papa Dimitri Mahallesi'nden Kosta İstanbulî isimli neccarların Tersane-i Âmire'den firar ettikleri belirtilmiştir. (BOA, 1993:131)

1571-1572 yıllarını kapsayan II. Selim dönemine ait 10 numaralı Muhimme Defteri'nde ise, mirî esirlerden dülger, kalafatçı, urgan, bükücü meslekleriyle ilgili gemilere meraklı kişilerden Tersane-i Âmire'de çalışan sanat bilen ustaların yanına çırak olarak verilmesi ve yetiştirilmesi istenmektedir. (Çakır, 2006:209). 1570-1572 yıllarını kapsayan 12 numaralı Mühimme Defterinde ise; Cezâyir-i Garb vilâyetinde yaşayan demirci Mastor Voliro adlı ustanın Tersane-i Âmire'de istihdam olunmak üzere gönderilmesi istenmiştir. (BOA, 1996:186)

XVI. yüzyılda İstanbul tersanesinde çalışanların çoğunun Müslüman olmasına rağmen XVII. yüzyılda İstanbul tersanesinde çalışanların çoğunun gayrimüslim olduğu, bunların da Venedik'in Girit tebaasının Osmanlı'ya iş bulmak amacıyla gelenlerden

oluşturduğu anlatılmıştır. Ayrıca Venedik'in özellikle Hanya'da bulunan tersaneyi kapatmasından sonra burada çalışanların İstanbul tersanesinin muazzam büyüklükte olmasından dolayı akın akın İstanbul'a göç ettiği belirtilmiştir. (Faroqhi, 2010a:40).

Bostan'a göre; 1642 yılında Tersane-i Âmire halkı haricinde çalıştırılan zanaatkârların büyük bir kısmını gayrimüslimler oluşturmuştur. Bu yıl içinde dört kadirganın inşasında çalışan 53 marangozun tamamı, 24 kalafatçıdan 23'ü, 13 burgucu ve 2 makaracının gayrimüslim olduğu, 1645 yılında inşa olunan bir başka kadirganın inşasında çalışan marangoz, burgucu ve bennâların tamamına yakınının yine gayrimüslim olduğu kaynaklarda geçmiştir. (Bostan, 2003:72-73)

XVIII. yüzyılda gemi ustalarının %95'i, aylıkçı marincilerin %75'i, topçu ve gemici erlerinin de yarısı gayrimüslimlerden oluşmuştur. (Gencer, 2001:28). Öyle ki, bu durum 1885 yılındaki İstanbul'da yapılan sayım neticesinde devam ettiği görülmüş, nüfusun meslek gruplarına göre etnik/dinsel köken açısından oranlarında esnaf, zanaat ve ticaret meslekleriyle uğraşan müslümanların gayrimüslimlere göre daha az olduğu tespit edilmiştir. Gayrimüslimler toplam olarak %61,7 gibi bir oranla bu meslek gruplarında çalışırken müslümanlar ancak %38,3 oranında bu meslek gruplarında çalışmışlardır. Aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. (Behar, 1996:77).

Tablo 3- Meslek Gruplarına Göre Dinsel/Etnik Cemaatlerin İstanbul Nüfusundaki Oranı % (1885 Sayılı)

Meslekler	Cemaatler					
	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Diğer	Toplam
Esnaf, Zanaat, Ticaret	38,3	25,4	27,0	5,3	4,0	100

1782 yılında Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın sadarete gelmesiyle devlette yeni reform hareketlerine başlanmıştır. Bu çerçevede ordunun ihtiyaç duyduğu uzmanlar Fransızlar tarafından karşılanmıştır. (Kaçar, 2007-2008:55). Bu amaçla Fransızlardan gemi inşası konusunda uzman mühendis ve yardımcılar istenilmiştir. 23 Mayıs 1784 yılında Fransa, Halil Hamid Paşa'nın bu talebini kabul ederek, gemi inşa mühendisi Sébastian Le Roy, yardımcısı Sr. Durest ve iki ustabaşı seçilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir. Le Roy ve yardımcılar İstanbul'a geldiklerinde elçi

Saint-Priest'in evinde kalmışlardır. Elçi, Osmanlı hizmetinde çalışacak olan bu ekip için Bâb-ı Alî'den maaş bağlanmasını, barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasını bu amaçla Le Roy için aylık 150 kuruş, Sr. Durest için 100 kuruş, iki ustabaşı içinse ellişer kuruş maaş talep etmiştir. St. Priest'in Tersane-i Âmire'deki görevleri için Le Roy ve ekibine ödenmesini teklif ettiği maaşlar (kuruş) Osmanlı tarafından Eylül 1784 yılında aşağıdaki tablodaki rakamlar doğrultusunda tahsis edilmiştir. (Kaçar, 2007-2008:56-57-58).

Tablo 3: Tersane-i Âmire'deki görevleri için Le Roy ve ekibine ödenmesini teklif ettiği maaşlar (kuruş)

Adı	Görevi	Maaşı
Sébastien Le Roy	Ser-kalfa-yı kalyon	125
Sr. Durest	Kalfa-yı sani-i kalyon	100
Guillaume l'Abbé	Marangoz ustası	70
Michel Henri	Kalfa(burgucu, marangoz)	60
René Peton	Kalfa	60
Joseph-Marie Gassin	Kalafat Ustası	50
Antonie Ollivier	Marangoz	50
Hyacinthe Gasquet	Marangoz kalfası	50
Antonie Bonveau	Kalafatçı Ustası	50

1789 meydana çıkan Fransız İhtilali'nin ardından Convention Hükümeti tarafından 1792'de incelemelerde bulunması için Türkiye'ye gönderilen Olivier, tuttuğu notlarda, devlet ve hükümet hizmetlerine, Türk olsun, Arap olsun yalnız Müslüman olanların alındığını, bu durumun yeniçeri ocağı için de geçerli olduğunu, sadece gemicilik ve donanmada bu kurula uyulmadığını, denizcilik alanında çalışan tayfa ve diğer hizmet erbabının çoğunun Rumlardan oluştuğundan bahsetmiştir. (Işık, 1995:45-46)

Tersane-i Âmire'de maaşlı personel yanında ücretli olan amele sınıfı da çalışmıştır. Bu

amele kısmı da ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ilki başıbozuk ameleler, diğer ise muvazzaf amelelerdir. Fakat başıbozuk amele sınıfı 1850 yılında kaldırılmıştır. Muvazzaf ameleler ise bahriye sınıfından sayılmış, bu görevde çalışan gayr-i müslimler cizyeden muaf tutulmuşlardır.

Tersane'de XIX. yüzyılda gündelik usulü çalışan muvazzaf ameleler; marangozân (kalfa, baş-nefer, marangoz ve çırak olmak üzere dörde ayrılmıştır.), burguciyân (bu ameleler kalfa, baş-nefer ve burgucu olmak üzere üçe ayrılmıştır), kalafatçıyân (kalfa, baş-nefer, kalafatçı ve çırak olmak üzere dörde ayrılmıştır.), zilciyân, süriciyân-ı

manda, duvarcıyân, errekeşân-ı etrâk (Türk bıçkıcılar), varilciyân, camcı, yıldızcıyân, errekeşân-ı efrenç (yabancı bıçkıcılar), nakkâşân, sıvacıyân, körükciyân, oymacıyân-ı efrenç, neccârân kalfa (dülgerci kalfası), tenekeci-yi yahud (Yahudi tenekeci), taşcıyân, su yolcuıyân, kutucuyân, tavşan (ince iş yapan marangoz), mismârciyân (çivi, mih yapan), mismârân-ı kıbtî, âhengirân (demirci demek olup, bunlar demirhâne ve dökümhânedede çalışmışlardır.), tamirât ocağında çalışan amaleler (kalfa, ocakçı, kürekçi diye üç kısma ayrılmıştır.), kara-kazancıyân, çilingir, kalaycıyân, kantarcıyân, keserciyân, yelken dikicileri, kalıpcıyân, sandıkçıyân, sırkıcıyân (hammal) gibi çalışanlardan oluşmuş-tur.(Gencer, 2001:297-298).

XIX. yüzyılda tersanede görevli Müslüman ve gayrimüslimler sabah erken saatte işbaşı yapmışlardır. Çalışma saatleri ay ve mevsimlere göre değişiklik göstermiştir. Mart- Ekim aylarında sabah saat 07:30'dan akşam 16:30'a kadar toplam dokuz saat, nisan-eylül ayları arasında ise sabah 07:00'den akşam 17:00'ye kadar toplam on saat çalışmışlardır. Kasım ve şubat aylarında ise sabah 08:00'den akşam 16:00'ya kadar toplam sekiz saat mesai yapmışlardır. Osmanlı Devleti tersanede görevli çalışanların mesai saatlerini uymaları konusunda oldukça disiplinli bir uygulama sergilemiştir. Personel; askerler, memurlar ve ücretli olarak çalışan muvazzaf amelelerden oluşmaktadır. Gayrimüslimlerin çoğu Ermeni olup az kısmı Rum ve çok az da Yahudilerden oluşmuştur. (Batmaz, 2010:22-23).

Teknik açıdan Avrupa'dan teknolojinin XIX. yüzyılda transfer edilmesi yabancı işçi çalıştırılmasını zorunlu kılmıştır. Getirilen teknolojik bir ürünün verimli bir şekilde çalışması için onun çalışma sistemini bilen ustaların da Avrupa'dan Anadolu'ya getirilmesi gerekmiştir. Osmanlı bu nedenle, Tophane-i Âmire'de ve Tersane-i Âmire'de üst düzey bilgi ve beceriye sahip yabancı işçi çalıştırmıştır. (Kırpık, 2004:48). Her ne kadar gayrimüslimler çalışıyor olsalar da devletin işçi istihdamında kendi vatandaşlarını tercih etmesi konusundaki en önemli uygulama devlet işletmelerinde çalıştırdığı işçilerdir. Örneğin, 9 Ocak 1890 tarihli Kanunısanî'ye (1305) göre Marangozhane-i Hümayun'da çalışan işçilerin %92'si Osmanlı vatandaşlarından oluşmuştur. (Kırpık, 2004:47). Bu kayıtlarda 38 işçinin sadece 3'ünün gayrimüslim olduğu onların da ustabaşı ünvanıyla çalıştırıldığı yazılmıştır. (Kırpık, 2004:60). Yine 20 Mayıs 1907 (Kırpık, 2004:74) tarihinde Tersane-i Âmire'de çalışan ve grev amacıyla işini terk eden ve aşağıdaki tabloda isimleri sıralanan 35 işçiden sadece 1'inin gayrimüslim olduğu görülmüştür. (Kırpık, 2004:48). Bu işçiler ücretlerinin düşük olmasından ya da hiç ücret alamamalarından dolayı işlerini terk etmişlerdir. 1908 öncesinde Tersane-i Âmire işçilere düşük ücret ödenmesi veya ücret ödenmemesi nedeniyle grev yapılan yerlerden biri olarak belirtilmiştir. (Kırpık, 2004:97).

1237'den (M.1822) itibaren Tersane Hazinesi hesapları açık vermiştir. Darphane'den yardım alınmadığı veya az alındığı yıllarda Tersane Hazinesi başka yerlere borçlanmıştır. 1248 (M.1833) yılına gelindiğinde hazinenin tüccar ve işçilere olan borcunun toplamı 5 milyon grş'u bulmuştur. 1837 yılında da Tersane Hazinesi, istihdam olunan işçiler ile satın alınan zahirenin ücretini ödeyememiştir. (Cezar, 1986:233).

Tablo 4: Tersane-i Âmire'den Gönüllü Olarak İşlerini Terkeden İşçiler (Kırpık, 2004:96-97).

Sıra	Adı	Memleketi
1	Abdullah b. Şerif	Şirvan
2	Ciyo b.Hüseyin	Gevaş
3	Lefter Zuhuraki	Sinop
4	Abdulkadir Hasan	Hafik Farlı
5	Süleymen b. Şerif	Şirvan
6	Hasan Genco	Şirvan
7	Said b. Cuma	Meksi
8	Reşid b. Kasım Süleymen b. Osman	Şirvan
9	Süleyman b. Osman	-
10	Ali b. Veli	Döğeri
11	Mustafa b. Kerim	Rize
12	İlyas b. Ömer	Cide
13	Mustafa b. Hasan	Cide
14	Ahmet b. Abdullah	İstanbul
15	Hüseyin Mehmetoğlu Mustafa Eyüp	Hoşalay
16	Hüseyin b Ahmet	Amasya
17	Veli b. İsmail	Hafik
18	Mehmet oğlu İsmail	Hafik
19	Mustafa b. Mustafa	Cide
20	Mehmet b. Osman	Şirvan
21	Ahmet b. Said	Muş
22	Abduisa	Şirvan
23	Abdullah İsa	Şirvan
24	Ömer b. Faris	Şirvan Sade
25	Kürd b. Mehmet	Şirvan Sade
26	Ahmet b. Hamza	Van
27	Kasım b. Halil	Şirvan
28	Yusuf b. Hacı	Bitlis

29	Bayram b. Ahmet	Hafik
30	Yusuf b. Mehmet	Şirvan
31	Hüseyin b. Ahmet	Hoşalay
32	Mehmet Niyazi b. Şakir	Ardahan
33	Mehmet Faruk b. Abdullah	İstanbul
34	Mehmet b. Hüseyin	Asarcık
35	Veli b. Ali	İmralı

Yelkenli gemi inşasının en önemli aktörlerinden biri de mühendislerdir. Mühendisler 1825-1838 yılları arasında 135 kuruş maaş alırken 1840 yılından sonra maaşları 200 kuruşa yükseltilmiştir. Gemi inşa mühendisleri milliyetleri itibariyle tamamen Türklerden oluşmamıştır. Bir kısmı gayrimüslim olduğu gibi yabancı uyruklu mühendisler tersanelerde görev almışlardır.

İsimleri tespit edilen Osmanlı uyruklu mühendislerin isimleri şu şekilde verilmiştir. Kalyon inşasında Tersane-i Âmire'de İsmail, Gemlik'te Manol Kalfa ve Osman Efendi, Ereğli'de Ali Hoca; Firkateyn inşasında, Ereğli'de Geyvan-ı Bahri Firkateyni'nde Ahmed Hoca, Amasra'da Seyid Ahmed, Hıfzurrahman Firkateyni'nde Ali Efendi, Misivri'de Molla Hasan, Süzebolu'da Molla İbrahim, Gideros'ta Tarir-i Bahri Firkateyni'nde Ali Hoca, Limni'de Molla Hasan ve İzmit'te Suriye Firkateyni'nde Mahmud Efendi; Korvet inşasında Sinop'ta Ali Molla, Şehr-i Zafer inşasında ve Feyz-i Mabud adlı geminin inşasında İnşaiye Zabitanı Hasan Efendi ile İnşaiye Mühendisi Raif Efendi, Gideros'ta Feyz-i Mabud adlı geminin inşasında Molla Ahmed ve bir başka korvetin inşasında İnşaiye Kolağası Feyzi Efendi-Yüzbaşı Ahmed Efendi, Samsun ve Fatsa'da Dimitri ve Manol, Akçaşehir'de

Ceyran-ı Bahri'nin inşasında Molla Ahmed, İzmit'te Ali, Rodos'ta Anatosni görev almıştır. (Düzcü, 2012:128).

Türkiye'ye gelen ilk ve en önemli Amerikalı mühendis Henry Eckford'dur. Kaldığı süre içinde Osmanlı denizciliği hakkında önemli tespit ve önerilerde bulunmuştur. Daha sonra İstanbul'da bulunan bir diğer mühendis, mimar Amerikalı Rhodes'tir. Önce 1832'de Mahmudiye Kalyonu'nu tamamlamıştır. Ardından Tersane-i Âmire'de 1835'te Nusretiye Kalyonunu, 1835-37'de Nizamiye Firkateyni'ni, 1837-38'de Kavı Zafer Brik'ini, 1837'de Müjderesan ve Sürat koteri ile 1838'de Adliye Kalyonu'nu inşa etmiştir. (Düzcü, 2012:130-131).

Kalyon inşasında sorumlu olan mimarların isimleri ise, Gemlik'te Ananosti Kalfa ve Dağ Mimarı Veli Kalfa, Şalo Kalfa ve Hasan Halife, Osman Kalfa ve Dağ Mimarı Ali Kalfa, Teşrikiye Kalyonu'nu yapan Mimar Dimitri Kalfa ve Dağ Mimarı Çalık Osman, Ereğli'de Necm-i Şevket Kalyonu'nu inşa eden Tersane-i Âmire başmimarı Mehmed Efendi, Galatalı Mimar İbrahim Kalfa ve Dağ Mimarı Genç Halit'tir. (Düzcü, 2012:132).

Firkateyn inşası yapan mimarların isimleri de Osmanlı arşivlerinde bulunarak şu şekilde sıralanmıştır:

Tablo 5: Firkateyn inşasında çalışan mimarlar (Düzcü, 2012:133)

Çalıştıkları Yıl		İsim	Çalıştığı Tersane	Aylık Ücret (Kuruş)	Çalıştığı Gemi
Hicri	Miladi				
1239-40	1824-25	Ahmed Kalfa	Ereğli	75	Geyvan-ı Bâhri
1239-40	1824-25	Kostaki	Ereğli	75	Geyvan-ı Bâhri
1245	1829	Mimar Yahya	Amasra	115	İnayet-i Bâhri
1245	1829	Dağ Mimarı Hüseyin	Amasra	110	İnayet-i Bâhri
1245-46	1829-30	Mimar Kara Vasili	Ereğli	115	Hıfzurrahman
1245-46	1829-30	Dağ Mimarı İsmail	Ereğli	110	Hıfzurrahman
1246	1830	Mimar Nikola	Misivri	120	Sonuçlanmadı
1246	1830	Dağ Mimarı Galatalı Mehmet	Misivri	120	Sonuçlanmadı
1246	1830	Mimar Kara Vasili	Süzebolu	120	Sonuçlanmadı
1246	1830	Dağ Mimarı Vani	Süzebolu	120	Sonuçlanmadı
1246	1830	Mimar Kara Mustafa	Akçaşehir	120	Sonuçlanmadı
1247-50	1831-34	Mimar Yahya Halife	Amasra	115	Mirat-ı Zafer
1247-50	1831-34	Dağ Mimarı Hüseyin Halife	Amasra	110	Mirat-ı Zafer
1244-49	1828-33	Mimar Genç Hasan Halife	Gideros	115	Takrir-i Bâhri
1244-49	1828-33	Dağ Mimarı Bodor Vani	Gideros	115	Takrir-i Bâhri
1247	1831	Mimar Kara Vasili	Limni	120	Sonuçlanmadı
1247	1831	Dağ Mimarı Vani	Limni	120	Sonuçlanmadı
1247-53	1831-37	Mimar Küçük Manol	Samsun	120	Navek-i Bâhri
1247-53	1831-37	Dağ Mimarı Ömer	Samsun	120	Navek-i Bâhri

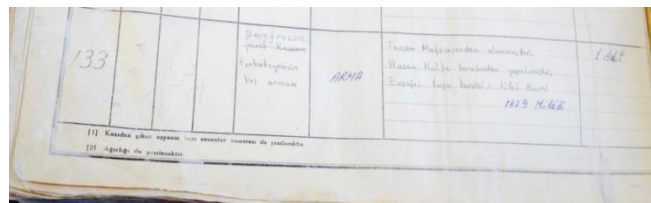
Korvet inşa eden mimarların isimleri de şu şekilde verilmiştir.

Tablo 6: Korvet inşasında çalışan mimarlar (Düzcü, 2012:134).

Çalıştıkları Yıl		İsim	Çalıştığı Tersane	Aylık Ücret (Kuruş)	Çalıştığı Gemi
Hicri	Miladi				
1240-41	1825-26	Tanaş Kalfa	Sinop	115	Şehr-i Zafer
1239-41	1824-26	Manol Kalfa	Samsun	100	Gurre-i Fütuh ve Kerem-i Bâhri
1239-41	1824-26	Said Kalfa	Fatsa	100	Mevkib-i Cihad ve Kal-i Hayr
1239-41	1824-26	Harsumi Kalfa	Fatsa	100	Mevkib-i Cihad ve Kal-i Hayr
1243-45	1827-30	Kara Osman Kalfa	Samsun-Fatsa	115	Kerem-i Bâhri
1243	1827	Mimar Küçük Ahmed Kalfa	Fatsa	115	Hilal-i Zafer
1241-42	1826-27	Said Kalfa	Misivri	100	Ayn-i Necat
1241-42	1826-27	Osman Kalfa	Misivri	70	Ayn-i Necat
1240	1824	Kara Osman Kalfa	Gideros	100	Feyz-i Hüda
1241	1826	Manol Kalfa	Bartın	100	Muin-i Cihad
1241	1826	Mustafa Kalfa	Bartın	70	Muin-i Cihad
1243	1827	Mimar Şişhan Hasan Kalfa	Akçaşehir	115	Ceyran-ı Bâhri
1243	1827	Bekli Ahmed	Gideros	115	Feyz-i Mabud
1245	1829	Tanaş	İznikmid	115	Feyzurrahman

İstanbul Deniz Müzesi'nde sergilenen 133 Envanter numarasıyla kayıtlı Şeref Resan Firkateynine ait gemi kıç armasının, Tavşan Mağazası'ndan alındığı ve oyma ustasının "Hasan Usta" isimli biri olduğu, müzenin 1960 tarihli arşiv kayıtlarında yazılmıştır.

Resim 1: 1960 kayıt tarihli Deniz Müzesi Komutanlığı, Asar-ı Atika 1 No'lu Ana Envanter Defteri¹⁶

¹⁶ Deniz Müzesi Komutanlığı, Asar-ı Atika Ana Envanter Defteri 1, s.37-38

Tersane-i Âmire’de çalışmak üzere farklı bölgelerden getirilen mimar ve mühendislerin yanında nakkaşlık mesleğinde usta kimseler de bulunmaktadır. Bu yabancı ustalar aynı zamanda Türk ustalarının yetişmesinde de öncülük etmiştir. Buna en iyi örnek; aşağıdaki arşiv belgesinde yer alan sözleşme metnidir. Metinde, getirilen yabancı ustanın çalışma koşullarıyla ilgili bilgilerin yanısıra, yerli ustalarla da bilgilerini paylaşması ve öğretmesi istenmiştir.

10 Ağustos 1289 (M. 13 Ekim 1872) tarihinde boya ve nakkaşbaşı olarak Atina’dan getirilen İngiliz vatandaşı Çarlis Darabor ile ilgili bir sözleşme metni şu şekilde düzenlenmiştir.

“Meclis-i Bahriye-yi Şahane ile mösyö Çarlis Darabor nam kimesne beyninde (arasında) işbu 10 Ağustos 1289 tarihinden itibaren bir sene müddetle akd olunan kontoratonun tercümesidir.

Birinci bend-merkum Çarlis Darabor gerek dersaadet ve gerek mahalli sairede kain tersane-i amirelerde ve tersane-i amire umerası tarafından gösterilecek olan mahalli sairede boyacı ve nakkaşbaşılık me’muriyetini icra eylemek ve her nev’i sefain kamaraları ve münşaiat-ı sairenin nakış ve boya ve tezyinat-ı sairesi hizmetinde bizzat kendisi dahi çalışmak üzere istihdamını kabul etmiştir.

İkinci bend-merkum Çarlis Darabor her nevi nakış ve boyanacak olan işlere nezaret edeceği misüllü elvan ve boyaların merkez hüsn-ü layıkıyla terkib olunmaları hakkında lazım gelen talimat-ı mukteziyeyi dahi ita eylemeyi ve tahsil-i zanaat etmek üzere maiyetine tayin kılınmış olan kesane-i merkum kendi maarifet ve zanaatını kamilen talim ve öğrenmeye aksa-i say-u gayret edecektir.

Üçüncü bend-merkum Çarlis Darabor ibraz-ı hüsn-ü sadakat ve istikametle aklı başında ve nizamında hareket ederek tersane-i amirede müstahdem sair İngiliz ustalar hakkında mukarrer olan

evkat-ı muayeneye mutabakatla çalışacaktır ve hizmet-i memuresinde sarf-u say ve ikdam yerle kendi memuriyetine müteallik olan her nevi iş hakkında tersane-i amire umerası tarafından verilecek olan emre? matbaa ve kafe-i umur ve hususatında tersane-i amirede cari olan kavanin ve nizamata izhar hüsn-ü riayet ve itaat edecektir.

Dördüncü bend-merkum Çarlis Darabor işbu kontoratomüddeti zarfında hasta olmadıkça veyahud memur zabıtı tarafından ruhsat-ı ? tahsil etmedikçe hizmet-i memuresinden asla ve hiçbir vakit tatil etmeyecektir.

Beşinci bend- evkat-ı mütadede (normal zamanlarda) merkum Çarlis Daraborun Pazar günleri çalışması matlub olunmayacak ise de icabı takdirinde merkumun zabıtı tarafından emir buyrulduğu halde gerek yevm-i mezburde ve gerek lüzumu zuhrunda gece vakti dahi çalışacaktır.

Altıncı bend-merkum Çarlis Darabor kendi hizmet-i memuresini hüsn-ü sadakatla icra eylediği takdirde nezaret-i bahriye canibinden işbu kontorato tarihinden itibaren mah-i mah (aydan aya)kendisine on üçer İngiliz lirası maaş verilecek olub pazar veyahud fazla çalışmış olduğu kafe-i evkat (bütün vakitler) için dahi yevmül.. hesabıyla başkaca kendisine ita olunacaktır.

Yedinci bend-merkum Çarlis Darabor işbu kontorato müddeti zarfında hidemat-ı memuresini ...olarak icra etmekten imtina veyahud ihmal eyledikde veyahud sui hareket ve adaba mugayyir ... bulunmasıyla kendi memur zabıtlarının adem-i hüsn-ü zatını davet eylemesi vukuunda meclis-i bahriye derakıb-ı merkumu hizmetinden tard yerle ruhsat vermeye salahiyet-i kamilesi derkar bulunacak olub merkum bu vecihle tard olunmasında müddet-i mezbure değin kezran? Etmiş olan maaşından fazla olarak gerek işbu kontorato müddetinden baki kalmış

olan müddetten dolayı ve gerek sair güne hiçbir şey matlub eylemeye istihkakı olmayacaktır.

İngiltere devleti tebaasından olub tersane-i amirede nakkaşbaşılık hizmetinde istihdam olunmak üzere geçenlerde Atina'dan celb olunmuş olan mösyö Çarlis Darabor yetmiş dokuz senesi rumi ağustosunun onuncu gününden itibaren şehriye on üç İngiliz lirası maaşla bir sene müddet hizmet etmek üzere kendisiyle bahriye meclisinde mukavele olunmuş olduğundan muvaffikemir ve irade-i aliyye-i hazret-i .. buyurulur ise şerait-i lazım ve mukavele-i icabiyenin derciyle yerinden ihata olunan kontorato senedinin kaydı ve maaş-ı mezkur tarih-i merkumdan itibaren mah-i mah itası hususunun bahriye meclis ve yoklamasına havalesi lazım geleceği meclis-i bahriyeden ba müzekkere inha olunarak nakkaş-ı merkumun yerinden ... olunan kontorato senedinin amele yoklamasına aynıyla kayd olunmuş olunmakla ol vecihle bil mukayyid battalı .. vazi olunmuşdur.”¹⁷

Resim 2: İngiliz vatandaşı Çarlis Darabor ile yapılan mukavele sözleşmesi¹⁸

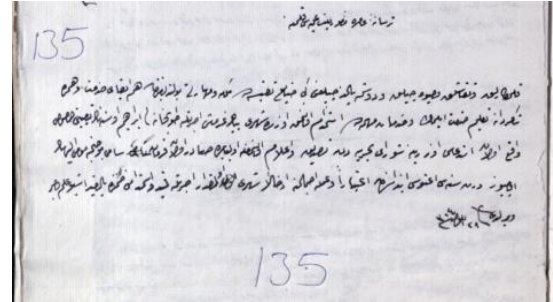

¹⁷ Okuyan, Yüksel ÇİÇEKDAL, *Uzman Sanat Tarihi*

¹⁸ Deniz Müzesi Arşivi, Muhasebe, 24 Ekim 1863, Dosya No: 498, Sahife No: 154

Ayrıca, 28 Eylül 1304 (1886-1887) yılına ait bir Tersane-i Amire muhasebe kayıtlarındaki bir diğer arşiv belgesinde; Sanayi-i Nefise'de çalışan ve kalemkârlık, nakkaşlık, sıvacılık ile döşeme yaldızcılığı konusunda üstün meziyetleri bulunan Tophaneli İbrahim Usta'nın tersanede hem hizmet etmesi hem de kişi eğitmesi amacıyla tayini için yazılmıştır. Belgede, tersane için devletin bir başka kurumundan nakkaş ustası görevlendirildiğinin bahsedildiği görülmektedir.¹⁹

Resim 3: Kalemkârlık, nakkaşlık, sıvacılık ve döşeme yaldızcılığı mesleğinde meleke ve mahareti bulunan Tophaneli İbrahim Usta'nın 1000 kuruş ücretle amele icmaline dâhil edilmesi hususundaki arşiv belgesi²⁰

Arşiv belgelerinin yanında yabancı denizcilik müzelerinde sergilenen eserler üzerinde de Osmanlı izlerine rastlamak mümkündür. Venedik Museo Storico Navale'de bulunan ve İstanbul'da yapılmış olan bir kayığa ait aynalıkta, kayığın ustası adını “Hadzi Memed” olarak kazımış ve yapım tarihini de 1909 olarak belirtmiştir.

Resim 4: Venedik Arsenali Müzesi kayak aynalığı²¹

¹⁹ Deniz Müzesi Arşivi, Muhasebe, 10 Teşrinievvel 1863, Dosya No: 895, Sahife No: 135

²⁰ Okuyan, Yüksel ÇİÇEKDAL, *Uzman Sanat Tarihi*

²¹ Fotoğraf: Garo KÜRKMAN (Venedik Denizcilik Müzesi), (Museo Storico Navale, Venice)

Sonuç

Osmanlı Tersane-i Âmire’de çok farklı meslek gruplarından oldukça fazla sayıda usta ve işçiyi çalıştırmıştır. Önemli meslekler arasında kalafatçı, neccâr sayılabilir. Dönemler ve inşa durumuna göre bu sayının farklılık gösterdiği görülmektedir. Tersanede çalışan kişilerin XVI. yüzyılda genellikle müslümanlardan oluştuğu ancak son dönemlerine doğru gayrimüslim ağırlıkta olmaya başladığı söylenebilir. Esirler ve maaşlı aylık çalışan personelin yanında günlük amelelerin tersanede çalıştıkları görülmüştür. Maaşların kişinin ustalığına veya mühendis ile mimar olmasına göre değiştiği, müslüman ve gayrimüslim ustaların maaşlarında herhangi bir fark olmadığı ifade edilebilir. Maaşların azlığından dolayı da bazı zamanlar tersanede grevlerin yapıldığı da anlaşılmıştır. Saltanat kayıkları için boya ve nakkaşlık mesleğinde hünerli zanaatkarların arandığı bu amaçla Atina’da çalışan Çarlis Darabor adındaki bir İngiliz vatandaşıyla sözleşme imzalandığı Deniz Müzesi arşivlerinde rastlanmıştır. Buna göre kendisine aylık olarak onüçer İngiliz lirası maaş ödeneceği belirtilmiştir. Bir başka arşiv belgesinde ise yine nakkaşlıkta usta olan Tophaneli İbrahim Usta’ya bin kuruş ücret ödenmiştir. İstanbul’da bulunan sefirlerin saltanat kayıklarından etkilenerek ülkelerine dönerken kendilerine de benzer kayıklardan yaptırdıkları bilinmektedir. Bugün Venedik Denizcilik Müzesi’nde sergilenen İstanbul yapımı bir kayık ve 1909 yapımı üzerinde “*Hadzi Memed*” yazılı bir kayık aynalığı bulunmaktadır. Kayıktaki ağaç oymalar ve kalemlerinin Türk süsleme geleneği taşıdığı anlaşılmalı birlikte aynalık üzerinde müslüman bir ustanın isminin yazması da önemli bir detaydır.

Kaynakça

BATMAZ Şakir, (2010), Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi, İstanbul

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1993), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:12, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi I, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Özet-Transkripsiyon, Belge No:284, Ankara

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1196), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:33, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi IV, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572), Özet-Transkripsiyon İndeks II, Belge No:1043, Ankara

BEHAR Cem, (1996), Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927, Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 2, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara

BOSTAN İdris, (2003), Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire, Ankara

BOSTAN İdris, (2006), Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, İstanbul, 2006

CEZAR Yavuz, (1986), Osmanlı Maliyesi’nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Mali Tarih), İstanbul

ÇAKIR İbrahim Etem, (2006), “10 Numaralı Mühimme Defteri’nin (s.179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum

DÜZCÜ Levent, (2012), “Yelkenli'den Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

FAROQHİ Suraiya, (2010a), “Venedik, Akdeniz ve Osmanlı İmparatorluğu”, Osmanlı Döneminde Venedik ve İstanbul, Sakıp Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, 18 Kasım 2009-28 Şubat 2010, İstanbul, s.38-45

FAROQHİ Suraiya,(Çev. Ayşe Berktaş), (2010b), Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya, İstanbul

FAROQHİ Suraiya,(Çev. Zülal Kılıç), (2011), Osmanlı Zanaatkârları, İstanbul

GENCER Ali İhsan, (2001), Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867), Ankara

İŞİK Hüseyin, (1995), Yabancı Gözüyle Türkler ve Türk Ordusu, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara

KAÇAR Mustafa, (2007-2008), “Tersâne Hendesehânesi'nden Bahriye Mektebi'ne Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt IX, S.1-2, s.51-77

KIRPIK Cevdet, (2004), “Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta

ÖZBARAN Salih, (1979), “Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları, 1529-1530”, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 8-9, s.97-102

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, (1988), Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, Sa.16b, Ankara

İçtimai Gelenekler Açısından Selçuklularda Toy, Düğün Törenleri ve Gelenekleri (Sultan Alp Arslan Dönemi)

Aziz Başdin¹

Özet

Türk tarihinde ve Türk devlet nizamında önemli bir yeri olan gelenekler ve törenler, binlerce yıllık bir maziye sahip olan Türk tarihini, çeşitli evreler geçirse de devam eden bir tarihi kültürün parçası olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Nitekim, dünya üzerinde var olmuş ve var olan toplumlar birbirlerinden kültürel farkları ile ayrılırlar. Bu kültürel farklar gelenekler ve törenler içinde de kendini göstermektedir. Nitekim gelenek ve törenler toplum hayatını düzenleyen değerler bütünü olduğu için cemiyet içinde de birtakım gelenek ve törenler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki hükümdar ve halkın kaynaşmasını sağlayan, aynı zamanda hükümdarın halkı doyurma vazifesi olarak gördüğü toy törenleridir. Bunun dışında evlenme gelenekleri ve törenleri yer alır. Evlenme gelenekleri içinde kalın, evlenecek erkeğin kız ailesine verdiği teminattır ki İslamiyet'in kabulünden sonra mehir geleneği veya hukuku ile iç içe uygulanmıştır. Ayrıca eski bir gelenek olan saç geleneği de hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası Türk sosyal hayatı içerisinde uygulanan düğün gelenekleri arasındadır. Bu çalışmada Sultan Alp Arslan dönemi temelinde Selçuklularda toy, düğün törenleri ve geleneklerinin sosyal açıdan Selçuklu kültürünün bir parçası olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toy, Düğün, Tören, Gelenek

"Toy" Wedding Ceremonies And Traditions In Seljuks In Terms Of Social Traditions (Sultan Alp Arslan Period)

Abstract

Traditions and ceremonies, which have an important place in Turkish history and Turkish state, are worthy of showing that Turkish history, which has a thousand years of history, shows that it is a part of historical cultures that continue to pass through various stages. Indeed, societies that exist and exist on the earth are separated from each other by cultural differences. These cultural differences also manifest themselves in traditions and ceremonies. As a matter of fact, traditions and ceremonies constitute a whole set of values that regulate the life of society, so that there are also some traditions and ceremonies in the society. These are "toy" ceremonies that make the ruler and the people come together and at the same time the ruler regards the people as a duty to feed. Apart from that, marriage traditions and ceremonies take place. Staying in the tradition of marriage is the guarantee that the man to be married gives to the girl's family that after the acceptance of Islam, it has been applied inside with tradition or law. In addition, the tradition of hair, which is an old tradition, is one of the wedding traditions applied both in pre-Islamic period and post-Islamic Turkish social life. In this study, it will be tried to explain that in the Seljuks, on the basis of the Sultan Alp Arslan period, toys, wedding ceremonies and traditions are part of the Seljuk culture in social terms.

Key Words: Toy, Wedding, Ceremony, Tradition

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi ABD, azizbasdin@gmail.com

Giriş

Türk gelenekleri ve törenleri, tarihi gelişmelerin ve değişimin içinde temelleri ve özü daima korunan bir değerler bütünüdür. Türk kültüründe geleneklerin ve törenlerin var olması, Türk kültürünün zenginliğini ve Türklerin kültürüne bağlı bir millet olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Hiç şüphesiz bu kültürün içinde oluşan sosyal gelenekler ve törenler bu kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır.

Türk milleti tarihi süreçte birçok coğrafyada hüküm sürmüş, gelenekleri ve törenleri hüküm sürdüğü bu coğrafyalarda şekillenmiştir. İslam dinine girdikten sonra dahi İslamiyet öncesi gelenek ve törenlerini bazı değişimler geçirse de devam ettirmişlerdir. Birçoğu “atlı göçebe kültür” izlerini taşıyan gelenek ve törenleri günümüze değin devam etmiştir. İslamiyet’in kabulü ile bu gelenekler ve törenlerde değişiklikler olsa da aynı geleneğin devamı şeklinde uygulanmıştır. Türk devlet gelenek ve törenleri, Türk töresinde her şeyin üzerinde tutulan devletin kuruluşundan yıkılışına kadar sürmüştür. Milli değerlerine sahip çıkan Türk milleti, töresinin bozulmaması için gelenek ve törenlerini her daim muhafaza etmeye çalışmıştır. Bu içtimai gelenekleri toy töreni, düğün törenleri ve düğüne ait gelenekler ve törenler olarak sıralamak mümkündür.

1.1. Toy Töreni

İslamiyet öncesi Türk kağanlarının tek başına karar almamaları için, siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel meselelerin görüşüldüğü meclis olarak karşımıza çıkan toyun “kengeş”, “ternek” ve “kurultay” gibi anlamları vardı (Koca 2010:89). Hükümdarlık alameti olarak da görülen toy, içerik açısından devlet ve saray törenleri için de alınsa da, halkın kaynaşması ve birlik beraberliğin sağlanması için yapılan sosyal törenler olarak da değerlendirilebilir. Başlangıçta dini tören, bayram, yeme içme toyu, eğlence ve yarışmalarında içinde olduğu düşünüldüğünde, zamanla halkında içinde olduğu toplumsal törenler olarak varlığını sürdürdü-

ğü açıktır (Erdoğan 2014:42). Zira toy, başlangıçta Türk devlet başkanlarının iktidar ve yönetimi tek olarak yürütebilmek için icat ederek icra ettikleri bir gelenek ve tören olmuş, böylece her dönemde Türk devlet anlayışı içinde iktidar ve meşru hükümdarlık alametlerinden biri sayılmıştır. Daha önce zikrettiğimiz gibi daha sonraki dönem içinde Türk hükümdarları toyu içtimai anlamda daha çok öne çıkan bir âdet haline getirmiştir. Örneğin; çocuk isteme, hükümdar çocuklarının doğumu, veliyaht tayini, tahta çıkma, bey çocuklarının ilk avlarından dönüşü, akınların ve seferlerin zaferle sonuçlanması, kahramanlık gösterenlere ad verme, esirlikten kurtulma, evlenme ve bayram gibi vesilelerle toy törenleri düzenlenmiştir (Koca 2012:270-2).

Oğuzlarda kurultay veya danışma toplantısı yaygın olarak toy veya düğün dernek şeklinde yapılırdı. Yani bu toplantının içinde yemek içmek de vardı. Zaten gerek halkı ve gerekse beyleri yedirmek içirmek, hakanın bir vazifesi idi. Bu toyların içinde, hanın evini yağma etmek de vardı (Ögel 2016:100). Açı doyurma, çiplağı giydirmek Türklerde Göktürk Yazıtlarından Dede Korkuta’ya, hatta Manas Destanı’na Selçuk ve Osmanlı topluluklarına kadar, atasözü halinde değişmez bir düstur, bir kanun ve en başta vazife olarak, günümüze kadar devam edegelmiştir. Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra da İslamiyet’in yüce prensipleriyle çok kolay ve çabuk uyuşmuştur (Ögel 2016:152). Zira İslamiyet’i kabul eden Türk devletlerinde bu gelenek en kâmil şekilde uygulanmıştır. Örneğin; toy verme geleneği ve töreni, Tolunoğulları, Karahanlılar, Anadolu Selçukluları, Atabeylikler, Anadolu beylikleri, Memlukler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Osmanlılar ve Özbekler (Şeybânîler) tarafından uygulanmıştır. Kaşgarlı Mahmud’a göre Türk beyleri bayramlarda ve düğünlerde minareler gibi sofralar kurduruyor, halkı yedirip içirdikten sonra sofrayı takımlarını yağmalatıyordu (Koca 2012).

Büyük Selçuklu dönemine baktığımızda bu geleneğin pek tabii olarak uygulandığını görmekteyiz. Yağma yapılan bu toylara 11. yüzyılda “kençliyü” denilmekteydi. Nizâmülmülk’e göre Karahanlı hükümdarları gibi

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de ordusuyla gezintiye ve ava çıktığı zaman muhteşem sofralar kurdururdu. Toya katılanlar bu sofraların büyüklüğü ve zenginliği karşısında hayretler içinde kalmaktaydı(Koca,2012). Sultanlar cömert olmak zorundaydı; aksi takdirde devlet liderliği görevine ve millî hukuka karşı çıkmış sayılır ve halkın isyanına maruz kalırdı².

Selçuklu tarihinde çeşitli sebeplerle toy törenleri tertip edilmiştir. Tuğrul Bey, Abbâsî halifesinin kızıyla evlenmesi sebebiyle büyük bir toy vermiştir. Toydan hemen sonra Sultanın sofrası düğün töreni ve yemeğe katılan halk tarafından yağma edilmiştir. Bundan başka Tuğrul Bey her sabah sofrasını açık bulundurur, sahralarda da toy verirdi (Koca 2012).

Yine Sultan Tuğrul, kazandığı zafer sonucunda da toy vermiştir. 1060 yılında, Büveyhi komutanı Arslan Besasiri'yi Vasit mevkiinde yenilgiye uğrattıktan sonra, sarayında büyük bir davet vererek devlet erkani ve halkı ağırlamıştır (Çaycı 2008:296). Sultan Alp Arslan'ın toy verdiği dair bilgiler mevcut değilse de ondan sonra gelen Selçuklu sultanlarının toy verdikleri biliniyor olmasından yola çıkılarak Sultan Alp Arslan'ın da toy vermesi kuvvetle muhtemel olduğunu söylemek mümkündür. Zira gelenekler ve törenler hükümdarın da üzerinde görüldüğü için, bunun Sultan Alp Arslan tarafından da uygulandığı tabiidir. Bu gelenek ve tören, Sultan Muhammed Tapar tarafından da icra edilmiştir. Sultan Muhammed Tapar, 1118 tarihinde oğlunu tahta çıkardığı için geniş kitlelere sofrası düzerek yemek ikram etmiştir (Çaycı 2008: 297).

1.2. Düğün Töreni

Her kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de aile, toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Türk sosyal hayatı akrabalık bağları üzerinde kurulmuştur. Aile, kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında köprü vazifesi

görmektedir. Bu açıdan bakıldığında aile, toplumun yetiştirilmesinde ve toplum düzeninin sağlanmasında birincil vazifeli kurumdur. Ailenin oluşması için evlilik müessesesi ortaya çıkmış, zamanla bu da birtakım geleneklerin ve törenlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İslamiyet öncesi Türk kültüründe ortaya çıkan bu gelenek ve törenler İslamiyet ile birlikte de devam etmiş, bugün dahi uygulanan geleneklerin ve törenlerin temelini oluşturmuştur. Eski Türk toplumunda evlenmek, erkek ve kadın açısından bakıldığında aynı manalara gelen farklı kelimelerle ifade edilmekteydi. Erkek açısından “kavuşmak” veya “evlilik almak” deyimi, kadın açısından da “erlenmek” kelimesi evliliğin ifade edildiği kelimelerdir (Koca 2010:122). İslamiyet öncesi Türk sosyal anlayışında ailenin meydana gelmesi için evliliğin olması şarttı. Türk anlayışına göre evlenmek veya yuva kurmak Türk devletlerinin temeli sayılmış, bu açıdan bekarlık ayıp sayılmıştır (Mandaloglu 2008:137-8).

Bu açıdan bakıldığında aile ve dolayısıyla evlilik, Türk kültürü için çok önem arz eden bir konumda olmuş, evlilik olayı birtakım usuller çerçevesinde gerçekleşerek belirli bir sürecin de doğmasına ve akabinde düğün töreninin çıkmasını sağlamıştır. Evlilik öncesi süreç, İslamiyet öncesi Türk kültüründe nasıl devam etmişse İslami devir ve Selçuklu Türk kültüründe de farklı kelimelerle ifade edilse de aynı şekilde devam etmiş ve uygulanmıştır. Örneğin; Eski Türk toplumunda bir gencin evlenme isteğinin ortaya çıkmasıyla, “arkucçu” veya “savcı” adı verilen araçlar devreye girmektedir (Koca 2010:123). Selçuklu toplumunda da aynı uygulama tatbik edilmiştir. Selçuklularda da görücü usulü ile evlenme geleneği uygulanmış, evlenmek isteyen kadın ve erkek için uygun eş arayışına gidilerek evlenme sağlanmaya çalışılmıştır. Selçuklu toplumunda kız istemek için giden ve evlilik için aracı olan görüçülere “savcı

² Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, gittikçe Türk kabile an'anelerinden uzaklaşmış ve İslam hükümdarı gibi hareket etmeye başlamıştı. Nitekim, Melikşah Semerkand ve Özkend seferinde halka ziyafet

vermediği için bu durum Maverünnehir halkının ve özellikle Çiğiller'in şikayetlerine sebep olmuştur. Bkz: Turan, 2015: 101.

arkuçı”, aileler arasında gidip gelen kişiye de “yarıgçı” denirdi (Genç 1975:299).

Evlenme öncesi hazırlıklar tamamlandıktan sonra evlilik için düğün töreni uygulanırdı. Türkler için düğün, yeni bir ev açmakla birlikte nesebin devamı manasına geldiği için aile açısından önemli bir görevin yerine getirilmesini ifade ederdi. Ailenin oluşumunda ilk merhale olarak da görüldüğünden eğlence kültürünün yanı sıra sosyal bir gelenek ve tören olarak karşımıza çıkan düğün törenleri sırasında halk için önemli uygulamalarda görülmüştür (Berber 2009:3). Bu uygulamalar eski Türk toplumundan Selçuklulara ve günümüze değin uygulanmıştır. Selçuklu kültür hayatında halk arasında yapılan düğün törenleri hakkında malumat olmasa da hanedan için yapılan düğün törenlerinden Selçuklu düğün törenleri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Selçuklu düğün törenlerinin temel amacı, düğüne katılan halkı eğlendirmek ve onlara verilen yemeklerle devlete olan güveni sağlamakla birlikte devletin gücünü de göstererek toplumsal kaynaşmayı sağlamaktır. Bunun için “küden” adı verilen düğün yemeği verilirdi. Küden’in işlevine baktığımızda toy ile benzerlik gösterdiği aşikardır. Başka bir deyişle eski bir geleneğin farklı isimle Selçuklularda tezahüründen başka bir şey değildir. Düğün törenlerine katılanlara yemek verilmesi düğün törenlerinin olmazsa olmazıydı. Çünkü verilen yemek, hükümdarın asli vazifesi olan açıcı doyurma prensibi açısından, birlik ve beraberlik için bir mesaj niteliğindeydi (Berber 2009:8).

Konumuz gereği Selçuklu ve Sultan Alp Arslan dönemine ait düğün törenleri hakkında malumat vermek yerinde olacaktır. Tuğrul Bey’in Halife’nin kızı Seyyide ile olan düğün töreni ve Sultan Alp Arslan’ın eşi Seferiyye Hatun’dan olan kızı ile Emir Uddetüddin’in Nişabur’da kıyılan nikahlarının ardından yapılan düğün törenine baktığımızda Selçuklu düğün törenlerinin geneline ait fikir edinmek mümkündür. Zira halifenin kızı Seyyide ile Tuğrul Bey’in nikahlanmasından sonraki düğün töreninde davullar vurularak borular çalınmıştır. Ayrıca Sultan, hacipler ve Selçuklu ileri gelenleri, sevinç ve mutluluktan dolayı

Darü’l Memleke’nin sahanlığında, oyun oynayarak Türkçe şarkılar söylemişlerdir (İbn’ül Cevzi 2014: 81). Alp Arslan’ın kızı için yapılan düğün töreninde de davullar vurulup, borular öttürülmüştür. Ayrıca, saray süslenmiş filler, üstü giydirilmiş atlarla dolmuştur. Sultan Alp Arslan, törende saltanat tahtına oturmuştur (İbn’ül Cevzi 2014: 109). Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Selçuklu düğün törenleri bayram havasında geçiyor ve uzun süren eğlenceler düzenleniyordu. Yapılan uygulamalar ve eğlencelere bakıldığında, İslamiyet öncesi Türk kültüründe var olan düğün öncesi uygulamalar ile Selçuklu düğün öncesi icra edilen uygulamaların ve törenlerin benzer olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

1.3. Düğün ve Evlenme Gelenekleri

1.3.1. Çeyiz Geleneği

Türk toplumunun düğün geleneğinde çeyiz; geline aile hayatında gerekli malzemeler olan ev ve mutfak eşyası, işlemeli örtüler, takı ve giysilerdir. Bu eşyalar evlenene kadar sandık içinde saklanırdı. Sandığın kullanım amacı, her gün kullanımda olmayacak değerli malzemelerin muhafaza edilmesidir (Usal Yalçın 2010:160).

Türk kültüründe evlenecek olan oğlan, ailesinin kalın adı altında birtakım hediyeler verilmesine karşılık olarak kız ailesi de çeyiz hazırlamak mecburiyetindeydi. Çeyiz bir manada ailenin reisi olan baba mirasından kızın payına düşen mal idi. Eski Türk toplumunda, evlenecek kızın çeyizinin hazırlanması sadece kızın anne ve babasına düşen bir vazife değildi. Çeyiz hazırlama faaliyetini kendilerine vazife olarak gören bütün akraba fertleri gönüllü olarak çeyiz hazırlama işine girişirlerdi (Koca 2010:124).

Eski Türklerden günümüze değin gelen bu gelenek Türk-İslam devleti olan Selçuklularda da uygulanmıştır. Örneğin; Sultan Tuğrul Bey, Arslan Besasiri baskısı sebebiyle Bağdat’a geldiği zaman çevre hükümdarlarının da şeref duyup memnun kalacağı bir akrabalık ilişkisi kurmak amacıyla Halifelik kurumuyla akrabalık kurmak istiyordu. En nihayetinde bu konu hakkında anlaşmaya varılarak halifenin

oğlu Zahiretüddin ile Çağrı Bey'in kızı Arslan Hatun'un evlenmesine karar verilerek söz kesildi. Ancak bir süre sonra halifenin oğlu vefat edince, bu kez, sözün halife ile Arslan Hatun arasında olması gündeme gelmiştir. Bunun için halifenin isteğini kapsayan birkaç mektup Sultana gönderildi. Halifenin bu isteği Sultan tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey, Selçuklu emirleriyle birlikte kadılar, şahitler, bilgin ve tacirleri saraya davet etmiş içinde çeyizlerin (çehiz) bulunduğu süslenmiş odaları onlara göstermiştir. Halifenin sarayına nakledilen bir benzeri olmayan çeyizler arasında şunlar vardı: Üzerinde genç kızların bulunduğu yük taşıyan develer, katırlar, para, cevahir, yakutlar, altın ve gümüş kaplar, üzerinde halis ipek kumaştan yapılmış atlar ve Rum katırları olan kız oğlan kız, sekiz cariye, üzerlerinde mücevher işlenmiş kaftanlar bulunan katırların üstünde altı genç kız vs. vardı(Sıbt İbnü'l Cevzi 2011:15). Bunlardan anlaşılıyor ki eski Türklerden beri var olan çeyiz geleneği Selçuklularda da devam etmiş ve içerik olarak çok değerli eşyaları kapsamıştır.

1.3.2. Saçı Geleneği

Türk kültüründe evlenme gelenekleri arasında yer alan faaliyetlerden biri de saç saçma geleneğidir. Saçı, düğünlerde damat tarafından gelinin başına serpilmesi gelenek haline gelmiş para, buğday, çiçek ve geline verilen hediye, davetlilerin getirdikleri düğün armağanı anlamlarına gelmektedir (Kurtoğlu 2009). İslamiyet öncesi Türk kültüründe var olan bu gelenek Müslüman Türk devletlerinde de uygulanmıştır. Türk-İslam tarihinde saç geleneğiyle ilgili ilk uygulamalar, Karahanlı ve Oğuz Türklerinde görülmektedir. Karahanlılar "gelin indirme" törenlerinde bugün dahi birçok yerde yapıldığı gibi gelinin attan inip eve gidişi esnasında başına para ve değişik hububat saçarlardı (Kurtoğlu 2009).

Saçı geleneği Selçuklu kültüründe de uygulanmıştır. Selçuklularda Türk adeti gereğince nikahtan sonra büyük bir ziyafet verilir, bunun yanında saç da saçılırdı (Koca 2016:367). Örneğin; Sultan Tuğrul Bey'in Abbasi halifesinin kızı ile evlenmesi sırasında yapılan düğün töreninde saltanat çadırının ve

saltanat tahtının önünde altın ve gümüş paralar saçılmak suretiyle saçı adetini icra etmişlerdir (Koca 2010:124).

Saçı geleneği Sultan Alp Arslan devrinde de uygulanmıştır. Sultan Alp Arslan'ın kızı ile Abbasi veliahdı için yapılan düğün töreninden sonra düğün için toplanan kalabalığa kaseler içinde kıymetli mücevherler ve altın paralar dağıtılmış (Sıbt İbnü'l Cevzi 2011:109), Sultan Alp Arslan da kızının nikahından sonra iki tabak içinde kendi elleri ile saçılar saçmıştır (Köymen 2016:308).

Eski Türk adeti olan saçı, farklı vesilelerle de uygulanmıştır. Selçuklu tahtına yeni bir hükümdar çıkınca, tören sırasında, fetih kutlamaları sonucunda halk tarafından Sultanın üzerine altın ve gümüş paralar saçılarak Türk adeti yerine getirilmiştir (Koca 2016:368).

1.3.3. Kalın ve Süt Hakkı Bağlamında Mehir Geleneği

Evlenme geleneklerinde biri de "kalın"dır. Kalın, İslami devir ile birlikte devam etmiş, İslam Aile hukukundaki mehir geleneği ile bütünleşmiş ve ayrıca anneye verilen süt hakkını da kapsamıştır. İslamiyet öncesi Türklerde oğlanın ailesi tarafından kız ailesine verilen hediyelere kalın denilmiştir (Koca 2010:123). Hediyein yanında para veya mal da olabilen kalın, erkek tarafının sosyo-ekonomik durumuna ve dönemin koşullarına göre değişebiliyordu. Kalın; çeyize, annesinin süt hakkına veya ailenin kızı yetiştirilmesine karşılık olarak erkeğin nişanlısını ilk ziyaretinde verilirdi (Ögel 1988:258). Eski Türklerde süt hakkına "yelü" deniyordu. Süt hakkı olan "yelü" gelinin annesinin şahsında kız tarafına para veya mal karşılığı verilebiliyordu (Can 2008:155). Kalın, erkeğin kadını satın alması değil, bugünkü haliyle sadece erkeklik onurunun kadın karşısında garanti altına alınmasıdır ki evlenecek delikanlı kız tarafına "kalın" vermek zorundaydı (Erkul 2002).

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte her alanda olduğu gibi düğün geleneklerinde de değişimler olmuştur. Bunlardan biri olan kalın, İslam ile birlikte gelen mehir geleneğine adapta edilerek uygulanmıştır. Sözlük anlamı "sadaka" olan mehir, İslam aile hukukuna göre evlilik esnasında ödenen para veya malı ifade etmektedir. İslam Aile hukukunda kadının hakkı olan mehir, kadının rızası olmadan başka bir yakınına devredilemezdi. Söz konusu ödeme nakit olacağı gibi mal da olabilmekteydi (Gümrükoğlu 2013). Erkek, karısı bağışlamadığı sürece er ya da geç bunu ödemek zorundaydı. Mehir olarak verilen mal, kadının bedeli veya ondan istifade imkanının karşılığı değil, tıpkı kalın gibi bir ömür boyu beraber yaşama arzusunun sembolik bir alametiydi (Acar 2011).

İslamiyet'in kabul edilmesiyle İslam hukuku içerisinde olan mehir, Türk kültüründe de var olmuştur. Mehir, İslam hukukunun geçerli olduğu Selçuklularda da uygulanmıştır. Kız isteme olayında, erkek tarafına olumlu cevap verilmesi durumundan sonra sıra mehrin belirlenmesine gelirdi. Mehir peşin veya taksitlerle ödenebiliyordu (Aksoy 1992:563).

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in Abbasi Halifesinin kızı Seyyide ile nikahının yapılması için de mehir geleneği uygulanmıştır. Nikâh için elçi olan İbnü'l Mahleben, halifeye mektup yazarak, nikâhın kıyılmasının istendiği ve nikâh vekaletinin vezir Amidü'l Mülk'e teslim ettiğini söylemişti. Bu vesileyle 400 bin altın mehir açıklanınca halife yüksek sesle dua etmiş ve nikâh akdi yapılmıştır (Sibt İbnü'l Cevzi 2011:112). Nikâh akdi yapıldıktan sonra da Tuğrul Bey, düğün amacıyla Bağdat'a gelmesinden sonra, Sultan ve Halife arasında Seyyide'nin Darü'l Memleke'ye gitmesi, Sultanla sefere çıkmaması gibi konularda anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmadan sonra Sultan halifeye mehir karşılığı olarak 100 bin altın, 150 bin dirhem, 4 bin giysi ve 10 soylu yörük atı hediye etmiştir (İbnü'l Cevzi 2014:81). Bundan başka, 13 Mart 1056 Çarşamba günü, Halife el- Kaim Biemrillah'ın, Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi, Çağrı Bey'in kızı Hatice veya Arslan Hatun ile 100 bin altın mihr karşılığında nikâhları kıyılmıştır. Nikâhta Kadi'l Kudat Ebu Abdullah ed-Damgani, Başkadı Ebu'l Kasım İbnü'l Müslime hazır bulundular.

Bir süre sonra İbnü'l Müslime, "Efendimiz ve büyüğümüz Emirü'l Mümininin lütfedip nikâhı uygun görüp kabul buyurlularsa nikâhı kıyarım" dedi. Bunun üzerine Halife "Bu nikâhı bu mihr ile kabul ettik" dedi (İbnü'l Cevzi 2014:27).

Sonuç

Birçoğu Eski Türk devlet hayatı içerisinde var olan, diğerleri de İslamiyet'in kabulüyle ortaya çıkan Selçuklu içtimai gelenekleri ve törenleri, Sultan Alp Arslan döneminde de tatbik edilmiştir. Sultan Alp Arslan döneminde uygulanan içtimai gelenekler ve törenler birçok yönden eski Türk kültürünün birer yansıması olmuştur.

Türk milletinin tarih sahnesine çıkışından Selçuklulara değer verilen en önemli hususlardan biri de toplumsal kaynaşma ve dayanışma olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için içtimai hayatta birtakım gelenek ve tören sayılabilecek uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz toy töreni, düğün töreni ve sonrasında yapılan uygulamalar toplum içinde birlik ve beraberliği sağlama da çok önemli bir fonksiyona sahip olmuşlardır. Ayrıca içtimai hayattaki bu uygulamalar hem toplum kaynaşmasını hem de Türk milletinin idare kabiliyetini ortaya çıkarmada etkili olmuşlardır. Bütün bu gelenek ve törenler milleti ayakta tutmaya çalışan Selçuklu sultanı Alp Arslan döneminde de uygulanmıştır. Bunun yanında bu gelenekler ve törenler Türk milletinin varlığını korumasını ve sürekli olmasını sağlamış, devletler ve hanedanlar yıkılsa da gelenek ve tören anlayışı değişmemiş, her devirde uygulanmaya gayret gösterilmiştir.

Kaynakça

- Acar, H.İbrahim.** (2011). Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, (17), 367-388.
- Aksoy, Hasan.** (1997). Tarihi Bir Belge ve Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnameler. *İlam Araştırma Dergisi*, 2(2), 7-19.
- Berber, Oktay.** (2009). Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10), 1-11.
- Can, Sevim.** (2008). *Selçuklular Döneminde Kadın*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ufukötesi Yayınları.
- Çaycı, A.** (2008). *Selçuklularda Hükümdarlık Sembolleri*. (Birinci Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Erdoğan, A.** (2014). İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş, Kurultay örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 39-52.
- Erkul, Ali.** (2002). *Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri*. *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 58-66.
- Genç, R.** (1975). XI. yüzyılda Türklerde Evlenme. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (7), 299.
- Gümrükoğlu, Saliha, Okur.** (2013). İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme. *GÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(4), 223-256.
- İbnü'l Cevzi.** (2014). *El Muntazam fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular*. (Çev. A. Sevim). Ankara: TTK Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim.** (2014). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Koca, Salim.** (2010). *Türk Kültürünün Temelleri-II*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Kültür Yayınları.
- Koca, Salim.** (2012). *Toy*. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi. cilt: 41,270-272
- Koca, Salim.** (2016). *Türkiye Selçukluları Tarihi: Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a (1071-1220)*. (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi
- Köymen, Mehmet, Altay.** (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III. Cilt, Alp Arslan ve Zamanı. (Altıncı Basım). Ankara: TTK Yayınları
- Kurtoğlu, Orhan.** (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği. *Milli Folklor Dergisi*, 21(8), 89-99.
- Mandaloğlu, Mehmet.** (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile Hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(13), 133-159.
- Ögel, Bahaeddin.** (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 258.
- Ögel, Bahaeddin.** (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. (İkinci Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sıbt İbnü'l Cevzi,** (2011). *Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*. (Çev. Ali Sevim, Ankara: TTK Yayınları.
- Turan, Osman.** (2016). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. (Ondördüncü Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Usal Yalçın, S. Selhan.** (2010). Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilim Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1(1), 157-167.

İran Siyasetinde Dini Lider ve Cumhurbaşkanı İlişkileri: Hasan Ruhani'nin Birinci Dönemi Örneği¹

Alaeddin Yalçinkaya²
Yasemin Konukcu³

Öz

İran'da 1990'lı yıllardan itibaren, Humeyni döneminde baskı altına alınan siyasetin rekabetçi özellikleri yeniden ortaya çıkmıştır. SSCB'nin dağılması, ABD'nin siyasi ve ekonomik yapısının talep edilebilir tek sistem algısını güçlendirirken, bu durum İran siyasetinde özellikle ekonomik konularda görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aynı tarihlerde kurumsallaşma sürecini büyük ölçüde tamamlayan Rejim, kendi içinde çatışma alanları yaratarak dönüşümünü sürdürmüştür. Böyle bir ortamda, İran siyasetinin öne çıkan iki aktörü, dini lider ve cumhurbaşkanı siyasi rekabet sahalarında dinamik bir ilişki biçimi oluşturmuşlardır. Bu ilişkide, güç mücadelesi ve işbirliği çeşitli derecelerde gözlemlenmekle birlikte, Reformcular ve Muhafazakârlar arasındaki rekabetin temel karakteri de ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, siyasal rekabet, nükleer anlaşma, ABD-İran ilişkileri.

Religious Leader And President Relations In Iran Politics: Hasan Ruhani's First Period Example

Abstract

Since the 1990s in Iran, the competitive features of politics, which were under pressure during the Khomeini period, have re-emerged. While the collapse of the USSR, strengthens the perception that the political and economic structure of the United States is the only demandable system, this has led to disagreements in Iranian politics, especially in economic matters. The Regime, which completed the institutionalization process to a large extent on the same dates, has continued to transform itself by creating conflict zones. In such a condition, the two prominent actors of Iranian politics, the religious leader and the president, have formed a dynamic relationship in the fields of political competition. In this relationship, power struggle and cooperation have been observed at various levels, while the main character of competition between Reformers and Conservatives has emerged

Keywords: Iran, political competition, nuclear agreement, US-Iran relations.

¹ Bu makale, "Küresel Hegemonya ve Güç Dengeleri Bağlamında ABD-İran İlişkileri" isimli doktora tez çalışmasından üretilmiş ve geliştirilmiştir.

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı,
alaeddin.yalcinkaya@marmara.edu.tr

³ Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
ykonukcu2003@yahoo.com

Giriş

Kuruluş nitelikleri itibariyle, dünya siyasetinde benzersiz özellikler taşıyan İran devlet sisteminin iki önemli aktörü, Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hubregan-i Rehberi) tarafından belirlenen dini lider ve halkoyuyla seçilen cumhurbaşkanıdır. Bu çalışmada devrim sonrası liderler ve cumhurbaşkanları arasında yaşanan siyasal çatışmalar analiz edilmektedir. Bu çatışmaların niteliği üzerinden İran siyasal sisteminin tartışmaya açık konuları ve bu konuların sınırları anlaşılmasına çalışılmaktadır. Dönem olarak Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçildiği 2013 seçimleri sonrası yakın plana alınmıştır.

Devrim sonrası İran siyasetinin kuruluş felsefesini belirleyen en önemli aktör, kuşkusuz Ayetullah Humeyni'dir. Humeyni, siyasal rakiplerine, devrimin ateşi ve Irak'la yaşanan savaş nedeniyle, açıktan ve meşru muhalefet hakkını ve imkânını tanımamıştır. Humeyni'nin ölümünden sonra İran'da çeşitli siyasal görüş ayrılıkları ve mücadelelerde açıktan verilmeye başlanmıştır. Bu mücadelelerin en belirgin şekilde yaşandığı merkezlerin başında da dini lider ve cumhurbaşkanlığı makamları gelmektedir.

İran siyaseti hiyerarşik bir yapı içermekle birlikte, ülkede siyasi eksenlerin gelişmesiyle canlı bir rekabetin önü de açılmış bulunmaktadır. Bu rekabet, zaman zaman rejimin temel yapısını sorgulamaya kadar gidebilmektedir. Dini liderin sahip olduğu siyasi gücün, ABD ve AB ile ilişkilerin, kültür, eğitim ve ekonomi alanında farklılaşmaların tartışılması, cumhurbaşkanı ve lider'in çeşitli zeminlerde çatışmasına neden olmaktadır. Ruhani'nin birinci döneminde, cumhurbaşkanı ve dinî liderin ilişkilerinin ana hatlarının değerlendirilmesi, İran siyasetinin güncel dinamizmine dair önemli ayrıntılar içermektedir.

Ali Hamaney, 1989 Haziran ayında Uzmanlar Meclisi tarafından ülkenin dini lideri olarak seçilmiştir. 28 Temmuz 1989'da Anayasa'da¹ yapılan değişikliklere göre, dış politikanın belirlenmesi, dinî vakıflar, askerî ve adli kurumlarda atamaların yapılmasının yanında İran Anayasa Muhafızları Konseyi'nin 6 üyesini seçme haklarını elinde bulunduran lider, ülke siyasetine büyük ölçüde yön vermektedir ancak yine de riskten kaçınma ve statükoyu koruma eğilimi nedeniyle her şeye gücü yeten bir otokrat değildir. (Green, vd. 2008)

İran siyasetinde cumhurbaşkanları doğrudan "Rejimin Rehberine" bağlı olmayan konularda yürütme yetkisine sahiptir. Bu yetkiler uluslararası anlaşmaların imzalanması, bütçenin hazırlanması, büyükelçilerin atanması, İran'da görev yapan elçilerin güven mektubunun kabulü ve bakanların belirlenerek onay için Meclise sunulmasıdır. (Kılınç:2008, 927-928).

Ahmedinejad'ın arkasından 2013 yılında seçilen Hasan Ruhani, siyasete Humeyni sempatisini olarak başlamıştır. Devlet bürokrasisine ve Rafsancani'ye yakınlığıyla tanınan Ruhani, Irak Savaşı sırasında, 'Yüksek Savunma ve Savaşı Destekleme Üst Konseylerinde' görev yapmıştır. 1988'de ise, Ordu komutanı olmuştur. 1992-2013 yılları arasında Stratejik Araştırmalar Merkezi başkanlığı görevine yürüten Ruhani (Çitlioğlu:2005, 55) sözü edilen kişisel geçmişi sayesinde bir "denge" unsuru olarak öne çıkmıştır.

2013 yılında Cumhurbaşkanı seçilen, pragmatik ve merkezîyetçi (Secor:2017) olarak tanımlanan Ruhani, sınırlı yetkilerine ve etkisine rağmen, geçen zaman içinde küresel ve bölgesel gelişmelerin katkısıyla İran siyasetinde reformcu arayışları özellikle dış politikada belli ölçüde hayata

¹ İran Anayasası için bkz. "Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989", https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf?lang=en, 19.07.2017. Anayasa'nın 57. ve 110. maddelerinde dini liderin görev ve yetkileri belirlenmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 15, 111, 113, 126, 128 ve 129 maddelerinde de cumhurbaşkanının yetkileri tanımlanmıştır.

geçirebilmiştir. Ancak bu durum Cumhurbaşkanı açısından, siyasal çatışmaların, darbe söylentilerinin, yargılanma tehditlerinin ve nükleer anlaşmanın sekteye uğraması ihtimalinin gölgesinde ve ağır aksak bir şekilde gerçekleşebilmiştir.

Dış Politika

İdeolojik ve pragmatik olarak İran dış politikasının genel çerçevesini, Rıza Şah döneminin mirası, yaşanan siyasi çatışmalar, uluslararası tecrit ortamının zorunlulukları ve içeriğini Ayetullah Humeyni'nin oluşturduğu *Velayet-i Fakih* (Taflıoğlu: 2013, 95-112) doktrini belirlemiştir. Humeyni'nin ölümünden sonra, iç politikada yaşanan ayrışmalar doğal olarak dış politika anlayışları farklı siyasal temsilcilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel hatlarıyla Muhafazakârlar, Humeyni'nin Batı ve Amerikan karşıtı ideolojik söylemlerini, "direniş ekonomisi" iddiasını ve kültürel içe kapanma eğilimini devam ettirirken, (Mansfield:2011, 465) Reformcular özellikle ekonomik işbirliği konusunda Batı ile yakınlaşma siyasetini benimsemektedirler. Reformcuların önemli aktörlerinden sayılan Haşimi Rafsancani, ekonomik liberalizmi, Muhammed Hatemi, siyasal liberalizmi ve son olarak Ruhani, dengeli bir ekonomik ve siyasal liberalizmi savunmaktadır.

Ekonomide liberalleşme adımlarını destekleyen Ruhani, dış politikada ve Batı ile ilişkilerde itidal ve uzlaşma arayışını benimseyen bir çizgide durmaktadır. Aynı zamanda dış politika konusunda Ruhani, Hamaney tarafından belirlenen bölgesel güvenlik politikalarını benimserken, Batılı ülkelerle ilgili söylem ve hareket tarzı ile Dini liderden farklı bir bakış açısına sahip olduğunu da göstermiştir.

Ancak, sözü edilen farklılığın Hamaney'in ve Devrim Muhafızlarının (DM) bölgesel politikalarını sorgulamak anlamına gelmediğini de belirtmek gerekir. İran'ın bölgesel politikası bir hükümetin siyasal eğilimin yansıması değil daha ziyade bir devlet politikasıdır. Irak ile yaşanan savaştan

sonra İran, rejim ve ülke güvenliğini sınırları dışında, Aden, Basra ve Akdeniz'de oluşturulan savunma hattına dayalı olarak stratejik bir düşünce ile şekillendirmiştir. (Alaca: 2017) Hamaney tarafından belirlenen ve DM tarafından uygulanan bölgesel politikalarla uyumlu davranan Ruhani İran'ın, Irak ve Suriye'de yaşanan çatışmalarda lojistik ve fiili varlığını savunmaktadır. Hatta Ruhani, "DM bugün yalnızca ülkenin güvenlik yükünü omuzlarında taşıyor, İslami İran'dan yardım isteyen ülkelerin güvenliğini de sağlıyor ve bütün gücüyle o meydanlarda bulunuyor" (Sinkaya:2016) şeklinde desteğini açıkça ifade etmiştir. Ruhani hükümetinin DM'nin bölgesel politikalarına söylem düzeyindeki desteği, askeri harcamalara genel bütçeden ayrılan oranın sürekli arttırılmak suretiyle filli olarak da hayata geçirilmiştir. (bkz. NTV:2016).

Ruhani'nin söylemleri ile Hamaney'in yaklaşımları farklılaşmakla birlikte, dış politika konularında belirleyici konumda yer alan aktörler lider Hamaney ve kendisine bağlı olan askeri bürokrasidir. Ruhani dönemimde bu durum önemli bir değişim göstermemiştir. Ancak, 2015 yılından P5+1 ülkeleri ve İran arasında yapılan nükleer anlaşma sonrasında, Ruhani ve Hamaney arasında siyasi gerilimlerin gözle görünür şekilde arttığı söylenebilir.

Nükleer Anlaşma ve Değişen Dengeler

İran'ın nükleer programı, ülkenin uluslararası toplumla yaşadığı gerilimlerin başlıca nedenleri arasındadır. Hamaney ve Ruhani'nin, nükleer çalışmalar ve nükleer anlaşmaya yaklaşımları birbirinden farklılık göstermektedir. Nükleer anlaşma Ruhani yönetimi tarafından bir iftihar meselesi olarak görülürken, Hamaney ve özellikle Devrim Muhafızları nükleer bir güç olmayı ve bu amaç doğrultusunda yürütülen çalışmalarını "ulusal onur" ve bir ideal meselesi olarak değerlendirmektedirler. Aynı zamanda ülkedeki nükleer çalışmaların arkasındaki itici güç de Devrim Muhafızlarıdır.

2015 yılında imzalanan Nükleer anlaşma belli bir zaman dâhilinde, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunun azaltılması, nükleer tesislerin denetlenmesi ve sayılarının azaltılması ve nükleer kapasite geliştirmeye dönük çalışmaların nükleer silah elde edecek düzeyin altında tutulmasının garanti altına alınması karşılığında, (Kissinger, Shultz:2015) kademeli olarak İran'a uygulanan BM yaptırımlarının kaldırılmasını hedeflemektedir.

Nükleer anlaşma, İran siyaseti açısından yalnızca çok taraflı bir mutabakat değil, aynı zamanda, ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısında dönüştürücü bir potansiyel ifade etmektedir. Obama yönetimi, nükleer anlaşma ile İran'ı küresel sistemle uyumlu bir ülke haline getirmeyi hedeflemiştir. Kısacası nükleer anlaşmanın İran siyasetindeki reformcu eğilime katkı vermesi ve ABD ve İsrail karşıtlığı üzerine kurulu muhafazakâr söylemin elini zayıflatması beklenmiştir. (Çağaptay, vd. 2015).

Bu durumun farkında olan ülkedeki Muhafazakâr bileşenler, anlaşma öncesinde Reformcuları kaygılandırmaktaydılar. 2014 yılının Kasım ayında, Sahamnews isimli bir internet sitesinde, DM İstihbarat teşkilatı, kendisi de eski bir devrim muhafızı olan Ahmedinejad'a yakın bazı isimler ve Cemiyet-i İsgaran mensuplarının gizli olarak darbe planladığına dair bir makale yayınlanmıştır. (Sinkaya:2016) Ancak darbe söylentisi Reformcular arasında psikolojik bir baskı unsuru olmanın ötesine geçmemiştir.

Ruhani ve Hamaney arasındaki nükleer anlaşma konusundaki mücadele düşük yoğunluklu bir şekilde devam ederken, DM ile Cumhurbaşkanı arasındaki söz düellosu açıkça gözlemlenmektedir. Ruhani, nükleer anlaşmanın onaylanmasından sonra DM tarafından yapılan füze denemelerini uzlaşmaya yönelik bir sabotaj olarak değerlendirmiş ve bu iddiasını 19 Mayıs Cumhurbaşkanlığı seçim süreci sırasında da dile getirmiştir.

Diğer taraftan Hamaney anlaşma üzerinden ABD yönetimine karşı eleştirilerini sürdürmüş, İran'a uygulanan ekonomik ambargoların kaldırılmadığını ve ABD'nin kendilerini "kandırdığını" belirtmiştir. Aynı şekilde Ruhani'nin uzlaşma arayışına karşın Hamaney, "İran rejimine karşı düşmanın emellerinden vazgeçmediğini" ifade etmiş ve nükleer anlaşmadan sonra ABD ile ilişkilerde ihtiyatlı olma konusunda ısrarcı davranmıştır. (Cladstone::2017)

Bu bağlamda Ruhani, yalnızca nükleer anlaşmayı çok taraflı olarak imzalamamış, İran'da tabu haline getirilmiş bir konu olan Amerikan karşıtlığının da tartışılması için güçlü bir zemin yaratmıştır. Çünkü nükleer anlaşma, Ruhani ve Dışişleri Bakanı Zarif tarafından, İran'ın rejim güvenliğinin silahlanma yoluyla değil küresel aktörlerle uzlaşma zemininde çözme iradesinin de bir yansıması olarak sunulmuştur. Bu durum, hem Hamaney hem de Devrim Muhafızlarının tepkisine neden olmuştur. Nitekim Lider, düşmanın (ABD) kültürel ve ekonomik araçlarla ülkeye "sızma" çabasına devam ettiğini vurgulamıştır.

Nükleer anlaşma uluslararası toplumla İran arasında bir sorun olduğu kadar ülkede etkili güç unsurları arasında da bir mücadele konusudur. Anlaşma üzerinden yürütülen mücadelelerin arakasında ekonomik ve siyasal motivasyonlar bulunmaktadır.

Devrim Muhafızları ve Ekonomi

Devrim Muhafızları ideolojik olarak içerde ve dışarıda örgütlenmiş bir güvenlik ağıdır. Ancak yalnızca bu değildir. Devrimin ihyası, toplumun "ıslahı", ülkenin imanı ve rejimin güvenlik ihtiyacına dair örgütlenmeler bu kurumun çatısı altında toplanmıştır. Böylelikle DM gönüllülerin eğitilmesi, ticarî ve mali kurumlar, medya ve siyaset alanlarını da kapsayan geniş bir ağa sahip olmuştur. Kuruluş amacı, devrimi korumak ve devrimin ideolojik yapısı teminat altına almak olarak belirlenen DM, bu yaklaşım gereği Hamaney ve muhafazakâr siyasal eğilimlere yakın görünmekte, reformcu siyasilere açıktan muhalefet etmektedir.

Muhammed Hatemi döneminde, 24 DM komutanının “uyarı” niteliğinde kaleme aldıkları mektuptan sonra, komutanların cumhurbaşkanı düzeyinde siyasal müdahaleleri açıkça gözlemlenmeye başlanmıştır. Gizli gönderilen ve daha sonra muhafazakâr gazetelerde yayınlanan mektupta, komutanlar Hatemi yönetimine “sabırlarının taşıdığı” açıkça ifade etmişlerdir. 2004 yılında ise, Uluslararası İmam Humeyni Havaalanı, hükümetin iradesi dışında DM tarafından işgal edilerek sözlü müdahaleler fiiliyata geçirilmiştir. (Sinkaya,:2010, 115-142).

Özellikle 2009 yılında yaşanan protestolarda, DM’na bağlı olarak kurulmuş ve gönüllü birliklerden oluşan *Besic*² güçlerinin Yeşil Hareket’in (ayrıntılı bilgi için Dabashi:2011) bastırılmasındaki rolü nedeniyle, Ahmedinejad döneminde askerinin siyasetteki belirleyiciliği artmıştır. 2009 yılındaki protestolardan sonra, düşük gelirli toplumsal kesimlere yönelik teşvikler ve devlet yardımları ile birlikte (Çağlayan:2012, 246) İran’ın ekonomik kaynaklarının önemli bir bölümü orduya aktarılmıştır.

Ekonomik açıdan ise, DM’nin siyasiler ve Hamaney’le ilişkileri tek boyutluluk arz etmemektedir. DM’nin ekonomik bir aktöre dönüşmesinde İran-İrak Savaşı kadar, Hamaney’in özellikle de 1990’da kurduğu *Hatemü-l Enbiya Karargahı*’nın³ çok önemli etkisi bulunmaktadır. Başlangıçta savaşta harap olan alt yapıyı yeniden inşa etmek için oluşturulan kurum DM bünyesinde bulunmakta ve önemli ihalelerde adından sıkça söz ettirmektedir. 2000’li yıllarda Basra Körfezindeki petrol sahaları da söz konusu şirketlere devredilmiştir. DM, bütçeden aldıkları oranın yanında, ek gelirler ve fonlarla da sık sık gündeme gelmektedir. DM, aynı zamanda çeşitli basın kuruluşları (örn Vatan-

İmruz⁴) aracılığıyla İran kamuoyuna da yön vermektedir.

Devrim muhafızları siyasal açıdan Hamaney’le aynı çizgide görünmekle birlikte, bazı komutanların Rafsancani ve Ruhani’ye yakınlıkları da tartışma konusu yapılmaktadır. Özellikle İran-İrak Savaşı sırasında yeniden imar çalışmalarında Rafsancani’nin iktisadi politikalarının Muhafızların ekonomik bir güç haline gelmesinde önemli katkısı olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanında rejimin tehdit altında olduğu algısı, DM’nin ekonomik olarak büyümesinin zeminini de yaratmıştır.(Gregory.:2017)

Bu arka plana bağlı olarak iç politikada Ruhani ile DM komutanlarını karşı karşıya getiren temel konuların başında ekonomi gelmektedir. Bir taraftan, DM’nin ekonomik faaliyetlerini sınırlandırmaya çalışan Ruhani, diğer taraftan kapitalizmin sembolik ve fiili karar mekanizmalarından sayılan Davos Ekonomik Formu’na son on yılda katılan ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Aynı zamanda Ruhani, ABD öncülüğünde Batının uygulamakta olduğu ambargo nedeniyle ekonomik çıkar sağlayan çevrelerin olduğunu sıklıkla dile getirmiştir. Ruhani ülke içindeki mali kurumların denetime açık olması gerektiğini de ifade etmektedir. Bu durum doğal olarak ülkenin iki büyük ekonomik aktörü olan ve ekonomik varlıkların yaklaşık olarak % 80’ni elinde tutan din adamlarının ve DM’nin denetlemesi anlamına gelmektedir.

Din adamları vakıflar yoluyla ve DM komutanları da büyük ihaleler alarak ülkenin en önemli ekonomik aktörleri haline gelmişlerdir. Örneğin, “İslam Cumhuriyeti’nin kurucusu Ayetullah Humeyni’nin ölümünden kısa süre önce kurduğu ‘Setad’ vakfı, 90 milyar doları” (Kohlmann,:2017) kontrol etmektedir. Bu bağlamda Ruhani’nin özel sektörün önündeki engellerin kaldırılması ve yabancı sermayenin İran’a yatırım için teşvik edilmesine yönelik politikaları, hem askerlerin hem de din adamlarının iktisadi çıkar ve vizyonlarıyla çelişmektedir. (Hakimian.:2017) Reformcu Şark gazetesi, 22 Temmuz’da DM sözcüsü Ramazan Şerif’le bir

² Gönüllü birliklerden oluşan *Besic*, devrimci kültürü yaşatma ve kültürel ve siyasi “saldırlara” veya muhalefete karşı gerekli görüldüğünde mücadele etmesi için örgütlenmiştir. Bkz. Abdullah Yeğin, “İran’ın Sert Gücü”, *SETA*, Şubat 2016, Sayı 150, s. 14 , <http://stratejisiite.files.wordpress.com/2016/02/rann-sert-gc.pdf>, 12.06.2017.

³ Bkz. İran’da Askerin Rolü, *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/iranda-askerin-ekonomide-rolu-tartismasi/560957>, 05.06.2017.

⁴ Bkz.<http://www.vatanemrooz.ir/>

söyleşi yayımlamıştı. DM'nin ekonomik faaliyetleri ve güdülen mantığın sorgulandığı söyleşide, Şerif oldukça zorlanmış ve iktisadi faaliyetlerin nedeninin ekonomik çıkar amaçlı değil "ulusal menfaat" gözetilerek yapıldığını ifade etmiştir. (Avaei: 2017)

Ekonomik bir aktör olmanın yanından denetlenemeyen DM komutanlarının isimleri yolsuzlukla da anılmaktadır. Hamaney'in, DM'nin ekonomik faaliyetlerinden ve özellikle komutanlarının adlarının sınır kaçakçılığı ile anılmasından rahatsız olduğu bilinmektedir. Bu konuda Ruhani ve Hamaney aynı çizgide görünmekle birlikte farklı ihtimallerin varlığını da göz önünde bulundurmak gereklidir.

Esas mesele, DM'nin, kendi aralarında siyasal ayrılıkların da olduğu göz önünde bulundurulursa, Hamaney'in kendisine uzak gördüğü ve Ruhani'ye destek verdiği tahmin edilen komutanları yolsuzluk ithamları eşliğinde tasfiye etmeyi düşünebilmesiyle ilgili olabilir.

Ruhani döneminde DM komutanları, tarihsel olarak siyasi bir kurum olması nedeniyle, aktif bir muhalefet gibi davranmıştır. Kısacası, DM'nin muhafazakâr görünümü nedeniyle, Hamaney ve Ruhani arasındaki gerilimlerde, güç ibresi genellikle dinî liderden yana olmuştur. DM'nin siyasal alanda etkinliği, iç ve dış tehdit bağlamında şekillendirildiği için, Ruhani'nin "denge" siyaseti konjonktüre bağlı bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Batı Kültürü, Etnik ve Dini Meseleler

İran toplumu etnik ve dini olarak çeşitlilik arz etmektedir. Farslar, Azeriler, Kürtler, Araplar, Beluçlar, Türkmenler, Ermeniler ve Yahudiler ülkedeki etnik ve dini unsurları oluşturmaktadır. Bunun yanında İran devletinin endoktriner arka planı, Şii mezhebine bağlı olarak tanzim edildiğinden ve bir üst kimlik olarak kabul edildiğinden (Onat:2013, 226) en önemli ayrışma Şii-Sünni mezhep farklılıklarına dayalı olarak belirginleşmektedir.

İran devlet sistemi, etnik ve dini konuların siyasal alana taşınmasına oldukça mesafeli yaklaşmakta, bu türden eğilimleri "fitne" olarak değerlendirmektedir. Örneğin, Dini Lider Hamaney'in Belucistan Sünnilerine yönelik mesafesi bilinmektedir. Diğer taraftan, etnik dini meseleler, bir dereceye kadar İran siyasetinin tartışılan konuları arasında yer almaktadır. Reformcu siyasetçilerin başında gelen Rafsancani, Hatemi ve Ruhani soruna ilişkin çözüm arayışında oldukları izlenimi yaratmayı başarmışlardır.

Azınlık sorunları özellikle seçim dönemlerinde reformcu adayların vaatleri arasında yer almaktadır. 2005 yılında reformist aday Mustafa Moein, kabineye Sünni üyeleri atamak istediğini belirtmiştir. (Selcen, Akgül:2017) Ruhani ise, etnik ve mezhepsel sorunların temelinde ekonomik geri kalmışlığın olduğunu ifade etmekle ve iktisadi kalkınma sözü vermekle yetinmektedir. Bunun yanında Ruhani her türlü etnik ayrımcılığa mesafeli olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu vaatlere karşın İran'da, beklentilerin karşılanmasında önemli sıkıntılar bulunmaktadır. Örneğin, Aralık 2016 yılında yasal bağlayıcılığı olmayan "Temel Haklar Bildirgesini" kamuoyu ile paylaşan Ruhani'ye, Yargı Gücü Başkanı Sadık Laricani "Yargının akıl almaya ihtiyacı yok" (Deutsche Welle Türkçe.:2017) diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Buna rağmen, Reformcular ve Muhafazakârlar arasında, ülke içindeki etnik ve dini meseleler çerçevesindeki uygulamada çok fazla farklılık olmamakla birlikte, dini lider ve reformcu cumhurbaşkanları arasında "ülkedeki Batı etkisi" konusu bağlamında sert tartışmaların yaşandığı gözlemlenmektedir.⁵

⁵ İran'da Ruhani döneminde de kılık kıyafet, saç kesimi ve dövme yaptırmak, Devrimin ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, cezalandırılmaya devam etmektedir. Hatta 2015 yılında berberlere "uygun" saç şekillerini gösteren bir liste dağıtılmış ve bu listeye uygun saç kesimi yapmaları talep edilmiştir. Elahe Izadi, "Iran Bans 'Devil-Worshipping' Spiky Haircuts and Male eyebrow Plucking", *The Washington Post*, 5 Mayıs 2015, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/05/05/iran-bans-devil-worshipping-spiky-haircuts->

Humeyni döneminde Devrimin temel hedefleri arasında sayılan ülkenin Batı kültüründen “arındırılması” ve dine dayalı yaşam (Taşkın:2014, 234) en az ekonomik olarak Batı merkezli şirketlerin gücünün ve nüfuzunun ortadan kaldırılması kadar önemli görülmekteydi. Devrim sonrası kültürel yapının *İslamleştirilmesi* amacıyla, Kültür Devrimi Yüksek Konseyi gibi çeşitli kurumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Bu anlayış çerçevesinde oluşturulan kurumlar, Batı ile her türden temasın kuşkulu bir eğilim olarak değerlendirilmesine de neden olmuştur. Ruhani döneminde de eğitim ve kültürel alanda yapılması düşünülen veya tartışılmaya açılan konular Hamaney tarafından, Dine ve İran geleneklerine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştiri konusu yapılmıştır.

Hamaney, ülkenin temel değerlerinin İslam ve Kuran olduğunu belirtirken, Batının “yozlaşmış” kültürünü “yıkıcı” olarak nitelendirmektedir. Örneğin, 19 Mayıs seçimleri öncesi Hamaney, Birleşmiş Milletlerin eğitim reformu çerçevesinde UNESCO tarafından tavsiye edilen “Eğitim 2030” planının İran’da uygulanmasına izin verilmeyeceğini belirtmiş ve Ruhani’yi ülkeyi Batı kültürünün etkisine açmakla suçlamıştır.⁶ Ancak yine de belirtmek gerekir ki, Ruhani hiçbir zaman Muhammed Hatemi (Hatemi dönemi reform mücadeleleri için (bkz. Oğuz, Çakır:2008.) kadar kültürel açıdan Batı ile ilişkilere yakın görünmemeye özen göstermiştir. Dikkatini daha ziyade nükleer anlaşma ve ekonomik liberalleşme konularına yöneltilmekle birlikte, Hamaney ve güçlü devlet oligarşisi karşısından cumhurbaşkanından ziyade bir muhalefet partisi lideri konumunda eleştirel bir duruş benimsemiş ve bu duruş toplum tarafında da kabul görmüştür.

Buna ilaveten Ruhani, İran’da ve dünya kamuoyunda çok tartışılan Yeşil Hareketin lideri konumundaki Reformcu aday Mir Hüseyin Musevi’nin ev hapsine son verileceğine dair vaatlerde bulunmuş olmasına rağmen, bu yönde adım atmamıştır. Daha önce, Musevi Hamaney’e açıkça rest çekerek rejimin cumhuriyetçi özelliklerini ortadan kaldırmakla suçlamış ve yaşanan protestoların arkasından ev hapsine alınmıştı. Ruhani, Musevi ve diğer muhalifler Mehdi Karubi, Musevi’nin eşi Zehra Rahnavard’ın serbest kalmasını, Hamaney’in olası tepkisini göze alamadığından sağlayamamıştır. Bu konuda Hamaney ile fiili uzlaşmayı tercih etmiştir. Buna karşılık, Ruhani’nin eleştirel ve uzlaşmacı yönlerini “dengeli” bir şekilde kullanma eğilimi, Hamaney ve muhafazakârların siyasal pozisyonlarının “radikal” olarak görünmesine de neden olmuştur.

Ruhani, Batı ile iyi ilişkiler, ekonomik kalkınma, basın özgürlüğü, düşünce hürriyeti, eşitlik ve siyasi tutukluların serbest kalması gibi konularda söylem olarak güçlü bir pozisyon belirlemiş olmakla birlikte, fiili olarak hareket alanı sınırlı bir cumhurbaşkanı olarak ilk dönemini tamamlamıştır.

Sonuç

İran siyasal sistemi hiyerarşik bir yapıdadır. Ancak, bu durum beklendiği üzere tam bir uyum yaratmamıştır. Dini lider ve cumhurbaşkanı arasından güç mücadelesi İran siyasetinde her dönem açıkça gözlemlenmektedir. Mücadelenin dozu, reformcu bir cumhurbaşkanı seçildiğinde artmakla birlikte, muhafazakâr bir cumhurbaşkanı ile lider arasında da görüş ayrılıklarının yaşandığı gözlemlenmektedir. Reformcu cumhurbaşkanı ile yaşanan gerilimin nedenleri, genellikle idari, siyasal, ekonomik ve dış politika konularını içerirken, muhafazakâr bir cumhurbaşkanı ile yaşanan gerilimin çoğunlukla yetki paylaşımı ve atamalar gibi idari konular üzerinden kendini belli etliği söylenebilir.

and-male-eyebrow-plucking/?utm_term=.dea2821c6c43, 05.06.2017.

⁶ Ayrıntı için bkz. “İran’da Dini Lider Hamaney’den Ruhani’ye Sert Eleştiriler”, *Kırım Haber Ajansı*, 7 Mayıs 2017, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/iran-da-dini-lider-hamaney-den-ruhani-ye-sert-elestiriler/155580/>, 17.06.2017.

Bu nedenle muhafazakâr bir cumhurbaşkanının seçilmesi, sistem içi tam bir siyasal uyumun olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin Ahmedinejad döneminde, İran'da Hac organizasyonu yapan bir kuruma Cumhurbaşkanı tarafından yapılan atama Hamaney tarafından geri alınmıştır. Bu durum Hamaney ve Ahmedinejad arasında anlaşmazlık konusu olarak öne çıkmakla birlikte, siyasi ve ekonomik açıdan Ahmedinejad'ın ülke içinde ve dışından yoğun bir şekilde eleştirilmesi ve güç kaybetmesi ile bağlantılı bir şekilde değerlendirilmektedir. Muhafazakâr pozisyonuna rağmen Hamaney'in statükoyu koruma ve riskten kaçınma eğilimi, Ahmedinejad ile çatışma yaşamasına neden olmuştur. İlâveten Ahmedinejad'ın dış politikası, İran'da milli kimliğin dini kimliğe göre konumunun ve öneminin tartışılmasına neden olmuştur. Benzer bir durum Ruhani dönemi için de geçerlidir.

Ruhani'nin birinci dönemi, Ortadoğu'da kaosun ve istikrarsızlığın egemen olduğu ve ABD'de Obama yönetiminde Demokratların bölge siyasetine yeniden yön vermeye çalıştığı bir zamana tekabül etmektedir. Küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisi ile ilk dönemde eli hayli güçlü olan Ruhani, bu gücünü iç politikada etkinliğini arttırmak suretiyle pekiştirmeye çalışmıştır.

Kuşkusuz Hatemi ve Rafsancani'nin desteği ile birlikte, Ahmedinejad döneminin yarattığı öfke nedeniyle orta sınıf ve kentli kesimlerinin gücünü arkasında bulması da Ruhani için önemli bir avantaj sağlamıştır. İçerde ve dışarıda gücünü arttıran Ruhani, DM'na ve lider Hamaney'e karşı belli ölçüde direnç gösterebilmiştir. Bu bağlamda, Ruhani, lider Hamaney'in açıklamalarını cevapsız bırakmama, açıktan eleştiri niteliğinde pek olmasa da sitemkâr tutumunu ifade etmeye özen göstermiştir.

Bununla birlikte, liderin gücü ve yetkileri kolaylıkla tartışma konusu yapılamamakta, dolaylı olarak liderin gücünü pekiştiren kurumlar, ekonomik yapılar ve dış düşman algısını belirleyen söylemlerin tartışılmaya açıldığı görülmektedir.

İran'da dini liderin konumu, yetkileri ve kontrol ettiği muazzam ekonomik ve askeri mekanizma, reformcu siyasilerin fiili olarak önündeki en önemli engellerden birisi olmuştur. Hamaney'in 1981 yılında Cumhurbaşkanı ve 1989 yılında da lider olduğu göz önünde bulundurulduğunda, cumhurbaşkanının konumu hayli zayıf görünmektedir. Ancak bu durum, toplumsal ve uluslararası değişkenlere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

Ruhani, birinci döneminde Hatemi ve Rafsancani'nin katkısı ve %51 oranında halk desteği ile seçimi kazanarak cumhurbaşkanı olmuştur. 19 Mayıs 2017 Tarihinde Rafsancani gibi önemli bir aktörün desteği olmadan %58 oranında oy almasına rağmen Ruhani'nin İran siyasetinde kısa ve orta vadede etkisinin azalması beklenebilir. Buna karşılık olarak Hamaney ve askeri bürokrasinin gücünün artacağı bir dönem başlamış bulunmaktadır.

Kaynakça

Abrahamian, Ervand (2008). *Modern İran Tarihi*. çev: Dilek Şendil. İstanbul: İş Bankası Yayınları,

Alaca, Mehmet, “İran Dış Politikasını Velayet-i Fakih Kurumu Üzerinden Okumak”, *Süreç Analiz*, 1 Mart 2013, <http://www.surecanaliz.org/tr/article/iran-dis-politikasini-velayet-i-fakih-kurumu-uzerinden-okumak>, 12.07.2017.

Avaei, Kourosh, “İran Devrim Muhafızları'nın Ekonomik Rolü Azalacak Mı?”, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/09/rouhani-asks-revolutionary-guard-scale-back.html>, 15.07.2017.

Cladstone, Rick, “Iran’s Top Leader Appears to Rebuke President as Election Nears”, *The New York Times*, 9 Mart 2017 <https://www.nytimes.com/2017/03/09/world/middleeast/iran-economic-growth-khamenei-rouhani.html>, 12.06.2017.

Çagaptay, Soner, James F. Jeffrey, Mehdi Khalaji, “Iran Won't Give Up on Its Revolution”, *The New York Times*. 26 Nisan 2015. <http://www.nytimes.com/2015/04/27/opinion/iran-wont-give-up-on-its-revolution.html>. 06.05.2016.

Çağlayan, Selin (2012). *İran Mehdiyi Beklerken*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Çitlioğlu, Ercan (2015). *İran'ı Anlamak*. Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.

Dabashi, Hamid (2011) *The Green Movement in Iran*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Green, D. Jerrold, Frederic Wehrey, Charles Wolf, Jr. “Understanding Iran”, *National Security Research Division*, 2009, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG771.pdf, 04.07.2017.

Gregory, Mark, “Expanding Business Empire of Iran's Revolutionary Guards”, *BBC News*. 26 Haziran 2010, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-10743580>, 05.07.2017.

Hakimian, Hassan, “Iran’s Economy After the Elections”, 7 Mart 2016, <https://www.project-syndicate.org/commentary/iran-economic-challenges-after-elections-by-hassan-hakimian-2016-03?barrier=accessreg>, 12.07.2017.

<http://www.vatanemrooz.ir/>

Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf?lang=en, 19.07.2017.

Izadi, Elahe, “Iran Bans ‘Devil-Worshipping’ Spiky Haircuts and Male eyebrow Plucking”, *The Washington Post*, 5 Mayıs 2015, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/05/05/iran-bans-devil-worshipping-spiky-haircuts-and-male-eyebrowplucking/?utm_term=.dea2821c6c43, 05.06.2017.

İran: Ruhani'nin Vaatlerinde Geriye ne Kaldı?, *Deutsche Welle Türkçe*, <http://www.dw.com/tr/iran-ruhaninin-vaatlerinden-geriye-ne-kald%C4%B1/g-38884878>, 22.06.2017.

İran'da Askerin Rolü, *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/iranda-askerin-ekonomide-rolu-tartismasi/560957>, 05.06.2017.

İran'ın Savunma Bütçesi Yüzde 39 Arttı, *NTV*, 9 Aralık 2016, <http://www.ntv.com.tr/dunya/iranin-savunma-butcesi-yuzde-39-artti,9M-LCFoYRUq6uN5ZnFhDmQ>, 17.07.2017.

İran'da Dini Lider Hamaney'den Ruhani'ye Sert Eleştiriler, *Kırım Haber Ajansı*, 7 Mayıs 2017, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/iran-da-dini-lider-hamane-den-ruhani-ye-sert-elistiriler/155580/>, 17.06.2017.

Kılınc, Ahmet (2008).“İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII, Sa. 1-2, ss. 907-948*.

Kissinger, Henry George P. Shultz, “The Iran Deal and Its Consequences”, *The Wall Street Journal*, 7 Mart 2015, <https://www.wsj.com/articles/the-iran-deal-and-its-consequences-1428447582>, 23.06.2017.

Kohlmann, Thomas, “İran Ekonomisinin İpleri Onların Elinde”, *Deutsche Welle Türkçe*, 18 Şubat 2016, <http://www.dw.com/tr/iran-ekonomisinin-ipleri-onlar%C4%B1n-ellerinde/a-19056198>, 13.06.2017.

Mansfield, Peter (2011). *Ortadoğu Tarihi*. Ümit Hüsrev Yolsal (çev.). İstanbul: Say Yayınları

Oğuz, Sami, Ruşen Çakır (2000). *Hatemi'nin İran'ı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Onat, Hasan (2013). “İran İslam Devrimi ve Şiilik”. *Mezhep Araştırmaları*, VI/2, ss. 223-256.

Selcen, Nazife, Pınar Akgül, “İran’da Etnik ve Dini Çatışmalar”, *İRAN*, 06 Mayıs 2017, <http://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar>, 16.06.2017.

Sinkaya, Bayram (2010). “İran’da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 2, ss. 115-142.

Sinkaya, Bayram “Ruhani Döneminde Devrim Muhafızları ve Siyaset”, *ORSAM*, 15 Ağustos 2016, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4826?s=orsam%7Cturkish>, 12.06.2017.

Secor, Laura, “The Patient Resilience of Iran’s Reformers”, *The New York Times*, 02 Mayıs .2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/22/opinion/iran-election-reformers.html>, 17.06.2017.

Taflioğlu, Serkan (2013). “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı “Velayet-i Fakih””, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 3, s. 95-112, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1812/19141.pdf>, 23.06.2017.

Taşkın, Yüksel (2014). “İran: Yol Ayrımında Bir Devlet ve Toplum”, Y.Doğan Çetinkaya (ed). *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyaliz*. içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 219-267.

Yeğin, Abdullah (2016). “İran’ın Sert Gücü”, *SETA*, Sayı 150, <https://stratejisiite.files.wordpress.com/2016/02/rann-sert-gc.pdf>, 12.06.2017.

2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi

Vildan Meydan¹

Öz

Günümüz uluslararası sisteminin oldukça karmaşık yapısı, ulus devletlerin son zamanlarda sıkça yaşamaya başladığı azınlık problemleri ve azalan ulus devlet kavramı, ayrılıkçı hareketleri de beraberinde getirmiştir. Ayrılıkçı hareketler; buldukları ülkeler içerisinde çatışmalar doğurmuş, bunların bazıları ise başka aktörlerin de müdahil olmasıyla uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Bunun bir örneği de Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesinde görülen ayrılıkçı hareketlerdir. Osetler daha önce de ayrılık talebinde bulunmuş, son olarak Gürcistan'ın bölgeye müdahale etmesiyle bölgede yaşanan gerginlik çatışmalara dönmüştür. Rusya'nın olaya müdahil olmasıyla beraber 2008 savaşı yaşanmıştır. Savaşın ardından Rusya, Osetya'nın bağımsızlığını tanımış, uluslararası arenada ise bir tepkiyle karşılaşmıştır. Tepkiler Gürcistan toprak bütünlüğünün ihlal edildiği üzerinde yoğunlaşırken Rusya, müdahalesini meşru müdafaa olarak nitelendirmiştir. Rusya'nın meşru müdafaa iddiasının uluslararası hukuka göre meşru bir zemini var mıdır? Bu çalışmanın amacı Rusya'nın Gürcistan ve Osetya müdahalesinin uluslararası hukuka uygunluğunu sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Meşru müdafaa, uluslararası hukuk, Rusya, Gürcistan, Güney Osetya

The Analysis Of 2008 Russia-Georgia War In The Context Of The Ban On Use Of Force In The International Law

Abstract

The complicated structure of modern international system, minority problems that nation states have faced frequently and the concept of nations state that declining have brought separatist movements. Separatist movements caused to conflicts in mother states, some of them have become international problem with some other actors and states that intervene. An example of that is the separatist movement of Ossetians in the area of Georgia's South Ossetia. Ossetians have demanded autonomy for many times before, in their final demand, Georgian forces intervened the area. With participation of Russia to problem, 2008 Russian- Georgian war broke out. After the war, Russia recognized South Ossetia's independence and have faced reactions in international arena. While Georgia assert that their territorial integrity has been violated by Russia, Russian side describes his intervention as self-defence. Is there a legal basis of Russian side's assertion according to international law? The aim of this study is to examine the suitability of Russian's intervention to Georgia (and South Ossetia) to international law.

Key Words: Self defense, international law, Russia, Georgia, South Ossetia

¹ Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, vildanercan1@gmail.com

Giriş

Uluslararası hukuk, tıpkı uluslararası ilişkiler disiplini gibi, dünya arenasında yakın bir tarihte yerini almıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan iki dünya savaşının ardından uluslararası arenadaki ilk çaba, evrensel olarak güvenlik ve barışı sağlamaya yönelik olmuştur. Bu amaç doğrultusunda atılan en önemli adımlardan birisi ise, Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan kuvvet kullanma yasağına ilişkin olmuştur. Buna göre Birleşmiş Milletler, 1945 Antlaşması'nın örgütün amaçlarının yer aldığı birinci bölümde, tüm devletlerin uluslararası barışı korumaya yönelik hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir (Birleşmiş Milletler 1945: 4). Hemen devamında ikinci maddenin dördüncü fıkrasında ise kuvvet kullanma yasağını belirtmiştir (Birleşmiş Milletler 1945: 5). Antlaşmanın diğer bölümlerinde ise kuvvet kullanma yasağından hareketle, ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğinden bahsedilmiş, ülkeler uluslararası barış ve güvenliğin oluşturulması yolunda belirli yükümlülüklerle tabi tutulmuştur.

Birleşmiş Milletler'in, uluslararası güvenlik ve barışın sağlanması yönünde aldığı bu önlemlere karşın kuvvet kullanma yasağı, zaman zaman ülkelere ihlal edilebilmektedir. Kuvvet kullanma yasağı konusunda uluslararası olarak bir birlik sağlanmış olmamakla birlikte, bu kural bazı tartışmalara da yol açmıştır. Tartışmalara yol açan durumlardan birisi olarak ise, Birleşmiş Milletler'in belirli koşulların gerçekleşmesi karşılığında devletlerin uluslararası arenada kuvvet kullanmasına izin vermesi gösterilebilir (Solak 2016: 126). Bu noktadan hareketle, uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının kapsamı konusunda tartışmalar hala devam etmektedir. Birleşmiş Milletler'in belirli koşullarda kuvvet kullanımına izin vermesi gibi istisnai durumlar, devletlerin gerektiğinde uluslararası eylemlerini haklı kılabilecekleri bir ortam oluşturmuştur.

Günümüz uluslararası sisteminin oldukça karmaşık yapısına, son zamanlarda ortaya çıkan farklı bölgelerde sıkça görülmeye başlanan bölgesel çatışmalar da eklenince uluslararası güvenlik ve barışın tehlikeye girebileceği ve bu bölgesel çatışmaların küresele dönüşebileceği riskinin oldukça yüksek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Uluslararası sistemde ülkelerin farklı sayıda etnik topluluklara ev sahipliği yapmaları, bu etnik toplulukların bazılarının ayrılıkçı hareketleriyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Bu sorunla karşı karşıya kalan ülkelere birisi de Gürcistan'dır. Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesinin özerklik talebi çatışmalara yol açmış, bir süre sonra Rusya'nın olaya müdahil olmasıyla çatışmalar devam etmiştir. Rusya'nın Gürcistan'a müdahale etmesi, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nı beraberinde getirmiştir. Savaşın ardından Gürcistan, ülke bütünlüğüne saldırı yapıldığını belirtmiş, buna karşılık Rusya ise eylemini meşru müdafaa hakkı çerçevesinde savunmuştur. Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi uluslararası hukuk kapsamında meşru mudur? Diğer bir deyişle Rusya'nın meşru müdafaa hakkını kullanması uluslararası hukuka uygun mudur? Dolayısıyla çalışmanın amacı; gerektiğinde ülkelerin uluslararası hukuk kurallarını nasıl amaçlarına göre yorumladıklarını, meşru olmayan eylemlerini nasıl meşru bir zemine oturttuklarını göstermektir. Buradan hareketle çalışmada Rusya'nın Gürcistan müdahalesinin uluslararası hukuktaki yerini bulmak ve meşru müdafaa hakkının uluslararası hukuka göre hangi durumlarda meşru olduğunu daha net hatlarıyla göstermek amaçlanmıştır.

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı

Kuvvet Kullanımı Kavramının Tarihi Gelişimi

Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın 2/4. Maddesi kapsamında uluslararası hukukta kuvvet kullanımına yasak getirilmiştir:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerde gerek herhangi başka bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.” (Karadağ 2016: 174)

Bu maddeden de açıkça görüleceği gibi, uluslararası hukuk için devletin toprak bütünlüğüne saygı, temel prensiplerden birisi olmuştur. Aslında kuvvet kullanımına ilişkin kurallar zaman içinde evrim geçirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte savaş, devletler açısından bir hak olarak görülmekte, dolayısıyla kuvvet kullanım yasağı bulunmamaktadır. Bu durum 20. Yüzyıl itibarıyla değişiklik göstermiş, teknolojinin gelişimiyle birlikte savaşların tahrip gücünün daha ağır olmaya başlaması ile devletler savaş yerine savaşa varmayan kuvvet kullanma yollarına başvurmayı tercih etmişlerdir. Kuvvet kullanımının düzenlenmesi ise Milletler Cemiyeti döneminde gerçekleşmiştir. Buna göre devletler öncelikle aralarındaki sorunları çözmek için öncelikle barışçıl yolları denemelidir; bu yolların tüketilmesi durumunda savaşa başvurma hakkı olabilecektir (Keskin 1998: 25-30).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'na kadar geçen sürede kuvvete başvurma kısıtlanması yönündeki ikinci önemli belge, 1928 Briand-Kellog Paktı, bir diğer adıyla ‘Savaşı Ulusal Politikanın Bir Aracı Olarak Yasaklayan Antlaşma’dır. Pakt, anlaşmazlıkların çözülmesi yolunda savaşa başvurmayı yasaklamış ve anlaşmazlıkların çözümünün kaynağının barışçı yollar olması gerektiğini belirtmiştir. Milletler Cemiyeti Antlaşması'nda kuvvet kullanımı tamamen yasaklanmamış, daha ziyade ülkelerin anlaşmazlık çözümünde barışçıl yollar teşvik edilmiş, bu şekilde kuvvet kullanımının

geciktirilmesi amaçlanmıştır. Briand-Kellog Paktı ise kuvvet kullanımını yasaklayan, dolayısıyla da savaşı yasaklayan ilk belge olması sebebiyle önemlidir. Fakat Briand-Kellog Paktı, Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla uygulanan uluslararası hukukta kuvvet kullanımının kısıtlanmasına dair asıl düzenlemeyi, Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması içermektedir (Keskin 1998: 34).

Uygulanan Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı Kavramı

Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması, 1945 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, örgütün amaçlarının yer aldığı ilk bölümde uluslararası barışın korunmasına değinilmiş, 2/4. Maddesinde ise kuvvet kullanımını kısıtlayan ifade yer almıştır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in zorlama yolları ile meşru müdafaa dışındaki bütün kuvvet kullanma yolları Birleşmiş Milletler Antlaşması ile yasaklanmıştır (Çiftçi 2016: 504). Birleşmiş Milletler Antlaşması, Milletler Cemiyeti ve Briand- Kellog Paktı'nda temelleri atılan kuvvet kullanma yasağının daha genişletilmiş ve kesin hali olarak nitelendirilebilir. Birleşmiş Milletler Antlaşması ayrıca, kuvvet kullanma yasağının yanı sıra kuvvet kullanma tehdidini de yasaklamıştır. Buna göre iç çatışmalar kuvvet kullanma kapsamına girmemektedir. Kuvvet kullanma yasağı, doğrudan silahlı kuvvet kullanılmasının yanı sıra, dolaylı yollarla kuvvet kullanımını da kapsamaktadır.

Kuvvet Kullanma Yasağına İstisna Oluşturacak Durumlar

Yukarıda da belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler iki istisnai durum haricinde kuvvet kullanımını doğrudan veya dolaylı olarak yasaklamıştır. Bu istisnai durumlardan birisi meşru müdafaa hakkı iken, diğeri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmedi.

Meşru Müdafaa Hakkı

Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkı; bir devletin başka bir devletçe kendisine karşı girişilen hukuka aykırı kuvvet kullanma eylemine, ani ve doğal olarak kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesidir. (Pazarıcı 2015: 524) Meşru müdafaa hakkına ilişkin, temel olarak iki kaynak bulunmaktadır: örf ve adet hukuku ile Birleşmiş Milletler Antlaşması 51. Maddesi. İki kaynak da meşru müdafaa hakkına farklı açılardan katkı sağlamıştır.

Meşru müdafaa hakkı, Birleşmiş Milletler Antlaşması öncesinde, örf ve adet hukuku içerisinde yer almaktaydı. Örf ve adet hukuku kapsamındaki meşru müdafaa hakkı, Birleşmiş Milletler döneminde ele alınan haline nazaran daha sınırlı olmakla birlikte, büyük oranda Caroline olayına dayanmaktadır. Kanada'da 1837 yılında meydana gelen ayaklanmada İngiliz Kuvvetleri, Kanada'ya yardım sağlayan Amerikan gemisini ele geçirerek yakmıştır. Olay sonrasında İngiltere eylemini meşru müdafaa olarak nitelendirmiş, Amerika da buna karşılık İngiltere'den eylemlerinin gereklilik ve orantılılık kriterlerine uygun olduğunu kanıtlamalarını istemiştir. Bunun üzerine örf ve adet hukuku kapsamında meşru müdafaa ortaya çıkmıştır. Bu kapsamdaki meşru müdafaa hakkının koşulları olarak gereklilik ve orantılılık gösterilmiştir. Nitekim Amerika Dışişleri Bakanı Webster, “ani, karşı konulmaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkan bırakmayan bir meşru müdafaa zaruretinin olduğunun” kanıtlanması ve “meşru müdafaa zarureti ile haklı görülebilecek bir eylem, bu zaruret [necessity] ile sınırlı olmalı ve kesinlikle bu kapsam dahilinde kalmalıdır” sözleri ile meşru müdafaa hakkının koşullarını ortaya koymuştur (Taşdemir 2006: 80). Acillik, orantılılık ve gereklilik koşulları olarak Webster'in ortaya koyduğu bu formül, daha sonra diğer devletlerin meşru müdafaa eylemlerinde de aranmış, böylece örf ve adet hukuku içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Birleşmiş Milletler döneminde Meşru müdafaa hakkı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın “ Barışın Tehdidi, Bozulması

ve Saldırı Halinde Yapılacak Hareket” başlıklı 7. bölümünde, 51. Madde ile açıklanmıştır:

“ Bu anlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu anlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” (Çiftçi 2016: 504)

İlgili maddeden de anlaşılacağı üzere Birleşmiş Milletler; meşru müdafaa hakkının gerçekleştirilmesi için bazı şartlar belirtmiştir. Bu şartlardan birisi de devletlerin silahlı saldırıya maruz kalmasıdır. Yani devletler, herhangi bir silahlı saldırı olmadığı durumlarda meşru müdafaa başvuramaz. Diğer bir şart ise devletlerin meşru müdafaa hakkına başvurdukları takdirde, bu durumun Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesidir. Dolayısıyla silahlı bir saldırıya maruz kalan bir devlet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bir karar alıncaya dek kendisini koruma hakkına sahiptir. Meşru müdafaa hakkının koşulları, gerek 51. Madde kapsamında, gerekse örf ve adet hukuku kapsamında ayrı ayrı ele alınacaktır.

Meşru Müdafaa Hakkının Koşulları

Silahlı Saldırı

Bir devletin meşru müdafaa hakkına başvurması için Birleşmiş Milletler'in belirtmiş olduğu en önemli koşul, devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik bir silahlı saldırı olmasıdır. Nitekim Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda da belirtildiği üzere uluslararası barış ve istikrarın sağlanması yolunda devletlerin egemenliği son derece önem taşımaktadır. Herhangi bir silahlı saldırıya maruz kalan devlet, meşru müdafaa hakkını kullanma imkanına sahip olur. Bu noktada silahlı saldırının tanımını yapmak

önemlidir. Nitekim bir saldırının silahlı saldırı olarak nitelendirilebilmesi için ne gibi özellikler taşıması gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1974 tarihli ve 3814 sayılı kararının 3. Maddesi, hangi durumların silahlı saldırı olarak sayılacağı konusunda bilgi vermektedir.

(a) Bir devletin silahlı güçleri tarafından başka bir devletin ülkesine saldırı veya bu ülkenin işgal edilmesi ya da geçici de olsa böyle bir saldırı veya işgalden kaynaklanan askeri işgal veya kuvvet kullanma yoluyla başka bir devlet ülkesinin ya da bir parçasının ilhak edilmesi,

(b) bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bu devlet ülkesine karşı başka herhangi bir silah kullanması,

c) bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin liman ve kıyılarını ablukaya alması,

(d) bir devletin başka bir devlet kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına silahlı güç kullanarak saldırması,

(e) bir antlaşma ile başka bir ülkede bulunan silahlı kuvvetlerin, antlaşmada belirtilen şartlara aykırı olarak kullanılması veya antlaşmanın belirlediği süreden daha uzun süre bu ülkede kalması,

(f) devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması,

(g) başka bir devlete o ülkede silahlı saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silahlı güç kullanma olayları gerçekleştiren silahlı kollar, gruplar, düzensiz birlikler veya lejyonerler göndermek. (Çiftçi 2016: 504-505)

Belirtilen bu saldırıların ilk beş türü doğrudan, diğer ikisi ise dolaylı saldırı kapsamına girmektedir. Bu maddeler dışında kalan herhangi bir durum silahlı saldırı olarak nitelendirilemeyeceğinden, devletler meşru müdafaa hakkına başvuramazlar.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Bilgi Verilmesi

Topraklarına yönelik herhangi bir silahlı saldırıya maruz kalan devletler, meşru müdafaa hakkına başvurabilme imkânına sahiptir. Fakat devletler meşru müdafaa hakkına başvururken bu durumu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bildirmek zorundadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, herhangi bir karar alana dek saldırıya maruz kalan devlet meşru müdafaa hakkına başvurabilir. Devletlerin bu hakkı, Güvenlik Konseyi'nin, uluslararası barışı koruma yolunda herhangi bir adım atması durumunda sona erer. Meşru müdafaa hakkının amacı da zaten Güvenlik Konseyi herhangi bir adım atana kadar geçen sürede silahlı saldırıya karşılık verilmesidir.

Örf ve Adet Hukuku Çerçevesinde Gereklilik ve Orantılılık

Uluslararası Adalet Divanı 1986 tarihli Nikaragua Davası'nda, meşru müdafaa hakkının, anlaşmalar hukukunun yanı sıra, örf ve adet hukuku kapsamında da ele alınacağını göstermiştir. Nitekim hem 51. Madde hem de örf ve adet hukuku hükümlerini içeren bir karar vermiş, 51.maddede yer almayan gereklik ve orantılılık koşullarını kabul etmiştir (Keskin 1998: 54). Nitekim 51. Maddedeki "...doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkı." ifadeleri de Divan'ın kararını doğrulamaktadır. 51. maddede söz edilmemesine rağmen meşru müdafaa hakkına başvurulabilmesi için gereken şartlardan bir diğeri olarak gereklik, orantılılık ve acillik gösterilmiştir. Bu noktada sözü edilen gereklik ile saldırının durdurulması için başka bir olanağın kalmaması, orantılılık ile saldırıyı durduracak ve etkilerini ortadan kaldıracak ölçüde kuvvete başvurulması kastedilmektedir. Orantılılık koşulu saldırıya uğrayan devlete, meşru müdafaa eyleminin silahlı saldırı eylemi ile orantılı şekilde gerçekleştirilmesi yükümlülüğü getirmektedir. Acillik şartı ise, bir devletin meşru müdafaa hakkına başvurabilmesi için tehdidin birden oluşması gerektiğini belirtmektedir. Bu tarz ani bir

saldırı durumunda saldırıya uğrayan devlet, kendisini savunmak amacıyla meşru müdafaa hakkına başvurabilir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Yetkilendirmesi

Kuvvet kullanımının ikincisi istisnai durumunu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın amaçları arasındaki en önemli ve temel madde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır. Yine aynı antlaşmanın 39, 41 ve 42. Maddeleri ise uluslararası barış ve güvenliğe tehlike arz edecek durumlar için oluşturulmuş olup, kuvvet kullanımının ikinci istisnai durumunun kaynağını oluşturmaktadır. Buna göre Birleşmiş Milletler 39. Madde kapsamında, uluslararası barışın tehlikeye girmesi durumunda tavsiyelerde bulunma ve gerekirse 41 ve 42. Maddelere başvurma hakkına sahiptir. Uluslararası sistemde barışın tekrar sağlanması amacıyla gerekirse ekonomik ilişkilerin hava deniz ya da kara yoluyla kesintiye uğratılması, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi yaptırımları içeren 41. Maddenin de etkisiz kaldığı durumlarda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 42. Maddeye dayanarak hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla önlemler alabilir. Bu önlemler, gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları da içerebilir. (Birleşmiş Milletler 1945: 14)

Gürcistan – Rusya Çatışması ve Güney Osetya

Güney Osetya'nın Tarihi Geçmişi

Güney Osetya, Kafkas Dağları'nın güneyinde, Gürcistan sınırları içerisinde yer alan ve başkent Tiflis'ten yaklaşık 40 km uzaklıkta bulunan, 3900 kilometre karelik alana sahip bir bölgedir. Bölgedeki 70.000 – 90.000 arasındaki nüfusun yaklaşık %70-85'ini Osetler oluştururken, %10-20 arasını ise Gürcüler oluşturmaktadır (Bartuzi vd. 2008: 5).

Osetya bölgesi Kuzey Osetya ve Güney Osetya olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Kuzey Osetya, şu anda Rusya Federasyonunda özerk bir cumhuriyettir. Daha öncesinde SSCB döneminde ise yine aynı statüye sahipti (Higgins ve O'Reilly 2009:568). Güney Osetya ise 1801 yılından itibaren Rusya İmparatorluğu'nun parçasıydı. İmparatorluğun yıkılmasının ardından birinci Gürcistan Cumhuriyeti (1918-1921) döneminde, Güney Osetya bölgesinde çok sayıda ayaklanmalar yaşanmıştı. 1921 yılında Gürcistan hükümeti devrildi ve aynı yıl Gürcistan, Sovyetler Birliğine bağlı cumhuriyetlerden birisi oldu (Higgins ve O'Reilly 2009:569). Güney Osetya bu dönemde Gürcistan SSC'ye bağlı otonom bir bölge olarak varlığını sürdürmekteydi (Hancılar 2011: 113). SSCB'nin 1991 yılında parçalanmasını takiben Gürcistan da bağımsızlığını ilan etti ve böylece Gürcistan sınırları içerisinde otonom bir bölge olan Güney Osetya bu statüsünü kaybetti. Sovyetler Birliğinin dağılmasını takiben, bölgede gerilim tekrar arttı. Gerilimin nedeni ise Osetya'nın otonom bir bölge olmaktan hiçbir zaman memnun olmamasıdır. Dolayısıyla Güney Osetya Sovyetlerin dağılmasıyla otonom statüsünü kaybetmişken, Kuzey Osetya gibi statüsünü özerk bir cumhuriyet durumuna getirmek istemiştir. (Higgins ve O'Reilly 2009: 568-569). Daha öncesinde Güney Osetya 1990 yılına gelindiğinde Tiflis yönetimiyle bağlarını gevşetme talebinde bulunmuştur. Ertesi yıl SSCB'nin parçalanması bu talepleri kuvvetlendirmiş, iki taraf arasında yaşanan çatışmalar Rusya'nın arabuluculuğu ile 1992 Haziran ayında imzalanan ateşkese kadar sürmüştür. (Hancılar 2011: 113)

1992 Soçi Antlaşması ve hükümleri, sorunun çözümünü sağlamadı, daha ziyade bölge donuk çatışma safhasına girdi. Yani Abhazya, Dağlık Karabağ ve Transdinyester bölgelerinde olduğu gibi, şiddet durmuş, fakat süregiden bir barış sağlanamamıştı (Higgins ve O'Reilly 2009: 570). İki taraf arasında imzalanan ateşkese rağmen Osetya, ayrılıkçı taleplerini sürdürmüştür. Bölgede 1992 ateşkesini takiben 1993-2004 yılları arasında kısa süreli istikrar sağlanmış gibi

görünse de, Saakaşvili'nin 2003 yılında Gül Devrimi ile iktidara geçmesi, bu gidişatı değiştirmiştir. Saakaşvili yönetime geçtikten sonra, Gürcistan'ı üniter bir yapıya taşımak amacı ile Güney Osetya ve Abhazya'yı kontrol altına almak için çalışmalara başlamıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Saakaşvili, sırtını ABD başta olmak üzere Batıya dayamış, güvenliğin sağlanmasının Nato üyeliği ile mümkün olacağını düşünerek politikalarını bu amaç doğrultusunda oluşturmuştur. Saakaşvili'nin bu adımları, Rusya'nın bölgede etkinliğini iyiden iyiye artırmasına ve Güney Osetya'da çatışmaların tekrar başlamasına neden olmuştur (Kurt, 2012)

2004 yılında çatışmalar tekrar başlamış ve Rusya statüko yanlısı politikaların hiçbir işe yaramayacağı gerekçesiyle, Güney Osetya ve Abhazya'daki bağımsızlık hareketlerini destekleme kararı almıştır (Ercan 2015:102). Rus hükümetinde bu düşüncenin oluşmasının sebepleri ise Gürcistan'da Batı destekli bir yönetimin başa geçmesi, ABD'nin Kafkasya'ya girerek Rusya'yı ve Hazar enerji havzasını tehdit etmeye başlaması, Nato'nun Doğu Avrupa üzerinden Rusya'yı çevrelemeye başlamasıdır. Nato'nun son olarak bu çevrelemeyi Gürcistan üzerinden yapmaya başlaması üzerine Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçı hareketleri şiddetlendirme kararı almıştır. (Kurt, 2012)

Ağustos 2008: Rusya – Gürcistan Savaşı

1992 ve 2008 yılları arasında Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki gerilim “ donuk ” bir aşamadaydı. Ne ülke içi mülteci durumundaki insanlar Güney Osetya'daki evlerine dönebilmişti, ne de Gürcistan, Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdı (Nußberger 2009: 358). 2008 yılının henüz başlarında bölgede artan gerilim ve yaşanan çatışmalar, iki taraf arasında yaşanacak bir savaşın habercisi niteliğindedir. Nitekim Mayıs ayında Gürcistan'ın Rusya'yı, Gürcistan'a ait bir insansız hava aracını vurmakla suçlaması gerilimleri artırmıştır. Haziran ayında Güney Osetya ve Gürcistan kuvvetleri arasında başkent Şinvali'deki çatışmalarda bir kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun yanı sıra polis memurlarının da içinde

bulduğu 8 kişi yaralanmıştır. (Higgins ve O'Reilly 2009: 571) Bu çatışmaların akabinde Gürcü kuvvetleri Güney Osetya'ya çeşitli saldırılar düzenlemiş, fakat karşısında Rusya'nın karşı saldırılarını bulmuştur. 16 Haziran 2008'de Gürcistan ve Güney Osetya askeri birlikleri arasında yaşanan çatışmada 1 kişi ölmüş, 4 kişi ise yaralanmıştır. (Cornell vd. 2008: 10)

2008 savaşını asıl başlatan olay ise Gürcü kuvvetlerinin Güney Osetya'nın başkenti olan Şinvali'ye kapsamlı bir hava ve kara saldırısı düzenlemesiydi. Öyle ki Gürcistan neredeyse Şinvali'yi ele geçirmek üzereydi. Gürcü kuvvetlerinin Şinvali saldırısına Rus birlikleri anında karşılık vermiş, akabinde ise savaş patlak vermiştir. Rusya, Güney Osetya'ya Kuzey Osetya üzerinden birlikler göndererek Gürcü hedeflerini bombalamıştır. (Higgins ve O'Reilly 2009: 571) Savaş sırasında Tiflis yetkilileri, 20.000'den fazla Rus birliğinin Rusya üzerinde sadece Güney Osetya'ya değil, aynı zamanda Abhazya'ya da kara ve deniz yolu ile girdiğini belirtmiştir. Binlerce Rus, Abhazya'da konuşlanmış, Batı Gürcistan'a girmek için idari sınırı geçmiştir. Askeri üsleri işgal etmiş ve sistematik olarak altyapıyı imha etmiştir. Savaşın ilk gününde Gürcülere göre hava sahası 22 defa ihlal edilmiştir. En önemlisi ise Rus birlikleri, başkent Tiflis ve ülkenin batısını birbirine bağlayan hayati önemdeki bir demiryolu köprüsünü havaya uçurmuştur. Bu durum gerçekte Gürcistan'ı ikiye bölmek ve ekonomisini bozmak anlamına gelmektedir. (International Crisis Group 2008: 3)

Batı dünyasından ise savaş sırasında, sivil altyapılar nedeniyle oluşabilecek insani kriz konusunda endişeler dile getirilmiştir. Çünkü bu konuda hem Rus tarafından hem de Güney Osetya birlikleri tarafından gerçekleştirilen yağmalamalar da söz konusudur. Çatışma bölgesinde yaşayan Gürcü kesimin evleri yakılmış, insanlar herhangi bir yardım ve koruma olmadan zor şartlarda bırakılmıştır. Ayrıca gözlemciler, Güney Osetya askeri personellerinin, Şinvali bölgesindeki Gürcülere ait konutları yağmaladıktan sonra köyleri ateşe verdiklerini de gözlemlemiştir (Human Rights Watch, 2008). Çatışmanın oldukça

tahrip edici olduğu, rakamlardan da anlaşılabilir. 19 Ağustos'ta Gürcistan yetkilileri, Gürcü tarafından 146'sı askeri personel, 69'u sivil olmak üzere 215 kişinin öldüğünü, 1,500 civarında kişinin yaralandığını ve 70 askerin kayıp olduğunu belirtti. Rusya ise 64 kişinin öldüğünü ve 323 yaralı olduğunu iddia etti (International Crisis Group 2008: 3). Savaş ayrıca iki taraftan da binlerce insanın yer değiştirmesine sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin raporuna göre; 35.000 Güney Osetyalı, 85.000 Gürcü, buldukları yeri terk etmek zorunda kalmıştır. (International Crisis Group 2008: 3)

Saldırıların ardından Gürcistan ordusu Rus kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmış, Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazy'dan çekilmek zorunda kalmış, ayrıca toprakları Rusya tarafından işgal edilmiştir.

Savaş Sonrası İki Tarafın İddiaları ve Uluslararası Tepkiler

Savaş sonrası her iki taraf da eylemlerini kendi açılarından savunmuşlardır. Gürcü yetkililer; Gürcistan'a ait askeri birliğin, eylemlerini Güney Osetya'daki anayasal düzeni eski haline getirmek amacıyla yaptığını belirtmiştir. (International Crisis Group 2008: 1) Öte yandan Rusya Başbakanı Vladimir Putin ise, Güney Osetya ve Rus tarafına yönelik Gürcistan tarafından soykırım suçu işlendiğini, Gürcü saldırılarından dolayı 1,500-2,000 arası kayıp verildiğini belirtmiş, bundan dolayı da Rusya'nın Güney Osetya insanını koruma sorumluluğu olduğunu ima etmiştir. Rus tarafının iddiaları aynı zamanda Gürcistan'ın savaş suçları işlediği ve etnik temizlik yaptığını da kapsamaktadır (Higgins ve O'Reilly 2009: 572). Rus yetkililerin savunmalarından da anlaşılacağı üzere Rusya, bölgeye müdahalesini gerek Güney Osetya halkı, gerek bölgedeki Rus halkı korumak için yaptığını belirtmiş, neden olarak ise Gürcistan tarafının savaş suçlarını işaret etmişlerdir.

Rus hükümetinin Gürcistan'a askeri müdahalesini meşrulaştırmak amacıyla yaptığı savunmalar genel olarak şu konuları içermektedir: Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırılarını durdurmak, Gürcistan tarafından işlenen savaş suçlarına, soykırım eylemlerine son vermek, bölgedeki Rus halkını korumak, 1992 Antlaşması uyarınca Güney Osetya'yı savunmak. (Cassese, 2008). Ayrıca Rusya Gürcistan'ın yalnızca Güney Osetya'ya karşı illegal bir savaş başlatmadığını, aynı zamanda temel insan haklarını ihlal ettiğini iddia ederken Gürcistan tarafı, ülkesinin toprağını savunurken uluslararası hukuka uygun davrandığını belirtmiştir. (NuBberger 2009: 345)

Rusya'nın, Gürcistan'a müdahalesine ilişkin hukuki gerekçesi meşru müdafaa hakkı çerçevesinde olmuştur. Rusya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne 11 Ağustos 2008 tarihinde bir mektup göndermiş, (United Nations 2008: 1) mektupta ise Gürcistan ordusunun, başkent Şinvali'de 1,500 civarında sivil öldürdüğü ve bunun büyük kısmının Rus vatandaşı olduğu, Rus birliklerine saldırıldığı ve yaralılar bulunduğunu belirtmiştir. Tüm bunların Gürcistan'ın saldırgan tutumunu sergilediğini ve Gürcistan'ın Rus tarafına karşı hukuka aykırı askeri güç kullandığını iddia etmiştir. Mektubun devamında Rusya, bu eylemlerin sonucunda Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesinde belirtilen meşru müdafaa hakkını kullanacağını belirtmiştir.

Ancak bölgeye yapılan ziyaretlerde Rus iddialarının çok da doğru olmadığı gözlemlenmiştir. Rus yetkililerin soykırım suçu ile ilgili iddialarının gerçek olmadığı, bölgede yapılan incelemelerden sonra anlaşılmıştır. Başkent Şinvali'deki hastane, muharip ve siviller de dahil olmak üzere savaşın ilk günlerinde 40 ölü bilgisi verilmiştir (Çakmak 2009: 57). Rusya tarafının iddialarında yer alan ölü ve yaralı sayılarının doğru olmadığını gösteren diğer bir kaynak da bağımsız insan hakları örgütlerinin, yaralı sayısının yüzler civarında olduğunu belirten raporlarıdır. Nitekim Rusya'nın iddia ettiği 2,000'e yakın ölü bilgisi doğrulanmamıştır. Bağımsız insan hakları örgütleri ise hastanelerde onlarla ifade edilebilecek

sayıda yaralı olduğunu belirtmiştir. (De Waal, 2008) Rusya'nın, Gürcistan'ın bölgedeki eylemlerini durdurmak amacıyla bölgeye müdahale ettiği savunması da haklı değildir. Gürcistan, toprakları içerisinde bulunan Güney Osetya'ya, düzeni sağlamak amacıyla müdahale etme hakkına sahiptir.

Görüldüğü gibi bağımsız insan hakları örgütlerinin aksini gösteren bilgilerine rağmen Rusya, savaştaki ölü ve yaralı bilgisini ısrarla daha yüksek sayıda göstermiştir. Bunun nedeni ise Rusya'nın, bölgeye müdahalesindeki kuvvet kullanımını meşru göstermek, bir diğer deyişle Güney Osetya'yı Kosova örneği ile bağdaştırmak amacıyla olmasıdır.

Rusya'nın Gürcistan müdahalesi, çoğu Batılı hükümet tarafından hukuka aykırı olarak nitelendirilmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Miliband, Rusya'nın eylemlerinin barışı korumayı aştığını belirtmiş, hemen ardından Rusya'nın Gürcistan müdahalesini Kosova'dan ayırmıştır. Nato'nun Kosova müdahalesinin, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan beri görülmemiş derecede bir etnik temizlik ve sistematik insan hakları ihlallerinin sonucunda gerçekleştiğini belirtmiştir. Nato bölgeye müdahale edene kadar Güvenlik Konseyi'nin sorunun barışçıl yollarla çözümü için uğraştığını, fakat Rusya'nın Gürcistan müdahalesinde ise bu unsurların bulunmadığını belirtmiştir. (Hafkin 2010: 227)

Sonuç olarak hem Gürcistan hem Rusya tarafından savaş sırasında çeşitli savaş suçları işlenmişse de, bunlar Rusya'nın iddia ettiği gibi soykırım, etnik temizlik gibi büyük nitelikte suçlar değildir. Nitekim İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin raporuna göre Rusya, kasıtlı olarak sivil araçlardaki sivilleri hedef aldığı için suçlu iken, Gürcistan ise sivil ve askeri araçları ayırt etmedeki başarısızlığı ve araçlarıyla çatışmadan kaçan sivil Osetyalılara saldırması sebebiyle suçludur (Buchanan 2009: 6-8).

Rusya'nın Gürcistan Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Gürcistan'a ait askeri birliklerin, Güney Osetya'ya girerek bölgede anayasal düzeni tekrar sağlamaya çalışması uluslararası hukuka göre başka bir devlete müdahale kapsamına girmemektedir. Çünkü Güney Osetya, Gürcistan'ın bir parçasıdır ve savaşın yaşandığı zamana kadar yaptığı bağımsızlık ilanı uluslararası olarak tanınmamıştır.

Öte yandan Rusya'nın Gürcistan müdahalesi uluslararası hukuka aykırıdır ve iddia edilen meşru müdafaa hakkının geçerli bir zemini bulunmamaktadır. Nitekim Rusya- Gürcistan savaşı, uluslararası hukukta kuvvet kullanma konusunun yeniden tartışılmasına yol açtı. İlk tartışma taraflardan hangisinin daha önce diğerine karşı kuvvet kullandığına dair oldu. Gürcistan'ın Güney Osetya'ya askeri müdahalesi belirtilen raporlara göre bazı insan hakları ihlalleri içerse bile, Rusya'nın herhangi bir Birleşmiş Milletler kararı olmadan Gürcistan'a karşı kuvvet kullanması bir uluslararası hukuk ihlali idi. (Erkan 2016: 33) Nitekim daha önceki bölümde bahsedildiği gibi uluslararası hukukta kuvvet kullanımının iki istisnai durumu bulunmaktadır. Buna göre Birleşmiş Milletler Antlaşması 51. Maddede belirtildiği üzere bir devletin başka bir devlete kuvvet kullanmasının iki istisnai durumunun birisi meşru müdafaa hakkı, diğeri ise, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıdır. Bir eylemin meşru müdafaa sayılması için ise, silahlı bir saldırının varlığı gerekmektedir. Rusya'nın Gürcistan müdahalesi, meşru müdafaa hakkı kapsamına girmez. Çünkü Gürcistan'ın Rusya'ya karşı bir silahlı saldırı durumu söz konusu değildir. Gürcistan, ülke toprakları içerisinde yer alan Güney Osetya'da anayasal düzeni sağlamak amacıyla bölgeye girmiştir ve bu, Gürcistan'ın hakkıdır. Eğer Gürcistan, Rusya topraklarını hedef alan bir silahlı saldırı gerçekleştirmiş olsaydı, Rusya'nın meşru müdafaa hakkından söz edilebilirdi. Güney Osetya konusunda ise Rusya'ya yönelik herhangi bir silahlı saldırı durumu bulunmamaktadır. Meşru müdafaa hakkının bir diğer koşulu, Birleşmiş Milletler

Güvenlik Konseyi'ne bilgi verilmesidir. Fakat Rusya, Güney Osetya'ya müdahale ederken Güvenlik Konseyi'ne herhangi bir bilgilendirmede bulunmamıştır. Meşru müdafaa hakkının gereklilik ve orantılılık koşulu da göz ardı edilmiştir. Nitekim Rusya'nın bölgeye müdahale etmesi için gerekli olan bir durum bulunmamaktadır. Sorunun çözümü için başvurulacak başka yollar denenmemiştir. Ayrıca gerek Rusya'nın gerekse Güney Osetya'nın askeri birliklerinin, Şinvali'deki Gürcü köylerini kasıtlı olarak hedef alması, yakması ve yağmalaması da orantılılık koşulunun ihlal edildiğini göstermektedir. Buradan hareketle meşru müdafaa hakkının koşullarının göz ardı edildiği görülmektedir. Kuvvet kullanma yasağının diğer istisnai durumunu oluşturan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı da aynı şekilde Rusya'nın Gürcistan müdahalesinde söz konusu değildir. Bu noktalardan hareket edildiğinde, Rusya'nın meşru müdafaa hakkının hukuki bir zemini yoktur ve Rusya, kuvvet kullanımı yasağını delerek, uluslararası hukuk kurallarını ihlal etmiştir.

Rusya'nın Gürcistan müdahalesini meşrulaştırmak için öne sürdüğü gerekçelere en önemli cevap ise, bölgeye askeri müdahale yetkisi veren herhangi bir Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı bulunmamasıdır. Bunun dışında Rusya'nın meşru müdafaa hakkından sonra kullandığı en büyük gerekçesinden biri ise, Güney Osetya halkını ve bölgede bulunan Rus vatandaşlarını korumaktır. Rusya'nın bu gerekçesi, uluslararası hukuk için çelişkiler içermektedir. Nitekim Shaw'a göre (2003:44), bir devletin, ülkesi dışında yaşayan vatandaşlarını koruması 19. Yüzyılda yasal olarak görülse de, bu görüş günümüzde söz konusu devletin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığının ihlali söz konusu olduğundan o kadar açık değildir. Ayrıca Malanczuk, (1997: 315) günümüzde çoğu devletin, ülkesi dışında yaşayan halkın korunmasının, müdahalenin gerçekleşeceği ülkenin rızasını gerektirdiği konusunda hemfikir olduğunu belirtir. Yine Shaw (2003: 1024) bu konuda, bir devletin, ülkesi dışında yaşayan halkını koruma hakkının olması için gerekli koşulları

şöyle belirtmiştir: “anlık, baskın, başka bir yol bırakmayan ve üzerinde düşünecek vakit olmayan bir meşru müdafaa halinin gerekliliği”. Ve “eylem, meşru müdafaanın gerektiği durumla sınırlı kalmalıdır.” Shaw'ın bu ifadelerinden, meşru müdafaanın gereklilik ve orantılılık koşullarını kastettiği açıkça görülmektedir. Başka bir ifade ile bir devletin, kendi ülkesi dışındaki halkını koruma hakkını öne sürebilmesi için : (1) halkına yönelik olası bir zararın olması, (2) halkının bulunduğu ülkenin halkı koruyamaması, (3) koruma tedbirleri, kati suretle zarar görebilecek halkın korunması ile sınırlı olmalıdır. (Dinstein 2005: 231)

Güney Osetya halkının yaklaşık %80'inin Rusya pasaportuna sahip olduğu göz önüne alındığında, Rusya, bölgedeki Osetya ve Rus halkını koruma hakkı bulunduğunu ve dolayısıyla bölgeye müdahalesini meşru müdafaa hakkına dayandığını belirterek kendi açısından yeterli bir argüman sunmuş olabilir. Fakat Rusya'nın bu iddiaları, meşru müdafaa hakkının kullanılması için oldukça zayıf olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Zira Rusya'nın belirttiği gibi, Gürcistan'ın bölgede hem Osetyalılara hem Rus halkına soykırıma varacak derecede bir eylemde bulunduğu kanıtlanamamıştır. Bölgedeki Rus vatandaşlarının iddia edildiği şekilde bir zarar verilmesi durumuyla karşı karşıya kaldığı belirsiz iken, Rus tarafının iddia ettiği soykırım niteliğinde bir eylemin yokluğu kesindir. (Higgins ve O'Reilly 2009: 581). Bunun yanında Cassese (2008) Rusya'nın, bölge halkına tek taraflı olarak pasaport dağıttığını belirtmiştir. Ayrıca Rusya'nın bölgedeki eylemleri, meşru müdafaa halinin gerekliliği ile sınırlı değildir. Daha önce de belirtildiği gibi Rusya bölgeye müdahalesi sırasında, ülke dışında yaşayan halkları koruma hakkının temel koşullarından olan orantılılık ilkesini ihlal etmiştir. Nitekim 20.000'den fazla Rus birliğinin Rusya üzerinde sadece Güney Osetya'ya değil, aynı zamanda Abhazy'a da kara ve deniz yolu ile girdiği, çok sayıda Rus askerinin Batı Gürcistan'a girmek için idari sınırı geçtiğini, askeri üsleri işgal ettiğini ve sistematik olarak altyapıyı imha ettiği raporlarda belirtilmiştir. (International Crisis Group 2008: 3). Buna ek

olarak Gürcü deniz birliklerinin batırılması ve Güney Osetya dışında Gürcistan içerisindeki bir bölgede yer alan demiryolu köprüsünün bombalanması açıkça orantılılık kuralının ihlalidir ve ülke dışında yaşayan halkların korunması gerekçesiyle meşrulaştırılmaz (Higgins ve O'Reilly 2009: 581).

Tüm bu bilgilerden hareketle, Rusya'nın Gürcistan müdahalesinde meşru müdafaa hakkı ve kuvvet kullanma yasağı çerçevesinde uluslararası hukuku ihlal ettiği açıkça görülmektedir. Bunun dışında bölgeye müdahalesini haklı çıkarmak için öne sürdüğü soykırım, etnik temizlik gibi Gürcistan'a yöneltilen suçlamaları da herhangi bir kanıttan yoksundur. Dolayısıyla Rusya, Gürcistan müdahalesinde meşru kuvvet kullanımını gerektirecek iki istisnai durumu da sağlamaması sebebiyle açıkça uluslararası hukuka karşı gelmiştir. Ayrıca meşru müdafaa hakkının koşulları olan silahlı saldırının varlığı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bilgilendirilmesi, gereklilik ve orantılılık göz ardı edilmiştir. Gürcistan'ın anayasal birliği sağlamak üzere bölgeye müdahale etmesi, en doğal hakkıdır. Çünkü Güney Osetya, savaşın başlamak üzere olduğu dönemde Gürcistan'ın parçasıdır. Buradan hareketle Rusya'nın bölgeye müdahalesi, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve devletin egemenliği ilkesine aykırıdır. Bu noktadan bakıldığı zaman sadece kuvvet kullanma yasağı ve meşru müdafaa hakkı kapsamında değil, aynı zamanda devletin egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygı ilkesine de uygun davranılmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi ülke dışında yaşayan halkın korunması için, müdahalenin gerçekleşeceği ülkenin rızası gerekmektedir. 19. Yüzyılda Rusya'nın gerekçesi yasal olarak görülse de günümüzde devletin egemenliği ilkesi ile ters düşebileceğinden, devletin rızası önemli bir koşuldur. Fakat Rusya'nın Gürcistan müdahalesinde bu açıdan da bir ihlal söz konusudur. Rusya, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermemiş, egemenliğini ihlal etmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak her ne kadar Milletler Cemiyeti'nden bu yana ülkelerin kuvvet kullanmalarına yönelik kısıtlamaların günümüz uluslararası sistemi doğrultusunda düzenlendiği ve iyileştirdiği görülse de, devletlerin hala kuvvet kullanma yasağı ve meşru müdafaa hakkını kendi çıkarları doğrultusunda, gerçekleştirdikleri bazı eylemleri meşrulaştırmak için kullandıkları çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Kuvvet kullanımı günümüzde iki istisnai durumla kısıtlanmış olsa da, bazen bu iki istisnanın da karşılanmadığı görülmektedir. Rusya da Gürcistan müdahalesinde kuvvet kullanımının istisnalarını sağlayamamıştır. Rusya, Kafkaslardaki çıkarları doğrultusunda bölgede etkinliğini koruma amacına paralel olarak zaman zaman müdahalelerde bulunmuş, bu müdahalelerinde uluslararası hukuku ihlal etmiştir. Güney Osetya müdahalesinde ise, meşru müdafaa hakkını öne sürmüştür. Yapılan incelemeler ve edinilen bilgiler doğrultusunda, Rusya'nın, Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesine gerçekleştirdiği müdahalede uluslararası hukuku, kuvvet kullanma yasağını, meşru müdafaa hakkını, meşru müdafaa hakkının gereklilik, orantılılık, silahlı bir saldırının varlığı ve Güvenlik Konseyi'nin bilgilendirilmesi koşullarını, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğini çeşitli yönleriyle ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Bartuzi, Wojciech, Petczynzka-Natecz, Katarzyna and Strachota, Krzysztof (2008), “ Abkhazia, South Ossetia, Nagorno Karabakh: Unfrozen Conflicts between Russia and the West”, *Centre for Eastern Studies (CES)*, Warsaw

“Birleşmiş Milletler Antlaşması”, 1945. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> [Erişim Tarihi 25 Ağustos 2017]

Buchanan, Jane (2009). *Up in Flames: Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict over South Ossetia*, New York: Human Rights Watch

Cassese, Antonio (2008). “ The Wolf That Ate Georgia” , *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/sep/01/georgia.russia1> , [Erişim Tarihi: 11.10.2017]

Cornell, E. Svante, Pojanevski, Johanna and Nilsson, Niklas, (2008), *Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World*, Policy Paper, Central Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Washington: John Hopkins University

Çakmak, Cenap (2009). “ Rusya'nın Güney Osetya Politikası, Neo-Self Determinasyon ve UCM'nin Rolü”, *Bilge Strateji*,1(1): 71-100

Çiftçi, Selda (2016). “ Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-V-*, İstanbul: 491-511

De Waal, Thomas (2008). “South Ossetia: moral battle lines drawn”, *Institute for War & Peace Reporting*, <https://iwpr.net/global-voices/south-ossetia-moral-battle-lines-drawn>, [Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2017]

Dinstein, Yoram (2005). *War, Aggression and Self-Defence*, 4th Edition, Cambridge: Cambridge University Press

Ercan, Murat (2015). “Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon Mu? İlhak Mı?” *The Journal Academic Social Science Studies*, No: 36 : 95-113

Erkan, Süleyman (2016). “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, No:17 : 42-64

Hafkin, Gregory (2010). “The Russo-Georgian War of 2008: Developing The Law of Unauthorized Humanitarian Intervention After Kosovo”, *Boston University International Law Journal*, 28(1): 219-240

Hancılar, Özhan (2011)“Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale”, *Çankaya University Journal of Law*, 7(2) : 97-124

Higgins, Noelle and O'Reilly, Kieran.(2009) “ The Use of Force, Wars of National Liberation and the Right to Self-Determination in the South Ossetian Conflict”, *International Criminal Law Review*, 9(3): 567-583

Human Rights Watch (2008).“Georgian villages in South Ossetia burnt, looted”, <https://www.hrw.org/news/2008/08/12/georgian-villages-south-ossetia-burnt-looted>, [Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2017]

International Crisis Group (2008). “Russia vs. Georgia: The Fallout”, *Europe Report No.* 195

Karadağ, Ulaş (2016). “ Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Göre Meşru Müdafaa Hakkı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2) : 171-186

Keskin, Funda (1998).*Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No: 20, Ankara

Kurt, Emre (2012) “ Dış Politikada Kriz Yönetimi: 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Örneği”, *Akademik Perspektif*, <http://akademikperspektif.com/2012/02/15/dis-politikada-kriz-yonetimi-2008-rusya-gurcistan-savasi-ornegi/>[Son Erişim Tarihi: 10 Haziran 2017]

Malanczuk, Pater (1997). *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7th Revised Edition, UK: Routledge

Nichol, Jim (2009). "Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests" *Congressional Research Service*

NuBberger, Angelika (2009). "The War between Russia and Georgia-Consequences and Unresolved Questions", *Göttingen Journal of International Law*, 1(2): 341-364

Pazarıcı, Hüseyin (2015), *Uluslararası Hukuk*, 14. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi

Shaw, Malcolm N. (2003), *International Law*, 5th Edition, Cambridge: Cambridge University Press

Solak, Hacer (2016). "Rusya'nın Suriye Müdahalesinin Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve Müşterek Meşru Müdafaa Prensipleri Açısından Analizi", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı II*,

Taşdemir, Fatma (2006). "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2(5): 75-89

United Nation Security Council, "Security Council Report" ,S/2008/545, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF96F96FF9%7D/Georgia%20S%202008%20545.pdf>, [Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2017]

Varoluş Felsefesi İle Suç Kavramına Bir Bakış

Yasemin Şeyda Aktürk¹

Özet

Bu çalışmada, Varoluşçu düşüncenin iki temsili olan, J.P.Sartre'ın ve K.Jaspers'in insan tanımından yola çıkarak; özgürlük, sorumluluk ve bunlarla beraber söz konusu edilmiş "suç" kavramına değinilecektir. Çağımızda içine düşmüş olduğumuz yeri ve yönü belirsizleşen şiddet olaylarında, her insana insan olması bakımından düşen görevler söz konusudur. Çalışma, bahsi geçen; özgürlük, sorumluluk ve suç kavramlarının yaşadığımız çağda nerede durduğuna dikkat çekecektir. Bu noktada, varoluşçu düşüncede belirmiş olan, insanın kendi özünü kurması fikrinden faydalanılacaktır. İnsanın bir başkasını da kendisi gibi tanıyabilmesi, koruyabilmesi, tıpkı kendi hayatının sorumluluğunu alması gerektiği gibi onun da hayatının sorumluluğunu alması gerektiği şeklindeki görüşün önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Jaspers, Sartre, varoluşçuluk, özgürlük, sorumluluk, suç

Abstract

In this work; liberty, responsibility and in addition the term "guilt", which is being talked about, will be mentioned based on human definition of J.P Sartre and K.Jaspers who are two representatives of existentialist thought. In violence occurrences that make indistinct the place and way we drop in our age, the duties fall every people that are being human is the point in question. The work will draw attention where aforementioned liberty, responsibility and offense term positioned in age we live in. The importance of remark that a person recognize to other person as recognize to himself, take responsibility other person's life as required by taking responsibility his own life will be mentioned.

Keywords: Jaspers, Sartre, existentialism, freedom, responsibility, guilt

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Felsefe bölümü, yaseminseydakturk@gmail.com

Giriş

Bütün bir düşünce tarihi boyunca insan, yaşanan her çağın yeni olan özelliklerinden dolayı tekrar ele alınmıştır; yapısı, özellikleri, olanakları, başarılarının temelleri ve sınırları anlaşılmaya, açıklanmaya çalışılmıştır. Evrende olup bitenlere hayret ile başlayan bu serüven sonraları yine evrende kendine bir yer bulmak, bulunduğu yeri bir amaca bağlamak ve nihayetinde amaca uygun eyleyerek yaşamı idame ettirmek biçiminde süregelmiştir.

Kendini tanıma yolunda olan insan, merak eden, araştıran, bilen ve bilmesiyle hareket eden bir varlık olarak karşımıza çıkar. Felsefe tarihinin başlangıcında insan, erdemler ve mutluluk ilişkisiyle ele alınmış, erdemli olması ve erdemli bir yaşam kurabilmesi açısından değerlendirilmiştir. Ortaçağ'da ise insan, dinsel talep ve kuralların ölçüsüyle yapılandırılmaya çalışılmıştır; olan değil, istenen insan anlayışı ağırlık kazanmıştır. Rönesans dönemiyle insanı yeniden tanıma ve anlamlandırma, önceki felsefi görüşleri bu kez farklı bir okumayla değerlendirme süreci başlatmıştır. Tüm bunları takip eden ve *aydınlanma* olarak adlandırılan dönemde insan, bilme imkânının kaynağı olarak kabul edilen akılla ve akıl sahibi olmasıyla tanımlanmıştır. Öznel akli ve düşünme olanaklarıyla her bir kişi kendi bireyselliğini ve düşünme özgürlüğünü elde edebilir savıyla aydınlanmış kişi ve insan idealinin açtığı yolda hem politik hem felsefi söylemler ve bunlara uyan düzenlemelerle modern insan, modern dünya kurgulanmıştır.

Aklın insan hayatın her alanında ön plana çıktığı modern zamanlarla beraber, değişen yaşam şartları uygarlık, ilerleme ve gelişme kavramlarıyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Yenidünya düzeniyle beraber, insanın yalnızlaşması, kendine ve yapıp etmelerine yabancılaşması, kaygı, sıkıntı gibi insana dair yeni problemler saptanmış, adlandırılıp, anlamlandırılmıştır.

20. yüzyıl böylesi bir birikim mirasının üzerine kendi özel şartlarını eklemiştir. Akıl, teknik (hesaplayan) bilme imkânı olarak temsil edilmiş, ortaya konan teknik bilgiler, buna dayanarak gelişen teknoloji ve bunlara

dayanarak değişen yaşam ve dünya düzeni yeni sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Avrupa insanı iki dünya savaşının akla uymayan gerekçeleri, süreci ve acılarına tanıklık etmiştir. İnsanın, türlü gerekçelerle insana yaptıkları, insan nedir, kişi nedir, özgürlük nedir sorularını yeniden gündeme taşımıştır. İşte bu problemlere ışık tutmaya çalışan isimlerden birer temsil olarak, J.Paul Sartre ve Karl Jaspers karşımıza çıkar.

Sartre ve Jaspers'in Varoluş Anlayışı

J.P.Sartre'a göre insan iki tür özgürlüğe sahiptir. Biri, özü *belirlenmeden var olduğu için özgürdür*. Buna belirlenmeme özgürlüğü der. İlk bir insan vardır; yani biri önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra özünü kurarak kişi olur. Var olan tek insan sonradan bir karakter, kişi olur. İşte bu da ikinci özgürlük anlayışıdır. Bu, *insanın kendi özünü seçme özgürlüğüdür*.

Böylelikle anlaşılıyor ki, insan, kaderi, karakteri belirlenmemiş olarak dünyaya gelir, *var olur*, sonrasında seçimlerinden dolayı kendi özünü kendi oluşturur, kişi olur.

Sartre'a göre, insan kendi özünü kurarken yalnız değildir. Her ben diğer benden dolayı ben' dir. Ben ve öteki bütünün kendindedir. Dolayısıyla her seçim öteki için de bir seçimdir. İşte özü seçmek her ne kadar özgürlükse de bu özgürlüğü tüm insanları hesaba katarak yapmamak sorumsuzluktur. İnsan her ne kadar kendi varoluşunu kendi gerçekleştirecekse de, bir başkasının kendini gerçekleştireceği alanı da tanıma mecburiyetindedir. O halde, insanın özünü gerçekleştirme olanağı, özgürlüğünü ve sorumluluğunu tanımasını da beraberinde getirmektedir. Bu iki yan (özgürlük ve sorumluluk) gerçekleştiğinde kişiden, varoluşundan ve özgürleşmiş olmasından söz edilebilir. Özgürlük bir imkândır, ancak sorumlulukla kullanıldığında özgürleşmiş olmaktan söz edebiliriz.

Burada insan olmak; tek kişiden başlayarak türe doğru giden bir serüven haline gelmiştir ve insan özünü kurarken, seçim yaparken, her insana dair seçim yapmış olur. Yapıp etmelerini sürekli şekillendirirken, her defasında onlarla hesaplaşmalıdır. Böylece

insan, ilk seçimini yapmasıyla birlikte özgürlüğe mahkûm olduğunun bilincine varabilir. Özgür olmasıyla, seçimleriyle hem kişi olur hem de toplumsallaşır denilebilir. Özgürlük beraberinde sorumluluğu da getirir. Her eylemiyle beraber zorunlu olarak onun sorumluluğunu da almış olur. Varoluşuna kattığı her şey kendi sorumluluğundadır.

Bir diğer isim olarak ele alacağımız kişi ise Karl Jaspers'tir. Ona göre insanın varoluşu yalnızca dünyada varolması değil, aynı zamanda insanın varolma özgürlüğü de demektir. Bu özgürlük durumu insanın bilincini de beraberinde getiren, en önemli karakteristiktir ve seçimlere giden yolu açan da odur. Jaspers, özgürlük ve bu türden bir varolma durumunu yalnız bir insanda değil insanlar içinde olmalıkla ele alır ve bu noktada suç ve sorumluluk durumu önemli hale gelmektedir. İnsan sorumluluğunu ve varoluşunu yalnızca kendi hayatı ile değil ötekine karşı sorumlulukta vurgulayacaktır.

Jaspers'in görüşlerinde birbirimizle konuşmak ve aramızdaki farklılıkları anlayarak özümsemek büyük önem arz eder. "Karl Jaspers felsefesinin çıkış noktası iletişim kavramıdır." (H. Haluk Erdem'in makalesi, (2003) "Eine Untersuchung zur Kommunikation in der Philosophie von Karl Jaspers") Öyle ki, iletişimi ve birbirimizle olan konuşmayı felsefesinin hem en başında tutar hem de çözüme götürecektir şey olarak belirler. Jaspers'e göre kendini varetme serüveninde insan, bir başkası ile ilişkisinde anlam kazanacaktır. Jaspers felsefesinde iletişim her anlamda kurucu bir rol oynar. "Sevgi olarak bu iletişim, kör bir sevgi ve önemsiz bir konu değildir. Aydınlanan, savaşım halinde olan bir sevgidir. Bu, başkasını yenmek, üzerinde zafer kazanmak için yapılan bir savaşım değildir. Jaspers, bu savaşımın bir başkasıyla varoluş olmak için yapıldığını belirtir." (H. Haluk Erdem'in makalesi, (2001) Karl Jaspers'in Felsefesinde İnsanın Varoluşunu Gerçekleştirmesi Olarak İletişim) Tüm bunlarla birlikte iletişim, hem başlangıçta hem de var olma serüveninde hep insanladır.

İnsan tanımının bizi ilgilendiren asıl noktası ise suç meselesidir. Suç, yalnızca bir kişi ve onun varoluşu açısından bakıldığında, sorumluluk ile gelen insani bir durum olarak karşımıza çıkar. "Diğerinin yaşadığı felakete karşı körlük, insanın kalben hayal gücünden yoksun olması ve şahit olunan felakete karşı takınılan kayıtsızlık –ahlaki suç işte bunlardır." (Jaspers, 2015, s.99) Burada belirtilen suç kavramı; kendi hayatının ve diğerlerinin hayatının sorumluluğunu almış olan insanın, bir diğerinin yaşamının ihlal edilmesinde, hayati alanlarının harcanmasında, sergilemesi gereken tavır anlamındadır.

Sorumluluk, bir başkasının alanını tanımayı ve onun alanına yapılmış olan yanlış bir müdahalede susmamayı da gerektirir. Özgürlük ve sorumluluk bir başkası ile ilişkide de kendini sürdürecektir olan niteliklerdir. Kendi çağında işlenen herhangi bir suça karşı gelmeyen ya da susan bir insanın, suçu işleyenler kadar suçluluğu söz konusu edilir.

Suç ve Suçluluk Sorunu

Çalışmanın bu noktasına gelinceye kadar, varoluş fikri açısından suçluluğunu konu edineceğim insanın doğası bakımından, hangi niteliklerle tanımlandığı açıklanmış oldu. Buradan sonra fikirlerini ele almış olduğum filozofların insana dair suç ve suçluluk adına yapmış olduğu tespitlere göz atmak gerekir.

1. Jean-Paul Sartre ve Suç Kavramı

Sartre, insan sorumluluğunu ve suçunu *Çağımızın Gerçekleri* isimli eserinde en başta açıkça dile getirir: "Dostoyevski der ki: Her insan herkes karşısında her şeyden sorumludur." Bu söz, gün geçtikçe doğruluk kazanıyor. Millet topluluğu insan topluluğuna biraz daha katıldıkça, her insan millet topluluğunda biraz daha kaynaştıkça, her birimiz gittikçe daha geniş ölçüde sorumlu oluyoruz. Nazi rejimine karşı koymamış olan her Almanı bu rejimden sorumlu saydık. İster bizde, ister başka bir memlette olsun, ırksal ya da ekonomik bir baskı oldu mu bunu açığa vurmayanların her birini sorumlu tutuyoruz." (Sartre, 1961, s.15) Bu söylem, başlangıçta vurgu yapılmış olan Jaspers'in suça yönelik

görüşleriyle tamamiyle uyuşmaktadır. İnsanı sorumluluğundan koparamayan bakış, olan bitene karşı sorumluluğun yerine gelmeyişinde, onu yaşanan sorunlara karşı tepkisizliğinde bir suç ortağı olarak görür. Çünkü eylemde bulunan insanın seçimleri gibi sorumlulukları da yalnızca kendini kapsamaz.

Konuşma, bir şeyi adlandırma ve onu açıkça ifade etme, yapılan şeyin aracısız bir şekilde açığa vurulması anlamına gelir. İnsana düşen, sorunu dile getirerek ona dair bir bilinç oluşturmaktır. “Komşumun davranışına bir ad koyduğum zaman, ne yaptığını bilir artık, üstelik bunu benim bildiğimi de bilir, bu yüzden bana olan davranışı değişir. Başkalarının da bildiğini ya da bilebileceğini bilir ve yaptığı iş özellikten çıkıp, nesnel bir anlam kazanır.” (Sartre, 1961, s.22)

Sartre’a göre, özgürlüğü belirleme ve başkasının özgürlüğünü tanımada herkesin payına düşen görevler vardır. Örneğin yazarı, hiçbir zorbalık gözetmeden, yalnızca özgürlüklerin belirlenmesi ve kısıtlanmaması adına bir dikkat çekiye çağırır. Bunu yerine getirmeyen yazar da özgürlüğüne engel olunmuş insan üzerinde baskı kuran taraf kadar suçlu konuma düşecektir. Hatta yazarın edebiyat ortamında özgürlüğü belirtme sorumluluğunu, hali hazırda almış olduğunu ve bunu yerine getirmediği takdirde yalnızca suçlu olmakla kalmayıp, yazar olmaktan da çıktığını ifade eder. Yazarın yalnızca ezilmiş durumda olan insanların kurtulmasını sağlayan bir yonteme dikkat çekebileceğini, başka bir yönlendirme yapamayacağını söyler. Hatta bir yazarın duymaması gereken tek şeyin bu sorumluluktan kaçmak olduğunu belirtir: “Biz yazarların önlememiz gereken şey, sorumluluğumuzun suçluluğa çevrilmesi ve elli yıl sonra bize şunun söylenmemesidir: Bu adamlar dünyanın en büyük felaketinin geldiğini gördüler ve sustular.” (Sartre, 1961, s.46) Olanı, bütün çıplaklığı ile dile getirmek, yapılanlara dikkat çekecek bir görev üstlenmek yazarın görevidir.

Jaspers gibi Sartre da, yönetimdeki hükümetin yaptığı iyi şeylerden nasıl halk olarak övünüyorsa, yanlışların da sorumluluğunun üstlenilmesinden bahseder. Yapılan yanlış ile toplum olarak yüzleşmesini ve hesabının vermesini ifade eder. Kurtuluş isteyen her insan, yapılanlardan sorumludur ve özgürlüğü gasp edilene karşı kendini suçlu hisseder. Bir işçinin açlığının söz konusu olduğu yerde, o kişiyle beraber aç olan bütün işçilerin açlığı söz konusu edilmelidir. Bu “işçiler açtır” şeklinde, öncelikle dile dökülmelidir, zira bu herkesin sorumluluğundadır. Sonrasında aç olanın hakları açığa vurulmalı, onların haklarının gözetilmesi için yapılması gerekenler açık açık dile getirilmelidir. Susmak ya da görmezden gelmek insanın suçudur.

Tüm bunlardan sonra Sartre, önce komşunun dilini öğrenmeyi ardından çevreye onun gözünden bakarak ortak bir dilde konuşmayı salık verir. Birine dair herhangi bir şey isteyen insan, bu durumun sorumluluğunu almış demektir ve buna bağlı bir dil ile önce söylemini, sonra yapılan yanlışı giderebilir. Aksi takdirde bu isteyişin ya da başkasıyla beraber yaşamanın sorumluluğunu almıyor demektir.

2. Karl Jaspers ve Suç Kavramı

Jaspers, Almanya’da nazi iktidarının sürdürüldüğü dönemde yaşamış ve Yahudi olan eşini bırakmayarak ülkede yaşamına devam etmiş, eşi ile beraber yanında zehir taşıyarak hayatını sürdürmüştür. Jaspers, suç sorununa Almanlar için yapılan suçlamalar doğrultusunda bir bakış oluşturmuştur. “Suçluluk sorunu başkalarının bize yönelttiği bir sorudan ziyade, bizim kendimize yönelttiğimiz bir sorudur. Bu soruya kalbimizin en derininde verdiğimiz yanıt, mevcut varlığımızı ve bilincimizi temellendirecektir.” (Jaspers, 2015, s.54) Burada kişinin yine kendisinden ve eylemlerinden sorumlu olmasına bir dikkat çekeyiş söz konusudur. Böylece Jaspers, suçun söz konusu olması, fark edilmesi için yine insanın kendisiyle hesaplaşmasından bahseder.

Jaspers, başlangıçta suçun bir ayırım şemasını oluşturur, dört temel başlık belirtir. Cezai Suç: Yasa ihlalleri ile işlenmiş olan suçlardır ve mahkemelerce hesaplaşırlar. Siyasi Suç: Devlet adamlarının ve o devlete bağlı yurttaşların suçlarıdır. Jaspers, otoritesini kabul ettiği devletin suçundan tek tek yurttaşları da sorumlu tutmaktan geri kalmayacaktır. “Ben otoritesini kabul ettiğim ve varoluşumu sağladığı düzene borçlu olduğum bu devletin eylemlerinin doğurduğu sonuçları üstlenmek zorundayımdır.” (Jaspers, 2015, s.56) Ahlaki Suç: Eylemlerinden ahlaki açıdan sorumlu olan kişinin suçlarıdır ve yargı mercii vicdandır, yakınlarla olan ilişkide ortaya çıkan suçları kapsar. Çalışmada konu edineceğimiz suç kavramı olan sonuncu kavram ise, metafizik suçtur. Metafizik Suç: İnsanlığın bir temsili olarak insanın, her haksızlık ve her adaletsizliği dayanışma ile engellemesinden doğan suçtur. “Başkalarının öldürülmesini engellemek için kendi hayatımı tehlikeye atmadan onlara seyirci kalmışsam, hukuksal, siyasi ve ahlaki açılardan bakıldığında layıkıyla kavranamayacak şekilde kendimi suçlu hissederim. Böyle bir şey vuku bulduğu halde yaşamaya halen devam ediyorsam bu, benim omuzlarıma silinmez bir suç yükler.” (Jaspers, 2015, s.57) Burada Jaspers, insanın siyasi ağlarla dolu olan bir varlık olarak yaşamını sürdürmesi gereğini de fark ederek, bahsi geçen suçların kaçınılmaz olduğunu, bu anlamda her birinin insanlık suçu olduğunu kabul eder.

Jaspers, gerçekleşen felaketler ve haksızlıklara karşı takınılan sessizliğin birer maske kullanmak yerine geçtiğini ifade eder. Ona göre bu insanca bir yaklaşım değildir ve kendinden kaçıştır, olanı ertelemektir. Dönemde Nazi iktidarını susarak izleyen Almanlar için ise “kendimizi gizleme varoluşumuzun en belirleyici özelliği haline gelmişti, şimdi ahlaki vicdanımıza yük oluyor” (Jaspers, 2015, s.93) şeklinde bahseder.

Jaspers, aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan insanların ortak bir zeminde buluşma olanağına dikkat çekerek, geçmiş dönemde de yaşanmış olsa, bir suç ile yüzleşmenin önemine özellikle vurgu yapar. Ona göre “atalarımızın suçlarını da üstlenmek zorundayız” (Jaspers, 2015, s.108)

dır. Tam da bu noktada Jaspers, suç kavramını ve insani sorumluluğun yükünü ağırlaştırmaktan ziyade; ortak bir kültürü paylaşmış olan insanların, birbirini anlama ve hataları ortak bir anlayışla paylaşabilme açısından daha yakın olduğunu belirterek, işleri kolaylaştırır. Bireysel boyuta indirdiğinde ise, kendisi ile hesaplanmış olan bir insanın, suçunu kabul etmede zorlanmayacağını ve söz konusu suç hakkında herkes ile beraber yüzleşmede daha açık olacağını belirtir. “Kim varoluş bilincini dönüşüme uğratacak şekilde gerçekten suçluluk hissediyorsa, başka insanlar tarafından ona yöneltilen suçlamalar, onun üzerinde, zararsız nitelikleriyle, can yakmaktan uzak bir çocuk oyunu gibi bir etki bırakır.” (Jaspers, 2015, s.149)

Jaspers’e göre, insanın politik bir varlık oluşu ve politik seçimlerinden dolayı hem bireysel hem de toplumsal bakımdan suça ortak oluşu söz konusudur. “Politik suç, kişinin siyasal anlamda kendine düşeni yapmamasıdır.” (Çiçek, 2008, s.188) Burada yapılan ya da yapılması gerektiği halde yapılmayan tüm eylemler bireysel sorumluluk ile birebir örtüşürler.

Jaspers, suçun tanımlarında verdiği yargı mercilerine işaret etmesiyle beraber bir “temizlenme” sürecinden de söz etmiştir. Temizlenme, eylemlerde tekrar iyi olanı yapmaktır ve suçla yüzleşen kimsenin bir başkasıyla dayanışma içinde olmasına dayanır. “Temizlenme, Jaspers için politik özgürlüğün de bir koşulunu oluşturur. Suç bilinci, insanların yardımlaşma ve birlikte sorumluluk alma bilincini meydana getirmektedir.” (Erdem, 2007, s.82)

Her iki düşünür için de bahsi geçen suçlar, toplumsal vicdan anlamında değerlendirilebilir mümkün görünmektedir. “Hakikate sadece birlikte ulaşırız. Hakikati arama yalnız kamuoyunda mümkün olabilir. Çünkü orada iletişim vardır. Her şey açıkta olmalıdır, bunun en iyi yeri de kamuoyudur.” (Çiçek, 2008, s.265) Bu noktada Jaspers, susmakla gizlemeyi ve gizlemekle beraber de, suça ortaklığı vurgulamıştır. Yapılması gereken ise, tüm toplumun suça dair açık ve samimi olmasıyla gerçekleşecek olan bir iletişim

kurmaktır. “Açık olma, benzeri olmayan bir mücadeleyi beraberinde getirir. Bu sevenlerin mücadelesidir. Bu mücadelede kendi varoluşlarını arayan karşılıklı iki insan kendilerini, açık olarak orataya koymaktadır.” (Erdem, 2014, s.79)

Sonuç

Ani patlamalar ve katliamlarla yaşadığımız bu dönemde, insanlığın varoluşçu görüşte belirtilen sorumluluk kavramına ihtiyaç duyduğu kaçınılmaz bir gerçek gibi görünmektedir. Tarihsel süreçte yalnızca fikirlerin değiştiği fakat saldırgan ve holiganca tavrın devam ettiği açıktır. Bu hararetli düşünce yapısından kaçınmak için öncelikle her insanın kendi bakışına yönelik bir muhakemeden geçmesi gerekir.

İnsan, hayatı boyunca kendini kurarken, karşılaştığı tüm fikir dünyalarıyla, ölene dek, bitimsizce hesaplaşarak yaşamalıdır. Yalnızca böyle bir duruş, hararetli savunmalara ve şiddete engel olabilir. Irk ve cinsiyet gibi temel farklılıkları tanımada dahi zorlandığımız bu dönemde, yaşanan yıkımlarda insan kendi tavrının etkisini düşünmek ve bunlarla yüzleşmek durumundadır. Büyük katliamlar dahi her insanın içinde bulunduğu genel ve yargısızca kabul görmüş kanılardan kaynaklanmaktadır.

Bu noktadan sonra, konuşabilmek önemli bir basamak olarak karşımıza çıkar. Öncelikle insanlar her ne kadar birbirinden farklı olsalar da insan olmak ortak noktasına bağlı bulunarak, aynı zeminde konuşmayı öğrenmelidir. Farklılıklar reddedilemez fakat koyuluğu açılarak anlaşılabilir ve benimsenebilirler. “Birbirimize aidiz; birbirimizle sohbet ederken ortak bir sorunumuz olduğunu hissetmeliyiz.” (Jaspers, 2015, s.38) İşte tam da bu bakış insanın, bir başkası ile ve yaşadığı

çağ ile en nihayetinde toplumsal geçmişi ile yüzleşebilmesini sağlar.

Unutulmamalıdır ki, zorbalıklar ve ideolojilerin baskılanması yoluyla kurulan bir düzen, geçerli fikrin yön değiştirmesiyle dağılacak yapıdadır. Her ideoloji yerini bir başka ideolojiye bırakacak ve nihayetinde eski düzene dönecektir. Fakat farklılıklardan beslenen ve kendisi dışındakilere insani sorumluluk ile yaklaşan bir dünya sarsılmaz değerler üzerinde yasar.

Kaynakça

ÇİÇEK, Hasan (2008), Karl Jaspers’in Siyaset Felsefesi, İstanbul, Dergah Yayınları.

ERDEM, H. Haluk (2003), Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1

ERDEM, H. Haluk (2001), Ankara, Karl Jaspers’in Felsefesinde İnsanın Varoluşunu Gerçekleştirmesi Olarak İletişim, Felsefe Dünyası, sayı: 35

ERDEM, H. Haluk (2007), Karl Jaspers Felsefesinde Hakikat, İletişim ve Siyaset, Ankara, Eabil Yayıncılık.

ERDEM, H. Haluk (2014), Karl Jaspers Felsefesine Giriş, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

JASPERS, Karl (2015), Suçluluk Sorunu, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, İstanbul, İthaki Yayınları.

SARTRE, Jean-Paul (1985), Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, İstanbul, Say Yayınları.

SARTRE, Jean-Paul (1961), Çağımızın Gerçekleri, Çev. Sabahattin EYÜBOĞLU – Vedat GÜNYOL, İstanbul, Çan Yayını.

Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı

Bulut Gürpınar*

Öz

Türkiye’de çok partili hayata geçiş ile birlikte siyasal alanda çeşitlilik artmış, toplumsal yaşam içinde bastırılmış İslâmcı akımlar gün yüzüne çıkmıştır. Temmuz 1945 sonrasında kurulan birçok siyasi partinin programında din, gelenek ve laiklik konuları geniş yer bulmuş, siyasi partilerin yanı sıra toplumsal hayatta da din görünür hale gelmiştir. 1950’lerde muhafazakâr fikirlerin geniş bir taraftar toplaması ile İslâmcı kesimin yönelebileceği alanlar artmış, birçok siyasi dergi ile yayılmış, Demokrat Parti ve Millet Partisi vasıtasıyla da siyasal alana taşınmıştır. Hilâl Dergisi, İslâmcı kamuoyunu oluşturma ve İslâmcı fikirlerin yayılmasını sağlama konumuyla bu dönemde dikkat çekicidir. Özellikle Hasan El Benna, Ebu’l A’lâ el-Mevdudi, Seyyid Kutub gibi 20. yüzyılın önemli İslâmcı figürlerinin eserlerinin tercüme edilmesi ile öne çıkan Hilâl Dergisi’nin kurucusu ve sahibi Salih Özcan’ın 1977 yılında Milli Selamet Partisi’nden milletvekili olması, dergi ile siyasal alanın yakınlığını gösterir. Ayrıca Özcan’ın Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî’nin kurucularından olması, yurtdışı faaliyetleri ve bunların dergide yansımaları Hilâl’i dünya siyaseti ile iç içe bir konuma getirmiştir. Bu çalışma, 1958 yılında yayın hayatına başlayan İslâmcı Hilâl Dergisi’nin dış politika anlayışını 1980’e kadar yayımladığı yazılarla çözümlemeye çalışacaktır. Çalışmada Hilâl Dergisi’nde yer alan yazılar dış politika açısından içerik analizi ile sınıflandırılarak, derginin dünya siyasetine bakışı, söylem açısından sergilenmeye çalışılacaktır. Çalışma, iki kutuplu sistemde Türkiye’de İslâmcılığın gün yüzüne çıkmaya başladığı dönemde kamuoyuna seslenen Hilâl Dergisi’nin dünya siyasetine bakışı ile Türkiye’de İslâmcılığın dış politika seyrine katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Hilâl Dergisi, İslâmcı Yayın.

Hilâl and Foreign Policy Views

Abstract

With the transition to multi-party politics in Turkey, the diversity in politics increased, and Islamic movements which were previously suppressed in social life emerged. In programs of many political parties established after July 1945, religion, tradition and secularism were widely discussed, and religion became apparent in political life as well as in political parties. In the 1950s, a large number of supporters of conservative ideas gathered, Islamic segmentation spread out with many political magazines, and it carried out to the political area through the Democratic Party and the Millet Party. ideas. Hilâl has a major role in translation of the works of important Islamic figures of the 20th century such as Hasan El Benna, Abul Ula Mawdudi and Seyyid Qutub. The fact that Hilâl’s founder was a deputy from the National Salvation Party in 1977 shows the relationship between the magazine and the political scene. In addition, Özcan who was the founder of the Râbitatü’l-Âlemi’l-Islami, and his activities abroad and reflection to Hilâl, had placed Hilâl in a position of being interwoven with world politics intensively. This study will try to analyse the foreign policy attitude of Islamist Hilâl by articles published in between 1958- 1980 with the content analysis method. The aim of this study is to contribute to the foreign policy of Islamism in Turkey with the foreign policy analysis of Hilâl especially during the first years of the bipolar system in Turkey when at the time Islamism started to emerge.

Keywords: Foreign Policy, Hilâl Magazine, Islamic Publishing.

* Arş. Gör. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, Strateji Bilimi Bölümü., bgurpinar@gtu.edu.tr

Bu çalışma, IBAD International Congresses on Humanites and Social Science uluslararası konferansında sunulan “Türkiye’de İslâmcı Dergilerde Dış Politika Söylemi: Hilâl Dergisi” başlıklı bildirim genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş versiyonudur.

Giriş

Türkiye’de İslâmcı yayınların Cumhuriyet dönemindeki seyri, devletin dönemselsel din ve laiklik politikaları çerçevesinde biçimlenmiş ve resmî ideolojiden doğrudan etkilenmiştir. Cumhuriyetin erken dönem politikaları, dinî hayatın görünümünde ortaya çıkan farklı yönelişler açısından kuruluş (1923-1945) ve çok partili hayat (1945-1960) biçiminde iki dönemde incelenebilir (Karpaz, 1996 ve Tunçay, 1992). İlk dönemde Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte dinin toplumsal konumu tartışmaların odağında yer almış ve İslâm’ın Osmanlı aidiyetinden koparılması için yeniden tanımlanmasına önem verilmiştir. Bu dönemde, Necdet Subaşı’nın belirttiği gibi (2011:217), modern Cumhuriyet’in sınırları çizilerek tanımı yapılmış bir “din”i merkeze taşıyarak kontrol altında tutma çabası içinde olduğu söylenebilir.

1923-1945 döneminin en belirgin özelliği, laikliğin pekiştirilmesi için dinin kontrol gücünün zayıflatılması siyaseti ile İslâmcı yayınların mevcut sınırlamalar içerisinde yayın yapma çabalarıdır. 1943 yılında Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü’nün Müdür Vedat Nedim Tör imzalı bir yazısı, rejimin İslâmcı yayıncılığına yaklaşımını gösterir: “Bizler ne şekil ve ne surette olursa olsun memleket dâhilinde dinî bir neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz” (Başgil, 2016: 6). Yeni rejim, bir yandan dinî alanı sınırlarken bir yandan da boşluk bırakmamak için yayıncılıkta tekel oluşturarak kendi tanımladığı ve çerçevesini çizdiği dinî yayınların çıkışına ön ayak olmuştur. İsmail Kara’nın belirttiği gibi (1985:154), bu dönemin kayda değer yayınlarının çoğunun resmî yayın (Diyanet İşleri Reisliği, Evkaf Umum Müdürlüğü, Maarif Vekâleti, Hukuk Fakültesi) olması bunun bir göstergesidir. Resmî yayınların dışında kalan dergiler ise (örneğin Eşref Edib’in *Sırat-ı Müstakim*’i, Said Nursi’nin

Risale-i Nur’u, Nurettin Topçu’nun *Hareket*’i ve Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu*’su) Takrir-i Sükûn Kanunu ve çeşitli denetimler sonucunda sık sık kapatılmış ya da baskılara maruz kalarak kesintiye uğramıştır. Her ne kadar çeşitlilik ve özgürlük açısından birçok yetersizliği barındırsa da bu dergilerin Türkiye’deki İslâmcı yayıncılığa en önemli etkisi, İslâmcı kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmalarıdır. Hilâl Dergisi (*Hilâl*) çıkana kadar toplumda İslâmcı yayınları takip eden önemli bir kitlenin oluşumunda bu dergilerin önemli bir payı olmuştur.

1945-1960 döneminin en belirgin özelliği, çok partili hayata geçiş ile siyaset alanında çeşitliliğin artması ve İslâmcı akımların gün yüzüne çıkmasıdır. Tarık Zafer Tunaya’nın tesbitiyle (1995: 639), Temmuz 1945-Mayıs 1950 arasında kurulan yirmi dört siyasi partinin büyük bir kısmının programlarında din, gelenek ve laiklik konularına yer vermesi bu durumun bir göstergesi olabilir.¹ Özellikle, siyasal rekabet ortamı ve popülist söylemin gücü Cumhuriyet’in kurucusu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’yi de etkilemiş, 1947 Kongresi’ne “din” damgasını vurmuştur (TBMM, 1947). İlkokulda din dersinin seçmeli olarak müfredatta yer alması, medrese kökenli Molla olarak tanımlanan İslâmcı-İlahiyatçı Şemseddin Günaltay’ın 1949’da başbakanlık makamına getirilmesi bu dönüşüme örnek olarak gösterilebilir. 1950 seçimlerini Demokrat Parti’nin kazanmasıyla bu dönüşüm hızlanarak İsmail Kara’nın deyimiyle (1985: 156) “dinî hayatta başlamış olan ‘resmî rahatlama’ teşebbüsleri daha da artmıştır.” Türkiye’de İslâm’ın yeniden gelişimini inceleyen Şaban Sitebölükbaşı, bu dönemi tanımlamak için “dinî inkişaf” ifadesini “halk arasında dine gösterilen ilginin artışı”, “dinin yeniden söz sahibi olması” ve “yeniden doğuş” anlamlarında kullanmış (1995:5), devletin din işlerinde daha aktif rol üstlenmeye başlayarak “resmî İslâm” anlayışının doğduğuna dikkat çekmiştir (1995: 118). Sitebölükbaşı’na göre (1995: 49), 1950’lerde muhafazakâr fikirler geniş taraftar

¹ Türkiye’de İslâmcılık ile ilgili bir diğer kaynak için bkz. Tunaya, 1991.

toplamiş, *Sebîlürreşad*², *Büyük Doğu*, *Allah Yolu*, *İslâm*, *Ehl-i Sünnet* gibi dergilerle yayılmış; Demokrat Parti³ ve Millet Partisi vasıtasıyla da siyasi sahaya taşınmıştır.*

Çok partili hayata geçişin ardından 1951’de İmam Hatip okullarının, 1959’da ise Yüksek İslâm Enstitüleri’nin açılması ile dini yayın eksikliği gün yüzüne çıkmış, dini bilgilere olan ihtiyaç ve talep kendini belirgin olarak hissettirmiştir. Ancak 1928 öncesi kaynaklardan yararlanma olanağı harf inkılabı nedeniyle sorunlu hale gelmiş,⁴ Cumhuriyet’in Osmanlı mirasına olan mesafeli tutumu nedeniyle “yeni” yayın anlayışı tercih edilmiştir. 1924’te medreselerin kapatılmasıyla dini eğitim görmek için Mısır’a giden El-Ezher’de okuyan öğrencilerden daha sonra Türkiye’ye dönenler İslâmcı yazının Türkiye’ye taşınmasında “aktarıcı” rol üstlenmişlerdir (Kara, 2016: 55).⁵

² Sebîlürreşad hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Debus, 2009.

³ Demokrat Parti’nin din siyasetini inceleyen bir çalışma için bkz. Nal, 2005.

* Bu dönemde yayımlanan diğer gazete ve dergileri şöyle sıralanabilir: *Sebîlürreşad* (Kesintili olarak 1948-60), *Büyük Doğu* (Kesintili olarak 1945-1959), *Ehl-i Sünnet* (1947-53), *Serdengeçti* (Kesintili olarak 1947-58), *Hareket* (Kesintili olarak 1947-53), *Müslüman Sesi* (1950-60), *İslâmın Nur’u* (1951-52), *Allah Yolu* (1952-53), *Türk Düşüncesi* (1953-60), *Din Yolu* (1956-57), *İslâm* (1957-60), *Fetih* (1958-1959).

⁴ Yeni harflerin kabulüyle birlikte gelen yayın gereksinimi, toplumun her alanında kendini hissettirdiği için, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, 2 Mayıs 1939’da I. Neşriyat Kongresi’ni toplayarak Tercüme Komisyonu oluştur, çeviri seferberliğine başlanmıştır. 1941 yılında başlayan çalışmalar planlanandan erken bitmiş, 1946’ya kadar 500 klasik eser Türkçeye kazandırılmıştır (Yücel, 1947: 121-2). Bu yönüyle tercüme faaliyetleri yalnızca İslâmcılar’ın uygulaması olmaktan öte, yeni rejimin tıpkı hukuk alanında çeşitli yasaları çevirerek yürürlüğe sokması gibi, eksikleri acilen giderme çabası olarak çok önceden başlayan bir faaliyettir.

⁵ Kara, makalesinde Balkanlar’ın elden çıkması ve dini eğitim kurumlarının zayıflaması üzerine buradan Mısır’a okumaya giden ve daha sonra Türkiye’ye dönecek olanlara örnek olarak Ali Yakup Cençiler ve Ahmet Davutoğlu’nu göstermiştir.

Çok partili hayata geçiş süreciyle başlayan, Demokrat Parti iktidarı ile artan görece özgürlük ortamında dinin toplumsal hayat açısından işlevini öne çıkaran eserlerin tercümesinin başlamasını beraberinde getirmiştir. Yücel Bulut’un ifadesiyle (2011: 913), bu çevirilerde “dönemin komünizm karşıtı havasının etkisi gözlenmiş”, hatta İslâmcılığın kurucularından Cemaleddin Efgani’nin eseri (çev. Aziz Akpınarlı) 1956 yılında bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı’nca basılmıştır. Bir yandan yeni kurulan dinî eğitim kurumlarında ders kitabı gereksinimi karşılamak için diğer yandan gündelik hayat pratiklerine yönelik olarak dinin vereceği bilgilerden yararlanmak isteyen ve artık toplumsal olarak ön plana çıkmaya başlayan kesim için dinî yayın ihtiyacı artmıştır. Kısa sürede telif eserlerle bu ihtiyacın karşılanma zorluğu karşısında tercüme faaliyetleri çözüm olmuştur. Osmanlı ilahiyatından koparak yeni bir anlayışa geçişte, çeviri faaliyetleri ile önemli bir etki Hilâl ve Hilâl Yayınları’ndan gelmiştir. Hilâl Yayınları, Ebu’l A’lâ el-Mevdûdî, Muhammed İkbâl, Ebu’l Hasen Ali En-Nedvî ve Muhammed Hamidullah’ın eserleri başta olmak üzere Müslümanların kütüphanelerinde başköşede duran birçok klasığı Türkçede ilk yayımlayan yayınevindir. Yayınevinde çevrilen kitaplar dergide de dizi yazı olarak basılmakta, reklam olarak tanıtılmaktadır.

Türkiye’de yaşanan bu dinî “inkışaf”ın aynı zamanda dönemin uluslararası gelişmeleriyle örtüştüğü ve uluslararası sistem tarafından desteklendiği belirtilmemiştir. 1947’de ilk Müslüman-ulus devlet olarak Pakistan’ın kurulması, İslâmcılar arasında hilafetin ilgası ile oluştuğu düşünülen boşluğun “İslâm devleti” olarak doldurulmasının temellerini atmıştır. Pakistan’ın siyasal ilhamı ile Müslüman Kardeşler’in gitgide toplumsal hareketten politik bir harekete dönüşmesi, Ebu’l A’lâ el-Mevdudi ve Seyyid Kutub’un verdiği ideolojik katkı ile birleşince İslâmcılık, küresel anlamda etkisini genişletmiştir. Bu etkiye bir de iki kutuplu sistemde komünizme alternatif olarak İslâmcı hareketlerin desteklenmesi politikası eklenince, İslâmcı akımlar uluslararası alanda daha rahat gelişme olanağına sahip olmuştur. Türkiye’de bu rahatlama

özellikle İslâmcı yayınların artışı, dinî söylemin ve İslâmcı kamuoyunun genişlemesi, nihayetinde 1970 yılında siyasal alana taşınarak (Millî Nizam Partisi ile) partileşmesi ile kendini göstermiştir.⁶

Bu çalışma, söylemin partileşme sürecinde İslâmcıların dış politika anlayışını Hilâl dergisi üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. İslâmcı dergiler arasında Hilâl'in seçilmesinin birçok nedeni vardır. Hilâl hem düşünce hem de uygulama açısından İslâmcı dergiler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Hamza Türkmen'in ifadesiyle (2009); "Bu dönemde İslâmî düşüncenin yaygınlaşması açısından en önemli dergi Hilâl idi. O da sağcı ve muhafazakâr kimlikten yeterince arınamamıştı; ama okuyucusunu 1961'den itibaren İslâm dünyasındaki tevhidî yönelimlerle tanıştırmaya başlamıştı. 1965'ten sonra satışı 6-7 bini biraz aşmıştı." Türkmen'in kaydettiği gibi (2009) 1960'larda Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık 35 milyon olduğu, aylık ve haftalık dergilerin 5, 10, 30 binlik tirajlara sahip olduğu düşünüldüğünde Hilâl'in önemi daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca, Hilâl'in okuyucu kitlesi Türkiye'nin sınırlarını aşmış, dergi birçok yurtdışı aboneye sahip olmuş ve oralardan mektuplar alınmıştır. İsmail Kazdal'ın ifadesiyle (2004: 281) "Altı yedi sayı sonra abone sayımız beş bin küsur bulmuştu. O kadar ki, İslâm coğrafyasına dağılmış vaziyetteydik. Beş yüz küsur, yani abonelerin onda biri yurtdışındaydı."

Hilâl'in bir diğer önemi, gerçekleştirdiği yoğun çeviri faaliyetleri sonucunda Türkiye'nin, Ebu'l A'lâ el-Mevdudî, Seyyid Kutup, Muhammed Kutup, Hasan el-Benna ile tanışması, bu yazarların eserleri ile Türkiye İslâmcılığının uluslararası alanla karşılaşması ve yeni bir eksene ulaşmasının yapıtaşını oluşturmasıdır. Bir anlamda Hilâl ile birlikte Türkiye'de din,

Anadolu ekseninden çıkarak uluslararası bir kavrayışla tanışırken farklı düşünce ve algılarla yoğrulmaya başlamıştır. Bu düşünsel altyapıya ek olarak Hilâl'in Türkiye İslâmcılığına bir diğer önemli etkisi, Cumhuriyet tarihinde ilk kez rejim içerisinde İslâmcı duruşun var olabilmesine pratik örnek oluşturmalarıdır. Kendinden önce çıkmış olan diğer İslâmcı dergilere oranla sistemle uyum içerisinde konumlanarak uzun süren bir yayın hayatına sahip oluşu Hilâl'in önemli özelliklerinden biridir. İslâmcılığın Türkiye'de gelişmeye başladığı bu yıllarda, Hilâl izlediği yayıncılık siyasetinin ötesinde dış politika yazıları ile dönemin gelişmelerini ve özelliklerini yansıtan önemli bir örnektir. Türkiye'deki İslâmcı kamuoyu Hilâl ile birlikte farklı coğrafyalardaki dinî anlayışlarla tanışmış, Hilâl'in yurtdışında dağıtımı ile uluslararası alana açılım sağlanmıştır. Hatta kimi zaman, Hilâl uluslararası ilişkilerde kolaylaştırıcı bir anahtar rolü oynamış, ülkelerde dağıtımı ile ilişkileri yakınlaştırmıştır, kimi zaman da tam tersine çıkan yazılar sonucunda tepkilerle ilişkilerde bozucu etkiye sahip olmuştur. Bu uluslararası niteliğin var olmasında öncelikli etken, kurucusu Salih Özcan'ın dış politikadaki etkinliğidir. Özcan'ın uluslararası etkinlikleri, özellikle de Suudi Arabistan Kralı Faysal ve 1969 yılında kurulan Dünya İslâm Birliği (Rabıta) ile ilişkileri derinlemesine incelenmesi gereken konulardır. Ancak bu çalışma, Hilâl'i ve derginin dünya siyaseti anlayışını araştırmayı hedeflediği için Özcan ve etkinlikleri dergide yer aldığı kadarıyla ele alınmıştır. Günümüze kadar Hilâl (Uğurlu, 1986; Kuşçu, 1993, Gençosmanoğlu, 2016) ve sahibi Özcan hakkında çeşitli değerlendirmeler (Ant, 1968; Mumcu, 1987; Özkan, 2015; Başkan, 2015) yapılmış olsa da akademik ve kapsayıcı yeterince çalışma yapılmamış, özel olarak dış politika algısı açısından konu ele alınmamıştır. Bu çalışma, derginin dış politikayı ele alışına ve sunumuna içerik analizi yöntemiyle doğrudan değinerek Türkiye İslâmcılığının ilk gelişim dönemindeki dış politika anlayışını sergilemeyi amaçlamaktadır.

⁶ Ancak bu noktada altını çizmek gerekir ki; Anayasa Mahkemesi gerek 1961 Anayasası döneminde gerekse 1982 Anayasası döneminde bu çizgide kurulmuş, Huzur Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi hakkında laik devlet ilkesine aykırılıktan ötürü kapatma kararları vermiştir. Bu durum Türk Anayasal ideolojisinde Laik Devlet ilkesinin Anayasa Mahkemesi tarafından Cumhuriyet'in kurucu değerlerinden sayılması ve laikliğe aykırı siyasal hareketleri rejim açısından bir fay hattı olarak değerlendirmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, 2010.

Yöntem

Çalışmada, Hilâl'in dış politika anlayışını belirleyebilmek için veri toplama ve değerlendirme tekniklerinden "içerik analizi yöntemi" kullanılmıştır. İçerik analizinin yöntem olarak seçilmesinde birkaç neden vardır. İçerik analizi, verilerden, elde edildiği bağlama yönelik tekrar edilebilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004: 18). İçerik analizinin temel amacı, sayıca fazla olan metin yığnında, araştırma sorusu açısından önemli olan bilgileri değerlendirmektir. Bu yönüyle içerik analizi, araştıracağı metinlerin içeriklerinin her yanıyla ve tüm boyutuyla değil, yalnızca araştırma açısından önemli olan kısma odaklanmaktadır. Bu kapsamda içerik analizi, araştırmanın sorusu doğrultusunda, metinlerin içeriklerinden önemli olan bilgileri seçmekte, sınıflandırmakta ve yorumlamaktadır. İçerik analizinin (Neuman, 2013: 464), incelenen verilerin her zaman tekrarlanarak aynı sonuçların elde edilmesi ile bilimsel güvenilirlik ilkesini barındırdığı söylenmektedir.

İçerik analizinde *referans kavram seti* denilen metodolojik araç kullanılarak önceden araştırılacak sözcük ve kavramlar seçilir. Ardından bu kavram seti, materyal içerisinde kullanım sıklığı/frekansı araştırılır. Bu çalışmada referans kaynak seti olarak dış politika belirlenmiş, Hilâl'de yer alan dış politika yazılarında hangi konuların öncelikle ve ne kadar sıklıkla ele alındığı saptanmıştır. İçerik analizinin sayılan olumlu yönlerinin yanında yöntem, metinde nelerin bulunduğunu tarif etmediği, niyet, mesaj ya da etkilere odaklanmadığı için, Hilâl'in "dünya siyasetine bakışı"nı kavramayı amaçlayan bu çalışmada yetersiz kalabilir. Bu açığı kapatmak için çalışmada, ek olarak dikkat çeken dış politika yazıları söylem üzerinden değerlendirilerek tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmaya dâhil edilen, veri olarak ele alınan Hilâl'de yayımlanmış yazıların seçiminde çeşitli kriterlere bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

İlk sınırlama, değerlendirilecek zaman dilimine ilişkindir. Her ne kadar kaynak referans seti, derginin 1958 yılındaki ilk sayısından itibaren toplam 367 sayısı için gerçekleştirilmiş olsa da söylem kısmında 1958-1980 yılları arasına ağırlık verilmiş, 1980 yılına kadarki sayılar dış politika açısından derinlikli incelemeye tabi tutulmuştur. İkinci sınırlama, konu açısından "dış politika"nın kapsamına ilişkindir. Bu ayırmada ülke ve uluslararası örgütleri ele alan yazılar kullanılmış, "dış" kavramındaki sorunlar bu biçimde aşmaya çalışılmıştır. Bu "dış" ölçütü yalnızca başlıkla sınırlı tutulmamış, yazılar metin açısından ele alınarak bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu durum çalışmanın en zor kısımlarından birini oluşturmuştur, örneğin "Her Türk'ün Desteklemesi Gereken Teklif" başlıklı yazı (Hilâl, 1959, 11: 22), içerik açısından NATO'ya ilişkindir, dolayısıyla dış politika yazısı olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çalışmada referans kavram seti oluşturulurken yalnızca başlıkla sınırlı kalınmayarak bütün metin açısından değerlendirilerek dış politika konusu olanlar ayrılarak incelemeye alınmıştır.

İçerik analizinde işlem basamakları, diğer araştırma yöntemlerine benzerdir, öncelikli olarak araştırma sorusu ve buna uygun hipotezler oluşturulur. Bu çalışmada yanıtlanmaya çalışılan; Hilâl'in nasıl bir dış politika anlayışına ve kavramsallaştırmasına sahip olduğu, ülkelere ne kadar, hangi sıklıkta ve sıralamada yer verdiği, dünya siyasetini nasıl değerlendirdiğidir. Çalışma, İslâm-cı kamuoyunun oluşmasında erken sayılabilecek bir dönemde, Hilâl'in dış politika konularına değerlendirmesinin, iki kutuplu dünyada kendini konumlandırışının, o günün koşullarına ayak uydurarak ayakta kalmasının günümüz İslâmcıları açısından değerli bir örnek oluşturduğunu öne sürmektedir. Bunun için öncelikle Hilâl'in kuruluşuna ve değişim dönemlerine değinilecek, yöneticilerin ve derginin kendi ifadeleri ile Hilâl tanımlanmaya çalışılacaktır. İkinci olarak dünya siyasetine bakışına ulaşabilmek için referans kavram seti aracılığıyla yazılar içerik analizi ile incelenecektir. Ayrıca bu bölümde yazılar söylem açısından değerlendirilerek, dost-

düşman ülke algısı, dünya siyaseti anlayışı ile kavramsallaştırmalar sergilenmeye çalışılacaktır. Böylece Hilâl'in özellikle çeviri faaliyetleri ile Türkiye'nin sınırlarını aşan, Türkiye İslâmcılığına yeni bir yaklaşım getirerek farklı bir pratik kazandıran yönü vurgulanacaktır.

Salih Özcan'dan İsmail Kazdal'a: Hilâl Dergisi

Seyyid Salih Özcan tarafından 1958 yılında yayın hayatına başlayan Hilâl, kendini ana sayfasında "Dinî İlmî Siyasî Aylık Mecmua" alt başlığıyla tanımlamıştır. Derginin doğuşundaki önemli unsurlardan birinin, Arap kökenli Urfalı Özcan'ın, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'a ticaretle uğraşırken edindiği tecrübeleri ve İslâm dünyasındaki gelişmeleri Türkiye'ye aktarmak olduğu söylenebilir (Türken, 2008). Said Nursi'nin Hariciye Vekili olarak tanımlanan (Özer, 2011) Özcan, Nursi'nin öğrencisi ve dostudur, Risalelerin Arap dünyasında tanınmasında büyük bir rol oynamıştır. Çetin Özek'in belirttiği gibi (1964: 253-254) Özcan, Pakistan ziyaretinde Risale-i Nur hakkında konferanslar vermiş, kitabı "Pakistan'da yayacaklarına söz vermiştir." Ayrıca Nursi ile tanışmak isteyenler için Özcan, köprü vazifesi görmüş, böylece kendi ifadesiyle (1965: 2) "bu şahsiyetler gözünde muteber bir pozisyon kazanmıştır." Aynı zamanda Özcan'ın Müslüman Kardeşler ile Nur Cemaati arasında da bağlantı sağladığı, Nursi'nin şu sözlerinden anlaşılabilir: "Seyyid Salih'in Halep ve havalisindeki çok ehemmiyetli İhvan-ı Müslimîn Cem'iyeti için sizden istediği Nur mecmualarından, kendime mahsus mecmualardan on tanesini ona gönderdim ki onlara versin" (Emirdağ Lâhikası-II, 47). Ayrıca Said Nursi, Fatih Uğurlu (1986: 40)'nun belirttiği üzere Hilâl dergisinin de abonesidir. Bu yakınlık Hilâl'de de kendini göstermiş, birçok sayıda Nursi'nin yazılarına yer verilmiş, ölümü üzerine ve ölüm yıldönümlerinde Nursi'ye dair özel sayılar çıkarılmış, Nur talebelerine yönelik davaların ve Nursi'ye yapılan ithamların savunması yapılmıştır (Özcan, 1960; Tezcan, 1966; Tezcan, 1967). Nitekim derginin bütün sayıları

incelendiğinde, en çok yer verilmiş kişinin Said Nursi'nin olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Hilâl Dergisi Yazılarında Öne Çıkan Kişiler

Kişiler	Frekans
Saidi Nursi ⁷	40
Mevdudi ⁸	35
Seyyid Kutub ⁹	16
Hasan El- Benna ¹⁰	4

Aynı dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendi yayınlarınca neşredilen ve Ankara Resimli Posta Matbaası'nca basılan Nur Hareketi ve Devlet arasındaki ilişkileri gösteren 1964 Tarihli Rapor¹¹, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından Milli Eğitim Basımevi'nce basılan Neda Armaner'in *İslâm Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk ve Çetin Özek'in Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü*¹² eserlerinde

⁷ Hilâl, sayılar ve sıklık: 1, 12, 13 (3), 14 (12), 30, 32, 35, 41, 42, 62, 64, 65, 66, 67, 74, 108, 112, 176, 181, 182, 199, 130, 204, 206, 304, 339, 341.

⁸ 47, 50, 59, 61, 67, 68, 69, 71, 73 (2), 76, 77, 82, 85, 99, 106, 108, 109 (2), 111, 112, 115, 123, 130, 140-141, 158, 199, 201 (3), 202, 203, 230, 239-240, 291.

⁹ 55, 56, 58 (2), 59, 62, 66, 67, 75, 98, 105, 113, 215, 216, 291.

¹⁰ 51, 55, 69, 234.

¹¹ Danıştay Başkanlığı ve Anayasa Mahkemesi Başkan Vekilliği görevlerinde bulduktan sonra yaş haddinden emekliye ayrılmış M. Tefvik Gerçekler, 1964'te İsmet İnönü tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na atanmıştır. Gerçekler'in döneminde Ankara Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi'nde Neşet Çağatay'ın başkanlığında Dekan Hüseyin Gazi Yurtaydın, İbrahim Çubukçu, Bahriye Üçok, Hamdi Kasapoğlu, Neda Armaner gibi isimlerle beraber Nurculukla Mücadele Komitesi kurulduğu iddia edilmektedir. Komitenin amacı, 1960'ta vefat eden Bediüzzaman Said Nursi'nin eserleri ve talebelerinin etkinliğini kırmaktır. 1964 tarihli rapor olarak adlandırılan eserin bu komite tarafından yazıldığı söylenmektedir (Özcan, 2010: 265).

¹² Çetin Özek ve bu kitabı, Yücel Bulut tarafından İslâmcılık ile "irtica ve mürteci" mitinin başarılı kurucu ve anlatıcısı olmakla, İslâmî hassasiyetleri peşinen yargılayıcı olmakla itham edilir (Bulut, 2011: 904-5).

Said Nursi ve Nurculuk'tan laik devlet düzenini tüm olarak reddeden ve teokratik sistemin yaratılmasını amaçlayan tehlikeli bir akım olarak bahsedilmiştir. Nursi'nin birçok mahkemede sanık sıfatıyla yargılanmasına devam edilirken, Hilâl'de bu kadar öne çıkarılabilmesi ve buna karşın derginin yayın hayatına devam edebilmesi dikkat çekicidir. Ancak Said Nursi'ye ek olarak birçok farklı ekolden kişi hakkında dergide incelemeler ve tanıtlar yapılmış, hatta bu kişilerin doğrudan eserleri Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Dikkat çeken diğer kişiler 1941 yılında Cemaat-i İslâmîyye'nin kurucusu, Kur'an, fıkıh, siyaset, felsefe alanlarında birçok kitap yazmış, yine tartışmalı bir isim olan¹³ Ebu'l Ala el-Mevdudî, Müslüman Kardeşler düşüncesini derinden etkilemiş Mısırlı İslâmcı Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan El-Benna'dır.

Kutub okuyucuya ilk olarak İsmail Kazdal'ın (1965:7) 49. sayıdaki "Hakiki Müslüman; Prof. Seyyid Kutub" başlıklı yazısıyla tanıtılmıştır: "Yazdığı her eseri, İslâm hakikatının örtbas edildiği sözde İslâm memleketlerinde büyük hadiselerle yol açmış ve geniş Müslüman kitlelerin kalbine İslâm hakikatlerini yerleştirmiştir." Kutub, sözleri, yazıları ve idam edilmesi ile birçok Hilâl kapağında yer almış, özellikle Mısır siyasetine yönelik Nasır'a dönük eleştirilerle adeta kahramanlaştırılmıştır. Kutub'un idamı Türkiye kamuoyuna ilk defa Hilâl'in "Modern Firavun'un Son Cinayeti" başlıklı yazıyla duyurulmuş, Kutub'u idama götüren etkenlerden biri olan Yoldaki İşaretler'in çevirisinin Hilâl tarafından basılmıştır. Sonuç olarak Hilâl'de dikkati çeken doğuşundan, ekibin oluşmasına, içeriğin sağlanmasından, basılan yazılara kadar

¹³ Mevdudî, aynı zamanda oldukça tartışmalı kişiliği ve hayatıyla da dikkat çeken bir isimdir. Örneğin, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü eski müdürü ve öğretim üyesi Ahmed Davudoğlu, Mevdudî için şöyle demiştir: "Felsefeyle meşgul olan Mevdudî, kolay tarafından din âlimi olmaya heves etmiş, dinde reformcu bir cemaat meydana getirmiştir. Mısır'ın reformcu yazarları onu göklere çıkarırken, Pakistan'daki Ehl-i Sünnet uleması da yerin dibine batırmıştır." Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bedir Yayınları, 2012, s. 168. Mevdudî'ye yönelik daha ağır eleştiriler için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, Büyük Doğu Yayınları, 1977, s. 155.

Özcan'ın Hilâl'deki ağırlığı ve Vahdettin Işık'ın belirttiği gibi (2016: 8-9), Özcan'ın farklı İslâmcı ekollerin bir araya gelmesini sağlamasıdır¹⁴:

"Bugün anlamakta zorlanacağımız bir tablo var Hilâl'de. Dergiyi çıkaran kişi Nurcu, yazarlar bugün radikal İslâmcı diye ifadelendirilen insanların öncüleri. Seyyid Kutub, Mevdudî ve Nedvi'den çeviriler var. Said Nursi ile Nedvi, İhvan-ı Müslimin, Kudüs müftüsü Muhammed Emin el-Hüseynî ve Suud Kralı Faysal arasında doğrudan irtibat kurabilen adam Salih Özcan. Bu birikim Hilâl dergisine doğrudan yansıyor."

Aylık olarak yayımlanan Hilâl, 1993'e kadar kimi kesintilerle birlikte toplam 367 sayı çıkarmıştır. Özellikle ilk sayılarında yalnızca birkaç kişinin yazılarından ibaret olan Hilâl, genel olarak bir ekip dergisi görünümünde değildir. Hilâl (1958, 1:1), yazılarında bilgi vermekten öte duygulara hitap etmeyi amaçlarken ilk sayısında çıkış amacını şu biçimde özetlemiştir:

"Bu asrın insanlık tarihine maddi-manevi büyük facialar kaydettiği muhakkaktır. Bu belki de kuvvetli olan monoteist düşünceye karşı, bütün yüksek ve ilahi düşüncelere karşı, haşa bir infial değil, fakat daha çok bu sahadaki esen fırtınanın bir neticesi olarak izah edilmek mümkün olmaktadır. Hilâl'i muhterem Türk ve Müslüman efkârına çıkarmayı zaruri kılan sebeplerden ancak biri budur... İslâmîyet dünya sathında her gün biraz daha kuvvetle anlaşılıyor. Ve yaratılıştan en küçük bir vicdan hissesine sahip olanların dikkatlerini üzerine çekiyor. Akıl bunun sebeplerini aramamazlık edemiyor... kendisini

¹⁴ Özcan, ilerleyen yıllarda Dünya İslâm Birliği'nin (Rabita) kurucularından, Dünya İslâm Kongresi İdare Heyeti'nin üyesi ve Milli Nizam Partisi'nden milletvekili olmuş, özellikle uluslararası alanda Suudi Arabistan Kralı Faysal ile dostluğu ile tanınmıştır. Hatta öyle ki, ikincil diplomasinin bir örneği olarak bir gün dönemin başbakanı Süleyman Demirel Özcan'ı çağırarak, "Biz, Kral Faysal'ı davet ediyoruz, ama gelmiyor. Onunla sen görüş belki gelir" demiştir (Özer, 2011: 43). Bu dostluk Özcan'ın ortaklarından olduğu Faisal Finans'ın 1980 sonrası kuruluşunda etkili olacaktır. Kısacası, Özcan, dış politika etkinlikleri, Suudi Arabistan ile ilişkileri ve özellikle bunun "resmî" boyutu bu çalışmanın sınırlarını aşan ancak araştırılması gereken önemli konulardandır.

bu yolda tenvir edebilecek neşir organları bekliyor. Hilâl'i bu ulvi gaye ile seferber ediyoruz.”

Bu yorumuyla, Hilâl'e göre meydana gelen felaketler yüksek ve ilahi düşünceler içerisinde esen fırtınaların sonucudur. Hilâl'e göre bütün dünyada her gün daha fazla anlaşılan bir “İslâmiyet” vardır ve Hilâl, bunun nedenlerini ortaya koymaya çalışacağını haber vermiştir. Ayrıca yalnızca Müslümanlar'a değil, “Türk ve Müslüman efkarı” hedef kitle olarak seçtiğini belirterek milliyete ayrı bir vurgu yapmıştır. “Bütün dünya” açılımının göstergesi, daha önceki İslâmcı dergilerden farklı olarak dış haberlere, Özcan imzasıyla “İslâm Âleminde Haberler” başlığıyla özel olarak yer verilmesidir.

Kuruluşta derginin kadrosunda; Osman Yüksel Serdengeçti, Necip Fazıl Kısakürek, Hasan Basri Çantay, Kemal Kuşçu, Ali Fuat Başgil, Muhammed Hamidullah, Osman Turan, Hasan Fehmi Başoğlu, Ali Nihat Tarlan, Halide Nusret Zorlutuna, Semahaddin Cem, Abdülkadir Karahan ve daha birçok isim yazı kurulu kadrosunda görülse de çıkan yazılar ağırlık olarak “Hilâl” etiketini taşımıştır. Özcan yönetimdeki Hilâl'in düzenli bir içeriğe sahip olmaktan çok, “seyahatname” ve “düşünceler” olarak adlandırılabilir, kadrodan ziyade kişinin öne çıktığı bir içeriğe sahip olduğu belirtilmelidir. 7 yıl Hilâl'in editörlüğü yapan, Özcan gibi Arap kökenli, çeviri faaliyetlerine katkısı ile öne çıkan Nihat Armağan'ın ifadesiyle (Armağan, 1993):

“1960 İhtilali'nin ardından gelen serbestiyet döneminde Salih Özcan İslâm dünyasına doğru gezi programlıyor, gayriresmi bir niteliği olan İslâm Konferanslarına katılıyor, Pakistan'a gittiği bir sırada Mevdudi ile görüşüyor, ardından Mısır ve Suudi Arabistan'ı ziyaret ediyor, oradaki önde gelen İslâm düşünürleri ve hareket adamları ile temaslara geçiyor, buralarda verilen ürünleri, gerek dergi-kitap gerekse gazeteleri Türkiye'ye aktarıyordu.”

İlk dönemde derginin yazı dahil bütün işini Türk Ocakları Müdürü olan (ilerleyen yıllarda Hilâl'den ayrıldıktan sonra Eğitim-Bir kurucu ve yöneticisi, Memur-Sen başkanlığını yürütmüş) şair, yazar, öğretmen Mehmet Akif İnan'ın yaptığı söylenmektedir (Kazdal, 2004: 266).

1965 yılında Nihat Armağan'ın derginin yönetimine, İsmail Kazdal'ın da idari müdürlüğe gelmesi ile Hilâl açısından bir değişim başlamıştır. Nihat Armağan, Hilâl Yayınları'nın kitap bölümünü daha önceden idare ederken, derginin de yönetimine katılarak Kazdal'a idare müdürlüğünü teklif etmiştir. Daha önce (1963-65) Büyük Doğu dergisinde yazılar yazan Kazdal'ın idare müdürü oluşu ile dergi Ankara'dan İstanbul Çağaloğlu'na taşınmış ve Kazdal'ın ifadesiyle “önceki Milliyetçi Mukaddesatçı çizgisinden” ayrılmıştır (Kazdal, hakkında). Gençosmanoğlu'nun (2016: 308), derginin tarihsel sürecinde bütünlük olduğu yorumuna karşın Uğurlu (1986: 43); Kazdal'ın yorumunu benimseyerek Özcan'la başlayan milliyetçi-muhafazakâr-teslimiyetçi-statükocu dönem ve Kazdal ile öze dönüşü-İslâmcı, çeviri faaliyetleri ile yoğunlaşan dönem ayrımı yapmıştır. Aslında bütünlüklü bir kadro değişimi ya da anlayış değişiminden ziyade, Kazdal ile birlikte üslup ve içerikte önemli bir değişim olduğu belirtilmelidir. Örneğin, Kazdal (2004: 266), derginin kendi yönetiminden önceki sayılarını “tasavvufi” yönleriyle eleştirerek, “içeriği kokup bulaşmayan” yazılarla dolu olduğunu, “sistemin içinde yetişmiş ve sistemin gözlüğüyle bakmaya alışmış... sistemi eleştirmeyi içeren yazılar olmadığını” belirtmiştir. Önceki sayılardan üslup açısından daha sert olan yazılar ve daha cesur görsellerle Kazdal döneminde ayrıştırıcı ifadelerin yoğun olarak kullanıldığı söylenebilir. Hilâl tarihinde kuruluştaki “İslâmiyet'in bütün dünyada her gün daha fazla anlaşılmasının nedenlerini ortaya koymak” yerine “büyük facialara ve meydana gelen felaketler”e yoğunlaşan, uluslararasılaşmanın ön plana çıktığı bir “Kazdal Dönemi” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kaldı ki, Kazdal döneminde bu sert ve ayrıştırıcı üslup savunulmuş ve gerekçelendi-

rılmış, “Hilâl’den Mektup” köşesindeki Kazdal şöyle demiştir: “Ne yapalım! Safların ayrılmasının zamanı geldi. Bunun vebali de bize ait olmayacaktır. Zaten zıtların birleşmesine imkân yoktur ve olamayacaktır” (Hilâl, 1965/63).

Kazdal’ın yönetiminde Hilâl, Mısır başta olmak üzere Pakistan ve diğer ülkelerdeki İslâm hareketlerinin tanıtımının arttığı, çeviri yayınların periyodik olarak derginin önemli bir kısmını kapladığı, İslâm açısından önemli kişilerin dergide geniş biçimde tanıtıldığı, doğrudan İslâmcı kişilerin yazılarına yer verildiği bir dergidir. Özellikle Kazdal dönemi ile birlikte tercüme faaliyetlerinin arttığı, Hasan el-Benna, Yusuf el- Kardavi, Seyyid Kutub gibi Müslüman Kardeşler hareketine yakın kişilerin neredeyse derginin daimî yazarları haline gelmeye başladığı görülmüştür. Dergide bu durum şu şekilde ifade edilmiştir (1967/83:1): “Mecmuamızda tercüme büyük bir yekûn tutuyorsa da bu tercümelerin her biri İslâm aleminin en büyük alimleri ve mücahitlerinin kalemlerinden çıkmış olması hasebiyle çok tesirli oluyor ve hatta yerli müelliflerin doğmasına en büyük yardımcı oluyor.” Armağan’ın ifadeleriyle (1993): “Önce Müslüman gençlik için iyi bir alt yapı gerekiyordu. Bu alt yapı oluşursa yerli fikir adamlarının yetişmesi mümkündür... Bunlardan sonra daha önce sözünü ettiğimiz bir yayın süreci içerisinde faydalanan gençlik semeresini vermeye başladı. Aradan 20 sene geçtikten sonra gerek üniversitelerde görevli arkadaşlar gerekse serbest çalışanlar esas kaynağa dayalı eserler vermeye başladılar.”

Seyyid Kutub’un “Sosyal Adalet” kitabı 1963’te Lütfi Doğan tarafından, neredeyse adıyla özdeşleşen ve İslâmcılığın başucu kitabı haline gelen “Yoldaki İşaretler” ise 1966 yılında Abdülkadir Şener tarafından Hilâl Yayınları’nca basılmıştır. Kutub’un ilk çevrilen kitabının “Sosyal Adalet” olarak seçilmesinde İsmail Kazdal’ın (2004, 271-2) yorumları dönemin ruhunu yansıtması açısından dikkat çekicidir:

“61 Anayasasıyla gelen yeni Marksist akımlar doğrudan insanın günlük ihtiyaçlarına hitap ediyor ve fakir halkın büyük fedakarlıklarla üniversiteye gönderdiği çocuklarını kolaylıkla avlıyordu. Bu durumda mücadele için sosyal dengeleri sağlayan İslâm’dan başka alternatif kalmıyordu devletin elinde... Sosyal Adalet avazleriyle ortalığa dökülmüş Marksistlerin bu sloganını boşa çıkarmak için, tercüme ettirilmiş ilk kitabın adına “İslâm’da Sosyal Adalet” adı konmuş ve bu slogan Marksistlerin elinden alınmaya çalışılmıştı.”

Soğuk savaşın yarattığı kutuplaşmış iklimde sola alternatif olarak dini öğelerin öne çıkarılması, kamuoyunda hassasiyet uyandıran kavramlar üzerinden gerçekleşmiştir. İslâmın siyasallaşmasının yolu olarak çeviri faaliyetlerinden yararlanma Türkiye’ye yeni bir “ithal” İslâmcı anlayışın girişini beraberinden getirmiştir. Nitekim İsmail Kara, çeviri faaliyetlerinin yoğunluğuna yönelik olarak şu yorumu yapmıştır (Kara, 1985: 157):

“Cumhuriyet öncesi Türkiye’inde var olan önemli bir birikimin bu dönemde gözardı edilmesi tabii gibi gözükmemektedir... [o dönemki] yazarların bugün bile bir değer ifade eden ve tercüme edilenlerden daha kaliteli olan eserlerine ve düşüncelerine ilgi duyulmaması ve bunların bıraktıkları yerden devam edilmemesi dikkate değer olmalıdır. Harf inkılâbının getirdiği kopukluk ile yukarıda adları verilen kişilerden bir kısmının Cumhuriyet idaresine sempati beslemeleri ve bu dönemin birçok faaliyetine katılmaları neticesinde güvenilirliklerini bir ölçüde kaybetmelerinin bunlara karşı gösterilen ilgisizliğin iki önemli sebebini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca tercüme edilen kişilerin, İslâm dünyasında etkin kuruluşlara mensup oluşları ve devrimci niteliklerinin cazibesini de hesaba katmak gerekmektedir.”

Kazdal döneminden itibaren İslâm’ın düzen kuran bir anlayış olduğu görüşünün belirginlik kazandığı, milliyetten önce din kimliğinin daha ön plana alındığı söylenebilir. Anılarından anlaşıldığı kadarıyla Kazdal “patronun bir iki istediği dışında, dergiyi istediği gibi çıkarma” teklifiyle yönetime

gelmiştir (Kazdal, 2004: 265). 32 sayfalık derginin bazı sayılarının yarısından fazlasını Kazdal yazdığı halde 9 farklı müstear isim kullanmış, hatta kimi zaman Özcan imzasıyla yazı çıkarmıştır (Kazdal, 2004: 343). Ancak Özcan'ın Adalet Partisi'nden Sakarya milletvekili adayı olmasından sonra dergideki yazılar konusunda daha titiz davranmaya başladığı görülmüş, Kazdal'ın ifadesiyle (2004:350) “aylarca İstanbul'a uğramayan ve hele hiç matbaaya girmeyen Salih Özcan'ın” dergi üzerinde denetimini artırarak Kazdal'ın bir yazısını dizgiden çıkarması yollarının ayrılmasına sebep olmuştur.

1960'ların sonunda dergiden İsmail Kazdal, 70'lerin başında ise Nihat Armağan ayrılmıştır. Said Nursi'nin ölümünün ardından, önceden açılmış ve devam eden davalardan dolayı 38 yıl mahkûmiyet alan Özcan 1974'teki genel affa kadar ülkeye geri dönememiş, 1977'de Milli Selamet Partisi'nden Şanlıurfa milletvekili seçilmesinin ardından yayıncılık çalışmalarına vakit ayıramamıştır ancak Hilâl yayın hayatına bütün bu süreçte devam etmiştir (Özer, 2011). Onun eksikliğinde, dış politika açısından Hilâl için bir duraklama döneminden bahsetmek yanlış olmaz. Hilâl'de 1970 sonrası dergi sayılarında süreklilik ve yazılarda eski dinamizm sağlanamamış, tekrara düşülmüş, yazı dizilerinin devamlılıklarında sıkıntılar yaşanmıştır.

Özcan'ın siyasete atılması, derginin daha fazla iç politikaya dönük bir içeriğe sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Kuruluşundan itibaren CHP eleştirileri ile siyasete katılan Hilâl, 1980 yılından itibaren doğrudan önerileri ile dahil olmuştur. Özellikle “yeni bir iktidar” özlemi dergide sıklıkla dillendirilmiş, baş sayfada neredeyse parti programını aratmayacak üslupta yazılar çıkmıştır. Örneğin Ocak 1980 tarihli 204. sayıda “Bu hayati hedeflere sür'atle ulaşacak bir iktidar özlemindeyiz” başlığıyla madde madde Milli Görüş hareketi ile benzerlik gösteren istekler sayılmıştır. 24 maddelik bu listede, “bankalar millete mal edilerek faizden arındırılmalı, TRT milli ve manevi tutuma kavuşturulmalı, İslâm Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulmalı, İslâm Ortak Pazarı kurulmalı, İslâm parası Dinar

olarak kabul edilmelidir” dikkat çeken önerilerdendir. Siyasete yönelik yazıların artışında Özcan'ın milletvekili olmasının yanı sıra dönemin özellikleri, sağ/sol ayrışmasının belirginleşmesi ve toplumsal kutuplaşmanın artışı da etkilidir. Şubat 1980 sayısında Hilâl, “Artık tahammül edilemez noktaya geldik” başlığıyla “bozuk sistemin korkunç sınıflaşma yarattığından” şikâyet edecektir. Sağ ve İslâmcı söylemde “sınıflaşma”, “bozuk sistem” ifadeleri dikkat çekici olsa da Hilâl'e göre çözüm, İslâm'a dönüştür, zira “demokrasi” halka rağmen istismarın bir aracı olarak görülmektedir (206. sayının kapağında (Mart 1980) demokrasi merdiveni ile elmanın içine giren bir kurt resmedilmiş, altına da “halka rağmen istismar” yazılmıştır). 1980 Darbesi gerçekleştiğinde, Hilâl baş sayfasına askerlerden oluşan bir fotoğraf koyarak iç sayfalarda siyaset yorumlarından kaçınan bir sayı ile darbeyi karşılamıştır. Bundan sonraki sayılarda ise yönetime dair tutumunu netleştirerek “aydınlık günlere doğru” başlığı ile darbeye yönelik olumlu tavrını sergilemiştir (216. Sayı/ Ocak 1981).

Sonuçta Hilâl, özellikle 60'lı yılların ikinci yarısındaki yayın çizgisiyle büyük ölçüde İslâm'ı milliyetçi, mukaddesatçı, sağcı, teslimiyetçi, uzlaşmacı ve gelenekçi unsurlardan arındırmaya çalışan; dış kaynaklarla beslenen, farklı coğrafyalardaki yaşantıları bir esin kaynağı olarak sunan evrensel İslâmcı hareketlerle bütünleşen bir anlayışın filizlenmesine zemin hazırlamıştır. Hilâl'in bu bütünleştirici anlayışının göstergesi olan ve onu önceki İslâmcı dergilerden ayıran en önemli özelliği çeviri faaliyetleridir. Bu uluslararası anlayış, Millî Görüş düşüncesinde de kendini göstermiş, ümmetçi anlayışla desteklenmiş, Hilâl Dergisi ise sistem içi konumunu yayın hayatı boyunca sürdürmüştür.

Hilâl Dergisi'nin Dünya Siyasetine Bakışı

Hilâl, ilk sayısından itibaren ilgi alanını yalnızca Türkiye ya da gündelik İslâmî sorunlarla sınırlı tutmayarak, ele aldığı dış politika konularının dağılımının da gösterdiği gibi neredeyse bütün İslâm coğrafyası/Dünya Müslümanları ile ilgili bilgileri aktarıcı bir rol üstlenmiştir.

Tablo 2: Hilâl Dergisi'nde Dış Politika Konularının Dağılımı

Pakistan ¹⁵	71
Sovyet/ Sovyetler Birliği/ Rusya ¹⁶	70
İsrail ¹⁷	60
Filistin ¹⁸	57
Mısır ¹⁹	50
Kıbrıs ²⁰	44
Amerika ²¹	42

Afgan ²²	32
Çin ²³	28
Hindistan ²⁴	27
İran ²⁵	26
Dünya İslâm Kongresi İslâm Konferansı İslâm Kongresi ²⁶	24
Libya ²⁷	22
Cezayir ²⁸	22
Lübnan ²⁹	22
Irak ³⁰	21
Suudi Arabistan ³¹	19
Endonezya ³²	19
Filipin ³³	16
Birleşmiş Milletler ³⁴	14

¹⁵ Sayılar: 5, 8, 13, 19 (2), 20, 21, 23, 25, 38 (2), 42, 44, 46, 47, 50 (2), 53, 54, 59, 71, 77, 78, 93, 98, 103 (2), 106, 108, 109 (5), 110, 111, 112 (3), 114, 115 (3), 116 (2), 117, 121, 123 (5), 129, 131-132, 145 (2), 152 (3), 156, 159, 172 (2), 201, 202, 207, 209, 216, 226, 230, 254.

¹⁶ 5, 7, 13, 17 (4), 18, 22, 28, 34, 40, 42, 52, 58, 62, 65, 69 (3), 71, 75, 84, 89, 90 (2), 92, 95, 103, 105, 111, 127, 133 (2), 142-143, 156, 164, 173, 187 (2), 204 (2), 205 (2), 206 (2), 207, 208, 211-212, 214 (2), 220, 236 (2), 238, 239-240 (4), 241, 242, 244 (2), 277, 291 (2), 299, 312, 342 (2).

¹⁷ 5 (2), 17 (2), 19 (2), 23, 56, 64, 68, 70, 71, 72 (2), 74, 75 (2), 81, 83, 106, 109, 110, 111, 115, 116, 118, 146, 151, 154, 156, 158, 160-161, 163 (2), 198, 203, 210, 220, 232 (3), 233 (5), 234 (3), 235 (2), 236, 237, 238, 239-240, 244, 249, 266, 267, 304.

¹⁸ 10 (2), 55, 58, 75 (2), 77, 83, 86, 91, 95, 97, 100, 101, 109, 114, 115, 129, 136, 146, 149, 154.

¹⁹ Sayılar: 29, 33, 44, 49 (2), 50, 54, 56 (2), 62 (4), 63, 65 (2), 66, 70, 76, 83, 89, 94, 96, 97, 108, 109 (3), 111, 113, 114, 117, 119, 131-132, 151, 154, 203 (2), 208, 215, 232, 233 (3), 234, 239-240, 265, 266, 267, 278.

²⁰ 11, 45(2), 46, 47 (3), 48 (3), 49, 52 (2), 58, 62, 71, 75, 77 (2), 86, 115, 145, 149, 151 (2), 152 (2), 154, 156, 158, 159, 163, 171, 172, 176, 201, 215, 220, 222, 250, 254, 278, 342 (2).

²¹ 3 (2), 5, 13, 21, 22, 42, 50 (2), 52, 55, 56, 59, 60, 70, 73 (2), 77, 78 (3), 80, 82, 93, 98, 103 (2), 114, 115, 146, 154, 159, 164, 213, 221, 232, 237, 239-240, 241, 253, 314, 341.

²² 103, 104, 185, 203, 204 (2), 205 (2), 206 (3), 207, 208 (2), 211-212, 213, 215, 236 (4), 238, 239-240, 241 (2), 252, 253, 255, 276, 278, 312, 341.

²³ 3, 6, 17 (2), 40, 58, 64, 66, 84, 85, 86, 89, 92, 93, 111, 112, 117, 119, 120, 154, 159.

²⁴ 8, 22, 40, 50, 52, 56, 65, 87, 91, 97 (5), 103, 104, 114, 116 (2), 121, 123 (3), 201, 221, 243, 311.

²⁵ 2, 3, 16, 19, 102, 104, 119, 130, 156, 159, 193, 194, 205, 208, 213, 214, 216, 222, 241 (4), 255, 278, 299, 304.

²⁶ 38, 5370, 73, 126, 131-132, 151, 152, 162, 207 (2), 208, 211-212, 213, 215, 220 (2), 223, 263 (2).

²⁷ 94, 96, 104, 105, 106, 107, 113, 121 (2), 129, 133, 137, 144, 150, 156 (2), 160-161, 213, 220, 233, 264.

²⁸ 2, 8, 9 (5), 11, 22, 23, 29, 44, 55, 56, 60, 63, 68, 105, 109, 117, 220, 265.

²⁹ 50, 78, 103, 118, 156, 158, 163, 172 (2), 173, 203, 233 (4), 234, 235 (2), 244, 250, 305, 311.

³⁰ 2, 5 (2), 28, 58, 59, 100, 111, 118, 127, 142-143, 213, 214, 216, 233, 241 (2), 255, 265, 278, 339.

³¹ 8, 58, 61, 62, 63, 78, 102, 121, 151, 152, 156, 213, 222, 239-240, 250, 251, 254, 255, 278.

³² 5, 21, 23, 24, 37, 40, 55, 57, 67, 73, 74, 75, 101, 102, 115 (2), 118, 120, 131-132.

³³ 70, 74, 110, 113, 120, 121, 122 (2), 124-125, 129, 131-132, 133, 160-161, 171, 265, 279.

³⁴ 56, 58, 71, 75, 77, 96, 110, 154, 156, 171, 201, 211-212, 220, 233.

Nijer ³⁵	14
Nijerya ³⁶	14
Suriye ³⁷	13
Fransa ³⁸	13
Müslüman Kardeşler ³⁹	12
İngiltere ⁴⁰	12
Yemen ⁴¹	12
Almanya ⁴²	11
Keşmir ⁴³	11
Tunus ⁴⁴	11
Almanya ⁴⁵	11
NATO ⁴⁶	10
Ürdün ⁴⁷	10
Vatikan ⁴⁸	10
Japonya ⁴⁹	8
Kafkasya ⁵⁰	8
İspanya ⁵¹	8

Vietnam ⁵²	6
Çad ⁵³	6
Yugoslavya ⁵⁴	5
Malezya ⁵⁵	5
Kamboçya ⁵⁶	4
Somali ⁵⁷	4
Uganda ⁵⁸	4
İsveç ⁵⁹	3
Bahreyn ⁶⁰	3
Kenya ⁶¹	3
Senegal ⁶²	2
Varşova Paktı ⁶³	2
Çekoslavakya ⁶⁴ (sic..)	2
Bulgaristan ⁶⁵ , Dünya İslâm Birliği ⁶⁶ , Gambia ⁶⁷	1

³⁵ 16, 44, 71, 73, 85, 100, 101, 102, 110, 116, 123, 227, 252, 253.

³⁶ 16, 44, 71, 73, 85, 100, 101, 102, 110, 116, 123, 227, 252, 253.

³⁷ 15, 34, 96, 103, 112, 138, 158, 208 (2), 210, 234, 266, 299.

³⁸ 9 (3), 22, 57, 77 (2), 78, 82, 137, 176, 237, 241.

³⁹ 58 (2), 62 (2), 130, 205, 207, 208, 232, 234, 241, 266.

⁴⁰ 46, 50, 70, 76, 77, 102, 117, 121, 163, 205, 239-240, 341.

⁴¹ 2, 65, 73, 77, 97, 103, 106, 108, 111, 133, 202, 278.

⁴² 5, 16, 47, 82, 101, 105, 110, 137, 164, 245, 249.

⁴³ 56, 65, 71 (2), 76, 79, 96, 97, 108, 114, 123.

⁴⁴ 22, 59, 63, 99, 102 (2), 105, 109, 191, 239-240, 263.

⁴⁵ 5, 16, 47, 82, 101, 105, 110, 137, 164, 245, 249.

⁴⁶ 11, 52, 61, 85, 106, 179, 239-240, 250, 312, 342.

⁴⁷ 44, 64, 71, 99, 104, 108 (2), 121, 233, 239-240.

⁴⁸ 16, 44, 72, 84, 103, 160-161, 169, 171, 199, 210.

⁴⁹ 52, 66, 108, 150, 164, 196, 211-212, 222.

⁵⁰ 16, 17(2), 18(2), 20, 30, 38.

⁵¹ 68, 73, 86, 110, 112, 221, 226, 279.

⁵² 43, 60, 64, 73, 75, 142-143.

⁵³ 100, 109, 110, 111, 115, 121.

⁵⁴ 3, 65, 109, 199, 204.

⁵⁵ 68, 106, 235, 238, 239-240.

⁵⁶ 60, 64, 103, 265.

⁵⁷ 61, 114, 116, 118.

⁵⁸ 65, 163 (2), 291.

⁵⁹ 55, 56, 164.

⁶⁰ 103, 121 (2).

⁶¹ 44, 122, 291.

⁶² 47, 59.

⁶³ 61, 241.

⁶⁴ 73, 86.

⁶⁵ 180.

⁶⁶ 223.

⁶⁷ 114.

İçerik analizi yöntemiyle, referans kaynak setinde belirlenen dış politika konularının Hilâl'de dağılımına bakıldığında, konu çeşitliliğindeki geniş yelpaze ilk göze çarpan unsurdur. Dış politika konuları açısından değerlendirildiğinde, Hilâl'in İslâmcı çevrede dünya siyasetine ilk defa bu kadar geniş

biçimde yer veren kaynak olduğunun altı çizilmelidir. Haber kaynaklarına ulaşmanın sıkıntılı olduğu dönemde ilk sayılardan itibaren, Enternasyonel, Cezayir, Sumatra, İran, Irak, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Komünist Çin, Amerika gibi farklı coğrafyalardan haberlerin yer aldığı Özcan yönetiminde derginin amaçlarından birinin uluslararası gelişmeleri anlatmak ve Müslüman coğrafyayı Türkiye'ye tanıtmak olması, değindiği dış politika konularıyla kendini göstermiştir.

Konu genişliğinin arkasında Hilâl'in yararlandığı kaynak çeşitliliğini görmek mümkündür. Özcan'ın gittiği ülkelerde edindiği dergi/haber ajansı bağlantıları sayesinde yazılar Türkçeye çevrilerek yazar yorumları ile okuyucuya aktarılmıştır. Bu duruma bir örnek derginin 9. sayısı olan "Cezayir Özel Sayısı"dır. Burada Cezayir'in durumu hem Fransızca kaynaklardan hem Arapça kaynaklardan atıf yapılarak kullanılmış, direniş desteklenmiş, Fransa'ya ağır eleştiriler getirilmiştir (1959/9:7). Ayrıca İsrail'in çeşitli Afrika ülkelerinde yaptığı yatırımlar ve gelecekteki muhtemel tehlikelerden bahseden yazıda da görülebileceği gibi (1959/10: 8) dil hâkimiyeti ve farklı kaynaklardan beslenmekten öte dergi, direniş hareketlerinin liderleri ile doğrudan temastan kaynaklanan ileri derece bilgi akışına sahiptir. Kuzey Kafkasya, Doğu Türkistan direnişleri doğrudan birinci şahitler tarafından anlatılır. Doğu Türkistan'ın eski Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Buğra Türkiye'ye iltica ettikten sonra Özcan ile dost olur ve Hilâl'de yazmaya başlar (Gençosmanoğlu, 2016: 302). Özcan'ın yurtdışı gezileri ve bu gezilerde görüştüğü geniş çevresi dergiyi de zenginleştirmiştir. Böylece Özcan'ın politik ve uluslararası kimliği Hilâl'in uluslararasılaşmasına katkı yapmış, bazen Özcan dergi sayesinde/yüzünden; kimi zaman da dergi Özcan sayesinde/yüzünden uluslararası alanda konumlanmıştır. Bu aktarıcı rolün yanı sıra, Hilâl, kimi zaman uluslararası bir aktör kimliği ile dünyadaki İslâmcı oluşumlarla kontak kurmuş, hatta iletişim ağı oluşturmuştur.⁶⁸ Örneğin, "Kurtarıcılardan

⁶⁸ 1957-65 yıllarında yayımlanan İslâm dergisi de uluslararası gelişmeleri takip etmesi ve aktarması ile

Kurtulmak" başlıklı yazı sebebiyle Özcan'ın Ürdün Havaalanına gittiğinde ülkeye alınmaması, Dünya İslâm Birliği toplantılarında Hilâl'in dağıtılması uluslararası alanda Özcan ile Hilâl'in simbiyotik ilişkisinin göstergelerindedir.⁶⁹

Dönemin kutuplaştırıcı ikliminden etkilenen "karşıt"larla tanımlayıcı söylem Hilâl'de birkaç ekseninde kendini göstermiştir. Dost ülkeler (İslâm ülkeleri) ve Düşman ülkeler (diğerleri) ya da başka bir deyişle Hıristiyan ve Müslüman ülkeler. Dünyayı dinler çerçevesinden gören bu ümmetçi bakış, Kasım 1961 tarihli 20. Sayının kapağında yer alan dünyayı dinlere ayıran harita ile resmedilmiştir. Kaldı ki, ilerleyen sayılarla birlikte dış politika konuları yavaş yavaş milletlerden ziyade İslâm'ın sorunları "ümmet" anlayışı ile derginin diğer kısımlarına taşmaya başlamıştır. 20. sayı 5. sayfada yer alan "Çin Müslümanlarının Feryadı" bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Yine aynı sayıda dinin bir ayırım noktası olarak değerlendirilmesine "Hıristiyan Âleminden Haberlerim Var" başlıklı bölümlendirme örnek olabilir.

Hilâl'in dünyaya bakışı içerik analiziyle değerlendirildiğinde, tabloda da görüldüğü gibi Pakistan bir İslâm Cumhuriyeti olarak modelize edilerek idealleştirilmiş ve en çok işlenen dış politika konusu olarak öne çıkmıştır. Ancak ardından Sovyetler Birliği, İsrail ve Mısır'ın gelmesi, derginin "karşıt" olarak tanımladığı unsurlara ne kadar çok

öne çıkan İslâmcı dergilerdendir. Necdet Subaşı derginin istikrarlı yapısına, İslâmcı eğilimlerin belirginleşmesinde rolüne, Türkiye Müslümanlığının entelektüel sınırlarının genişletmesine, yazar kadrosu ve ele aldığı konular açısından sıkı bir dinsel talepler bütününe sahip olduğuna vurgu yapmıştır (Subaşı, 2011: 227-8).

⁶⁹ Dergi 74. Sayısının kapağında Nasır, Kral Hüseyin, Şah Rıza, Bumedyen gibi Devlet Başkanların resmi arasında Atatürk'ün sülîeti de görünmekte ve bu resimlerin altında "Bu kurtarıcılardan (!) tasallutundan kurtulmanın yolu..." yazmaktadır. Hilâl imzalı giriş yazısında ise konu şu ifadelerle vurgulanmıştır: "Evet bütün esir insanlar kendinizi evvela başımızdaki kurtarıcılardan kurtarınız. İnanın ki yabancı boyunduruğundan kurtulmak, kendinizi kendi kurtarıcılarınızdan kurtardıktan sonra çok kolay bir iştir." (1967/74: 2)

değindiğini ortaya koymuştur. Bu karşıt söylem, görsellerde de ifadesini bulmuş örneğin, Şubat 1959 tarihli 4. sayı ile “İslâmlığın ve insanlığın başlıca iki büyük düşmanı” olarak “Komünizm – Siyonizm” tanımlaması kapakta iki köpekle resmedilerek sergilenmiştir. Aynı zamanda düşman tanımlamalarında lakaplar kullanılmış, Sovyetler Birliği için “Moskof”, Nasır için “Firavun” gibi ifadeler yer verilmiştir. Kaldı ki, söylem değerlendirildiğinde bu ülkelerin genelde Müslümanlara yaptıkları zulümlerle ele alındığı, İsrail’in (hemen peşi sıra gelen) Filistin sorunu çerçevesinde, Mısır’ın ise Nasır döneminde Müslüman Kardeşler’e yönelik sert politikaları (başta Seyyid Kutub’un idamıyla) ile dergide işlendiği görülmüştür. “Mazlumların sesi olma” anlayışı çerçevesinde ana akımdan farklılığını özellikle İsrail konusunda öne çıkaran Hilâl, Özcan’ın “Orta Doğuda Nifak Merkezi İsrail” başlıklı yazısında (1959/7:11), Türkiye’deki basını İsrail taraftarlığı ile itham etmiş ve Filistinli mültecilerin yaşadığı zorluklara değinmiştir.

Dönemin kutuplaştırıcı ikliminde her ne kadar yeni bir ses olarak İslâm’ı öne çıkarmaya çalışsa da Hilâl de tıpkı Özcan’ın hocası Nursi’nin materyalist dünya görüşüne karşı Ehli kitap olan Hristiyanlarla işbirliğini tercih etmesi gibi ABD’ye nispeten daha yakındır. Bu tarafgirliğe en dikkat çekici örnek E. Nuri Ziyaoğlu’nun (1963/43: 6): “Hüzün Denizi Ya da Mutlaktan Yoksunluk” başlıklı yazısında Kennedy ile ilgili ifadeleridir:

“Gide gide ilginç bulmaya başlamıştık Kennedy’i. İçimizden biriydi sanki. Çünkü inananların yanındaydı. Düşmandı Komünizm’e. İnanmayanlara karşı direnebiliyordu. Daha önemli yanı kitabı vardı. Bir fazilet mücadelesi içindeydi. Ülkemiz gibi kolayca izleyebiliyorduk Amerika’yı. Kennedy gülünce sağ kamp, inanmışların kampı bereketli bir verim alıyordu sanki arı balını daha rahat verecekti bize.”

Hilâl, 1960’lı yıllarla birlikte sol akımların güçlenmesi ile sağcı ve anti-komünist kimliğini öne çıkarmış, sağ ve sol kavramlarıyla ilgili yazıların sayısı artmıştır. Sosyal ve güncel sorunlara ilişkin yazılarda milliyetçi-mukaddesatçı kimliğin öne çıktığı görülse de dış politikada söylemin anti-komünizm üzerine inşa edilerek ehven-i şer mantığından hareketle şer odağı SSCB yerine Ehl-i kitap Amerika yanlısı bir söylemle öne çıkmıştır. Hilâl’in dünyaya bakışında sorunların çözümü, emperyalizme karşı Müslüman ümmetçiliğidir. Özcan, “İslâmîyet ve Haçlı Seferleri” başlıklı yazısında (1959/5: 2) Batı’nın tarih boyunca kullandığı sömürgecilik taktiklerinden bahsederek, Müslümanların ümmet birliği kurması ve ekonomik bağımsızlık için kendi aralarında ticaret ağı kurmaları gerektiğini söylemiştir.

Hilâl’in dünya siyasetine bakışı değerlendirildiğinde, özellikle kaynak çeşitliliği ve farklı coğrafyaları Türkiye’ye tanıtmaları ile öne çıktığı belirtilmelidir. İsrail ve batı karşıtlığına ilişkin düşünsel temellerin oluşmasında bu dönem yayınlarının katkısı yadsınamaz. Ayrıca Hilâl Dergisi bünyesinde Türkiye’de İslâmcılık düşüncesinin gelişimine katkısı olan birçok düşünürü ve yazarı bünyesinde barındırması ve Türkiye’de rejim içerisinde ayakta kalma pratiğini geliştirmesi açısından kayda değer bir yayındır.

Sonuç

Hilâl'in dünya siyasetini incelemeyi amaçlamış olan bu çalışmanın sonucunda derginin, Türkiye'de İslâmcılığa getirdiği birkaç etkiden bahsedilebilir. Öncelikle dönemin dış politikayı siyasallaştırarak kamuoyunun gündemine sokan çok partili dönem serbestiyetiyle Hilâl birçok dış politika konusunu ele almıştır. Özellikle Özcan'ın çevresiyle genişleyen kaynak çeşitliliği dergide kendini göstermiş, Dünyanın birçok yerinden haberler dergide kendine yer bulmuştur. Böylece İslâmcılarda uluslararası algı oluşurken, yeni bir dünya düzeni tahayyülü ile dost/düşman ülke ayırımına gidilmiş, ümmetçi bakışla dinin birleştiriciliği ön plana çıkarılmıştır.

Dönemin İslâmcı kamuoyuna farklı İslâm anlayışlarını, farklı ülkeleri, farklı ideologları tanıtmıştır. Aslında özellikle çeviri faaliyetleriyle getirdiği ithal/tercüme İslâm ile Ortadoğu ve Hint alt kıtasındaki baskıcı rejimlerde yazılan, o ülkelere özgü sorunlara dönük çözümler sunan yayınlara aktarıcı rol üstlenmiştir.

Türkiye'nin dalgalı gündeminde hükümetlerin yanında yer alarak kendine İslâmcı bir alan açmayı başarmış, diğer dergiler gibi kapatılmamış, muhalif yönünü hükümetin muhalefet ettiğine endeksleyerek ayakta kalmayı başarmıştır. Dergi her ne kadar siyasetten uzak olduğunu vurgulasa da açıkça ve coşkuyla Demokrat Parti'yi desteklemiş, CHP'yi eleştirmiş, siyasetle sürekli iç içe yer almıştır. Ancak gerektiğinde, tutum değiştirmekten kaçınmayarak, örneğin 1980 Darbesi'nin ardından "aydınlık günlere doğru" kapağıyla duruşundaki esnekliği göstermiştir. Bu esneklik, Türkiye İslâmcılığına partileşme ve resmi alanda yer almada önemli bir örnek oluşturmuştur.

Son olarak, yalnızca Hilâl Dergisi'nin dünya siyasetine bakışına ilişkin içerik analizi yapan bu çalışmadan farklı olarak Salih Özcan'a ve dış politika "kariyeri"ne yönelik daha fazla araştırma yapılması gerekliliği bu çalışmanın bir diğer sonucu olarak kayda geçilmelidir.

Kaynakça

- Ant,** (1968). "Açıkıyoruz! Türkiye'de İrtica Hareketini Kimler, Nasıl İdare Ediyor?", 19 Mart, Sayı: 64, 4-5.
- Armağan, N.** (1993). "Hilâl Dergisi Üzerine", *Haksöz*, Ekim, Sayı: 31, http://www.haksozhaber.net/okul/article_detail.php?id=500 (e.t. 8.06.2017).
- Armağan, N.** (1992). "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslâmi Uyanış", *Haksöz Dergisi*, Sayı: 14, Mayıs.
- Armaner, N.** (1964). *İslâm Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Milli Eğitim Basımevi.
- Aydın, Ö.** (2010). "Politik Alanın Farklı Siyasal Projelere Açıklığı Sorunu: Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme", *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 154, Kasım.
- Başgil, A. F.** (2016). *Din ve Laiklik*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Başkan, B.** (2015). "Aramco Ümmetçiliği? Türkiye'de İslâmcılık", *Birikim*, 18 Mayıs.
- Bulut, Y.** (2004). "İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce VI, İslâmcılık*, Aktay, Y. (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 902-926.
- Debus, E.** (2005). "Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60-3, 137-171.
- Gençosmanoğlu, A.** (2016). "Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları", içinde Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (ed.), *1960-1980 Arası İslâmcı Dergiler*, 293-313.
- Hilâl.** (1958/1). "Çıkarken", Kasım, 1.
- Hilâl.** (1959/5). "İslâmiyet ve 20. Asırda Haçlı Seferleri", Mart, 2.
- Hilâl.** (1959/7). "Orta Doğuda Nifak Merkezi İsrail", Mayıs, 11.
- Hilâl.** (1959/9). "Cemile Buhayrad", Eylül, 16.
- Hilâl.** (1959/10). "Müslüman Afrika'yı Saran Tehlike", Ekim, 8.

- Hilâl.** (1962/27). “Hicaz Notları”, Mayıs.
- Hilâl.** (1963/43). “Hüzün Denizi Ya da Mutlaktan Yoksunluk”, Aralık, 6.
- Hilâl.** (1965/63). “Hilâl’den Mektup”, Ekim, 1.
- Hilâl.** (1967/69). “Bir Taktiğin İflası”, Nisan, 26.
- Hilâl.** (1967/73). “Hilâl’den Mektup”, Ağustos, 1.
- Hilâl.** (1967/74). “Kurtarıcılardan Kurtulmak”, Eylül, 2.
- Hilâl.** (1968/78). “Zafer Bizimdir”, Ocak, 2.
- Işık, V.** (2016). “İslâmcılık ezberini dergiler bozdu”, Ayşe Olgun Röportajı, *Yeni Şafak*, 27 Mart, 8-9.
- Kara, İ.** (1985). “Cumhuriyet Türkiye’sinde Dinî Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 29/30, 153-178.
- Kara, İ.** (2016). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm* 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karpat, Kemal H.** (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Kazdal, İ.** (1965). “Hakiki Müslüman: Prof. Seyyid Kutub”, *Hilâl*, C. 5, Sayı 49, Şubat, 7.
- Kazdal, İ.** (2004). *Serencâm-Anılar (Zamana Şahitliğim)*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kazdal, İ.**
<http://www.ismailkazdal.org/hakkinda> (e.t. 31.10.20147)
- Krippendorff, K.** (2004). *Content Analysis an Introduction to its Methodology*, Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Kuşçu, M.** (1993). “Hilâl Dergisi 1”, *Haksöz Dergisi*, Eylül 30. Sayı ve Ekim 31. Sayı, <http://www.haksozhaber.net/> (E.t. 6.4.2017).
- Libguides,** (2016) “What are Some of the Differences Between Magazines and Journals?”
<http://mesacc.libguides.com/c.php?g=255838&p=1707818> (E. t.: 03.04.2017).
- Mumcu, U.** (1987). *Rabita*, Ankara: Tekin Yayınevi.
- Neuman, W. L.** (2013). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Pearson Education.
- Nursi, Said.** (2016). *Emirdağ Lahikası*, İstanbul: Envar Neşriyat.
- Özcan, Ö.** (2010). *Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor 4*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Özcan, S.** (1960) “Bir Bardak Suda Kopartılan Fırtına: Muhterem Bediüzzaman Said Nursi Hakkında Sorulan Sorulara Cevap Veriyoruz”, *Hilâl*, 12. Sayı, Ocak, s. 20.
- Özdemir, H.** (2015). “Hilâl Dergisi İslâmcılığı”, *Egeden Sönsöz*, 23.07. <http://www.egedesonsoz.com/yazar/Hilal-dergisi-islamicligi/9079/> (E.t. 6.4.2017).
- Özek, Ç.** (1964). *Türkiye’de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü*, Ankara: Varlık Yayınevi.
- Özer, A.** (2011). *Bediüzzaman’ın Hariciye Vekili: Seyyid Salih Özcan*, İstanbul: Işık Yayınları.
- Özkan, B.** (2015). “ARAMCO ümmetten’ Suudi müttelikliğine”, *Birgün*, 22 Nisan.
- Sitembölükbaşı, Ş.** (1995). *Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Subaşı, N.** (2011). “1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür”, içinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce İslâmcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 217-235.
- TBMM.** (1947). CHP 7. Büyük Kurultayı: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391 (E.t. 05.04.2017).
- Tezcan, B.** (1966) “Bir Yargıtay Kararının Tenkidi”, *Hilâl*, 64. Sayı, s. 5; 65. Sayı.
- Tezcan, B.** (1967) “Bir Yargıtay Kararının Tenkidi”, *Hilâl*, 66. Sayı, s. 30, 67. Sayı.
- Tunaya, T. Z.** (1991). *İslâmcılık Akımı*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Tunaya, T. Z.** (1995). *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, M. (1992). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Cem Yayınları.

Türkmen, H. (2008). “Hilâl Dergisi ve Yayınları, Tevhidi Uyanışın İlk İzleri”, *Özgür-Der Alternatif Eğitim Dersleri*, http://www.ozgurder.org/news_print.php?id=247 (E.t.: 6.4.2017).

Uğurlu, F. (1986). “Günümüz İslâm Alimleri Türkiye'ye Hilâl Dergisi ile Girdi”, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 8.

Yücel, B. (2011). “İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik”, içinde *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce İslâmcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 903-927.

Yücel, Hasan Â. (1947). *Dâvam*, Ankara.

Yerel Yönetimlerde Etkinlik ve Demokrasi Sorunsalı

Hatun Korkmaz¹

Öz

Değişen dünya parametrelerine uygun bir kent yönetiminin nasıl bir modelle sağlanacağı sorunsalı öteden beri süregelmektedir. Bu konuda birbirinden farklı uygulamalar iki ana eksen üzerinde şekillenmektedir. İlk eksen, hizmetlerin hangi ölçekte daha etkin ve verimli sunulacağı, ikinci eksen ise, yerel demokrasinin nasıl daha fazla güçleneceğidir. Bu iki zıt uygulama konusunda, henüz bir mutabakat sağlanmamıştır. Zira, ölçek büyüdükçe demokrasiden uzaklaşmakta, buna rağmen hizmetler daha etkin ve verimli dağılmakta, ayrıca hizmet sunum maliyeti de en aza inebilmektedir. Bu çalışmada, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda etkinliği ve demokrasi sorunsalı dünya ve Türkiye'deki örnekleri ile karşılaştırmalı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, Demokrasi, Optimal ölçek, Yerel yönetimler.

Efficiency and Democracy Problematic in Local Governments

Abstract

The problematic of which model to ensure proper urban management is debated for a long time. In this regard different applications is shaped around two main axis. The first axis is whether, how to be create the scale of which will offer services more effectively and efficiently. The second axis is whether how to strengthen local democracy further more. In these two contrasting ways, it has not yet achieved a consensus. In fact, when the local governments scale grows, it is moving away from democracy. However, public services are distributed more efficiently and effectively, but also in the public service provision costs can be minimized. In this study, effectiveness of service delivery of local government and democracy contradictions will be debated with the examples of World and Turkey.

Key Words: Effectiveness, Democracy, Local governments, Optimal scale.

¹ Öğr. Gör., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD, korkmazhatun@hotmail.com

Giriş

Yerel yönetimler, geçmişten bu yana iki temel işleve sahiptirler. Birincisi, ulaşım, imar, çevre ve temizlik gibi kentsel odaklı hizmetler, ikincisi, siyasi bir organ olarak halkın politik eğilimlerini ve tercihlerini temsil etme hizmetidir. Ancak günümüzde, yerel yönetimler siyasi bir organ olmaktan ziyade, kentsel odaklı hizmetlerle daha çok gündeme gelir olmuşlardır ve yerel yönetimlerin başarısı, adeta kentsel hizmetlerle paralel olarak değerlendirilir olmuştur. Bu durum, yerel yönetimleri siyasi bir aktör olma konusunda atıl duruma düşürmüş ve etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik konusuna daha çok eğilmeye sevk etmiştir.

1970'li yıllarda refah devleti anlayışının sorgulanmaya başlanması, kamu yönetiminde yeni model arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda merkezi ve yerel yönetimler, "etkinlik, verimlilik, ekonomiklik, rekabet, projecilik, girişimcilik" gibi işletme yönetimi değerleri etrafında yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır (Aydın ve Aydın, 2004).

Öte yandan, dünyada bugün gelinen noktada demokrasi kavramı yönetimlerin olmazsa olmazı olarak bilinmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışında demokrasi konusunda yerele çok büyük değer ve görev atfedilmektedir. Zira, geçmişten bugüne yerel yönetimler, demokrasinin yerleşmesinde başat faktör ve siyasetin beşiği olarak çok önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Her ne kadar etkinlik ve demokrasi kavramları bugün yerel yönetimlerin vazgeçilmez unsurları olsa da, bu iki kavramın bir arada eksiksiz şekilde uygulanması pek mümkün değildir. Etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik kavramları, nispeten büyük ölçekli yerel idareleri işaret ederken, demokrasiyi merkeze alan anlayış haliyle küçük ölçeği işaret etmektedir. Zira, kamu hizmetlerinin etkili sunumu, kaynak israfının önlenmesi, koordinasyon ve ölçek ekonomilerinin sağlanmasının, büyük ölçekli yerel yönetimlerde daha başarılı sonuçlar verdiği düşünülmektedir. Burada asıl sorun, ölçeğin ne kadar büyük olması gerektiğidir. Ölçeğin büyüklüğü ve etkinlik her zaman paralel midir? Optimal ölçek her zaman büyük ölçek anlamına mı gelmektedir? Büyük ölçekle

ölçek ekonomilerinin sağlanabileceği ve kamu hizmetlerinin daha etkin sunulabileceği savı her coğrafya için geçerli midir? Bu soruların cevaplanabilmesi büyük ölçek tartışmalarında önem arz etmektedir.

Öte yandan, demokratik yönetimin temelinde, halkın karar alma mekanizmasında söz sahibi olması için hizmetlerin halka en yakın birim tarafından sunulması yer almaktadır. Bu durum, küçük ölçekli birimlerin daha demokratik yönetim tarzına nispeten daha yakın durduğunu göstermektedir.

Kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik kavramına dayalı olarak büyük ölçekten yana fikir beyan edenlere göre daha önce de ifade edildiği gibi büyük ölçekte ölçek ekonomileri uygulanabilecek ve böylelikle kaynakların adil ve verimli dağılımı söz konusu olabilecektir. Ayrıca hizmetlerin planlı ve koordineli bir şekilde sunulması için büyük ölçekli bir yönetim kaçınılmazdır. Ayrıca büyük ölçek demokrasi karşısına alan bir uygulama değildir. Küçük ölçek demokratik katılım açısından avantajlı olsa da etkinlik için büyük ölçeğe gerek duyulmaktadır. Öte yandan demokrasi salt ölçekle açıklanabilecek bir durumdan öte, yerel yönetimlerin kurumsal özellikleri, mali ve idari özerklik ve yetkiyi kullanma kabiliyetine göre şekillenen bir olgudur.

Bu çalışmada, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda etkinliği ve demokrasi çelişkisi, ölçek sorunsalı çerçevesinde, ölçek büyüdükçe hizmet sunumu daha etkin ve verimli hale gelir argümanından hareketle dünya ve Türkiye'deki örnekleri ile karşılaştırmalı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Demokrasi ve Yerel Yönetimlerde Ölçek

Çok eski çağlardan beri demokrasi ve yerel arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur. Yerel yönetimler, demokrasinin beşiği ve uygulama okulu olarak görülmektedir. Günümüz dünyasında, temsili demokrasinin işleyişinde ortaya çıkan aksaklıklar, toplumları yeni demokrasi arayışlarına yöneltmiş ve katılımcı demokrasi tartışmaları gündeme gelmiştir. Katılımcı demokrasinin temelinde ise yerel katılım yer almaktadır (Çukurçayır, 2000: 38; Gökçe,

2015). Rousseau, Platon ve Aristo gibi düşünürler küçük siyasi birimlerden yana olmuşlardır. Bu düşünürlerin teorileri temsili demokrasiden ziyade doğrudan demokrasiye ilişkin olsa da temel ilke yönetimin halka yaklaşmasının, halkın etkisinin ve katılımını artıracaktır (Rydergard, 2012: 5). Diğer bir ifade ile temel ilke, kamusal sorumlulukların vatandaşa fiziksel olarak en yakın ve toplumun çıkarını temsil eden birimler tarafından yerine getirilmesidir (Koyuncu ve Sertesin, 2012: 4-5).

Bu ilke, iyi kamu hizmetini tanımlama yerine, “demokratik açıdan iyi” olanın üzerinde yoğunlaşmaktadır (Koyuncu ve Sertesin, 2012: 4-5). Etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik kavramlarından beslenen yeni kamu yönetimi anlayışının öngördüğü “yerel” ile “demokratik açıdan iyi” ilkesi üzerine temellendirilmiş “yerel” in çakıştığı nokta tam da burasıdır. Zira, etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik kavramları, nispeten büyük ölçekli yerel idareleri işaret ederken, demokrasiyi merkeze alan anlayış haliyle küçük ölçeği işaret etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, demokrasiyi merkeze alan anlayışa göre kamusal sorunluklar fiziksel olarak halka en yakın birimler tarafından yerine getirilmelidir.

Günümüzde yerelleşme yalnız yerel demokrasinin sağlanması açısından değil, merkezi yönetimin gücünün sınırlanması açısından da önem arz etmektedir. Salt merkezi yönetimin hâkim olduğu bir düzende halkın yönetime katılımı güçleşerek demokrasi sekteye uğrayabilmektedir. Bu noktada yerel yönetimler, merkezle halk arasında bir köprü olarak düşünülebilir.

Yerel yönetimlerin varlığı, bir çok açıdan demokrasinin yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Ancak bu durum, yerel ne kadar güçlenirse veya merkez ne kadar zayıflatılırsa demokrasi o kadar iyi yerleşir anlamına gelmemektedir. Yerele devredilen gücün, yerel elitler tarafından ele geçirilmesi ve küçük birimlerin sınırlı kapasitelerinden dolayı, yerel planlama ve karar alma sürecinde daha az etkiye sahip olması gibi olumsuz durumlar ortaya çıkabilir. Başka bir ifade ile küçük yerleşim birimlerinde daha yüksek katılım olabilir, ancak bu kentteki katılımcılar, daha

küçük bir etki alanına sahip olacaklardır (Bayraktar, 2014).

Daha verimli, etkili ve ekonomik hizmet üretmek için uygulanan ölçek ekonomisi, optimal ölçek veya büyük ölçek uygulamaları, hizmet alanının coğrafi olarak büyümesine neden olacaktır ve neticede kararların alınmasındaki demokratik temsil ve katılım güçleşecektir. Zira hizmet kapsamının genişlemesi, karar organlarıyla halk arasındaki mesafenin artmasına ve karar alıcıların tabandan bağımsızlaşmasına yol açacaktır. Ayrıca, büyük ölçekte, daha çok kaynağa ve daha geniş yetkiye sahip yöneticiler, zamanla merkezi hükümetin statüsüne bürünerek yerelin merkezi olmaya başlayacaktır (Bayraktar, 2014).

Yerel yönetimlerde demokrasiyi temel alan ve büyük ölçek savının karşısında yer alan tarafların iddia ettiği diğer bir nokta ise, büyük ölçeklerde bazı yerel toplulukların kimlik kaybına uğrayabileceğidir. Bu sava göre, küçük ölçeklerde yerel topluluklar kimliklerini koruyabilecek ve yerel siyasete katılımları da daha güçlü olacaktır (Zengin, 2014: 108-114).

Bugün gelinen noktada, demokrasi ve etkinlik kavramları çok boyutlu yönden ele alınmaktadır. Etkinlik kavramı, amaç ve hedeflere odaklanılarak, girdi çıktı ilişkisini tanımlamayı esas alırken, demokrasi kavramı halkın yönetime katılımını ve memnuniyetini esas almaktadır. Halkın yönetime katılarak taleplerinin yönetime yansımalarının, etkinliği azalttığı yönünde ve etkinliği sağlama noktasında demokrasinin işleyişinin sekteye uğrayabileceği yönünde yaygın görüşler mevcuttur (Kesgin, 2015: 159-160).

Etkinlik ve demokrasi kavramları, kamu yönetiminde ve kamu yönetimlerinin minyatürü olan yerel yönetimlerde son dönemlerde çok sık tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle İki kavramın birbirine zıt mı veya ikisinin de yerel veya merkezi idarelerin olmazsa olmaz parçaları mı olduğu üzerinde sıklıkla durulmaya başlanmıştır.

Dünyanın geldiği noktada etkinlik ve demokrasi kavramlarının yönetimler açısından olmazsa olmaz bir ilke olduğu konusunda bütün tarafların mutabakat vardığı görülmektedir. Mutabakata varılmayan nokta ise, sözü

edilen kavramlardan hangisinin diğerine tercih edileceğidir. Zira, iki kavramın da nüveleri gereği bir arada eksiksiz işleyişinin mümkün görünmediği yukarıda belirtilmiştir. Bu kavramlardan demokrasi, toplumsal uzlaşmanın bir sirayeti olarak ortaya çıkarken, öte yandan toplumsal amaca hizmet etmesi için kamu yönetimlerine anlam kazandırmak demokrasi ile mümkün olmuştur (Kesgin, 2015: 159-160). Aynı şekilde etkinlik kavramı, özellikle 1980'lerden sonra daha önce de ifade edildiği gibi yeni kamu yönetimi anlayışının da mihenk taşlarından birini oluşturmaya başlamıştır.

2. Etkinlik, Verimlilik ve Yerel Yönetimlerde Ölçek

Yönetimde etkinlik ve verimlilik kavramları, ilk olarak işletme yönetiminde ortaya çıkmıştır. 1980'lerden itibaren neoliberal politikaların tekrar canlanmasıyla kamu yönetiminde kar, verimlilik, etkinlik kavramları sıkça gündeme gelir olmuş ve özel sektör mantığının kamu sektörüne uyarlanması kamu sektörünü verimsizlikten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmıştır (Eryılmaz, 2004. 54-55). Bu değişimlerin kamu yönetimine ve yerel yönetimlere sirayeti, yeni model ve ölçek arayışlarında görülmüştür.

Yerel yönetimlerde etkinlik, verimlilik ve ölçek kavramları akla ilk olarak "Optimal Ölçek" kavramını getirmektedir. Optimal ölçek kavramının ne olduğu konusunda henüz bir mutabakata varılmamıştır. Kavramın, birçok kişi tarafından farklı anlamlarda tanımı yapılmaktadır. Örneğin Tortop, optimal ölçek kavramını bir yerel yönetim birimi olan belediyeler açısından, "belediyenin kamu hizmetlerini etkin bir şekilde sunulmasını sağlayacak nüfusa ve alana sahip olması" olarak tanımlamaktadır (Tortop, 1995: 21). Capello ve Roberto'ya göre optimal ölçek, etkin ve verimli büyüklük anlamına gelmektedir ve yerleşim yapısının ekonomik yönünü ifade etmektedir (Capello and Roberto, 2000:1479). Bu tanımlardan yola çıkarak optimal ölçeği, kent yönetiminde en uygun büyüklük olarak özetleyebiliriz.

Burada temel problem, kentler için optimal ölçeğin, başka bir ifade ile en uygun kent büyüklüğünün ne olması ve nasıl olmasıdır. Araştırmacılara göre, optimal kent büyüklüğünün nasıl olması gerektiğini belirlemek önemli ve zor bir konudur. Özellikle 1970'lerden sonra tartışma konusu olan optimal kent büyüklüğü ile ilgili ekonomik literatür, tutarsız ve kompleks bir yapıdadır (Keleş, 2004: 46; Tsidell, 1975: 61; Çimen, 2013: 343). Örneğin, kentin nüfus ve yüz ölçümünde belirli bir orana kadar meydana gelen yoğunluk ve genişlemenin, kentsel hizmetlerin maliyetini azalttığı, buna rağmen gereğinden fazla büyüyen kentlerin kentsel hizmet maliyetlerini arttırdığı kabul edilmektedir (Keleş, 2004: 46-47).

Bu çerçevede dikkate alınması gereken konu genel refahı en üst seviyede sağlayacak bir optimal kent büyüklüğünün sağlanmasıdır. Çünkü kentlerin tarihsel gelişimi, kent büyüklüğü, yaşam kalitesi ve iş verimliliği arasında güçlü bir ilişki vardır ve kent büyüklüğü toplumsal refahın sağlanmasında önemli bir belirleyici etkendir (Getz, 1979: 197). Bundan şu sonuca varılabilir: Kent yönetimi için en uygun büyüklük, nüfus, sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerle ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilmektedir.

Kent büyüklüğü veya optimal kent ölçümü hesaplanırken ölçek ekonomisi teorilerinden faydalanılmaktadır. Yerel yönetimlerde ölçek ekonomisi, hizmetin marjinal maliyeti ile hizmetin görüleceği alan ve nüfus miktarı arasındaki ilişki ile açıklanmaktadır. Buna göre, marjinal maliyeti hizmetin sunulduğu alan ve nüfus ile ters orantılı olarak optimum noktaya gelinceye kadar düşmekte, bu noktadan sonra meydana gelebilecek alan ve nüfus artışı karşısında ise marjinal maliyet yükselmeye başlamaktadır (Nadaroğlu ve Keleş, 1991: 49; Şafaklı, Güray, 2005: 168).

Bazı görüşlere göre yerel yönetimlere ölçek ekonomisinin yaklaşımını uyarladığımızda, hizmet ölçeği büyüdükçe altyapı yatırımlarının yapılmasında, kentsel hizmetlerin sunulmasında ve kurumsal işleyiş açısından daha ucuz ve daha kaliteli bir hizmet sunumu sağlanabilmektedir. Bu anlamda küçük ölçekli

idari birimlerin kentsel hizmetlerin sunumunu parça parça kendilerinin vermelerinden tek bir elden, geniş bir ölçekten, daha gelişmiş bir pazarlık gücü, daha uzman personel ve daha gelişmiş bir teknoloji kullanarak sunulmasının daha kaliteli ve verimli olduğu iddia edilmektedir. (Bayraktar, 2014).

Ölçek büyümesi ile sağlanacak avantajlardan biri de üretim ve teknoloji arasındaki kurulabilecek ilişkidir. Buna göre, küçük ölçekli yerel yönetimler kamusal hizmet sunumunu küçük miktar çerçevesinde gerçekleştireceklerdir. Böyle durumlarda hizmet sunumunda gelişmiş teknolojilerin kullanımı ekonomik ve gerekli olmayacaktır. Çünkü gelişmiş teknolojiler, büyük çapta üretim yaparak birim başına maliyeti düşürüp ve önemli tasarruflar sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla, gelişmiş teknolojilere küçük ölçekli yerel idareler yeterli iş yükünü sağlayamayacaktır. Bu anlamda küçük bir belediyenin gelişmiş teknolojik bir aracı alması kaynak israfına neden olacaktır (Topal, 2011: 372). Ayrıca ölçeğin büyümesi ile yere idareler daha çok kaynağa sahip olacakları için personele daha yüksek ücret ödeyebilme gücüne sahip olacaklardır. Bu da daha kalifiye seçilmiş ve atanmış personeller için cezbedici bir durum oluşturacaktır.

Başka bir açıdan, optimal ölçekte bulunmayan yerel idareler, başta nepotizm olmak üzere, personel ve maddi kaynak sorunları ile karşı karşıyadırlar (Özgür, 2002: 295). Büyük ölçeğe yöneltilen karşı savlar çoğunlukla demokrasinin sekteye uğrayacağı endişesi etrafında öbekleşmişlerdir. Ancak, büyük ölçeği savlayanlara göre, yerele devredilen gücün yerel elitler tarafından ele geçirilmesi ve küçük ölçekte yüksek katılıma rağmen etki alanının daralma olasılığı yüksektir. Bu görüş, “Yerel ne kadar küçük ölçekte olursa demokrasi o kadar iyi yerleşir” savına karşı çıkmaktadır (Bayraktar, 2014).

“Yerel yönetimlerde etkinlik ve verimliliği sağlamanın yolunun büyük ölçekli idarelerden geçtiği” savına göre, özetle:

- Nitelikli iş gücü ve teknik personel istihdamı ile verimlilik sağlanabilecektir.
- Kaynakların koordineli, verimli, adil ve etkin kullanımı sağlanabilecektir.
- Etki alanı daha geniş bir siyasal katılım söz konusu olabilecektir.
- Ölçek ekonomileri uygulanabilecektir.
- İmar, planlama, ulaşım gibi temel hizmetler daha koordineli hale gelecektir.

Buna karşılık, daha etkili, ekonomik ve verimli hizmet sunumu için büyütülen ölçek, demokratik katılım ve temsil imkânlarını zorlaştırabilir. Zira hizmet sınırlarının genişlemesi demek, karar organları ve seçmen arasındaki mesafenin de genişlemesi anlamına gelmektedir. Böylelikle karar alıcılar tabandan bağımsız, büyük ölçekte devasa boyutlarda kaynak ve yetkileri ile yerelin merkezi olarak işlev göremeye başlayacaktır. Diğer bir deyişle merkezi idareye atfedilen birçok dezavantaj bu kez, büyük ölçekte yerelin merkezi olarak işlev gören idarelerde görülmeye başlanacaktır.

3. Dünya ve Türkiye’den Örnekler

II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya genelinde yerel yönetimler evrim geçirmeye başlamış ve 1960’lı yıllardan sonra, yerel yönetimlerle ilgili model ve ölçek arayışları hız kazanmıştır. Yerel yönetimler ile ilgili model ve ölçek arayışları dünya genelinde ağırlıklı olarak ölçek büyütme yönünde gerçekleşmiştir. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi 1950-2005 yılları arasında, birçok ülkede en önemli yerel yönetim birimi olan belediyelerin sayıları azalmıştır.

Tablo.1. Bazı Ülkelerde Belediye Sayılarındaki Değişim

Ülke	1950	1992	1950-1992 Değişim (%)	2005	1992-2005 Değişim (%)
İsveç	2.281	286	(-) 87,5	290	(+) 1,4
Belçika	2.269	589	(-) 77,9	600	(+) 1,9
İngiltere	2.028	484	(-) 76,1	467	(-) 3,5
Avusturya	3.999	2.301	(-) 42,5	2.400	(+) 4,3
Norveç	744	439	(-) 41,0	440	(+) 0,2
Hollanda	1015	647	(-) 36,3	647	0
İspanya	9.214	8.082	(-) 12,3	8.109	(+) 0,3
Fransa	38.814	36.763	(-) 5,3	37.000	(+) 0,6
Yunanistan	5.959	5.922	(-) 0,6	1.031	(-) 82,6
Bulgaristan	2.178	255	(-) 88,3	264	(+) 3,5
İtalya	7.781	8.100	(+) 4,1	8.000	(-) 1,2
Türkiye	628	2.270	(+) 261,5	3.225	(+) 42,1

Kaynak: (Arıkboğa, 2007: 4).

Tabloya dayalı olarak dünya genelinde bir çok ülkede belediyelerde ölçek büyütme yoluna gidilmesinin ardında yatan sebep, belediyeler için optimal ölçeğin yeni kamu yönetimi anlayışının temel parametreleri olan etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik kavramlarına hizmet ettiği düşüncesidir. Örneğin, İtalya'daki belediyeler üzerine İtalya İçişleri Bakanlığı'nın 1985 yılında yaptığı bir çalışma ile belediyelerin nüfus büyüklükleri ile kişi başına maliyet arasında "u" eğrisi biçiminde bir ilişki görülmüş ve buna paralel nüfusu 5000'in altında olan belediyelerde kişi başına yapılan harcamanın yüksek çıktığı, 5.000 sınırına yaklaştıkça bu düzeyin düştüğünü, fakat 5.000 sınırından sonra bu düzeyin tekrar yükselmeye başladığı görülmüştür (MİGM, 1995:14-17). Bu örnekten şu sonuç çıkarılabilir: Ölçek ve maliyet mutlak bir ters orantı sergilememektedir. "Ölçek büyüdükçe maliyet düşer" argümanı optimal ölçeğe eri-

şinceye kadar geçerlidir. Optimal ölçek, yani en uygun kent ölçeği yakalandıktan sonra ölçeğin büyümeye devam etmesi, maliyeti de büyütür.

Birleşik Krallık, Danimarka, Litvanya, Macaristan, gibi ülkelerde belediye büyüklükleri 50.000'in üstündedir. Bu ülkelerde büyük ölçek benimsenmiştir. Fransa'da belediye sayısı komşu ülkelerle kıyaslandığında oldukça yüksek ve dağınık bir görüntüye sahiptir. Belediyelerin %90'ından fazlasının nüfusu 2000'in altındadır. Nüfusu 100.000'in üzerindeki belediye oranı %2'dir. Fransa nüfusunun yaklaşık yarısı bu %2'lik dilime giren kısımda ikamet etmektedir. 2000'in altında nüfusu olan belediyelerde sürekli ikamet eden nüfus bulunmamaktadır. Bu durumun sebebi Fransızların belediyelerine olan güçlü bağlılığıdır. Bu bağlılıktan dolayı belediyelerin birleştirilmesi yönünde atılan adımlar sonuç verme-

miştir. Bu bağlılığın ardına, belediye kuruluşunun eskiliği, belediye yerleşim yerinde kurulan ilişkilerin niteliği, belediye sakinlerinin ile belediye seçilmişleri ile daha kolay ve daha etkili şekilde iletişim kurabilmeleri vardır (Şengül, 2014: 82).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yerel yönetimlerde model ve ölçek düzenlemelerine gidilmiştir. 1950-1992 yıllarında Türkiye’deki belediye sayısı Tablo 1’de de görüldüğü gibi %261 artmıştır. Ancak Türkiye’deki belediye sayılarını Avrupa ülkeleri ile karşılaştırırken köy sayılarını da dikkate almak gerekir. Çünkü Türkiye’de küçük ölçekli yerleşmelerde belediye yerine köy yerel yönetimi bulunmaktadır. Avrupa’daki çoğu ülkede ise, köy-belediye ayrımı yoktur (Arıkboğa, 2007: 4).

Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında il, ilçe ve belediye sayısının arttığı görülmektedir. Örneğin, 1985 yılında 1703 olan belediye sayısı, 1988’de 1925’e, 1992’de 2270’e, 1997’de 2801’e, 2000’de 3200’e ve 2005’de ise 3250’ye ulaşmıştır (Keleş, 2006: 204). Özellikle seçim dönemlerinde verilen vaatler sonucunda be-

diye sayılarında önemli artışlar olmuştur. Birçok suni il, ilçe ve belediye birimi siyasi vaatler neticesinde kurulmuştur. Yerel idarelerin sayılarındaki bu artış, ekonomik gerekçelerden ziyade siyasi gerekçelerle açıklanabilmektedir (Akdede ve Acartürk, 2005: 8). Bu yerleşim yerleri, hizmet sunumunda yeterli performansı gösterememişlerdir. Kimi zaman kurulan suni yönetsel birimler, var olan yönetsel birimin siyasi kaygılarla parçalanması neticesinde oluşturulmuşlardır. Bunun sonucunda bir yerleşim yerinde birden fazla etkili, ekonomik ve verimli olmayan parçalı yapılar ortaya çıkmıştır (Çınar, Duru, Çiner ve Zengin, 2013). Bu artışın özellikle 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kanun ile birlikte düşüşe geçtiği görülmektedir (Göküş ve Alptürker: 2016: 73).

Aşağıdaki tabloda 6360 sayılı Kanun öncesi ve sonrası yerel yönetim sayıları gösterilmiştir.

Tablo2. 6360 Sayılı Kanun öncesi ve Sonrası Yerel Yönetim Sayıları

Yerel Yönetim Birimleri (YYB)	6360 Öncesi Toplam YYB	6360’la Kurulan YYB	6360’la Kaldırılan YYB	6360 Sonrası Toplam YYB
Büyük Şehir Belediyesi	16	14	-	30
Büyük Şehir İlçe Belediyesi	143	25	-	519
İl belediyesi	65	-	14	51
İlçe belediyesi	749	2	349	416
Belde Belediyesi	1.977	-	1.635	342
Toplam Belediye	2.950	41	1.998	1.358
İl Özel İdaresi	81	-	30	51
Köy	34.395	-	16.561	17.84
Mahalle	19.103	17.637	-	36.740

Kaynak: (Adıgüzel, 2012: 160).

Tbalo1 ve Tbalo2 arasında bir karşılaştırma yaparsak, Türkiye’de Diğer ülkelere göre 1950 yılından 2005 yılına kadar yerel yönetimlerde mütemadiyen bir artış gözlemlenmektedir. Yerel yönetim sayılarında düşüş için atılan ilk önemli adım 2008 yılında yürürlüğe giren 5747 sayılı kanun ile olmuştur. Ardından 6360 sayılı Kanun ile küçük ölçekli yerel yönetim sayılarında önemli düşüşün gerçekleştiği söylenebilir.

Türkiye’de yerel yönetimlerde ölçek ile ilgili çalışmalar 2000’lerden sonra yoğunlaşmıştır. 1580 sayılı kanun, yeni belediye kurulabilmesi için 2000 nüfus şartı öngörmekteydi. Bu eşliğin oldukça küçük olması, belediye sayılarının fazla ve küçük ölçekte olmasına yol açmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu, 2000 eşliğini 5000’e çıkarmıştır. Bu adımla yerel yönetimlerde büyük ölçek politikasının izlenmeye başlandığını görmekteyiz (Urhan, 2007: 90).

Türkiye’de bu yönde yapılan araştırmalara göre, belediyelerde kişi başına düşen personel harcaması, nüfusu 5000’in altında olan belediyelerde diğer belediyelere göre, daha yüksek çıkmaktadır. Ancak, belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra, bu doğru orantının da tersine döneceği beklenmektedir. Özetle, yerel yönetimlerin nüfusu belirli bir seviyeye kadar etkinlikleri ile doğru orantılıdır denilebilir (MİGM, 1995: 14-17).

Türkiye’de ölçek ile ilgili yapılan çalışmalara tekrar döndüğümüzde, Anayasanın 127. maddesinin 3. Fıkrasında yer alan “Büyük yerleşim merkezleri için özel yerleşim birimleri getirilebilir.” İfadesine dayanılarak, 1984 yılında 3030 sayılı Büyükşehir Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun ilk olarak Ankara ve İstanbul’da uygulamaya konulmuştur (Atmaca, 2013: 169-170). 3030 sayılı kanun, büyükşehir kurulabilmesi için 300.000 nüfus şartını getirmiştir. Ayrıca büyükşehir kurulabilmesi için büyükşehir sınırları içerisinde birden fazla ilçe olması gerekmektedir. Daha sonra 504 sayılı KHK il büyükşehir belediye sınırları içinde birden fazla ilçe olmayan yerler için farklı uygulamaya gidilmiş ve buralarda yeni ilçe oluşumu yerine alt kademe belediye uygulaması getirilmiştir. Bu değişikliğin sebebi, yeni ilçelerin oluşumuyla gelen maliyetlerden

kaçınmak olarak yorumlanmıştır (Şengül, 2016: 126). 2004 yılında 5216 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi ile 3030 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 5216 sayılı kanunun 6360 sayılı kanun ile değiştirilen maddesine göre büyükşehir olma koşulu 750.000’den fazla nüfusa sahip olmak olarak belirlenmiştir. 5216 sayılı kanunda yapılan değişikliklere göre yerelde büyük ölçeğin benimsendiği, ölçek ekonomilerinin uygulanmaya başlandığı açıkça ortaya çıkmıştır.

Yürürlükte olan 5216 sayılı Kanun’a önemli müdahalelerden biri 2008 yılında yürürlüğe giren 5747 sayılı Kanun’la olmuştur. Bu kanunla, ilk kademe belediyesi uygulamasına son verilmiş ve büyükşehir belediyeleri iki kademeli sisteme (büyükşehir belediyesi + Büyükşehir ilçe belediyesi) yıllar sonra geri dönmüştür. Kanunun yürürlüğe girdiği 29 Mart 2009 Yerel Yönetim Seçimleri’yle birlikte on altı büyükşehir belediyesi sınırları içinde yer alan 240 belde belediyesi mahalleye dönüştürülerek kapatılmıştır. Bu kanunun ile yapılan bir diğer önemli değişiklik ise nüfusu 2.000’in altında olduğu tespit edilen 862 belde belediyesinin, köye dönüştürülerek kapatılması düzenlemesidir (Zengin, 2014: 101). 5747 sayılı Kanun kapsamında yapılan değişiklikleri büyük ölçek lehine olarak yorumlamak mümkündür. Zira 5747 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler, 5216 sayılı Kanun’a yapılan bir diğer önemli müdahale olarak değerlendirilen 6360 sayılı kanun ile yapılan değişikliklerin ilk adımı görüntüsünü vermektedir.

Türkiye’de yerel yönetimlerde model ve ölçek çalışmaları ile ilgili en köklü değişikliklerden biri 6360 sayılı Kanun ile olmuştur. Bu kanun çerçevesinde 14 yeni büyükşehir belediyesi kurulmasıyla Türkiye’deki toplam büyükşehir belediye sayısı 30’a yükselmiştir. Kanun ile birlikte, bütün büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırı olarak kabul belirlenmiş, ilçe belediye sınırları ilçe mülki sınırı olarak belirlenmiştir. Ayrıca kanun çerçevesinde, Büyükşehir Belediyesi olan illere bağlı ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve beldelerin tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Tüzel kişilikleri kaldırılan köy ve beldeler, belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılmıştır. Büyükşehir

belediyesi bulunan 30 ilde il özel idarelerinin tüzel kişiliği kaldırılmıştır. İl belediyesi bulunan 51 ilde ise il özel idarelerinin tüzel kişiliği devam etmektedir. Kanunun bazı maddeleri yayımı tarihinde diğer maddeleri ise 30 Mart 2014 tarihinde yapılan mahalli idareler genel seçimi ile birlikte yürürlüğe girmiştir. (TBB, 2014: 17-20). Büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) kurulmuştur. YİKOB'ların Büyükşehir olan illerde kaldırılan il özel idarelerinden doğacak boşluğu doldurmak amacı ile kurulduğu düşünülmektedir. Zira daha önce il özel idarelerinin yetki alanında olan birçok görev ve sorumluluk 6360 sayılı kanun ile YİKOB'lara devredilmiştir (Önez Çetin, 2015: 256). YİKOB'ların kurulması, yeni kurulan büyükşehir belediyelerinin ortaya çıkacak idari boşluğu doldurma konusunda yeterli görülmediğinin kanıtıdır. Çünkü YİKOB'un 6360 sayılı Kanun'da sayılan görev, yetki ve sorumlulukları incelendiğinde “alternatif il genel yönetimi” olduğu düşünülmekte ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde ortaya çıktığı için de il genel idaresinin içini boşalttığı belirtilmektedir (Güler, 2012b: 104). Ayrıca bu alternatif birimin sevk ve idaresinin illerde valilik ve ilçelerde kaymakamlar tarafından yerine getirilecek olması, mülki idare amirleri ile belediyeler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkma ihtimalini doğurmaktadır (Adıgüzel, 2012: 172- 173).

6360 sayılı kanun ile yapılan bu değişiklikler, uzun zaman kamuoyunun gündemini meşgul etmiş ve birçok tartışmaya sebebiyet vermiştir. Kanunun uygulanmasını doğru bulan çevrelere göre, kaynakların optimal dağılımı gerçekleştirilecek ve yıllardır merkezi idareden gelen kaynakla hizmet üretmeye çalışan köy modeli tarihe karışacaktır. Köylünün içme suyu, yol vs., gibi hizmetlerde yaşadığı mağduriyet, yeni kanun ile büyükşehir belediyesi tarafından ilin genelinin planlanarak koordinasyonu içerisinde çözüme kavuşturulacaktır (Doğru, 2013). Zira, yönetim kademelerinin ve birimlerinin sayılarının azaltılması ve optimal yönetim alanına ulaşılması son dönemlerde rağbet gören idari reformlardan bir tanesidir. Böylelikle en ekonomik düzeyde hizmet ve yatırımların sağlanmasına ve “alan ve nüfus

optimalitesi” elde edilmeye çalışılmaktadır (Parlak, 2013).

Bunun yanında kanuna yapılan eleştirilere göre mülki sınırlar, mahalli hizmetler için uygun ölçek değildir. Sınırları siyasi ve idari ölçütler ile belirlenen mülki yönetim ile sınırları yerel nitelikli hizmetler ölçütüne göre belirlenen mahalli yönetimin hizmet ve yönetim ölçütleri birbirinden farklıdır. Kentsel alan olarak kurulan belediyeler, kırsal alanda başarılı hizmetler vermeyebilirler (Çukurçayır, 2014; Çelikyay, 2014: 18). Ayrıca bu çevrelere göre kapatılan küçük ölçekli birimlerde aidiyet duygusu ve manevi değerlerin zarar görme ihtimali yüksektir ve kapatılan birimlerle birlikte bu birimlerin karar organları da kapatılacaktır ve halk katılımı önemli ölçüde zedeleneyecektir (Adıgüzel, 2012: 161).

Sonuç

Yerel yönetimlerde model tartışmaları genel olarak iki ana eksen üzerinde şekillenmektedir. Bunlardan birincisi ölçek düzenlemeleri sonucu, kamusal hizmetlerin etkin ve verimli şekilde yürütülüp yürütülmediğidir. İkinci eksen ise reform ya da politika üretme süreçlerinde demokratik katılım mekanizmalarına ne ölçüde dayanılıp dayanılmadığıdır. Başka bir ifade ile tartışmalar “etkinlik” ve “demokrasi” eksenleri üzerinden yürümektedir. Bu iki kavram, bugün yönetimlerin olmazsa olmaz iki unsuru olarak kabul edilmektedir. Ancak, iki kavramın da nüveleri gereği bir arada eksiksiz işleyişi mümkün görünmemektedir. Çünkü etkinlik kavramı, büyük ölçekli yerel idareleri işaret ederken, demokrasiyi merkeze alan anlayış haliyle küçük ölçeği işaret etmektedir. Zira demokrasinin temelinde kamusal sorumluluklar fiziksel olarak halka en yakın birimler tarafından yerine getirilmelidir anlayışı yer almaktadır. Öyle ki, 1992 Avrupa Birliği Maastricht Anlaşması'nda yer verilen “Subsidiarity ilkesi” ne göre yerel topluluğa hizmet sunumunda alt düzey yönetimlere öncelik tanınmalıdır.

Ayrıca optimal büyüklüğün ne olması gerektiği sorusu tek bir cevapla açıklanabilecek bir durum değildir. Zira, optimal büyüklük hizmetin türü ve niteliğine göre değişiklik arz edebilmektedir. Bazı hizmetler büyük ölçeklere ihtiyaç duyarken bazıları küçük ölçekte daha etkin sunulabilmektedir. Ayrıca hizmetlerin niteliği kadar, orada yaşayan halkın talepleri de önemlidir. Öte yandan toplum statik değil dinamik bir yapıdadır. Sürekli değişkenlik gösterebilir. Dolayısıyla bugün optimal yani uygun olan ölçek yarın optimal olmayabilir. O nedenle en uygun büyüklüğü sağlamak adına yerel idareleri bölmek veya birleştirmek her zaman kamu yararına hizmet etmeyebilir.

Optimal ölçeği elde etmenin bir başka zorluğu ise veri elde etme konusudur. Yerel idarelerde optimal ölçek uygulamaları basit bir iktisadi formülle açıklanabilecek konu değildir. Kamu hizmeti, kamu yararı, toplumsal fayda vb., meseleler siyasi, sosyal, ekonomik ve coğrafi faktörleri bir arada barındıran derin bir konudur. Basit matematiksel tablolarla veya işlemlerle yörenin optimal büyüklüğünü elde etmek oldukça zordur. Dolayısıyla optimal ölçek, ülkeden ülkeye, aynı ülke içerisinde bölgeden bölgeye değişebilecek bir olgudur.

Kaynakça

Adıgüzel, Şenol (2012). “6360 Sayılı Yasa’nın Türkiye’nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme”. Toplum ve Demokrasi Dergisi Yıl 6, Sayı 13-14, Ocak-Aralık, s. 153-176.

Akdede, Sacit Hadi, ve Ertuğrul Acartürk (2005). “Türkiye’de İlçe ve Belediyelerin Optimizasyonu.” Çağdaş Yerel Yönetimler 14(3): 5-17.

Göküş, Mehmet ve Alptürker, Hakan (2016). “6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği”. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi Sayı: 11(67-86).

Arikboğa, Erbay (2007). “Yerel Yönetimlerde Ölçek Sorunu ve Belediye Reformu”. Kayfor 2007, 18-20 Ekim, Kocaeli.

Atmaca, Yıldız (2013). “Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası”. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3(2): 168-184.

Aydınlı, Halil İbrahim ve Ahmet, Yılmaz (2004). “Demokrasi Tartışmaları Çerçevesinde İl Özel Yönetimlerinde Valinin Konumu”. Mevzuat Dergisi 7(13).

Bayraktar, Ulaş, <https://ulasbayraktar.wordpress.com/2014/12/06/demokratiklesme-olcek-ekonomisi-ve-teknik-kapasite-arttirimi-ucgeninde-yeni-buyuksehir-duzenlemesi/>, (Erişim tarihi: 25.08.2015).

Capello, Roberta, C., Roberto (2000). “Beyond Optimal City Size: An Evaluation of Alternative Urban Growth Patterns”, Urban Studies 37(9): 1479-1496.

Çelikyay, Hicran (2014). “Değişen Kent Yönetimi ve 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası”. SETA Analiz, Sayı: 101.

Çimen, Adnan (2013). “İlçeler İçin “Optimal Ölçek” Belirleme Sorunu: İlçe Kuruluşunda Yasama Süreci Üzerinde Bir İnceleme”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 18(1): 339-365.

Çınar, Tayfun, Bülent Duru, Can Umut Çiner, Ozan Zengin (2013). “Belediyenin Sınırları”. TODAİE, Ankara.

Çukurçayır, Akif (2014). “Büyükşehir Yasa Tasarısı Ne Şekilde Okunmalı?”, Radikal Yorum, (14.Nisan.2014)

Çukurçayır, Akif (2000). Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi. Ankara: Yargı Yayınevi.

Doğru, İsmail (2013). “Büyükşehir Belediyeleri ve Yeni Büyükşehir Kanunu’nun Sisteme Etkileri”. Sasam, <http://sahipkiran.org/2013-06/06/buyuksehir-belediyeleri-kanununun-sisteme-etkileri/>, Erişim Tarihi: 06.06.2013.

Eryılmaz, Bilal (2004). “Kamu Yönetiminde Değişim”. II. Kamu Yönetimi Forumu, 7-8 Ekim, Hacettepe Üniversitesi İİBF, Ankara.

Getz, Malcom (1979). “Optimum City Size: Fact or Fancy?”. Law and Contemporary Problems, Vol. 43(2): 197-210.

Gökçe, G., https://personel.omu.edu.tr/docs-/ders_dokumanlari/1373_53729_1655.pdf, (19.08.2015).

Güryay, Erdal, A., Okan Veli (2005). “KKTC Belediyeciliğinde Ölçek Yapısının Finansal Etkileri Üzerine Bir Araştırma”. Yönetim ve Ekonomi Dergisi 12(1).

Houlberg, Kurt (2000). “Municipal Size, Economy, and Democracy, Territorial Consolidation Reforms in Europe (Ed: Pawel Swianiewicz)”. Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute–Budapestss. ss. 309-329.

İlhan, İlhami (2011). “Türkiye’de Belediyelere İlişkin Yapısal Sorunlar”. SAYDER Dış Denetim Dergisi, No: 4.

Karaarslan, Mehmet (2012). “Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine Bir Değerlendirme”. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(26).

Keleş, Ruşen (2004). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi, 8. Baskı.

Keleş, Ruşen (2006), Yerinden Yönetim Ve Siyaset, 5. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

Koyuncu, Emre, ve S., Selçuk, “Yerelleşmede Bir İleri İki Geri”. TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13288852437.Yerellesmede_Bir_Ileri_Iki_Geri.pdf, (Erişim Tarihi: 29.08.2015).

Kesgin, Bedrettin (2015). “Etkinlikle Demokratiklik Arasında Belediyeler, Yıl:7(4), ISSN: 1307-9832.

MİGM (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü) (1995). Belediyelerin Büyüklüğü, Etkinliği ve Halkın Katılımı. Ankara.

Nadaroğlu, Halil, ve Keleş., Ruşen (1991). “Merkezi İdarelerle Mahalli İdareler Arasındaki Mali İlişkiler”. VII. Türkiye Maliye Sempozyumu, MÜ İİBF, 23- 25 Mayıs.

Özgür, Hüseyin (2002). “Türkiye de Küçük Belediyelerin Sorunlar ve Çözüm Önerileri” Avrupa Birliği le Bütünleşme Sürecinde Türkiye de Yerel Yönetimler, ed: B. Parlak & H. Özgür , İstanbul : Alfa Yayınları.

Parlak, Bekir (2013). “Yeni Büyükşehir Belediye Yasasının Analizi”, <http://www.bursayerelyonetim.com/index.php/yeni-buyuksehir-belediye-yasasinin-analizi/#sthashkNwv3EsV.dpuf>, Erişim Tarihi: 01.25.2013.

Şengül, Ramazan (2014). Yerel Yönetimler. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

TBB (2014). 6360 sayılı on dört ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi yedi ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnemelerde değişiklik yapılmasına dair kanuna ilişkin rehber, file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Documents/6360_torba_personel_rehber.pdf. Erişim Tarihi: 17.11.2017.

Tisdeil, Clem (1975). “The Theory of Optimal City–Size: Elementary Speculations about Analysis and Policy”, Urban Studies, 12: 61-70.

Topal, Kadir (2011). “Kırsal Belediyelerde Optimal Büyüklüğü Belirlemeye Yönelik Bir Model Denemesi: Trabzon Örneği”. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 31(29): 367-380.

Urhan, V. Feyza (2007). “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması” Sayıştay Dergisi, Sayı: 70.

Zengin, Gökhan (2014). “Etkinlik ve Demokrasi Açmazında, 6360 Sayılı Kanun: Merkezîyetçi-Yerelleşme Anlayışının Yerel Özerklik Üzerine Etkileri”. KAYFOR 12.

Zengin, Ozan (2014). “Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi”. Ankara Barosu Dergisi.

Natural Features of Poland and Belarus for The World Regional Geography Lesson

Hakan Önal¹ & Emin Atasoy² & Selahi Coşkun³

Abstract

Educators, scientists and especially geography teachers face a daunting task in presenting, endearing and popularizing different cultures, societies and civilizations, different continents, cities and countries, different nations and minorities to young generations. Knowing, comprehending, protecting and embracing the world first of all requires internalizing and embracing different cultures, different nations, different continents and countries. We cannot love and adopt a world that we do not know and we cannot sufficiently protect and embrace a world that we do not love. One of the indispensable tasks of world regional geography is to present similar and common aspects among countries and nations; to smooth out biases and intolerance and to bring nations and states closer. Similarities and differences of the natural features of Poland and Belarus are determined in the article. Both Poland and Belarus have access to the Baltic Sea influences the climate of the territory and other natural components. Plain relief and well-developed drainage network are typical for both countries. Just like Poland, Belarus has a moderate climate influenced by both maritime and continental elements. But the countries differ in the peculiarities of flora and fauna. The data of the study were collected using field observation and document analysis, which are qualitative research methods.

Key words: Geographical position, natural features, Poland and Belarus, world regional geography

Ülkeler Coğrafyası Dersleri İçin, Polonya ve Belarus'un Doğal Özellikleri

Öz

Farklı kültürleri, toplumları ve medeniyetleri, farklı kıtaları, kentleri ve ülkeleri, farklı milletleri ve azınlıkları genç nesillere tanıtmak ve sevdirmek için, eğitimcilere, bilim uzmanlarına ve özellikle coğrafya öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir. Çünkü dünyayı tanımak, anlamak, korumak ve sahiplenmek, öncelikle farklı kültürleri, farklı milletleri, farklı kıta ve ülkeleri özümsemek ve sevmekten geçmektedir. Tanımadığımız dünyayı sevmeyiz ve benimseyemeyiz, sevmediğimiz bir dünyayı yeterince koruyamayız ve sahiplenemeyiz. Ülkeler coğrafyasının öncelikli görevlerinden birisi ülkeler ve halklar arasındaki benzer ve ortak yönleri ortaya koymak, önyargıları ve hoşgörüsüzlükleri törpülemek, milletleri ve devletleri birbirlerine yakınlaştırmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden sahada gözlem araştırması ve doküman analizinin kullanıldığı bu çalışmada, Polonya ve Beyaz Rusya'nın doğal özellikleri belli bir sıra halinde anlatıldıktan sonra kısa bir karşılaştırma da yapılmıştır. Polonya ve Beyaz Rusya'nın Baltık Denizi'ne erişiminin olması, bölgenin iklimini ve diğer doğal bileşenlerini etkileyen en önemli unsurlardandır.. Düz bir saha olması yanında gelişmiş bir drenaj ağı her iki ülke için de karakteristiktir. Tıpkı Polonya gibi Beyaz Rusya'nın da denizel ve karasal unsurlardan etkilenen ılımlı bir iklimi vardır ancak bu iki ülke, flora ve fauna özelliklerine farklılıklar gösterirler. Çalışma, akademik düzeyde verilen ülkeler coğrafyası derslerine veri sağlaması nedeniyle önemlidir.

Anahtar kelimeler: Coğrafi konum, doğal özellikler, Polonya, Belarus, ülkeler coğrafyası

¹ Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, onal@balikesir.edu.tr

² Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü eatasoy@uludag.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, selahicoskun@hotmail.com

1. Introduction

“Geography is a science that presents the characteristics of the spaces on earth and examines and explains these characteristics, the reasons for similarities and contrasts among different spaces and the rules that govern them” (Erinç, 1977). Geography explores the complex relationships between social and natural environment and it is a science of synthesis whose most prioritized research field is the interaction between society and the geographical environment by placing man and space in the focus of its exploration, hence, geography is the science of space before anything else. Space is constant, limited and variable. Anatolian peninsula, Japanese state, Cyprus Island and African continent are constant, but limited and variable spaces. While the limits of the spaces are determined by different physical factors such as seas, oceans, valleys, mountains and rivers and by political factors such as state borders; internal changes on spaces are determined by internal forces, external forces and human activities (Atasoy, 2004).

One of the priority functions of world regional geography is to address and explore the similarities and common features as well as contrasts and differences. In other words, regional geography should not confine itself to examine physical, human and economic characteristics of different countries but should present their achievements, positive aspects and differences while examining

their failures, negative aspects and problems with the same rigor; i.e. regional geography should include economic, ethnic, ecological, social, cultural, demographic and geopolitical problems as well. In short, regional geography should give wider coverage to “Critical Geography” and “Geographical Issues” (Atasoy, 2003).

Atalay’s view on the significance and function of world regional geography reflects a similar outlook: “To know the position and significance of a country in the world, to cooperate with it for the future, to prepare plans in the social, political and strategic fields and to develop various strategies is only possible via knowledge on other countries. Therefore, educators, bureaucrats and intellectual must have deep and detailed knowledge on regional geography. Especially politicians and educators should test the pulse of their countries on one hand and test the pulse of other countries on the other in order to achieve their tasks thoroughly and adequately” (Atalay, 1999).

1.1 Methodology

In this study, natural features of Poland and Belarus were explained in order to be used in the world regional geography lesson. The data of the study were collected using field observation and document analysis, which are qualitative research methods

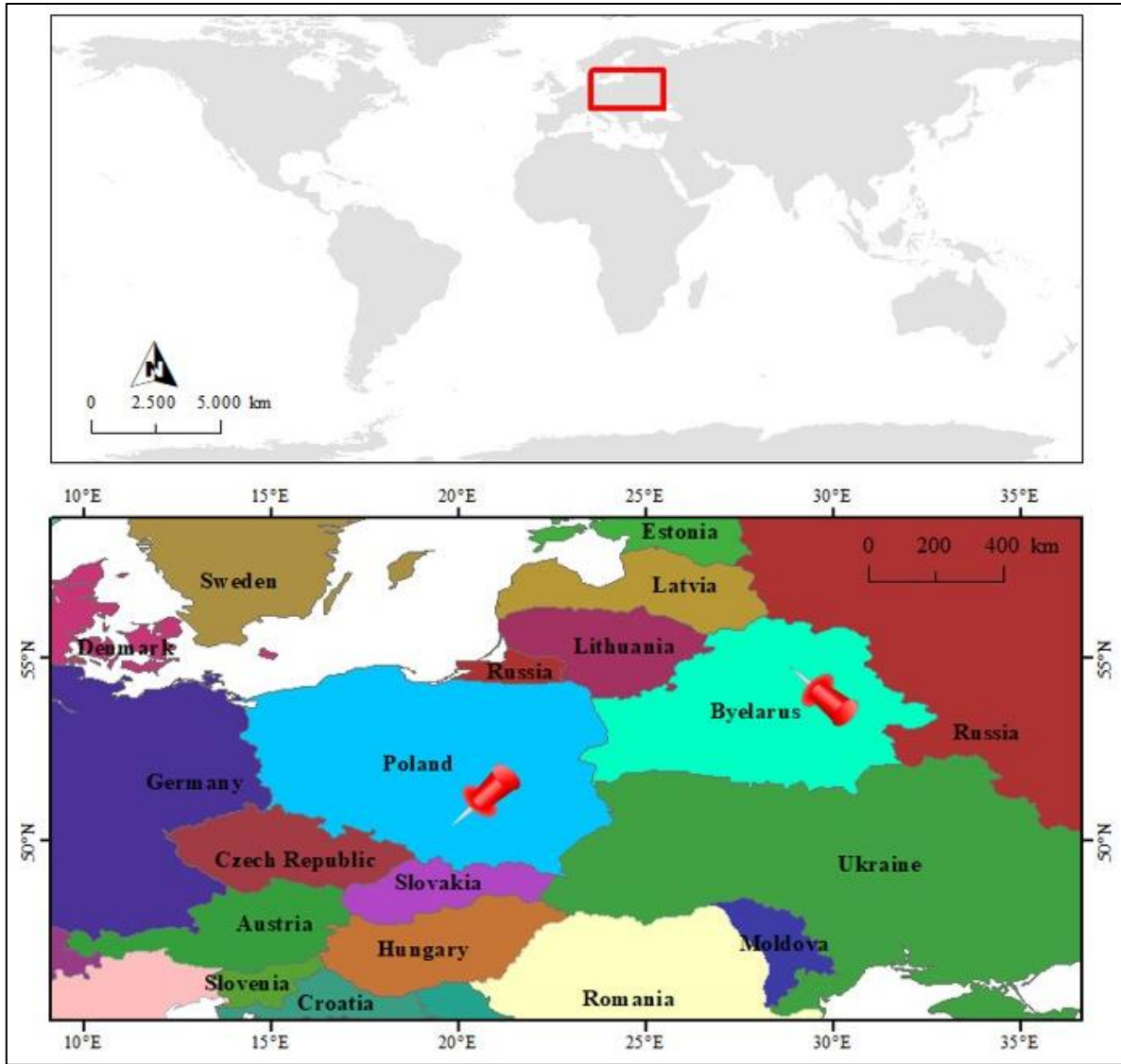

Figure 1. Location map of Poland and Belarus.

2. Naturel Features of Poland

The republic of Poland is situated in the central Europe. In the north it is washed by the Baltic Sea, in the west it is bordered with Germany, in the southwest with Czech Republic, in the South, with Slovakia, in the southeast – with the Ukraine, in the east – with Belarus, in the northeast – with Lithuania and Russia (Kaliningradsky district) (Figure 1). It is bordered with Denmark and Sweden through the economic zone in the Baltic Sea. Poland occupies the territory of 312679 km² and according to this index the country is on 69th place in the world and on

9th place in Europe (Homich K.A., 2004: 252). The length of Poland from north to south is 649 km, from west to east 689 km. It determines the variation of solar radiation intake and the day duration in the utmost parts of the country. Moreover it is reflected on country's climate. The characteristic feature of geographical position of Poland is its territory coincidence with the area of two large watersheds the Vistula and Odra (Figure 2). The state is divided on 16 voivodeships which are also divided on poviats and gmins (Poland tourism organization/PTO, 2017)

Figure 2. Physical Map of Poland.

The advantage of geographical position of Poland is determined by the fact that it is situated on the crossroads of transit routes (Western Europe – Russia and Baltic states – Black Sea region), and also by the neighbourhood of the centers which develop international tourism. The state is considered to be Eastland, which is situated in the Baltic Sea basin and possesses its south coast. Mostly Poland is plain country, lowlands occupy three fourth of all the territory. Only 3% of all Poland’s surface is higher than 500 m above sea level. The Western Carpathians (level difference is on the average 1100 m), the High Tatra (the highest point is Mount Risy (2499 m) and the Beskids are situated in the far south and southwest, the Sudety (up to 1602 m high, level difference is on the average 800 m) – in the southwest. The lowest point is situated in the delta of the Vistula (Zhuława) (Homich & Mozgovaya, 2010: 248) (Figure 2).

Alteration of lowlands and highlands is the characteristic feature of the relief. On the coast of the Baltic Sea coastal lowlands with

the height up to 50 m are situated. To the south Baltic Lake District with the heights from 100 to 300 m is situated. Numerous lakes are characterized it. Central lowlands with predomination of the heights from 50 to 150 m occupy the middle part of Poland. Ancient mountains and highlands are represented by the Sudety and also by the Krakovsko-Chenstohovskoy and Keletsko-Sandomirskoy highlands. To the south Precarpathian cupholes and the Carpathians distinct with the diversity of relief are situated (Figure 2).

Poland’s climate is principally moderate continental, on the coasts it is moderate marine. Geographical position in mid-latitudes between 49 and 55° of northern latitude, closeness to the Atlantic Ocean and the Baltic Sea, relief mostly the Carpathians influence the formation of the climate. Average temperature in July changes from +16,5°C on the coast to +19°C in the south. Average temperature in January changes from -1°C on the seashore to -4,5°C in the north-east. In summer temperatures

decrease to the north and in winter – to the north-east. Marine air mass adds gentleness to the climate. Prevailing winds in Poland are south-west, west and north-west (Homich K. , 2004). The meaning of east winds increases by approaching to the east. It increases in the whole country during winter period. West winds bring coolness, rains in summer and frosts in winter. East winds determine heat in summer and frost in winter. The amount of precipitations depends on sea level and differentiation of relief. The smallest amount (up to 500 mm) is in the Gdansk gulf, Malopolskaya lowland and Vistula valley from Modlina to Schvecha. The greatest amount of precipitations is in the mountain regions of the south (in the Tatry the amount of precipitations reaches 1800 mm) (Homich K. , 2004). There are more precipitations in summer than in winter. The winter is mild with often thaw, in the mountains the winter is snowy and sunny, which is good for the development of winter sports. May frost, early spring and late autumn are the peculiarities of polish climate.

There are 5 climatic regions on the territory of Poland:

- ✓ The Carpathians and the Sudety: mountain climate with a great amount of precipitations (snow) and sunny winter.
- ✓ The Schlenskaya lowland and Precarpathian valley, where is warm summer and long vegetation period. The winters in the Precarpathian valley are frosty, but in the Schlenskaya lowland – mild.
- ✓ The Malopolskaya, Lubelskaya and Rostochka highlands are characterized by severe winter and warm summer.
- ✓ The Velkopolskaya and Mazovetskaya lowlands are mild in winter becoming even milder and shorter to the west. The weather in the Lake district is colder than in the other part of the country.
- ✓ The Baltic seashore is characterized by mild climate with quite cold spring and warm autumn.
- ✓ The relief and climate of Poland is favourable for the development of

swimming-offshore, therapeutic and ski resorts.

The country has considerable water resources and also has a well-developed hydrographic network represented by numerous rivers, lakes, reservoirs and canals. In the north Poland is washed by the Baltic Sea. The length of water ways is 19000 km, 4800 km out of them is navigable. The longest rivers of the country are the Vistula – 1047 km, Varta – 808 km, Odra – 854 km, Bug – 772 km (Homich K. , 2004). High spring water rise is typical for the rivers in Poland. It is usually in March and April and is connected with snow melting. The second water rise is in the end of June and July. It is caused by heavy rains in the mountains, in the watershed of the Vistula and Odra. Summer stream rise is also observed in the mountain rivers of the Carpathians.

The largest lakes of Poland are Sniardvi – 113,8 km², Lebsko – 71,4 km², Marmi – 104,9 km². Glacial lakes are widespread in the lake district. Karst lakes (Piasechne), relic lakes of marine origin are found in Poland. The largest of them is Lebsko. There are also dune lakes. They were formed in the deep lowlands between the dunes as a result of the flowing springing or in the blowout cupholes between the dunes. The most important canals in Poland are Ostrudsko-Elblongsky – 62,5 km (151,7 km), Gurnotetsky – 25 km (114,6 km), Augustousky – 36,1 km (80 km). More than 90 reservoirs are counted. The largest reservoir in the area is Vlotslavskoe on the river Vistula (Homich & Mozgovaya, 2010).

Soddy-podzolic soils occupy more than the half of the territory. Brown soils are on the second place of the expansion. There are alluvial soils, peat-bog soils, carbonate soils, black soils, etc. There is a broad-leaved forest in the west of Poland, needle-leaved forest in the east, mixing with each other. There are some kinds of steppe vegetation in the south-east of the country. Forests occupy 28,6% of the whole territory. 0,23 hectare of forest covered lands is per one person, which is lower than average European level (Worldatlas, 2017). The

amount of woodland is represented in Table 1. The main wood species of Poland are a pine, oak, birch and wild ash. There is a fur-tree, fir, larch, yew in the mountains. There is a north-east border of beech, Durmask oak proliferation, a north border of large-leaved

linden proliferation. The south border of Swedish ash stretches along the shore of the Baltic Sea. Belovezhskaya, Avgustovskaya and Kampinoskaya Pushcha occupy a significant territory (Atasoy & Wendt, 2017).

Table 1. Forest-Land in Europe

Country	Total acres of country's territory, thousand hectares	Forest covered acres, thousand hectares	Forest-land, percentage	Population, thousand people (2010 year)	Forest covered lands per person, hectare/person
Finland	33 814	21 883	64,7	5 363,62	4,08
Sweden	45 218	27 264	60,3	9 379,12	2,91
Belarus	20 756	9400	45,3	9 465,40	0,99
Italy	30 132	9857	32,7	60 483,52	0,16
Germany	35 702	10 740	30,1	81 702,33	0,13
Poland	31 268	8942	28,6	38187,49	0,23
France	54 919	15 156	27,6	64 876,62	0,23
Norway	32 376	8710	26,9	4 885,24	1,78
Spain	50 596	13 509	26,7	46 081,57	0,29

Resource: <http://www.worldbank.org/>, <http://atmwood.com>

The fauna is represented by more than 400 species of vertebrate and 200 species of birds. It is worth emphasize European bison that inhabit Belovezhskaya, Boreiskaya, Kniazhinskaya Pushcha and Beschady. There are also deer, roes, dappled deer, wild boars, hares, foxes, badgers, martens and beavers in Poland. The largest representative of the fauna is elk, the main living area of which is Bebrzhansky bogs. Marmots can be found in arduous Tatry. There are brown bears and wild cats in mountain forests (Homich K. , 2004). Lake landscape is the habitat of different species of ducks, swans and wild geese. Black storks, cranes, herons and birds of prey, for example eagle rays, golden eagles and ospreys, inhabit swamps. Owls, buzzards, windhovers and hawks are found

in any part of the country. Lakes are rich in fish: perches and breams. Crayfish are found in some rivers and lakes (Simonia, 2004). The network of specially protected natural areas is formed to preserve biological and landscape diversity in Poland. It is a resource basement for ecological tourism development determining its territorial organization. Specially protected areas occupy 32,5% of the whole territory (Homich K.A, 2004).

There are 25 national parks in Poland. Their total area is 300 thousand hectares (1% of the whole territory). Mostly visited parks are Babegursky, Belovezhsky, Bebrzhansky, Beschansky, Bory Tuholske, Dravensky, Gorchansky, Volinsky, West Carpathians, West Poleskie, etc. There are 650 reserves in

the country. The status of Ramsky property has 13 natural objects, the status of territories important for birds has 80 objects. Besides, protective measures concern 7 thousand natural objects – separate trees (for example millenary oaks), walkways, rocks, rock shelters and caves, glacial boulders circled more than 10 meters (Gaidukevich, 2003). The diversity of flora and fauna and well-developed network of specially protected natural areas are factors for the development of ecological, hunting, fishing and sightseeing tourism in the country. Unique natural objects (Belovezhskaya pushcha is the greatest woodland in Europe, Slovinsky national park with moving dunes) have the status of international objects of ecological tourism. Thus, Belovezhskaya pushcha is presented in the UNESCO list of world heritage objects, Slovinsky national park is included in the list of world biosphere reserves of UNESCO, lake

Luknaino is included in the list of biosphere reserves of international importance, Vigersky national park with lake Vigma is in the worldwide program of water ecosystem protection AQUA (PTO, 2017).

3. Naturel Features of Belarus

The Republic of Belarus is situated in the middle of Europe. It borders with Russia, Ukraine, Poland, Lithuania, and Latvia. The republic is related to the countries with mid territory. Total area of Belarus is 207,6 thousand km², it is no more than 2% of the total area of Europe. Belarus is on 13th place among European countries areally. Belarus occupies rather dense territory. It is 560 km from north to south and 650 km from west to east (Figure 3). The republic is situated within moderate geographical belt between 51 and 56° northern latitude (Brilevsky & Smoliakov, 2012)

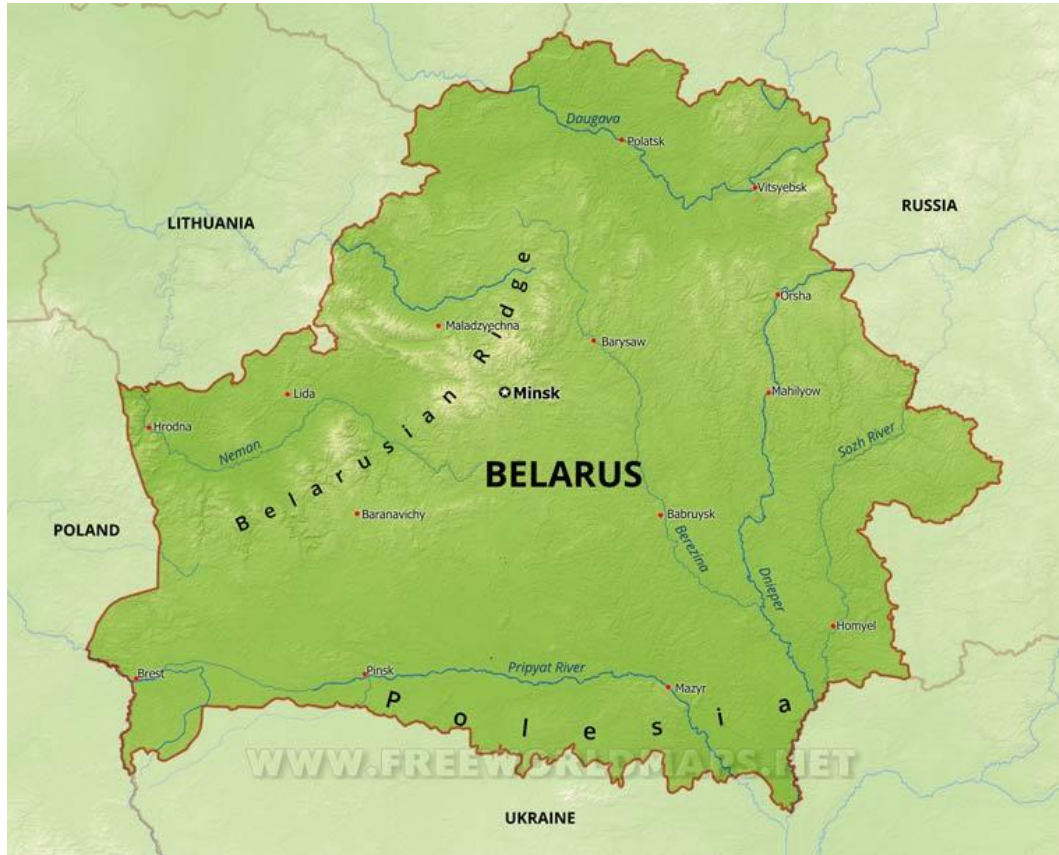

Figure 3. Physical Map of Belarus.

Belarus is situated within Russian valley, drainage divide of the Baltic and Black seas. The relief is characterized by domination of flat and undulating plains and hollows, river valleys and hollow-undulating complexes. Mid height is 160 meters. Maximum absolute height (mount Dzherzhinskaya) is in the Minsk highlands. Minimum absolute height is up to 80 meters in the river valley Neman on the border of Lithuania. The lowlands occupy about 30% of the territory of Belarus with absolute marks of height from 81 to 150 meters. They are characterized by flat relief with relatively small elevations (1-2 meters). Flatlands with absolute heights from 150 to 200 meters occupy more than half of the territory. The highlands occupy a bit more than 20% of the territory (Brilevsky & Smoliakov, 2012). They are crossed by river valleys, ravines and Cloughs (Figure 3).

Morphological characteristics and age of Belarussian relief change from north to south. Glacial relief with a great number of lakes, inland cupholes, flat marsh areas, hills, margin ridges is mostly developed in the northern part of the country. Aerial, glacial relief prevails in the central part. The system of margin highlands and plateau-like plains is developed here. Absolute height is 200-250 meters and higher. Aerial, glacial relief as well as alluvial and lake-alluvial relief is spread in the south of the country. Prevailing heights are 120-160 meters. 2-3 level alluvial land and 2 terraces above flood-plain are distinguished in the valleys of large rivers. Anthropogenic relief (open-pit mines, mounds, barrows, etc.) is often compared with natural forms of relief, they occupy 4-5% of the whole territory (P. Brouky, 2009).

Belarus has moderate continental climate with comparatively warm winter and summer, considerably long vegetation period and sufficient amount of precipitation. Its main characteristics are predominated by the position of the country in mid-latitudes, absence of mountains, relative distance from the Atlantic Ocean. Incidence angle of sun beams, day and sun glow duration, the amount of sun radiation are determined by the position of Belarus between 51 and 56° of northern

latitude. During the year incidence angle of sun beams at noon changes on 47°, day duration – more than 10 hours. Annual sums of radiation balance change within 1300 and 2000 mj/m², increasing from north-east to south-west. Annual rate of total solar radiation is increasing from north to south, from 3500 to 4100 mj/m². Gradual increase in the temperature from north-east to south-west (in summer to southeast) is typical for heating rate in Belarus. Average annual temperature in this direction changes from 4,5 to 7°C, average monthly temperature of July increases from 17 to 18,5°C, January – from -8 to 4,5°C. The winds influence the weather formation in Belarus. In winter south-west and west winds prevail in the country, in spring – southeast winds, in summer – northwest, in autumn – west. Gentle winds (2-5 m/s) are most typical for Belarus, their frequency is 60-70% (Brouky, 2010). Changeable and unstable weather with unfavourable weather conditions (frosts, droughts, etc.) is closely connected with geographical position of the country.

The territory of Belarus serves as a watershed of the Baltic and Black seas. Approximately 55% of stream flow comes to the rivers of the Black basin and 45% - the Baltic basin. There are more than 20,8 thousand rivers and streams which form the river network of 90,6 thousand kilometres in Belarus. The largest rivers are Neman, Berezina, Vilia (begins in Belarus), West Dvina, Dnepr, Sozh, Pripiat, Gorin, West Bug (transitional). River valleys occupy mostly 10% of the whole territory. Average density of river network is 0,44 km/km². River falls change from 0,1 to 2-3%. Current speed of large and middle rivers is not high, 0,5-0,7 m/s. The main power source is precipitations. Obvious spring overflow (duration is 30-120 days) and comparatively stable summer-autumn (160-205 days) and winter (85-110 days) low-water period are typical for the rivers behaviour. Low water periods are broken by overflows as a result of rains and thaws (Brouky, 2010). Spring overflow if the water rises higher than normal levels sometimes leads to floods.

There are 11 thousand lakes total area of which is 1,6 thousand km² in Belarus. Most lakes are situated in the northern part of the republic (Belarussian lake district), in the basin of the West Dvina and Neman, and also in the southern part (Belarussian Polesie). The largest lakes are Naroch (total area is 79,2 km²), Osveiskoe, Chervonoe, Lukomskoe, Driviaty, Nescherdo. The deepest ones are Dolgoe (depth is 53,7 m), Richi, Ginkovo, Voloso Juzhny, Bolduk. Creation of the most lakes of Belarussian lake district is connected with the activity of lake glacier and its ice waters (Figure 1). Glacial lake hollows are various: barrier (Naroch, Miadel, etc.), rill (Senno, Bolguk), pot-holes (Rudakovo, Svito), thermocast (Lisitskoe, Kanashy) (Brouky, 2010). The hollows in Polesia are more young, mainly oxbow, karst (Vulka, etc.), flooding lakes (Chervonoe, etc.).

More than 150 reservoirs and 1,4 thousand ponds are created in Belarus. The largest reservoirs are Vileiskoe, Zaslavskoe, Krasnoslobodskoe, Soligorskoe, Lubanskoe, etc. As a result of a large-scale melioration 3,4 million hectares of swamps and waterlogged lands are drained, about 170 thousand kilometres of soil reclamation canals are built. Dnepro-Bugsky, Avgustovsky, Oginsky and other canals are created for the connection of navigable rivers. Modern natural green cover of Belarus is represented by forest, meadow and swamp types of vegetation. The type of green cover is predetermined by the specific geographical position of the territory: from north to south it loses boreal layout, eastern European needle-leaved forests of south-taiga and taiga types change into broad-leaved forests of central European type.

Forest vegetation is represented by pine (58,3% of the forest covered area), birch (15,4%), fir (9,4%), sticky alder (8,5%), broad-leaved, mainly oak (4,1%), asp (2,9%) forests. The subzone of oak-taiga forests takes northern part of the republic. Pine forests with the high spread of fir trees predominate in it. There are birch, asp trees. The subzone of hornbeam oak taiga forests occupies the central part of Belarus between the northern

border of hornbeam and the southern border of complete fir expansion. Forest vegetation is characterized by the combination of conifer and hardwood forests. Total area of fir forests decreases to the south. They are changed by hardwood fir and broad-leaved forests. The subzone of hardwood pine forests is typical for Belarussian Polesie. There are pines, oaks, rare hornbeams in the forests. Oak forests with hornbeams and ashes are well spread. Sticky alder and bushy birch forests occupy large areas in the hollow marshes (Brouky, Nature of Belarus, plants, mushrooms, animals, 2014).

Meadow vegetation of the republic is presented mainly by dry (47,8%) and noninundated lowland (43,5%) meadows; total area of flood meadows is insignificant, 3,7% of the whole meadows (Brouky, Nature of Belarus, plants, mushrooms, animals, 2014). Swamp vegetation is characterized by forest grasses, grass-moss and moss phytocenosis. Vascular plants are presented by 1476 local species, moss ones include 430 species, lichens – 470 species, weeds – 2200 species. Grass plants are considered to be the most numerous ones in Belarus. Most part of flora is local.

The structure of biological animal diversity in Belarus is still not completely explored. There are 81 species of mammals (325 species of birds, 7 species of reptiles, 13 species of amphibians, about 70 species of fish, 3 species of lampreys) (Brouky, Nature of Belarus, plants, mushrooms, animals, 2014). The data about the amount of invertebrate species (30 thousand) is ratable. Forest inhabitants are distinguished by the most variety. Animal world of broad-leaved forests, especially oak forests, is particularly rich. There are royal stags, bisons, some species of bats, jays, dormice, hickwalls and grey-headed woodpeckers, nuthatches, etc. Elements of taiga fauna such as common martens, crossbills, bullfinches, golden-crested kinglets are typical for fir woods.

Belarus is considered to be one of the main reservations of high bogs of Europe. There are numerous amphibians (frogs), reptiles (water snakes and adders), birds (ducks, curlews, herons, etc.) in the bogs. There are numerous field voles, mice, European hares, quails, weasels and ermines on the meadows. Animal distribution is determined by the type of the green cover, ways of land use and level of synantropization of the different regions of Belarus. Thus, similarities and differences are estimated while analysing natural features of Poland and Belarus.

There are four national parks in Belarus: Bialowieza Forest, Naroch National Park, Braslav Lakes, Pripyat National Park, and two reserves: Berezinsky and Polesye Radiation and Ecology Reserve. The most famous and largest national park is the “Bialowieza Forest”, located in the Brest region. It is the largest remnant of the relic primeval lowland forest in Europe. In 1992, UNESCO’s decision was to include the State National Park “Bialowieza Forest” in the World Heritage List. Bialowieza Forest has a number of species of plants and animals unique in Europe. In this national park, there are hundreds of old oak trees, whose age is more than 500 years. There also natural habitat of the European Bison.

4. Result

While world regional geography teachers analyse the causes and results of global and regional problems, they should have students grasp that events and problems can be approached by using various outlooks, different thoughts and viewpoints. They should also train students to become individuals who can learn and make deductions from these problems; compare different regions and countries; objectively examine the advantages and disadvantages of these countries; make sound connections between the problems of the country and global problems and freely create individual worlds in their own heads.

If it makes a general comparison of Poland and Belarus examined in this study; Both Poland and Belarus reflect the general physical characteristics of Europe with their simple shape and wide plains. Both countries have a mild climate feature due to the effect of marine climate, but the temperature values of Poland are higher than Belarus due to the proximity to the sea. Both Flora and Fauna are very rich in both Poland and Belarus. Especially in terms of protected areas, it can be said that both countries are very sensitive.

Literature

Atasoy, E., & Wendt, J. A. (2017). *The Republic of Poland, with the light of social sciences*. İstanbul: Beta.

Brilevsky, M., & Smoliakov, G. (2012). *Geography of Belarus*. Minsk: Narodnaya asveta.

Brouky, P. (2010). Nature of Belarus / Climate and Water. In *Belarussian Encyclopedia* (Vol. 2, p. 504). Minsk.

Brouky, P. (2014). Nature of Belarus, plants, mushrooms, animals. In *Belarussian Encyclopedia* (Vol. 3, p. 464). Minsk.

Gaidukevich, L. (2003). *Geography of the international tourism. Foreign countries*. Minsk: Aversev.

Homich, K. (2004). *Geography of the international tourism of Poland. Geographical differantiation of polish tourism product on the outbound tourism market of the Republic of Belarus as priority strategy of tourist exchange optimization between Belarus and Poland*. Minsk: BSU.

Homich, S., & Mozgovaya, O. (2010). *Geography of the international tourism. Modul «Europe»*. Minsk: BSU.

organizasyon, P. t. (2017, 10 01). *Polish national tourist portal*. Retrieved from [//www.poland.travel/en](http://www.poland.travel/en)

P. Brouky. (2009). Nature of Belarus: encyclopedia, vol. 1 Earth and mineral resources. In *Belarussian Encylopeia* (p. 461). Minsk.

Simonia, N. (2004). *Encyclopedia of the world countries Econmic.*

Worldatlas. (2017, 10 1). *Poland.* Retrieved from Worldatlas:

<http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/pl.htm>

Marka Deneyiminin Güven, Tatmin ve Bağlılığa Etkisi

Kamile Çetin¹

Öz

Günümüzün yoğun rekabet pazarında tüketici ve markalar ile yaşamış oldukları deneyimler önemli bir kavram haline dönüşmüş, markalar ile yapılan her olumlu iletişim güven, tatmin ve bunun sonucunda da sektör için olumlu sonuçları doğurmuştur. Bunun sonucunda ise markalara karşı oluşan bağlılık gerçekleşmiştir. Çalışmada; tüketicilerin markalar ile olan deneyimlerinin, marka güveni, bağlılığı ve tatmini ile olan ilişkisini belirleyebilmek amaçlanmıştır. Oluşturulan hipotezleri test etmek üzere 252 kişiye elektronik ortamda toplanan veriler doğrultusunda, doğrusal regresyon analizi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız t-testi uygulanmıştır. Çalışmada marka deneyiminin marka bağlılığı, güveni ve tatmini üzerinde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Demografik değişkenlerden meslek ve marka deneyimi arasında da istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber; marka deneyimi ile eğitim, gelir düzeyi, yaş ve medeni durum arasında anlamlı ilişkinin olmadığı yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka deneyimi, marka bağlılığı, marka güveni, marka tatmini

Brand Experience Effects On Trust, Satisfaction And Context

Abstract

Consumers and their brand experiences have become an important concept in today's intensive competition in the market and every positive communication established with brands have resulted in trust, satisfaction and therefore favorable outcomes for the sector. As a result of this, brand loyalty has been realized. In this study; it is aimed to determine the relationship between consumers' brand experiences with brand trust, loyalty and satisfaction. In order to test the hypotheses, developed, linear regression analysis, one-way analysis of variance (ANOVA) and independent t-test were applied to data collected from 252 participants in electronic media. The study concluded that the brand experience had a significant effect on brand loyalty, trust and satisfaction. It was also determined that there is a statistically significant relationship between occupation, one of demographic variables, and brand experience. However, it was revealed that there is no statistically significant relationship between brand experience and education, income level, age and marital status as a result of this study.

Keywords: Brand experience, brand loyalty, brand trust, brand satisfaction

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı Mezunlu, kamilecetin77@gmail.com

Giriş

Geçmişte tüketici pazarlamasında sadakat, tüketici memnuniyeti ile eş değer tutulmuştur. Markalar tüketicilerini tatmin ederse, onların kendilerine bağlanacaklarını düşünmekteydi. Bundan dolayı daha iyi ve kaliteli bir ürün ya da hizmet, kalite üzerine kurulmuştur. Günümüzde memnuniyet ve kalite halen beklenen bir koşuldur. Ancak, kıyasıya rekabetle birlikte tüketicilerin kendilerini memnun eden markalara sadık kalamadıkları görülmektedir. Bir markanın müşterisi tarafından fiyat unsuru gözetmeksizin tekrar tercih edilip edilmediği ya da tercih edilme sıklığı, markanın müşterisinin tercih listesinde kaçınıcı sırada olduğu, markanın bağlılığı hakkında fikir vermektedir (Sakinç 2014: 61).

Markalara karşı oluşturulan güven, değer için önemlidir. Tüketicilere ürün ya da hizmeti sadece sağlamakla yetinmemek, aynı zamanda da tüketicilerin farklı tatminlerde buluşmalarını sağlamak gerekmektedir. Bunun yolunun ise tüketicilerin demografik faktörlerini de göz önünde bulundurarak onların ne istediklerini keşfetmekten geçtiği bilinmelidir. Marka tercihlerinde, yaş, cinsiyet, medeni hal, gelir, eğitim ve meslek gibi farklılıkların etkili olduğu ve yaşam tarzının, elle tutulamayan hislere, duyulara hitap eden, güven, memnuniyet, müşteri değeri ve bağlılığı gibi özellikler maddi özelliklerin yerine geçtiği (Güven 2009: 11) unutulmamalıdır. Aynı tatmin edici hisleri tekrardan yaşamak için deneyimlemek gereklidir. Tekrar eden davranışlar, alışkanlıklara dönüşür ve onlardan vazgeçmek zorlaşır. Bunun olumlu sonucu ise markalara karşı oluşan bağlılıktır. Tüketicilerin markalar ile kullanım esnasında yaşamış oldukları deneyim önemlidir. Sektörde markaların rakip markalarla rekabet edilebilirliğini sürdürebilme çabalarında, tüketici ve markalar ile ilgili olumlu bir

deneyim yaratabilmeleri gerekmektedir. Sektör tüketicilerine markaları ile tatmin yaşatabilir ve bunun sonucunda da markalarına güven oluşturabilirlerse bağlı tüketiciler yaratılabilecek ve bağlılıkların sürekliliği sağlanarak markaların tercih edilebilirliğini sağlayabileceklerdir.

KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Marka Deneyimi

"Bir mal ya da hizmeti kullanan tüketiciler, o mal ya da hizmetten daha üst düzeyde fayda sağlamak için, onda ne gibi özellik ve işlevlerin bulunması gerektiğini, deneyimlerine dayanarak üreticiden daha iyi bilebilirler" (İsmailoğlu 2013: 44).

"Deneyim, müşteri katılımı ve çevresel ilişkiden olan" (Joseph & Gilmore 1998) "markanın tasarımı, kimliği, ambalajı, iletişimi gibi uyaranlar ile oluşan" (Brakus, Schmitt, & Zarantonello 2009) tüketiciyi sosyal, fiziksel ve duygusal açılardan etkileyen, "sadece müşterinin zihninde var olması sebebiyle kişisel olan" (Johnston & Kong 2011) ekonomik çıktılar (Joseph & Gilmore 1998) şeklinde oluşan bir kavram olarak görülmektedir.

Genel bir ifadeyle deneyim; "ürün deneyimleri, hizmet deneyimleri, estetik deneyimler, alış- veriş deneyimleri, marka deneyimleri ve tüketici deneyimleri" (Şahin 2011: 42) olmak üzere farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Markalar ve tüketiciler arasında duygusal olarak yaratılan bağ tüketicilerde olumlu bir takım deneyimler yaşatarak markalara karlı oluşan bağlılığı sağlayacaktır. Tüketiciler herhangi bir markaya bağlanacakları zaman öncelikle markalarda, bekledikleri ölçütlerin, hedeflerin ve tutarlılıkların o ürün ya da hizmette olmasını tercih ederler. Markaların onlara sağlayacakları fayda, hedef ve beklentilerdeki tutarlılıklarında yaşamış oldukları deneyimler, ona karşı güven oluşturacaktır. Markayı tanıdıkça ve tatmin oldukça, ürün ya da hizmete karşı oluşan güven ve tatmin duygusu artacaktır.

Deneyim bir bütündür. Bir tüketicinin ürün ya da hizmeti, satın alım öncesinde etkili olan kişisel faktörler (cinsiyet, yaş, eğitim, vb), ekonomik faktörler (gelir vb.), psikolojik faktörler (kişilik, tutum ve inançlar vb.) ve sosyolojik faktörler satınalma sürecinde etkili olurken, alışveriş ve tüketim sonrasına kadar geçen süreç zincirin her aşamasından elde ettiği değer toplamı deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Satınalma davranışına yönelecek olan tüketici, marka ile olan temasına geçtiği andan itibaren deneyimlemeye başlar. "Tüm bu süreç yaşanırken müşteriye memnun etmek, güveni sağlamak ve onun tekrardan satın alma kararına yöneltebilmek için "müşterinin beklenti ve isteklerinin çok iyi anlaşılması gereklidir" (Eraslan2006:138). Tüketici marka deneyimini çeşitli şekillerde "duyumsal (görme, işitme, koklama, tat ve dokunma duyularıyla), duyguları ile markaya tepki vererek ve sosyal ortamlarda markanın etkilerine katılarak yaşar" (Barış 2004: 21).

Deneyimsel tüketim kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemlidir. Bir kimsenin herhangi bir şekilde, bir markanın düzenlemiş olduğu bir faaliyete katılması, reklamına maruz kalması, web sayfasını ziyaret etmesi, o markayı kullanan birinden markaya yönelik bilgiler alması, o markanın logosunu görmesi veya ismini duyması vb. tüm olaylar, o marka ile deneyim yaşanması ile sonuçlanmaktadır (Başer 2011: 88). "Müşteriler, markayı çoğunlukla daha önceden kullanmış ve "markanın özellikleri, inanılabilirliği konusunu sıklıkla iyi bir şekilde değerlendirmiştir" (Doyle 2003: 398).

Marka deneyimi ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda; Öztürkcan & Kervenonel (2008) yaptığı çalışmada bireyle etkileşimde canlı bir marka deneyimi yaşanabilirse, ait olduğu markayı tüketicinin tekrar tercih edeceğini ve Batı'nın çalışmasında (2009) insanların artık alışveriş tercihlerini daha önce edindikleri deneyimler doğrultusunda yaptıkları görüşü üzerine yapılmış bir tüketim yaklaşımının olduğu görüşünü savunmuştur. Tüketicilerin marka ile temas etmiş olduğu her alan, her faktör ve deneyim markayı tekrardan tercih

etmesinde etkilidir. Çünkü tüketicilerin zihninde kalan sadece markalar ile olan deneyimdir. "Satın alma davranışları açısından üniversite öğrencileri arasında marka bağımlılığının önemi" adlı Türkay (2011: 75) ın yaptığı çalışma incelendiğinde üniversite öğrencilerinin cep telefonu satınalma tercihlerini incelenmiş olup, çalışmanın sonucunda öğrencilerin daha önceden deneyimlediği cep telefonu markalarına karşı güvensizlik ve tatminsizliğin olduğu sonucuna varılmıştır. Kohen (2015)'in yaptığı çalışmada ise "Türkiye çağrı merkezi müşteri deneyimi" araştırmasında çağrı merkezi ile oluşan deneyimden memnun kalan tüketici/müşteriler, markaya karşı olan bağlılıklarını sürdürmeye devam ettirmekte oldukları ve araştırmada her iki kişiden birinin (%53) markayı başkalarına tavsiye edebileceğini belirtirken, markaya bağlılığını kaybedenlerin yüzde 81'i, bunda çağrı merkezi deneyiminin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ve yine (Alemdar: 2010)'ın araştırmasında da, duygusal markalamada ürün ve fiyata bağlı yaratılan değer yanında, marka deneyimleri ile de yaratılabileceği sonucuna varılmıştır. Marka deneyiminin marka bileşimleri ve tüketicilerin demografik özellikleri ile önemli bir etkileşimde olduğu unutulmamalıdır.

Marka Bağlılığı ve Deneyimi

Tüketicilerin aynı markaya karşı tekrar eden ürün ya da hizmetleri satın alma isteği markaya ilişkin psikolojik ya da demografik nedenlere dayanmaktadır. Marka kendini tarif etmek, imaj oluşturmak ve bir bakıma da kimlik kazanmaktır. Marka bağlılığı "müşterinin daha önceden satın aldığı markayı bir memnuniyet açıklaması olarak tekrar satın alması olarak tanımlanabilir" (Ar 2004: 90). Marka bağlılığının işletmeler için önemli sonuçları bulunmaktadır. Markalara karşı oluşan bağlılıkta, ürünü ya da hizmetin bir kere satın alınması değil, sürekli satın alınma sağlanarak her zaman tüketicilerde olumlu fikirlerin oluşmasını sağlamalıdır. Markaya karşı bağlılığı yüksek olan tüketiciler, diğer markaları zorunlu olmadıkça satın almaktan

kaçınırlar. Her bir marka, farklı bir tüketici tanınırlığı oluşturur. Markalar tüketicilerine "değer katan bir vaat sunabildikleri ve bunu etkili bir şekilde yerine getirebildikleri takdirde marka bağlılığı (sadakati) oluşturabilmektedirler" (Eraslan 2006: 138). Bundan dolayıdır ki üretilen hizmet ya da markanın, üreticilerin kendi gözleri ile değil de onu tercih edenin gözü ile görüp tüketicinin talep ettiği özelliklere uygun olan ürünlerin oluşturulması ve deneyimlerin olumlu olması amaçlanmalıdır. Çünkü "temel bir ihtiyacı karşılayan bir ürün ve onu temsil eden isim yani marka, insan zihninde yer ettikten sonra onu yerinden etmek oldukça güçtür" (İlgüner 2006: 69).

Literatürde marka bağlılığını etkileyen faktörler incelendiğinde; markaların ünü, markalardan beklentiler, markaların tüketici zihninde oluşturmuş oldukları yeterlilikler, marka beğenisi, markalarla yaşanan tatmin duygusu, güven, marka tanınırlığı ve marka deneyimi tercihlerinde etkili olmaktadır. Marka tanınırlığı, tüketicinin değişik koşullar altında hatırlama ya da tekrar tanıma yeteneğini ifade eder (Yüksel & Yüksel 2005: 87). Fakat marka tercihinde yeterli bir güç oluşturmaz. Marka tercihinde; tüketici, markalar aracılığı ile ürün ya da hizmete dikkat çekmektedir. Bu aşama tüketicilerin marka ile ilgili deneyimler yaşadığı ve sonrasında ise bağlılıkların oluşacağı aşamadır. Tüketici araçlardan, mağazalardan, internet ve sipariş yolu ile ürüne ulaşmak için çaba sarf eder. Markalarda deneyim oluşturulması ve doğru kullanılması bağlılık için önemlidir. Tüketicinin geçmişte aynı ürün ya hizmeti kullanması sonucu edindiği tecrübeler markalar ile yaşamış olduğu deneyimler arttıkça markayı daha iyi anlayacak ve bağlılığı artacaktır. Markalar ile kurulacak olan duygusal bağlar ve tüketicinin ihtiyaçlarının karşılanması gelecekte de o marka ya da ürünlerin tercih edilmesini sağlayacaktır. Bundan dolayıdır ki markalar ile doğru deneyimlerin oluşturulması markalar için önemlidir.

Literatürde, "ambalajlı dondurma sektöründe marka bağlılığına etki eden faktörler" incelendiğinde, marka güveni ve marka tatmininin "hem tutumsal sadakate hem de davranışsal sadakate yol açtığı ve kişide olumlu duygular geliştirdiğinde tekrar eden tüketimlerin olacağı" (Büyük, Erciş, & Türk 2014: 27) sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer çalışmada da, hazır giyim ürünlerini satın almak üzere internetteki alışveriş sitelerini tercih eden Doğu Anadolu bölgesindeki tüketiciler üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Bulgular neticesinde ise müşteri deneyimi ile müşteri bağlılığı arasında bir ilişkinin olduğu, marka tatmini yaşamış kişilerin bağlılıklarının daha kuvvetli oluşacağı sonucuna varılmıştır. (Akyüz 2014: 97).

Marka Tatmini ve Deneyim

Tatmin kavramı, pazarlama alanında en temel kavramlardan biri olarak görülmektedir. Literatür incelendiğinde, tüketicinin "bir mal ya da hizmetten tatmin olması; o mal ya da hizmetin fiili performansı ile tüketim öncesinde o mal ya da hizmetten umduğu performansı eşit ya da üstün olması demektir" (İsmailoğlu 2013: 28). Müşteri tatmini birçok tanımla ifade edilse de "sonuçta bireyin (müşterinin) algı ve değerlendirme ve deneyimlerine dayanan bir olgudur" (Boyuk & Küçük 2007: 286). Bununla birlikte "marka tatmini, marka bağlılığının gelişiminde rol oynadığı bilinmektedir" (Erge 2011: 53). Tüketicilerin kendi istek ve beklentileri doğrultusunda markaların sahip olduğu nitelikler arasındaki yakınlığın ya da uzaklığın bir sonucu olarak ortaya çıkacak ve "tüketici markayı kullandıktan sonra, marka verdiği sözleri tutarsa tüketicinin tatmini ve markaya duyduğu güven artacaktır" (Devrani Korkmaz 2009: 412).

Marka tatmininde unutulmaması gereken, tüketicilerin alacakları ürün ya da hizmetin önceden almış oldukları ürün ya da hizmetler karşılaştırılarak almasıdır. "Her alınan hizmet ya da mal bir sonraki hizmet için temel oluşturmaktadır" (Başer 2011: 22). Tatmin olmuş tüketiciler marka hakkında yaşamış

oldukları olumlu deneyimler sonucunda, olumlu söz ve duygular ile çevrelerine markaları daha iyi tanıttacak ve dolaylı olarak da farklı tüketicilerin de markalara yönelmesine yardımcı olması sağlanacaktır. Dolayısıyla bu alınan hizmet ya da mallar deneyim sağlanarak bağlı müşterilere dönüşecektir. "Bu doğrultuda tatminin, güven ve bağlılık aracılığıyla satın alma niyetini ve sadakati etkilediğini ortaya koymaktadır" (Özdemir & Koçak 2012: 134). "Müşteri bağlılığının, müşteri tatminiyle, müşteri tatmininin de müşteri memnuniyetinin sonucunda gerçekleştiği ve marka deneyimlerinin olduğu belirtilir. Bu bakımdan bağlılık "doğrudan tatmine dayandırılmakta ve ilişkilendirilmektedir" (Kılıç 1998: 40). Araştırmalar, "bir markanın ilk kez denenmesinden sonra duyulan memnuniyetin, yeni bir satın alma kararında, diğer alternatifler değerlendirilmeden, o markanın tercih edilmesine neden olduğunu göstermektedir" (Devrani Korkmaz 2009: 418).

Marka Güveni ve Deneyim

Markalar ile olan güven duygusu marka ile olan iletişimde çok önemlidir. Tüketiciler güvenmediği bir firmanın veya markanın ürünlerini satın almak istememektedirler. Güven; "bir markayı satın alma yönündeki niyetten önce markaya inanmaktır" (Eren & Erge 2012: 4456) şeklinde tanımlanabilir. Markaya karşı oluşan güven duygusu, kişilerin geçmişte markalar ya da ürünler ile yaşamış oldukları deneyimler doğrultusunda şekillenir. "Güven duyulan bir marka olmak, bağlı müşterileri beraberinde getireceğinden sürdürülebilir rekabetçi avantaj açısından oldukça önemlidir" (Çabuk & Orel 2008: 104). Tüketicilerin bireysel özellikleri ile markanın güven imajını değerlendirme sürecinde, marka ile yaşamış oldukları deneyimler oldukça önemlidir. Bu değerlendirmelerde, tüketim sonucu elde ettikleri deneyim, kullanım ya da memnuniyetle ilgili direkt ya da ağızdan ağza iletişim, markanın güvenilirliği ya da tanıtım yoluyla elde edilen dolaylı özelliklerden etkilenmektedir. "Tüketim sonucu elde

edilen deneyimler, güven kaynağı olarak daha fazla önem kazanır" (Onur 2011: 78). Çeşitli markalara karşı oluşturulan güven, iki farklı süreç sonucunda oluşabilmektedir. Bu süreçler; "güvenilirlik odaklı güven ve memnuniyet odaklı güven'dir. Güvenilirlik odaklı güven oluşumu, markanın imajı doğrultusunda geçmişten günümüze değin oluşturmuş olduğu izlenimler doğrultusunda şekillenmektedir. Memnuniyet odaklı güven ise müşterinin ilgili markanın bir ürününden ya da hizmetinden memnun kalması doğrultusunda şekillenmektedir" (Doğan & Özkara 2013: 8).

Tüketiciler markalar ile deneyimler sonucunda güvenmiş oldukları firmalardan satın alma faaliyetlerinde bulunurlar. Marka güveni tüketicilerin geçmiş deneyimleri ile zamanla gelişir. Bu güveni elde ettikten sonra ise, "tüketiciler güven duydukları markanın her şart ve her koşulda aynı davranacağını ve kendilerini memnun edeceğini düşünmektedirler" (Şahin 2011: 48). Şahin, (2011: 42) yapmış olduğu "Marka ve İletişimin Marka Sadakatine Etkisi" adlı çalışmasında, arabalar, cep telefonları ve spor ayakkabılar bağlamında deneyimin marka güvenini olumlu yönde etkilediği, tüketici ile marka arasında ilişkide güven duygusuna marka ile olan tecrübe sonucunda ulaşıldığı kanısına varılmış ve marka bağlılığının temelinde tüketicilerin o marka ile olan deneyimleri ve güveninin yer aldığı belirtilmiştir. Eğer markaya karşı tüketim deneyimleri olumluysa, güven yaratacağı, bunun sonucunda da markaya karşı oluşan güvenin etkisiyle bağlılık davranışının gelişeceği Türkay, (2011) yapılan çalışmasında belirlenmiştir.

Ay, Özbey, & Yıldız (2012: 10) in yapmış oldukları çalışmada, futbol takımlarında tüketici temelli marka değerini incelemiş, marka güveninin tutumsal bağlılık üzerinde olumlu yönde etkisi olduğunu ileri sürmüş "marka deneyiminden elde edilen sürekli yenilenen tatmin düzeylerinin de tüketicilerde markalara karşı bağlılık geliştireceği belirtilmiştir". Akkuş, Yapraklı, & Akkuş, (2014:423) online alışveriş yapan bireylerin yaşadığı deneyimlerin güveni

etkileyip etkilemediğini Erzurum ilinde yaşanan 440 kişi üzerinde çalışmış ve sonucunda ise satın alma kararını etkileyen müşterinin tercihlerinin belirlenmesinde deneyimin önemli olduğunu bilişsel deneyim ve duyuşsal deneyimsel durumun online güven üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özellikle de 31-40 yaş grubundaki tüketicilerin markaya güvenlerinin daha çok olduğu görülmüştür. Gürbüz & Doğan,(2013:239-258).

MARKA DENEYİMİNİN GÜVEN, TATMİN VE BAĞLILIĞA ETKİSİ

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı; bir ürün ya da marka seçiminde tüketicilerin markalar ile yaşamış oldukları deneyimlerinin, tatmin, bağlılık, güven ve sosyo- demografik değişkenler ile olan ilişkilerini analiz etmek amaçlanmıştır. Bu çalışma nicel bir metodolojiyi benimsemiştir. Bilgi toplama aracı olarak online anketler katılımcılara uygulanmıştır. Veriler çıkarımsal istatistiklerle yorumlanmıştır.

2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmayla tüketicilerin markalara karşı oluşturdukları satın alma davranışlarında marka deneyim algılarının oluşmasında (bağlılık, tatmin ve güven) değişkenlerinin etkileri ortaya çıkarılmıştır. Ardından tüketicilerin özellikle demografik özelliklerinin marka deneyim algılarındaki etkileri ortaya konulmuştur.

3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka güveni, tatmini ve marka bağlılığı üzerinde etkili olduğunu varsaymaktadır. Ayrıca marka deneyimlerinin algılanmasında tüketicilerin sosyo demografik özelliklerine göre, aralarında anlamlı farklılıkların olduğu düşünülmektedir.

H₁: Tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka tatmini üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka güveni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka bağlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Tüketicilerin cinsiyetine göre marka deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

H₅: Tüketicilerin mesleklerine göre marka deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

H₆: Tüketicilerin eğitim düzeyine göre marka deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

H₇: Tüketicilerin yaşlarına göre marka deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

H₈: Tüketicilerin aylık kişisel gelirlerine göre marka deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

H₉: Tüketicilerin medeni durumlarına göre marka deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

4. Araştırmanın Kısıtlılıkları

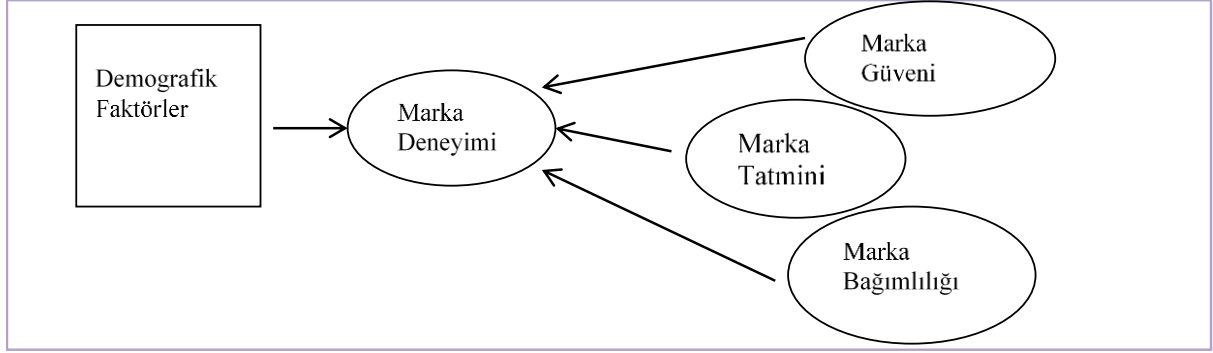
- Anketle toplanan verilerin güvenilirliği ve geçerliliği, veri toplamada kullanılan bu tekniğin özellikleri ile sınırlıdır.
- Araştırma verilerinin sadece online anket yöntemi ile toplanmış olması, mülakat, gözlem gibi tekniklerin kullanılmayışı çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.
- Karşılaşılan bir diğer kısıtlılık ise marka deneyiminin (güven ve marka bağlılığı ve tatmin) ile ilişkilerini inceleyen ve yapılan yerli çalışmaların yetersizliğidir.
- Yapılan çalışmanın dayanıklı tüketim malları arasında sayılan hazır giyim ürünlerinden sadece bir örnek (LC

Waikiki) markası referans olarak soruları yanıtlamışlardır.

- Anket verilerinde demografik özelliklerden cinsiyet incelendiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcılardan daha fazla ankete katılımın olması bir kısıtlılık olarak görülebilir.

5. Araştırmada Kullanılan Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde; araştırmanın dayandığı model ve hipotezler, anket formunun hazırlanması, örnekleme yöntemi, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkındaki bilgilere yer verilmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

5.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmada tüketicilere ulaşmanın son yıllarda kullanılan en etkili ve verimli yolunun internet olduğu düşünülmüştür. Web siteleri üzerinden yapılan ve herkesin erişimine açık olan elektronik ortamdaki anketlerde akademik çalışmaların veri toplanması ve analiz aşamasında daha kısa sürede, istenen anketlerin çok ucuza mal edilebileceği düşünülmüş, kısa bir sürede veri toplamak amacı ile markalar ile deneyim yaşamış tüketicilere uygulanmıştır. Online anket sisteminin eksik olan yanlarının olduğu da bilinmektedir. "Her soru tipine uygulanamaması, soru sayısının sınırlı olması, e-posta ile erişilen katılımcı sayısının sınırlı olması, raporlama ve saklama koşullarının güçlük oluşturması" (Kıncal, 2015, 725) gibi kısıtlı yönleri bulunmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın örneklem çerçevesi 252 tüketici online anket uygulanmış ve cevaplandırılmaları istenmiştir.

5.2. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırma için yapılmış olan anket daha önceden yapılmış olan araştırmalardan derlenmiştir. Marka tatmini ile ilgili ölçek sorularında (Oliver R. L., 1997, s. 460-469), marka deneyimi ile ilgili sorularında (Brakus, Schmitt, & Zarantonello, 2009)dan, marka güveni ile ilgili sorularda (Ballester, Delgado, & Aleman, 2005) tarafından yapılan çalışmalar uyarlanarak, (Başer, 2011) in kaynak olarak kullandığı "Tüketicilerin Marka Deneyimi Algısının Marka Güveni, Tatmini, Sadakati üzerine etkisi ve Bir Araştırma" doktora tezinde kullanılmıştır.

Anket formu tüketici katılımına yönelik iki soru, marka deneyimlerine yönelik oniki soru, marka tatminine yönelik altı soru, marka güvenini belirlemeye yönelik sekiz soru, marka bağlılığını ölçmeye yönelik dokuz soru, ifadede kullanılmıştır. Anket formunda tüketicilerin demografik düzeylerini belirlemeye yönelik altı soru sorulmuştur.

Anket formu hazırlandıktan sonra form ve online anket kişilere gönderilmiştir. Son olarak anket formunun içeriğinin ve anketin anlaşılabilirliğinin ölçülebilmesi için; anketler araştırmanın örnek kütesine uygulanmadan

online- anket yoluyla seçilen 25 kişiye uygulanmıştır. Yapılan bu ön test sonucu olarak anket üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmış ve ankete son şekli verilmiştir. Veriler SPSS 20 paket programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur.

5.3. Araştırmaya Konu Olan Markanın Seçimi

Çalışmada; ürün ya da marka seçiminde tüketim sektörü dikkate alınarak "LCWaikiki" bir giyim markası olarak seçilmiştir. LCWaikiki markası 1988 yılında temelleri atılarak 2017 yılına kadar devamlılığını ve piyasada tutunmayı başarabilmiştir. "İyi Giyinmek Herkesin Hakkı" felsefesi ile 36 ülkede 769 mağazada uygun fiyata ve kalitede ürünler sunmuştur." (<http://corporate.lcwaikiki.com/hakkimizda>) "LC Waikiki, hedef pazarı olan orta ve üst gelir grubuna yönelik olarak, Türkiye pazarının müşteri ihtiyaçlarını doğru olarak tespit etmiş ve bayan, erkek, bebek/ çocuk/ genç giyimi üzerine her türlü hazır giyim ürünlerini başarıyla üretmekte ve satışını gerçekleştirmektedir"(İnal, 2011). Rekabetin yoğun olarak yaşandığı pazarda ulusal ve uluslararası alanda hazır giyim sektöründe tüketiciler tarafından yoğun olarak markanın tercih edildiği düşünülmektedir.

5.4. Verilerin Çözümlemesi

Uygulanan ölçekten elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmıştır. Marka deneyiminin, bağlılık, tutum, güven ve demografik değişkenler değerlendirilerek toplanan verilerin tablolaştırılması yoluna gidilmiş ve bu tablolar yorumlanmıştır. Araştırma çerçevesinde uygulanan ankete ait veriler SPSS 20 paket programında incelenmiş ve elde edilen bilgiler çözümlenmiştir. Verilerin analizinde; t- testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) , post-hoc testlerinden Tukey HSD tekniği, regresyon analizi, Cronbach Alpha yöntemi ve faktör analizi kullanılmıştır.

6. Araştırmanın Bulguları Ve Değerlendirilmesi

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi araştırmanın genel bir ürün ya da marka seçiminde tüketicilerin markalar ile yaşamış oldukları deneyimlerinin, marka tatminine, bağlılığına, güvenine ve marka deneyiminin sosyo- demografik değişkenler ile olan ilişkisini belirlenmesidir. Bu amaca yönelik belirlenen problem ve alt problemler ile öne sürülen hipotezler, yapılan çalışmalar doğrultusunda netlik kazanmıştır. "Kavram olarak güvenilirlik, bir veriyi toplama tekniği ya da aracı ile aynı özelliğe dönük olarak aynı varlıklar üzerinde yapılan uygulama sonuçlarının birbirine yakın ya da birbiri ile tutarlı olma özelliğidir"(Kıncal,2015). Katılımcılara uygulanan ölçeğin güvenilirliği hesaplanmış ve Alpha katsayısı 0,874 olarak bulunmuştur. 0,874 >0,5 olduğundan uygulanan tutum ölçeğinin güvenilir sonuçlar verdiğini ve sonuçlardan doğru yaklaşımlar çıkarıldığı belirtilir. Bu değer güvenilirlik analizinde alt sınır olarak kabul edilen 0,70 değerinden oldukça yüksektir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek ve daha az sayıdaki değişkenlere ulaşabilmek adına çalışmalara faktör analizi uygulanmaktadır. Bu çalışmada mevcut literatürden alınan (Başer 2011) ölçeğinde 35 ifadeden oluşan bu yargıların araştırma modelindeki yapıya benzer bir faktör yapısında olup olmadıklarının ortaya çıkartılması amacıyla da faktör analizi uygulanması uygunlanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını oluşturmak üzere, doğrulayıcı faktör analizi yöntemi ve Varimax rotasyonu kullanılmış, keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki anlamlı korelasyonların düzeyini belirleyebilmek için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) yapılmıştır. Değişkenler arasında oluşan korelasyon azaldıkça faktör analizi sonuçlarına karşı oluşan güvende de azalma olacaktır. "Bu oranın .70' e eşit veya bu orandan büyük olması beklenir" (Hair ve diğerleri, 1998).

(Başer, 2011) in yapmış olduğu KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi sonucunda, KMO değeri (.881) olarak bulunmuştur. Bu değer

örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bartlett küresellik testi ana kütledeki değişkenlerin birbiriyle ilişkili olup olmadığı anlamak için Bartlett test sonucunda yaklaşık ki kare değeri (4530,389) anlamlılık ise (0,000) olarak bulunmuştur. Bu sebeple, araştırmadaki örnek büyüklüğü yeterlidir. $P(\text{olasılık}) = 0,000 < 0,01$ olduğundan dolayı bu koşullar altında faktör analizinin kullanılmasının uygunluğu ortaya çıkmıştır.

Faktör analizi sonucunda, toplam varyansın % 61 açıklayan 3 adet bağımsız faktör elde edilmiştir. Bu faktör analizi sonucunda elde edilen istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tabloda, birinci faktörünün toplam varyansın %21,989’unu, ikinci faktörünün toplam varyansın %19,672’ini, üçüncü faktörünün toplam varyansın %19,515’sini, marka deneyiminde açıkladığı görülmektedir. Marka sadakati ve marka güveni ölçeğinde keşfedici faktör analizi kullanılmış ve bir faktör altında analizler toplanmıştır.

Tablo 2: Marka Deneyimi Ölçeğine Yönelik Değişkenler İçin Uygulanan Faktör Analizi Sonucu

Bileşenler (Faktörler)		Başlangıç Özdeğeri		Döndürülmüş Faktör Yüklerinin Karelerinin Toplamı	
Toplam	% Varyansın Yüzdesi	Kümülatif Varyans %	Toplam		Kümülatif Varyans %
1	5,130	42,753	42,753	2,69	21,989
2	1,165	9,706	52,458	2,31	19,672
3	1,046	8,717	61,176	2,32	19,515
4	,859	7,158			68,334
5	,771	6,423			74,757
6	,683	5,690			80,446
7	,500	4,165			84,612
8	,429	3,578			88,190
9	,410	3,414			91,604
10	,372	3,098			94,702
11	,349	2,912			97,614
12	0,286	2,385			100

Yapılan faktör analizinde birinci faktörün alfa değerinin 0,805, ikinci faktörün 0,711 ve üçüncü faktörün 0,740 olduğu belirlenmiştir. Bu değerlerin hepsi kabul edilebilir değer olan 0,70’in üzerinde olduğu için, faktörlerin yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu görülmüştür.

Demografik Bulgular

Bu bölümde; ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi sonuçları faktör ve regresyon analizleri; örnek kütleli oluşturan katılımcıların, demografik özelliklerinden cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, gelir, medeni ve meslek durumları ölçülmüştür. Elde edilen araştırma verileri Tablolarda verilmiştir. Ankete katılanların demografik özelliklerinin belirlenmesi için frekans tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Kişi sayısı	Yüzde (%)	Medeni Durum	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kadın	172	68,3	Evli	97	38,5
Erkek	80	31,7	Bekar	148	58,7
			Dul/Boşanmış	6	2,4
Eğitimidurumu	Kişi sayısı	Yüzde (%)	Yaş	Kişi sayısı	Yüzde(%)
İlkokul	18	7,1	18- 23	35	13,9
Ortaokul	24	9,5	24- 29	66	26,2
Lise	59	23,4	30- 34	75	29,8
Ön Lisans	43	17,1	35- 39	40	15,9
Lisans	95	37,7	40- 44	15	6,0
Yüksek Lisans/Doktora	12	4,8	45- 49	11	4,4
Aylıkgelir	Kişi sayısı	Yüzde (%)			
			50- 54	3	1,2
			55- 59	7	2,8
501- 1000 TL	38	15,1	Meslek	Kişi sayısı	Yüzde(%)
1001- 1500TL	45	17,9	SerbestMeslek	22	8,7
1501- 2000 TL	36	14,3	Tüccar/ Sanayici	7	2,8
2001- 2500TL	46	18,3	Esnaf/İşçi	10	4,0
2501- 3000TL	34	13,5	Özel Sektör Çalışanı	4	17,1
3001- 3500TL	12	4,8	KamuÇalışanı	54	21,4
3501- 4000TL	1	,4	Emekli	8	3,2
4001- 4500TL	1	,4	Ev Hanımı	40	15,9
4501- 5000TL	1	,4	Öğrenci	41	16,3
5001- 5500TL	1	,4	Diğer	27	10,7
5501- 6000TL	1	,4			
6000TL ve üzeri	2	,8			

Tablo 1'e göre araştırmanın % 68,3'ü kadın, %31,7'ini erkek tüketicilerden oluşturmaktadır. Veri toplama yöntemi aracı olarak kullanılan, internet aracılığıyla online- anket toplanılmıştır. "Bireylerin etkileri ürünlere göre değişim göstermektedir"(Koç, 2007). Yapılan çalışmalarda "kızların erkeklere oranla dış görünüşlerine daha ilgili oldukları göz önüne alındığında araştırmaya katılanların, cinsiyet dağılımının bu çalışma için uygun olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan tüketicilerin durumları değerlendirildiğinde katılımcıların önemli kısmının (%85,8)18- 39 yaş aralığında, medeni durumlarına göre (%58,7) bekar ve eğitim düzeyine sahip oranların (%37,7) lisans mezunlarının, lisansüstü mezunlarının oranının (%4,8) olduğu, 5001- 3000TL arası gelire sahip %79,1'lik tüketici geliri olduğu ve Esnaf/İşçi, (%17,1) Özel sektör çalışanı, (%21,4) Kamu çalışanlarından oluştuğu tespit edilmiştir.

Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışmada tüketicilerin LC Waikiki markalarında marka deneyim algılamalarının markalara yönelik bağlılık, tatmin ve güvenin etkisinin ölçülmesi amacıyla regresyon analizinden faydalanılmış ve tüketicilerin LC Waikiki markalarından marka deneyim algılamalarının memnuniyetlerinin bağlılık, tatmin ve güven etkisine bakılmıştır. Elde edilen verilerden yola çıkarak marka deneyimi boyutunun; bağlılık, tatmin ve güven arasındaki ilişkileri açıklayan hipotezleri test edebilmek için regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizinin anlamlılık derecesini belirleyebilmek için (F) ve (P) değerleri incelenmiştir. Regresyon modelinin anlamlı olup olmadığını incelemek için ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testi sonucunda ortaya çıkan F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesi, oluşturulan modelin uygun olup olmadığını anlamaya yardımcı olmaktadır. "R" değeri bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki korelasyonu temsil etmektedir. Bu değer yüksek olması bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin kuvvetli olduğunu gösterirken, "R² "

değeri ise bağımlı değişkendeki varyansın yüzde kaçının bağımsız değişken tarafından açıklandığını ifade etmektedir.

Yapılan bu çalışmada, çoklu doğrusal

regresyon analizi kullanılarak test edilmiş ve bütün araştırma hipotezlerinin test sonuçları özet tablo halinde hazırlanmış ve yorumlanmıştır:

Tablo 3: Marka Deneyiminin, Tatmin, Bağımlılık ve Güven Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi

	R	R ²	F	Sig
Marka Sadakati	,516	,1226	90,800	0,00b
Marka Güveni	,532	,1283	98,441	0,00b
Marka Tatmini	,274	,1075	20,236	0,00b
Değişkenler		Standardize Reg. Katsayısı	T değerinin anlamlılık düzeyi	Sig değerinin anlamlılık düzeyi
Marka Bağlılığı		1,516	14,420 9,529	,0,000 ,0,000
Marka Güveni		1,532	11,500 9,922	,0,000 ,0,000
Marka Tatmini		1,274	14,057 4,498	,0,000 ,0,000

Analiz sonuçları incelendiğinde 'F' değerinin marka bağlılığı için (90,800), marka güveni için (98,441) ve marka tatmini için (20,236) olduğu ve bu değere ait önem seviyesinin $p=0,000<0,05$ olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar neticesinde elde edilen regresyon modelinin anlamlı olduğu ve tahminlerde kullanılabileceği belirlenmiştir.

Araştırmadaki bulgular incelendiğinde, öncelikle elde edilen regresyon modelinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için, marka deneyimi boyutunun marka bağlılığı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu (R) değeri: ,516 ve belirlilik kat sayısının (R²): ,1226 olduğu bulunmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre LCW markasına karşı oluşan marka bağlılığındaki değişikliklerin marka deneyimindeki algılamalardan oluştuğu belirlenmiştir. Marka bağlılığı ile deneyim arasında pozitif (,404) bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Belirlenen t değerinin 0,05'den küçük olduğu ve bu ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. (t=9,529, p=0,000). LCW markasının tüketicilerin düşünceleri doğrultusunda marka deneyimi boyutunun katılımcıların marka bağlılığı üzerinde etkili

olduğu belirlenmiştir. **H₃:** Tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka bağlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 3 incelendiğinde, marka güveni (f) değerinin (98,441) olduğu ve bu değere ait önem seviyesinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle elde edilen regresyon modelinin anlamlı olduğu ve tahminlerde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Marka güveni ile marka deneyimi boyutu arasında pozitif (,397) bir ilişkinin olduğu ve t- değerinden bu ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. (t= 9,922, p=0,000). Marka deneyimi boyutu ile marka güveni arasında, (R) değeri: ,532 ve belirlilik kat sayısının (R²): ,1283 olduğu ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. LCW markasının tüketicilerin düşünceleri doğrultusunda marka deneyimi boyutunun marka güveni üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir.

H₂: Tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka güveni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde marka değeri boyutunun (f) değerinin marka tatmini (f)

değeri: 20,236, ($p < 0,005$) olarak bulunmuştur. Bu değere ait önem seviyesinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle elde edilen regresyon modelinin anlamlı olduğu ve tahminlerde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Marka tatmini ile marka deneyimi boyutu arasında da pozitif (,236) bir ilişki vardır ve t-değerinden bu ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu görülmektedir. ($t=4,498$, $p=0,000$). Marka tatmini (R) değeri: ,274 ve belirlilik kat sayısının (R^2): ,1075 olarak bulunmuş ve sonuçların pozitif yönlü ilişkinin olduğu ve anlamlı olduğu sonucuna

varılmıştır. LCW markasının tüketicilerin düşünceleri doğrultusunda marka deneyimi boyutunun marka tatmini üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. H_1 Tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka tatmini üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır hipotezi kabul edilir.

Hesaplanan bu regresyon analizi modelinde (marka bağlılığı, güveni, tatmini) bağımlı değişkenler ile, (marka deneyimi) boyutunun bağımsız değişkenin etkisi arasında doğrusal ilişki, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür. ($p < 0,005$).

Tablo 4: Cinsiyetin Marka Deneyimi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bağımsız t -testi Analiz

Puan	Cinsiyet	N	Mean	SS	t	P
Marka Deneyimi Ortalaması	Kadın	172	3,0087	,429	1,217	,225
	Erkek	80	3,0865	,552		

Tablo 4'de sunulan, marka deneyimi algılamalarına ilişkin ortalama puanlarının cinsiyetlerine göre karşılaştırılmasında yararlanılan bağımsız örneklem için, t- testi sonuçları incelendiğinde kadın ve erkek katılımcıların LC Waikiki markasına karşı oluşturdukları deneyim algılamalarının birbirlerine yakın ortalamalara sahip oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılan 80 erkek katılımcının marka deneyim algıları 3,0865 iken, araştırmaya katılan 172 kadın katılımcının marka deneyimi algıları 3,0087 olarak bulunmuştur. Kadın ve erkek katılımcıların

marka deneyim algılamaları ortalamalarındaki bu firkin anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için (p değerine) bakılmıştır. Değer (,225 > 0,05) olduğundan kadın ve erkek katılımcıların LC Waikiki marka deneyim algılama düzeylerinin anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu bulgulara dayalı olarak cinsiyet, marka deneyimi algılamalarını etkileyen bir faktör olmadığı H_4 : "Marka deneyimi boyutunun katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği" tespit edilmiştir.

Tablo 5: Marka Deneyimlerinin Puanlarına İlişkin Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Tukey Sonuçları

Gruplar	Kişi sayısı	Ortalama	Standart sapma	F değeri	Anlamlılık (p)
Marka deneyimi ortalama				2,915	,004
Öğrenci	41	3,1098	,43975		
Diğer	27	3,2262	,18456		
Özel Sektör Çalışanı	43	3,2333	,16574		
Kamu Çalışanı	54	2,9632	,54624		
Ev Hanımı	40	3,0880	,42628		
Serbest Meslek	22	3,5104	,85963		
Tüccar/ Sanayici	7	3,0896	,41102		
Esnaf/İşçi	10	2,8618	,49917		
Emekli	8	2,8858	,32204		
Toplam	252	3,0334	,47236		

Tablo 5’deki veriler incelendiğinde, LC Waikiki markasında katılımcıların meslek değişkenlerinin incelenmesinde, serbest meslek ortalamasının 3,5104, özel sektör çalışanı ortalamasının 3,2333, diğer mesleklerin 3,2262, öğrenci ortalamasının 3,1098, tüccar/sanayici ortalamalarının 3,0896, kamu çalışanı ortalamalarının 2,9632, emekli ortalamalarının 2,8858 ve esnaf/işçi ortalamalarının 2,8618 olduğu, F değerinin 2,915 ve p değerinin de ,004 olduğu belirlenmiştir. Bu verilere göre marka deneyimi boyutunun, katılımcıların mesleklerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey HSD testi uygulanmıştır. Test

sonuçlarına göre emekli olanların, diğer sekiz meslekle karşılaştırılmasında, emekli grup ortalamaları ile öğrenci ve diğer mesleklerin sahip olduğu grup ortalamalarının arasında marka deneyimi algılamalarında farklılık olduğu görülmüştür. (F=2,915; p<0.05. Bununla birlikte öğrenci mesleğine sahip bulunan grup ortalamasının emekli ortalamaları arasında da fark olduğu belirlenmiştir. Yine Tukey HSD ’e göre diğer meslek grubunun sekiz meslek grubu ile karşılaştırılmasında; emekli grup ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiş ve H₅: “Marka deneyimi boyutunun katılımcıların mesleklerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 6: Marka Deneyimlerinin Puanlarına İlişkin Katılımcıların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Gruplar	Kişi sayısı	Ortalama	Standart sapma	F değeri	Anlamlılık (p)
Marka deneyimi ortalama					1,517	,173
	İlkokul	18	3,3009	,37063		
	Ortaokul	24	3,0069	,32407		
	Lise	59	3,0692	,39518		
	Ön Lisans	43	3,0601	,65144		
	Lisans	95	2,9553	,47667		
	Yüksek Lisans/Doktora	12	3,0417	,30256		
	Toplam	252	3,0334	,47236		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, marka deneyimi algılamalarına ait ortalamalarına ilişkin değerlerin eğitim düzeylerine yönelik görüşlerine ilişkin ortalamalar incelendiğinde ilkökul mezunu olan katılımcıların marka deneyimi algılamalarında ortalama 3,3009, Ön Lisans mezunlarının 3,0601, Lise mezunlarının 3,0692, Ortaokul mezunlarının 3,0069 ve Yüksek Lisans/Doktora

mezunlarının 3,0417 olduğu belirlenmiştir. F değerinin de 1,517 ve anlamlılık değerinin 0,173 olduğu görülmektedir. Çalışmadan çıkan sonuçta H₆: Marka deneyimi boyutunun katılımcıların eğitim seviyelerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 7: Marka Deneyimlerinin Puanlarına İlişkin Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Gruplar	Kişi sayısı	Ortalama	Standart sapma	F değeri	Anlamlılık (p)
Marka deneyimi ortalaması				1,708	,108
18-23	35	2,8976	,53668		
24-29	66	2,9508	,38922		
30-34	75	3,0922	,43400		
35-39	40	3,0417	,50637		
40-44	15	3,0667	,40360		
45-49	11	3,2197	,80646		
50-54	3	3,2778	,20972		
55-59	7	3,3452	,39508		
Toplam	252	3,0334	,47236		

Tablo 7’de görüldüğü LCWaikiki marka deneyimlerine ait örnekleme katılımcıların yaş düzeylerine göre farklılık arz edip etmediğine ilişkin Anova testi yapılmıştır. Katılımcıların yaşları 18-23 olanların marka deneyimi algılamalarına ilişkin ortalamaları 2,8976, 24-29 olanların 2,9508, 30-34 olanları 3,30922, 35-39 olanların 3,0417, 40-44

olanların 3,0667, 45-49 olanların 3,2197, 50-54 olanların 3,2778, 55-59 olanların 3,3452 olduğu, bunlara ait F değerinin de 1,708 ve önem seviyesinin 0,108 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, 0,05 anlamlılık düzeyine göre; H_0 : marka deneyimi boyutunun katılımcıların yaş seviyelerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 8: Marka Deneyimlerinin Puanlarına İlişkin Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Gruplar	Kişi sayısı	Ortalama	Standart sapma	F değeri	Anlamlılık (p)
Marka deneyimi ortalamaları				2,027	,023
500 TL ve altı	34	2,8456	,52710		
501-1000 TL	38	2,9079	,43444		
1001-1500 TL	45	3,1741	,50591		
1501-2000 TL	36	2,9676	,51419		
2001-2500 TL	46	3,0743	,30288		
2501-3000 TL	34	3,2206	,50121		
3001-3500 TL	12	2,9653	,39482		
3501-4000 TL	1	3,0833	.		
4001-4500 TL	1	2,5833	.		
4501-5000 TL	1	2,9167	.		
5001-5500 TL	1	3,8333	.		
5501-6000 TL	1	2,6667	.		
6000 TL ve üzeri	2	2,9583	,17678		
Toplam	252	3,0334	,47236		

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde, katılımcıların LCWaikiki marka deneyimi boyutuna ilişkin görüşlerinin, kişilerin gelir düzeylerine göre incelendiğinde, 500 TL ve altı olan katılımcıların marka deneyimi algılarına ilişkin ortalamaları 2,8456, 1001-1500 TL olan 45 katılımcının ortalamaları 3,1741, 1501-2000 TL olanların ortalamaları ,2,9676,

2001-2500 TL olanların ortalamaları, 3,0743, 2501-3000 TL olanların ortalamaları 34 kişi ile 3,2206, 3001-3500 TL olanların ortalamalarının, 2,9653, 3501-4000 TL olanların ortalamalarının 3,0833, 4001-4500 TL olanların ortalamalarının 2,5833, 4501-5000 TL olanların ortalamalarının 2,9167, 5001-5500 TL olanların ortalamalarının 3,8333, 5501-6000 TL

olanların ortalamalarının 2,6667 ve 6000 TL ve üzeri geliri olanların ortalamalarının 2,9583 olduğu, (F) değerinin 2,027 ve (p) değerinin ise ,023 olduğu sonucuna varılmıştır. Bulgu, katılımcıların marka deneyimine ilişkin görüş ortalamaları ile katılımcıların aylık kazancı

arasında anlamlı ilişki olmadığı gerçeğinden hareketle tesadüfi olarak da algılanabilecek bir sıralamadır. Ailelerin aylık gelir seviyesi arttıkça H_0 : marka deneyimi boyutunun katılımcıların gelir seviyelerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 9: Marka Deneyimlerinin Puanlarına İlişkin Katılımcıların Medeni Durumları Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Marka deneyimi ortalaması	Gruplar	Kişi sayısı	Ortalama	Standart sapma	F değeri	Anlamlılık (p)
	Bekar	97	3,00	,465	2,078	,104
	Evli	148	3,07	,469		
	Dul/ Boşanmış	6	2,80	,528		
	Toplam	252	3,03	,472		

Yukarıda Tablo 9'da görüldüğü gibi LCWaikiki markasında katılımcıların medeni durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Marka deneyimi ortalamalarına göre, medeni durumu evli olanların ortalamalarının 3,07, medeni durumu bekar olanların ortalamalarının 3,00 ve dul/boşanmış olanların ortalamalarının 2,80 olduğu, F değerinin 2,078 ve p değerinin ise ,104 olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlara göre; H_0 : marka deneyimi boyutunun katılımcıların medeni durumlarına göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Hızla gelişen teknolojik gelişmeler ve değişimlerle birlikte işletmelerin, marka tanınırlılığını oluşturmaları, pazarda avantaj sağlamaları ve oluşan rekabet karşısında varlıklarını sürdürebilmeleri gerekmektedir. Sektörün tüketiciler karşısında onların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ürünlerini oluşturmaları ve piyasaya sunmaları gerekmektedir. Günümüzün moda anlayışında tüketicilerin modayı takip edebilmesi adına en çok hazır giyim ürünleri tercih etmektedirler. Bu nedenle sektörün kendi markalarına çekmeleri ve onlara güvenen sadık tüketicilerin oluşturulması amaçlanmalıdır.

Tüketicilerin bir markayı sadece kullanması, onun görsel ve işitsel kanallarını tercih etmesi yada o ürüne sahip olması, markaya sadık kalmasında yeterli olmamaktadır. Markalar ile yaşanan deneyimler, kişilerin duygularına hitap ederek, onlara sosyal ve davranışsal değerler sağlayarak, markalarda bir kimlik oluşturmalarını sağlamaktadırlar. Böylece markalar-da ürün veya hizmetle yaşanan deneyimler tüketicilere keyif veren ya da bir daha talep edilmeyen durumlara dönüşebilmektedir.

Marka deneyimleri ile demografik özellikler arasında anlamlı farklılık olup olmadığı sorgulanmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Modern düzenin ve gelişen teknolojilerin etkisiyle birlikte kadınların estetik, güzelleşme, beğenilme, statü kazanma, özgürlük ve yaratıcılığa dikkat eder hale geldikleri düşünülürse LC Waikiki giysi markalarını genellikle 172 kişi ile kadınların, 80 kişi ile erkeklerin tercih ettikleri ve marka deneyimi boyutunun katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

LC Waikiki markasını tüketen katılımcıların mesleklerine göre, marka deneyimi algılamalarında anlamlı farklılıkların bulunduğu belirlenmiştir. Ortalamalar değerlendirildiğinde serbest meslek 3,5104, özel sektör çalışanı 3,2333 olduğu görülmüştür. LC Waikiki markası için farklılığın emekli/öğrenci ile emekli/diğer meslekler

arasından kaynaklandığı görülmüştür.

Tüketicilerin eğitim seviyesine göre değerlendirilmesinde, genellikle lisans ve üstü grubun yoğun olduğu ve tüketicilerin marka deneyimi algısı arasında LC Waikiki kullanıcıları için anlamlı farklılıkların tespit edilmediği belirlenmiştir.

Katılımcıların yaşları 18-23 olanların marka deneyimi algılamalarına ilişkin ortalamaları 2,8976, 24-29 olanların 2,9508, 30-34 olanları 3,30922, 35-39 olanların 3,0417, 40-44 olanların 3,0667, 45-49 olanların 3,2197, 50-54 olanların 3,2778, 55-59 olanların 3,3452 olduğu belirlenmiş ve tüketicilerin yaş değişkeni ile marka deneyim algılamaları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Tüketicilerin gelir dağılımlarına bakıldığında ise 500TL ve altı %13,5 iken, 5001- 3000TL arası gelire sahip %79,1'lik tüketici gelir grubundan oluşmaktadır. Belirlenen veriler bize göstermektedir ki genellikle tüketiciler orta gelire sahip olduğu ve medeni durumun marka deneyim algılamalarında etkili olmadığını göstermektedir.

Yapılan regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde, marka deneyimi boyutunun marka bağlılığı arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu, LC Waikiki markasına karşı oluşan marka bağlılığındaki değişikliklerin marka deneyimindeki algılamalardan oluştuğu belirlenmiştir. Marka güveni ile marka deneyimi boyutu arasında da pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu, tüketicilerin marka deneyimi algısının, marka güveni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda marka deneyim algıları ile tatmin arasındaki ilişki incelendiğinde, LC Waikiki markasının tüketici-lerin düşünceleri doğrultusunda marka deneyimi boyutunun marka tatmini üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Hesaplanan bu regresyon analizi modelinde (marka bağlılığı, güveni, tatmini) bağımlı değişkenler ile, (marka deneyimi) boyutunun bağımsız değişkenin etkisi arasında doğrusal ilişki, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu görülmüştür. ($p < 0,005$).

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak şu öneriler getirilebilir:

- Markalarla oluşturulan olumlu deneyim ve güven bağlı tüketiciler oluşturacaktır. Bu durumda tüketicilerin markaları satın almalarına etkili olacaktır. Markalar ile yaşatılan olumlu deneyim bağlı tüketici grubu oluşturacaktır. Pazarlama, müşterinin gereksinimlerini ve beklentilerini iyi tanıyarak, bu hizmetin nasıl sunulacağını iyi planlanması, ürünün piyasa şartlarına göre fiyatlandırılması ve sonrasında markaların tüketicilere ulaştırılması tutundurulması açısından önemli olacaktır düşünülmektedir.
- Markalara (LCWaikiki) karşı oluşturulan olumlu marka deneyimleri arttıkça, tüketicilerin tatmin olma seviyeleri artacaktır. Marka ile yaşanılmış olan olumlu deneyim tatmin olmuş tüketicilere dönüşecek, böylece marka ile olumlu deneyim yaşanacaktır.
- Büyük mağaza markalarında işletmelerin tüketicilerde (mağaza atmosferini, satış elemanlarını, reyonların düzenlenmesi, kullanılan müzik, oluşturulan pazarlama karmaları, kampanyalar, fiyatlandırma, kalite vs) bir bütünlük halinde tüketiciyi memnun etmeli ve markaya karşı olumlu duygular yaratarak tüketicilerin ürün yada hizmetleri tekrar satın alma isteği uyandırılmalıdır.
- Duyumsal marka deneyimleri yaşatılmalı, marka tatmini yaşatılarak deneyim artırılmalıdır.
- Bu çalışmada, sadece giyim sektörü olan LC Waikiki markası ele alınarak çalışılmıştır.Yapılacak yeni çalışmalarda diğer hizmet sektörleri de incelenmelidir. Bu açıklamaların sonucunda marka deneyiminin bağlılık, tatmin ve güvenle ilişkili olabileceği belirlenmiştir. Çalışmaların sonuçlarının işletmeciler açısından önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Markalar ile edindiğimiz deneyimler ile tüketiciler arasında bir tatmin bağı yaşadıklarını ve bunun neticesinde ise bağlılığa dönüştüğü unutmamak gerekmektedir.

Kaynakça

Alemdar, Mine Yeniçeri. "Duygusal Pazarlamada Değer Yıldızı Modeli Beyaz Eşya TV Reklam Mesajları Üzerine Bir İnceleme" (2012)." *Global Media Journal: Turkish Edition* 3.5, 209-245.

Akdeniz, Ar Aybeniz. "Marka ve Marka Stratejileri." *Detay Yayınları* 3 (2004).

Akkuş, Gülizar, T. Şükrü Yapraklı, & Çetin Akkuş. Online Müşteri Deneyiminin Güvene Etkisi: Online Alışveriş Yapan Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma. (A. Ü. ABD, Dü.) *The Journal of Academic Social Science*(29), 403-425.

Akyüz, Ahmet Mutlu. "Çevrimiçi hazır giyim ürünleri tüketiminde müşteri tatmini: Doğu Karadeniz örneği." (2014). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(1), 97.

Başer, İbrahim Uğur. "Tüketicilerin Marka Deneyimi Algısının Marka Güveni, Tatmini, Sadakati Üzerindeki Etkisi ve Bir Araştırma." *Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (2011).

Bayuk, M. Nedim, & Ferit Küçük. "Müşteri tatmini ve müşteri sadakati ilişkisi." (2007). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 22(1), 285-292.

Brakus, J. Joško, Bernd H. Schmitt, & Lia Zarantonello. "Brand experience: what is it? How is it measured? Does it affect loyalty?." *Journal of marketing* 73.3 (2009): 52-68.

Büyük, Hatice Dağcı, Aysel Erciş, & Bahar Türk. "Ambalajlı Dondurma Sektöründe Marka Sadakatine Etki Eden Faktörler." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18.3 (2014), 275-292.

Çabuk, Serap, & Fatma Demirci Orel. "Marka karakteristikleri ile marka ve üretici firmaya duyulan güven arasındaki ilişkilerin belirlenmesi: Çukurova Üniversitesi ölçeğinde bir araştırma." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17.1 (2008), 103-116.

Çetin, Kamile. "Kadın Tüketicilerin Giysi Satın Alma Davranışları Ve Marka Bağımlılığı." (2016): 22-40.

Delgado-Ballester, Elena, & José Luis Munuera-Alemán. "Does brand trust matter to brand equity?." *Journal of product & brand management* 14.3 (2005): 187-196.

Devrani, Tülay Korkmaz. "Marka Sadakati Öncülleri: Çalışan Kadınların Kozmetik Ürün Tüketimi Üzerine Bir Çalışma." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14.3 (2009), 407-421.

Doğan, Volkan, & Behçet Yalın Özkara. "İnternet ortamında markaya güvenin online markaların imajı üzerindeki rolü." *IUYD*4.2 (2013): 5-20.

Doyle, Peter, & Gülfidan Barış. *Değer temelli pazarlama: Şirketinizi büyütmek ve hissedar değeri yaratmak için pazarlama stratejileri.* Kapital Medya, 2003.

Eren, Selim Said, & Aydın Erge. "Marka Güveni, Marka Memnuniyeti, Müşteri Değerinin Tüketicilerin Marka Sadakati Üzerindeki Etkisi." *Journal of Yasar University* 7.26 (2012), 4455-4482.

Erge, Aydın. (2011). Bolu İli Tüketicilerinin Piliç Eti Marka Sadakati Üzerine Marka Güveni, Marka Memnuniyeti, ve Müşteri Değerinin Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürbüz, Ahmet, & Melek Doğan. "Tüketicilerin markaya duyduğu güven ve marka bağlılığı ilişkisi." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 9.19 (2013): 239-258.

Hair, J., et al. "Multivariate data analysis New Jersey: Prentice-Hall." (1998).

İlgüner, Muhterem. "Türkiye" de Marka Yaratma ve Yaşatmanın Altın Kuralları." *Rota Yayıncılık: İstanbul* (2006).

İri, Ruhan, & Mehmet Emin İnal. "Bir Hazır Giyim Markasının Pazardaki Değişim Hikâyesi: LC Waikiki Örneği." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16.1 (2011), 445-469.

İslamoğlu, A. H. "Pazarlama Yönetimi (Stratejik Yaklaşım).(6. Baskı)." *Istanbul: Beta Yayınları* (2013).

Johnston, Robert, & Xiangyu Kong. "The customer experience: a road-map for improvement." *Managing Service Quality: An International Journal* 21.1 (2011): 5-24.

Koç, Erdoğan. *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım.* Seçkin Yayıncılık, 2012.

KILIÇ, Solmaz. "Hizmet Pazarlamasında Müşteri Memnuniyeti." *İstanbul Üniversitesi., SBE-Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*(1998).

Kincal, Remzi. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Danışmanlık, 2015.

Kohen, A. (2015 , Erişim Tarihi: 17, 03, 2015). Çağrı Merkezinde Yaşanan Deneyim Marka Sadakatini Etkiliyor. (D. İ. Yayıncılığı, Dü.) Sektörel.com , haber ve rehber.

Kurtz, D. L., & Boone, L. E. (2013). *Çağdaş İşletme (Contemporary Business).* (A. Yalçın, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 338.

Nakip, M. (2006). *Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve SPSS Destekli Uygulamalar.* Seçkin Yayıncılık, (2. Baskı), 424.

Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A Behavioral Perspective on The Customer.* Boston: Irwin Mcgraw Hill.

Onur, M. B. (2011). *Marka Kişiliği ve Marka Sadakatini Etkileyen Faktörlerin İlişkisi ve Hazır Giyim Sektöründe Bir Uygulama Yü.* (Y. L. Tezi, Dü.) İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, 78.

Özdemir, M., & Koçak, A. (2012). *ZULGANEF (2006) ALINTI İlişkisel Pazarlama Çerçevesinde Marka Sadakatinin Oluşumu ve Bie Model Önerisi.* Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67(2), 127- 156.

<http://corporate.lcwaikiki.com/hakkimizda> (Erişim: 25.04.2017).

Özturkcan, S., & Kervenoael, R. D. (2008). *Turkish E- Bonking: Lonsumer Experiences.* 13 th Notional Marketing Congress.

Peter, Doyle. "Değer Temelli Pazarlama: Şirketinizi Büyütmek ve Hissedar Değeri Yaratmak için Pazarlama Stratejileri." *Çeviren: Gülfidan Barış* (2003).

Pine, B. Joseph, & James H. Gilmore. "Welcome to the experience economy." *Harvard business review* 76 (1998): 97-105.

Sakinç, Ö. (2014). *Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Satış Gücü Niteliklerinin Firma Marka İmajına Etkisi: Ankara İlinde İlaç Sektöründe Bir Uygulama Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, 61.

Şahin, A. (2011). *Marka Deneyimi ve İletişiminin Marka Sadakatine Etkisinde Marka İlişki Kalitesinin Rolü.* Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü 42- 48.

Türkay, A. (2011). *Satın Alma Davranışları Açısından Üniversite Öğrencileri Arasında Marka Bağlılığının Önemi: Batı Akdeniz Üniversitesinde Bir Uygulama.* Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yayinoğlu, Pınar Eraslan. "Bütünleşik Marka İletişimi Temeller, Stratejiler, Uygulamalar ve T-Box Örneği." *İLETİ-Ş-İM* 5.5 (2006).

Yıldız, Yavuz, A. Y. Canan, & Selhan Özbey. "Futbol Takımlarında Tüketici Temelli Marka Değeri: Bir Model Önerisi." *Ege Academic Review* 12 (2012), 1-10.

Yüksel, Ü., & Yüksel, A. (2005). *Marka Yönetimi ve Marka Değerinin Ölçülmesi (Cilt 1. Basım).* İstanbul: Beta Basım, 87.

The Role of International Monetary Fund As An Apparatus of Hegemonic World Order: A Gramscian/Coxian Approach to the Neoliberal Transformation of Turkey¹

Görkem Altınörs²

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the role of IMF in the making of neoliberal transformation in Turkey. The neoliberalisation of nation-states is a process in which the hegemonic world order critically plays its transnationalising role and international financial organisations are crucially employed in this process. In order to assist the spread of the global capitalist hegemony, nation-states have been enforced to transform their structures by these institutions. In this paper, the transformation of the economic structures of Turkey will be investigated as a case within the enlargement of the global hegemony. The Gramscian and the Coxian theories will be used as method in this research. Within the analysis of economic transformation, the restructuring of Turkish state through transforming employment, privatisation, union activities and the social state will be examined.

Keywords: IMF, Turkish economy, Neoliberalism, Gramsci/Cox

Hegemonik Dünya Düzeninin Bir Aracı Olarak Uluslararası Para Fonu'nun Rolü: Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümüne Gramsciye/Coxyen Bir Yaklaşım

Öz

Bu makalenin amacı IMF'nin Türkiye'de neoliberal dönüşümün yapımındaki rolünü analiz etmektir. Ulus-devletlerin neoliberalleşmesi hegemonik dünya düzeninin önemli bir şekilde ulus-üstü rolünü oynadığı ve uluslararası finansal kuruluşlar hayati bir şekilde görevlendirildiği bir süreçtir. Küresel kapitalist hegemonyanın yayılmasına yardım etmek için, ulusal devletler bu kuruluşlar tarafından yapılarını dönüştürmeleri için zorlanmışlardır. Bu çalışmada, Türkiye'nin ekonomik yapısının dönüşümü küresel hegemonyanın genişlemesi bağlamında incelenecektir. Gramsciye ve Coxyen teoriler bu araştırmada metot olarak kullanılacaktır. Ekonomik dönüşümün altında, Türk devletinin istihdamın, özelleştirmenin, sendikal hareketlerin ve sosyal devletin dönüşümü üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: IMF, Türkiye ekonomisi, Neoliberalizm, Gramsci/Cox

¹ This paper is reproduced from the author's MA thesis. (Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden yeniden üretilmiştir.)

² Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gorkem.altinors@bilecik.edu.tr

Introduction

Today's grand narrative (Lyotard 1979) neoliberalism has become a world-wide phenomenon since the 1980s, in the so-called Washington consensus (Williamson 1989) era. Its impact has been observed not only in the West but also in developing countries, which are so called 'the Third World'. There is no doubt that Turkey cannot be accepted as a Western developed country. On the other hand, putting it into the label of Third World could be a mistake because of its historical dynamics such as its early but profound industrialisation. Defining Turkey with the Wallersteinian term (Wallerstein 1976: 465) of 'semi-peripheral country' will be suitable for making more objective and scientific analysis on Turkey as it will be in accordance with its historical specificity.

Basically, this 'semi-peripheral country' has experienced a strong and dramatic transformation process. The process has started in the late 1970s, but the background of the integration of Turkish economy to the Western system could be traced back to the 1950s. Turkey was involved in the Marshall Plan and since then the Turkish economy has become a part of the Western system although it is an under developed economy (Ahmad 1991). The Bretton Woods institutions have played very crucial roles during this transformation process. The root of the construction of neoliberal states can be traced to the Marshall Plan. The Plan brought the centre-right based politics into the domestic politics of the Western Europe during the 1950s and 1960s (Cox 1987: 216).

The integration of Turkish economy to the global economic system has been accelerated after the early 1980s. The structural reforms of 24 January 1980 and the coup d'état of 12 September 1980 played an important role in this process. Despite the effects of internal dynamics, the enforcement of the external powers such as the international financial institutions must be emphasised.

Especially the role of the IMF has been extremely crucial as it has determined the course of the transformation process.

"Theory is always for someone and for some purpose" (Cox 1995: 31). As Robert W. Cox points out here, the mainstream theories of the international system are always shaped in the light of someone's interests. Usually, this "someone" is represented by the dominant classes of the societies. In this paper, the dominant classes will be the focus of the research, therefore it will be established upon the critical theory of the problem-solving theories. There are two main perspectives can be found in Marxist critical theory: neo-Gramscianism and open-Marxism (Bieler et al. 2006). Particularly, neo-Gramscianism will be used in this research in order to demonstrate the hegemonic structure.

In this study, the role of IMF during the ongoing process of the integration of Turkey to the global economic system will be examined. The IMF is accepted as an apparatus of the hegemonic world order.

In the context of the role of the IMF, its influences on the economic structures of Turkey will be investigated. Briefly, the paper is split into three sections. In the first one the historical background of the neoliberalisation of Turkey will be given briefly and the theoretical framework of the neo-Gramscian approach will be drawn. The impact of the IMF on the economic structures will be given in the second section and this section is concentrated in four main sub-sections: increasing unemployment with huge GDP growth, increasing privatisation, increasing de-unionised working life, and the diminishing social state. Finally, a critical overview of the neoliberal transformation on Turkey will be given as a conclusion in the fourth section.

This study relies on a data-set that was collected between 2010 and 2011. Therefore, the analysis of post-crisis developments in the aftermath of the Financial Crash in 2007-2008 are beyond the scope of this research and the impact

of crisis on Turkish economy and the post-crisis developments could be analysed in a further research. This article limits its analysis between 1980 and 2010.

Historical Background

Turkey has been a member of the IMF since 1947 and Turkey received its first financial support from the Fund in 1948 (Evrensel 2004). The first agreement between Turkey and the IMF was set up in 1958. However, this agreement was not a proper stand-by agreement. Including the last stand-by agreement in 2005, nineteen stand-by agreements were signed between Turkey and the IMF. The stand-by agreement of 2001 covered 15.038 million SDR and this was the highest amount was given to Turkey (Soyak et al. 2008).

The relationship has been accelerated since the 1980s. Turkey began to employ the neoliberal reforms under the supervision of the IMF in 1980 (Arpac et al. 2009: 135). On 24 January 1980, a structural stability package was established in the light of the IMF's suggestions. After the coup d'état of 1980, Turkey started to apply neoliberal policies within the IMF and military junta cooperation.

In 1998, a new staff-monitored agreement was signed by Turkey. Within the agreement, a ten-year of supervision started. At the same period, three stand-by agreement were initiated. Turkey's economic and political structure transformed within these agreements. Because of the close relationship of the IMF and Turkey, The Economist described the IMF as the "Turkish Monetary Fund" (The Economist 2007).

Theoretical Framework

The most significant difference of the Gramscian theories from the orthodox Marxism is the Gramscian one is less determinist than the orthodox one. In orthodox Marxism, the base or the infrastructure which is the economic structure of the society always determines

the superstructure which is the political, social, legal and cultural structure of the society. According to Gramsci, sometimes superstructure determines the base (Hobden et al. 2008: 150). This point opens a new window in the Marxist thought.

Robert W. Cox applied this point to the international relations realm. There are two kinds of theories in the international relations. The mainstream problem-solving theories such as the neo-realism, and the critical theory (Bieler et al. 2003). According to Cox problem solving theories helps to maintain the existing order (Cox 1995: 35). The main purpose of the critical theory is to attempt constructing the next theory of international political economy (Hoffman 1987). On the other hand, Linklater criticized this theory of Hoffman (Linklater 2000).

"Gramsci's theory provides a relatively universal and complete approach to international relations, one that transcends the current debates dividing the field while preserving the insights of the major traditions, whether 'realist' or 'idealist' whether 'structural' or 'historical' ... Thus, in his commentary on the history of modern Italy, Gramsci is able to treat both the Renaissance state system and politics within the twentieth century state framework and with the same concepts" (Augelli et al. 1993).

Gramsci sought for reasons for why the proletariat revolution erupted in Russia in which the social evolution had not been completed. In orthodox Marxist words, the proletariat revolution must have been realised in industrialised countries such as England or France. Also, Braudel developed a complex, exhaustive and differentiated social anthology for the various regions of the world between the 15th and 18th century. Even though he used a different approach than Gramsci and Marx, he constructed a new way to investigate the environment and limits of the historical transformation. He used the time-space compression model in his approach (Gill 1997a:11).

Conceptualising Gramscian Idea of Hegemony

The word, hegemony, was first used in Ancient Greece. It was used for leader and leadership and also for the superiority of a city-state over other city-states. The concept was first used in the political science by one of the Russian Marxist theorist Georgi Plekhanov. He used the term in order to explain the relationship between Bolsheviks and the proletariat (Walicki 1979:496).

The conventional international relations theories determine the hegemony to the economic and military capabilities of states as a single dimensional approach. On the other hand, the neo-Gramscian theory broadens the domain of the hegemony (Bieler et al. 2004: 87). Within a historical structure, hegemony is compounded on three levels of activity which is called the “dialectical relations of forces”. The social relations of production, forms of state, and world order are the components of the dialectical relations of forces. Within each of these levels of activities, three main elements are bilaterally combined and they constitute the historical structure. This form is called the “dialectical moment of hegemony” and these main elements are ideas, material capabilities, and institutions (Cox 1981: 135-138).

“Relations of production and exchange cannot be left out when theorizing hegemony. For sustainable relations of domination and inequality, the subordinate groups should have material stakes in the system. The dominant groups need to make some concessions” (Tuğal 2009: 30-31).

According to Cox, two main strands can be found over the Gramscian idea of hegemony. The first one is from the debates within the Third International and the second is from the writings of Machiavelli (Cox 1983: 163). Gramsci applied the idea to his theory from the

Third International. The idea that was debated in the Third International is ‘the workers exercised hegemony over the allied classes and dictatorship over enemy classes’. He started to apply this idea to the bourgeoisie. Bourgeoisie has been thought by him as the apparatus of hegemony of the dominant class. When hegemony embraces the bourgeoisie, this phenomenon brings us to a new definition of the state. The effect of the hegemony of leading class over the administrative, executive and coercive mechanisms of government makes the limited definition of the state meaningless. Beyond the limited explanation of the state there are also underpinnings of the political structure in the civil society. As Gramsci points out the church, the educational system, the press and all those institutions are embedded in the society and they help the hegemonic social order in order to affect individuals’ behaviour and thought (Cox 1983: 163-164).

The second strand takes its source from the writings of Machiavelli. In his well-known masterpiece *The Prince*, Machiavelli was focused on the question of founding a new state. Machiavelli was concerned with the supporting social basis for a united Italy, on the other hand Gramsci’s concern was about the supportive social basis against fascism. Gramsci referred to Machiavelli for the composition of the power as a necessary synthesis of consent and coercion. Hegemony rises from this wider definition of power, because it can be said that coercion embodies the hegemony (Cox 1983: 164). As Bieler and Morton illustrate here, in Gramscian terms “the hegemony is understood as an expression of broadly-based consent, manifested in the acceptance of ideas and supported by material resources and institutions” (Bieler et al. 2003).

Passive Revolution, Caesarism and Transformismo

Some of the societies such as England and France has experienced the social revolution and its consequences in new modes of production and social relations. On the contrary, some societies the new industrial class could not succeed to reach the hegemony (Cox 1983: 166). Gramsci called *passive revolution* for the progressive changes in those societies (Gramsci 1971: 105). Briefly, passive revolution refers to historical situation that no radical changes can be observed among the social relations but a new and different social-based power groups come into the ruler position.

Caesarism and *trasformismo* are also involved in the Gramscian analysis. Because both of them are accompanied with passive revolution. The root of *Caesarism* can be found in Marxist term *Bonapartism*. Marx himself denoted *Bonapartism* as a superficial historical analogy (Marx 1963). *Bonapartism* is frequently used in Marxist literature. For instance, Poulantzas identifies *Bonapartism* as a fundamental feature of the capitalist state (Poulantzas 1976). Basically, it refers to authoritative characteristic of the capitalist state under the rule of bourgeoisie. But, Gramsci used the term of *Caesarism* for this context. For him, there are two kinds of *Caesarism*, progressive *Caesarism* and reactionary *Caesarism*. He gives Napoleon I as an example for the first one and Napoleon III for the second one (Cox 1983: 166).

The second accompaniment of the passive revolution is *trasformismo*. *Trasformismo* is an Italian term which mentions a broader coalition of groups and interests that dominated the political arena in Italy before the fascist rule. From a macro perspective, transformism refers to a dominant coalition which embraces more classes and their interests. There are similarities between *trasformismo* and *asabiya*, an Arabic term from writings of Ibn Khaldun. *Asabiya* simply means the

feeling of togetherness in the context of solidarity. This feeling makes the foundation of the state possible. *Asabiya* arises and declines in the course of history (Pasha 1997). Especially, the feeling of togetherness shows so many similarities with *trasformismo*.

Historic Bloc

Gramsci's difference from Marx manifests itself especially in conceptualising historic bloc. Because, historic bloc can be described very briefly as the togetherness of base and superstructure. In this conjunction, there is an interdependence of base and structure. The historic bloc is the harmony of material powers, ideologies and institutions. There must be the existence of a hegemonic social class and it covers a national phenomenon for the construction of an historical bloc. The conscious planned struggle is the source of a new historic bloc (Cox 1983: 187-169). The emergence of a hegemonic world order, so called *pax hegemonica* (Keohane 1984; Gilpin 1987), is based on the successful formation of an international historic bloc. Here, the dominant ideology is accepted by subordinate classes and social forces are the determinant of the articulation of this ideology (Burnham 1991: 76).

Since the early 1980s, neoliberalism has been existed as the dominant ideology. Because, after the collapse of Bretton Woods system the transnational capital class has been employing the principles of a strong liberalisation process in the international political economy realm. "In sum, neoliberalism is understood as the hegemonic project of an emerging transnational historic bloc with the transnational capitalist class as its leading class fraction" (Robinson et al. 2000).

International Organisations as the Apparatus of the Hegemonic World Order

Cox accepts the international organisations as the mechanisms of the hegemonic world order. He demonstrates

five features of international organisations which express the hegemonic role of them.

“(1) they embody the rules which facilitate the expansion of hegemonic world orders; (2) they are themselves the product of the hegemonic world order; (3) they ideologically legitimate the norms of the world order; (4) they co-opt the elites from peripheral countries and (5) they absorb counter-hegemonic ideas” (Cox 1983: 172).

Within the first feature, as well as they assist the expansion of hegemonic world order, they allow the adaptations to be made by subordinated interests. Due to the fact that, this feature harmonises national policies in the interests of hegemonic world order. Among the second one, it can be claimed that the rules of the international organizations are initiated by the leader of the hegemonic world order. Here, there is a hierarchy of powers which are used via these organisations within the inter-state structure of hegemony. Voting system of the IMF can be given as an example (Cox 1983: 172). “Within international organizations there is now some evidence of disenchantment with majoritarianism although it is difficult to discern a consistent alternative strategy” (Cox 1996: 344). Among the third one, the international organisations work for establishing of the legitimacy of the world hegemony at the national level. They organise orientations for the benefits of the dominant social and economic powers. Within the fourth point, *trasformismo* steps in. The collaboration of international organisations and the internal hegemonic powers leads us to the importance of the passive revolution. Modernisation has been used as a tool by the international organisations to realise this collaboration. It can be also asserted that to some extent, there is cooperation between international financial organisations and NGOs (Paterson 2009: 42). Finally, above the fifth point, the collaboration or *trasformismo* absorbs the counter-

hegemonic ideas as a pillow. This challenge helps the hegemonic doctrine to be a permanent phenomenon (Cox 1983: 172-173).

Multilateralism

In Coxian way of thinking, the ‘world order’ and ‘multilateralism’ are two juxtaposed and interrelated terms. He drew a framework that these two concepts are characterised by the classical ‘structure and agency’ comparison. For him, as well as multilateralism can be thought in the framework of the historical structure of the world order, it can be also understood as an active force shaping that order (Ünay 2010).

The Impact of International Monetary Fund on Turkish Political Economy

The relationship between Turkey and the IMF has started in 1958. But in the post-1980s era, the IMF began to intervene to the Turkish economy more intensively. As Yeldan (2009) points out the Bretton Woods institutions have become the real governors of Turkey especially since the 1980s. The IMF’s involvement can be observed in many aspects. For example, the Turkish economy was shifted from agriculture sector to industry sector in the post 1980s period. The GDP of Turkey increased from \$93 billion in 1979 to \$ 203 billion in 1997. The share of industry in the GDP rose from 26% to 32% in the same period whereas the share of agriculture dramatically decreased from 23% to 16%. As well as the foreign capital, the IMF played a key role in the industrialisation of the economy (Cam 2002: 93).

One of the other main policy changes in Turkey in the post 1980s period is the replacement of the import substitution with the export substitution policy. The pressure of the IMF standby and the stabilisation package can be observed in that process. The role of the military regime which came into power with a coup d’état on September 1980 is also

important. This policy change has been established with the hands of the cooperation between the IMF and the military junta as an example of *trasformismo* (Cam 2002: 92). “The IMF was set up to provide time and money to countries with balance of payment deficits in order that they could make the kind of adjustment that would bring their economies back into payment equilibrium and avoid the sharp deflationary consequences of an automatic gold standard” (Cox 1987: 255).

The involvement of the IMF has been accelerated especially after the staff monitoring agreement was signed. After the Asian Financial Crisis in 1997, the IMF started to apply deeper and more intense monitoring on Turkish economy. Also, they started to institutionalize their activities in Turkey. Thus, an agreement of staff monitoring programme was signed by the IMF and Turkish government in 1998. At the same time, the Turkish bourgeoisie wanted to be sure about the position of Turkey that being a part of the ‘emerging markets’. Their aspiration forced governments to employ some reforms that realize the neoliberal transition of Turkey. On the other hand, that initiative can be described as the elimination of the gains of the working class. Some of these gains are as old as the Republic. That initiative was done with the collaboration of transnational capital and domestic bourgeoisie (BSB 2007: 2).

As Cox (1983: 172) points out, international organizations cooperate with the elites from peripheral countries in the manner of *trasformismo*. This collaboration of the IMF and the domestic bourgeoisie can be given as an example for Cox’s point.

Within the staff monitoring programme, Turkey held a new position in the international political economic division of labour that was accepted with the condition of neoliberal transformation of political and economic structure of Turkey under the supervision and monitoring of international financial organization such as

the IMF, the World Bank, and the WTO. The features of that position can be summarised as follows: to provide high financial profit to the both transnational and domestic financial capital and issue a guarantee on unlimited liberalization of financial capital movements, to provide cheap workforce for transnational capital with the deregulation and flexibilisation of labour market, to strengthen the tendency of consumption of imported products, to privatize the public sector and to commercialise the public services such as higher education with increasing fees, and to enervate the power of the state in the decision making process of economic, political and strategic issues with the discourse of ‘good governance’. Actually, these points can be accepted as global phenomenon. Since these points have been imposed to peripheral and semi-peripheral countries by the capital classes of core countries (BSB 2007: 3).

The twin crisis in Turkey erupted on November 2000 and February 2001 due to the Exchange-rate based disinflation programme which was led and engineered by the IMF (Yeldan 2009). “Thus, the IMF-led disinflation programme which was initiated in 2000, has left the economy defenceless against a speculative run and a ‘sudden stop’ because it dismantled all the tools of stabilisation and monetary control over the Central Bank” (Cizre et al. 2002). During the crisis, the rate of unemployment above the labouring class rose by 2% in 2001 and 3% in 2002 (Yeldan 2009). The IMF provided financial assistance of \$20.4 billion between 1999 and 2003. It shows the degree of involvement of the IMF in Turkish economy during the post Washington Consensus era. In order to satisfy the IMF demands, Turkish governments implemented variable orthodox strategies such as raising the interest rates and targeting an overvalued exchange rate. They are also forced to establish a contradictory fiscal policy. These demands of the IMF can be counted as reducing subsidies to agriculture, and privatizing and reducing

the role of public sector in economic activity (Yeldan 2009).

Since the AKP came into power, it can be assumed that there is a consensus between the IMF and the AKP on the reform process. In 2005, the new standby agreement was signed by them which would continue up to 2008. However, as Yeldan (2009) asserts beyond the official declaration of the agreement, the structural adjustment programme embodies more radical arrangements in restructuring the political and social life as a whole. Yeldan also points out two fundamental points of post-crisis growth of Turkey. First, the growth has been driven by a massive inflow of foreign finance capital. Second, the growth has a jobless characteristic (Yeldan 2009).

The neoliberal transformation of Turkey was demonstrated as a successful example of the structural adjustment programmes in the context of sustainable growth by the IMF in the early 1980s. On the other hand, continual devaluation, persistent unemployment and decreasing real wages must be highlighted as well. Also, declining investments in both public and private industries have shown a persistent decrease. Thus, it is fair to assert that the neoliberal transformation of Turkey has failed to make a positive contribution to industrial development of Turkey since the early 1980s. Because the integration of Turkey to the global capitalism has been shaped through the international trade (Aydin 2005: 48). As well as other the IMF-led governments, the AKP aspires to control wages, curtail unions and restrict strikes as well. During the AKP rule, real wages has kept declining, unemployment ratio has increased and the number of people who live below the poverty line has risen. On the other hand, the Gini coefficient of inequality has decreased because of the improvements in the informal labour sector (Tuğal 2007: 22).

Öniş criticises the IMF action in the crisis era with its failure to provide an adequate

mix of conditions and incentives for programme implementation (Öniş 2006: 252). “At the turn of the millennium, the neoliberal orthodoxy juxtaposed a new set of conditionality as part of its hegemonic agenda on the developing world: privatization, flexible labor markets, financial deregulation, central bank independence, flexible exchange rate regimes, and fiscal austerity” (Yeldan 2006: 193).

In the following subtitles, the role of IMF on the Turkish economy is going to be investigated as: jobless growth and the temporary employment, privatisation, deunionisation and the collapse of social state.

Jobless Growth and the Temporary Employment

Turkey has become one of the top growing economy after the financial crisis of 2001. This fact has been presented by the IMF as “Turkey's economic performance is at its strongest in a generation” (IMF 2005). Especially, the IMF has emphasized the increase of labour productivity. According to the IMF, the main reasons of that increase are the efforts of Turkey on the integration with the global economy and liberalization of financial activities. On the other hand, even though there was a noticeable increase in labour productivity the real wage earnings decreased (BSB 2006: 20-21). Turkey succeeded to reach higher rates of growth, on the other hand per capita incomes have been still at low levels (Öniş 2006: 243). One of the fundamental feature of the post-crisis growth of Turkey is persistent unemployment. Open unemployment increased from 6.5% to 10.3% between 2000 and 2002. Although there has been a rapid growth performance across the industry and services sector, the performance of the growth of employment has been insignificant. For instance, between 2002 and the end of 2006 the average rate of growth in real GDP was 7.5%. Whereas, the average rate

of change in employment was only 0.8% at the same period. As it can be seen on the graphic 1, during the same period growth in GDP was always positive, on the other hand across these 20 quarters, the employment growth was negative in half of quarters (Yeldan 2009).

As well as the average rate of employment growth, labour participation rate has declined since 1999. The labour participation rate was almost 53% in 1999. On the other hand, it decreased to 48% by the 2006 (Yeldan 2009). Also, unemployment increased at the same period. In 1997, the unemployment rate was around 11% (ILO 1998), whereas it rapidly increased to more than 17% in the end of 2006 (Yeldan 2009).

Temporary employment is another feature of the neoliberal transition. The shifting of employment structure from secured jobs to temporary jobs is not only a phenomenon in Turkey. Since the early 1980s, many countries in the world has witnessed this shift. For example, between 1985 and 1997 temporary employment increased from 5 percent to 8 percent in the UK, from 4 percent to 12 percent in Italy, and from 6 percent to 13 percent in France. In the same period, it increased from 5 percent to 14 percent in Turkey (Cam 2002: 94).

Temporary employment system was applied in two different forms by the pro-market governments. One of them is working with contract and the other one is the *tacheron* system. Since the mid-1980s Turkish state has employed the white-collar workers in the public sector via contract work system. Then, it has started to cover blue-collar workers. Therefore, between 1985 and 1997, the total number of workers that have been employed with the contract work system increased from twenty thousand to half a million (Cam 2002: 95).

In the *tacheron* system, workers are employed from a mediating job agent in the name of hiring. The system works without any official contract therefore

employees do not have any chance to proof they are employees. The situation of *tacheron* workers are worse than the employees that work with a contract. First of all, their social and economic rights are deprived. Although it is extralegal because it conflicts with the Social Security Code and provisions of ILO which were accepted by Turkey in 1960, these workers cannot benefit from the social security programme (Cam 2002: 95).

There is also one more point should be given in this context that shows the increasing labour exploitation. After the establishment of IMF monitoring agreement in 1998, the difference between labour productivity and real wages have begun to increase in the Turkish manufacturing industry. As it can be seen in the graphic 2, the labour productivity per hour worked rose almost 60 percent in between 2000 and 2006, whereas real wage earnings per labour employed (per hour) decreased 20 percent at the same period (Yeldan 2009).

As a result of the improvements on the financial sector and the efforts on the settlement of the free market economy led the capital to flee to the commercial and the financial sectors rather than remaining in the productive sector (Aydin 2005: 46).

“Investment in manufacturing has been largely abandoned both by the public and private sectors. At the beginning of the 1980s, the Turkish bourgeoisie abandoned its aim of development based on integrated industrialisation on account of the realisation that the international finance institutions (IFIs) would not support such a policy nor would they give the green light for the much-needed foreign loans to run their businesses” (Aydin 2005: 47).

Briefly, by the end of the 2005, 10 percent of unemployment, relatively lower real income and 50.1 percent unregistered employment was observed in Turkey under the structural adjustment programmes and flexible labour market applications (BSB 2006: 22). Even though there were high

rates of growth, especially the increase in employment was not parallel with it. Specifically, after the IMF monitoring agreement, unemployment ratio rapidly increased. Additionally, a new phenomenon has risen under the supervision of IMF. Temporary employment has erupted in two different ways as follows: working with contract and *tacheron* system. There is also one more fact which demonstrates the rise in labour exploitation that is the growing difference of labour productivity and real wages. Finally, the inflow of capital from productive industry to finance and commerce should be pointed out as well. Despite these facts are given from Turkey, increasing underemployment has been a world-wide phenomenon in the Washington consensus era.

“The allocation of labour was distorted (massive underemployment, hoarding of labour and factors of production). The system simply did not provide the goods and services that people either wanted or needed. In Habermasian terms, this represented a deep rationality crisis of a social system premised upon, as it were, the perfect computation of social needs and economic activity” (Gill 1991: 67-68).

It should be kept in mind that all the given facts from Turkey has occurred with the hands of a collaboration of internal and external powers. In neo-Gramscian words, the *trasformismo* that consists of governments of Turkey and the international financial organisations achieved this transformation together.

Privatisation

The role of the IMF as a supreme hegemonic power of the world order is very crucial in that process. The privatization initiatives in developing countries can be considered as the imposition of the international financial organizations such as the IMF. Those international organizations utilize the privatization as a part of conditionality for

money lending (Bortolli et al. 2003).

“During the 1980s, a hyper-liberal form of capitalism gained ascendancy, spreading from America and Britain over much of the world. It was characterized by a liberating of the private sector from state intervention. This particular relationship of state to society has been propagated by the institutions of the world economy such as the IMF and the World Bank in the countries of Africa and Latin America caught in a debt trap. It was embraced by countries of the former Soviet bloc as the fast track to capitalism” (Cox 1995: 37).

The Bretton Woods system had been transformed during the 1970s. Turkey applied this shift in 1980 with the establishment of the structural adjustment programme of January 1980. However, as Saad- Filho (2005: 118) asserts “[b]oth Washington consensus and post-Washington consensus are highly conservative in fiscal and monetary policy, and support free trade, privatization, liberalisation and deregulation”.

In the post-1980 period Turkey has experienced a massive privatisation process. No doubt, there is strong international coercion over Turkey for privatisation of the state-oriented enterprises within the IMF and the EU conditionality. On the other hand, the position of the internal dynamics should be included to this coercion in this context. As privatisation is a hegemonic process, the role of the symbolic class (Zizek 2001) or classes should be emphasised. Here, the alliance of these classes which cooperate with the international coercion can be pointed out.

Privatization can be thought as a hegemonic process in Turkey. Because, an alliance of different social forces can be observed in this process. Market-oriented capital groups, mainstream media, national bureaucracies and government officials are the main social forces that are involved in this period (Şahin 2010: 483). A cooperation of social forces in the light of the privatization process can be observed

in the neoliberalisation of Turkey. The main purpose of these social forces is to create consent among the society for the privatisation of state-oriented enterprises. The shift in the global economic system has changed the perspectives of capital groups in Turkey as well as it changed the global system. First of all, they expanded their market. TÜSİAD (Turkish Industrialists and Businessmen Association) has become internationally competitive. State intervention in the economy was considered inefficient and there was a strong demand of state reform. This state reform simply refers to privatization. Privatization was also thought as an important advertisement in order to draw an attention for foreign direct investment. The expectations of capital groups from the foreign direct investment motivated them to encourage it. These expectations can be counted as the introduction and application of modern and high technologies and new forms of industrial organization, the creation of new jobs, and improved skills in the Turkish workforce. Foreign capital investment generally concentrated on four main sectors as follows: retailing, distribution and generation of electricity, banking, and telecommunication. Due to this inflow, foreign capital has become a part of the hegemonic process in Turkey (Şahin 2010: 485- 486). According to the European Commission Progress Report, in 2006, foreign direct investment inflows increased to 4.9 percent of the GDP (European Commission Progress Report 2007: 31).

The role of mainstream media in the privatization process was also very vital. In order to shaping the public opinion, mainstream media emphasised the state oriented enterprises as unproductive enterprises and indicated their management as unskilled. They highlighted the importance of privatization as a part of good governance in order to increase the productivity of enterprises, encourage the competition, and employing a good opportunity for the economic integration

with the EU (Şahin 2010: 488 - 489). On the other hand, the majority of privatization in Turkey was focused on the most efficient state enterprises (Karataş 1990: 13). Privatization was presented as a necessary, convenient and inevitable policy apparatus in order to accomplish the liberalization of the economy. Also, this presentation assisted to the domination of privatization to a hegemonic position in Turkey (Yalman 2002).

During the late 1990s and 2000s, the integration of Turkey to the EU has become an important point in order to shape the public opinion. Aspiration of Turkish people to be a part of the EU community prompted the mainstream media to use these ‘magic’ words in order to make people accepted the policies of the government. Due to the fact that, the privatization process has been considered by the public opinion as a key which opens the door of acceptance to the EU.

The AKP came into power on November 2002. Although the policy of privatization of public companies began in 1984, the privatization process has been exacerbated under the rule of AKP within the IMF- based crisis management strategies and the EU membership process. According to the web site of the Prime Ministry Privatization Administration 188 public companies were completely privatized from 1985 to 2009 (Atasoy 2009: 112). As a market-oriented party, the AKP strongly supports privatization. In their Emergency Action Plan, the AKP was announced their assessment on the privatization as the role of the state should be restricted in basic fields such as education, health, justice, and security. Therefore, the AKP has become a part of the *historic bloc* in addition to capital groups and mainstream media (Şahin 2010: 489).

On 18 May of 2003, the AKP established the Turkish Privatization Strategy Plan. Politicians, academics, bureaucrats, representatives of business associations,

stock exchanges, banks, and domestic and foreign consulting companies were participated in the preparation process of plan (Şahin 2010: 489). The AKP tried to find a wider consensus for this plan. This situation brings *trasformismo* in. As Gramsci asserted, *trasformismo* is the widest possible coalition of interests (Gramsci 1971). Even though it could be wider and trade unions were excluded in that coalition, non-capital groups such as politicians and bureaucrats were included.

During the AKP government, a large amount of state-oriented enterprises was privatized. According to Şahin (2010: 489), more than 70 percent of all privatization had been completed since the mid-1980s in Turkey under the AKP rule.

The role of AKP in the privatization process can be explained with Gramscian term of *trasformismo* and historical bloc. First of all, the AKP can be denoted as a “coalition party”. Even though it is an Islamic rooted party, the AKP came into power with the discourse of embracement of variety of tendencies. “Coalition party” means here, being a party that to enlarge the base more than a usual catch- all party. That was really unusual for a country that had been experienced multi party coalition governments and strong separation of tendencies among the political parties and parliament for more than ten years. On November 2002, when the AKP came into power, their populist discourse has been embracing a variety of movements from orthodox Islamists to Western liberal leftists, from Kurdish rebels to Turkish nationalists. Due to the fact that, Atasoy describes the AKP as the “Turkish Third Way” as it established a new social contract. “In building a cross-class coalition the AKP has reframed an Islamic moral stance to fit a ‘Third Way’ party image” (Atasoy 2009: 109).

In order to establish this embracement, the AKP has used the prospective EU membership as a mediating tool. There was a great consensus among the people in Turkey on the EU membership in the

early 2000s. The liberalization of Turkish economy is one of the conditionality of the EU. Thus, the EU strongly supports privatization of state oriented enterprises. The EU conditionality cannot be thought without the IMF. Both international organizations and their conditionality were demonstrated as vital in order to strengthen the economy (Şahin 2010: 490). The EU and the IMF supports motivated the AKP to privatize them. Therefore, the consent of people for the AKP government canalized to privatization process. Apart from some leftist trade unions and extreme orthodox Communist parties, there was no mass objection for the privatization. All in all, the widest coalition of the political scene which is called *trasformismo* by Gramsci, canalized people’s consent to the acceptance of privatization of state oriented enterprises.

Historical bloc is the second Gramscian term that can be applied to the role of AKP in the privatization process. As Cox points out, there will be no historic bloc without the existence of a hegemonic social class. Here, the alliance of capital groups, media, bureaucracy and government can be accepted as a wider hegemonic social class. Also, the position of AKP could be assumed as a harmony of structure and superstructure. It is a superstructure because it is the incarnated politics and the social dynamics; it is a structure because it is rooted in the domestic economy.

To sum up, a strong international pressure over Turkey can be observed on employing privatisation policies. The IMF and the EU are the key elements here. Also, the internal powers played important roles in this context. In order to create consent for the privatisations an alliance of social forces acted in the process. The AKP used its wider structure to realise the privatisation. Also, aspire of the Turkish people to join the EU is also used for it. But, the results of the privatisation cannot be seen as only positively. The increasing unemployment is also a result of the privatisation process.

“The cutting back of the state on the whole speeded up the process of impoverishment as it meant increased unemployment as a result of privatization, and ensuing rationalisation and a lower standard of living as a result of the cuts in social welfare provisions” (Aydın, 2005: 45).

Deunionisation

1980 is a milestone in the history of trade unions in Turkey. Before 1980, it can be claimed that trade unions were relatively powerful. Also, the neoliberal paradigm put the argument further than this and it demonstrates the trade unions were ‘extremely powerful’ in the pre-1980s period. But, the highest level of the union density in Turkey which was observed in 1979, was still no more than 27 percent of all employers. On the other hand, deunionisation is not only a phenomenon in Turkey, but also worldwide. The rise of deunionisation can be observed all around world in the neoliberal era. For instance, in the UK the union density among the wage and salary earners declined from 58 percent to 32 percent, in the USA from 33 percent to 14 percent and in Malaysia from 31 percent to 13 percent in ten years between 1985 and 1995. (Cam 2002:97).

In Turkey, this phenomenon realized faster than the rest. The density of the unions plunged to 9.5 percent by 1985. The most fundamental reason of this dramatic fall is the existence of the military junta. The military junta reconstructed the economy via export-orientation lines, restricted union activities and cut down on wages (Keyder, 1987). The military regime closed down and banned the DİSK (*Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu*, the Revolutionary Workers Union Confederation) which was one of the strongest trade union before the coup d’état. They also restricted union activities with the Unionisation Act of 1982. Within the law, white-collar workers were excluded from participating in union activities in both private and public sectors (Cam 2002: 97).

Even though the state restricted union activities and banned left wing trade unions, an Islamic trade union called HAK-İŞ was established under the supervision of government in 1983. The reason that it was organized is to embrace the working class in the name of the Islam. Therefore, with strengthening an Islamic trade union, the popularity of conflict-oriented unionism would decline. Today, it can be easily observed that pro-Islamic employers do not tolerate their workers joining secular trade unions (Cam 2002: 97-98).

The intervention of military junta against the leftist movements cannot be thought as a coincidence. The reason that the highest level of union density in the history of Turkey was realized in 1979 is the existence of strong leftist movements in the 1960s and 1970s. The constitution of 1961 which can be accepted as the most politically libertarian constitution of the history of Turkish constitutionalism, established a free political and social environment that people participate to the politics. Therefore, especially workers and students found a good opportunity to make themselves heard by people. Also, they were represented in the parliament. In 1965, TİP (*Türkiye İşçi Partisi*, the Workers Party of Turkey) obtained 15 seats in the parliament. It can be claimed that the 1960s were the golden years of the left in Turkey. But starting with the amendments in the constitution in the early 1970s and continued with the military coup of 1980, the left wing had become a target of interventions from the state and the capital class.

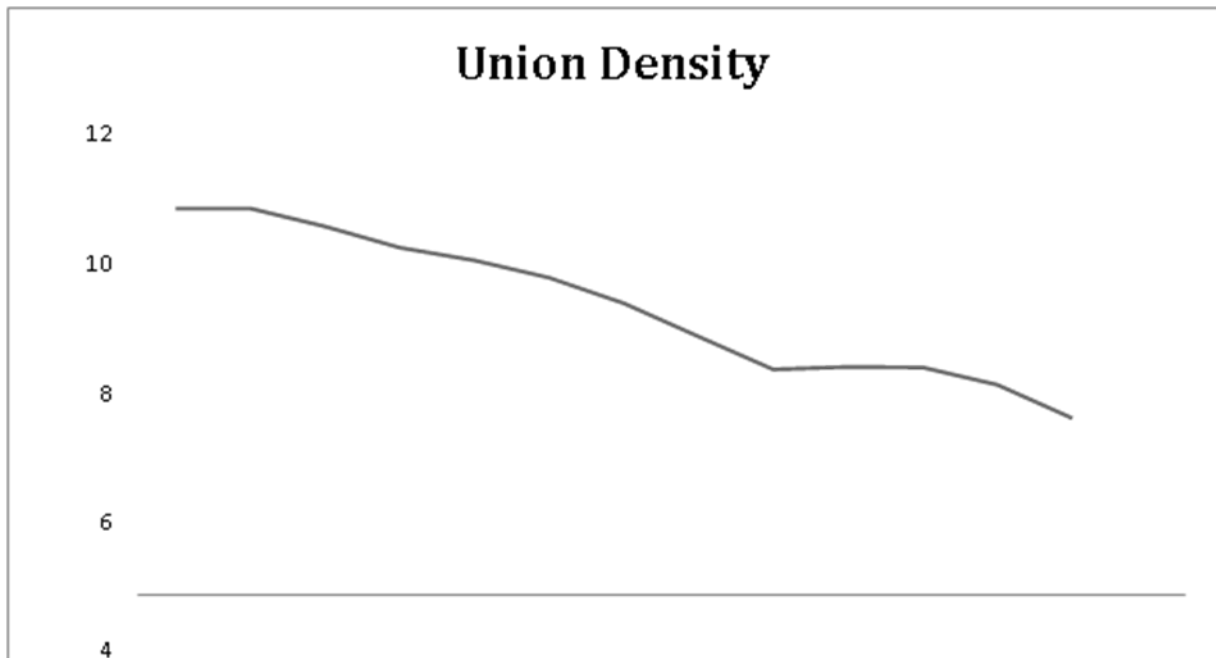
An economic stabilization package was established at 24th January 1980. Within the package, a massive liberalization adjustment was manifested. Devaluation of Turkish Lira and acceptance of a floating rate policy, abatement of the import and enhancement of the export, reduction of public sector in the economy, increasing of the interest ratio, liberalization of foreign currencies and incentive of foreign direct investment were included in that package.

Undoubtedly, as well as the other stability packages, this package was rooted from the IMF. One year prior the establishment of package, at 25th January 1979, after they had received the vote of confidence from the parliament, the Süleyman Demirel government sent a letter of intent to the IMF. Within the letter of intent, the government guaranteed to apply devaluation for Turkish Lira and limitation on the increases on salaries, and to accept the conditions of the IMF about the credits of the Turkish Central Bank (Uysal 2004: 76-78). This package can be accepted as an impact against the rights and gains of working class which they had obtained during the last two decades before 1980. Macro-economically, the situation of working class has become transnationally influential and in a negative way. The political impact came on September of the same year. Working class has lost the right of representing themselves. Conflict base unionism has become a dangerous way to emancipate the situation of working class. Union density has not reached level of the 1970s again. Even in 1997, union density was still half of the %27 level of 1979 (Cam 2002: 98).

Even though the general discourse of the transformation has been liberalisation, as Aydın points out “...the relationship between the bourgeoisie and the working class was far from *liberal*” (Aydın 2005: 52)³. The military junta came in to power with the coup d'état of 12 September 1980, and also the structural reform of 24 January 1980 was established. As a result of them, the labour market of Turkey was disciplined with an extra-economic coercion. For instance, the military junta and its processor the government that under the influence of junta applied several institutional changes on the labour market with the consultation of some Turkish businessmen's associations such as the TOBB and the TİSK (Aydın 2005: 52-53).

The role of the IMF in deunionisation process of Turkey can be seen within the neoliberal paradigm. Through its conditionality, Turkish governments applied several programs to restrict the union activities. Also, the position of international coercion is important in this context. The transnationalisation and liberalisation of capital forced national governments to create flexible labour markets to attract them. “Since it is virtually impossible to stop these changes the trade unions must learn to keep up with them. This includes new technologies, economic internationalisation, liberalisation of trade and capital movements, the shrinking sovereignty of nation states, and increasing the influence of international organizations on national economies” (Erdoğan 2010: 79).

³ Original emphasis.

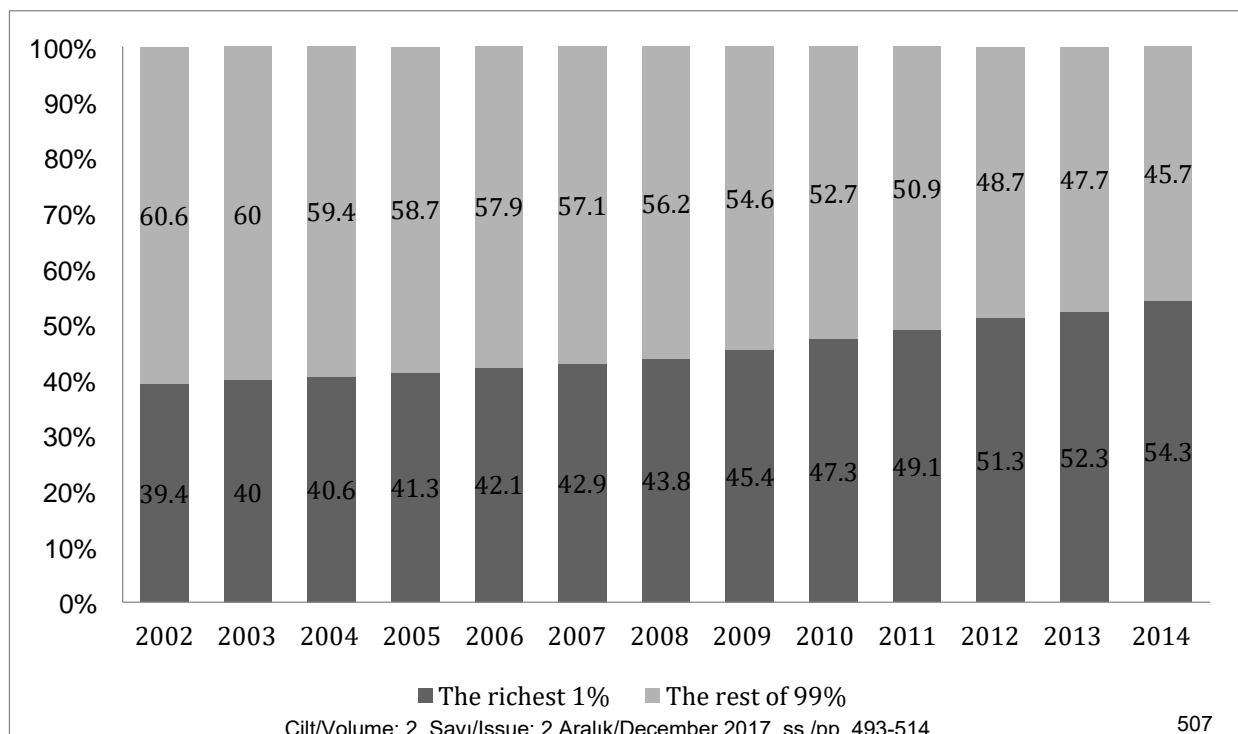
Figure 1: Union Density in Turkey since 2000

(Source: <https://stats.oecd.org>)

The Collapse of the Social State

A massive transformation in the social security system was generated by AKP government in the direction of recommendation of the IMF and the World Bank in 2006. Within the 'reform' package of social security, a number of laws were abolished and a new social security system was established. Here, the crucial point is that the government has not explained the

resources for the new system. Also, the actuarial accounts of the new system have been unknown. Therefore, the gains of non-capital groups on the social security rights have been at stake. Even though it conflicts with the constitution, the new system downgrades the situation of people who benefits from the social security (BSB 2007: 52-53).

Figure 2: The Wealth-share of the Richest 1% and Other 99% (Source: Güney 2015)

This reform cannot be thought without the framework of the IMF monitoring agreement which was signed in 1998. In accordance with the agreement a structural adjustment programme was set up in 2005. The social security reform was one of the fundamental components of the programme. Within the programme, the reform of social security was defined as a condition of credit agreement of the IMF and in order to guarantee it the government declared the reform as a main subject of the efforts on persistent improvement of public finance (BSB 2007: 53). This transformation can be accepted as the collapse of the social state. Because it downgrades the gains of subordinate classes that have been obtained since the 1960s in the manner of social state.

A Critical Analysis of Neoliberal Transformation of Turkey as a Conclusion

“The history of international economic institution building after the Second World War traces the victory of the liberal internationalists over the proponents of state capitalism” (Cox 1987: 214). The role of international organisations in the liberal and neoliberal era has become increasingly important due to their duties on the spread of the hegemony especially, whilst the Thatcherism, Reaganism and Özalism were in power respectively in the UK, the USA and Turkey.

“Finally, this order is further sustained by institutions such as the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank, which contribute to the spread of neo-liberal economic ideas” (Bieler 2000: 25).

The neoliberal creed (Arrighi 2007: 353) has begun to be implemented in Turkey in the early 1980s. Within the global paradigm, the economic, political and social structure of Turkey has been posed in a transformation process. With taking its source from the embedded liberalism (Ruggie 1982), this transformation process can be described as the

construction of the embedded neoliberalism. The most significant feature of this process can be observed as the transnationalisation (Bina et al. 1991) and “overaccumulation of capital” (Clarke 1988). Due to the fact that, the process has downgraded the situation of the working class.

According to Bieler, Lindberg and Pillay the reason that neoliberalism have become a dominant paradigm in the last thirty years is not about its quality. On the contrary, the reason is its own material structure. This structure assisted to the spread of neoliberalism through the international organisations such as the IMF, the WTO and the World Bank as well as the increasingly powerful forms of state such as the United States and Britain (Bieler et al. 2008:7).

In order to create a consumption society, the global capitalism has imposed some reforms in Turkey. Instead of consumption society, a term from Karl Polanyi’s works can be used here, ‘the market society’ (Polanyi 1944). The institutional framework of the global capitalism was drawn by internationally- oriented capital groups, liberal statesmen, and their allied powers in the second half of the twentieth century. This collaboration can be described as a transnational historic bloc (Rupert 2000: 154). Within this fact, it can be assumed that, Turkey’s new duty in the Washington consensus era is to provide a liberalised financial environment and cheap workforce for the transnational capital (BSB 2007: 5).

“Transnational financial networks are particularly well developed, and links between commercial banks, central banks, the IMF and the World Bank are illustrated in a number of international forums – the Bank of International Settlements, for example” (Gill et al. 1993). Within the leading universities, international organisations such as the IMF and the World Bank, and economic ministries from particular countries have advertised the neoliberalism in the context of efficiency

of free markets. This advertisement has created the framework of the mainstream economic theory during the last thirty years (Lapavitsas 2005: 30). This group of institutions can be accepted as *trasformismo*, because, as it is clear, there is a collaboration of external and internal powers in this context.

Politically, the neoliberal globalisation was constructed via the triumph of the New Right paradigm. Also, the mobilisation of the democratic forces played an important role in this context (Colas 2005: 79). No doubt, the domestic dynamics of Turkey played key roles in the process. On the other hand, the source of the transformation was external, rather than internal (Soyak et al 2008).

In the economic perspective, the high rates of growth in the GDP of Turkey can be observed especially in the post-crisis era under the IMF staff-monitored agreement. On the contrary, this growth did not bring an increase in employment. Therefore, Yeldan (2009) describes this fact as jobless growth. Also, labour participation decreased at the same period. An inflow from productive industries to finance and commerce can be accepted as another economic feature of the process as well (Aydın 2005: 51).

Furthermore, there is an inverse ratio between labour productivity and real wages. During the process, whilst the labour productivity increased, real wages decreased. This fact shows us the rising labour exploitative tendency of the neoliberal transformation. This fact is also a world-wide phenomenon. For instance, in the manufacturing industry of the United States, between 1950 and 1980, both labour productivity and real wages increased with almost same amounts. However, after 1980 to the present, while labour productivity has still increased, real wages has been almost as same as the 1980s (Yeldan 2009). Despite the macro-economic figures, a transformation in the mode of employment has been observed as well. Working with contract, and

tacheron system have been arisen as new modes of employment in the manner of temporary employment (Cam 2002: 95).

Privatisation has rapidly increased in Turkey during the Washington consensus era. Although the main motivation of the privatisation process is the international coercion including the IMF, an alliance of domestic social forces can be seen in it (Şahin 2010: 483). Government's position in this alliance is extremely important. Because the AKP is a coalition party that embraces diverse of tendencies. Also, it used the prospective EU membership as a tool to create consent among people for privatisation (Atasoy 2009: 109).

"The IMF and the World Bank structural adjustment programmes imposed upon indebted Southern countries invariably require social force engineering of the adopting regimes, and a change in labour market and industrial relations structures and policies in order to increase exportable surpluses designed to service sovereign debt" (Harrod 1997: 115).

Turkey can be included in this description as well. Deunionisation is one of the other feature of the neoliberal transformation. After 1980, the union density decreased in Turkey. The military junta banned conflict-based left-wing unions such as DİSK. On the other hand, they also supported Islamic-oriented unions (Cam 2002: 97-98). Also, it should be highlighted that, establishment of a flexible labour market was mentioned in the letter of intents that was given by military junta-based government to the IMF in 1980. The social state characteristic of Turkey and the gains of people who benefit from the social security system has been at stake among the transformation process. An IMF-led reform plan has been initiated by the AKP in order to stabilise the public finance (BSB 2007: 52-53). Above all this economic transformation process, it can be claimed that difference between richness and poverty has grown during the whole process. For instance, even though Turkey is a member of G-20 and it is the 15th

largest economy of the world (The World Bank 2010), Turkey's ranking is 83th in the Human Development Index in 2010 (UNDP 2010). In the context of state transformation from the nation-state to the neoliberal one, the sovereignty of the Turkish state bypassed to the international organisations. Today, national development policies of the developing countries, as a whole, are more tightly constrained by the regulations formulated and imposed by international organisations such as the IMF (Wade 2003: 621). As Cox points out "[a] post-hegemonic world order would no longer be the global reach of one particular form of civilisation. It would contain a plurality of visions of world order" (Cox 1995: 43). The internationalisation of the state extremely important for the neoliberal system. The system is supported by the functions of state apparatuses. Especially, officials of the national ministries and institutions which are connected to the global economic system via internationalisation of the state (Bieler 2000: 25).

To sum up, in order to reach their aims, the global capitalist hegemony works with the bourgeoisie of the national states in the name of *trasformismo*. Here, the progressive movements of the societies should take a responsibility that was given by Stephen Gill. "Beyond resistance, what the left and other progressive forces need to do is to reconsider their criteria of action and of political agency and how to synthesise and channel the potentials for resistance into a creative political project that has a new form of the modern prince as its mobilising myth" (Gill, 1997b).

The impact of neoliberal restructuring on the Turkish economy cannot be limited to its economic aspect. This study was limited to the impacts on the economic structure however the political impacts of neoliberal restructuring marks another crucial development in Turkish political economy. The rise of political Islam and authoritarian state form can be given examples of for political outcomes of neoliberal restructuring. However, this is beyond the

scope of this study and it requires further research and further data collection. The scope of this study can be expanded within that context.

Bibliography

Ahmad, Feroz (1993). *The Making of Modern Turkey*. London and New York: Routledge.

Arpac, Ozlem and Bird, Graham (2009). "Turkey and the IMF: A Case Study in the Political Economy of Policy Implementation". *The Review of International Organizations* 4(2):135-157.

Arrighi, Giovanni (2007). *Adam Smith in Beijing: Lineages of Twenty-First Century*. London and New York: Verso.

Augelli, Enrico and Murphy, Craig N. (1993). "Gramsci and International Relations: A General Perspective with Examples from Recent US Policy towards the Third World" in Stephen Gill (ed.) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 127-147.

Atasoy, Yildiz (2009). *Islam's Marriage with Neoliberalism: State Transformation in Turkey*. London: Palgrave Macmillan.

Aydın, Zulkuf (2005). *The Political Economy of Turkey*. London: Pluto Press.

Bieler, Andreas (2000). *Globalisation and Enlargement of the European Union: Austrian and Swedish Social Forces in the Struggle over Membership*. London and New York: Routledge.

Bieler, Andreas; Bonefeld, Werner; Burnham, Peter and Morton, Adam David (2006). "Globalisation, The State and Class Struggle: An Introduction" in Andreas Bieler, Werner Bonefeld, Peter Burnham, and Adam David Morton (eds.) *Global Restructuring, State, Capital and Labour: Contesting Neo-Gramscian Perspectives*. London and New York: Routledge. 1-5.

Bieler, Andreas; Lindberg, Ingemar and Pillay, Devan (2008). "The Future of the Global Working Class: An Introduction" in Andreas Bieler, Ingemar Lindberg and Devan Pillay (eds.) *Labour and the Challenges of Globalization: What Prospects for Transnational Solidarity?*. London: Pluto Press. 1-22.

Bieler, Andreas and Morton, Adam David (2003). "Theoretical and Methodological Challenges of neo- Gramscian Perspectives

Bieler, Andreas and Morton, Adam David (2004). "A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramscian Perspectives in International Relations". *Capital & Class* 28(1): 85-113.

Bina, Cyrus and Yaghmaian, Behzad (1990). "Post-war Global Accumulation and the Transnationalisation of Capital". *Review of Radical Political Economics* 22(1): 78-98.

BSB [Bağımsız Sosyal Bilimciler] (2007). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl 1998-2008: Farklı Hükümetler Tek Siyaset*. İstanbul: Yordam Yayınevi.

Burnham, Peter (1991). "Neo-Gramscian Hegemony and the International Order". *Capital & Class* 15(3): 73-92.

Cam, Surhan (2002). "Neo-liberalism and Labour Within the Context of an Emerging Market Economy-Turkey". *Capital & Class* 26(2): 89-114.

Cizre, Ümit and Yeldan, Erinc (2002). "Turkey: Economy, Politics and Society in the Post-Crisis Era". <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic572311.files/Wed%20July%2008/CizreYerdan.pdf> [accessed on 05.06.2011].

Clarke, Simon (1988). "Class Struggle, Overaccumulation and the Regulation Approach". *Capital & Class* 12(3): 59-92.

Colas, Alejandro (2005). "Neoliberalism, Globalisation and International Relations" in Alfredo Saad- Filho and Deborah Johnston (eds.) *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press. 70-79.

Cox, Robert W. (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory". *Millennium: A Journal of International Studies* 10(2): 126-155.

Cox, Robert W. (1983). "Gramsci, Hegemony and In Essay in Method". *Millennium: A Journal of International Studies* 12(2): 162-175.

Cox, Robert W. (1987). *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.

Cox, Robert W. (1995). "Critical Political Economy" in Björn Hettne (ed.) *International Political Economy: Understanding Global Disorder*. London: Zed Books. 31-45.

Cox, Robert W. (1996). "The Executive Head: An Essay on Leadership in International Organization" in Robert W. Cox and Timothy J. Sinclair (eds.) *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press. 317-348.

European Commission (2007). "European Commission Progress Report on Turkey". http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf [accessed on 10.06.2011].

Erdoğan, Seyhan (2010). "Global Unions and Global Capitalism: Contest or Accommodation?" in Alfredo Saad-Filho and Galip L. Yalman (eds.) *Economic Transition to Neoliberalism in Middle-income Countries*. London and New York: Routledge. 74-89.

Evrensel, Ayşe Y. (2004). "IMF Programs and Financial Liberation in Turkey". *Emerging Markets Finance and Trade* 40(4): 5-19.

Gill, Stephen (1991). "Historical Materialism, Gramsci, and International Political Economy" in Craig N. Murphy and Roger Tooze (eds.) *The New International Political Economy*. Colorado: Lynne Rienner Publisher. 51-76.

Gill, Stephen (1997a). "Transformation and Innovation in the Study of World Order" in Stephen Gill and James H. Mittelman (eds.) *Innovation and Transformation in International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press. 5-24.

Gill, Stephen (1997b). "Gramsci, Modernity and Globalization". http://www.internationalgramscisociety.org/resources/online_articles/articles/gillo1.shtml [accessed on 21.06.2011].

Gill, Stephen and Law, David (1993). "Global Hegemony and the Structural Power of Capital" in Stephen Gill (ed.) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 93-126.

Gilpin, Robert (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.

Gramsci, Antonio (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.

Güney, K. Murat (2015). "Ekonomi Kimin İçin Büyüyor? Türkiye'de Servet Bölüşümü Adaletsizliği". <http://riturkey.org/2015/05/ekonomi-kimin-icin-buyuyor-turkiyede-servet-bolusumu-adaletsizligi-k-murat-guney/> [accessed on 26.05.2015].

Harrod, Jeffrey (1997). "Social Forces and International Political Economy: Joining the Two IRs" in Stephen Gill and James H. Mittelman (eds.) *Innovation and Transformation in International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press. 105-114.

Hobden, Stephen and Jones, Richard Wyn (2008). "Marxist Theories of International Relations" in John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press. 142-159.

Hobson, John M. (2000). *The State and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Karataş, Cevat (1990). *Privatisation in Britain and Turkey*. İstanbul: The İstanbul Chamber of Industry. Keleş, Rusen (1993). *Kentleşme Politikası*. Ankara: Remzi Kitabevi Yayınları.

Keohane, Robert (1984). *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press.

Keyder, Çağlar (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London: Verso.

Lapavistas, Costas (2005). "Mainstream Economics in the Neoliberal Era" in Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston (eds.) *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press. 30-40.

Linklater, Andrew (2000). "The Question of the Next Stage in International Relations Theory" in Andrew Linklater *International Relations: Critical Concepts in Political Science, Vol. IV*. London and New York: Routledge. 1633-1655.

Lyotard, Jean-François (1979). *The Postmodern Condition: A report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.

Marx, Karl (1963). *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers. Öniş, Ziya (2006). "Varieties and crises of neoliberal globalisation: Argentina, Turkey and the IMF". *Third World Quarterly* 27(2): 239-263.

Pasha, Mustafa Kamal (1997). "Ibn Khaldun and World Order" in Stephen Gill and James H. Mittelman (eds.) *Innovation and Transformation in International Studies*.

Cambridge: Cambridge University Press. 56-74.

Paterson, Bill (2009). "Trasformismo at the World Trade Organization" in Mark McNally and John Schwarzmantel (eds.) *Gramsci and Global Politics: Hegemony and Resistance*. London: Routledge. 42- 57.

Polanyi, Karl (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.

Poulantzas, Nicos (1976). "The Capitalist State: A Reply to Miliband and Laclau". *New Left Review*, 1/95: 63-83.

Robinson, William I. and Harris Jerry (2000). "Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class". *Science and Society* 64(1): 11-54.

Ruggie, John Gerard (1982). "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order". *International Organization* 36(2):379-415.

Rupert, Mark (2000). *Ideologies of Globalization: Contending Visions of a New World Order*. London and New York: Routledge.

Saad-Filho, Alfredo (2005). "From Washington to Post-Washington Consensus: The Neoliberal Agendas for Economic Development" in Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston (eds.) *Neoliberalism: A Critical Reader*. London: Pluto Press. 113-119.

Soyak, Alkan and Eroğlu, Nadir (2008). "Türkiye'nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF- Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü". http://mpira.ub.uni-muenchen.de/11466/1/MPRA_paper_11466.pdf [accessed on 30.06.2011].

Şahin, Sevgi Balkan (2010) "Privatization as a Hegemonic Process in Turkey". *Journal of Contemporary European Studies* 18(4): 483-498.

Uysal, Dogan (2004). *IMF Politikaları ve Türkiye*. İstanbul: Çizgi Yayınevi.

Ünay, Sadik (2010). "Hegemony, Aid and Power: A Neo-Gramscian Analysis of the World Bank". *European Journal of Economics and Political Studies* 3(2): 39-52.

The Economist (2007). "Could the IMF be Putting Itself Out of a Job?". http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2007/02/could_the_imf_be_putting_itself [accessed on 31.08.2011]

The World Bank (2010). "World Development Indicators Database: Gross Domestic Product 2010, PPP". http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP_PPP.pdf [accessed on 21.07.2011].

Tuğal, Cihan (2009). *Passive Revolution: Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism*. Stanford, California: Stanford University Press.

Wallerstein, Immanuel (1976). "Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis". *Theory and Society* 3(4): 461-483.

Wade, Robert Hunter (2003). "What Strategies are Viable for Developing Countries Today? The World Trade Organization and the Shrinking of 'Development Space'". *Review of International Political Economy* 10(4): 621-644.

Walicki, Andrzej (1979). "A History of Russian Thought: From Enlightenment to Marxism". Stanford, California: Stanford University Press.

Williamson, John (1989). *Latin American Readjustment: How Much Has Happened*. Washington: Institute for International Economics.

Yalman, Galip L. (2002). "The Turkish state and bourgeoisie in historical perspective: a relativist paradigm or a panoply of hegemonic strategies?" in Neşecan Balkan and Sungur Savran (eds.) *The Politics of Permanent Crisis. Class, Ideology and State in Turkey*. New York: Nova Science. 21-54.

Yeldan, Erinc (2006). “Neoliberal Global Remedies: From Speculative-Led Growth to IMF-Led Crisis in Turkey”. *Review of Radical Political Economics* 38(2): 193-213.

Yeldan, Erinc (2009). “Patterns of Adjustment under the Age of Finance: The Case of Turkey as a Peripheral Agent of Neoliberal Globalization”.
<http://mrzine.monthlyreview.org/2009/yeldan140409.html> [accessed on 21.08.2011].

Zizek, Slavoj (2001). “Repeating Lenin’s Choice”.
<http://www.lacan.com/replenin.htm> [11.07.2011].

Yerli Turistlerin Satın Aldıkları Yurtdışı (Outgoing) Paket Turları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma

Uğur Ceylan¹

Ömer Zafer Güven²

Öz

Türkiye’de yılda yaklaşık 1,5 milyon kişi paket tur satın alarak yurt dışına çıkmaktadır. Buna rağmen yurt dışı paket tur satın alan tüketicilerle ilgili özellikle yerli literatürde sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında almış oldukları hizmetlerden (konaklama, yiyecek-içecek, ulaştırma ve rehberlik hizmetleri) memnuniyetleri araştırılmıştır. Buna ek olarak bu hizmetlerin yerli turistlerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Yurt dışına turlar düzenleyen bir seyahat acentasının 583 müşterisinden toplanan veriler incelenmiştir. Verilerin analizinde istatistik paket program kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre tüketicilerin en fazla rehberlik hizmetlerinden, en az ise yeme-içme hizmetlerinden memnun oldukları, ayrıca paket tur kapsamında alınan hizmetlerin tüketicilerin demografik özelliklerine göre farklılık göstermediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Paket Tur, Yerli Turist, Turizm, Seyahat Acentası

A Research On Evaluation Of Local Tourists Outgoing Package Tours

Abstract

Approximately 1.5 million people in Turkey purchase package tours annually. Nevertheless, a limited number of studies have been conducted in the domestic literature, especially on consumers who buy package tours abroad. In this research, domestic tourists who purchased package tours abroad were investigated for their satisfaction with the services (accommodation, catering, transport and guidance services) they had received during the package tours. In addition, it has been examined whether these services differ according to the demographic characteristics of the domestic tourists. The data gathered from 583 customers of a travel agency organizing tours abroad have been examined. Statistical package program was used to analyze the data. According to the results of the analysis, the consumers were satisfied with the guidance services and at least with the food and beverage services, and the results of the package tour did not differ according to the demographic characteristics of the consumers.

Key Words: Package Tour, Local Tourist, Tourism, Travel Agency

¹ Öğr. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu,
ugur.ceylan@dpu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
omerzafer.guven@dpu.edu.tr

1. Giriş

Paket Tur; çeşitli turistik ürünlerin (konaklama, ulaşım, yeme-içme, animasyon vb.) bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve turistlere tek bir fiyattan, tek bir ürün olarak sunulan bileşimdir. (Sheldon ve Mak,1987:13) İkinci Dünya Savaşından sonra turizm hareketlerinin gelişiminde paket turların önemli bir payı vardır. Paket turlar; güvenlik duygusu vermesi, bireysel seyahatlere göre daha ucuz olması, değişik seçenekler sunması, dil sorunu yaşanmaması, tur operatörü güvencesinde olması, değişik yerler gezip görme imkânı vermesi ve zaman tasarrufu sağlaması gibi nedenlerden dolayı tüketiciler tarafından tercih edilmektedir. (Mısırlı,2002:166) Paket turlar tur operatörleri ve seyahat acentaları açısından yeni pazarlar bulmak, düşük sezonda da iş yoğunluğu sağlamak gibi faydalar sağlarlar. Paket turlar hem seyahat edenler ve hem de hizmet sunanlar için sağlamış olduğu faydalar nedeniyle seyahat ve turizm sektörünü etkileyen en büyük etkenlerden birisi durumuna gelmiştir. (Hsieh vd.,1993:51)

Dünya genelinde turizm ve seyahat pazarı son derece rekabetçi bir yapıdadır. Bu rekabet paket tur piyasasına da yansımakta ve paket tur satın alanların seyahat kararlarını etkileyen birçok faktör söz konusu olmaktadır. Bu faktörler; fiyat, ürün kalitesi, farklılaştırma gibi pazarlama ilgili faktörler, aile, referans grupları gibi sosyal faktörler ve sosyo-demografik özellikler gibi bireysel faktörlerdir.

Bunların en önemlilerinden birisi de demografik faktörlerdir. Bu nedenle paket tur satın alanların, sosyo demografik özelliklerinin bilinmesi ve anlaşılması önem arz etmektedir. Bununla birlikte, paket tur satın alanların paket tur hizmetlerinden memnuniyet algılamalarının, motivasyonlarının ve ihtiyaçlarının bilinmesi paket turu organize edenler açısından yol gösterici nitelikte olacaktır.

2. Turistik Ürün Olarak Paket Turlar

Paket tur kavramı, İngilizce’de Inclusive Tour, Amerika’da Package Tour, Fransızca’da Voyage a Forfait kelimelerinin Türkçeleştirilmesinden oluşmuş bir seyahat terimidir. Bu kavram her şey dâhil bir paket haline getirilen tatil ürünü anlamına gelmektedir (Hacıoğlu,2000:9). Seyahat acentaları, tüketici ile ürün arasındaki bağlantıyı kuran, turistik ürünü oluşturan ve daha sonrasında aracı olarak dağıtım faaliyetlerini gerçekleştiren işletmelerdir (Peköz ve Yarcan,1998:6; Öner, 1997:14; Buck,1988:68; Holloway,1994: 58-59). Tur operatörleri ve seyahat acenteleri, turizmin uluslararası bir olgu olmasında çok önemli bir role sahiptirler. Bu durum hem turist gönderen (outgoing) hem de turist kabul eden (incoming) ülkeler için oldukça büyük öneme sahiptir. Özellikle turistlerin destinasyon seçimlerinde yüksek etkiye sahip olan seyahat acentaları ve tur operatörleri, ülkemizin turizmden almak istediği payı dikkate aldığımızda önemleri daha da artmaktadır (Alaeddinoğlu ve Can,2007:63).

Paket tur, tur operatörlerinin önceden hazırladıkları ve tüketiciye sundukları konaklama, yiyecek-içecek, ulaşım, seyahat güzergâhı gibi unsurları bir paket içerisinde tek bir fiyattan sunmalarıdır (Lo ve Lam,2004,162; Hacıoğlu,2006:4). Aslında bir turistik ürün olan paket turun; (a) destinasyonu oluşturan çekicilikler, (b) destinasyonda turistlere sunulan ürün ve hizmetler, (c) destinasyonun ulaşılabilirliği, (d) destinasyonun imajı ve (e) destinasyondaki ürünlerin ve hizmetlerin fiyatları şeklinde beş ana unsurun bileşiminden oluştuğu bilinmektedir (Karamustafa ve Erbaş,2011:106).

Turistlerin bireysel olarak seyahat etmeleri ile kıyaslandığında, paket turların kolaylık sağlaması, ekonomik olması, uzak ülkelerdeki farklı kültürleri tanıma ve güvenli bir şekilde seyahat etme imkanı sağlaması, hijyenik standartları sağlaması, daha konforlu olması, deneyimli rehberler eşliğinde gerçekleşmesi gibi önemli avantajları söz konusudur. (Duke ve Persia,1993, Enoch,1996). Kişisel güvenlik, paket turlar almanın diğer büyük nedenidir.

Paket turlara katılan turistler, emniyet hissi ve birbirlerini tanıma kolaylığı avantajlarından yararlanabilirler. (Quiroga,1990).

Temel olarak iki tür paket tur vardır: Basit paket tur ve her şey dâhil paket tur. Basit paket turlarda genellikle yalnızca ulaşım ve konaklama yer alır (Mok ve Armstrong,1995). Her şey dahil paket tur, ulaşım ve konaklama, yemek ve gezi ve bazen bir eskort veya rehber kapsayan tek bir fiyat için planlanan turlardır. (Sheldon ve Mak,1987)

Paket turlar çok kapsamlı bir program gerektirmesi, birçok hizmet unsurunu bir arada bulundurması, farklı turizm işletmeleri ile işbirliği ve koordinasyona ihtiyaç duyması gibi nedenlerden dolayı müşteri şikâyetlerinin yoğun olduğu bir turizm ürünüdür. Paket turlar seyahat acentelerinin önemli gelir kaynaklarından birisidir. Bundan dolayı seyahat acentalarının paket turları özenle tasarlaması ve tanıtması gerekir.

Paket turlardaki başlıca sorunlar genellikle iki konuda ortaya çıkar. Bunlardan birincisi seyahat eden kişilerin ortama uyum sağlayamamalarından kaynaklanan sorunlar, ikincisi de hizmetleri sunan işletmelerden kaynaklanan sorunlardır. Paket turlarla ilgili en çok şikâyetler, konaklama yerlerinden, ulaşım araçlarından, verilen yemeklerden, fiyatlardan, rehberlik hizmetlerinden ve gidilen ve gezilen yerlerden gelmektedir (Can,2006:52).

Yabancı literatürde paket turlarla ilgili araştırmaların sayısı oldukça fazladır. Paket turlarda literatür incelendiğinde çalışmaların önemli bir kısmının, paket turların kalitesini tur liderleri ya da turist rehberlerinin rolü üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. (Quiroga, 1990; Geva,1991; Mossberg Larsson,1995; Hudson ve Shephard,1998; Wang vd.,2000; Bowen,2001; Bowen, 2002; Heung, 2008; Huang vd., 2010) Bunun yanında paket ve paket dışı turlar ile tüketici özellikleri, turun nitelikleri arasındaki ilişkiler genellikle araştırmacılar tarafından incelenmiştir. (Sheldon ve Mak,,1987, Woodside ve Pitts,1976, Schul ve Crompton, 1985, Sheauhsing vd, 1993).

Räikkönen ve Honkanen (2013) araştırmalarında paket turların başarılı bir destinasyon deneyimine etkisi incelemişler ve destinasyonda verilen hizmetler ile konaklama hizmetlerinin başarılı bir destinasyon deneyiminde en önemli iki faktör olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bowie ve Chang (2005) çalışmalarında uluslararası yönetilen paket turlarda turist memnuniyetini araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre tur operatörünün güzergâh planlaması, otel ve rehber seçimi turist memnuniyetinde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Geva (1991) ile Wang vd. (2002), paket turlarda rehberlerin tur memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemiş ve rehberlerin tutum ve davranışlarının turistlerin seyahatleri süresince memnuniyetleri üzerinde doğrudan etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Prideaux vd. (2006), paket tur satın alan turistlerin gittikleri destinasyonda tur operatörleri tarafından yanlış bilgilendirilmesi ve kandırılmasının, turistlerin aynı destinasyonu tekrar satın alma niyetlerini olumsuz etkilediğini belirlemişlerdir.

Bununla birlikte yerli literatürde paket turlara (özellikle yurt dışı paket tur) yönelik yapılan araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Paket turlar ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu müşteri şikâyetleri ve müşteri memnuniyeti odaklanmıştır. Unur vd. (2009), seyahat acentaları tarafından düzenlenen paket turlarda karşılaşılan şikâyetler ve bu şikâyetlerin sıklıkları üzerine bir araştırma yapmışlardır. www.sikayetvar.com.tr sitesine yazılan paket turlarla ilgili 123 adet şikâyetin içerik analizi ile şikâyet boyutlarını belirledikleri araştırmada, paket tur satın alanların en çok şikâyet ettikleri konuların acenta yetkilileri ve çalışanların davranışları ile ücretler konusu olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Çolakoğlu vd. (2009) paket tur şikâyetlerine yönelik yurt içinde ve yurt dışında tatile çıkan müşterilerin şikâyetlerinin hangi kategoriler altında toplandığının belirlemek ve yurt içi ve yurt dışındaki paket turlarda şikâyetlere göre farklılaşma olup olmadığını ortaya çıkarmak amacı ile bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada yurt içi paket turlarda transfer hizmetlerinin, yurt dışı turlarda ise rehberlik hizmetlerinin temel kategoriler içerisinde en fazla şikâyet alan unsurlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Arslantürk vd. tarafından 2012 yılında yaptıkları turist rehberlerinin hizmet kalitesinin Serwqual metodu ile ölçülmesine yönelik araştırmada, bir seyahat acentasının 2012 yılında İtalya'ya düzenlemiş olduğu yurt dışı turuna katılan turistlerin rehberlik hizmetlerinden algıladıkları kalitenin genel olarak yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Aslan vd.(2015) paket tur satın alan turistlerin deneyimleri ile memnuniyet arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 113 örneklemden elde ettikleri verilere dayalı olarak yaptıkları analiz sonucunda turist deneyim boyutları (eğitici, eğlendirici, estetik ve kaçış) ile memnuniyet arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon olduğu görülmüştür. Bunlardan farklı olarak, Kızılırmak vd. (2016), Türkiye'den Balkan ülkelerine düzenlenen paket turların içeriklerini incelemiştir.

Karamustafa ve Erbaş (2011) ise paket tur satın alma sürecinde tüketicilerin algıladığı risk üzerine çalışma yapmışlardır. Araştırmada Kapadokya Bölgesine gelen yabancı turistlerin "paket tur" satın alma karar sürecindeki risk algılamalarındaki olası faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin turistlerin demografik ve kültürel özellikleri ile ziyaret deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, paket tur satın alma karar sürecinde fonksiyonel risk faktörünün diğer risk faktörlerine göre turistlerin risk algılamalarında daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığı ve ortaya çıkan risk faktörlerinin turistlerin demografik ve

kültürel özellikleri ile ziyaret deneyimlerine göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

Tuncer (1998:61) seyahat acentalarında paket turlar üzerine yapmış olduğu araştırmada paket tur satın alan turistlerin gittikleri otel işletmelerinde çifte rezervasyon, sözleşmede sunulan hizmetlerin yerine getirilmemesi, opsiyon süresi ve rezervasyon taleplerine geç cevap verme sorunları yaşadıklarını vurgulamıştır.

3. Türkiye'de Yurt Dışı (Outgoing) Paket Turları

Türkiye'de vatandaşların yurt dışına çıkış nedenleri ile ilgili istatistiklere bakıldığında, 2003 yılında iş amaçlı çıkışlar % 31,1 ile ilk sırada iken, bunu % 25,9 ile akraba ve arkadaş ziyaretleri takip etmiş, gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler amacı ile yurt dışına çıkışlar ise % 19,2 ile üçüncü sırada yer almıştır. 2013 yılına gelindiğinde ise, vatandaşların %37,7'si "gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler", %19,6'sı ise "akraba ve arkadaş ziyareti" sebebi ile yurtdışına gitmişlerdir. 10 yıllık bir süre içerisinde yurt dışına çıkışlarda gezi, eğlence ve sportif faaliyetler ciddi bir artış göstermiştir.

Türkiye'den yurtdışına giden vatandaşlar seyahatlerini kişisel veya paket tur olarak düzenlemektedirler. Türkiye'nin toplam turizm giderleri 2003 yılında 2.424.827 dolar ve kişi başı ortalama harcama 710 dolar iken, bu rakamlar 2013 yılında 5.253.565 dolar ve ortalama harcama 698 dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam turizm gideri içinde kişisel harcamalar ve paket tur harcamalarının payları Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre yurt dışına çıkışlarda kişisel harcama oranları giderek azalmakta, paket tur harcamaları oranları yükselmektedir. 2003 yılında kişisel harcamaların toplam turizm gideri içindeki oranı %90,7, paket tur harcamalarının oranı %9,3 iken bu oranlar 2013 yılında sırasıyla %81,6 ve %18,4 olmuştur.(TÜİK:2013)

Tablo 1. Seyahatin Organize Biçimine Göre Turizm Gideri Oranlar(%), 2003-2013

Yıl	Toplam	Kişisel Harcamalar	Paket tur harcamalar (Yurt dışı payı)
2003	100	90,7	9,3
2004	100	91,9	8,1
2005	100	90,7	9,3
2006	100	88,6	11,4
2007	100	86,3	13,7
2008	100	88,7	11,3
2009	100	85,5	14,5
2010	100	88,5	11,5
2011	100	88,8	11,2
2012	100	89,8	10,2
2013	100	81,6	18,4

Kaynak: TÜİK (Yurtdışına Seyahat Amaçlı Giden Vatandaşlarımız ve Turizm Giderleri Araştırma Sonuçları 2013), s:16

TÜİK verilerine göre yurt dışına seyahat eden vatandaşların profili ise şu şekildedir. 2013 yılı itibarı ile yaklaşık 7,5 milyon kişi yurt dışına çıkış gerçekleştirmiştir. Yurtdışına giden vatandaş sayısı, nüfus sayısı içindeki orana göre 2003 yılından 2013 yılına kadar iki misli artarak yaklaşık %10 seviyesine gelmiştir.

2013 yılında yurtdışına “gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” için giden vatandaşların %84’ü “25-64” yaş aralığındadır. 2013 yılında yurtdışına giden toplam vatandaşlar içerisinde “lise ve dengi okul” mezunları %29,7 ile en yüksek paya sahiptir. Bunu %27,9 pay ile “fakülte ve yüksekokul” mezunları ve %21,3 pay ile ilkokul mezunları takip etmektedir. Gezi, spor, eğlence amacı ile yurt dışına çıkış yapanlar içerisinde ise en yüksek paya sahip olanlar % 45,9 ile fakülte ve yüksekokul mezunları olurken, bunu % 44,2 ile lise ve dengi okul mezunları ve % 38,2 ile yüksek lisans ve doktora mezunları takip etmektedir. Yurt dışına giden vatandaşların 2009-2013 döneminde yaklaşık yarısı ücretli bir işte çalışmaktadır. Kendi işi var (kendi

hesabına, işveren) olarak çalışanlar ikinci en büyük paya, emekliler ise üçüncü en büyük paya sahiptir. 2007-2013 yıllarında büyük bir çoğunlukla “orta” gelir düzeyine sahip vatandaşlarımız, yurtdışına seyahat yapmaktadır. (TÜİK:2013)

2014 yılı verilerine göre ise, Türkiye’den yurtdışına seyahat eden 8 milyon kişinin yaklaşık 1,4 milyonu paket turları tercih etmiştir. Paket turların yarısına yakını Avrupa ülkelerine yönelik seyahatlerde gerçekleşmiştir. Komşu ülkeler ile Arap ve Körfez ülkelerine yönelik seyahatler de paket turların % 30’luk kısmını oluşturmaktadır. Turistik talep ve konaklama tesislerine yansımaları açısından, paket turlarda en önemli pazarın İtalya olduğu gözlemlenmektedir. Yurtdışına çıkanların % 2,3’ünü oluşturan bu kitle, toplam paket tur çıkışlarının da % 10’luk kısmına karşılık gelmektedir. İtalyan pazarını, seyahat pazarı açısından önemli kılan bir diğer unsur da, bu ülkeye giden vatandaşların ne oranda paket tur kullandığıdır. 2014 yılı bulgularına göre,

İtalya'ya yapılan her 100 çıkıştan 67'si paket turlarla gerçekleşmiştir. İtalya'dan sonra en yüksek paket kullanım oranlarına; % 40 ile İspanya, % 35 ile Yunanistan, % 33 ile Fransa ve % 20 dolayındaki payları ile Avusturya, İsviçre ve İsveç'te ulaşılmıştır. (AKTOB:2014)

Tablo 2: Yurtdışına Paket Turlarla Çıkışlarda Ülkelerin Payları 2014 (İlk 10 Ülke)

Ülkeler	Paket Payı (%)
Yunanistan	19,27
İtalya	9,86
Gürcistan	2,49
Bulgaristan	2,33
Almanya	1,82
Fransa	1,79
ABD	1,55
Avusturya	1,29
İspanya	0,97
İran	0,96

Kaynak: AKTOB, Yurt İçi Seyahat Pazarı Araştırması, 2014, s: 22-23

Tablo 3: Yurtdışına Paket Turlarla Çıkışları En Yüksek Olan Ülkeler, 2014 (Paket turlar/Toplam çıkışlar)

Ülkeler	Paket Oranı (%)
İtalya	67,71
İspanya	40,32
Yunanistan	35,06
Fransa	33,06
Avusturya	23,19
İsveç	20,38
İsviçre	18,35
ABD	17,50
Hollanda	13,24
Tunus	11,00

Kaynak: AKTOB, Yurt İçi Seyahat Pazarı Araştırması, 2014, s: 22-23

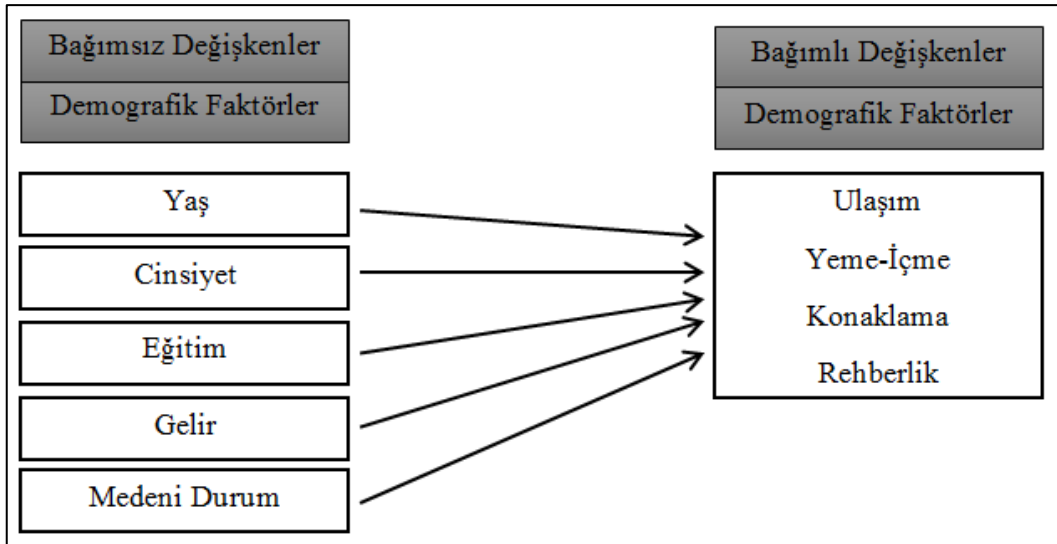
4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet düzeylerinin değerlendirilmesi ve bunun yanı sıra; paket tur kapsamında sunulan ulaşım, konaklama, yeme-içme ve rehberlik hizmetlerinin, yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir.

Araştırma, son yıllarda büyüyen yurt dışı paket tur pazarında, paket tur satın alan yerli turistlerin tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyetlerini değerlendirmesi açısından önem taşımaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

4.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada sınanacak model aşağıdaki şekilde gösterilen modeldir.

Modele uygun olarak aşağıda belirtilen hipotezler, araştırmada test edilecek hipotezlerdir. Araştırma için toplam 6 adet hipotez ileri sürülmüştür. Bu hipotezlerin 5 tanesi, paket tur kapsamında sunulan ulaşım, konaklama, yeme-içme ve rehberlik hizmetlerinin, yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla ileri sürülen hipotezler olup, bu hipotezlerin test edilmesinde değişik istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda sıfır hipotezleri (Ho) reddedildiğinde kabul edilecek alternatif hipotezler, sıfır hipotezinin tersi

oldukları için (Ho) hipotezleri ayrıca belirtilmemiştir. Bu hipotezler aşağıda verilmiştir.

H1: Yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ile medeni durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Yukarıda belirtilen hipotezlere ek olarak, yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin daha önce yurt dışı turlara katılma durumları ile paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamalarının farklılık gösterip göstermediğine ilişkin olarak aşağıdaki hipotez araştırmada test edilecektir.

H6: Yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ile daha önce yurt dışı tura katılma durumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi, Evren ve Örneklemi

Araştırma, 2016 yılı Mayıs-Ağustos ayları arasında yapılmış olup, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi uygulanarak yapılmış ve bu kapsamda araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. AKTOB (Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği) tarafından 2014 yılında hazırlanan Yurt İçi Seyahat Pazarı Raporu verilerine göre, Türkiye’den yurtdışına seyahat eden 8 milyon kişinin yaklaşık 1,4 milyonu paket turları tercih etmiştir. 2015 ve 2016 yılları için yurt dışına paket turlarla çıkışlar ile ilgili sağlıklı veri bulunamadığı için araştırmanın ana kütlesi yaklaşık 1,4 milyon kişi olarak alınmıştır.

Araştırmanın örneklemini ise İstanbul’da faaliyet gösteren bir acentanın yurt dışı (outgoing) turlarına katılan yerli turistler oluşturmaktadır. Söz konusu acenta 2011 yılında kurulmuş olup, ağırlıklı olarak Avrupa başta olmak üzere yurt dışı tur organizasyonlarına yönelik çalışan bir acentadır. Acenta yetkilisinin verdiği bilgiye göre yılda ortalama 3000 kişi yurt dışı (outgoing) tur satın almaktadır. 2016 yılı Mayıs-

Ağustos aylarında bu acenta ile iş birliği yapılarak tur bitiminde tur satın alanlara dağıtılmak üzere 1000 adet anket formu gönderilmiş, geri dönüşü olan 583 adet anket incelenmiş, herhangi bir eksikliğe rastlanılmadığından tüm anketler değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cevaplayıcıların demografik özellikleri ile ilgili 5 soru, ikinci bölümde ise satın aldıkları paket turdaki hizmetleri kapsayan 16 soru bulunmaktadır. Bu soruların dağılımı ise ulaşım hizmetleri 4 soru, konaklama hizmetleri 4 soru, yiyecek-içecek hizmetleri 4 soru ve rehberlik hizmetleri 4 soru şeklindedir. Anket formundaki sorular literatür incelenerek ve yurt dışına paket tur düzenleyen acentaların sorumluları ile görüşülüp onların paket turları değerlendirmek amacı ile kullandıkları anket formları temel alınarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Araştırmada katılımcıların verilen önermeleri destekleme dereceleri 5’li Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Ölçekte yer alan “1” sayısı “kesinlikle katılmıyorum” ve “5” sayısı “kesinlikle katılıyorum” seçeneklerini ifade etmektedir. Verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Değişkenlerin temel istatistikleri tanımlayıcı analizler kullanılarak yapılmıştır.

4.4. Ölçeğin Güvenirliliği ve Geçerliliği

Araştırmada veri toplama amacıyla kullanılan anket formu güvenilirlik yönünden analiz edilmiştir. Sosyal bilimlerde güvenilirliği test etmek amacıyla kullanılan en yaygın yöntem, Cronbach Alfa yönetimidir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda bulunan Cronbach alfa değeri 0,82 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan Cronbach alfa değerinin 1 değerine yakın bir değere ulaşmış olması, ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçekte yer alan tüm maddelerin pozitif ve 0,25 değerinden büyük oldukları ve hiç bir ölçek maddesinin alfa değerinin ölçeğin genel alfa değerinden yüksek olmadığı belirlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirliği bu şekilde belirlendikten sonra, ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olup olmadığını belirlemek için faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığının belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testi uygulanmıştır. KMO test değeri 0,769 olarak hesaplanmıştır. Bu değere göre ölçekten elde edilen ölçümlerin temel bileşenler analizine uygun olduğu görülmektedir. Temel bileşenler analizi ve Varimax rotasyon yöntemi kullanılarak yapılan faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'in üzerinde olan 4 faktör belirlenmiş, bu faktörler tarafından açıklanan toplam varyans % 59 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile araştırmada kullanılan ölçek dört

faktörden (alt boyuttan) oluşmaktadır. Ölçeğin birinci faktörü ulaşım hizmetleri olarak isimlendirilmiş olup, özdeğeri 3,165 olarak hesaplanmıştır. Bu faktörün açıkladığı varyans % 19,779'dur. İkinci faktöre (konaklama hizmetleri) ilişkin hesaplanan özdeğer 2,400 ve açıklanan varyans ise % 14,997'dir. Üçüncü faktör olan yeme-içme hizmetleri faktörünün özdeğeri 1,647'dir. Bu faktör toplam varyansın % 14,016'sını açıklamaktadır. Dördüncü ve son faktör ise rehberlik hizmetleri olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörün özdeğeri 1,220 ve açıkladığı varyans oranı ise % 10,292 olmaktadır. Bütün faktörlere 4'er madde yüklenmiştir. Faktör analizi sonucunda ulaşılan değerler aşağıdaki Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Sunulan Hizmetlere Yönelik Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Ulaşım Hiz.	Konaklama Hiz.	Yeme-içme Hiz.	Rehberlik Hiz.
Uçuş yaptığımız uçak konforluymuştu	0,756			
Transfer işlemlerimiz sorunsuz yapıldı	0,579			
Gezi otobüsü konforluymuştu	0,717			
Otobüs şoförü dikkatliydi	0,794			
Konakladığımız oteller temizdi		0,731		
Konakladığımız otellerin personeli ilgiliydi		0,653		
Konakladığımız oteller merkeziydi		0,642		
Konakladığımız otellerdeki yemekler lezzetliydi		0,772		
Yemek yediğimiz restoranlardaki yemekler lezzetliydi			0,731	
Yemek yediğimiz restoranlardaki menü yeterliydi			0,570	
Yemek yediğimiz restoranlardaki restoran personeli temiz ve ilgiliydi			0,667	
Yemek yediğimiz restoranlar temizdi			0,812	
Rehber grupla ilgiliydi				0,721
Rehber programa uygun hareket etti				0,551
Rehber yeterli bilgi verdi				0,762
Rehberin dili anlaşılırdı				0,742
KMO: 0,769, df:120, sig: ,000				
Cronbach Alfa (α) (0,820)	0,826	0,798	0,862	0,803
Faktörlere Ait Özdeğerler	3,165	2,400	1,647	1,220
Açıklanan Varyans Yüzdesi	19,779	14,997	14,016	10,292
Toplam Varyans Yüzdesi	19,779	34,776	48,792	59,084

Güvenilirlik ve geçerliliğe ilişkin tüm değerler incelendiğinde ölçeğin güvenilir ve geçerli bir yapıda olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Demografik Özellikleri

DEĞİŞKENLER	Frekans (N)	Yüzde(%)	DEĞİŞKENLER	Frekans (N)	Yüzde (%)
CİNSİYET			EĞİTİM		
Erkek	307	52,7	İlköğretim	30	5,1
Kadın	276	47,3	Lise	244	41,9
Toplam	583	100	Lisans-Önlisans	259	44,4
YAŞ			Lisansüstü	50	8,6
20 yaş ve altı	79	13,6	Toplam	583	100
21-30 yaş arası	70	12	GELİR		
31-40 yaş arası	105	18	0-2500 TL	72	12,3
41-50 yaş arası	147	25,2	2501-5000 TL	145	24,9
51 yaş ve üzeri	182	31,2	5001-7500 TL	159	27,3
Toplam	583	100	7501-10000 TL	120	20,6
MEDENİ DURUM			10000 TL ve üzeri	87	14,9
Evli	373	64	Toplam	583	100
Bekâr	184	31,6			
Dul/Boşanmış	26	4,5			
Toplam	583	100			

4.5. Araştırmaya İlişkin Verilerin Analizi ve Bulgular

Bu bölümde araştırmaya yönelik olarak verilerin analizi, bulgular, değerlendirmeler yapılacaktır.

4.5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Tablo 5'te Katılımcıların demografik özelliklerine göre bulgular verilmiştir.

Tablo 5'teki sonuçlara göre katılımcıların % 52,7'si erkek, % 47,3'ü kadınlardan oluşmaktadır. Yaş değişkenine göre ise katılımcıların % 13,6'sı 20 yaş ve altı, % 12'si 21-30 yaş arası, % 18'i 31-40 yaş arası, % 25,2'si 41-50 yaş arası ve % 31,2'si ise 51 yaş ve üzeri yaş grubundadır. Katılımcılar içerisinde medeni

durumlarına göre ilk sırayı evliler oluşturmaktayken (% 64), bu grubu bekârlar (%31,6) ve dul veya boşanmış katılımcılar (% 4,5) takip etmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri bakımından dağılımları ise % 5,1'i ilköğretim, % 41,9'u lise, % 44,4'ü lisans ve önlisans, % 8,6'sı lisansüstü mezunlardan oluşmaktadır. Katılımcıların gelir durumu değişkenine göre dağılımlarına bakıldığında ise aylık geliri 5001-7500 TL olanların % 27,3 oranla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu gelir grubunu % 24,9 ile 2501-5000 TL arası aylık gelire sahip olanlar takip etmektedir.

Katılımcıların daha önce yurt dışı paket satın alma durumlarına göre dağılımları ise aşağıdaki şekildedir.

Tablo:6 Katılımcıların Daha Önce Yurt Dışı Paket Tur Satın Alma Durumlarına Göre Dağılımı

Daha önce yurt dışı paket tur satın alma	Frekans (N)	Yüzde (%)
Evet	321	55,1
Hayır	262	44,9
Toplam	583	100

Tablo 6'ya göre katılımcıların % 55'i daha önce bir yurt dışı paket tur satın aldıklarını ifade etmekte iken, % 45'i ise ilk defa yurt dışı paket tur satın aldıklarını belirtmişlerdir.

Yurt dışı paket tur satın alan katılımcıların, paket tur kapsamında sunulan hizmetleri değerlendirmelerine yönelik sorulara verilen cevapların dağılımı Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7: Paket Tur Kapsamında Sunulan Hizmetlerin Algılanmasına Yönelik İfadelerin Merkezi Eğilim Ölçüleri

Maddeler	Ortalama	Standart	Ortalama
Rehber programa uygun hareket etti	4,1252	,9790	1
Rehber grupla ilgiliydi	4,0789	1,0636	2
Rehber yeterli bilgi verdi	4,0772	,9927	3
Rehberin dili anlaşılırdı	4,0463	1,0647	4
Konakladığımız oteller temizdi	4,0309	1,0216	5
Otobüs şoförü dikkatliydi	4,0223	1,0830	6
Konakladığımız otellerin personeli ilgiliydi	4,0172	1,0320	7
Yemek yediğimiz restoranlardaki yemekler	3,9949	1,0379	8
Konakladığımız otellerdeki yemekler lezzetliydi	3,9726	1,0267	9
Yemek yediğimiz restoranlardaki menü yeterliydi	3,9708	1,0408	10
Transfer işlemlerimiz sorunsuz yapıldı	3,9520	1,0941	11
Konakladığımız oteller merkeziydi	3,9451	1,100	12
Uçuş yaptığımız uçak konforluymuştu	3,9125	1,0717	13
Gezi otobüsü konforluymuştu	3,9057	1,0934	14
Yemek yediğimiz restoranlardaki restoran personeli temiz ve ilgiliydi	3,8954	1,0734	15
Yemek yediğimiz restoranlar temizdi	3,8919	1,0569	16

Buna göre cevaplayıcıların en fazla katıldıkları önerme 4,1252 ortalama ile “rehber programa uygun hareket etti” önermesi olurken, en az katıldıkları önerme ise 3,8919

ortalama ile “yemek yediğimiz restoranlar temizdi” önermesi olmuştur.

Tablo 8’de cevaplayıcıların, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerin türüne göre verdikleri cevapların ortalamaları görülmektedir. Tabloya göre, en yüksek memnuniyetin rehberlik hizmetlerinden (4.0819), en düşük memnuniyetin ise yiyecek-İçecek hizmetlerinden (3,9383) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Cevaplayıcıların tüm önermelere verdikleri cevapların ve sunulan paket tur hizmetlerinin ortalamalarının oldukça yüksek görülmektedir. Bu durum söz konusu acenta tarafından sunulan hizmetlerin tüketiciler tarafından memnuniyetle karşılandığını göstermektedir.

Tablo 8: Paket Tur Kapsamında Sunulan Hizmetlerin Türüne Göre Merkezi Eğilim Ölçüleri

Paket Tur Hizmetleri	Ortalama	Standart Sapma
Ulaşım	3,9481	0,7040
Konaklama	3,9914	0,7275
Yiyecek-İçecek	3,9383	0,7464
Rehberlik	4,0819	0,6888

4.5.2. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesine geçmeden önce ilk olarak veri setinin normal dağılıma uygunluğuna bakılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu sınamak için çeşitli normallik testlerinden yararlanılır. Bu testler içerisinde en çok bilinenler; Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleridir. Aşağıdaki Tablo 9’da yapılan normallik testi sonuçları gösterilmektedir.

Normal dağılım test sonucuna göre dağılımının normal olmadığı görülmektedir. ($p < 0,05$) Bu bağlamda, tüketicilerin paket

turu değerlendirmelerinde etkili olabilecek paket tur kapsamında sunulan hizmetlerin (bağımlı değişkenlerin) demografik özellikler (bağımsız değişkenler) açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini değerlendirebilmek için, bağımsız değişkenlerin nominal (kategorik), bağımlı değişkenlerin ise ordinal (sıralanmış) veri olma özelliğini taşımasından dolayı, iki bağımsız değişken için Mann-Whitney U testi ve ikiden fazla seçeneğe bağımsız değişken için Kruskal-Wallis H testi uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 9: Normal Dağılım Test Sonuçları

Paket Hizmetleri	Tur	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		Test istatistiği	df	p	Test istatistiği	df	p
Ulaşım		0,142	583	,000	0,934	583	,000
Konaklama		0,160	583	,000	0,902	583	,000
Yeme-İçme		0,159	583	,000	0,923	583	,000
Rehberlik		0,168	583	,000	0,903	583	,000

Paket tur kapsamında sunulan hizmetlerin algılanmasının, paket tur satın alan yerli turistlerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik olarak ileri sürülen araştırma hipotezini test etmek için,

veri normal dağılım göstermediğinden, parametrik olmayan testlerden iki bağımsız değişken için Mann-Whitney U testi uygulanmasına karar verilmiştir. Test sonuçları aşağıdaki Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Cinsiyet Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Paket Hizmetleri	Tur	Cinsiyet	N	Sıra Numaraları Ortalaması	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Ulaşım		Bay	307	293,53	41896,5	80122,5	-,234	,815
Konaklama		Bay	307	289,58	41624	88902	-,368	,713
Yeme-İçme		Bay	307	288,66	41340,5	88618,5	-,509	,611
Rehberlik		Bay	307	295,32	41346,5	79572,5	-,507	,612

Tablo 10'da görüldüğü gibi, paket tur kapsamındaki bütün hizmetlerden algılamalar arasında cinsiyete göre bir anlamlı bir farklılık söz konusu değildir. ($p>0,05$). Buna göre H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Paket tur kapsamında sunulan hizmetlerin algılanmasının, paket tur satın alan yerli turistlerin yaş, gelir durumu, eğitim durumu ve medeni durum gibi demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik olarak ileri sürülen araştırma hipotezlerinin testinde, parametrik olmayan testlerden ikiden fazla seçenekli bağımsız değişken için Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Paket Hizmetleri	Tur	Test İstatistiği (Kruskal-Wallis H Testi)						X ₂	s.d.	p
		Yaş Grupları								
		20 yaş ve altı	21-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş	51 yaş ve üzeri				
Ulaşım		299,61	273,49	290,46	280,35	306,12	3,070	4	,546	
Konaklama		262,01	281,62	295,85	305,94	295,53	3,976	4	,409	
Yeme-İçme		278,39	283,46	279,76	307,26	295,93	2,594	4	,628	
Rehberlik		273,39	308,19	287,71	283,44	303,24	2,923	4	,571	
		Gelir Durumları					X ₂	s.d.	p	

	0-2500 TL	2501-5000 TL	5001-7500 TL	7500-10000 TL	10000 TL ve üzeri			
Ulaşım	306,73	302,76	283,04	277,58	298,15	2,651	4	,618
Konaklama	263,99	301,09	286,76	273,94	334,51	9,642	4	,052
Yeme-İçme	272,51	291,63	295,14	284,75	312,99	2,633	4	,621
Rehberlik	268,26	302,79	297,08	292,18	284,1	2,405	4	,662
	Eğitim Durumları							
	İlköğretim	Lise	Lisans/ Ön Lisans	Lisansüstü		X2	s.d.	p
Ulaşım	280,35	287,98	296,11	297,30		0,498	3	,919
Konaklama	256,83	290,90	292,25	317,20		2,478	3	,479
Yeme-İçme	307,67	295,54	287,21	285,25		0,738	3	,864
Rehberlik	294,02	284,11	297,56	300,45		0,965	3	,810
	Medeni Durum							
	Evli	Bekâr	Dul/Boşanmış		X2	s.d	p	
Ulaşım	296,03	285,81	278		0,651	2	,722	
Konaklama	294,60	295,16	232,29		3,477	2	,176	
Yeme-İçme	291,86	297,04	258,37		1,220	2	,543	
Rehberlik	296,20	285,47	277,94		0,703	2	,704	

Tablo incelendiğinde yaş, gelir durumu, eğitim durumu ve medeni durum gibi demografik değişkenlere göre acenta tarafından paket tur kapsamında sunulan ulaşım, konaklama, yeme-içme ve rehberlik

hizmetlerinin algılanmasında gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. ($p>0,05$) Buna göre araştırma hipotezlerinden H₂, H₃, H₄ ve H₅ hipotezleri reddedilmiştir.

Paket tur kapsamında sunulan hizmetlerin algılanmasının, paket tur satın alan yerli turistlerin daha önce yurt dışı bir tura katılma durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik olarak ileri sürülen

araştırma hipotezini test etmek için, parametrik olmayan testlerden iki bağımsız değişken için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıdaki Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Daha Önce Yurt Dışı Paket Tur Satın Alma Durumu Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Paket Tur Hizmetleri	Daha Önce Tur Satın Alma	N	Sıra Numaraları Ortalaması	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Ulaşım Hizmetleri	Evet	321	286,23	40200	91881	-,922	,356
	Hayır	262	299,06				
Konaklama Hizmetleri	Evet	321	291,25	41810	93491	-,120	,904
	Hayır	262	292,92				
Yeme-İçme Hizmetleri	Evet	321	290,05	41424	93105	-,312	,755
	Hayır	262	294,39				
Rehberlik Hizmetleri	Evet	321	293,55	41553,5	76006,5	-,248	,804
	Hayır	262	290,10				

Tablo 12’deki test sonuçlarına göre, ilk defa yurt dışı paket tur satın alan yerli turistler ile daha önce bir yurt dışı tura katılmış olan yerli turistler arasında, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerin değerlendirilmesinde anlamlı bir farklılık görülmemektedir. ($p>0,05$) Buna göre araştırma hipotezlerinden H6 hipotezi reddedilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren hızla gelişen turizm hareketleri, ilk dönemlerde genellikle yabancı turistleri ağırlamak olarak algılanmışsa da, günümüzde birçok Türk vatandaşı da turistik amaçlarla yurt dışına çıkmakta ve bu seyahatlerinde de seyahat acentaları tarafından satılan paket turları tercih etmektedirler. Buna bağlı olarak tüketicilerle seyahat acentalarını karşı karşıya getiren birçok anlaşmazlıklar söz konusu

olabilmektedir. Seyahat acentalarının paket tur sözleşmesinde taahhüt ettikleri yükümlülükleri yerine getirmeleri hem tüketici memnuniyeti açısından, hem de cezai sorumluluklar açısından önem arz etmektedir. Özellikle paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyetin ölçülmesi bu anlamda önem arz etmektedir. Seyahat acentaları, yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket turu ulaşım, konaklama, yeme-içme ve rehberlik gibi hizmetler bakımından ne şekilde değerlendirdiklerini bildikleri takdirde, paket tur ürününü iyileştirme ve kalitesini artırma yönünde daha doğru çözümler üretebileceklerdir. Ayrıca tüketicilerinin demografik özelliklerinde göre ürünü farklılaştırıp, daha doğru hedef pazarlar seçebilme becerisine de sahip olacaktırlar. Bundan dolayı paket turlarının tüketiciler tarafından değerlendirilmesi acentalar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Türkiye’den yurt dışına çıkışlarda son yıllarda ciddi bir artış görülmektedir. Yurt dışına çıkışlarda gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler ilk sırada yer almakta ve yılda yaklaşık 1,5 milyon kişi yurt dışı çıkışlarında paket turu tercih etmektedir. Bu sebeplerden dolayı bu alan, akademisyenler için araştırılması gereken ilgi çekici bir alan haline gelmiştir. Bu çalışmada literatürdeki bu eksiklik görülerek yerli müşterilerin yurt dışı paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları ve bu algılamaların demografik özelliklere göre farklılaşma gösterip göstermediği araştırılarak, bundan sonraki çalışmalar için zemin oluşturulması amaçlanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, yurt dışı paket tur satın alan yerli turistlerin, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden genellikle yüksek düzeyde memnuniyet duydukları görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek memnuniyet düzeyinin rehberlik hizmetlerinden, en düşük memnuniyet düzeyi ise yeme-içme hizmetlerinden olduğu sonucu bulunmuştur. Bu sonuç literatürdeki bazı çalışmaları doğrulamakta iken, (Arslantürk vd. 2012), bazı sonuçlarla örtüşmemektedir (Çolakoğlu vd: 2009).

Araştırmada ortaya çıkan bir başka sonuç ise, paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamalarının yerli turistlerin demografik özelliklerine göre farklılaşmadığıdır. Buna ek olarak daha önce yurt dışı paket tur satın alan yerli turistler ile ilk defa paket tur satın alan yerli turistler arasında paket tur kapsamında sunulan hizmetlerden memnuniyet algılamaları arasında da bir farklılık görülmemektedir. Bu sonuçlara göre, özellikle son yıllarda sadece yurt dışı tur organizasyonu alanında uzmanlaşmış seyahat acentalarının ortaya çıkması, sunulan hizmetlerin niteliğini artırmış görülmektedir.

Müşterilerin, memnuniyetini tüm hizmetleri dikkate alarak bir bütün olarak değerlendirdikleri düşünüldüğü zaman, müşteri memnuniyeti anketleri seyahat acentaları tarafından düzenli olarak yapılmalı ve müşteriler beklentileri ile algılamaları ölçümlenmelidir. Bu şekilde seyahat

acentaları hizmetlerinin iyileşmesini sağlarken, müşterilerinde beklentilerine sürekli cevap verebilecek gelişimler göstereceklerdir.

TURSAB, TUREB ve Turizm Bakanlığı gibi kamu kuruluşlarının turistlerin hizmet beklentilerini sürekli ölçmeleri gerekmektedir. Ülkemize her yıl gelen yaklaşık 30-35 milyon turist sayısının artırılmasında müşteri memnuniyetinin önemi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Özellikle turist sayısında artış beklediğimiz bu yıllarda hem oteller hem de seyahat acentaları iyi hizmet sunma durumundadırlar. Kamu kurumları tarafından da sürekli ve dikkatli bir şekilde yapılacak denetlemeler ülkemize gelecek olan turistlerin memnun gitmesini ve döndüklerinde tavsiye etmelerini sağlayacaktır.

Müşteri memnuniyeti, tüketicilerin satın alma ve tavsiye davranışları literatürde sürekli yer alan kavramlardır. İleride yapılacak olan çalışmalarda değişen dünya ekseninde gelişmeler oldukça, inovatif ürün ve hizmetler sunuldukça müşteri memnuniyeti ölçümlenmelidir. Seyahat acentalarına da yönelik olarak akademik çalışmalar önümüzdeki yıllarda da yeni ürün ve hizmetler sunuldukça yapılmalıdır. Müşterilerin yeni ürün ve hizmetlerden beklentileri ve algılamaları düzenli olarak incelenmelidir.

Kaynakça

Alaeddinoğlu, Faruk ve Can, Ali Selçuk. (2007). “Türk Turizm Sektöründe Tur Operatörleri Ve Seyahat Acenteleri”. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* Yıl:2007 Sayı:2 s.50-66.

Aslan, Ahmet., Yasar, A.Gozde., Çetin, Gürel., Akova, Orhan., Balık, Mehtap., Demirçiftçi, Tefvik. (2015). “The Package Tour Experiences and Tourist Satisfaction, Tourism engagement: co-creating well-being”. *Proceedings of the 6th Advances in Tourism Marketing Conference*, Finland, September, 2015, ss: 43-47.

Bowen, David. (2001). “Antecedents of consumer satisfaction and dis-satisfaction (CS/D) on long-haul inclusive tours: a reality check on theoretical considerations”. *Tourism Management*, 22(1), ss. 49–61.

Bowen, David. (2002). “Research through participant observation in tourism: a creative solution to the measurement of consumer satisfaction/dissatisfaction (CS/D) among tourists”. *Journal of Travel Research*, 41, 4–14 August.

Bowie, David ve Chang, Jui Chi. (2005). “Tourist satisfaction: A view from a mixed international guided package tour” . *Journal of Vacation Marketing*, 11(4), ss.303-322.

Buck, M. (1988). “The Role of Travel Agent and Tour Operator”, İçinde Goodall, B., Ashworth, G. (Editörler) *Marketing in the Tourism Industry, The Promotion of Destination* Gerions, 67 74, Croom Helm, London, New York ve Sydney.

Can, Hilal. (2006). *Seyahat Acentalarında Paket Tur Satışları ve Sonrasında Tüketici Şikayetlerine Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2006.

Çolakoğlu, Osman Eralp., Çulha, Osman., Efendi, Ergün. (2009). “Paket Tur Şikâyetlerine Yönelik Müşteri E-Şikâyetleri Üzerine Bir İçerik Analizi”, 10. *Ulusal Turizm Kongresi*, 21-24 Ekim 2009, Mersin, ss. 1401-1416.

Demirkol, Şehnaz ve Zengin, Burhanettin.(2004). “Turizm İşletmeleri”, *Değişim Yayınları*, Sakarya, 2004.

Duke, Charles.R .ve Persia, Margaret A. (1996). “Consumer-defined dimensions for the escorted tour industry segment: Expectations, satisfactions, and importance”. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 5 (2) (1996), ss. 77-99.

Enoch, Yael. (1996). “Contents of tour packages: A cross-cultural comparison”. *Annals of Tourism Research*, 23 (3) (1996), ss. 599-616.

Hacıoğlu, Necdet. (2006). *Turizm Pazarlaması*. Nobel Yayıncılık.

Hacıoğlu, Necdet. (2000). *Seyahat Acenteliği ve Tur Operatörlüğü*, Vipaş A.Ş., 5. B., Bursa.

Heung, Vincent. C. S. (2008). “Effects of tour leader's service quality on agency's reputation and customers' word-of-mouth”. *Journal of Vacation Marketing*, 14(4), ss.305–315

Holloway, J. Christopher. (1994). “The Business of Tourism”, *Pitman Publishing*, 4. E., Great Britain.

Hsieh, Sheauhsing., O'leary, Joseph, Morrison, M.Alastair.ve Chang, Pao-Hung S. (1993). “Modelling the travel mode choice of Australian outbound travellers”, *The Journal of Tourism Studies* (4)1: 51-60.

Huang, Songshan., Hsu, Cathy. H. C., ve Chan, Andrew. (2010). “Tour guide performance and tourist satisfaction: a study of the package tours in Shanghai”. *Journal of Hospitality & Tourism*, 34(1), ss.3–33.

Hudson, Simon ve Shephard, Graham W.H. (1998). “Measuring service quality at tourist destinations: an application of importance–performance analysis to an alpine ski resort”. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 7(3), ss.61–77.

Geva, Aviva. (1991). “Satisfaction measurement in guided tours”. *Annals of Tourism Research*, 18(2), ss.177–185.

- Karamustafa , Kurtuluş. ve Erbaş,Emre.** (2011). “Satın Alma Karar Sürecinde Algılanan Risk: Paket Turlara Yönelik Bir Araştırma”. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3 Sayı 1, Haziran 2011, ss.103-144.
- Kızılırmak, İsmail, Oğuzbalaban, Gözde, Ofluoğlu, Merve Ve Akın, Gönül.** (2016). “Türkiye'den Balkan Yarımadasına Düzenlenen Paket Turların İncelenmesi (Bosna Hersek Örneği)”. *Balkan Journal of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. 2016, Vol. 5 Issue 9, ss: 184-202.
- Lo,Ada ve Lam,Terry.** (2004). “Long-haul and Short-haul Outbound All-inclusive Package Tours”. *Asia pacific journal of tourism research*, 2004, v. 9, no. 2, ss. 161-176.
- Mısırlı, İrfan** (2002). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Mok, Connie ve Armstrong, Robert W.** (1995). “Leisure travel destination choice criteria of Hong Kong residents”. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 4(1), 99-104.
- Mossberg Larsson, L.** (1995). “Tour leaders and their importance in charter tours”. *Tourism Management*, 16(6), ss.437-445.
- Öner, Çiğdem.** (1997). *Seyahat Ticareti*, Literatür Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.
- Peköz, Metehan ve Yarcan, Şükrü.** (1998). *Seyahat İşletmeleri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 3. B., İstanbul.
- Quiroga, Isabel.** (1990). “Characteristics of package tours in Europe”. *Annals of Tourism Research*, 17(2), ss.185-207.
- Prideaux, Bruce, King, Brian, Dwyer, Larry ve Hobson, Perry.** (2006). “The hidden costs of cheap group tours: a case study of business practices in Australia”. In J. Chen (Ed.). *Advances In Hospitality And Leisure*, Vol. 2, (pp. 51-71). West Yorkshire, England: Emerald.
- Räikkönen, Juulia ve Honkanen, Antti** (2013). “Does satisfaction with package tours lead to successful vacation experiences?”. *Journal of Destination Marketing & Management* 2 (2013) 108-117.
- Schul, Patrick ve Crompton, John L.** (1985). “Search behavior of international vacationers: Travel- specific lifestyle and sociodemographic variables”. *Journal of Travel Research*, 22(2), 25-30.
- Sheauhsing Hsieh, Joseph T. O'Leary, Alastair M. Morrison ve Pao-Hung S. Chang,**(1993). “Modelling the Travel Mode Choice of Australian Outbound Travellers”, *The Journal Of Tourism Studies* Vol. 4, No. 1, May '93, 51-61
- Sheldon, Pauline J. ve James Mak.** (1987).” The Demand For Package Tours: A Mode Choice Model”, *Journal of Travel Research*, 25 (3), 13-17
- Tuncer, Adem.**(1998). “Türkiye’deki Seyahat Acentalarının Paket Tur Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl:9 Türkçe Eylül-Aralık, ss.55-62,1998.
- Unur, Kamil, Çakıcı, Celil ve Taştan Hülya** (2010). “Paket Turlardaki Müşteri Şikâyetleri Ve Seyahat Acentalarının Bu Şikâyetlerle Karşılaşma Sıklıkları Üzerine Bir Araştırma”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:3, s: 391-408
- Wang, Kuo-Ching, Hsieh, An-Tien, ve Huan, Tzung-Cheng.** (2000). “Critical service features in group package tour: an exploratory research”. *Tourism Management*, 21(2), 177-189.
- Wang, Kuo-Ching., Hsieh, An-Tien ve Chen, Wen-Yu.** (2002). “Is the tour leader an effective endorser for group package tour brochures?”. *Tourism Management*, 23(5), 489-498.
- Woodside, Arch G. ve Pitts, Robert E.** (1976). “Effects of consumer life styles, demographics and travel activities on foreign and domestic travel behavior”. *Journal of Travel Research*, 14(winter), 13-15.

Kurumsal Yönetim Açısından Sosyal Sorumluluk ve Çevre Muhasebesinin İncelenmesi*

Mustafa Arı¹

Gökhan Bayram²

Öz

İşletmeler açısından iyi kurumsal yönetim ve sosyal sorumluluk gereklilik haline gelmiştir. İşletmenin hem iç paydaşlarına hem de dış paydaşların sorumluluklarını ve çıkarlarını dengede tutan Kurumsal yönetim ilkeleri aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasına ve kurumsal sosyal sorumluluğun sınırlarını belirleyen bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal sürdürülebilirliğin ve kurumsal sosyal sorumluluğun önemli alanlarından biri, çevresel faaliyetler ve bu çevresel faaliyetlerden oluşan çevresel raporlamalardan oluşmaktadır. Günümüz ekonomisindeki Kurumsal yönetim anlayışı içinde olan işletmeler sadece kar amacı gütmemekte aynı zamanda topluma paydaşlarına ve çevreye karşı olan sosyal sorumluluklarını da yerine getirmektedirler. Toplumsal huzur ve refahı sağlayabilecek tüm yükümlülükleri yerine getirebilecek uygulama iyi bir kurumsal yönetimden geçmektedir. İyi Kurumsal yönetim başarılmasında Kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel raporlama çok önemli roller üstlenmektedir. Sosyal sorumluluk ve çevre muhasebesinden oluşan çevresel raporlama işletmelerin uzun dönemde sürdürülebilirliğini sağlamasına ve başarılmasına hizmet etmektedir. Bu çalışmada, iyi kurumsal yönetimin başarılmasında, sosyal sorumluluk ve çevre muhasebesinin rolü incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kurumsal yönetim, Kurumsal sosyal sorumluluk, Çevre muhasebesi

Social Responsibility and Environmental Accounting in Terms of Corporate Governance

Abstract

Good corporate governance and social responsibility have become a necessity in terms of businesses. Corporate governance principles, which balance both the internal stakeholders of the enterprise and the interests and interests of external stakeholders, are at the same time confronting efforts to ensure corporate sustainability and to set limits on corporate social responsibility. One of the key areas of corporate sustainability and corporate social responsibility consists of environmental activities and environmental reporting of these environmental activities. Enterprises in corporate governance in today's economy are not only profit-oriented but also fulfill their social responsibilities to collective stakeholders and the environment. The practice that can fulfill all obligations that can provide social peace and well-being is through good corporate governance. In achieving good corporate governance Corporate social responsibility and environmental reporting play a crucial role. Environmental reporting, consisting of social responsibility and environmental accounting, serves to ensure and sustain long-term sustainability of businesses. In this study, the role of social responsibility and environmental accounting in the achievement of good corporate governance is examined.

Keywords: Corporate governance, Corporate social responsibility, Environmental accounting

1 Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafa.ari@bilecik.edu.tr

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, gokhanbayram1165@gmail.com

* Yüksek lisans tezinden üretilmiştir. ["Kurumsal Yönetim Açısından Çevre Muhasebesinin İncelenmesi", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Dnş. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Arı]

Giriş

Yaşanmış ekonomik ve finansal krizlerin temellerine bakıldığında altında yatan önemli nedenlerin kurumsal yönetim uygulamaların yetersizliği ve eksikliği olduğu gözlenmiştir. Hızlı gelişen ve değişen dünyada işletmelerin uzun ömürlü sürdürülebilir ekonomik bir yaşamın, Kurumsal yönetim anlayışıyla mümkün olmaktadır. Dünyadaki yaşanan krizlerden sonra Kurumsal yönetim kavramı yaygınlaşmaya ve işletmeler açısından önemli bir hale gelmeye başlamıştır. Kurumsal yönetim, şirketlerin ekonomik hayatta var olmasının ve işletmelerin sürekliliği açısından bir yol gösterici nitelikte olmalarına yönelik, birtakım prensipler ve kurallar çerçevesinde yer alan bir anlayıştır. Bu anlayış işletmelerin tüm paydaşların haklarını adil bir biçimde korumasını savunan bir sistemdir. Bu sistem işletmelere iyi yönetim kavramının nasıl olacağı bunun işletmelerde nasıl uygulanacağına dair bilgiler veren bir yol gösterici niteliktedir.

Günümüz işletmeleri faaliyetlerini yerine getirirken sadece kendi çıkarlarını düşünerek kar amacı gütmemekte faaliyetlerde bulunurken aynı zamanda bir sosyal sorumluluk gereği olan çevreye duyarlılığını ihmal etmemelidirler. Çevreye duyarlı bir işletme olmaları ve çevreyi de bir çıkar grubu olarak düşünerek faaliyetlerini yerine getirmelidir. İşletmeleri bu rekabet ortamında farklı kılan sadece ürettikleri ürünler değil, bu ürünlerin üretilmesinden tüketilmesine kadar olan süreçte topluma ve çevreye katkısıdır. İşletmelerin buldukları toplumda çevreye karşı birtakım yükümlülükleri vardır.

İşletmelerin toplumsal ve çevresel faaliyetlerinde sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmeleri gerekir. İşletmelerde ana amaç kar etmek ile sınırlı olmadığı bunun yanında topluma ve çevreye karşı faaliyetlerinde olumsuz olabilecek durumları en aza indirmek olmalıdır. Daha iyi bir toplum ve daha iyi bir çevre için işletmelerin iyi bir kurumsal yönetim modelini benimsenmesi ile işletme ile ilgili tüm iç ve dış paydaşların menfaatlerine zarar verilmeden tüm çıkar grupların beklentilerini dengede tutma çabası içinde

olmalıdır. İşletmenin hem iç paydaşları hem de dış paydaşları için sorumluluklarını ve çıkarlarını dengede tutan Kurumsal yönetim ilkeleri, aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasına ve kurumsal sosyal sorumluluğun sınırlarını belirleyen bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal sürdürülebilirliğin ve kurumsal sosyal sorumluluğun önemli alanlarından biri, çevresel faaliyetler ve bu çevresel faaliyetlerden oluşan çevresel raporlamalardan oluşmaktadır.

1. Kurumsal Yönetim ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan finansal krizler ve şirket skandallarından sonra işletmelerde şüphe ve endişelerin artmasına yol açmıştır. İşletmelerin bu krizlerden sonra daha şeffaf ve duyarlı bir yönetime yönelmeleri ortaya çıkmıştır. Şeffaflık ve hesap verebilme ile ilgili taleplerin artmasından sonra kurumsal yönetimin ve buna bağlı kavramların önemi artmaya başlamıştır. Kurumsal yönetim ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi kavramlar yaygınlaşmaya ve ses getirmeye başlamıştır.

Kurumsal yönetim (corporate governance) deyimini, "kurumsal yönetişim, iyi yönetim" olarak da adlandırılmaktadır. İşletmelerde kurumsallığın oluşturulması ve geliştirilebilmesi amacıyla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 1999 da yayınlanan ve 2004 yılında yenilenen kurumsal yönetim yapılanması, dar anlamda bir işletmenin ortaklarıyla ilişkilerini düzenleyen sistemler topluluğu, geniş anlamda da işletme ile toplumun ilişkilerini düzenleyen sistemler topluluğu olarak tanımlanabilir (Aysan, 2007: 130). Sosyal sorumluluk ise; makro ve mikro açıdan çevre içindeki tüm etmenlerin birbirine karşı sorumluluğu olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerin sosyal sorumluluğu ise paydaşlarına karşı sorumluluğu olarak açıklanabilir. Bir başka ifadeyle sosyal sorumluluk, bir firmanın sosyal çevresine yönelik firma imajı ile paralellik gösteren kabul görmüş görev, sorumluluk ve ilişkilerin bir bütünüdür (Uslu ve Topkara, 1992:5). Sosyal sorumluluk, işletmenin kendi amaçlarını gerçekleştirirken, ahlaki değerlere sadık

kalması ve kaynaklarını içinde bulunduğu toplumu geliştirmede kullanmasıdır (Çelik, 2007: 62).

İşletmeleri değerli kılan ya da fark yaratan sadece ürettikleri mal ya da sundukları hizmetin kalitesi değil, topluma kattıkları ya da kazandırdıkları değerlerdir. İşletmeler açısından başarı, içinde buldukları topluma karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmek, çalışanların çıkarlarını, toplumun çıkarlarını ve elbette kurumlarının çıkarlarını korumak ve bunlar arasında denge kurmak ile mümkündür. Bu da sosyal sorumluluk ruhunu taşımakla olabilmektedir (Özgen, 2007: 1).

Genel anlamda işletme sosyal sorumluluğu olarak da ifade edilen kurumsal sosyal sorumluluk, bir organizasyonun (kâr amacına yönelik bir işletme, kamu kuruluşları ya da sivil toplum örgütleri) hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı “etik” ve “sorumlu” davranmasını, bu yönde kararlar almasını ve uygulamasını ifade eden bir kavramdır (Akatay, 2008: 100). İş etiği çevre ve sosyal sorumluluklarla ilgili kurumsal farkındalık gibi işletmenin uzun dönemli performansını imajını etkileyecek kavramları da kurumsal yönetimin alanı içine dahil edilebilir (cfg.ku.edu.tr).

2. İyi Kurumsal Yönetimin Başarılmasında Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Rolü

Kurumsal yönetim tüm paydaşların çıkarlarının korunabilmesi açısından, çıkarların uyumlaştırılmasını sağlayan bir yapıdır. Bu bağlamda, işletmenin paydaşları ile olan ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan bir yapının oluşturulması gerekir. Bu yapının oluşturulmasında Kurumsal Sosyal Sorumluluk ilkelere hareket edilebilir. Kurumsal Sosyal Sorumluluk işletmenin paydaşlarıyla olan ilişkilerinde “etik” ve “sorumlu” davranması ile ilgili düzenlemelerin ve uygulamaların oluşturulması olduğu için; İşletme açısından iyi kurumsal yönetiminin başarılması, iyi kurumsal sosyal sorumluluğun başarılmasına bağlıdır. Günümüzde işletmelerin amacı sadece kâr elde etmek değil, aynı zamanda işletme ile ilgili taraflara (paydaşlara) karşı

olan sosyal sorumluluklarını yerine getirmektir.

Paydaşları iki grupta sınıflandırmak mümkündür: “işletme içi paydaşlar” ve “işletme dışı paydaşlar”. İşletme içi paydaşlar; kurucu ana sahipler, hissedarlar, yöneticiler ve çalışanlardan oluşur. İşletme dışı paydaşlar ise toplum, devlet, müşteriler, tedarikçiler, rakipler vb. kesimlerden oluşur. İşletmelerin paydaşlarına karşı sorumlulukları ise ; (Doğan, 2007: 15,18).

Çalışanlara Karşı Sorumluluk:

İş ortamının veya koşullarının çalışana göre ayarlanması, iyileştirilmesi, adil bir ücret sisteminin geliştirilip, sosyal hakların gözetilmesi gerekmektedir.

Müşterilere (Tüketicilere) Karşı Sorumluluk:

Ürünlerin güvenliği, fiyatı, garanti süresi gibi konularda müşteriye bilgilendirmesi, müşteriye karşı bir sorumluluk gereğidir. Ürünün müşterinin sağlığını ne ölçüde etkilediği çevreye duyarlı olup olmadığı kanserojen içerip içermediği konularında çevre raporlaması çevre muhasebesi kapsamında bilgilendirilmesi gerekir. Örneğin sigaranın üzerindeki bilgiler.

Hissedarlara ve Sermayedarlara Karşı Sorumluluk:

İşletmenin öncelikli sorumluluğu, sermayedarlarına karşı kârlı olmaktır. Bununla birlikte artık, kârlılığın yanında şeffaf olmak, işletmeyle ilgili bilgileri paylaşmak işletmelerin yatırımcılarına karşı öncelikli sorumlulukları haline gelmiştir.

Doğaya ve Çevreye Karşı Sorumluluk:

İşletmelerin çevreye pozitif katkı sağlayacak etkinliklerde bulunması, kamuoyunun bilinçlenmesine yardımcı olması, çevre kirliliğinin önlenmesine katkıda bulunması, doğaya ve canlılara zarar vermeyen çevre dostu ve geri dönüşümlü ürün kullanılması sorumluluk örneğidir. Özellikle bu sorumluluğun yerine getirilmesi yine büyük ölçüde çevre muhasebesinin kapsamında çevre raporlaması ile sağlanabilir.

Rakiplere Karşı Sorumluluk:

İşletmelerin, rakiplerine karşı olumsuz bir propagandaya yanaşmamak, tekelleşme eğilimi gösteren işletmelere karşı yasal ve bireysel önlem almak, haksız rekabet ortamı oluşturacak hususlardan uzak durmaya çalışmak, sosyal bir sorumluluk ve ahlaki açıdan önemli bir görev olarak kabul edilir. Tekelleşmeye giden haksız rekabet yapan rakip firmaların çevre muhasebesi kapsamında raporlama yapıp yapmadıkları yasal ve etik düzenlemelere uyulup uymadıkları konusunda çalışmalar yapılabilir. Nitekim çevre muhasebesi kapsamında çevre raporlamasının yapılabilmesi için gerekli yapının oluşturulması ve raporlamanın yapılmasının ve çevre kirliliğinin önlenmesi ya da azaltılması ile ilgili yatırımların yapılmasının maliyeti işletmenin rakip firmalarla rekabet edebilmesini zorlaştırabilir. Bu konuda da işletme paydaşlarının özellikle müşterilerin gerek çevre raporlaması ile gerek diğer iletişim araçları ile çok iyi bir şekilde bilgilendirilmesi gereklidir.

Tedarikçilere Karşı Sorumluluk:

Tedarikçi kavramı çok geniş kapsamlıdır. İşletmeye sadece mal ve/veya hizmet sağlayan değil sigorta hizmetlerini yerine getiren işletmeler, işletmeye yetişmiş eleman sağlayan meslek okulları, para ve kredi temin eden finans kuruluşları da tedarikçiler kapsamına girer. Fiyatlandırma ve ödeme koşullarında dürüstlük, faaliyetlerine destek olacak tedarikçilere finansal destek sorumlulukları içinde yer alır.

Devlete Karşı Sorumluluk:

İşletmelerin devlete karşı istihdam oluşturma, yasalara bağlılık, vergileri zamanında ve eksiksiz ödemek gibi sorumlulukları vardır.

Topluma Karşı Sorumluluk:

Toplumsal hayatı destekleyici, zenginleştirici sosyal-kültürel-sportif etkinliklere katkıda bulunmak sosyal sorumluluk kapsamındadır. Öte taraftan toplumunda çevre kirliliği çevre sağlığı konusunda bilinçli hale gelebilmesi için gerekli çalışmaların yapılması şarttır.

Yeni Paydaşlara Karşı Sorumluluk:

İşletmelerin paydaş kavramlarına değişen zamanla birlikte yeni paydaşlar eklenmiştir. Başlıcaları: medya, sivil toplum kuruluşları, müşteri sözcüleri, finans kurumları, çevreci aktivistler ve bankalar vb. Günümüzde işletmeler gerek yasal zorunluluklar gerek bütünüyle gönüllülük temelinde yardım-severlik amaçlı gerekse stratejik amaçlı sosyal sorunlara odaklanmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun artan oranda sosyal sorumluluk kampanyalarına destek vermeleri işletmelere rekabetçi avantaj sağlamaktadır (Akatay, 2008: 110).

Çevreye karşı duyarlı olmakta sosyal sorumluluk gereğidir. Yukarıda bahsedildiği gibi çevreye karşı duyarlı olmanın çevre muhasebesi kapsamında çevre raporlamasının yapılmasının işletmeye yüklediği maliyetler, rekabet açısından bir dezavantaj gibi gözükse de bu durumun topluma ve diğer paydaşlara iyi bir şekilde anlatılması rekabeti avantajına dönüştürülmesi gerekir. Bu bilgilendirme büyük ölçüde çevre raporlaması ile sağlanabilir.

Archie B. Carroll, Kurumsal Sosyal Sorumluluğun; ekonomik, yasal, etik, hayır-severlik (gönüllü) olmak üzere dört boyutu olduğunu belirtmiştir (Carroll, 1991: 42).

Ekonomik Sorumluluk:

Sosyal sorumluluğun ekonomik boyutu, mal ve hizmet üretimi için kaynakların sosyal bir sistem içerisinde nasıl dağıtıldığıyla ilişkilidir. Ekonomik sorumluluklar, bütün işletmelerin ilk düzeydeki sorumluluğu olarak, toplumun gereksinim duyduğu ve istediği mal ve hizmetleri üretmek ve temin etmek için kaynakları uzun vadede verimli bir biçimde kullanması ve ürettiklerini karlı bir biçimde satmasıdır (Özgener, 2009:179). Çevre muhasebesi uygulamaları ile uzun dönemli olarak kar edip verimli çalışacaklardır. Yine çevre muhasebesi Kurumsal sosyal sorumluluk başarılmasında önemli rol oynamaktadır. Uzun vadede karlı olabilmesi sürdürülebilirlik kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Bilinçli müşteriler çevreye zarar veren ürünleri talep etmeyeceklerdir. Çevreye duyarlı ürünleri tercih edeceklerdir. Çevreyi kirleten işletmeler tasfiye olarak sürdürülebilirlikleri ortadan kalkacaktır. Paydaşların özellikle müşterilerin bilinçlenmesi ile birlikte çevreye zarar veren, çevreye karşı duyarsız işletmelerin "sürdürülebilir" olmaları mümkün olmayacaktır. Ekonomik sorumluluk başta ortaklar olmak üzere tüm paydaşların uzun dönemli çıkarlarının (haklarının) korunması açısından önemlidir. Kurumsal Sosyal Sorumluluk gereği Ekonomik Sorumluluğun yerine getiren işletmeler, işletme paydaşlarının haklarını da koruyarak iyi Kurumsal yönetimin başarılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. İşletmelerin "ekonomik sorumluluk" kavramı gereği olarak ekonomik katma değer sağlamalıdır. Katma değer sağlamayan işletme faaliyetleri dünya kaynaklarının israfı anlamına gelecektir ki, bu da ekonomik sorumluluk kavramı ile bağdaşmamaktadır. Ekonomik sorumluluk sürdürülebilirlik kavramı açısından hayati öneme sahiptir. Sürdürülebilirlik hem Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve hem de Kurumsal yönetim açısından çok önemlidir.

Yasal Sorumluluk:

Kurum faaliyetlerini gerçekleştirirken yasalara ve iş kanunlarına uygun hareket etmekte sorumludur. Yasaların da toplumu koruyucu önlemler aldığı düşünüldüğünde kurumlar yasal sorumluluklarını yerine getirerek toplum refahına katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Çevre kanuna göre bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunması amaçlanmaktadır. Böyle bir sorumluluk üsteleneceğini belirten kurum bunu yasal sorumluluk olarak yerine getirmektedir. İşletmelerin ekonomik faaliyetlerini sürdürürken belli bir yasal çerçeveyi de göz önünde bulundurmaları önem taşımaktadır (Öztürk ve diğ,2013: 18). Sağlığa zararlı olan ürünlerin zararların neler olduğunun açıklanması (sigara), yasalar tüm toplumun (paydaşların) haklarının korunması amacıyla çıkarıldığı için kurumsal sosyal sorumluluğun gereği yasal sorumluluğunu yerine getirmiş olan işletmeler yine iyi kurumsal yönetiminin başarılmasına hizmet etmektedir.

Etik Sorumluluk:

Yasalarla belirlenmiş olmasa da toplum, kurumun, toplum değer ve normlarından türetilmiş yazılı veya yazılı olmayan kodlar, normlar ve değerleri benimsediğini yansıtan etik sorumluluklarını yerine getirmesini beklemektedir. İşletmelerin ürettiği ürün ve hizmetler konusunda dürüst davranması, alışverişler de karşı tarafı kandırmaması, kurumu toplum gözünde küçük düşürücü davranışlardan kaçınması etik davranışlar olarak kabul edilmektedir (Öztürk ve diğ, 2013:19). Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutu, işletmenin amaçlarına ulaşması için seçtiği yol ve yöntemlerin toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel refahına zarar vermeden gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ele alır. Bu boyut, işletme faaliyetleri sonucu doğabilecek zararı ve toplumsal hasarı önlemeye yöneliktir. Diğer bir deyişle etik Kurumsal Sosyal Sorumluluğun, ürün güvenliği, kirlilik önlemleri, kaçak ve küçük yaşta işçi çalıştırmama, insan haklarını ihlal etmeme vb. sorumlulukları içermektedir (Çalışkan ve Ünüsan,2011: 157).-

Hayırseverlik Odaklı Sorumluluk:

İsteğe bağlı sorumluluklar, toplum tarafından işletmeden temenni edilen ve işletmenin zorunlu olmadığı halde isteyerek yerine getirdiği sorumluluklardır. Toplum içinde işletmeye olumlu bir imaj kazandırarak, uzun vadede işletmenin karlı çalışmasına ve devamlı yaşamasına olanak sağlamaktadır (Özgener, 2009:195). İşletmelerin hayırseverlik odaklı sorumluluk faaliyetlerine örnek olarak; eğitim ve sanat gibi faaliyetlere zaman ve finansal kaynak desteği sağlamaktır (Carroll, 1991: 42). Çevreci faaliyetlere destek sağlamak etik ve hayırsever odaklı sorumluluklarını yerine getiren işletmeler de aynı kapsamda iyi kurumsal yönetiminin başarılmasına çok olumlu katkılar sağlamaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk işletmelerin yaptıkları ürün ve hizmetlere farklı sosyal özellikler katmalarına, ileri düzeyde insan kaynakları yönetimi uygulamaları benimsemeleri, çevresel performansları göstermelerine ve toplum yararına çeşitli amaçlar içeren bir faaliyettir. Kurumsal Sosyal Sorumluluk genel olarak işletmelerin hissedarlarına yönelik değer yaratma, ekonomik çıkarlarını korumak gibi anlayışların ötesinde, farklı paydaş gruplarının yeni sosyal ve çevresel taleplerini karşılayabilme amacı içermektedir (Tüzüner ve Özaslan, 2009: 213).

Özet olarak işletmeler için önemli bir yer kapsayan paydaş grubu olarak konuyu değerlendirme çerçevesi içine alırsak. İşletmeler faaliyetlerinde sadece ürettikleri veya tükettiği ürünlerle sınırlı bir sorumluluğu yoktur. Bu sorumlulukları ötesinde işletmelerin paydaş memnuniyetini sağlayabilmesi ve koruyabilmesi adına işletmelerin hem iç paydaşlarına hem de dış paydaşlarının uzun dönemde değer yaratabilmesi için işletme politika ve stratejilerini dikkate alması gerekmektedir.

3. Kurumsal Yönetim ve Çevre Muhasebesi

Çevre muhasebesi, çeşitli muhasebe uygulamalarındaki bilgi ve çevresel maliyetlerin birleştirilmesini ifade eden genel bir terimdir (Shapiro, 2000,10 s,3). Çevre muhasebesinin temel felsefesi, doğal çevrenin önemini çok çarpıcı ifade eden Kuzey Amerika Yerlilerinin “Bu dünya bize atalarımızdan miras kalmadı, biz onu çocuklarımızdan ödünç aldık” atasözü ve benzeri görüşlere dayanmaktadır. Buradan esinlenerek çevreye verilen zarar veya doğal çevreye kazandırılan değerlerin küreselleşme süreci içinde bulunan dünyamızın mikro ve makro düzeyde sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı içinde değerlendirilmesi ve ortaya konulabilmesinin sağlanması amacıyla çevre muhasebesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır (Özkol,1998: 18). Çevre muhasebesinin amacı işletmelerin çevre ile ilgili faaliyetlerinde çevresel mali nitelikli durumlar hakkında bilgi vermektir. Nitekim Çevre diğer paydaşları da ilgilendiren etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevreye duyarlı ürünlerin üretilip üretilmediğinin işletmenin çevreye ne ölçüde zarar verip vermediğinin çevre muhasebesi kapsamında raporlamayı, kaynakların toplumun yararına ne ölçüde kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgiler sunulabilir.

İhtiyaçların artmasıyla birlikte toplumun ihtiyacını karşılayacak işletme sayılarının artması üretim miktarlarını da arttırmıştır. İşletmeler ihtiyaçları karşılarken doğal çevreye zarar vermektedirler. Bu zararları telafi etmek için işletmelerin katlandıkları bazı maliyetleri çevresel maliyet adı altında tanımlanmaktadır (Kırılıoğlu ve Fidan, 2009: 141). Çevresel sorunları en aza indirmek amacıyla mamülün yaşam sürecinde katlanmak zorunda olduğu maliyet türü azaltma maliyeti olarak bilinir (Kırılıoğlu ve Can, 1998:107). İşletmelerin üretim faaliyetlerinde bulunduğu zaman kaynakların ne kadarını tükettiğini gösteren maliyet türü kullanma maliyeti olarak bilinir (Başkale,2009: 49). İşletme faaliyetleri sonucunda çevrenin kirlenmesi ve çevre zararlarının işletmeye yükledikleri maliyetler ise zarar maliyeti olarak bilinir (Özbirecikli ve Melek, 2002: 82-91).

İşletmeler sosyal sorumlulukları gereği faaliyetleri sonucu sadece kendi çıkarlarını değil, çevre ve toplumun çıkarlarını da gözeterek sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesine ve sürdürülebilir bir işletme açısından çevresel amaç ve faaliyetlerine önem vermelidir.

4. Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Çevre Muhasebesinin İlkelerinin Karşılaştırılması

Kurumsal Yönetim ilkeleri Türkiye’de, ilk defa Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), tarafından (bu konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. www.spk.gov.tr), 2003 yılında, Sermaye Piyasası Mevzuatına tabi tüm işletmelere yönelik olarak yayınlanmış olup, daha sonra gözden geçirilerek 2005 yılında tekrar yayınlanmıştır. SPK, kurumsal yönetim ilkelerine, OECD’nin getirmiş olduğu dört temel ilkelere ilaveten, kamuyu aydınlatma ilkesini de dahil etmiştir. SPK, halka açık şirketlerde kurumsal yönetimi geliştirmek amacını taşıyan bu ilkelerle “uygula, uygulamıyorsan açıkla” prensibi doğrultusunda 2004 faaliyet yılından itibaren “Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Raporu (KYUR)” yayınlama zorunluluğu getirmiştir.

İşletmeler için iyi yönetimin ve kamu güvenini sağlamanın yolu; kurumsal yönetim ilkelerini esas alarak oluşturulacak hedefler, politikalar ve mekanizmalardan geçmektedir. Kurumsal yönetimin işleyiş temelini oluşturan genel ilkeler, şeffaflık (transparency), hesapverme (accountability), sorumluluk (responsibility) ve adil olma (fairness) kavramları tüm uluslararası kurumsal yönetim yaklaşımlarının temel ilkeleri olarak kabul edilmiştir. (SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2003, s: 2-3).

Şeffaflık ilkesi (Transparency):

Kurumsal yönetimin şeffaflık ilkesi, şirket için hayati önem taşıyan ticari sır niteliğindeki ve henüz topluma ilan edilmemiş bilgiler hariç olmak üzere, şirket ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin, yasal çerçeve içerisinde zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, ihtiyaçları giderebilir ve düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya ilan edilmesi hare-

ketidir (SPK,2005:3). Kurumsal yönetim şeffaflık ilkesi gereği işletmenin çevreye vermiş olduğu zararlar, çevre ile ilgili yapmış olduğu faaliyetler çevre kirliliği ile ilgili almış olduğu önlemler, kullanmış olduğu hammadde-lerin, üretmiş olduğu ürünlerin çevreye zararlı olup olmadıklarını konularında hatırlanacak olan çevre raporlaması (çevre muhasebesi raporlaması) hem kurumsal yönetim şeffaflık ilkesi hem de çevre muhasebesi açısından gereklidir. Çevre muhasebesi çevre raporlamasını yaparak, kurumsal yönetimin şeffaflık ilkesinin uygulaması ile iyi kurumsal yönetim başarılmasına hizmet edecektir. Aynı şekilde çevre raporlaması ile kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında işletmenin paydaşlarına olan sorumluluklarını yerine getirebilmek açısından önemlidir. Özellikle işletmenin doğaya ve çevreye karşı sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirip ne ölçüde yerine getirmedeği çevre raporlamasında açıklanmalıdır. Tüm paydaşların aynı gemide oldukları aynı dün-yayı, çevreyi kullandıkları için, çevre raporlaması ile bu paydaşların da bilgilen-dirilmesi sağlanmaktadır. Paydaşlar da bu bilgilere dayalı olarak tepkilerini ya da katkılarını ortaya koyabileceklerdir. Bu durum aynı zamanda iyi kurumsal yönetimin başarılmasına hizmet edecektir. Çünkü bu durum paydaşların haklarını korumalarına yardımcı olmaktadır.

Hesap verme ilkesi (Accountability):

Kurumsal yönetim ilkelerinde hesap verebilirlik ilkesi, şirketin yönetim kurulu üyelerinin ortaklığın pay sahiplerine karşı yapılan faaliyet ve uygulamalar ile ilgili hesap verme mecburiyetini anlatmaktadır (SPK, 2005:3). Çevre raporlaması ile Kurumsal yönetimin hesap verebilirlik ilkesinin uygulamasına da yardımcı olmaktadır. Burada çevre raporlaması ile çevreye yapılan olumsuz ve olumlu katkılar nedenleriyle birlikte, belgeleriyle açıklanırsa yöneticilerin çevreye topluma, diğer paydaşlara karşı hesap verebilmelerine hizmet etmektedir. Bu iyi Kurumsal yönetimin başarılması açısından gereklidir.

Sorumluluk ilkesi (Responsibility):

Sorumluluk ilkesi, şirket yönetim kurulunun anonim ortaklık adına aldığı kararlar ve neticeleri ile yaptığı tüm faaliyet ve performansların kanunlara, ilke ve kurallara, şirket ana sözleşmesine ve şirketin kendine özgü kurallarına uygunluğunu ve bunun kontrol edilebilmesini anlatmaktadır (SPK, 2005:3). Yine aynı şekilde, Çevre muhasebesi ve Çevre raporlaması ile birlikte Çevre muhasebesi çevre kirliliği ile ilgili yasal düzenlemeler ve etik kurallara ne ölçüde uyulduğunun açıklanması ile Kurumsal yönetimin sorumluluk ilkesinin uygulamasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum doğal olarak kurumsal sosyal sorumluluğun başarılmasına da hizmet etmektedir.

Adil olma (eşitlik) ilkesi (Fairness):

Şirket yönetiminin yapmış olduğu bütün icraat ve faaliyetlerinde, pay ve menfaat sahiplerine eşit davranmasını ve muhtemel çıkar çatışmalarının önlenmesini ifade eder (SPK, 2005:3). Bu durumda Kurumsal sosyal sorumluluğun başarılması ve Kurumsal yönetimin Adil olma ilkesinin uygulanması açısından gereklidir. Yine bu durumda sonuçta iyi kurumsal yönetiminin başarılmasına yol açabilecektir. Örneğin işletme yönetimin tüm fabrikalara hava filtreleri vb. ilgili bir karar alması ve bunu çevre raporu ile kamuoyuna açıklamak iyi kurumsal sosyal sorumluluğun başarılması açısından önemlidir.

Çevrenin sürdürülebilirliği ve kalkınmanın devam edebilmesi adına ortaya konulan çevre ilkeleri hem işletmeler adına hem de kaynakların uzun vadede kullanılmasına adına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda herkesin çevre haklarının yükümlülüğün farkında olması gerekir. Çevre ilkelerini bu kapsamda ele alabiliriz.

Kirleten Öder İlkesi:

Bu ilke genel olarak çevresel zararlara neden olan kişilere sebep oldukları zararlarla mücadelelenin bedelinin ödettirilmesini amaçlamaktadır. Kirleten öder ilkesi bu bağlamda, çevresel kirlenmeden kimin sorumlu tutulacağını ve bu sorumluluğun nasıl gerçekleştirileceğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu ilke, ilk defa 1972 yılında OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) tarafından kabul edilmiş ve çevre kirliliğinin önlenmesinin yollarından biri olarak ileri sürülmüş ve bu kuruluş tarafından kapsamı ve etkinliği giderek genişletilmiştir (Turgut, 2009:223).

Kirleten öder ilkesi, özellikle kurumsal yönetimin ilkelerinden sorumluluk, hesap verebilirlik ve adillik ilkesinin amaçları ile örtüşen bir ilkedir. Kurumsal yönetim paydaşların çıkarlarının uyumlaştırılmasını sağlayan bir yapıyı önerdiğine göre işletme faaliyetlerini sürdürürken çevreyi kirleterek; çevre ve toplum başta olmak üzere diğer paydaşların uğramış olduğu zararları tazmin etmesi gereklidir. Bu durum kurumsal yönetim ilkeleri ile de tamamen örtüşmektedir.

Özetle kirleten öder ilkesinin gereği ortaya çıkan çevresel sorunların veya zararların bu zararları ortaya çıkaran kişiler tarafından zararın giderilmesi gerektiğini içeren bir kavramdır.

İhtiyat İlkesi:

Bir faaliyetin çevre açısından olumsuz neticeler doğuracağı hususunda ciddi bir şüphenin var olması halinde bilimsel bir kanıtın ortaya çıkışı beklenmeden önleyici tedbirlerin alınmasını öngörmektedir (Budak, 2000: 34). Bu durum kurumsal yönetimin adil olma ve sorumluluk ilkeleriyle örtüşmektedir. İhtiyatlılık ilkesi kurumsal sosyal sorumluluğun "etik sorumluluk" ve "hayırseverlik odaklı sorumluluk" kavramlarının uygulamasının bir gereği olarak düşünülebilir.

Katılım İlkesi:

Bireylerin çevresel yönetim sürecinde rol oynamaları, etkide bulunmaları ve böylelikle kendi yaşamlarını şekillendirecek bu süreci yönlendirmeleri olarak da tanımlanabilir. Yönetim sürecine katılma, “karar alma” ve “uygulama” aşamalarında gerçekleşir. Katılım ilkesini diğer ilkelere ayıran temel özellik, bunun sadece ilke şeklinde değil, doğrudan doğruya bir hak olarak (çevre hakkının gerçekleştirilmesindeki usuli haklardan birisi) olarak düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır (Turgut, 2009:8). Bu durumun aynı zamanda kurumsal yönetim ilkelerinden şeffaflık ilkesi ile tamamen örtüştüğü söylenebilir.

Önleme İlkesi:

Korumak tedavi etmekten iyidir şeklinde özetlenebilecek düşünceye dayanan bu ilke, çevre üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecek faaliyetlerin olabilecek en erken aşamada engellenmesini amaçlamaktadır. Koruyucu hekim mantığına dayanan bu ilke uyarınca ilgili makamlar, henüz çevresel sorunlar ortaya çıkmadan harekete geçerek, çevresel tehditleri bertaraf etmelidir. (Turgut, 2009: 28). Çevre tüm paydaşların (toplumun) içinde yaşadığı bir ortamdır. Bu ortamın bozulması kirlenmesi tüm paydaşlara zarar verir. Kurumsal yönetim açısından tüm paydaşların çıkarlarının uyumlaştırılması gereklidir. Bu kapsamda çevre kirliliğinin önlenmesi için önleme tedbirlerinin alınması tüm paydaşların çıkarlarının korunmasına hizmet edeceği için, iyi kurumsal yönetimin başarılmasına çok olumlu katkılar sağlayacaktır.

Entegrasyon İlkesi:

Entegrasyon ilkesi de çevre kirliliği ve çevreye karşı sorumlulukların yerine getirilmesi açısından politika ve diğer düzenlemelerin belirlenmesi ile tüm paydaşların (toplumun) çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu durum yine iyi kurumsal yönetimin başarılmasına yardımcı olacaktır.

5. Kurumsal Yönetimde Çevre Raporlaması

Kurumsal yönetim ilkelerinden olan şeffaflık ilkesi, şirket ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin doğru dürüst ve anlaşılır bir şekilde paydaşlara (kamuya) açıklamasını önermektedir. Çevre raporlaması ile de işletmenin çevre ile ilgili olarak yapmış olduğu düzenlemeler faaliyetlere ait finansal ve finansal olmayan bilgilerin kamuya açıklanması söz konusudur. Aynı şekilde çevre raporlaması ile işletmenin çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirip, getirmediği, çevre kimliği ile ilgili katlandığı maliyetler ile ilgili bilgiler sunarak, kurumsal yönetimin “hesap verebilirlik” ilkesinin uygulanmasını önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Aynı çevrede yaşayan paydaşlar haklarını koruyabilmek haklarını savunabilmek ve gerekli tepkileri koruyabilmek için bu bilgilere ihtiyaç duyar.

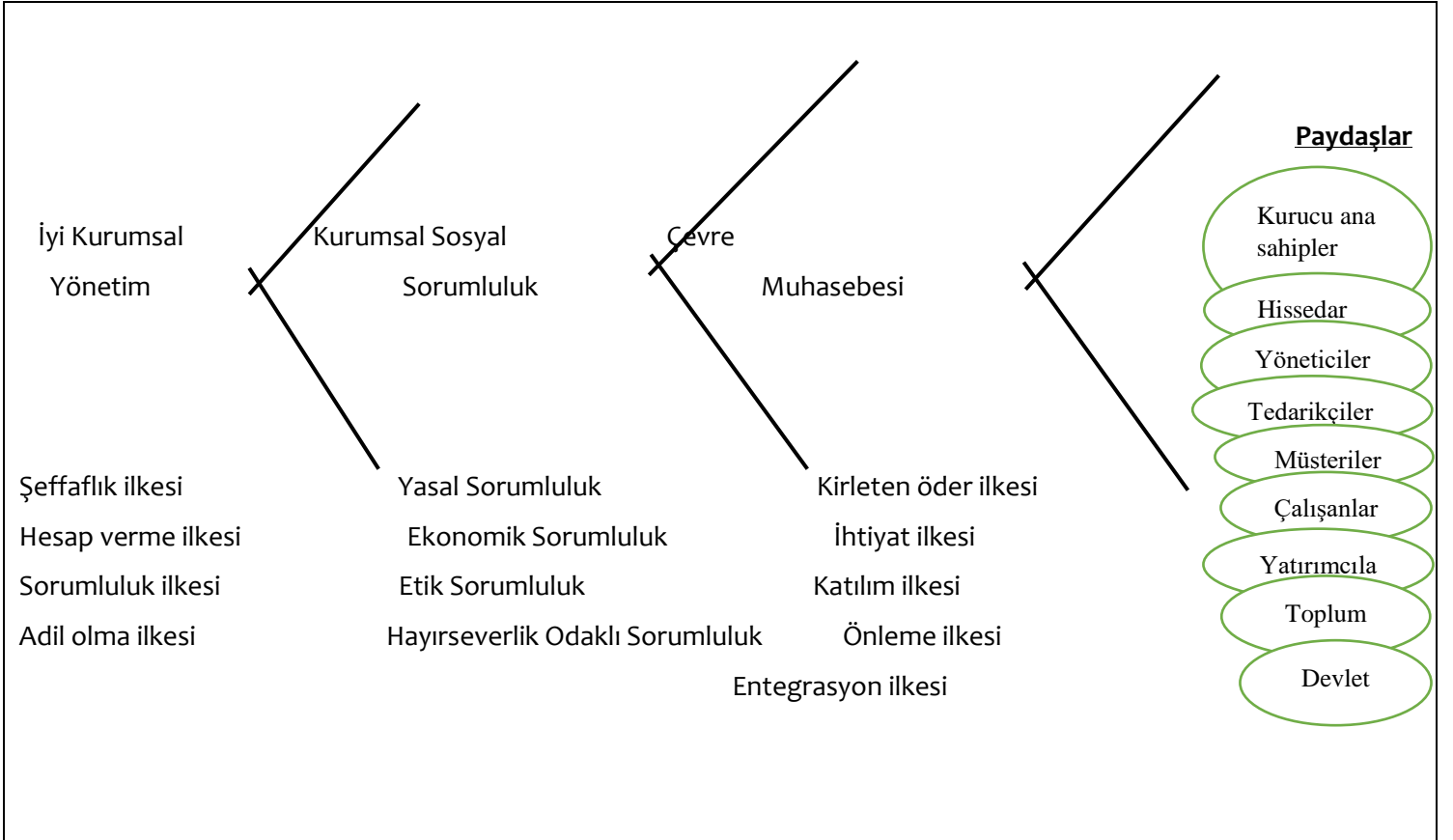
İşletmelerin sosyal sorumluluğu gereği çevresel kaynakların kullanımı sonucu ortaya çıkan kaynaklardaki değişimi bir rapor şeklinde ilgili kişilere sunması sonucu işletme üzerindeki oluşacak algının iyi bir kurumsal yönetim algısına katkı sunacaktır. İşletmelerin sosyal sorumlulukları gereği çevre ile ilgili faaliyetlerin getirmiş oldukları yükümlülükleri yerine getirmesi gerekir. Çevre ile ilgili faaliyetlerini çevre raporu ile topluma duyurması çevresel faaliyetlerde ne kadar maliyete katlandığını ve katlanacağına dair çevre raporu ile mümkündür. Çevreye duyarlı ürünlerin üretilip üretilmediğinin işletmenin çevreye ne ölçüde zarar verip vermediğinin çevre muhasebesi kapsamında raporlamayı, kaynakların toplumun yararına ne ölçüde kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgiler sunulabilir.

Muhasebe fonksiyonları içerisinde yer alan kaydetme sınıflandırma ve özetleme işlemi mali tabloların aracılığıyla sonuç aşamasına gelinmektedir. Bu sonuç aşaması da raporlama olarak adlandırılmaktadır. Raporlarda işletme hakkında bilgi veren yatırımcılara, yöneticilere işletme sahiplerine, müşterilerine, kredi verenlere, devlete, topluma doğru, şeffaf ve güvenilir bilgi sunma konusunda önemli rol oynamaktadır (Atmaca,2010:524).

Çevresel raporlama işletmelerin çevre ile ilgili yaptıkları sosyal sorumluluk projelerinin, çevresel politikalarının, stratejilerinin, çevresel hedefleri, çevresel maliyetleri, çevresel performanslarını denetlenmiş ya da denetlenmemiş çevresel bilgilerinin açık, şeffaf, doğru bir biçimde kamuoyuna açıklanması olarak tanımlanabilir (Ulusan, 2009:184). İşletmeler finansal nitelikli işlemler kadar finansal olmayan işlemleri de raporlamaktadırlar. Finansal nitelikli işlemlerle finansal nitelikte olmayan işlemlerin aynı yerde raporlanması mümkün olmayacağından ayrı bir raporlama gerektirmektedir. İşletmenin çevre politikaları, çevre ile ilgili yasalar, yönetmelikler, mali niteliği olmayan çevresel olaylar, çevresel kontrol, ölçüm ve tesis raporları, düzeltici faaliyet raporları çevresel eğitim raporları, çevresel sosyal sorumluluk projeleri gibi çevresel işlemleri

bulunan kaynakların sınırlı olduğu, eğer bu sınırlı kaynaklar kullanılırken israf edilir ve tamamen tüketilirse paramız olsa da alabileceğimiz bir şeyin olmayacağını ifade etmektedir. Gelecek kuşaklara yaşanır bir çevre bırakabilme adına çevresel kaynakları faydalı ve uzun vadede kullanmalıyız. Bunun içinde toplum ve işletme olarak gelecekteki kaynakların tüketilmesi ve korunabilmesine yönelik bilinçli çalışmalar yapılmalıdır.

Şekil:1 Kurumsal Yönetim-Kurumsal Sosyal Sorumluluk –Çevre Muhasebesi İlişkisi

uygun halde hazırlanarak kamuoyuna açıklanmaktadır (Çetin, 2011: 56). Bir kızıl dereli atasözü der ki "Son ırmak kurduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık öldüğünde insanoğlu paranın yenilmeyen bir şey olduğunu anlayacaktır". Bizlerde paydaş (toplum) olarak dünyamızda

6. Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sosyal Sosyal Sorumluluk ve Çevre Muhasebesi

Dünyadaki yaşanan krizlerden sonra Kurumsal yönetim kavramı yaygınlaşmaya ve işletmeler açısından önemli bir hale gelmeye başlamıştır. İşletmeler sosyal hayatın bir gereği olarak kurulmakta ve hayatlarını devam ettirmektedirler. İşletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirirken dengeli bir politika yürütmeleri ve toplumun çıkarlarına göre uygun harekette bulunmaları gerekmektedir. Kurumsal yönetim, şirketlerin ekonomik hayatta var olmasının ve işletmelerin sürekliliği açısından bir yol gösterici nitelikte olmalarına, yönelik, birtakım prensipler ve kurallar çerçevesinde yer alan bir anlayıştır.

Bu yapılanma içerisinde temelde şirketlerin şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde hareket etmelerini öngörmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun; ekonomik, yasal, etik, hayırseverlik (gönüllü) olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır. Kârlı olmak, kaynakları verimli kullanmak, stratejik kararlar almak, yasalara uymak, etik olmak, finansal bilgileri kamuya doğru ve güvenilir biçimde sunmak ve toplumun refahını arttırıcı faaliyetlere gönüllü olarak katılmak sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinde önemlidir (Demir, 2013:219).

Sosyal sorumluluk gereği, kaynaklardaki değişim sonucu ortaya çıkan değişimin de ilgili kişilere rapor şeklinde sunulması işletme yönetimine katkı sunacak bu da iyi bir kurumsal yönetim algısını oluşturacaktır. İşletmelerin çevre ile ilgili faaliyetlerin getirmiş oldukları yükümlülükleri rapor şeklinde ilgili kişilere sunulması hem de işletme yönetiminin algısı üzerinde olumlu katkı sunacak hem de iyi bir kurumsal yönetimin algısına katkı sağlayacaktır. Kurumsal yönetimde bahsedilen sorumluluk ilkesi ile Kurumsal sosyal sorumluluk aynı amaca hizmet eder (Kara, Mustafa. Varıcı, Er, 2009: 4)

30.12.2011 Tarihli 28158 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Sermaye piyasası kurulunun Kurumsal yönetim ilkelerinden pay sahipleri ilkesinde "Bilgi alma ve inceleme Hakkı'nın" kullanılmasında çevresel raporlamanın katkısı oldukça fazladır (spk.gov.tr).

Şekil 1 de görüldüğü gibi Şirket faaliyetlerinde önemli kavramlardan biri olan "paydaşlar" (stakeholders) dir. Şirket faaliyetleri içerisinde yer alan kişi veya kurumlardır. Paydaşlar en geniş anlamda: Şirketin ana sahipleri, hissedarlar, yöneticiler, tedarikçiler, müşteriler, çalışanlar, yatırımcılar devlet ve toplumu kapsamaktadır. Paydaşlar şirketin iyi ve başarılı yönetilmesinde fayda sağlayacak, kötü yönetilmesinden zarar görecektir olan kişi veya kurumları kapsamaktadır.

Şekilde 1'de yer aldığı gibi iyi bir kurumsal yönetim kurumsal sosyal sorumluluk ve çevre muhasebesi kavramları aslında işletmelerin bünyesinde iç içe geçmiş olarak yer almaktadır. Bu şekildeki amaç bu üç kavramın başarılması için birbirini kapsayan anlayışların ve ilkelerin uygulanıyor olması gerekir. Bu kavramların yönetim modelindeki amaç, uzun dönemli çıkarların korunabilmesi için ekonomik sosyal ve çevresel etkilerin sürdürülebilir bir kültür içinde yer alması gerekir. Bu üç kavram (çevre muhasebesi, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal yönetim) birbirini tamamlamaktadır. Bu üç kavramın amacı birçok açıdan örtüşmektedir. İşletmeler açısından bu üç kavramın benimsenmesi ile birlikte uygulamaya konulması işletmenin sürekliliğini işletmenin başarısı açısından işletmenin sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir. İşletmelerde Kurumsal yönetimin benimsenip uygulanması ve iyi Kurumsal yönetimin başarılması işletmelerin performanslarını arttıracak düşülmektedir.

Sonuç

Kurumsal sosyal sorumluluk tüm paydaş grubunun menfaatlerini dikkate alan bir yapı içerisinde. Kurumsal yönetim anlayışıyla hem toplum olarak hem de işletme olarak uzun vadede sürdürülebilir bir yönetim ve yaşamın kurumsal yönetim ilkelerine, kurumsal sosyal sorumluluk ilkelerine ve çevre muhasebesi ilkelerini kapsayan bir yönetim modelini gerektirmektedir. Kurumsal yönetim modeli kurumsal sosyal sorumluluk ve çevre muhasebesinin faaliyetlerini ekonomik sosyal ve çevresel boyutlarını öngören ve kapsayan bir anlayışı ifade eden bu anlayış aslında işletmeye küresel anlamda ve gelecek adına bir değer yaratmaktadır.

Hızla gelişen ve değişen dünyada sınırlı kaynakların bilinçsiz tüketilmesi ve bireylerin toplumsal sorunlar konusunda bilinçlenmesi çerçevesinde sosyal sorumluluk çalışmaları kurumlar açısından bakıldığında artık günümüzde bir ihtiyaç ve zorunluluk hali almaktadır. Günümüz şartlarında kurumların ayakta kalması için ekonomik açıdan karlılık sağlaması tek başına yetmemekte, kurumsal sosyal sorumluluk projelerinde yer alması toplum gözünde başarılı sayılmakta ve onları tercih edilebilir kılmaktadır. Kurumların günümüzde içinde buldukları toplumla gerçekleştirmek zorunda oldukları ilişki sayesinde çevreye ve sınırlı kaynaklara yaptığı tahribatın hesap sorulabilir olduğu, bu nedenle kurumların sosyal sorumluluk sahibi ve buna bağlı olarak iyi kurum olarak algılanmasının bu çerçevede duyarlı davranmaları ile ilişkili olduğu görülmektedir (Engin ve Akgöz, 2013: 92). İyi kurumsal yönetimin başarılabilmesi için Çevre muhasebesi ile Kurumsal sosyal sorumluluk benimsenmesi uygulanabilmesi şarttır. Bunun için gerekli olan yapıların oluşturulması personele gerekli eğitimlerin verilmesi alt yapıların oluşturulması gereklidir. İşletme yönetiminin işletmeye bağlı tüm fabrikalara hava temizleme filtresinin kurulum kararını alması uygulamaya koyması, gerekli yatırım ve maliyet analizlerinin yapılması çevreye verilen zararın ne oranda önlendiği ya da ortadan kaldırıldığına ortaya konması bütün bunların çevre raporu ile kamuoyuna açıklanması çevre muhasebesi gereğidir.

Kaynakça

- AKATAY, Ayten** (2008). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışındaki Değişimlerin Yönetimsel İşleyiş Etkileri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BİGA İ.İ.B.F. Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı: 2: S100
- ATMACA, Metin** (2010), “Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarından İşletmelerin Finansal Analizine Etkilerini Değerlemeye Yönelik bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi s:1.
- AYSAN, Mustafa A.** 2007, Kurumsal Yönetim ve Risk, İstanbul, Elit ofset,
- BAŞKALE, Elif** (2009), “Çevre Muhasebesi ve Uygulaması”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim dalı
- CARROLL, A.B.** (1991/7-8). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders”, Business Horizons, Vol.34: 39-48.
- ÇALIŞKAN, Osman ve ÜNÜSAN Çağatay** (2011). “Otel Çalışanlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetine Etkisi”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, ss. 154-166.
- ÇELİK, Adnan** (2007).Şirketlerin Sosyal Sorumlulukları, Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk, Ed. Coşkun Can Aktan, İstanbul, İGİAD Yayınları: 4: 61-84.
- ÇETİN, Eray** (2011), “Üretim İşletmelerinin Sosyal bir Sorumluluk Olarak Çevre Muhasebesine Verdikleri Önem: Mersin Tarsus Organize Sanayi Bölgesinde Faaliyet gösteren Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

DEMİR, Berna Bozüyük M. Y. O. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebe. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(3), 225-233.

DOĞAN, Nilhun (2007). İş Etiğinin Kurumsal Sosyal Sorumluluktaki Rolü ve Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ENGİN, Elif ve AKGÖZ, Burcu Eker (2013). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramın Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 8(1), 85-94.

KARAMUSTAFA, Osman, VARICI, İdris ve ER, Bünyamin (2009). Kurumsal yönetim ve firma performansı: İMKB kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki firmalar üzerinde bir uygulama.

KIRLIOĞLU, Hilmi ve FİDAN Erol Meral. (2009), "Atık Yönetimi ve Muhasebesi Sakarya da ki İşletmeler Üzerine Bir Araştırma", Akademik İncelemeler Dergisi C:4 S:2

KIRLIOĞLU, Hilmi ve CAN, Ahmet. (1998). Çevre Muhasebesi (1. Baskı). Adapazarı. Değişim yayınları.

ÖZBİRECİKLİ, Mehmet ve MELEK, Zeynep (2002). Çevre muhasebesi ve çevresel maliyetlerin maliyet muhasebesi sistemine etkileri ve bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 14, 82-91.

ÖZGEN, Ebru (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 8: 1-6

ÖZGENER, Şevki (2009). İş Ahlakının Temelleri Yönetimsel Bir Yaklaşım, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara.

ÖZKOL, Erdal (1998) "Çevre Muhasebesi", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:13, Sayı :1

ÖZTÜRK, M, TORLAK, Ö, TOKGÖZ, N, AYMAN, M, & ÖZGEN, E. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Anadolu Üniversitesi

SEVİM Budak, Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 37.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2003 (2005), Kurumsal Yönetim İlkeleri, <http://www.spk.gov.tr>, 15.05.2010

SHAPIRO, Karen, Stoughton, Mark. Graff, Robert, Feng, Linda, Healthy Hospitals: Environmental Improvements Through Environmental Accounting, 2000, Resource and environmental strategies

SPK, Sermaye Piyasası Kurulu, (2005), Kurumsal Yönetim İlkeleri, Şubat

TURGUT Nükhet, (2009) "Çevre Politikası ve Hukuku" İmaj Yayınevi Ankara 2009

TÜZÜNER, Lale ve ÖZASLAN Özge Burcu (2009). "Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Yön Veren Yönetim Teorileri Açısından Türk İşletmelerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışı", 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, (21-23 Mayıs), ss. 213

USLU, Aypar Topkara ve MENGÜÇ Bülent (1992). İş Ahlakı ve Türkiye'de İş Ahlakına Yönelik Tutumlar, Türkiye Genç İş Adamları Derneği Yayınları, İstanbul,

ULUSAN, Hikmet (2009), "Çevresel Raporlama Rehberi ve Çevresel Raporlarında Açıklaması Gereken Bilgiler", Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B. F. Dergisi.

Nietzsche'nin Adalet Anlayışı *

Yalçın Çetin¹

Öz

Bu makalenin amacı, adalet kavramını, Wilhelm Friedrich Nietzsche özelinde incelemektir. Bu kapsamda adaletin ne olup-olmadığı kısaca açıklandıktan sonra; Nietzsche'nin adalet-adaletsizlik, hak, eşitlik, ceza gibi kavramlara nasıl baktığı ifade edilmiştir. Adaletin gerçekleşmesinde dürüst olmanın zemini tartışılmış ve haksızlık yapana verilecek olan cezanın suçluyu rehabilite etmesi gerektiği düşüncesi incelenmiştir. Çalışmamızın sonunda Nietzsche'nin adalet erdemine önemli bir yer verdiğini ve bunu zorunlu eşitsizlik temelinde açıkladığını görmekteyiz. Nietzsche için adalet mutlak anlamda gerçekleşmesi zor olan en önemli erdemlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Adalet, Eşitlik, Hak, Dürüstlük.

Nietzsche's Understanding of Justice

Abstract

This study is aimed to examine the concept of Justice in the particular of Wilhelm Friedrich Nietzsche. In this concept after it is explained briefly that what a justice is or not, it is expressed that how Nietzsche looks the term justice-injustice, rights, equality, punishment etc. It is argued that the root of being thrustful on occurring of justice and it is examined that the idea of the punishment which given to who is unfair, must rehabilite him/her. At the end of our study, we see that Nietzsche gives an important part and explains it on the basis at contemporary inequality. The justice for Nietzsche is the one of the most important moralities which is hard to accrued in utter meaning.

KeyWords: Nietzsche, Justice, Equality, Right, Honesty.

* Bu Makale yazarın "Nietzsche'de Hak ve Adalet" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr., MEB/Kestel Halk Eğitim Merkezi, yalcincetin78@hotmail.com

Giriş

Adalet erdemi insanoğlunun ilk günlerinden bu yana hak edene hak ettiğinin verilmesi, doğruluk, eşitlik gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Adalet, felsefe tarihinde birçok filozof tarafından da üzerinde durulan bir değer alanıdır. Adalet bir toplumda, değerlerin, ilkelerin, ideallerin ve erdemlerin cisimleşmiş, hayata geçirilmiş olması, herkesin hak ettiği ödül ve ceza ile karşılaşması durumudur (Cevizci 1997: 11). Aynı zamanda adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, herkese kendine uygun düşeni ve hakkı olanı verme gibi ifadelerle açıklanmıştır (TDK Türkçe Sözlük 1998: 21).

Yukarıdaki açıklama ve tanımlar kapsamında bakıldığında bile adalet kavramı hak, eşitlik, doğruluk ekseninde kalınarak açıklanamayacak kadar geniş anlamlara gelebilmektedir. Makale özelimizde Nietzsche'nin adalet kavramını ele alacağımızdan giriş kısmında, adaleti kısaca tartışarak bir temel arama niyetini taşımaktayız. Bu bakımdan bazı soruları sormamız gerekmektedir: Herkesin hak ettiği değeri görmesi adalet ise, acaba bu değer neye göre değerlendirilecektir? Mutlak anlamda adalet ütöpik midir? Mutlak anlamda eşitlik ne kadar olasıdır? Bir değer biçmede eşitlik mutlak adaleti sağlar mı?

Adalet kavramı, diğer bütün erdemleri içinde barındıran ve gerçekleştiğinde, büyük ölçüde başka değer alanlarının da yaşama geçmesini sağlayan bir yapıya sahiptir. Addison'un sözleri ile ifade edersek, " Hiçbir erdem, adalet kadar büyük ve kutsal değildir." İnsanoğlunun uğruna nice savaşlar, anlaşmalar yaptığı barış, eşitlik, özgürlük gibi ideal kavramlar aslında adaletin türevidirler. Adalet bu kavramlara gerekli olan sosyal zemini hazırlar (<http://www.aydinyaka.com/index.php/tum-makaleler/29-toplum-ve-adalet.html>).

Adalet kavramı, çoğu zaman birine hak ettiği bir değer verilmesi olarak sözlüklerde kullanılmıştır. Adalet, bazen hakla, eşitlikle, doğrulukla karşılanırken; bazen de tam tersi haksızlık, adaletsizlik, eşitsizlik gibi aksi yönde kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Zaten başlangıçta Antik Yunan'da da adalet

kavramı, adaletsizliğin ne olduğu verilerek ifade edilmeye çalışılmıştır.

Adalet nihayetinde hukuksal bir kavram, değerdir. Fakat adalet, yalnızca hukukun sonucunda tecelli etmez-etmeye-bilir. Kimin ne derece haklı olduğu, bu hakkın kim tarafından tayin edildiği ve bu hakların neler olduğunu gösteren yazılı-yazısız ifadelerin kapsamı, değerlendirmesi sonucunda bir karar verilse bile, bu karar göreceli, Nietzscheci anlamda perspektifsel olarak yorumlanabilmektedir. Bir değer olarak gerçekten neyin, kime göre adil olup-olmadığı kişilere, durumlara, karar verenlere ve vicdana göre değişebilmektedir. Bunlara ilaveten adaleti değer olarak tespit edecek olan unsur da önemlidir. Bu unsur akıl temelli mi, duygu-vicdan temelli mi olacaktır. İşte tüm bunlar doğrultusunda Nietzsche adaleti hem hak, eşitlik, dürüstlük hem de zorunlu adaletsizlik, eşitsizlik temelinde tartışmıştır. İnsanın özellikle duygu bağlamında güçlü olduğuna olması gerektiğine inanan Nietzsche, çalışmadan, direnmeden kişinin boş bir gurur, hınç, merhamet duygularıyla hak etmediği şeyleri istemesini, sürü ahlakının sonucu olarak görmekte ve bunu değiştirmenin yolunun, insanın sahip olduğu tüm değer alanlarını sorgulayarak arındırıp, kendine yeni bir değer felsefesi yaratmaktan geçtiğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan Nietzsche'nin adalet kavramını nasıl baktığı çalışmamız için önem arz etmektedir.

Nietzsche ve Adalet

Nietzsche bağlamında adalet konusunu değerlendirirken bazı soruları sorabiliriz: Nietzsche de adalet kavramının yeri ve değeri var mıdır? Onun eserlerinde adalet nasıl bir bağlamda kurgulanmıştır? Ya da adalet onda istenen bir şey midir? Aforizmatik bir dil kullanan Nietzsche sık sık karşıt kavram çiftleriyle görüşlerini ifade etmiştir. Nietzscheci anlamda adalet düşüncesi, esasında modern dağıtıcı adalet anlayışına uymaktadır denilebilir. Bunun kapsamına bakıldığında en genel anlamda Nietzsche'nin tüm değerleri değersizleştiren, iyi ve kötü kavramlarını sorgulayan ana tavrı, antik anlamdaki meziyete ve sosyal statüye

hakının verilmesi sonucunda oluşan ilkel dağıtıcı adalet fikrine de köklü bir eleştiridir. Bu şu anlama da gelmektedir: Adalet kavramının içeriminde bulunan değerlerin sorgulanması, bir şekilde adalet fikrinin de yeniden incelenmesi anlamına gelmektedir.

Adalet en kaba deyimle insanların eşit şekilde değer görmeleriyle eşleştirilirse, Nietzsche'nin "herkes eşit değildir, böyle der adalet" sözü yerine, doğru olarak oturtulabilir. O zaman Nietzsche'nin tüm değer katmanlarını, yaşadığı çağ ve kendi içinde hayat bulduğu koşullar, sosyal ekonomik durumlar bağlamında açıkladığı haklı çıkarılabilir. Nietzsche, modern kavrayışın ve modern politikanın, evrensel uyum ve adaletin yeryüzünde hayata geçirilebileceği üzerine temellendiğini belirtir (Becermen 2010: 362).

Nietzsche'nin adalet yaklaşımına kaynaklık etmesi bağlamında, adaletin ilişkili olduğu doğruluk, hakikat, haklılık gibi temel kavramlara bakışı önemlidir. Nietzsche bu bakışında her zaman yaptığı gibi birbirine zıt ya da paralel olan kavramlardan faydalanır. Çoğu zaman akli eleştirip duyguları yüceltirken, kimi zamanda yine bir duygu olan merhameti, gururu doğruluk temelinde tartışmaktadır. Nietzsche bir eserinde şöyle "Akıl sana bunu yaptın der, gururun hayır yapmadım der; ama doğruluksa gururdan da yukarı sıradadır" (Nietzsche 2006a: 16-17) diyerek, akıl ve gururu doğruluktan alt sırada gördüğünü ifade etmiştir. Felsefe tarihinde doğruluğu akıl ile eşleştirme anlayışı çoğu filozofta ve felsefe akımında görülmektedir. Nietzsche'nin akli ve gururu eleştirip, pratik bir doğruluk anlayışı çizmesi önemlidir. Adalet erdemi de zaten hukukun pratik yaşamdaki bir sonucudur. Kişinin haklılığının vicdani boyutu saklı kalsa da, adil yargılama, fırsat eşitliği, cezanın suça göre ölçüsü daha çok göz önündedir. Nietzsche de adaletin varoluşsal yanına dikkat çekmek istemektedir. Bu yüzden kimi zaman yaşamın adaletsizliğine, düzensizliğine kimi zaman da merhamet karşısında insanın gücüne, gururundan öte akıl dışı doğruluğa vurgu yaparak, kendi yaşam felsefesini oluşturmaya çalışmıştır.

Adaleti en önemli ama bir o kadar da zor gerçekleştirilecek bir erdem olarak gören Nietzsche, bu durumu şöyle dile getirmektedir: "İnsan ne zaman, ne şekilde erdemli bir insan olur? Siz, insanlar için, hangi erdem üzerine konuşmak istiyorsanız isteyin, örneğin insanın adaletinden, cömertliğinden, cesaretinden, hikmetli ve şefkatli oluşundan; insan her yerde, olguların görmeyen güçlerine, gerçekliğin zorbalığına karşı çıktığında ve yasaları olmayan o tarih dalgalanmalarının, yasalarına boyun eğdiğinde erdemlidir. İnsan çoğu zaman tarihin dalgalanına karşı yüzer, bazen varoluşunun en sıradan tuhaf gerçekliği olarak tutkularını kontrol eder, bazen de etrafı yalanların parlak ağılarıyla çevrilirken, kendine dürüst olma sözünü verir." (Nietzsche 1980: 48-49; Nietzsche 2006a: 75-76).

Tarihte en çok can sıkıcı, güçlünün haksızlığı, görüldüğü kadar büyük değildir. Büyük iddiaları bulunanları, yüksek bir varlık olmaya yönelik kalıtımsal duygu bile oldukça soğukkanlı kılar ve vicdanlarını rahatlatır. Hatta hepimiz kendimizle bir başka varlık arasındaki fark çok büyükse, artık hiçbir haksızlık duyumsamayız ve örneğin bir sivrisineği, hiçbir vicdan azabı duymadan öldürürüz. Yunanlıların ordudan kaçan birinin bir böcek gibi parçatılmasında, hiçbir sakınca duymadıkları gibi vicdani duygularımız durabilir. Çünkü seferden kaçan biri, bir dünya hâkimiyetinde eziyet verici duygular uyandırmayacak kadar düşük biridir. Her zalim, kötü davrandığını zannettiği ölçüde zalim değildir? Acının tasarımı, acı çekmenin kendisiyle aynı şey değildir. Küçük samimiyetsizliklerle kamuoyunu yanıltan gazetecinin, adaletsiz yargıcın durumu da aynıdır. Tüm bu örneklerde neden ve sonuç tamamen farklı duygu ve düşünce gruplarıyla çevrilidir. Oysa ister istemez, failin ve acı çekenin aynı şeyi düşündükleri ve duyumsadıkları varsayılır ve bu varsayım uyarınca birinin suçu, diğerinin çektiği acıyla ölçülür (Nietzsche 2014b: 60-61).

Burada Nietzsche adaletsizliği ve buna yol açan nedenleri insan tabiatından, onun duygularından ve kültüründen hareketle ele almaya çalışmaktadır. Cezanın her zaman adaleti getirmediğini veya bize şu zamanda haksızca gelen bir kölelik, idam veya gladyatörlerin savaştığı gibi birbirini parçalayan insan durumlarının kendi zamanının anlayışı içinde adaletli ve doğru görülebildiğini ifade etmiştir. Burada adalettaki ceza ve yaptırımın ölçüsünün ne olacağı hususu da çok önem arz etmektedir. Bu konuda Nietzsche, adalet terazisinin dili manasında 'perspektifsel ölçülülük' diyebileceğimiz tarzda bir açıklama yapar. Yargı gücümüzü ıstıtmaya hangisinin daha çok olanak verdiği göre, insan över ya da kınar, der (Nietzsche 2014b: 61).

İnsan doğasındaki bu değişimler, ondaki adil olma veya adalet duygusunu da etkilemektedir. Adalet kavramını şekillendiren, Sokratik erdemlerden biri olan 'adil olma' başlangıçta dürtüsel karakterlidir ve hayvansal bir doğaya sahiptir. Yani bize, yiyecek aramayı ve kötülükten kaçınmayı öğreten dürtülerin sonucunda açığa çıkar (Nietzsche 1911: 33-34). Buradaki sorun Sokrates'in akıl temelli mutlulukçu (Eudaimonizm) ahlak öğretisinde ifadesini bulan, insanın bile bile kötülük yapmayacağı; eğer kötülük yapıyorsa bunu iyi-doğru olanı bilmediği için yapıyordur şeklindeki öğretisinin temel argümanlarındadır. Çünkü Nietzsche bir yandan yılmadan bazı doğruları ölümü bahasına savunan Sokrates'i överken; diğer yandan onun peşinen insanı tamamen bir akıl varlığı haline getirmesini yermektedir. Nietzsche'nin insanı aklın ötesinde duygularının iyi-kötü şekilde yönlendirdiği, Heraklitos vari değişimin, dönüşümün reddedişin insanıdır. Bu yüzden Nietzsche de mutlak doğru, mutlak adalet ve mutlak eşitlik düşüncesi yoktur. Bunun yerine tüm değer alanlarında perspektifsel olanın perspektifsel yorumu vardır.

Nietzsche, felsefe tarihinde Stoalılarda ilk ifadelerini bulan, doğacılığı öne alarak, doğanın ölçüsüne göre mi yaşamak istiyorsunuz diye sorar (Nietzsche 2001: 13). Ona göre doğa, ölçüsüzce savuran, kayıtsız, amaçsız, niyetsiz, acımasız ve adaletsiz, hem bereketli hem kısır hem de kesin olmayandır.

Doğa, bir olarak kayıtsızlığın kendisidir. Bu doğaya göre mi yaşayacaksınız der. Oysa yaşamak, değerlendirmeyi, tercih etmeyi, haksız ve sınırlı olmayı, farklı olmayı istemek değil mi? (Nietzsche 2001: 13). Nietzsche'ye göre yaşamak, yaşamın ölçüsüne göre yaşamak olsa bile, insanın buna uymama hakkı olmalıydı; fakat doğa bu şekilde kabul edildiğinde insanın farklı yaşaması nasıl mümkün olabilirdi. Dolayısıyla Nietzsche, doğaya Stoalılardan anlayışıyla bakıp, onda yaşamak için bir ölçü arayanları hem doğayı hem de kendilerini kandırmakla suçlamaktadır (Nietzsche 2001: 13-14). Nietzsche, doğada eşitlik konusunda, yani her yerde yasa önünde eşitlik gibi bir durumun olmadığını, bizdeki eşitlik çelişkinin orada da bulunduğunu ifade etmiştir. Doğada eşitlik düşüncesi, yerini güç faktörünün eşitliği anlayışına bırakmak zorunda kalmıştır (Nietzsche 2001: 27).

Nietzsche, insanın yaşamını elinden almak için bir yasa vardır, ama onun ölümünü elinden almamız için hiçbir yasa yoktur; sadece zulümdür bu (Nietzsche 2014b: 62) diyerek, yaşam hakkı anlamında idam ve intihara karşı çıktığını ifade etmiştir. Ona göre insanın hayatına kast etmek zulümdür.

Hak başlangıçta, birinin diğerine değerli, vazgeçilmez vesaire görüldüğü kadardır. Bu açıdan daha zayıf olanın da hakları vardır, ama daha azdır bunlar. Bu yüzden söylenmiştir ünlü unusquisque tantum juris habet, quantum potentia valet (Her bir kişinin hakkı, gücünün değeri kadardır) ya da daha doğrusu quantum potentia valere creditur (Gücünün değerine inandığı kadardır) sözü (Nietzsche 2014b: 64-65).

Güçle hak arasında ciddi bağlantılar kuran Nietzsche, yukarıdaki satırlarda da ifade edildiği gibi hakkı olan ya da haklı olana gücün kadar veya gücüne inandığın kadar, haklısın der gibidir. Nietzsche için hemen hemen her konuda güçlü olmak önemli bir kazanımdır. Çünkü güçlü olmak ya da güç uygulamak zahmetlidir ve cesaret ister. Bu nedenle birçok kişi en değerli haklarını istemez. Çünkü bu hak bir çeşit güçtür, ama onlar, bunu deneyemeyecek kadar tembel veya korkaktırlar. Bu kusurlu davranışlarının

kılıfına da, hoşgörü ve sabır adını verirler (Nietzsche 1913: 296; Nietzsche 2014a: 125). Bu anlamda kişinin uğradığı haksızlığı hoş görme lüksü yoktur. Çünkü her hoş görme suçlu olanın kendini düzeltme imkânını bir şekilde kısıtlama anlamına gelebilir.

Güç kavramı ile hak arasındaki münasebet, bazen bizi güçlü olanın mı haklı, yoksa haklı olanın mı güçlü olduğu kısır döngüsüne çekebilmektedir. Fakat burada kastedilen ilişki hakkı istemenin veya almanın bir güçle olacağı ve aynı zamanda gücün haksızca kullanımının büyük adaletsizliklere yol açacağı vurgulanmasıdır. Hak ve güç ilişkisi anlamında, her kim kendine gerçekten sahipse, yani kendisini nihai olarak fethetmişse ve cezayı hak ettiğini, bağışlamayı, kendine merhamet etmeyi kabul eder, bunu sadece kendine hasmış gibi görebilir. Bu ayrıcalığı başkasına vermek zorunda değildir ama örneğin bir arkadaşına da verebilir, ancak bir hak verdiğini ve sadece güç sahibi olunca haklar verilebileceğini bilir (Nietzsche 1911: 276). Hak kavramı içerisinde karşılıklı olarak tarafların sorumluluğunu taşımaktadır. Bir kişi birine bir şeyden dolayı hakkını verecekse; Nietzsche'ye göre bu vereceği hakka önce kendisi vakıf olmalıdır. Yoksa sizde olmayan bir şeyi, siz karşdakine nasıl vereceksiniz.

Bu karşılık ilişkisi eşitlik bahsi içinde geçerlidir. Nietzsche için eşitlik, zor ama çaba gösterildiğinde, fedakârlık yapıldığında gerçekleşebilecek bir şeydir kimi zaman. Bu eşitlik, dostluğumuzun dengesi kurulunca da oluşabilir. Kimi zaman bir başka insanla ilişkimizde, kendi kefemize bir dirhem haksızlık eklediğimizde, dostluğun gerçek dengesi geri döner (Nietzsche 2014b: 211). Nasıl hak konusunda olanı paylaşıyorsak, olmayan bağlamında da bunu yapabiliriz demektir Nietzsche. Dostunuzun bir haksızlığını paylaşarak onun acısına ortak olabilirsiniz.

Nietzsche'ye göre adaletin gerçek sözü, eşit olana eşit, eşit olmayana eşit olmayan şekilde davranmaktır. Buradan çıkan sonuç eşit olmayanları hiçbir zaman eşit yapmamaktır (Nietzsche 2006b: 222). Bu bir bakıma kim neyi hak ediyorsa öyle muamele görmelidir şeklinde özetlenebilir. Zaten haklılık ve

haksızlık bir madalyonun iki yüzü gibidir. Biraz bu sizin olaylara nasıl baktığınız ile alakalıdır. Yoksa Nietzsche için “Var olan her şey haklıdır ve haksızdır ve ikisinde de eşit ölçüde haklı kılınmıştır. Budur senin dünyanın, buna denir bir dünya (Nietzsche 2013: 63).”

Nietzsche de adalet, en önemli ve ulaşılması en güç, en fedakârlık gerektiren erdemlerden biridir. Adalet erdemine sahip olan kişi, en çok saygı duymamız gereken kişidir. Adaletin eli olan kişi, güvenimizi en çok hak eden kişidir. O, yargılarında hep orta yolu ve ölçülülüğü seçer (Nietzsche 1980: 32-38).

Bu modern insanın adil olma nesneliliğinin kökeninde adaletle yönelik daha çok istek ve talebin yattığı doğru mudur? Sokrates bir erdeme sahip olmayıp da, olmuş gibi davrananları, deliliğe yakın bir hastalık içinde görüyordu. Çünkü erdemli olmadan olmuş gibi davranmak, erdemsiz birinin yaptığı hatadan dolayı pişman olmasından daha tehlikeli bir durumdur. Adalet söz konusu olduğunda haksızlığa uğrayan bir parça daha iyi durumda olabilse de, diğeri yani haksızlığı ve adaletsizliği bizzat yapan kişi, günden güne adaletsizliğin engin çukuruna sürüklenir (Nietzsche 1980: 32).

Felsefe tarihinde birçok filozof için adalet en temel erdemlerden birisidir. Adalet uygulamadaki ve söylemdeki denge, ölçülülük, yan tutmama gibi değerler bütün şeklinde anlaşıldığında ise bütün insanlar için en temel gereksinimlerden biri olacaktır. Bu kapsamda Nietzsche için adaletle ulaşmak ve sürekli adil olmak zor olsa da adalet unsuru saygımızı en çok hak eden erdemdir. Doğru bir şekilde ifade edersek, hiç kimse, adalet güç ve dürtüsüne sahip olan kişiden daha fazla saygımızı hak edemez. Çünkü bu saygıyı hak eden kişide, en nadir erdemler en üst derecede, dört bir yandan akan nehirlerin birleştiği ve gizlendiği dipsiz bir denizde kendine yer bulur. Adalet dağıtmakla görevli olan kişi, artık adalet terazisini, elleri titremeden tutmaktadır. Yani adalet konusunda daha yetenekli hale gelmiştir. O, kendine karşı merhametsiz bir şekilde davranarak, adalet terazisinin kefeleri kalkıp inerken gözünün önü hiç kararmadan ağırlıkları koyar üst üste ve önyargısız olarak

yargısını verirken, sesi ne sert ne de kırıktır (Nietzsche 1980: 32).

Böyle ölçülü bir tonlamayla konuşan kişi Nietzsche'ye göre bir insan olduğu için, şüpheden uzaklaşıp kesinliğe yükselmeye, hoşgörülü yumuşaklıktan yapmak zorundasın buyruğuna, nadir rastlanan yüce gönüllülükten, en ender rastlanan adalet erdemine ulaşmaya çalışmaktadır. O, bu haliyle, şu anda yoksul bir insandan daha çok, hiçbir başlangıçta olmayan zalim birine benziyor. Her an, kendi insanlığının cezai zorunluluğu altında, trajik imkânsız bir erdem yok ediliş yüzünden, o kişiyi yalnızlaştırıyor. Bütün bunlar kendi türü içinde o insanı, en saygıdeğer noktaya taşıyor ve onu orada tekleştiriyor. Çünkü o, doğruluğu istiyor fakat kuru, sonuçsuz bir bilgi olarak değil; aynı zamanda düzenleyen ve cezalandıran bir yargıç olarak. Yoksa doğruluk, bencilce sahip olunan bir mülk değildir; tüm bencilce değerlerin sınırlarının yer değiştiği, kutsal hakkın ortaya konmasıdır. Tek kelime ile ifade edersek, doğruluk, tek başına avlanan bir avcının memnuniyeti ve şansı gibi değil, kıyamet gününün adaleti gibi hakkaniyeti ister. Sadece hakkı ve doğruluğu arayan kişi, her yerde düşüncesizce ön plana çıkarılan, doğruluğa ulaşma çabasına, mutlak bir istence sahip olduğu sürece ulaşabilir. Diğer yandan, daha az gören bir göz için, önemli bir ayırt edici sayılan merak, can sıkıntısından kaçış, kin, gurur, oyun içgüdüleri gibi adaletle ilgisi olmayan şeyleri, adaletin temel dinamiği olan şeylerden ayırt edemez. Sonrasında dünya doğruluğun hizmetindeymiş gibi görünebilir. Fakat gerçek adalet erdemi, nadiren bulunur; hatta çok daha ender şekilde tanınır ve ondan da ölümcül derecede nefret edilir. Buna karşılık, sözde erdemler, her zaman hak etmedikleri bir gösteriş ve görkem içinde saygı görürler (Nietzsche 1980: 32-33).

Önyargısız düşünmek, adalet noktasında bir ölçülülüğü ya da adalet terazisinin dengeli konumunu vurgulamaktadır. Denge ölçütü veya ölçülülük, felsefe tarihindeki dört ana erdemden birini oluşturmaktadır. Denge, eski hukuk ve ahlak öğretisini anlamak açısından çok önemli bir kavramdır. Denge esas olarak adaletin temelidir (Nietzsche 1913: 189-190).

Adalet konusunda dengeli yaklaşım, içinde ödülü ve cezayı doğru şekilde yansıtan bir açıklamaya sahiptir. Bu yaklaşımın özünü şöyle açıklayabiliriz: Doğru davranışta bulunana hak ettiği kadar ödül; haksızlık yapana karşı ise onu uyaracak, ona kendini onarma imkânı verecek bir cezai yaptırımın uygulanması. Teraziyi sürekli elinde tutmak ve genellikle hangi kefesinin daha ağır ve hangi kefesinin daha güçlü olduğunu itinayla gözlemlemek, adaletlilik değil midir ve bu dengeyi sağlayacak şey değil midir? (Nietzsche 1980: 47-48).

Her şeyin bir fiyatı vardır; her şeyin fiyatı ödenmelidir. Bu ilkeyle, adaletin en eski ve en çocuksu ahlaki silahına, yeryüzündeki tüm iyi yürekliliğin, tüm haklılığın ve iyi niyetin, tüm nesnelliliğin başlangıcına ulaşılır. Adalet bu ilk basamağında, birbirleri ile iyi ilişkide bulunan yaklaşık olarak eşit güçler arasında, takas aracılığıyla bir anlaşmaya ulaşmak için, gücü daha az olanların kendi aralarında takas yapabilmelerini zorlamak için iyi niyettir (Nietzsche 2000: 68-69). Adalet, herkeste daha büyük, şiddet içgüdüleri herkeste daha zayıf olmalı (Nietzsche 2014b: 263-264).

Adalet kavramı hakkında, adalet içgüdüleri, adalet duygusu şeklinde nitelemelerde bulunan Nietzsche, bu konuda çok da alışıktır ama bildiğimiz bir kavramı 'adaletlilik dehası' (Nietzsche 2014b: 330) kullanır. Nietzsche elbette tamamen farklı bir deha türü, adaletlilik dehası vardır; bu türü herhangi bir felsefi, siyasal ya da sanatsal dehadan daha az değerli bulma kararı da veremem, der. Bu dehanın tarzı, önyargının olaylar hakkında göz kamaştırdığı ve kafa karıştırdığı her şeyden, içten bir isteksizlikle uzaklaşmaktır. Bu deha, sonunda kanaatlerin düşmanıdır, çünkü canlı ya da ölü, gerçek ya da düşünülmüş her şeye hakkı neyse onu vermek ister. Bunu yapabilmek için, o şeyin arı bilgisine sahip olmalıdır; bu yüzden her şeyi en iyi ışığın altına tutar ve dikkatli bir gözle dolaşır etrafında. Sonunda, kendi rakibine kör ya da miyop der ve bunu kanaati olarak gösterir. Ama bir gün, neyin kanaat neyin hakikat olduğu açığa çıkacaktır (Nietzsche 2014b: 330-331). Nietzsche burada kanaatler söz konusu olduğunda insanın yanılma olasılığının olacağını vurgulayarak,

hakikate öncelik tanımıştır. Zaten adil olmanın kendisinde de bir hakikat aranmaktadır. Ancak adalet konusunda karar verecek olan yargıç da kimin haklı kimin haksız olduğuyula ilgili kararını bir kanaate dayandırmak zorundadır. Yargıçlar ve yasa yapıcılar hüküm verenin kanaati ile hukukun kanaati arasındaki dengeyi koruyacak şekilde karar vermelidirler.

Adaletin gerçekleştirilmesi anlamında suç ve ceza olgusu arasında da ciddi bir denge olmalıdır. Bu dengenin gerekliliğine inanan Nietzsche, suçlulara karşı yaptırım uygularken, intikam alıcı değil; yapıcı, suçludaki sönmüş veya söndürülmüş vicdani öğelerin tekrar güçlendirilip açığa çıkarılabileceği tarzda davranılmasını savunmaktadır. Suçu cezalandırmak, suçluya iyi davranışları yaptırarak da mümkündür. Ama öyle suçlular vardır ki bunlar, canavarlaşmış, tedavi edilemez bir durumda olabilirler o zaman olara intihar fırsatı da verilmelidir. Nietzsche, yaptırım anlamında, dinsel mahiyette ‘günah’ ve töresel anlamda ‘ceza’ kavramının-anlayışının kaldırılmasını; suçluyu bir hastalık-mikrop gibi gören anlayışın değiştirilerek, onu kendine ve topluma kazandıracak derneklerin ve faaliyet alanlarının kurulması gerektiğini belirtir (Nietzsche 1911: 175-177). Adaletin maddi-manevi gerçekleşmesine yardımcı olacak olan taraflar, haksızlık yapan kişinin ıslahını ve haksızlığa maruz kalanın uğradığı her türlü kaybın telafisini maksimum ölçüde giderebilecek konumda olmalıdır.

Nietzsche, adalet ve ahlak anlamında Yunan Aristokrati’ni eleştirirken; bunların sadece kendi sınıflarını ön planda tutmak için vatani satmak dâhil, yalan, cinayet, ihanet her şeyi göze alabildiklerini ifade etmiştir. Bu çeşit insanlar için adalet oldukça zordu, hatta neredeyse inanılmaz bir şeydi. Adil insan, Hıristiyanlarda ‘aziz’ ne anlama geliyorsa Yunanlılarda da o anlama geliyordu. Bununla birlikte Sokrates’e geldiğinde O, ‘en erdemli insan en mutlu insandır’ şeklinde bir aksiyom kullandığında, insanlar kulaklarına inanamadılar ve bunun deli birinin konuşması olduğunu düşündüler. Çünkü en mutlu insan resmi altında, her soylu insan, saygısızlığı ve küstahlığı ve keyfi için her şeyi ve herkesi feda eden tiranın şeytanlığını düşünürdü

(Nietzsche 1911: 172-173). Sokrates’in mutluluk faktörü ile diğer insanlarınki ilk başta örtüşmemiştir. Hâlbuki insan, insanın aynası olabilecek durumda olan bir canlıdır. Bu yüzden Nietzsche, bir insan, diğerinin vicdanıdır ve eğer diğer insanda vicdan yoksa bu özellikle önemlidir (Nietzsche 1911: 241) demektedir.

Nietzsche için adalet çok önemli ve zor ulaşılabilecek bir erdemdir. Bu erdem gerçekleşmesi için yüksek ruhluluk gerekir. Yüksek ruhluluk, adaletin ve iyiliksever ciddiliğin ruhanileştirilmesi, tinselleştirilmesidir (Nietzsche 2001: 131). Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt* adlı eserinde, Zerdüşt’ü kendi kendine konuştururken ve insanlara üstinsanı haber verdirirken şöyle söyler: “Ne önemi var ki benim adaletimin? Bakıyorum da, ne közüm ben, ne de kömür. Oysa köz ve kömürdür adil olan, dediğiniz vakit (Nietzsche 2015: 7). Adil olmak, haklılığın ve haksızlığın ortasında, doğru olanı ararken yanmak mıdır? Dürüst olanı bulmaya çalışırken yapa yalnız sadece bir insan olarak kalmak mıdır? İşte bu iki soru bağlamında önemli olan adil olma yolunda köz ve kömür olmaktır. Yoksa sadece köz veya kömür olmak bir şeyi değiştirmeye yetmeyebilecektir.

Bir dil bilimci olan Nietzsche kelimelerin anlam değerlerini de sorgulamaktadır. Ona göre büyük sözler söylemenin eğer doğru yaşamıyorsak bir anlamı yoktur. Aynı zamanda kelimelerin değerlerini sorgulayarak, bu değerlerin kelimenin kendisinde mi yoksa uygulama sonucunda mı açığa çıktığını tartışır. “Dürüstlük, asalet, görev duygusu, adalet, insanlık, namusluluk, doğruluk, iyi vicdan gibi yüksek kalitedeki bu sözler ve özellikler, gerçekten kendileri uğruna kabul edilip, onaylanmış mıdır? Yoksa bu yüksek kalitedeki nitelikler, kendi içlerinde bir değere sahip olmayıp, herhangi bir bakış açısına göre mi değerli kabul edilmişlerdir? Bu niteliklerin değeri, kendilerinde midir veya onların yardımı sonucunda ortaya çıkması umulan, kullanışlılık ve yararlılıkta mıdır? Sorun bu niteliklerin ister taşıyıcıları için, isterse çevre, toplum, insanlık için olsun, onların uğruna değerleri olup olmadığıdır.

Yoksa onlar, kendileri içinde mi değere sahiptir? (Nietzsche 1968: 193-194).”

Adaletin yerini bulması anlamında, kişinin amaçlarının olması çok önemlidir. Yüce bir amacı olan kişi, sadece kendi iş ve yargılarının değil adaletin bile üstündedir. Kişinin vicdanı, olduğun kişi gibi olacaksın demektir (Nietzsche 1924: 209). Nietzsche her ne kadar Kant'ın ödev ahlakını eleştirse de kişinin yüce bir amacı olması, hayat idealinin olması bağlamında ona vicdani bir yükümlülük vermektedir. Nietzsche olduğun gibi olacaksın derken, iyi-kötü yanlarıyla, duygularıyla neysen o ol der gibidir.

Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt* adlı eserinde, Zerdüşt'ün ağzından ahlak ve adil olma ile ilgili değinilerde bulunmaktadır. Zerdüşt'e göre, ahlak tahrip olmuştur. Fakat ahlaki tahrip edenler, iyiler ve adiller değildir. Bir düşmanınız varsa, iyilikle karşılık vermeyin onun kötülüğüne, çünkü bu tavrınız onu utandırır. Aksine, onun da size iyi bir şey yapmış olduğunu kanıtlayın. Haksızlığı bölüşmek, haklılığı yarılama demektir. Nietzsche'ye göre, ancak taşıyabilen almalı haksızlığı üzerine. Küçük bir intikam, hiç intikam alınmamasından daha insancadır. Nietzsche, yasayı çiğneyip geçenler için bir hak ve bir onur olmadıkça, cezadan hoşnut olmadığını ifade eder. Bu aynı zamanda cezanın olumlu davranışı açığa çıkarma ve suçluyu rehabilite etme özelliğine değinme olarak görülebilir (Nietzsche 2015: 62-63). Haklı olmak tüm çağlarda insanların diğer insanlara kabul ettirmeye çalıştıkları bir şeydi. Haksızlığı paylaşmaksa daha zor olanını başarma demesidir bir bakıma. Nietzsche zor olanın tarafını tutar gibidir.

“Haklılığını korumaktansa, kendini haksız görmek daha asildir, özellikle de haklı olduğunda. Ancak, yeterince zengin olmak gerekir bunun için. Hoşlanmıyorum sizin soğuk adaletinizden; her zaman cellât ve onun soğuk çeliği bakar sizin yargıçlarınızın gözlerinden. Söyleyin, gözleri gören bir sevgi olan adalet nerede? Öyleyse, sadece tüm cezayı değil, tüm suçu da taşıyan sevgiyi bulun bana. Öyleyse, yargıçlar dışında herkesi suçsuz ilan eden, adaleti bulun bana. Yürekten adil olmak isteyende yalan bile

insan severliğe dönüşecektir sonunda. Ama nasıl yürekten adil olmak isterim ki? Nasıl herkese kendi hakkına düşeni verebilirim? Bu kadarı yetsin bana; herkese kendi hakkıma düşeni veriyorum (Nietzsche 2015: 62-63).”

Nietzsche için güç kavramı ve cesaret her koşulda önemlidir. Bu, tarih için de geçerlidir. İnsan, yaşamındaki bazı şeyleri parçalamak ve çözmek için, güçlü olmak zorundadır ve bu gücü zaman zaman kullanması gerekir. İnsan bu güce, adaletin çubuğunu sürükleyerek, geçmiş kılı kırk yararcasına sorgulayarak ve sonunda onu mahkûm ederek ulaşır. Bununla birlikte, her geçmiş, yargılanmaya değerdir. Çünkü insani meselelerin ortaya çıkmasında veya nasıl olduğuna ilişkin durumlarda genellikle insani şiddet ve zayıflık, güçlü şekilde kendini belli eder. Bu durumda yargıç kürsüsünde oturan, adalet değildir. Aynı zamanda bu kararı veren ise merhamet hiç değildir. Yalnızca yaşamdır, o karanlık, sürükleyen, tatmin olmazcasına kendi kendini isteyen güçtür o kararı veren. Onun kararı ise genellikle merhametsiz, adaletsizdir. Çünkü o karar, hiçbir zaman saf bir bilgi kaynağından çıkmış değildir. Fakat çoğu durumda bu karar, onun öngördüğü adalet düşüncesiyle aynı yödedir. Çünkü var olmaya başlayan her şey, yok olmayı da hak eder. Bu yüzden, hiçbir şeyin ortaya çıkmaması daha iyi olurdu. Yaşayabilmek ve yaşamanın, adaletsizliğin nasıl da bir ve aynı şey olduğunu unutmak için büyük bir güç harcamak gerekir (Nietzsche 1980: 21-22). Bu gücü harcarken dikkat edilmesi gereken nokta mutlak eşitliğin ve adaletin olmayacağına hatırla tutulmasıdır. Bu yüzden Nietzsche, herkes eşit değildir, böyle söyler adalet diyordu (Nietzsche 2012: 130).

Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt* adlı eserinde eşitlik savunucularını ve intikam düşkünlerini metaforik bir kavramsallaştırmayla ‘zehirli örümcekler’ olarak tasvir edip; onların ağzından eşitsizliği temellendirir: Siz eşitlik vaazı yapanlar, siz intikamcı ve ruhları sersemletenler. Sizler zehirli örümcekler ve sinsi intikam düşkünlerisiniz. Sizin adaletiniz, intikamınızın arkasında gizlenir (Nietzsche 2015: 95). Nietzsche'ye göre bu intikamdan kurtuluş, adalete ve umuda giden köprüdür ve uzun fırtınalardan sonra gökkuşağıdır.

Fakat zehirli örümcekler için intikam fırtınaları adalet rüzgârlarıdır. Onlar, eşitlik istemi adını verirler erdeme ve güç sahibi olan her şeye karşı çılgınlıklarını yükseltmek isterler. Siz, eşitlik vaizleri, acizliğin tiranca çılgınlığı, işte böyle eşitlik diye haykırıyor içinizden; en gizli tiranca hazlarınız erdem sözcükleri kılığına giriyor. (...) Güvenmeyin kendi adaletinden çok sık söz eden hiç kimseye. Kendilerine, iyiler ve adiller deseler bile, unutmayın onların Ferisiler (ikiyüzlü, Yahudi tarikatı) olmak için tek eksiklerinin güç olduğunu. Bu eşitlik vaazcılarıyla bir araya getirilmek ve karıştırılmak istemiyorum. Çünkü şöyle sesleniyor adalet bana; insanlar eşit değildir (Nietzsche 2015: 96-97). Eşit olmamalılar da, başka türlü konuşsaydım, Üstinsana duyduğum sevginin ne anlamı kalırdı, der Nietzsche. Nietzsche'ye göre tüm eşitsizlikler, karşıtlar, çelişkiler Üstinsana giden yolda, Herakleitosçu anlamda dünyanın devingenliğini sağlayan birer mücadele aracıdır (Nietzsche 2015: 97). Yukarıdaki benzetmelerden yola çıkarak söylersek, Nietzsche'ye göre güzellikte bile hâlâ kavga ve eşitsizliğin, güç ve üstünlüğün savaşımı bulunur (Nietzsche 2015: 98).

Nietzsche'ye göre aşırı eşitlikçilik toplumsal yapının sıra düzenini bozduğu için, sosyolojik olarak bir dekadansdır. Nietzsche aynı zamanda eşitlik teorilerinin alt yapısını oluşturan liberal kurumlar ve liberalizm gibi fikirleri de eleştirmektedir. Ona göre, insanların başlangıçta özgürlüğünü ve eşitliğini isteyen liberal teoriler, gücü ellerine aldıktan sonra, savundukları değerlere kötü ve kalıcı zararlar verirler. Çünkü toplum içindeki tüm insanların eşitliğini isteyerek, dağ ve vadiyi aynı seviyeye koyarak, güç istencinin altını oyarlar ve bunu ahlak diye yüceltirler. Oysaki bu ancak sürü hayvanının ahlakıdır. Açıkçası liberalizm, insanları sürü hayvanı yapmak demektir (Nietzsche 2006b: 213). Nietzsche'ye göre Rousseaucu anlamda eşitlik teorileri de ahlakdışı ve sorunludur. Rousseau'nun eşitlik öğretisi zehirli zehirlisidir. Bu adaletin sonu olduğu halde, adalet tarafından vaz edilmiş gibi görünür. Gerçek adalet ve eşitlikse, eşit olana eşit, eşit olmayana eşit olmayan şekilde davranılmasıdır (Nietzsche 2006b: 221-222).

Değer üzerine konuşulduğunda, herkesin her problem için hakkı olduğuna inanması, eşitliğin korkunç sonucudur. Böylece bütün kurallar düzeni ortadan kalkmış olur (Nietzsche 1968: 458). Nietzsche için mutlak anlamda adalet ve eşitlik yoktur. Zaten herkes için en adil olanı bulmak bir idealdir. Bu yüzden herkesin eşitliği fikri, bir eşitsizliğe yol açacağı için; bu bir bakıma adaletsizliğinde zorunluluğu anlamına gelebilmektedir. Nietzsche bu durumu şöyle ifade eder: “(...) Sen ki kendi kendinin efendisi olmalıydın, kendi erdemlerinin de. Önceden onlar senin efendindi. Ama onlar ancak diğer aletlerinin yanında bir aletin olabilirler senin. Sen ki her değer vermedeki perspektifsel olanı kavramayı öğrenmeliydin. Sen ki her yana ve karşı'daki zorunlu adaletsizliği kavramayı öğrenmeliydin. Yaşamının kopmaz bir parçası olan adaletsizliği, perspektifsel olanla ve kendi adaletsizliğiyle koşullanmış olarak yaşamı. Sen ki her şeyden önce gözlerinle görmeliydin, adaletsizliğin nerede her zaman en büyük olduğunu. Elbette yaşamın en küçük, en dar, en yetersiz, en ilkesel geliştiği ve yine de kendini şeylerin amacı ve ölçütü olarak görmekten ve kendini sürdürmek için daha yüksek, büyük, zengin olanı gizliden gizliye ve dar kafalılıkla, aralıksız ufalamaktan ve kuşkulu bir duruma sokmaktan kendini alamadığı yerdeki sıradüzeni sorununu ve perspektifin, erkin ve hukukun kapsamlılığının birlikte boy attıklarını gözlerinle görmeliydin. (Nietzsche 2014b: Önsözden naklen).”

“İnsanların yaptıkları kötü, haksız davranışların altında para kazanma hırsını ve yükselme hevesini görmekteyiz. Birisinin yanlış tartı kullanması, öbürünün evini yüksek değerle sigortalattıktan sonra yakması, kalpazanlık yapanlar, vicdansızca yalan dolan işleriyle borsa ve spekülasyonla uğraşanlar, bunlar gibi birçok şeyi yapanları bu işe iten nedir? Onları buna iten gerçekte yokluk değildir. Durumları kötü değil, hatta kaygısız şekilde, yeterli yiyecek içeceğe sahiptirler. Fakat para yavaş birikiyor diye, sabırsızlık içindeler ve artan paraya karşı duydukları sevgi onları gece gündüz sıkıştırıyor. Bununla birlikte bu sabırsızlık ve sevgi, güçlü olmaya yönelik hırsın fanatizmini tekrar ortaya

çıkarıyor. Bu fanatizm, doğruluğa sahip olduğuna dair inanç tarafından tahrik edildi ve vicdan huzuruyla insanlık dışı olmaya cesaret edebilecek güzel de bir ismi vardı. Güçlü olma anlamına gelen hırs değişti, ama aynı volkan yanmaya şuanda da devam ediyor. Sabırsızlık ve aşırı sevgi, kurbanlarını çağırıyor. Önceden tanrı sevgisi için yapılanlar, şuanda para sevgisi için yapıyor, yani şuanda bize en yüksek güç duygusunu ve vicdan rahatlığını ne sağlıyorsa, her şey onun için yapılmaktadır (Nietzsche 1911: 178-179).”

Nietzsche adaleti arama yolculuğunda ve genel olarak bireyin duygularının gücüne fazlaca güvenmektedir. Bu anlamda kişinin adalet için gerçek gücünü göstermesini, merhametin gölgesine sığınıp, kendini ataletin içine atmamasını kısacası gücünü, güç istencini göstermesini istemektedir. “Ne kadar iyilik görüyorsam, o kadar da zayıflık görüyorum. Ne kadar adalet ve merhamet görüyorsam, o kadar da zayıflık görüyorum (Nietzsche 2015: 167).”

Her şeyin bir bedeli vardır, her şeyin bedeli ödenmelidir, diyerek başlayan adalet, gözünü yumup, borcunu ödemeyenlerin serbest bırakılmasına izin veriyor. Yeryüzündeki her şeyin yaptığı gibi kendini yenmekle son buluyor. Bu adaletin kendini yenmesi, kendine verdiği güzel ad, merhamet olarak biliniyor. Söylemeye gerek yok, merhamet, en güçlü insanların, dahası, hukukun ötesinde olanların bir ayrıcalığı olarak kalıyor (Nietzsche 2000: 71). Adaletsizliğin temellendirmesi, sistem karşıtı olan Nietzsche için sistemli bir iş değildir. Ancak O, yaşama baktığında adaletsizliği görmektedir. Ona göre yaşam yargılarında adaletsizdir, kayırması da yoktur, çünkü yaşam bilgi içinden çıkmamıştır. Birçok şeyin haksız yere ve adaletsizce var olduğu çok görülmüştür. Örneğin bir ayrıcalığın, kast'ın, hanedanın var oluşu ne denli adaletsizdir ve bu gibi şeyler çöküşü ne çok hak etmişlerdir (Akarsu 1975: 1-10).

İnsan bir duygu varlığıdır. Onun duyguları iyi-kötü eksenindedir. Adalet ile hak arasındaki ilişki her zaman hukuk felsefesinin gündemindedir. Haksızlık anlamında Nietzsche, ne

zaman nadiren adil davranırız diye sorar. Bazı insanlar, herhangi birisine adaletsizlik yapmadan büyük ve iyi bir şey yapmaya heves etmezler. Bu onların ahlak tarzıdır (Nietzsche 1911: 261).

Nietzsche'ye göre haklılık ve eşitlik savunucuları hep bir aldatmacanın içinde olmuşlardır. Buna liberaller, sosyalistler, anarşistler dâhil olduğu gibi; özgürlük savunucusu, demokrasi havarisi Yunanlılar da dâhildir. İnsan onuru, iş onuru gibi aldatmacalar kendi kendinden saklanan köleliğin zavallı ürünleridir. Kölenin bu tür kavramlara ihtiyaç duyduğu, kendi ve kendisi dışındakiler hakkında düşünmeye heveslendirildiği bu çağ ne kadar zavallıdır. Kölenin suçsuzluk halini, bilgi ağacının meyvesiyle yok etmiş olan zavallı baştan çıkarıcılar. Şimdi bu tür adam (köle) saydam yalanlarla, sözde herkesin eşit olduğu ya da insanın temel hakları, insanın insan olmadan dolayı hakkı ya da işi konusunda, biraz daha derin bakışlı herkes için aşikâr yalanlarla günbegün oyalanmak zorundadır (Nietzsche 2009: 20).

İnsan söz konusu oldu mu eşitlik söz konusu değildir, her zaman güçlüyü güçsüzden ayırmak gerekir. Her zaman iyi avcı, iyi av yapmalıdır. Birileri var ki onlar kendilerini aşmak istemiyorlar, her yerde izleyici olmak istiyorlar, onların erdemlerinde genellikle bir bataklık kokusu var. Kimi güçlüdür, kimi güçlüymüş gibi görünür ya da kendini güçlü gösterir. Nietzsche öyle görünenlerin, yeterince derin değil sadece derin görünmek için sularını bulandırdıklarını söyler. Buna göre her şey şu noktada düğümlenir: “Adalet bana şunu söylüyor: insanlar eşit değildir.” Pekiyi o zaman güçsüzleri ne yapmalı? Hiçbir şey. Onlar gereklidir. Her zaman büyük insanlar kadar küçük insanlar da gereklidir, yaşam büyüklerle küçüklerin kurduğu bir bütünlüktür (Timuçin 1997: 578-579).

Nietzsche için her şey değişmeye mahkumdur. Her şey geçip gitmeye bu yüzden layıktır. İşte tam da budur adalet, zamanın yasası, zamanın kendi çocuklarını yemek zorunda olması. Şeyler, ahlaka uygun düzenlenmiştir, hak ve cezaya göre. Şeylerin akışından ve varoluş cezasından kurtuluş yoktur. Bengi bir hak varsa, cezalar da bengi

olmalıdır. Hiçbir eylem yok edilemez. Öyleyse hiçbir eylem, cezadan dolayı yapılmış sayılamaz. İşte bu, varoluş cezasının bengi yönüdür. Bu yön, varoluşun hiçbir zaman sonu gelmeksizin, tekrar tekrar eylem ve suç olması gerektiğidir (Nietzsche 2015: 138-139).

Nietzsche'ye göre, eğer herhangi bir zamanda, bir idealden ilerleme beklenirse, her defasında aldatma olabilir. Her zaman idealin kazananı, geriye doğru harekettir. Hıristiyanlık, devrim, köleliğin ortadan kaldırılması, eşit haklar, insanlık, insan ve barış sevgisi, adalet, doğruluk gibi bu büyük sözcüklerin yalnızca sancak olarak, mücadelede değeri vardır (Nietzsche 1968: 50). Adil olma ve hak sahibi olma noktasında doğru olan söylemekten ziyade eylemektir.

Sonuç

Sonuç olarak Nietzsche adalet kavramını, kendi görüşleri, bildikleri veya bildirmek istedikleri bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Adaleti yüce ama gerçekleşmesi zor olan bir erdem olarak gördüğünü ifade etmiştir. Onun için değerler konusunda hiçbir zaman mutlakçılık kabul edilebilir bir şey değildir. Görüşleri gayet yorumsaldır. Zaten bu yorumsallığı birçok farklı Nietzsche görüşlerinin ileri sürülmesinden de anlayabiliriz.

Nietzsche bize tüm inandığımız değerleri en azından bir defalığına sorgulamamızı ister gibidir. Bu aslında nitelikli felsefelerin, filozofların isteği şeydir. Bu sorgulamalar içinde adalet, hak, eşitlik, dürüstlük de yer almaktadır. Adalet kavramı, evrendeki tüm varlıkların var olabilmeleri ve varlıklarını, kendi varlık değerine göre gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan değerleri bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan bireyin hakça bir yaşam sürmesinde, adalet değerinin vicdani bir boyut kazanması için insanlara kişilik ve benlik oluşumlarının en başından itibaren hukuksal 'ben' bilinci olarak adil yaşama ve adil olma erdeminin kazandırılması çok önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akarsu, Bedia (1975). "Nietzsche'nin Tarih Karşısında Tutumu" , *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, Sayı: 19, ss. 1-10.

Becermen, Metin (2010). "Nietzsche'de 'Güç İstemi' ve Hakikat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" , *U. Ü. Fen- Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2.

Cevizci, Ahmet (1997). *Felsefe Sözlüğü*, 2. Bsk. , Ank. , Ekin Yay.

Nietzsche, Friedrich (2012). *Aforizmalar*. çev. Orhan Düz. , Ankara: Tutku Yayınevi.

Nietzsche, Friedrich (2000). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. çev. Ahmet İnam. Ankara: Gündoğan Yay.

Nietzsche, Friedrich (2015). *Böyle Söyledi Zerdüş*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Nietzsche, Friedrich (2014a). *Gezgin ve Gölgesi (İnsanca, Pek İnsanca-2)*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Nietzsche, Friedrich (1913). *Human All-Too-Human Part II*. Trans. Paul V. Cohn, New York: The MacMillan Company .

Nietzsche, Friedrich (2014b). *İnsanca, Pek İnsanca-1*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Nietzsche, Friedrich (2001). *İyinin Ve Kötünün Ötesinde*. çev. Ahmet İnam. İstanbul: Yorum Yayınevi.

Nietzsche, Friedrich (1980). *On The Advantage and Disadvantage of History for Life*. Trans. , Peter Preuss, First Printing, Cambridge: Hackett Publishing Company.

Nietzsche, Friedrich (2006a). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*. çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yay.

Nietzsche, Friedrich (2006b). *The Anti-Christ, Ecce Homo, Twilight Of The Idols, And Other Writings*. Trans. Judith Norman, Second Published, Cambridge: Printed in The United Kingdom at The University Press.

Nietzsche, Friedrich (1911). *The Dawn Of Day*, Trans. John McFarland Kennedy, New York: The MacMillan Company.

Nietzsche, Friedrich (1924). *The Joyful Wisdom (La Gaya Scienza)*. İng. Trans. Thomas Common. Edinburgh: The Edinburgh Press.

Nietzsche, Friedrich (1968). *The Will To Power*, Trans. Walter Kaufmann, R. J. Hollingdale. New York: Vintage Books Edition.

Nietzsche, Friedrich (2013). *Tragedyanın Doğuşu*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Nietzsche, Friedrich (2003). *Yazılmamış Beş Kitap İçin Önsöz- Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*. çev. Gürsel Aytaç. İstanbul: Say Yay.

Nietzsche, Friedrich (2009). *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*. çev. Gürsel Aytaç. İstanbul: Say Yay.

Timuçin, Afşar (1997). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: İnsancıl Yay.

Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.

<http://www.aydinyaka.com/index.php/tu m-makaleler/29-toplum-ve-adalet.html>(Erişim tarihi:27.10.2017).

Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Fen Okuryazarlığına İlişkin Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi

Ömer Tahan¹
Zeynep Uçar²

Öz

Fen okuryazarlığı; bilimsel gelişmelerin anlaşılabilir olarak takip edilmesi, bilgilerin özümsemesi ve eleştirel biçimde değerlendirilmesini kapsayan mevcut bilgilerin bilinçli bir şekilde kullanılması yetisidir. Okul öncesinde fen eğitimi çocuğun yaşamında gerçekleşen olayların en yalın ve somut haliyle belleğinde yer etmesini sağlamak için verilen uygulamalı eğitimleri içerir. Araştırmanın amacı, öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların fen okuryazarlığını geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların betimlenmesi, varsa eksiklerin belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Bilecik ilinde farklı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan dokuz okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen ve uzman görüşleri doğrultusunda şekillendirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler sınıfta çocukların fen okuryazarlık düzeylerini geliştirmeye yönelik; deney çalışmaları yaptıklarını, çeşitli kaynaklardan yararlanarak etkinlikler gerçekleştirdiklerini, fen ile ilgili videolardan yararlandıklarını, çocuklarla gözlem, araştırma, inceleme yaptıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenler materyalin yetersiz olduğu durumlarda çocukların materyalleri kendi arasında dönüşümlü kullandıklarını, eksik materyalleri ailelerden temin ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler, çocukların fen okuryazarlık düzeylerini geliştirmek için yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi vurgulayıp etkinliklerin tamamen öğrencinin kendisine yaptırılması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, fen eğitimi, fen okuryazarlığı.

A Review Of Studies Regarding Science Literacy In Preschool Education Institutions

Abstract

Science literacy is the ability to utilize current knowledge with full awareness, which includes following new scientific developments, adoption of such knowledge and assessing discoveries critically. Science education in preschool covers practical trainings so as to ensure the permanency of new concepts in a child's life in the plainest and the most concrete way. The aim of this study is to describe science literacy trainings and practices to improve children's science literacy in accordance with teachers' opinions, and to determine gaps in knowledge and teaching if any. The study used a qualitative research method. The study sample consisted of nine preschool teachers working at different schools in Bilecik, Turkey. A semi-structured interview form, which was developed by the researcher and in parallel with expert opinions, was used as a data collection instrument of the study. The participant teachers stated that they did experiments, did activities from various sources, made use of science related videos, made observations, investigations and researches with children. They also indicated that children used the materials alternately and they provided them from families when the materials were scarce. The teachers expressed that they emphasized the *doing and*

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Çocuk Gelişimi Lisans Öğrencisi, omertahan702@gmail.com

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Çocuk Gelişimi Lisans Öğrencisi, ucrzynp@gmail.com

living learning method to improve children's science literacy, meaning that each activity should be completed independently by each child.

Key Words: Preschool education, science education, science literacy.

Giriş

Fen kavramı; insanın doğal çevresindeki düzeni ve olup bitenleri amaçlı, sistematik bir çalışmayla inceleme, analiz etme, araştırma, gözlem ve test yoluyla elde edilmiş geçerliliği olan bilgiler toplamı olarak ifade edilebilir (İflazoğlu 2000'den akt. Günay Bilaloğlu, 2005: 72). Fen kavramından yola çıkarak fen eğitimi; insanların çevresindeki olayları irdeleyip neden sonuç ilişkisi kurarak anlamlandırması, bir başka deyişle bireylerin doğal çevresinde bulguları inceleyip sentezleyerek birbirleri arasında bağ kurmasını sağlayan her türlü uygulama olarak da ifade edebiliriz (Günay Bilaloğlu, 2005: 72).

Fen okuryazarlığı, gün geçtikçe farklı anlam ve boyutlar kazanmıştır. Shen (1975: 45) fen okuryazarlığının boyutlarını, "güncel problemlerin fenle çözülmesi", "bilimin toplum tarafından özümsemesi" ve "bilimin insanlığın temel etkinliği olması" şeklinde kavramlaştırırken Miller (1983: 29), fen okuryazarlığını "bilimin doğası", "bilgi düzeyi", "bilim ve teknolojinin insan yaşamı üzerindeki etkileri" olmak üzere üç boyutta ifade etmiştir. Durant (1993, Özdemir 2010'dan)'a göre ise fen okuryazarlığı, fen ile ilgili bilişsel, duyuşsal, psikomotor becerilerin toplamıdır. Burdan hareketle fen okuryazarlığı, insanın doğal hayatı ve yaşam kalitesini koruyabilecek bütün bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerileri içine alan, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin anlaşılması, takip edilmesi, özümsemesi ve bilinçli bir şekilde kullanılması yetisidir (Özdemir, 2010: 43).

Okul öncesi fen eğitimi ise, çocuğun çevresinde ve doğada gerçekleşen olayların en basit ve somut haliyle zihninde yer etmesini sağlamak amacıyla verilen uygulamalı eğitim olarak ifade edilebilir (Günay Bilaloğlu, 2005: 72). Okul öncesi

dönemde verilecek eğitim, çocukların yaşantılarında karşılaştıkları problemleri çözebilen, kendini ifade edebilen, doğru kararlar alabilen bireyler olarak yetişmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu dönemde verilecek etkili bir fen öğretimiyle çocukların yaratıcılıkları ve düşünme kabiliyetleri geliştirilebilir (Karamustafaoğlu ve Kandaz, 2006: 66). Okul öncesi fen eğitiminin amacı, çocuğun doğadaki olayların başlangıcından sonuna kadar anlamasına yardımcı olmanın yanı sıra bilişsel ve devinışsel alanda çocuğun gelişmesini sağlamak, kendisi ve çevresindekilerin doğadaki rollerini anlamasına yardımcı olmaktır (Ayvacı, Devicioğlu ve Yiğit, 2002: 1). Okul öncesinde yapılan fen doğa etkinlikleri, çocukların nesne ile olaylar arasındaki ilişkiyi anlamasını kolaylaştırır (Demiriz, 2001: 86).

Erken çocukluk döneminde çocuklar; çevreyi tanıma, inceleme, bilmedikleri üzerine yoğunlaşma gibi özellikler taşımaktadır ve sürekli merak duygusunu gidermek için sorular sorar, dokunur, çevresindeki çeşitli maddeleri karıştırarak farklı deneyimleri yaşamaktan keyif alırlar. Bu dönemde fen öğretiminin bir diğer amacı, çocuğa yaşadığı dünyada temel yaşam becerilerini kazandırmaktır. Böylece giderek büyüyen dünyada problemlere çözüm bulabilen bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu sebeplerle okul öncesi dönemde fen öğretimi büyük önem taşımaktadır (Ekinci Vural ve Hamurcu, 2008: 457). Okul öncesi dönem, çocukların bilimsel süreç becerilerini kazandıkları ve farklı deneyimler yaşadıkları bir süreçtir. Bu dönemde yaşanan deneyimler, çocukların kavramları edinmesi için uygun ortam oluşturur ve çocuklar fen ile ilgili kavramları kazanarak günlük yaşantılarında kullanmaya başlarlar. Çocukların bu dönemde kazandıkları kavramlar, yaşamlarının ilerleyen zamanlarında karşılaştıkları soyut kavramların kazanılmasına yardımcı olur (Kamay ve Kaşker, 2006).

Amaç

Araştırmanın amacı, öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların fen okuryazarlığını geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların betimlenmesi, varsa eksiklerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmenler çocukların fen okuryazarlık düzeylerini geliştirmeye yönelik ne tür çalışmalar yapmaktadır?
2. Okul öncesi fen eğitiminde öğretmenler hangi tür materyallerden yararlanmakta veya ne tür materyaller geliştirmektedir?
3. Okul öncesi eğitim kurumlarında fen bilimlerine dair yeterli materyal bulunmakta mıdır? Öğretmenler materyallerin yetersiz olduğu durumlarda ne gibi önlemler almaktadır?
4. Okul öncesi öğretim programında fen okuryazarlığına ilişkin yeterli kazanım ve gösterge bulunmakta mıdır?

5. Okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların fen okuryazarlık düzeylerini arttırabilmek için öğretmenler ne gibi çalışmalar önermektedir?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi kısımlarına yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların fen okuryazarlığını geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların betimlenmesi, varsa eksiklerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışma; algıların ortaya konmasına imkan vermesi, araştırmacının katılımcı rolü olması, doğal ortama duyarlı olunması, araştırma deseninde esnekliğin olması gibi özellikleri taşıması nedeniyle nitel araştırma anlayışıyla tasarlanmış ve uygulanmıştır (Maxwell, 2013; Merriam, 2009; Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu/Katılımcılar

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Mesleki Kıdem(yıl)	Çalıştığı İl
Ö1	Kadın	6-10	Bilecik
Ö2	Kadın	1-5	Bilecik
Ö3	Kadın	1-5	Bilecik
Ö4	Kadın	16-20	Bilecik
Ö5	Kadın	6-10	Bilecik
Ö6	Kadın	1-5	Bilecik
Ö7	Kadın	16-20	Bilecik
Ö8	Kadın	1-5	Bilecik
Ö9	Kadın	6-10	Bilecik

Araştırmanın çalışma grubunu Bilecik ilinde farklı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan dokuz okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Aday öğretmenlere, öğretmenin kısaltması olan Ö₁, Ö₂, Ö₃ şeklinde kod adları verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen ve uzman görüşleri doğrultusunda şekillendirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Öncelikle öğretmenlerle ön görüşme yapılmıştır. Literatür taraması ve bu görüşlerin incelenmesi doğrultusunda görüşme formunda yer alacak sorular belirlenmiştir. Görüşme soruları içerik ve biçim bakımından alan uzmanlarına incelenmiş ve yapılan değerlendirme sonunda bazı sorular formdan çıkarılmış bazı soruların da ifade biçimleri yeniden düzenlemiştir. Çalışmalar arası tutarlılık hesaplaması için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü [Güvenirlik = Görüş Birliği/(Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] kullanılmış, hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliğinin %80'in üzerinde olduğu belirlenmiştir. Uzmanlardan gelen dönütler doğrultusunda görüşme soruları ön uygulama için okul öncesi öğretmenlerinden üç öğretmene uygulanmıştır. Ön uygulamadan elde edilen ses kayıtları incelenerek gerekli değerlendirmeler yapılmış ve görüşme formuna son hali verilerek uygulamaya hazır duruma getirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Görüşme yapılmadan önce öğretmenlerle ön görüşmeler yapılmış, çalışmanın amacı ve katkıları açıklanmıştır. Daha sonra farklı bir zamanda çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yüz yüze görüşülmüştür. Veriler, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Bilecik ili, Merkez ilçesindeki okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan toplam dokuz öğretmenden elde edilmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler ortalama otuz dakika sürmüştür. Görüşmeler

katılımcıların bilgisi dâhilinde ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşme sırasında öğretmenleri yönlendirmekten ve araştırmanın veri toplama sürecini olumsuz etkileyebilecek durumlardan kaçınılmıştır. Katılımcıların kimliklerinin gizli kalması amacıyla kodlamalardan yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma, yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular kullanılarak, öğretmenlerle yüz yüze görüşme ile yapılmıştır. Veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, en alt düzeyde ve en basit analiz şeklidir. Verilerin olduğu gibi gösterildiği, betimlendiği, resmedildiği, anlatıldığı, aktarıldığı irdelidir (Sönmez & Alacapınar, 2013). Betimsel analizin amacı, ham verilerin okuyucunun anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir biçime dönüştürülmesidir. Betimsel çözümlemede elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu analiz yönteminde görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sıkça yer verilir (Altunışık , Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2005). Araştırmacı tarafından öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde yansız bir tutum sergilenmiş, ayrıca yapılan görüşmeler sonucu elde edilen elde edilen veriler, katılımcı, öğretmen ve uzman teyitleri ile geçerlilik sağlanmaya çalışılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Verilerin analizinde öğretmenler Ö₁, Ö₂, Ö₃ şeklinde kod isimler verilmiştir.

Bulgular

1. Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmenler çocukların fen okuryazarlık düzeylerini geliştirmeye yönelik ne tür çalışmalar yapmaktadır?

Araştırmaya katılan öğretmenler sınıfta çocukların fen okuryazarlık düzeylerini geliştirmeye yönelik; deney çalışmaları yaptıklarını, çeşitli kaynaklardan yararlanarak etkinlikler gerçekleştirdiklerini, fen ile ilgili videolardan yararlandıklarını, çeşitli sivil

toplum kuruluşlarıyla çalışmalar gerçekleştirdiklerini, doğa gezileri düzenlediklerini, çocuklarla gözlem, araştırma, inceleme yaptıklarını belirtmişlerdir. Üç öğretmen fen etkinliklerinin haftanın belirli günlerinde düzenli olarak çocukların etkin katılımı ve ailelerin katılımı sağlanarak gerçekleştirildiğini dile getirmişlerdir.

Örneğin;

“Ö₁ -Şimdi biz öncelikle çocuklara anlatmaya, anlattığımız şeyleri yada görsel olarak resmederek yada projeksiyon aracılığıyla animasyonlar da gösterip, hemen akabinde de deneyle pekiştiriyoruz.”

“Ö₈. Bilim ve çocuk dergilerimiz geliyor yani kitaplığa onu koyuyoruz. Çocukların onu incelerken ya da meraklı minik geliyor her ay, onu incelerken “öğretmenim bu ne?” dediğinde anında dönüt vererek yapıyoruz. ...”

“Ö₇. Çocuk deneyi kendisi getiriyor bu arada. İnternette araştırıyor, ailesiyle birlikte hazırlıyor, sınıfta da sunuyor. Bizde yardımcı oluyoruz. Yani böylelikle sürekli deney etkinliğimiz oluyor.”

2. Okul öncesi fen eğitiminde öğretmenler hangi tür materyallerden yararlanmakta veya ne tür materyaller geliştirmektedir?

Araştırmaya katılan öğretmenler fen etkinliklerinde; teleskop, rüzgârgülü, mıknaşlar, çeşitli deney malzemeleri gibi temin edilmesi kolay materyallerden yararlandıklarını dile getirmişlerdir. Bunlara ek olarak bilim dergileri, çocuk dergileri, sosyal medya ya da uzman kişilerden de yeri geldikçe faydalandıklarını ifade etmişlerdir.

Örneğin;

“Ö₃. Ee benim küçük yaş grubu olduğu için bir materyal değil de yani daha çok su ee mıknaşlar olabilir, simler ya da patates deneyleri falan yaptık. ...”

“Ö₉. Hem evlerinde kolay bulacakları hem de okulumuzdaki imkânlar

doğrultusunda doğal şeyleri de daha çok hani öyle gidip mikroskopik deneyler değil de hani çocuğun kullanabileceği ne bileyim karabiberle yapılan kil temizleme deneyi var. Hani böyle basit yapması da aşaması da az olan en fazla üç dört aşamalı, çocuklarında sonucunu merak edip hafızasında tutabileceği deneyler. Kolay bulunabilecek basit materyaller dersek daha doğru olur.”

“Ö₂. Yani yaptığımız tek materyal rüzgârgülüydü. Onun dışında ısıtıcılar gibi balon gibi böyle elimizde bulunabilecek şeylerden faydalanıyoruz.”

3. Okul öncesi eğitim kurumlarında fen bilimlerine dair yeterli materyal bulunmakta mıdır? Öğretmenler materyallerin yetersiz olduğu durumlarda ne gibi önlemler almaktadır?

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı okullarında fen bilimlerine dair yeterli materyalin bulunmadığını belirtmişlerdir. Öğretmenler yeterli materyalin bulunmamasının sebebinin fen bilimleri materyallerinin bir kısmının büyük meblağlar gerektirdiği; buldukları çevrenin fiziksel koşullarının uygunsuzluğu, okullarında bulunan öğrencilerin velilerinin maddi imkânsızlığı olduğunu ifade etmiştir. Bazı öğretmenler okullarında fen bilimleri atölyeleri bulunduğunu buna rağmen materyal eksikliği yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenler materyalin yetersiz olduğu durumlarda çocukların materyalleri kendi arasında dönüşümlü kullandıklarını, eksik materyalleri ailelerden temin ettiklerini, çocuklara aileleriyle birlikte deney günleri yaparak materyallerin teminini sağladıklarını ve çevresindeki uzman kişilerin desteğini aldıklarını ifade etmişlerdir.

Örneğin;

“Ö₈. Yani böyle çok üst düzey değil. Olması gereken 5 ise bizimki 4 olabilir, eş değere yakındır diyebilirim. Her çocuğa bazı okullar da hani Ankara’da bir okulda ben staj görmüştüm öğrencyken, her çocuğun bir tane büyüteci vardı mesela. Çıkıp o büyüteçle ağaçların kabuklarını gözlem yapabiliyordu. Ama burada kaç tane var sayıca bilmiyorum ama atıyorum üç çocuğa bir tane düşüyordur. Çocuklar dönüşümlü kullanıyorlar.”

“Ö₉. Hani bu okulun bulunduğu yere göre değişebiliyor. Fiziksel koşullara göre de değişebiliyor. Orda kalan insanların maddi durumu çok daha iyiye orada daha farklı etkinlikler yapılabilir. Ama kenar mahallelerde olduğu zaman anaokulu çok kötü yani. Ben yeterli materyal olduğunu düşünmüyorum anaokulumuzda.”

“Ö₂. Yani bizim okulumuzda var. Yukarıda fen ve sanat atölyesi de var. Yani orada da aslında yeterli materyal yok ama bu materyaller pahalı olduğu için açıkçası bi’ yatırım yapmak lazım o yüzden fazla yok. Materyal yetersiz olduğunda velilerin katılımını istiyorum. Özellikle mesela veli katılımı olarak ödev veriyorum fen etkinliğini mesela. Veli hazırlayıp geliyor okulda o sunuyor veya velilerden bu materyalleri almalarını isteyebiliyoruz. Veya ev ödevi olarak veriyorum. Evde çocuklarıyla birlikte yapıyorlar.”

“Ö₄. Okulumuzda maalesef yeterli materyallerimiz yok. Bunun sebebi de okulumuz yeni açıldı yeni açılması sebebiyle elzem ihtiyaçlar gideriliyor. Okulumuzun imkânları kısıtlı olduğunu okul müdürlüğümden rahatlıkla söylüyorum. Bu ihtiyaçların yanı sıra arta kalan henüz çok fazla miktarda bir para bir meblağ olmadığı için bu tarz etkinlikleri yapabilecek materyallerimiz bol miktarda değil. Var ama yetersiz maalesef. Materyal yetersiz ise yaratıcı çalışmalar devreye giriyor, veli katılımları devreye giriyor.”

4. Okul öncesi öğretim programında fen okuryazarlığına ilişkin yeterli kazanım ve gösterge bulunmakta mıdır?

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısı, okul öncesi eğitim öğretim programında fen okuryazarlığına ilişkin yeterli kazanım ve göstergenin mevcut olduğunu ifade ederken; bunlardan bazıları kazanım ve göstergelerin mevcut olduğunu ancak öğretmenlerin yeterli bilgiyi çocuklara aktaramamasından dolayı, kazanımların yetersiz varsayıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin diğer yarısı ise kazanım ve göstergelerin çocukları pasif bıraktığını, öğretmenleri daha ön plana çıkardığını, eskiye kıyasla verimli olmadığını ve geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenler kazanım ve göstergelerin fen etkinliklerine spesifik olmasının gerekmediğini, bir kazanımın birçok etkinliğe uyarlanabileceğini de ifade etmişlerdir.

Örneğin;

“Ö₃. Bence mevcut çünkü benim de oluşturduğum bir plan var. Yani o planda kazanım ve göstergelerden yararlanıyoruz. Orada da birçok kez bunları alıyoruz. Yani bence yeterli ve uygun.”

“Ö₅. Evet mevcut aslında ama o da yine öğretmenle alakalı olması gerektiğini düşünüyorum. Eğer öğretmen yeterli bilgiyi çocuklara aksettirir, verirse onlar da tabii ki o konuda daha çok bilgilenecekler.”

“Ö₆. Yani geliştirilmesi gerekir, eklenebilir diyeyim. Çocukların seviyesine göre indirgenerek amaç ve kazanımlar eklenebilir.”

“Ö₄. Olduğunu düşünmüyorum yeterli kazanım ve gösterge olduğunu düşünmüyorum. Daha çok somut olabilecek ve kendi kendine varsayımına ulaşabilecek kendi hipotezlerini kendi üretebileceğini sağlanmış kazanım ve göstergelerin daha net olmasını isterdim. Şuandaki kazanım ve göstergeler çocukların hipotez kurduğuna dair veya bu hipotezin

sonuçlarına ulaşabileceğine dair değil. Genellikle hâlihazırdakiler benim algıladığım daha doğrusu böyle olduğunu iddia etmiyor ama benim algıladığım böyle hep öğretmen eşliğinde çocuğa sunabilecek çocuğu geliştirmek istenen belli bir yer var oraya getirebilecek yol çizilmiş.”

“Ö₇. Şöyle bir şey var okul öncesi eğitim ve öğretim programında yani yüzde yüz bu kazanımlar buna ait demiyor. Mesela müzik etkinliği oluyor. Çocuğa ritim aleti yaptırıyorsunuz artık materyallerden. Bunu sanat etkinliğine de dâhil ediyoruz. Hem motor gelişimi oluyor hem küçük kası da geliştirdiği için. Bazen fen ve matematikte aynı şey oluyor. Sanat etkinliği yaptırabiliyoruz ama sanat etkinliğinde çevremiz işleniyorsa ya da başka bir şeyse çocuğa fen ve matematik etkinliği de vermiş oluyoruz. Yani okul öncesi planları daha şey oluyor. Ama şahsen bana kalırsa yani bundan 10-15 sene öncesindeki plan, hedefler, kazanımlar günümüzden çok daha verimliydi.”

5. Okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların fen okuryazarlık düzeylerini arttırabilmek için öğretmenler ne gibi çalışmalar önermektedir?

Araştırmaya katılan öğretmenler, çocukların fen okuryazarlık düzeylerini geliştirmek için yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi vurgulayıp etkinliklerin tamamen öğrencinin kendisine yaptırılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Buna ek olarak öğretmenler etkinlik kitapları, aile katılımı ile deneylerin gerçekleştirilmesi, doğa ile iç içe deneyler yaptırılması, ailelere fen okuryazarlığı ve fen etkinlikleri ile ilgili eğitimler verilmesi, fen bilimlerini içeren çeşitli kaynaklardan yararlanılması, fen bilimlerinin deneylerle somutlaştırılarak gösterilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bazı öğretmenler de deneylerin uzman kişilerin katılımı ile gerçekleştirilmesinin, sınıf içinde etkinliklerin arttırılmasının, deneylerden sonra çeşitli animasyonlar, filmler izletilmesinin ve çocukların aklında kalanları resmetmeleri istenmesinin fen

okuryazarlık düzeylerinin arttırılmasına olumlu katkıda bulunabileceğini belirtmişlerdir.

Örneğin;

“Ö₆. Yani şöyle diyeyim okullarda ne yazık ki hani fen etkinliklerini bazı öğretmenler önemsemiyorlar. Çok fazla yapıldığını düşünmüyorum. Daha fazla yer verilirse daha faydalı olacağına inanıyorum ve özellikle çocukların işin içine katılmasından yanayım. Yani siz mesela bir şeyi onlara ne kadar anlatırsanız anlatın, onlar gelip kendisi yaptığında daha kalıcı oluyor. Yaparak yaşarak öğrenme diyoruz ya, onu kendisi yaparsa daha kalıcı hale geliyor.”

“Ö₄. Ben ilgili kişilerin yani fen okuryazarlığıyla ilgili öğretmenlerin sınıf içinde etkinliklerini arttırmasını diyeceğim ama yeterli değil. Çünkü çocuklarda şunu gözlemliyorum; hep aynı kişiler her ne kadar da farklı etkinlikler görmeye başlasalar bir zaman sonra aynı kişiyi görme doygunluğu oluyor bana kalırsa. O ne kadar muhteşem bir faaliyet ortaya çıkarsa da çocuklar bir zamandan sonra ilgi alanlarını farklı yerlere kaydırabiliyor. Bence bizim okulumuzda yaptığımız gibi fen okuryazarlığıyla ilgili çalışmalarda veli katılımlarını, farklı yüzleri, konuların uzmanlarını işin içine kattığımızda daha etkili olacağı düşünüyorum. En azından birçok çocuğa ulaşabileceğini, daha çok çocuğun ilgisini çekebileceğine inanıyorum. Daha etkili olacağını düşünüyorum böylece.”

“Ö₁. Ben öncelikle çocukların görerek öğrendiklerini müşahade etmiş bir insan olarak kesinlikle onlara deney yaptırılması gerektiğini yani gözlemlere ve özellikle deneylere benim öğrencilerim çok aşırı ilgi gösterdikleri için deneyleri tavsiye ediyorum. Deney ve gözlem. Ha bunun haricinde deneyleri pekiştiren dediğim gibi küçük animasyonlar filmler yada akıllarında kalan şeyleri resmediyorlar, kağıda çiziyorlar çocuklar. Bu da daha kalıcı oluyor diye düşünüyorum tabii ki.”

“Ö₅. Şimdi biz belirli saatler buradayız ama çocuk için önemli olan aile. Ailede başlıyor zaten eğitim. Ailelere yönlendiriyoruz biz bu konularda. Çocuklarla bol bol vakit geçirmelerini, fen ile alakalı da çocuğun ve ailenin keşif açısından merak edebilme yani bir şekilde merak edip soracak ki araştırılsın. Hani araştırmayan soru sormayan çocukta da bir sıkıntı olur. O yüzden aileyle birlikte de onlara bilgiler verip diyalog halinde oluyoruz.”

Bunların dışında araştırmaya katılan öğretmenler, fen okuryazarlığının gelecek nesiller için önemli bir konu olduğunu, eğitimlerin okul öncesi kurumlarında başlaması gerektiğini ve okullar tasarlanırken fen bilimlerine ait ayrı sınıfların oluşturulmasının fen bilimlerinin çocuğa aktarılmasına olumlu katkılar sağlayacağını vurgulamıştır.

Örneğin;

“Ö₄. Var, şöyle var; fen okuryazarlığı gelecek nesille ilgili önemli bir mevzu. Bence okullar, okul öncesi eğitimden başlamalı. Okullar tasarlanırken fen ile ilgili ayrı bir sınıf oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. Sınıf içersinde öğretmenin çabası ve katkısıyla işte veli katılımı sağlayayım, yaratıcı bir şey düşüneyim, bugün ne katkı yapabilirimden ziyade ayrı bir başlık altında ayrı bir sınıf olarak özel yapılmasını düşünüyorum. Bununla da ilgili bir sınıfın oluşturulmasının daha iyi olacağını düşünüyorum.”

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların fen okuryazarlığını geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların betimlenmesi, varsa eksiklerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Veriler Bilecik ili, Merkez ilçesinde farklı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan dokuz öğretmen ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yedi tanesi çocukların fen okuryazarlık düzeylerini deneyle geliştirdiklerini, sadece iki tanesi deneylere ek olarak gezi gözlem yaptıklarını belirtmişlerdir. Konuyla ilgili Karamustafaoğlu ve Kandaz (2006: 77)'in gerçekleştirdikleri araştırmada da bu sonuca benzer sonuç elde edilmiş ve okul öncesi öğretmenlerinin yarıdan fazlası fen etkinliği kapsamında deney, anlatma ve gezi-gözlem-inceleme tekniklerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin altı tanesi; çocukların deneylere karşı ilgili olduğunu, deneylerle bilgilerin somutlaşip çocukların yeni bilgileri kavramasına yardımcı olduğunu, çocukların daha dikkatli dinlemesini sağladığını dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin hepsi fen etkinliklerine ilişkin kullandıkları materyallerin daha çok kolay ulaşılabilir, günlük yaşamda kullanılan, çocukların seviyelerine uygun daha basit materyaller olduğunu ifade etmişlerdir. Yine öğretmenlerin tamamı fen etkinlikleri kapsamında farklı bir materyal geliştirmediklerini, var olan materyalleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayvaci, Devicioğlu ve Yiğit (2002: 4) yaptıkları araştırmada öğretmenlerin tamamına yakınının materyal geliştirmediklerini, genelde hazır olan materyalleri kullandıklarını dile getirmişlerdir. Materyal geliştirme konusundaki eksikliklerini ise lisans eğitimleri süresince fen etkinliklerine yönelik materyal geliştirmeye ilişkin ders almamalarına bağlamışlardır. Okul öncesi eğitim öğretim programlarındaki kazanımların ve göstergelerin yeterliliği konusunda öğretmenlerin beş tanesi kazanım ve göstergeleri yeterli bulmuş, dört tanesi ise kazanım ve göstergelerin yetersiz olduğunu ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin tamamı fen etkinlikleri için gerekli materyaller konusunda sıkıntı yaşadıklarını, okullarda materyallerin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu eksiklikleri gidermek için yine öğretmenlerin tamamı aile katılımına başvurduklarını ifade etmiştir. Karamustafaoğlu ve Kandaz (2006: 74) yaptıkları araştırmada öğretmenlerin fen ve doğa etkinliklerinin çocuklar açısından öneminin farkında olmasına rağmen; sınıfların kalabalık olması, etkinliklerin

yapılabileceği laboratuvarların olmaması, materyal eksikliği, bahçe eksikliği gibi nedenlerle fen ve doğa etkinliklerini etkili bir şekilde yürütemediklerini ifade etmişlerdir. Çocukların fen okuryazarlık düzeylerini arttırmak konusunda öğretmen görüşlerinin çoğunluğu ailelerin bilinçlendirilmesi, ailelere eğitim verilip çocuklara fen eğitimi ile ilgili ev ödevi verilmesi yönündedir. Öğretmenlerin bir kısmı da fen okuryazarlık düzeyinin arttırılması için etkinliklerin çocuğa birebir yaptırılması gerektiğini belirtmiş, çocukların yaparak yaşayarak öğrenmesi konusuna dikkat çekmiştir. İlgili literatürde konuyla ilgili başka bir araştırmada fen derslerinin öğrenci merkezli olmayan yöntemlerle işlendiğinde çocukların bilgileri kısa sürede unutmalarına, verilen bilgileri anlamlandıramamalarına ve bu dersle ilgili olumsuz tutum geliştirmelerine sebep olduğu belirtilmiştir (Saracaloğlu, Özyılmaz Akamca, Yeşildere, 2006: 10).

Bir başka araştırmacı Şentürk (2017), okul öncesi eğitim kurumlarında gerçekleştirdiği fen okuryazarlığına yönelik çalışmasında çocukların fen okuryazarlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacı çocukların fen okuryazarlık düzeylerini arttırmak için oyun parklarına, bilim merkezlerine, hayvanat bahçelerine, hobi bahçelerine, fen matematik olduğu bilim fuarlarına yönelik ziyaretlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırmacı imkan bakımından yetersiz okullara ve ailelere çeşitli destekler sağlanarak tüm çocukların daha donanımlı, bilimsel düşünceye sahip, 21. Yüzyıl becerilerini edinmiş, ülkesine ve insanlığa yararlı keşif ve icatlarda bulunan fen okuryazarı bireyler yetiştirilmesinin önemine değinmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini bizden esirgemeyen, her koşulda bize yardımcı olan saygıdeğer hocamız; Öğr. Gör. Cihad Şentürk'e teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

Altunışık, R. Coşkun, R. Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

Ayvaci, H. Ş. Devocioğlu, Y. Ve Yiğit, N. (2002). Okul öncesi öğretmenlerinin fen ve doğa etkinliklerindeki yeterliliklerinin belirlenmesi. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*. Ankara.

Demiriz, S. (2001). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki fen ve doğa etkinlikleri ile ilgili uygulamaların belirlenmesi. *IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi 2000, Bildiriler*, Ankara: M.E. s 86.

Durant, J. R. (1993). What is scientific literacy. In J. R. Durant ve J. Gregory (Eds.), *Science and culture in Europe* (pp:129-137). London: Science Museum.

Ekinci Vural, D. Ve Hamurcu, H.(2008). Okul öncesi öğretmen adaylarının fen öğretimi dersine yönelik öz-yeterlik inançları ve görüşleri. *İlköğretim Online*, 7 (2): 456-467.

Günay Bilaloğlu, R. (2005). Erken çocukluk döneminde fen öğretiminde analogi tekniği. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (30): 72-77.

Kamay, P.O, Kaşker, Ş.Ö. (2006). *İlk fen deneyimlerim*. Ankara: SMG Yayıncılık.

Karamustafaoğlu, S. ve Kandaz, U. (2006). Okul öncesi eğitimde fen etkinliklerinde kullanılan öğretim yöntemleri ve karşılaşılan güçlükler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (1): 65-81.

Kıldan, O. ve Pektaş, M.(2009). Erken Çocukluk döneminde fen ve doğa ile ilgili konuların öğretilmesinde okul öncesi öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 10(1), 113-127.

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: an interpretive approach* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.

Miller, J. D. (1983). Scientific literacy: A conceptual and empirical review. *Daedalus*, 112 (2): 29-48.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Özdemir, O. (2010). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının fen okuryazarlığının durumu. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(3), 42-56.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Saracaoğlu, A. S. Özyılmaz Akamca, G. Yeşildere, S. (2006). İlköğretimde proje tabanlı öğrenmenin yeri. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 4(3), 241-260.

Shen, B.S.P. (1975). Science literacy and the public understanding of science. S. B. Day (Ed.). Switzerland: Karger A.G, In *Communication of scientific information* (pp. 44- 52).

Sönmez, V. Ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şentürk, C. (2017). Science literacy in early childhood. *Journal of Research & Method in Education*, 7(1/3), 51-67.

Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (7. baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gençlerin Ahşap Hakkındaki Algıları

İlker Usta¹

Öz

Bu yazı, 4-8 Haziran 2017'de Belçika'nın Ghent kentinde düzenlenen 48. IRG Ahşap Koruma Bilimi Konferansı'nda IRG/WP17-40777 atıf etiketi ve "Young People's Perceptions about Wood" başlığıyla İngilizce sunulan bildirinin, Türkçe olarak değerlendirilmek suretiyle yeniden düzenlenmiş ve gözden geçirilmiş halidir. Toplumun bir üyesi olan gençlerin ahşabı nasıl düşündükleri hakkında bir fikir edinebilmek ve ahşaba dair görüşlerini anlayabilmek amacıyla güden bu araştırma, bir üniversitede çeşitli lisans programlarında okumakta olan öğrencilerin hazırladıkları ahşap temalı dönem ödevleri mahiyetinde gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede; bu makale, Güz ve Bahar yarıyılları ile yaz okullarını kapsayan üç yıllık süreçte "Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi" seçmeli dersini yüklenen yükseköğrenim öğrencilerinin, ahşap konusunda kendi kişisel görüşlerini içeren dönem ödevlerinin içerik çözümlemesi yapılarak değerlendirildiği nitel bir araştırmadır. Öğrencilerin dönem ödevi metinleri, esas olarak "Ahşap ..." sözcüğü ile başlayan cümleler dahilinde, ahşap hakkında yapılan özgün tanımlara ve bu tanımların içerdiği kelime sayısına göre değerlendirilmiştir. Bu mahiyette, içerik olarak ve sözcük dizilişi itibarıyla birbiriyle özdeş olanlar çıkarıldıktan sonra, 446 dönem ödevi kapsamında toplam 1478 ahşap tanımı derlenmiş olup bu tanımlara ilişkin içerik çözümlemesi sonuçları, gençlerin ahşap hakkında çok çeşitli bakış açılarının bulunduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahşap, Tanımlamalar, İçerik çözümlemesi, Üniversite öğrencileri, Gençlerin algıları

Young People's Perceptions About Wood

Abstract

This paper was presented in English as a subjective talk delivered in the IRG 48th Scientific Conference on Wood Protection held on 4-8 June 2017, Ghent (Belgium) by the full text, titled "Young People's Perceptions about Wood" with a citation tag IRG/WP17-40777, and the information in the previous text was rearranged and evaluated in Turkish. The aim of this research is to gain insight into how students from the various undergraduate programs at a university think about wood as the full members of society with a focus on understanding young people's opinions by asking to write a short essay as a term paper on wood. This article is a subjective qualitative research by making content analysis based on the evaluation of the term papers of the higher education students who have taken the elective course "Importance of Wood in Intercultural Interaction" in fall and spring semesters and summer schools in three years period. Students' essays were evaluated and analysed on the extent to which they contained the pure definitions about wood in point of the number of words essentially starting with "Wood ...". In all, there were a total of 1478 definitions that came from 446 essays after the elimination of identical ones, and the results showed that there were a wide variety of different viewpoints on the same subject.

Key Words: Wood, Descriptions, Content analysis, University students, Young people's perceptions

¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ağaç İşleri Endüstri Mühendisliği, 06532 Beytepe, Ankara, iusta@hacettepe.edu.tr

Giriş

Bu makale, 2013 yılında gerçekleştirilen Bologna uyum çalışmaları uyarınca güncellenen Ağaççileri Endüstri Mühendisliği müfredatı çerçevesinde, Hacettepe Üniversitesi'nin tüm öğrencilerinin istifade edebilmesi için, Seçmeli Dersler Birimi Koordinatörlüğü bünyesinde açılan yeni bir seçmeli ders olan "Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi" dersi kapsamında yapılan özgün bir araştırmaya dayanılarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda, üniversitedeki farklı lisans programlarında okumakta olan öğrencilerin, en az üç ve en çok beş paragraf ile en az 300 kelime içeren "ahşap" temalı dönem ödevleri, içerik çözümlemesi aracılığıyla incelenmiş ve gençlerin ahşap hakkındaki algıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bundan ötürü, bu çalışma; ahşap ile ilgili olası muhtemel tanımlamaları, gençler aracılığıyla derlemek bağlamında büyük önem taşımaktadır.

Öğrencilerin ahşap hakkında öznel görüşlerini içeren dönem ödevlerine dayalı bu çalışmada elde edilen tanımlar, Frankfurt-Nachmias ve Nachmias (1996: 194-195) tarafından mesajın içeriği ile ilgili çıkarsamaların yapılmasına ve sonuçların değerlendirilmesine temel oluşturan bir yöntem olarak tanımlanan içerik çözümlemesi kullanılarak değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle, mevcut içeriğin mesajlarda bulunan anlamlara, bağlamlara ve niyetlere atıfta bulunarak incelenmesiyle gerçekleştirilen içerik çözümlemesi, ahşaba ilişkin olarak gençler tarafından yapılan tanımların yorumlanması açısından özellikle seçilmiştir.

Prasad (2008: 173), Bernard Berelson (1912-1979)'un, içerik çözümlemesi araştırma yöntemini tanıttığı "Content Analysis in Communication Research" (İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi) adıyla 1952'de yayımladığı kitabında; içerik çözümlemesini, sosyal bilimler ve iletişim araştırmacıları için çok yönlü bir araç olarak

gördüğünü belirtmiştir. Berelson'a göre, içerik çözümlemesi; iletişimin açık ve belirgin içeriğinin nesnel, sistematik ve niceliksel tanımlarını yapan bir araştırma tekniğidir (Berelson 1952'den akt. Gökçe, 2001: 7). Bu perspektifte, Krippendorff (1980: 18), içerik çözümlemesini; metinlere ve kullandıkları bağlamlara yönelik anlamlı, tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniği olarak tanımlamıştır. Stone vd. (1966: 619-627)'ne göre, içerik analizi; belirtilen referansların, tutumların, yaklaşımların veya temaların belirli bir mesaja veya dokümana ne derece nüfuz ettiğini değerlendiren herhangi bir inceleme sürecini göstermektedir. Bu meyanda, Holsti (1968: 596-692), bazı bilim insanlarının tarihsel ve siyasi araştırmalar için içerik çözümlemesi de yaptıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde, Woodrum (1984: 1-9), içerik çözümlemesi yönteminin diğer disiplinlere de yayıldığını vurgulamıştır. Bununla ilgili olarak, Wimmer ve Dominick (1994: 163), içerik çözümlemesi yönteminin; iletişim araştırmalarında olduğu gibi, sosyal bilimler alanındaki araştırmacılar arasında daha fazla popülerlik kazandığını dile getirmiştir.

Genel olarak bakıldığında, bir üniversitenin farklı bölümlerinde okumakta olan öğrencilerin görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışma, toplum bir parçası olan gençlerin ahşapla ilgili algılarını anlayabilmemize yardımcı olacağı için çok önemlidir. Zira, ağaç işleri endüstrisi dışındaki meslek alanlarında öğrenim gören yükseköğrenim öğrencileri nezdinde, gençlerin toplumu temsilen ahşap hakkındaki görüşleri, sosyal yönden ahşap farkındalığına ilişkin fikir verebilecek nitelikte bir konu olarak değerlendirilebilir. Bu öznel ahşap tanımlamalarının, ahşap işleme ve ahşapla ilgili diğer alanlardaki muhtemel uygulayıcılara, tasarımcılara, imalatçılara ve üreticilere yeni bir perspektif vereceği ve yeni fikirler getireceği açıktır.

Yöntem

Bu araştırma, elde edilen metinsel verilere bağlı değerlendirmelere niteliksel bir yaklaşım sağlayan içerik çözümlemesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, toplumun temsilcisi olarak üniversitenin farklı lisans programlarında okumakta olan öğrenciler tarafından ahşabın nasıl tanımlandığı konusu (veya başka bir ifadeyle gençlerin bakış açısıyla ahşap) içerik çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir.

Weber (1990: 9-14) tarafından belirtildiği gibi, içerik çözümlemesi; metinden geçerli çıkarımlar yapmak için bir dizi prosedür kullanan bir araştırma metodolojisidir. Prasad (2008: 174) tarafından ayrıca belirtildiği üzere, içerik çözümlemesi; açık kurallar temelinde mesajla ilgili geçerli, tekrarlanabilir ve nesnel çıkarımlar yapma ile ilgilidir. Genel olarak içerik çözümlemesi; materyali harfler, günlükler, gazete içeriği, türküler, kısa öyküler, radyo, televizyon, belgeler, metinler veya herhangi bir sembol mesajı olabilir. Bu açıklamalar uyarınca gerçekleştirilmiş olan bu çalışmada, gençlik olarak toplumun genel görüşünü temsil eden yükseköğrenim öğrencilerinin ahşabı nasıl tanımladıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, üniversite öğrencilerinin en az 300 kelimedenden oluşan ahşap konusundaki görüşlerine dayanan dönem ödevleri, ahşabın tanımlarına yaklaşmak için başvuru ana kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu şekilde nicel olarak ortaya çıkan ahşap tanımları, içerik çözümlemesiyle nitel olarak analiz edilmek suretiyle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin geniş bir geçerlilik aralığı ile gerçekleştirilmesini sağlamak üzere, "Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi" seçmeli dersi araştırma evrenini oluştururken, söz konusu seçmeli dersi Güz ve Bahar yarıyılları ile yaz okullarını kapsayan üç yıllık süreçte yüklenen üniversite öğrencilerinin ahşap temalı dönem ödevleri ise bu araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Bu açıklamalar ışığında, farklı lisans programlarından öğrencilerin dönem ödevleri içerik çözümlemesine tabi tutulmuş ve ahşabın tanımları, başlangıçtaki ahşap sözcüğünden gelen ilk sözcüğün baş harfine göre gruplandırılmış, mevcut tanımları oluşturan toplam sözcük sayısına göre tanımın başlangıç harfi kapsamında alfabetik sıraya göre düzenlenip değerlendirilmiştir. Bu noktada, hem içerik olarak ve sözcük dizilişi itibarıyla birbirleriyle özdeş olan hem de metinlerde aynı kurguyla tekrar edilen tanımlar göz ardı edilmiş ve bunların sadece bir tanesi bu çalışmanın gerçek tanımı olarak değerlendirilmiştir. Ahşabın toplumsal farkındalığını belirlemek için gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında, üniversite öğrencilerinin ahşap temalı dönem ödevleri mahiyetinde ortaya koydukları ahşap tanımlamaları, herhangi bir değişiklik yapılmaksızın öğrencilerce yazılmış haliyle alınmış ve değerlendirilmiştir. İçerik çözümlemesi kapsamında, ahşap sözcüğünden sonra gelmek üzere, ahşabın tanımlandığı tanım cümlesinin ilk sözcüğünün başlangıç harfine göre mevcut ahşap tanımı sayısı ve bunun toplam içindeki oranı ile ahşabın tanımlandığı tanım cümlesinde yer alan sözcüklerin (ahşap sözcüğünden sonra gelmek üzere) ilk sözcüğün başlangıç harfine göre sayısal dağılımı belirlenmiştir. Ahşap hakkında gençler nezdinde genel ve kapsayıcı toplumsal bir öngörüü açığa çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen bu öznel çalışmada elde edilen mevcut ahşap tanımları, cinsiyete ve öğrencinin üniversitede okumakta olduğu programın türüne göre ayrıştırılmamıştır.

Bulgular ve Değerlendirme

Bu araştırma kapsamında, üniversitenin 77 değişik lisans programından "Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi" seçmeli dersini yüklenen (% 63'ü kız ve % 37'si erkek olmak üzere) toplam 446 öğrencinin ahşap temalı dönem ödevleri içerik çözümlemesi ile değerlendirilmiş ve üniversite öğrencileri bağlamında gençlerin ahşap algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu perspektifte, gençlerin ahşaba ilişkin algılamalarına ilişkin değişkenler "bence, ahşap ..." kurgusuna dayalı olarak yapılan ahşap tanımlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Tanımlama başlangıcındaki ahşap sözcüğü ön ek olarak kabul edilmiş ve bundan sonra gelen ilk sözcüğün baş harfine göre mevcut

tanımlar alfabetik olarak gruplandırılmıştır. Bu kapsamda, araştırma çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde, Ğ ve J harfleri hariç toplam 27 harfle tanımlamalara başlangıç yapıldığı görülmüştür. Sözcük sayısı; her harf grubu için, tanım başlangıcındaki ahşap sözcüğü hariç tanımlamayı oluşturan diğer sözcüklerin toplamını göstermektedir. Buna göre, başlangıç harfleri nezdinde toplam 1478 ahşap tanımlamasının yapıldığı tespit edilmiştir. Bunların sayısı ve oransal mevcudiyeti Tablo 1'de, başlangıç harfine göre sayısal dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablo 1 ve 2'de gösterilen başlangıç harfleriyle yapılan ahşap tanımlamaları en çoktan en aza doğru her harf için ayrı ayrı listelenmiştir.

Tablo 1. Ahşap sözcüğünden sonra gelmek üzere, ahşabın tanımlandığı tanım cümlesinin ilk sözcüğünün başlangıç harfine göre mevcut ahşap tanımı sayısı ve bunun toplam içindeki oranı

<i>başlangıç harfi</i>	<i>tanımlama</i>	
	<i>%</i>	<i>sayı</i>
D	13,6	201
B	11,3	167
Ç	9,3	138
H	8,5	126
K	7,2	107
İ	7,1	105
G	6,6	98
S	5,6	83
E	4,9	72
Y	4,7	69
T	3,4	50
M	2,9	43
Ö	2,4	36
O	2,2	32
A	2,1	31
U	1,8	26
N	1,4	21
F	1,2	17
L	0,9	14
P	0,7	10
Z	0,5	8
Ü	0,5	7
Ş	0,3	5
V	0,3	5
C	0,2	3
I	0,1	2
R	0,1	2
toplam	100	1478

Tablo 2. Tanım Cümlelerinde Ahşap Sözcüğünden Sonra Gelen İlk Sözcüğün Başlangıç Harfine Göre Sayısal Dağılımı (h: başlangıç harfi; t: sözcük sayısı)

h	sözcük sayısı																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
D	2	3	9	25	23	27	16	21	25	19	11	3	5	2	2	2	3	1	1	1
B	1	6	14	18	20	18	16	17	11	12	11	10	4	3	1	2	2	1	1	1
Ç	1	4	8	26	15	14	12	16	10	9	10	3	2	2	1	1	1	1	1	1
H	2	2	8	17	13	10	10	14	11	7	11	4	6	6	2	1	1	1	1	1
K	3	2	7	11	12	10	17	10	11	6	6	4	1	1	1	1	1	1	1	1
İ	3	2	2	10	10	10	14	20	10	8	6	3	1	2	1	1	1	1	1	1
G	3	3	2	2	11	15	10	14	10	6	6	4	4	3	1	1	1	1	1	1
S	3	2	3	9	9	11	11	12	3	6	6	3	1	1	1	1	1	1	1	1
E	1	1	10	9	8	9	8	4	6	4	4	2	3	1	1	1	1	1	1	1
Y	2	2	4	10	9	7	6	5	8	7	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
T	1	2	1	2	6	9	4	6	4	4	4	3	1	1	1	1	1	1	1	1
M	1	1	3	1	5	4	5	7	5	1	4	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Ö	3	1	1	5	3	8	1	2	6	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1
O	2	1	2	4	5	2	4	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
A	1	1	4	2	2	4	1	6	2	1	2	1	2	1	2	2	2	2	2	2
U	1	1	1	2	2	5	6	2	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
N	1	1	1	2	2	5	2	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
F	2	1	2	2	1	1	4	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
L	1	1	1	1	1	1	1	1	2	4	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
P	3	1	1	3	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Z	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ü	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ş	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
V	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
C	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
I	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
R	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
t	31	35	80	162	161	174	155	171	139	104	95	50	35	29	17	15	12	7	4	2
%	2.1	2.4	5.4	11.0	10.9	11.8	10.5	11.6	9.4	7.0	6.4	3.4	2.4	2.0	1.2	1.0	0.8	0.5	0.3	0.1

A başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; açıkça dünyadaki en önemli kaynak olarak kabul edilmelidir

Ahşap; ağaç türevidir

Ahşap; ağaçlardan elde edilen doğal bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan elde edilen doğal ve organik bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan elde edilen, doğal olarak güzel ve çok yönlü bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan elde edilir

Ahşap; ağaçlardan elde edilmesiyle doğanın tipik bir yansımasıdır

Ahşap; ağaçlardan hasat edilen ve çok az miktarda karbon ayak izi olan doğal bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan özenle elde edilen doğal ve organik bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan temin edilen doğal bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan türetilen bir malzemedir

Ahşap; ağaçlardan türetilen doğal bir malzemedir

Ahşap; ağırlıkça hafif olmasına rağmen, yüksek taşıma kapasitesine sahiptir

Ahşap; akustik özelliklere sahiptir

Ahşap; alev geciktiricilerle korunarak yanmaz hale getirilebilir

Ahşap; alışılmadık işlevleriyle çok değerlidir

Ahşap; alışılmadık işlevleriyle inanılmaz derecede değerlidir

Ahşap; ana inşaat malzememizdir

Ahşap; anatomisi, kimyası, fiziği ve mekaniği olan bir malzemedir

Ahşap; anizotropik bir malzemedir

Ahşap; anizotropisi ve homojenliği ile çok özel bir malzemedir

Ahşap; antik zamanlardan beri insanlar tarafından kullanılan dünyanın en görkemli ve değerli malzemelerinden biridir

Ahşap; aşırı küçük zerreciklerin havadaki zararlı etkilerini filtreleme yöntemiyle azaltmanın doğal bir yoludur

Ahşap; aşırı yankılanmayı önleyen akustik bir malzemedir

Ahşap; aşkın bir yoludur ve dolayısıyla biz hepimiz ahşabı severiz

Ahşap; aştır

Ahşap; atık maddelerin kullanılabilir ürünler haline getirilmesi mantığında, ürün geri dönüşümü ile yeniden kullanılabilir

Ahşap; atıkların farklı bir işlevle yeni ürünlere dönüşümü olan geri dönüşüm süreci ile yeniden kullanılabilir

Ahşap; aynı anda sürdürülebilirlik, süreklilik ve uzun ömür sağlayan doğal bir malzemedir

Ahşap; aynı kültürlerin nesilleri arasında değerli bir malzeme olarak kabul edilir

Ahşap; aynı kültürün farklı nesilleri arasındaki etkileşime yardımcı olur

B başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; bakım faaliyetlerinin geliştirilmesi ile geniş kullanım alanlarına uygulanmalıdır

Ahşap; bakımı yapılabilir bir malzemedir

Ahşap; bakış açıları ve yaşam biçimleri nezdinde, farklı kültürlerdeki insanları anlamının uygun bir yoludur

Ahşap; barış içinde doğa sevgisinin adıdır

Ahşap; barış içinde yaşamak için bize yardım eder

Ahşap; barış içinde yaşamamıza yardımcı olur

Ahşap; barış ve huzur için en iyi seçimdir

Ahşap; barış ve mutluluk sunar

Ahşap; barış ve uyum içinde birlikte yaşamının otantik bir yoludur

Ahşap; barışçıl amaçlar için kullanılmaktadır

Ahşap; barışçıl evrensel bir malzeme olarak tüm insanlık için sevgi ve kardeşlik demektir

Ahşap; barışçıl hüviyetiyle gerçek koşulsuz sevgi eşliğinde, mutluluk, memnuniyet ve hoşgörü ile doludur

Ahşap; basınçlı veya basınçsız yöntemlerle koruyucu işleme tabi tutulması suretiyle uygun şekilde korunabilir

Ahşap; basit bir açıklama ile tanımlanamayacak kadar özellikli bir malzemedir

Ahşap; basitçe tanıtilamayan doğal bir malzemedir

Ahşap; başka öğeleri yapmak için eskিয়েnce tekrar kullanılabilir

Ahşap; başkalarının bakış açılarını anlamamıza yardımcı olur

Ahşap; başkalarının duygularını anlamının sezgisel bir yoludur

Ahşap; başucumuzdaki malzemedir

Ahşap; bazı dezavantajlara sahiptir ancak bunlar belirli koşullar altında avantajlara dönüşebilir

Ahşap; bazı dezavantajlara sahiptir ancak hemen hemen hepsi iyileştirilebilir

Ahşap; bazı yapılara sıcaklık ve otantik doku eklemek için hoş bir seçimdir

Ahşap; bebek oyuncakları veya çocuk oyuncakları gibi yaşa uygun oyuncakların seçilmesiyle çocuklara tanıtılmalıdır

Ahşap; beklenildiği gibi hizmetin yerine getirilmesini sağlar

Ahşap; beklentilerimize uygun olmalıdır

Ahşap; belirli bir seviyede neşe ve mutluluk ile belli bir yaşam refahı anlamına gelen bir esenlik yoludur

Ahşap; belirli müşteri isteklerine göre uyarlanmış pek çok ürüne dönüştürülebilir

Ahşap; belirtilen ve ima edilen ihtiyaçları karşılama kabiliyeti açısından çok dikkat çekici görünmektedir

Ahşap; belki de güvenli ve etkin kullanımından dolayı en etkileyici doğal malzemedir

Ahşap; belki de potansiyel kullanımıyla en popüler malzemedir

Ahşap; benzersiz özellikler yaratan mükemmel bir hücrenel yapıya sahiptir

Ahşap; benzersiz özelliklere sahiptir

Ahşap; benzersiz özellikleri sayesinde ihtiyaçlarımıza ve ilgi alanlarımıza hizmet eden bir malzemedir

Ahşap; benzersiz özellikleri sayesinde insan ihtiyaçlarına hizmet eden bir malzemedir

Ahşap; benzersiz özellikleri sayesinde insanlığa hizmet eden bir malzemedir

Ahşap; benzersiz özellikleri sayesinde önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; benzersiz özelliklerinden dolayı uzunca bir süre çeşitli riskli pozisyonlarda güvenle kullanılabilir

Ahşap; benzersiz özellikleriyle bizi büyüler

Ahşap; benzersiz ve çevre dostu özellikleri ile geleceğe yönelik ideal bir malzemedir

Ahşap; benzersiz ve yeri doldurulamayan doğal bir malzemedir

Ahşap; benzersizdir ve sürdürülebilir bir malzemedir

Ahşap; bilgidir

Ahşap; bilim ve teknolojiye, sanat ve edebiyatta ve ayrıca eğitim ve kültürde işlevleriyle takdir edilmektedir

Ahşap; bilim ve teknolojiye, sanatta ve tasarımda büyük bir potansiyele sahiptir

Ahşap; bilim ve teknolojinin gelişiminde büyük bir role sahiptir

Ahşap; bilimsel ve teknik yenilikler sayesinde çok yönlülüğü belirgin bir hale geldi

Ahşap; bilimsel ve teknolojik boyutuyla olduğu gibi, sanatsal özelliğiyle de dikkat çekmektedir

Ahşap; bilinen malzemelerin en iyisidir

Ahşap; bina inşaatı için en uygun malzeme haline gelmiştir

Ahşap; bina ve inşaatla kullanım için uygundur

Ahşap; bina ve mobilya yapmanın ötesinde, sanat için de kullanılır

Ahşap; bina veya altyapı inşaatında kullanılır
Ahşap; bina yapımında kullanılan yenilenebilir bir malzemedir
Ahşap; bina yapımında, yalıtım ve akustik açısından üstün bir malzemedir
Ahşap; binalara estetik bir görünüm ve doğal güzellik katar
Ahşap; binalarda düşük seviyede somutlaşmış enerji malzemelerinden biridir
Ahşap; binalarda yapı malzemesi olarak kullanılır
Ahşap; binaların inşası için ideal malzemedir
Ahşap; binlerce ürünün imalatında kullanılır
Ahşap; binlerce yıldır medeniyet ve insanlık için olduğu gibi, bilim ve teknolojinin geliştirilmesine yardımcı oluyor
Ahşap; binlerce yıldır yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır
Ahşap; bir davranıştır
Ahşap; bir değerdir
Ahşap; bir dizi varsayımsal nicel doğruluk temelinde, her zaman istenilen şekilde kullanılabilir durumda olan bir malzeme olarak tanımlanabilir
Ahşap; bir doğal malzeme olarak davranışını daha iyi anlamak konusunda büyük bir özen gerektirir
Ahşap; bir eşyanın veya bir araç-gerecin üretiminde ya da imalatında kullanılır
Ahşap; bir hayat stilidir
Ahşap; bir hayli çok olan özelliklerinin zirvesine ulaşmış en eski malzemedir
Ahşap; bir inançtır
Ahşap; bir inşaat malzemesidir
Ahşap; bir malzeme olarak imalat sanayi ve yapı endüstrisi için önemli bir kaynaktır
Ahşap; bir malzemedir
Ahşap; bir sosyal-kültürel gelişim göstergesidir
Ahşap; bir sürü özellik nedeniyle değerli bir malzemedir

Ahşap; bir şekilde öznel bir filtrasyon malzemesidir
Ahşap; bir takım amaçlar için ana ham madde olarak kullanılmaktadır
Ahşap; bir takım amaçlar için kullanırken neredeyse tüm hepimiz için fayda sağlar
Ahşap; bir takım büyük avantajlar sunar
Ahşap; bir takım özel özelliklere sahiptir
Ahşap; bir takım ürünlerin üretilmesi için yaygın olarak kullanılır
Ahşap; bir toplumun hayatına katkıda bulunur
Ahşap; bir tutumdur
Ahşap; bir yapı malzemesidir
Ahşap; bir yapının parçası olarak kullanılmıştır
Ahşap; bir yaşam biçimidir
Ahşap; bir yaşam tarzıdır
Ahşap; bir yeşil yapı malzemesidir
Ahşap; birbirine dik olan boyuna, radyal ve teğet olmak üzere üç ekseninde, yönel olarak bağımlı özelliklere sahiptir
Ahşap; birçok amaç için daha etkili bir şekilde tasarlanabilir
Ahşap; birçok amaç için en uygun malzemedir
Ahşap; birçok amaçla kullanılır
Ahşap; birçok avantaja sahiptir
Ahşap; birçok çeşitte ürünün imalatında kullanılır
Ahşap; birçok çeşitte ürünün imal edilmesinde kullanılır
Ahşap; birçok değerli ürün ve hizmet sunarak ekonominin faaliyetlerinde hayati bir rol oynamaktadır
Ahşap; birçok farklı inşaat uygulamaları için kullanılır
Ahşap; birçok farklı özelliğe sahip geniş özellik yelpazesi ile çeşitli uygulamalar için ideal bir malzemedir
Ahşap; birçok farklı şekilde kullanılır

Ahşap; birçok farklı yerde çeşitli amaçlarla kullanılmasına olanak tanıyan eşsiz özellikleriyle öncü malzemedir

Ahşap; birçok farklı yolla yaygın olarak kullanılabilir

Ahşap; birçok fayda sağlar

Ahşap; birçok fayda ve birçok avantaj sağlayarak halka hizmet etmenin en iyi yoludur

Ahşap; birçok koşulda dayanıklılığından ötürü yapı inşaatında ayrılmaz bir rol oynamaktadır

Ahşap; birçok olumlu özellik ve avantaja sahiptir

Ahşap; birçok ürün için imalatta kullanılır

Ahşap; birçok yapıda bariz olarak göze çarpan bir malzemedir

Ahşap; birçok yerde bulunabilen bir malzemedir

Ahşap; birçok yerde kullanılacak en önemli malzemedir

Ahşap; birçok yönü olan bir malzemedir

Ahşap; birleşik bir küresel kültürdür

Ahşap; biyolojik bozunma ve biyolojik bozunum unsurlarına karşı korunmalıdır, çünkü bunlar uzun vadede performansını tehdit etmektedir

Ahşap; biyolojik olarak parçalanabilir

Ahşap; bize birçok mal ve/veya hizmet sağladığı için değerlidir

Ahşap; bize çok değerli faydalar ve hizmetler sağlar

Ahşap; bize diğer kültürlerin yaşam tarzı hakkında bilgi edinmek için büyük fırsatlar sunar

Ahşap; bize en yakın varlıktır

Ahşap; bize gerçek mutluluk getirir

Ahşap; bize hayatın neredeyse her alanında birçok fayda sağlar

Ahşap; bize hoş bir sıcak karşılama hissi verir

Ahşap; bize mümkün olan her şekilde hizmet verir

Ahşap; bize mümkün olduğunca kolay ve verimli hizmet verir

Ahşap; bize ölçülebilir veya ölçülebilir olmayan faydalar sağlar

Ahşap; bize rahatlama ve huzurun yanı sıra sağlıklı bir yaşam sağlar

Ahşap; bize sağladığı faydalar sayesinde hayatımızda göze çarpan en önemli malzemedir

Ahşap; bize sevgi ve samimiyet konusunda farklı bir bakış açısı sunar

Ahşap; bize sonsuz mutluluk getirir

Ahşap; bize sonsuz sevinç ve mutluluk getirir

Ahşap; bize yenilikçi çözümler yoluyla fırsatlar sunar

Ahşap; bize zevk verir

Ahşap; bizi barış ve mutlulukla birleştirmenin bir yoludur

Ahşap; bizi çevrenin korunması ve iyileştirilmesi yollarını arayıp bulmamıza ve tanımamıza yöneltir

Ahşap; bizi çok iyi ve mutlu hissettirir

Ahşap; bizi daha özenli yapar

Ahşap; bizi doğal çevrenin korunması için teşvik eden gerçek bir dosttur

Ahşap; bizi evrensel kardeşliğe ve hepimizin birliğini sağlamaya teşvik eder

Ahşap; bizi gerçek özümüzün ifadesine iten doğal bir malzemedir

Ahşap; bizi mutlu kılarak ve tatmin ederek duygularımızı etkileyen çok muazzam bir güce sahiptir

Ahşap; bizi rahat hissettirir

Ahşap; bizi tasarım esnasında güzelliğe ve işlevselliğe odaklanmış hale getirir

Ahşap; bizi tasarım konusunda daha özenli ve detaycı yapar

Ahşap; bizi tüm benliğimizin orijinal ifadesine itekler

Ahşap; bizi varlığımızın en derin yönlerinde gerçekten var olan sevgiye bağlar

Ahşap; bizi üzecek şeylerden korunmak öngörüsüyle üçleme yapılarak üzerine vurulan malzemedir

Ahşap; bizim bir parçamızdır

Ahşap; bizim her zaman erişebildiğimiz doğal bir malzemedir

Ahşap; bizim için bir tutkudur

Ahşap; bizim için çok değerlidir

Ahşap; bizim için çok faydalı olan bir takım özelliklere sahiptir

Ahşap; bizim için çok kıymetlidir

Ahşap; bizim için gerçek bir dosttur

Ahşap; bizim için hayati bir malzemedir

Ahşap; bizim için her şeydir

Ahşap; bizim için iyi bir malzemedir, çünkü neredeyse her zaman bizi rahatlatır

Ahşap; bizim için vazgeçilmez bir malzemedir

Ahşap; bizimle güçlü ve yararlı işsellikte bir yakınlığa sahiptir

Ahşap; boyuna, radyal ve teğet yönlerde benzersiz ve bağımsız özelliklere sahip ortotropik bir malzemedir

Ahşap; boyutlarını değiştiren nemden etkilenir

Ahşap; bozunabilen ve bozulabilen bir malzemedir

Ahşap; böcek ve mantar saldırılarına maruz kaldığında çürüyebilir

Ahşap; böceklerle ve çürümelere karşı daha güvenli ve dayanıklı hale getirilebilir

Ahşap; böylesine güzel ve kolay işlenebilir bir doğal malzemedir

Ahşap; bugünlerde daha çok yönlü olarak kullanılmaya başlandı

Ahşap; bünyesindeki mevcut nemi kaybedince daralma yapmak suretiyle ve bünyesine nem alınca genişleme yapmak suretiyle boyutsal çalışma kabiliyetine sahiptir

Ahşap; büyük çaplı ihtiyaçların da karşılanması dahil olmak üzere, insanların

bütün ihtiyaçlarını karşılamak için neredeyse en iyi malzemedir

Ahşap; büyük çaplı kullanımı ve sağladığı faydaları bakımından en önemli doğal malzemedir

Ahşap; büyük olasılıkla dünyadaki en kullanışlı ve çok yönlü malzemedir

Ahşap; büyüklüğünün potansiyeli bakımından elit bir malzemedir

C başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; cana yakın, dost ve çevreci bir malzemedir

Ahşap; cazibesi olan, işlevsel ve sürdürülebilir doğal bir malzemedir

Ahşap; ciddi bir bakışı hak eden çok ekonomik bir malzemedir

Ç başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; çağdaş evlerin inşasında dünya çapında en çok ilgi gören malzemedir

Ahşap; çağdaş moda ve yaşam tarzında doğal bir malzemedir

Ahşap; çağdaş sanat için bir seçenektir

Ahşap; çağdaş sanat için çok uygun doğal bir malzemedir

Ahşap; çekici bir malzemedir

Ahşap; çekicilik, güzellik ve estetik değerlerin yanı sıra tutarlılığı bulunan bir malzemedir

Ahşap; çeşitli amaçlar için ana ham maddedir

Ahşap; çeşitli amaçlar için çeşitli yardımcı ürünlerle birlikte kullanılmak üzere tasarlanabilir

Ahşap; çeşitli amaçlar için çok çeşitli özellikler sunar

Ahşap; çeşitli amaçlar için çok farklı formlara kolaylıkla getirilebilir

Ahşap; çeşitli amaçlar için çok sayıda tasarım seçeneği sunan organik, higroskopik ve anizotropik doğal bir malzemedir

Ahşap; çeşitli amaçlar için kullanılabilir
Ahşap; çeşitli amaçlarla kullanılabilen çok işlevli bir malzemedir
Ahşap; çeşitli amaçlarla kullanılır
Ahşap; çeşitli amaçlarla yaygın olarak kullanılır
Ahşap; çeşitli benzersiz tasarımlarla çözümler sunar
Ahşap; çeşitli çağdaş kullanımlarda ve uygulamalarda kullanılabilir
Ahşap; çeşitli endüstriler için prototip modelleri yapmak amacıyla kullanılır
Ahşap; çeşitli hava etkilerinden korunmalıdır
Ahşap; çeşitli kullanım alanlarına sahiptir
Ahşap; çeşitli kullanım alanlarındaki ana malzemedir
Ahşap; çeşitli malzemelerle etkili bir şekilde kullanılmak üzere işlenebilir
Ahşap; çeşitli muhteviyatın kaynağıdır
Ahşap; çeşitli nedenlerle ideal bir malzemedir
Ahşap; çeşitli nedenlerle veya amaçlarla kullanılabilme yeteneği bakımından iyidir
Ahşap; çeşitli özelliklere sahiptir
Ahşap; çeşitli renklerdeki dokusuyla güzeldir
Ahşap; çeşitli şekillerde korunmalıdır
Ahşap; çeşitli şekillerde kullanılabilirliği ve geniş amaçlarla kullanılabilirliği sayesinde değerli bir doğal malzemedir
Ahşap; çeşitli tasarım yaklaşımlarına kolayca adapte edilebilir
Ahşap; çeşitli uygulamalarda kullanılır
Ahşap; çeşitli ürün ve uygulamalara olanak sağlar
Ahşap; çeşitli ürün veya uygulamalar için kullanılır
Ahşap; çeşitli ürünler üretmek için kullanılır
Ahşap; çeşitli ürünler üretmemizi sağlar
Ahşap; çeşitli ürünlere dönüştürülebilir
Ahşap; çeşitli ürünlerin imalatı için kullanılmaktadır

Ahşap; çevre dostu bir malzemedir
Ahşap; çevre dostu inşaatta enerji verimliliğini optimize eden yeşil bir yapı malzemesidir
Ahşap; çevre dostu ürünler üretmek için tekrar kullanılabilir
Ahşap; çevre dostu yenilikçi yapılarda olduğu kadar geleneksel yapılarda da öncü bir malzemedir
Ahşap; çevre dostudur
Ahşap; çevreci içselliğiyle ve bizlere sağladığı faydalarıyla olağanüstü özelliklere sahiptir
Ahşap; çevreci sürdürülebilirlik yaklaşımıyla yeryüzünde tükenmez bir kaynak sunan bir malzemedir
Ahşap; çevrecidir
Ahşap; çevremizdeki güzelliştir ve doğayla olan bağımızın önemli bir yoludur
Ahşap; çevremizi saran doğal bir malzemedir
Ahşap; çevresel değişikliklere karşı kendisini korumaya çalışan doğal bir malzemedir
Ahşap; çevresel ve yapısal açıdan belirgin faydalar getiren seçkin bir malzeme olarak görülmelidir
Ahşap; çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri temel alan geniş bir çeşitlilikte fayda ve hizmet sunmaktadır
Ahşap; çevreye duyarlı ormancılık uygulamaları nedeniyle, kullanılabilirliğinde zirveye ulaşabilen doğal bir malzemedir
Ahşap; çevreye karşı sorumluluk anlayışıyla kullanılacak en ideal malzemedir
Ahşap; çivilenebilir ve vidalanabilir
Ahşap; çocuk gelişimi ve oyuncaklarla öğrenmede önemli yararlar sağlar
Ahşap; çocuk oyuncakları yapmak için özellikle tercih edilen önemli bir doğal malzemedir
Ahşap; çocukların eğitici oyuncaklarla öğrenmenin tadını çıkarmasına yardımcı olur
Ahşap; çocukların kendileri hakkında iyi hissetmelerine yardımcı olur

Ahşap; çoğu insanın öncelikle ve özellikle tercih ettiği doğal bir malzemedir

Ahşap; çoğu koşulda makul derecede kullanıcı memnuniyeti sağlamaktadır

Ahşap; çoğu uygulama için kullanılacak kadar yeterlidir

Ahşap; çoğunlukla güzelliğine atfen kullanılır

Ahşap; çoğunlukla kolaylık, verimlilik ve erişilebilirlik yoluyla hayatımızı geliştirir

Ahşap; çoğunlukla zevk veya mutluluk duygularıyla bağlantılıdır

Ahşap; çok amaçlı bir materyal olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır

Ahşap; çok bakıma ihtiyacı olan hassas bir malzemedir

Ahşap; çok büyüleyici bir malzemedir, çünkü doğaldır

Ahşap; çok çeşitli amaçlar için çok yaygın olarak kullanılan bir malzemedir

Ahşap; çok çeşitli amaçlar için onu mükemmel bir hale getiren şahane şaşırtıcı özelliklere sahiptir

Ahşap; çok çeşitli bina ve inşaat projelerinde kullanılabilir

Ahşap; çok çeşitli faydalı ürünler üretmek için kullanılan bir malzemedir

Ahşap; çok çeşitli ihtiyaçları çözmek için en uygun doğal malzemedir

Ahşap; çok çeşitli kullanım ve uygulamalar için yüksek kaliteli görünüm imkanı ve sayısız tasarım çözümü olanağı sunar

Ahşap; çok çeşitli uygulamalar için avantajlara sahiptir

Ahşap; çok çeşitli uygulamalar için kullanılır

Ahşap; çok çeşitli uygulamalarda potansiyel kullanımı açısından onu tercih edilebilir hale getiren eşsiz özellikler içerir

Ahşap; çok çeşitli ürün ve hizmetler ile bize çözümler ve fırsatlar sunar

Ahşap; çok çeşitli ürünlere bağlı olarak bize fayda sağlayan bir malzemedir

Ahşap; çok çeşitli ürünlere dönüştürülebilir

Ahşap; çok çeşitli ürünlere dönüştürülerek yeniden kullanılabilir

Ahşap; çok çeşitli ürünlerin üretimi için değerli bir malzemedir

Ahşap; çok daha fazla fayda sağlamak için kullanılmalıdır

Ahşap; çok dayanıklı ve sağlam bir içsellığe sahip doğal bir yapı malzemesidir

Ahşap; çok değerli bir malzemedir

Ahşap; çok değerli yararlar sağlar

Ahşap; çok değerlidir

Ahşap; çok değişik formlara dönüştürülebilir

Ahşap; çok doğal bir güzelliğe ve organik bir yapıya sahiptir

Ahşap; çok ekonomik bir malzemedir

Ahşap; çok etkenli tasarımlara uyarlanabilir

Ahşap; çok farklı özelliklere sahiptir

Ahşap; çok farklı ürünlerin üretimi için uzun zamandır kullanılmaktadır

Ahşap; çok farklı yerlerde kullanılabilme özelliği ile dikkate değer doğal bir malzeme olarak kabul edilir

Ahşap; çok faydalı doğal malzemedir

Ahşap; çok fonksiyonlu amaçlar için mükemmel bir yapısal malzeme olarak adlandırılmaktadır

Ahşap; çok güçlü bir malzemedir

Ahşap; çok güzel bir doğal malzemedir

Ahşap; çok güzel bir malzemedir

Ahşap; çok güzel ve sıcak bir yapıya sahiptir

Ahşap; çok güzeldir

Ahşap; çok hassas yapısıyla ve çok hoş görseelliğiyle önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; çok hoş doğal bir malzemedir

Ahşap; çok hoş ve sıcak görünüşüyle harika bir yapıya sahiptir

Ahşap; çok işlevsel bir malzemedir

Ahşap; çok iyi bir malzemedir

Ahşap; çok kıymetli bir malzemedir

Ahşap; çok kolay işlenebilir ve şekillendirilebilir

Ahşap; çok kullanışlı bir malzemedir

Ahşap; çok kültürlü bir yaşam tarzının kavramsallaştırılması için bir seçenektir

Ahşap; çok mükemmel bir malzemedir

Ahşap; çok önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; çok önemli bir yapı malzemesidir

Ahşap; çok önemli özelliklere sahiptir

Ahşap; çok özel niteliklere sahiptir

Ahşap; çok samimi ve hoş bir malzemedir

Ahşap; çok sayıda farklı ürüne dönüştürülebilir

Ahşap; çok sayıda uygulama için tercih edilen bir malzemedir

Ahşap; çok sayıda ürün ve uygulama üretmek için uygundur

Ahşap; çok uygulanabilir bir tolerans aralığı sağlayarak birçok ürünün ve uygulamanın güvenle yapılmasında çok yararlıdır ve son derece etkilidir

Ahşap; çok verimli ve harika bir malzemedir

Ahşap; çok yönlü bir ham madde olup medeniyetin gelişmesinde büyük rolü vardır

Ahşap; çok yönlü bir ham maddedir ve yenilenebilir tek yapı malzemesidir

Ahşap; çok yönlü bir malzemedir

Ahşap; çok yönlü özellik yelpazesıyla bize önemli katkılar sağlar

Ahşap; çok yönlü ve çekici bir yapı malzemesidir

Ahşap; çok yönlü ve verimli bir yapı malzemesidir

Ahşap; çok yönlüdür

Ahşap; çok yönlülüğü en fazla olan malzemedir

Ahşap; çok yönlülüğü nedeniyle dünyadaki en olağanüstü ve en muhteşem malzemedir

Ahşap; çok yönlülüğü nedeniyle günlük hayatımızda en popüler uygulamalar için kullanılabilen organik bir malzemedir

Ahşap; çok yönlülüğü nedeniyle tüketici tercihini yönlendirir

Ahşap; çok yönlülüğü ve tasarımı sayesinde iyi konfor sağlayan bir doğal malzemedir

Ahşap; çok yönlülüğü, dayanıklılığı, kullanımı kolay doğası ve benzersiz doğal cazibesi nedeniyle pek çok ürünün kurgulanmasında popüler bir seçim malzemesidir

Ahşap; çok yönlülüğü, doğallığı, kullanılabilirliği ve güvenilirliği nedeniyle hayatımızın en temel bileşenidir

Ahşap; çok yönlülüğünden dolayı büyüleyicidir

Ahşap; çok yönlülüğüne istinaden mümkün olduğunca her yerde kullanılmalıdır

Ahşap; çok yüksek değeri olan doğal bir malzemedir

Ahşap; çürüme tahribatını ve böcek saldırısını önlemek için, uygun bir şekilde koruma işleminden geçirilmesi gereken doğal bir malzemedir

Ahşap; çürüme ve böceklerle karşı dirençli bir malzeme haline getirilebilir

D başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; daha akılcı kararlar almamıza yardımcı olur

Ahşap; daha az karbon içeren bir malzemedir

Ahşap; daha az somutlaşmış enerjiye sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; daha az stresli yaşam için bir malzemedir

Ahşap; daha derin bir anlayışla iyi bir tanıma ihtiyaç duymaktadır

Ahşap; daha derinlemesine bir yaşam kavrayışıyla bize mutluluk ve refah hissi veren malzemedir

Ahşap; daha esnek ve uyarlanabilir uygulamalar için birçok gelişmiş özelliklere sahiptir

Ahşap; daha etkili ve verimli bir şekilde hizmet edebilmesi için düzgün bir şekilde hazırlanmalıdır

Ahşap; daha fazla güvenlik marjı sağlamak

amacıyla ona tesir eden ağır yüklerin şokunu bünyesine absorbe etme kabiliyetine sahiptir

Ahşap; daha geleneksel inşaat malzemesi olarak kabul edilir

Ahşap; daha geniş ve etkili bir hizmet vermek üzere koruma tekniklerine göre çeşitli koruyucularla muamele edilmelidir

Ahşap; daha uzun süre muhafaza edilebilen bir yapısal stabilite sunar

Ahşap; daha yenilikçi kullanımlara ilham verir

Ahşap; daralma veya genişleme sonucu meydana gelebilecek olası muhtemel boyutsal değişiklikleri en aza indirmek için, kullanılmadan önce etkin bir şekilde kurutulmalıdır

Ahşap; davranışımızı ve tavrımızı değiştirebilir

Ahşap; davranışlarımızı değiştirmemize yardımcı olur

Ahşap; dayanıklı bir malzemedir

Ahşap; dayanıklı ve uzun ömürlü yapısı sayesinde uzun vadede hepimize yardımcı olur

Ahşap; dayanıklılığı ve hoş kokusu açısından dikkat çekicidir

Ahşap; dayanıklılığı ve kararlılığı sayesinde tercihli olarak seçilen ve kullanılan doğal bir malzemedir

Ahşap; değerli bir malzemedir

Ahşap; değerli yararlar sağlayarak hayatımıza çok büyük etkide bulunur

Ahşap; değerlidir

Ahşap; deneysel tasarımlar vasıtasıyla varyasyonel olarak tutarlı bir şekilde formüle edilebilir

Ahşap; denge durumuna ulaşıncaya kadar konuşlandırıldığı ortamda nem alıp verme yeteneğine sahiptir

Ahşap; derin iç varlığımızın bir parçası olan koşulsuz sevgiyi ortaya çıkarmaktadır

Ahşap; dış etkenlerden korunmalıdır

Ahşap; dış etkenlerden tamamen güvenilir şekilde korunmalıdır

Ahşap; dış etkenlere karşı doğal olarak hassas bir malzemedir

Ahşap; dış etkenlerin etkilerinden doğru ve güvenilir şekilde korunmalıdır

Ahşap; dış ve iç ortama bağlı olarak rutubet alıp verebilir

Ahşap; diğer kültürlerin küresel ölçekte daha derin bir farkındalıkla anlaşılmasının yoludur

Ahşap; diğer malzemeler ile birlikte çok çeşitli kullanımlar için uygundur

Ahşap; diğer malzemelerle birlikte verimli bir şekilde kullanılabilir

Ahşap; diğer ülkelerde ve dillerde bir kişinin adı olarak aynı veya farklı anlamlara sahiptir

Ahşap; diğer ürün ve araçların prototiplerini yapmak için kullanılır

Ahşap; dikkatle düşünmek zorunda olduğumuz malzemedir

Ahşap; doğa anlayışımızı basitleştirmemize yardımcı olur

Ahşap; doğa anlayışımızı geliştirmemize yardımcı olur

Ahşap; doğa anlayışımızı hassaslaştırmaya çalışmamıza yardımcı olur

Ahşap; doğada kolaylıkla bulunabilir

Ahşap; doğal bir malzeme olarak sanatsal bir özelliğe sahiptir

Ahşap; doğal bir malzemedir

Ahşap; doğal bir yapıya ve pek çok görev için kolayca işlenebilen ve tasarlanabilen güzel

bir karaktere sahiptir

Ahşap; doğal çevrenin korunmasında sürdürülebilirliğin önemini farketmemiz konusunda yoğunlaşmamızı sağlar

Ahşap; doğal çevreye katkıda bulunur ve doğal ortamı geliştirir

Ahşap; doğal deseni ve renkleri sayesinde güzeldir

Ahşap; doğal güzelliği ve sıcaklığı nedeniyle hepimiz için en yakın malzeme olarak kabul edilebilir

Ahşap; doğal halde biyolojik bozunma ve biyolojik bozulma etkenlerine karşı hassas olduğu için, dayanıklılık durumu dikkate alınarak kullanılmalıdır

Ahşap; doğal kaynakları korumamız ve sürdürülebilir yaklaşımla büyük bir itinayla yenileyip sürekliliğini sağlamamız için bizi teşvik eden gerçek bir dosttur

Ahşap; doğal kimyasal bileşimi ve anatomik yapısı nedeniyle sağlam bir malzemedir

Ahşap; doğal olarak güzel ve estetik açıdan hoş bir malzemedir

Ahşap; doğal olarak yenilenebilir bir kaynaktır

Ahşap; doğal olarak yetişen bir malzemedir

Ahşap; doğal renklerin ve kalitenin benzersiz bir uyumudur

Ahşap; doğal ve çok yönlü bir malzemedir

Ahşap; doğal ve organik bir malzeme olduğundan kullanımı çevre için faydalıdır

Ahşap; doğal ve organik bir malzemedir

Ahşap; doğal ve organik malzemedir

Ahşap; doğal ve organik yapısı, benzeri görülmemiş ve olağanüstü gerçek güzelliği ile enfes ve estetik bir malzemedir

Ahşap; doğaldır

Ahşap; doğaldır, çünkü ağaçlardan gelir

Ahşap; doğallığı ile hijyen sağlar

Ahşap; doğallığı nedeniyle açıkça tanınabilir bir malzemedir

Ahşap; doğallığı nedeniyle canlı bir malzemedir

Ahşap; doğallığı nedeniyle değerli bir malzemedir

Ahşap; doğallığı nedeniyle estetik bir değere sahiptir

Ahşap; doğallığı nedeniyle estetik olarak saf bir malzemedir

Ahşap; doğallığı nedeniyle güzel bir malzemedir

Ahşap; doğallığı nedeniyle iç mekanlar için en uygun malzemelerden biridir

Ahşap; doğallığı nedeniyle öznel bir rahatlık verir

Ahşap; doğallığı nedeniyle sürdürülebilir binalar için özellikle cazip bir seçenektir

Ahşap; doğallığı nedeniyle zihinsel gücümüzü artırmak için en iyi malzemedir

Ahşap; doğallığı sayesinde pozitif akıl sağlığını korumak için en iyi malzemedir

Ahşap; doğallığı ve benzersiz özellikleri nedeniyle bizi rahat ve güvende hissettirir

Ahşap; doğallığı ve çevre dostu yapısına uygun olarak bir çeşit manevi yaşamın sürdürülebileceği doğal malzemedir

Ahşap; doğallığı ve çok yönlülüğü açısından pozitif özellikler taşır

Ahşap; doğallığı ve çok yönlülüğü nedeniyle güncel popüleritesini canlandırmaktadır

Ahşap; doğallığı ve çok yönlülüğü nedeniyle hepimiz için öncelik taşır

Ahşap; doğallığı ve işlenebilirliği ile estetik bir malzeme olarak kabul edilebilir

Ahşap; doğallığı ve organik formu ile kendimizi iyi hissettirir

Ahşap; doğallığı ve organik yapısı nedeniyle özel bir duruma sahip olan bir malzemedir

Ahşap; doğallığı ve uygunluğu nedeniyle mümkün olduğunca kullanılmalıdır

Ahşap; doğallığından dolayı insanların duygularını olumlu yönde etkiler

Ahşap; doğallığından ve çok yönlülüğünden dolayı her çocuğun eğitiminin bir parçası olmalıdır

Ahşap; doğallığıyla sıcaktır ve dostçadır

Ahşap; doğallığıyla şık ve büyüleyicidir

Ahşap; doğallık için başlangıç noktası olarak görülmelidir

Ahşap; doğanın ağaçlar vasıtasıyla yansımalarıdır

Ahşap; doğanın ayrılmaz bir parçasıdır çünkü büyük bir özenle ağaçlardan elde edilir

Ahşap; doğanın bir parçasıdır

Ahşap; doğanın bir yansıması olmak üzere ağaçlardan elde edilmiş doğal bir malzeme olarak doğallığı oyuncaklarla çocuklara tanıtmanın bir yoludur

Ahşap; doğanın bir yansımasıdır

Ahşap; doğanın büyüleyici güzelliğinin adıdır

Ahşap; doğanın çok basitleştirilmiş bir halidir

Ahşap; doğanın dahiyane eylemi ile ortaya çıkan bir malzemedir

Ahşap; doğanın en görkemli malzemesidir

Ahşap; doğanın en güzel hediyesidir

Ahşap; doğanın estetiğine gerçekten bakmamızı teşvik eden gerçek bir dosttur

Ahşap; doğanın güzel bir malzemesidir

Ahşap; doğanın güzelliği konusundaki görüşlerimizi arttırmamıza yardımcı olur

Ahşap; doğanın harikasıdır

Ahşap; doğanın insanlığa sunduğu en büyük hediyelerden biridir

Ahşap; doğanın sağladığı tüm avantajlara sahiptir

Ahşap; doğanın temel bir bileşeni olarak bulunur

Ahşap; doğanın tüm görkemini yaşam alanlarımıza taşır

Ahşap; doğanın yansımasıdır

Ahşap; doğanın yansımasıdır, çünkü bir ağaç türevidir

Ahşap; doğası gereği bizi varlığın ve gerçekliğin tam ifadesine doğru itekler

Ahşap; doğası gereği çok çeşitli endüstriyel ve teknolojik uygulamalar için iyi işlenebilirlik sağlayan doğal bir malzemedir

Ahşap; doğası gereği güzel bir varlıktır

Ahşap; doğasından ötürü derin bir barış ve esenlik hissinin yoludur

Ahşap; doğasının iyi bir şekilde anlaşılması için dikkat edilmesini gerektirir

Ahşap; doğaya bağlanan bir malzemedir

Ahşap; doğaya dokunmanın eşdeğer bir hissiyatını verir ve ruhumuzu dinlendirir

Ahşap; doğaya olan sevgimizi pekiştirir

Ahşap; doğayı koruma yollarını tanımada bizi cesaretlendirmektedir

Ahşap; doğayı yansıtan bir malzemedir

Ahşap; doğayla olan ilişkimiz hakkındaki bilincimizi artırmak için tüm fırsatları bize sağlar

Ahşap; doğru bir şekilde korunmalıdır

Ahşap; doğru nem içeriğine sahip ise etkin ve verimli kullanılabilir

Ahşap; doğru şekilde hazırlanırsa başarıyla kullanılabilir

Ahşap; doğru şekilde kurutulmalıdır

Ahşap; doğrudan veya dolaylı olarak farklı amaçlarla kullanılır

Ahşap; doğumdan ergenlik çağına kadar çocukluğun her aşamasında yaşa uygun oyuncaklarla tüm çocuklara tanıtılmalıdır

Ahşap; dokunduğumuzda vücudumuzdaki statik elektriği nötralize eder

Ahşap; dokunulduğunda vücuttaki statik elektriğin nötrleştirilmesini sağlar

Ahşap; dokusu ve deseni ile benzersiz bir estetik değere sahiptir

Ahşap; dostça bir davranış içinde barış için muhteşem bir fırsat sunar

Ahşap; dostça parlıtısı ile bizi karşılar

Ahşap; dostluğunun paha biçilmez bir hediye olduğu dost canlısı bir malzemedir

Ahşap; duygularımızı, düşüncelerimizi ve davranışlarımızı etkileyen doğal bir mucizedir

Ahşap; duygusal refahımızı olumlu yönde etkileyen doğal bir malzemedir

Ahşap; dünya çapında değerli ve çokça tercih edilen evrensel bir doğal malzemedir

Ahşap; dünya çapında en çok tercih edilen malzemelerden biridir

Ahşap; dünya çapında kullanılan olağanüstü bir malzemedir

Ahşap; dünya çapında organik bir yaşam tarzının önemli bir bileşenidir

Ahşap; dünya için değerlidir

Ahşap; dünyada açıkça en göze çarpan malzemedir

Ahşap; dünyada bulunan tek yenilenebilir yapı malzemesidir

Ahşap; dünyada çok yaygın olarak kullanılan ve çok iyi bilinen bir malzemedir

Ahşap; dünyada en çok kullanılan doğal malzemelerden biridir

Ahşap; dünyada en çok kullanılan varlığıyla işlevsel malzemedir

Ahşap; dünyada en çok kullanılan yapı malzemesidir

Ahşap; dünyada kolay bulunabilen bir malzemedir

Ahşap; dünyadaki en bol malzemedir

Ahşap; dünyadaki en çevre dostu ham maddedir

Ahşap; dünyadaki en değerli malzemedir

Ahşap; dünyadaki en dikkat çekici doğal malzemedir

Ahşap; dünyadaki en eski ve en güzel ham maddelerden biridir

Ahşap; dünyadaki en eşsiz malzemedir

Ahşap; dünyadaki en faydalı malzemedir

Ahşap; dünyadaki en güzel ve yararlı doğal malzemelerden biridir

Ahşap; dünyadaki en önemli malzemedir

Ahşap; dünyadaki en popüler malzemelerden biridir

Ahşap; dünyadaki en yaygın kullanılan doğal malzemelerden biridir

Ahşap; dünyadaki en yaygın kullanılan malzemelerden biridir

Ahşap; dünyadaki tek yenilenebilir yapı malzemesidir

Ahşap; dünyanın başlangıcından bu yana benzersiz özellikleriyle tüm insanlığa hizmet etmiştir

Ahşap; dünyanın bazı yerlerinde bazı dillerde en uygun kadın ismi gibi görünüyor

Ahşap; dünyanın bazı yerlerinde özel bir kişisel anlam taşıyan belirli bir isimdir

Ahşap; dünyanın belirli yerlerinde özel olarak verilen en popüler isimlerden biridir

Ahşap; dünyanın çeşitli bölgelerinde özel bir anlam taşıyan en popüler isimlerden biridir

Ahşap; dünyanın dört bir yanındaki insanlar için bir tutkudur

Ahşap; dünyanın en beğenilen doğal malzemelerinden biridir

Ahşap; dünyanın en bilinen malzemesidir

Ahşap; dünyanın en çok yönlü yapısal kaynağı olan doğal bir malzemedir

Ahşap; dünyanın en eski ve en yaygın inşaat malzemesidir

Ahşap; dünyanın en eski ve en yaygın kullanılan doğal malzemelerinden biridir

Ahşap; dünyanın en eski ve en yaygın kullanılan doğal malzemesidir

Ahşap; dünyanın en eski ve en yaygın kullanılan mühendislik malzemelerinden biridir

Ahşap; dünyanın en eski ve en yaygın yapı malzemesidir

Ahşap; dünyanın en faydalı malzemelerinden biridir

Ahşap; dünyanın en iyi bilinen ve belki de en sevilen malzemelerden biridir

Ahşap; dünyanın en iyi malzemesidir

Ahşap; dünyanın en önemli doğal malzemelerinden biridir

Ahşap; dünyanın en önemli doğal malzemesidir

Ahşap; dünyanın en önemli ham maddesidir

Ahşap; dünyanın en popüler malzemesidir

Ahşap; dünyanın en sık kullanılan doğal malzemesidir

Ahşap; dünyanın en tanınmış ilk ve en eski malzemelerinden biridir

Ahşap; dünyanın en yaygın kullanılan doğal malzemesidir

Ahşap; dünyanın en yaygın kullanılan malzemesidir

Ahşap; dünyanın her yerinde bilinen en iyi doğal ham maddedir

Ahşap; dünyanın her yerinde çok iyi bilinen doğal bir malzemedir

Ahşap; dünyanın her yerinde var olan, farklı toplumlar arasında bulunan kültürel sınırları aşan oldukça iyi bir malzemedir

Ahşap; dünyanın kolayca hazır bulunan ve kolayca işlenebilen en iyi malzemesidir

Ahşap; dünyanın pek çok amacı için kullanılabilmesine imkan veren öznel özellikleriyle önde gelen malzemelerden biridir

Ahşap; düşük bünyeli enerji ve yüksek dayanıklılık özelliklerine sahip bir malzemedir

Ahşap; düşük ısı iletkenliği sayesinde yangına karşı yüksek mukavemete sahiptir

Ahşap; düşük karbon ayak izi ile sayısız pek çok ürünü yapmak için oldukça uygundur

Ahşap; düşük karbon göz önüne alındığında ideal bir yapı malzemesidir

Ahşap; düşük karbonlu binalar için en sürdürülebilir malzemedir

Ahşap; düşük karbonlu doğal bir malzemedir

Ahşap; düşük karbonlu malzemelerden biridir

Ahşap; düşük karbonlu yapılar için sürdürülebilir malzemelerden biridir

Ahşap; düşük termal genleşme ve düşük termal iletkenliğe sahiptir

Ahşap; düzeltici önlemler gerektiren savunmasız bir malzeme olarak değerlendirilmelidir

Ahşap; düzenli bakım faaliyetleriyle yüzyıllar boyu hizmet vermeye devam eder

Ahşap; düzgün bir şekilde hazırlanırsa güvenli bir şekilde kullanılabilir

Ahşap; düzgün kullanılmalıdır

E başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; ekolojik bir malzemedir

Ahşap; ekolojik yapılar inşa etmek için alternatifler sunan yeşil bir yapı malzemesidir

Ahşap; ekonomik ve çevresel önemi olan malzemelerden biridir

Ahşap; ekonomik yapımın ve bakımın merkezi bir bileşenidir

Ahşap; el işçiliği için en çok tercih edilen malzemedir

Ahşap; elektrik ve ısı yalıtım uygulamaları için idealdir

Ahşap; en çevreci malzemedir

Ahşap; en çok kullanılan doğal malzemelerden biridir

Ahşap; en çok kullanılan yapı malzemelerinden biridir

Ahşap; en değerli doğal kaynağımızdır

Ahşap; en derin ihtiyaçlarımızdan dolayı her birimiz için vardır

Ahşap; en dikkat çekici yenilenebilir kaynaklardan biridir

Ahşap; en düşük somutlaşmış enerjiye sahip bir malzemedir

Ahşap; en eski doğal yapı malzemesidir

Ahşap; en eski malzemedir

Ahşap; en eski yapı malzemesidir

Ahşap; en etkili malzemedir

Ahşap; en görkemli malzemedir

Ahşap; en işlevsel malzeme olarak binlerce yıldır kullanılmıştır

Ahşap; en iyi ısı yalıtım özelliklerine sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; en kullanışlı doğal malzemelerden biridir

Ahşap; en önemli malzeme olarak görülmelidir

Ahşap; en önemli yenilenebilir doğal malzemedir

Ahşap; en sıradan işleri bile gerçekleştiren mükemmel bir yapıya sahiptir

Ahşap; en üzücü olaydan sonra bile hayata odaklanmamıza yardımcı olan öznel bir sevgiyle doludur

Ahşap; en uygun şekilde, çok çeşitli ürün ve hizmetler üretmek için kullanılır

Ahşap; en yaygın kullanışlı doğal malzeme olarak anılmaktadır

Ahşap; en yaygın kullanışlı malzeme olarak anılmaktadır

Ahşap; en yenilenebilir ham maddedir

Ahşap; en yenilikçi teknolojiler sayesinde daha fazla gelecek potansiyeline sahiptir

Ahşap; enerji açısından en verimli evleri inşa etmeye yardımcı olan yeşil bir yapı malzemesidir

Ahşap; enerji açısından en verimli materyallerden biri olan bir doğal malzemedir

Ahşap; enerji tasarruflu yapılar için en büyük avantaja sahip bir malzemedir

Ahşap; enerji tasarrufu sağlayan yapı malzemelerinden biridir

Ahşap; enfes bir özgüllüğe uzanan doğal görünümüyle estetik açıdan çok güzel bir malzemedir

Ahşap; epeyce uzun bir süredir öncelikli inşaat malzemesi olarak kullanılmıştır

Ahşap; esasen bizi günlük hayatımızda etkiler

Ahşap; esenliğin nihai bileşeni olan mükemmellik için bizlere yardımcı olur

Ahşap; eski çağlardan beri doğrudan ya da dolaylı olarak tüm insanlara hizmet etmek için kullanılmıştır

Ahşap; eski zamanlardan beri birçok amaç için yaygın bir şekilde kullanılmıştır

Ahşap; eski zamanlardan beri inşaat ve barınma için kullanılır

Ahşap; eskiden kalma örnekleri ile neredeyse hiç bozulmamasıyla çok dayanıklı bir malzemedir

Ahşap; estetik açıdan güzeldir

Ahşap; estetik açıdan muhteşem bir malzemedir ve çeşitli amaçlar için tasarlanması çok uygundur

Ahşap; estetik bir iletim yoludur

Ahşap; estetik bir malzemedir

Ahşap; estetik değeri olan güzel bir malzemedir

Ahşap; estetik karakteriyle muhteşemdir

Ahşap; estetik tasarımın bir yoludur

Ahşap; estetikdir

Ahşap; eşsiz cazibesıyla bizim için en popüler malzemedir

Ahşap; eşsiz doğal güzellikleri olan doğal bir malzemedir

Ahşap; eşsiz doğal yapısı ile çok değerlidir

Ahşap; eşsiz fiziksel ve mekanik özellikleri ile geniş bir uygulama yelpazesinde kullanılmaktadır

Ahşap; eşsiz nitelikleri ve yeri doldurulamaz nicelikleri ile seçkin bir malzemedir

Ahşap; eşsiz özelliklere sahiptir

Ahşap; eşsiz özellikleri sayesinde tasarımcılar ile mimarlar ve zanaatkarlar tarafından yaratıcı bir şekilde kullanılır

Ahşap; eşsiz özelliklidir

Ahşap; eşsiz ve çok değerlidir

Ahşap; eşsiz çözüm olanakları sunmasıyla karakterli, doğanın en mütevazı ve en huzurlu malzemesi olarak kabul edilir

Ahşap; etkileşim için kültürlerarası bir araçtır

Ahşap; etkileyici bir güzelliği vardır

Ahşap; etkileyici özelliklere sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; etkinliği ve uygunluğu açısından en çok tercih edilen malzemedir

Ahşap; etrafımızda konuşlanan bir malzemedir

Ahşap; evimizden açık havaya kadar her yerde mükemmel kullanım içselliği ile geniş bir yelpazede özelliklere sahiptir

Ahşap; evrenin en tanıdık malzemesidir

Ahşap; evrensel bir malzemedir
Ahşap; evrensel düzeyde çaba göstermek için doğal bir malzemedir
Ahşap; evrensel kardeşlik için bize yardım eder
Ahşap; evrensel kültürün en bariz örneğidir
Ahşap; evrensel olarak kullanılabilir bir malzemedir

F başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; farklı biçimlerde bulunabilmesi nedeniyle, hemen hemen her türlü amaç için çok kullanışlı bir doğal malzemedir
Ahşap; farklı endüstriyel uygulamalar için prototipler yapmak amacıyla kullanılabilir
Ahşap; farklı ihtiyaçlar ve gereksinimler için kullanılabilir olmalıdır
Ahşap; farklı kullanımlar için uygun özelliklere sahiptir
Ahşap; farklı kültürlerdeki diğer insanlarla olan iletişimimizi etkiler
Ahşap; farklı kültürlerdeki insanların benzeşik içsellikte değer verdiği bir malzemedir
Ahşap; farklı kültürlerden insanlar arasında geçilemeyen sınırların kaldırılmasında, belki de en çok etkili olan malzemedir
Ahşap; farklı kültürlerden insanlar arasındaki kültürlerarası etkileşimi artırır
Ahşap; farklı kültürlere sahip insanlar arasında mevcut olan kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmasında etkili olabilir
Ahşap; farklı kültürlerin insanları arasında iletişim ve etkileşim sağlamış, medeniyet ve insanlığı geliştirmiştir
Ahşap; farklı seçenekler için mevcut olmalıdır
Ahşap; farklı şekillerde kullanmak için güvenilir bir malzemedir
Ahşap; farklı tipteki/ebattaki inşaat projeleri dahil, çok çeşitli uygulamalarda rahatlıkla kullanılabilen bir malzemedir
Ahşap; farklı ürünler haline getirilebilir

Ahşap; faydaları sayesinde bizim için çok değerli bir malzemedir
Ahşap; faydalı doğal malzemelerden biridir
Ahşap; fikirleri üretime dönüştürmek için gerekli olan prototipleri yapmak amacıyla kullanılır

G başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; geçmişle hakikatli bir bağ kurmamızı sağlar
Ahşap; geçmişten günümüze dek gelen pek çok ürün ve uygulama nezdinde varlığını uzun bir süre başarıyla sürdürmüştür
Ahşap; geçmişten günümüze hayatımızın her anında vardır
Ahşap; geleceğin malzemesidir
Ahşap; gelecektir
Ahşap; geleneksel inşaat malzemesidir
Ahşap; geleneksel olarak işaret parmağımızı kıvrıp ahşaba üç kere vurmak suretiyle şansımızı veya negatif enerjilerin etkisinden kendimizi korumanın bir yoludur
Ahşap; gelenektir
Ahşap; genel olarak tüketicilerin beklentileri ile makul ölçüde tutarlıdır
Ahşap; genel refah ve yaşam memnuniyetini artırır
Ahşap; genellikle müşterilerin taleplerine göre mevcuttur
Ahşap; geniş bir avantaj çeşitlemesi sunar
Ahşap; geniş bir avantaj yelpazesi sunar, çünkü doğanın en bol kaynağı ve çok yönlü yenilenebilir malzemesidir
Ahşap; geniş bir avantaj yelpazesi sunmak suretiyle evrensel bir malzemedir
Ahşap; geniş bir çeşitlilikte çok kullanışlı bir doğal malzemedir
Ahşap; geniş bir çözüm çeşitliliği sunar
Ahşap; geniş bir kullanım olanağıyla bina yapımında kullanılan doğal bir malzemedir

Ahşap; geniş bir kullanım yelpazesi için potansiyele sahip çok yönlü bir malzemedir

Ahşap; geniş bir kullanım yelpazesine sahip en yaygın malzemedir

Ahşap; geniş bir potansiyel fayda sağlamak için ciddiyele dikkate alınmalıdır

Ahşap; geniş bir uygulama yelpazesi ile büyük bir başarı olarak değerlendirilmelidir

Ahşap; geniş bir uygulama yelpazesinde kullanılabilen şekillendirilebilir bir malzemedir

Ahşap; geniş bir uygulama yelpazesinde kullanılmasını mümkün kılan birçok ilginç ve benzersiz özelliklere sahiptir

Ahşap; geniş bir ürün ve hizmetler yelpazesi ile bizler için kapsamlı fırsatlar sunar

Ahşap; geniş bir ürün yelpazesi için kullanılmıştır

Ahşap; geniş bir yelpazede fiziksel ve mekanik özellikler ile birlikte çok farklı anatomik yapı ve kimyasal bileşim içerir

Ahşap; geniş bir yelpazede malzeme özelliklerine sahiptir

Ahşap; geniş bir yelpazede potansiyel kullanımlara sahiptir

Ahşap; geniş bir yelpazede ürün çeşitliliği sunar

Ahşap; geniş bir yelpazede ürün ve uygulamalar yapmak için daima dikkate alınmalıdır

Ahşap; geniş uygulama alanları ve özellikleri ile birçok avantaja sahiptir

Ahşap; geniş uygulama aralığı sayesinde bizim için tutkudur

Ahşap; geniş uygulama yelpazesıyla büyük bir başarı olarak değerlendirilmelidir

Ahşap; geniş ve kapsamlı teknik özelliklere sahiptir

Ahşap; gerçek doğası gereği hepimize mutluluk ve sevinç duygusu veren doğal bir malzemedir

Ahşap; gerçek doğası ve doğal davranışı nedeniyle barışçıl bir ruh haliyle ilahi gerçeğe yaklaşmamızı sağlar

Ahşap; gerçek dostluğumuzu kendimizden farklı insanlarla geliştirmenin bir yoludur

Ahşap; gerçekliğini ve doğallığını insanlara takdire şayan bir şekilde yansıtan çevre dostu bir doğal malzemedir

Ahşap; gerçekten benzersiz bir görünüm ve malzeme davranışı ile muhteşem özellikleri olan doğal bir malzemedir

Ahşap; gerçekten çok güzel ve kullanışlı malzemedir

Ahşap; gerçekten değerli bir malzemedir

Ahşap; gerçekten güvenilirdir

Ahşap; gerçekten otantik ve çok güvenilir bir malzemedir

Ahşap; gerekli ayarlamalar tamamlandıktan sonra kullanılmalıdır

Ahşap; geri dönüştürülebilir

Ahşap; geri dönüşüm yoluyla hizmet vermek üzere tekrar kullanılabilir

Ahşap; geri dönüşümle tekrar kullanılabilen yenilenebilir bir malzemedir

Ahşap; gıda maddeleriyle temas halinde güvenli bir malzemedir

Ahşap; görsel bakımdan güzel görünen bir malzemedir

Ahşap; görsel etkisi sayesinde hoş ve güzel bir malzemedir

Ahşap; görsel etkisiyle çok önemlidir

Ahşap; gözenekli ve lifli bir yapısal dokuya sahiptir

Ahşap; gözenekli ve lifli bir yapıya sahip organik bir malzemedir

Ahşap; gözenekli yapısı nedeniyle ses emilimi için ideal bir malzemedir

Ahşap; gözenekli yapısı nedeniyle sesi emerek yankıyı ve gürültüyü engelleyen ideal doğal bir malzemedir

Ahşap; gücü ve maliyet etkinliği nedeniyle yüksek inşaatlarda giderek daha fazla kullanılmaktadır

Ahşap; güçlü filtreleme kabiliyetine dayanan yapısıyla çok düşük seviyede karbon içeren bir yapı malzemesidir

Ahşap; güçlü ve çok yönlü bir yapı malzemesidir

Ahşap; güçlü ve dayanıklı bir malzemedir

Ahşap; güçlüdür ve sürdürülebilir bir kaynaktır

Ahşap; gündelik hayatımıza konfor ile rahatlık ve güvenlik sağlar

Ahşap; günlük hayatımıza birçok fayda sağlar

Ahşap; günlük hayatımızda bize yardımcı olur

Ahşap; günlük hayatımızda doğallığı ve güzelliği ile kullandığımız bir malzemedir

Ahşap; günlük hayatımızda hemen her yerde geniş bir uygulama yelpazesıyla kullanılabilir ve bir şekilde günlük faaliyetlerimizi gerçekleştirmemize yardımcı olur

Ahşap; günlük hayatımızda ihtiyaç duyduğumuz nesnelerin üretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır

Ahşap; günlük hayatımızda inanılmaz bir etkiye sahiptir

Ahşap; günlük hayatımızda mevcut olan bir malzemedir

Ahşap; günlük hayatımızda neredeyse sonsuz kullanım potansiyeline sahiptir

Ahşap; günlük hayatımızı zenginleştirmek için gündelik yaşamda birçok yönden kullanılabilir

Ahşap; günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır

Ahşap; günlük hayatımızın hemen hemen her yerinde önemli bir rol oynamaktadır

Ahşap; günlük hayatımızın her alanında ihtiyaçlarımıza ve gereksinimlerimize uyan bir malzemedir

Ahşap; günlük hayatımızın her alanında önemli bir rol oynayan muhteşem bir malzemedir

Ahşap; günlük hayatımızın temelinde yatan ve bizi esasen etkileyen ve hayatımızı anlamlı yapan malzemedir

Ahşap; günlük hayatta doğrudan veya dolaylı olarak her zaman var olmuştur

Ahşap; günlük kullandığımız çok sayıdaki ürünün imalatı için oldukça iyi bir seçimdir

Ahşap; günlük uygulamalarımızda olumlu bir etkiye sahiptir

Ahşap; günlük yaşamda bize fazlaca faydalar sağlayan iyi bir malzemedir

Ahşap; günlük yaşamda önemli rol oynar

Ahşap; günlük yaşamı pek çok açıdan zenginleştirmek için kullanılabilir

Ahşap; günlük yaşamımızda birçok amaç için yaygın olarak kullanılan bir malzemedir

Ahşap; günlük yaşamımızda karşılaştığımız birçok sıkıntıyı gidermede etkili olabilir

Ahşap; günlük yaşamımızın önemli bir parçası olarak görülebilir

Ahşap; günlük yaşamın organik bir bileşeni olarak değerlendirilir

Ahşap; günlük yaşamımızda tamamlayıcı bir kaynak olarak çok mantıklı gelen çeşitli uygulamalar sunar

Ahşap; günlük yaşantımızda etkili bir şekilde kullanılabilir

Ahşap; günümüze kadar ayakta kalmış örnekleriyle son derece dayanıklıdır

Ahşap; güvenilirliği, dayanıklılığı ve uyarlanabilirliği ile mükemmel niteliklere sahiptir

Ahşap; güzel ve değerli bir malzemedir

Ahşap; güzel ve sürdürülebilir bir yeşil yapı malzemesidir

Ahşap; güzeldir

Ahşap; güzeldir ve otantiktir

Ahşap; güzelliği ve doğallığı nedeniyle en çok tercih edilen malzemedir

Ahşap; güzelliği ve sıcaklığı açısından dikkat çekicidir

Ahşap; güzellik, kolay işlenebilirlik ve inanılmaz çok yönlülük özelliklerine sahip olan bir malzemedir

Ahşap; güzellik, sıcaklık ve konforla donanmış evler yaratan doğal bir yapı malzemesidir

Ahşap; güzellikleri ve orijinalliği nedeniyle en değerli doğal malzemedir

H başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; hafif bir malzemedir

Ahşap; hafifliği nedeniyle birçok uygulamanın kolayca gerçekleştirilmesine olanak sağlayan bir malzemedir

Ahşap; hafiftir

Ahşap; hafiftir ancak sağlamdır ve dayanıklıdır

Ahşap; hakikaten hepimize çok büyük yararlar sağlar

Ahşap; halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesine önemli katkılar sağlar

Ahşap; ham maddesi ağaç olan doğal bir malzemedir

Ahşap; harika bir malzemedir

Ahşap; harikulade bir malzemedir

Ahşap; hasat edildikten sonra uzun süre karbon depolayan mükemmel bir doğal malzemedir

Ahşap; hava şartları ile iklimin tüm unsurlarından yeterince korunmalıdır

Ahşap; havadaki göreceli nemi temel alarak nemi alıp verme kabiliyetine sahiptir

Ahşap; hayat tarzıdır

Ahşap; hayata bakışımızı geliştirir

Ahşap; hayatı kolaylaştırmak ve daha kolay hale getirmek için çok yararlı bir malzemedir

Ahşap; hayatı makul derecede lüks ve mümkün olduğunca yaratıcı kılmak için başvurduğumuz bir doğal malzemedir

Ahşap; hayatımız boyunca her yerdedir

Ahşap; hayatımıza barış getiren malzemedir

Ahşap; hayatımıza daha fazla mutluluk ve barış getirmenin bir yoludur

Ahşap; hayatımıza hem mutluluk hem de barış getiren malzemedir

Ahşap; hayatımıza keyif katan bir malzemedir

Ahşap; hayatımıza renk katan bir doğal malzemedir

Ahşap; hayatımıza ve yaşam biçimimize olan etkisi ile önemli bir malzemedir

Ahşap; hayatımızda büyük bir etkiye sahiptir

Ahşap; hayatımızda çok çeşitli uygulamalar için kullanılacak bir malzemedir

Ahşap; hayatımızda çok önemli bir role sahiptir

Ahşap; hayatımızda derin etkilere sahiptir

Ahşap; hayatımızda gerçek bir dosttur

Ahşap; hayatımızdaki en önemli unsurdur

Ahşap; hayatımızdaki mutluluğu işlevselliğiyle sürekli arttırır

Ahşap; hayatımızı daha az stresli hale getirmenin bir yoludur

Ahşap; hayatımızı daha huzurlu yapar

Ahşap; hayatımızı daha kolay ve daha rahat hale getirdiği için çok verimlidir

Ahşap; hayatımızı daha kolay ve rahat hale getiren sayısız uygulamalarda kullanılmaktadır

Ahşap; hayatımızı daha verimli ve kullanışlı yapar

Ahşap; hayatımızı hissettiğimiz şekilde yaşayabilmemizi sağlayacak şekilde tasarlanabilir

Ahşap; hayatımızı kolaylaştırır

Ahşap; hayatımızı kolaylaştırmamıza yardımcı olur

Ahşap; hayatımızı mutlulukla kaplar

Ahşap; hayatımızın birçok alanında çeşitli amaçlarla bulunan önemli bir malzemedir

Ahşap; hayatımızın gerekli bir parçasıdır

Ahşap; hayatımızın her yerinde kullanılır

Ahşap; hayatımızın merkezinde olmalıdır

Ahşap; hayatımızın neredeyse her alanında kültürle derinden bağlantı kurar

Ahşap; hayatımızın önemli bir parçasıdır

Ahşap; hayatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır

Ahşap; hayatın güzel varlıklarından biridir

Ahşap; hayatın içinde en güzel malzemelerden biridir

Ahşap; hayatın olağanlığında en güzel nesnelere biridir

Ahşap; hayatta sevginin ve sevmenin gizemli bir yoludur

Ahşap; hayattır

Ahşap; hazırlanması ile ilgili çok büyük özen gerektirir

Ahşap; hedeflenen amaçlar için kullanılmak üzere iyi tasarlanmış olmalıdır

Ahşap; hedeflenen amaçlar için kullanılmasını sağlamak üzere tasarlanmalı ve hazırlanmalıdır

Ahşap; hedeflenen amaçlar için uygundur ve geniş bir kullanım yelpazesinde mükemmel görünür

Ahşap; hedeflenen amaçları gerçekleştirme kabiliyeti açısından bir dizi ürün ve uygulamalar için dikkatle tasarlanmalıdır

Ahşap; hedeflenen amaçların büyük çoğunluğu için mükemmel seçim malzemesidir, çünkü her zaman hazırdir

Ahşap; hem ana hem de yardımcı malzeme olarak geniş bir yelpazede tedarik hizmetleri sunmaktadır

Ahşap; hem angiosperm (kapalı tohumlu) hem de gymnosperm (açık tohumlu) ağaçlardan üretilen doğal bir malzemedir

Ahşap; hem biyotik hem de abiyotik faktörlere karşı korunabilir

Ahşap; hem boy yönünde hem de radyal ve teğet yönlerde farklı özelliklere sahip olan anizotropik bir malzemedir

Ahşap; hem çevre dostu doğası hem yenilikçi ve rekabet edebilirlik yeteneği nedeni ile gelecek için ideal bir malzemedir

Ahşap; hem doğallık hem de özgünlük nedeniyle estetik bir malzemedir

Ahşap; hem fiziksel hem de mekanik özellikleriyle birlikte dikkat çekici özelliklere sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; hem geniş yapraklı ağaçlardan hem de iğne yapraklı ağaçlardan üretilmektedir

Ahşap; hem güzelliğiyle hem de çeşitli şekillerde ve çeşitli amaçlar için kullanılabilirliğiyle bir tutkudur

Ahşap; hem işlevsel bir malzeme hem de yapısal bir bileşen olarak kullanılabilir

Ahşap; hem kullanılabilirliği hem de erişilebilirliği ile gündelik hayatta birçok yönden sıkça karşılaşılan malzemedir

Ahşap; hem özgünlüğü hem de bolluğu açısından en çok tercih edilen malzemedir

Ahşap; hem sert ağaçlardan hem de yumuşak ağaçlardan türetilen doğal bir malzemedir

Ahşap; hem sesi yayan hem de yankıyı önleyen akustik bir değere sahiptir

Ahşap; hemen hemen her açıdan geleneksel alternatiflere üstün gelen bir malzemedir

Ahşap; hemen hemen her koşulda her zaman kullanılabilir

Ahşap; hemen hemen her türlü bina yapımı için en uygun malzemedir

Ahşap; hemen hemen her zaman çeşitli insan ihtiyaçları ve istekleri ile ilişkilendirilir

Ahşap; hemen hemen tüm pratik amaçlar için çok yararlıdır

Ahşap; hemen hemen tüm toplumlarda ona bağlı olarak gerçekleştirilen sayısız ürünün ham maddesidir

Ahşap; hep bize hizmet verir

Ahşap; hepimiz için buradadır, bu nedenle dünyada onun gibi dost ve sevecen bir malzeme daha yoktur

Ahşap; hepimiz için en değerli malzemedir

Ahşap; hepimiz için kayda değer bir çekiçlik ve özgünlük taşıyıcı

Ahşap; hepimiz için önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; hepimize daha uygun ve kabul edilebilir bir hizmet sunmak için değerli bir malzemedir

Ahşap; her an kullanılabilir olmalıdır

Ahşap; her dilde telaffuz olarak farklı adlandırılır

Ahşap; her gün kullandığımız bir malzemedir

Ahşap; her türlü bina yapımında kullanılabilen doğal bir malzemedir

Ahşap; her türlü hava koşuluna dayanabilecek şekilde hazırlanabilir

Ahşap; her türlü inşaat projesinin malzemesidir

Ahşap; her zaman amaçlanan kullanım amacına bağlı olan bir malzemedir

Ahşap; her zaman bizi sıcaklıkla karşılar

Ahşap; her zaman çok çeşitli nesnelere yapmak için kolaylıkla temin edilebilir bir malzemedir

Ahşap; her zaman değerli bir malzeme olarak kabul edilmiştir

Ahşap; her zaman doğal bir malzeme olarak görkemnin zirvesindedir

Ahşap; her zaman dost bir malzemedir

Ahşap; her zaman en büyük gücümüz olan sevgiyi seçmemizi sağlar

Ahşap; her zaman eski lüksü simgeler

Ahşap; her zaman günlük hayatımızın her alanında birçok fayda sağlar

Ahşap; her zaman hayatımızı kolaylaştırır

Ahşap; her zaman tasarımcılar ile mimarlar ve zanaatkarlar tarafından her ölçekte yaratıcı bir şekilde kullanılmıştır

Ahşap; her zaman uygarlığın/medeniyyetin gelişimi için en önemli malzeme olmuştur

Ahşap; herhangi bir geniş yapraklı ağaçtan ve/veya herhangi bir iğne yapraklı ağaçtan elde edilen bir malzemedir

Ahşap; herhangi bir tasarıma güzellik ve zevk katar

Ahşap; herkes için daha mutlu bir toplum inşa etmeye yardımcı olan bir malzeme olarak değerlendirilmelidir

Ahşap; herkese ait evrensel bir malzemedir

Ahşap; hızlı model yapımının önemli olduğu durumlarda modellerin imalatı için kullanılır, çünkü kolayca şekillendirilir

Ahşap; hızlı prototipleme için kullanılabilen doğal bir malzemedir

Ahşap; hiç kuşkusuz evrensel bir malzemedir

Ahşap; hiç şüphesiz evrensel bir varlıktır

Ahşap; higroskopik bir malzemedir

Ahşap; higroskopik yapısı nedeniyle daralır ve genişler

Ahşap; higroskopikliğine bağlı olarak daralma ve genişleme etkisiyle boyutlarında bir takım değişiklikler meydana getirir

Ahşap; higroskopiktir ve nemi kendi çevresi ile dengede olana kadar çekip bırakır

Ahşap; hizmet yerinde ulaşabileceği ortalama nem içeriğine kadar kurutulmalıdır

Ahşap; hizmete sokulmadan önce incelenmelidir

Ahşap; hizmetini etkileyebilecek her duruma karşı kontrol edilmelidir

Ahşap; hizmetteyken öngörülen işlevselliğin yerine getirilmesi bağlamında tasarım ve yapım için uygundur

Ahşap; hoş bir doğal malzemedir

Ahşap; hoş bir malzemedir

Ahşap; hoş bir ortam ve iyi bir oda iklimi yaratır

Ahşap; hoş mekanlar ve tasarımsal kompozisyonlar yaratmak için, altın oran kavramına dayanılarak etkili bir şekilde işlenebilen güzel bir malzemedir

Ahşap; huzur dolu bir hayat yaşamının öznel bir yoludur

Ahşap; huzur hissi veren doğal bir malzemedir

Ahşap; huzur ve mutluluk için samimi bir şekilde bizlere harika fırsatlar sunar

Ahşap; hücrel bir organizasyon yapısına sahip eşsiz bir doğal malzemedir

Ahşap; hücrel, organik ve higroskopik yapısı nedeniyle gerçekten özeldir

I başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; ısıya ve elektriğe karşı bir izolasyon malzemesi olarak kullanılabilir

Ahşap; ıslak olmadığı sürece ısı ve elektrik yalıtımı sağlar

İ başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; iç huzuru bize getiren malzemedir

Ahşap; iç mekan uygulamaları için en uygun malzemelerden biridir

Ahşap; iç tasarımın vazgeçilmez bir parçasıdır

Ahşap; iç ve dış kullanımlarına uygun olarak kabul edilebilir nem içeriğine kadar kurutulmalıdır

Ahşap; iç ve dış mekanlarda kullanılan malzemedir

Ahşap; içerisinde bulunan rutubet miktarı hizmetteyken beklenen düzeyde olmalıdır

Ahşap; ihtiyaçları ve gereksinimleri karşılar

Ahşap; ihtiyaçları karşılamak için yaygın olarak kullanılır

Ahşap; ihtiyaçlarımız doğrultusunda bizim için çok çeşitli avantajlar sunmak için uygun olmalıdır

Ahşap; ihtiyaçlarımız için uygun olmalıdır

Ahşap; ihtiyaçlarımıza sürekli olarak cevap veren doğal bir malzemedir

Ahşap; ihtiyaçlarımızı ve gereksinimlerimizi karşılamaya uygundur

Ahşap; ilerici teknoloji ile insanlığa hizmet etmeye devam etmektedir

Ahşap; ilerici teknoloji ve yaratıcılığın sınırsız ilerlemesi ile insanlığa hizmet etme yoludur

Ahşap; ileriye bakmamızı teşvik eden ve doğayı korumamız için bizi teşvik eden gerçek bir dosttur

Ahşap; iletişimi ve etkileşimi destekler

Ahşap; imalat hazırlığı kadar iyi dizayn edilmelidir

Ahşap; imalat öncesi prototipleme aracıdır

Ahşap; imalattan önce bazen gerekli olan prototipleri yapmak için kullanılır

Ahşap; inanılmaz derecede güzel tasarlanabilir ve gelişmiş işlevsellik özelliği ile kurgulanabilir

Ahşap; inanılmaz özellikleri ve performansı açısından kesinlikle harika bir materyal olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır

Ahşap; inanılmaz yapısal özelliklere sahiptir ve çok çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır

Ahşap; insan hayatını olumlu yönde etkiler

Ahşap; insan sağlığını iyileştirmek ve çevre üzerindeki baskıyı azaltmak için gerekli olan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ideal bir malzemedir

Ahşap; insana güzel duygular kazandırır

Ahşap; insanın hayal gücüyle eşleşen özelliklere sahip çok özel ürünler sunar

Ahşap; insanın hayatı algılayışı üzerindeki etkisiyle en önemli malzemedir

Ahşap; insanın varoluşundan beri dünyada kullanılan en eski yapı malzemesidir

Ahşap; insanlar arasında kültürel etkileşim sağlayan önemli bir araçtır

Ahşap; insanlar tarafından tercih edilen doğal bir malzemedir

Ahşap; insanlar üzerinde olumlu psikolojik etkiler oluşturur

Ahşap; insanlara fizyolojik ve psikolojik yararlar sağlar

Ahşap; insanları hayata bağlayan bir tutkudur

Ahşap; insanların algıları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir

Ahşap; insanların beklentilerini karşılamayı sağlar

Ahşap; insanların daha iyi yaşamak için mevcut şartlarını destekler

Ahşap; insanların farklı kültürlerle etkileşiminde önemli bir rol oynamıştır

Ahşap; insanların farklı kültürlerle etkileşiminde önemli rol oynamaktadır

Ahşap; insanların gündelik hayatında önemli bir yere sahiptir

Ahşap; insanların hayal gücü bağlamında tasarlanabilir

Ahşap; insanların hayatlarını nasıl algıladıklarını etkileyebilecek bir duygu malzemesidir

Ahşap; insanların ihtiyaçlarını karşılamak için evrensel bir malzemedir

Ahşap; insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterlidir

Ahşap; insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir malzemedir

Ahşap; insanların ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini karşılamak için neredeyse en iyi malzemedir

Ahşap; insanların istekleri doğrultusunda tasarlanabilir ve biçimlendirilebilir

Ahşap; insanların istekleri ve ihtiyaçları bağlamında fırsatlar sunabilmek için en uygun malzemedir

Ahşap; insanların isteklerini karşılamak için en uygun malzemedir

Ahşap; insanların kendi yaşam tatmini hakkındaki kişisel algılamalarına olan etkisi ile önemlidir

Ahşap; insanların kendilerini algılamalarına etkisi olan önemli bir malzemedir

Ahşap; insanların refahının bir göstergesidir

Ahşap; insanların refahının temelini oluşturan iyi yaşam koşullarına yardımcı olur

Ahşap; insanların temel duyu algılarını etkileyen doğal malzemedir

Ahşap; insanların yaşam algılamalarını etkileyen önemli malzemedir

Ahşap; insanların yaşam beklentileri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir

Ahşap; insanların yaşamları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir

Ahşap; insanlarla bütünleşir

Ahşap; insanlığa başarıyla hizmet eden mükemmel bir malzemedir

Ahşap; insanlığa büyük fayda sağlar

Ahşap; insanlığa doğanın en büyük armağanlarından biridir

Ahşap; insanlığa hizmet edebilmek ve çevreye yarar sağlamak için faydalıdır

Ahşap; insanlığın başlangıcından beri daima değerli bir malzeme olmuştur

Ahşap; insanlığın başlangıcından beri daima seçkin bir malzeme olmuştur

Ahşap; insanlığın başlangıcından beri yaygın olarak kullanılan bir malzemedir

Ahşap; insanlığın evrensel kardeşliğinin gerçek doğasını anlamamıza yardımcı olur

Ahşap; insanlığın menfaati için doğal bir malzemedir

Ahşap; insanlığın temel ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini mükemmel nitelikleri ve nicelikleri ile karşılar

Ahşap; insanlığın ve medeniyetin gelişimi için büyük önem taşıyan bir malzemedir

Ahşap; insanlığın ve medeniyetin gelişiminde çok aktif bir rol oynamıştır

Ahşap; insanlığın ve medeniyetin gelişimine önemli katkılarda bulunur

Ahşap; insanlığın ve medeniyetin gelişmesinde en büyük rolü oynamıştır

Ahşap; insanlığın ve medeniyetin gelişmesinde oldukça önemli bir malzemedir

Ahşap; insanlığın ve medeniyetin gelişmesinin temel bir parçasıdır

Ahşap; insanlık için bir takım avantajlar sağlama noktasında mükemmel bir malzemedir

Ahşap; insanlık tarihi boyunca doğallığı ve çok yönlülüğü ile dünyadaki en mükemmel malzeme olarak kabul edilir

Ahşap; insanlık tarihi boyunca tüm kültürlerde en muazzam çok yönlü ve en seçkin işlevsel malzeme olarak tanımlanabilir

Ahşap; insanlık tarihinde vazgeçilmez bir tutku ile kullanılır

Ahşap; insanlıktır

Ahşap; insanoğlunun çok faydalı doğal malzemesi olarak kabul edilir

Ahşap; inşaat dünyasında binlerce yıldır bir yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır

Ahşap; inşaat için uygun bir malzemedir

Ahşap; inşaat sektöründe popülerlik konusunda yeni bir canlanma göstermektedir

Ahşap; inşaat sektörünün önemli bir parçası olan yüksek binalar için hassas şekilde kullanılabilir

Ahşap; inşaat ürünlerinin üretiminde tutarlılık sağlamak için özel olarak kontrol edilmelidir

Ahşap; inşaat yapımı için en yapısal malzemedir

Ahşap; inşaat yapımında kullanılan en kullanışlı ve en eski malzemelerden biridir

Ahşap; inşaatlarda ağırlık tasarrufu sağlayan bir yapı malzemesidir

Ahşap; inşaatla çok yaygın olarak kullanılır

Ahşap; işlemlerin iyileştirilmesi ile en seçkin malzeme olarak görülmelidir

Ahşap; işlenerek istenilen şekle getirilebilir

Ahşap; işlenmeden önce çeşitli malzeme uygunsuzluklarından ve doğal kusurlardan uzak olmalıdır

Ahşap; işlevinin en üst düzeye çıkartılması suretiyle hedeflenen amaçla kullanılabilmesi, çeşitli imalat yöntemleri ile uygun şekilde tadil edilebilmektedir

Ahşap; işlevleri dolayısıyla değerlidir

Ahşap; işlevsel nesnelere ve yapı inşaatlarının üretiminde yaygın olarak kullanılır

Ahşap; işlevseldir

Ahşap; işlevselliği ile birlikte maksimum kullanışlılığıyla, günlük hayatımızda en yaygın uygulamalar için çok uygundur

Ahşap; iyi bir malzeme olduğu için pratikte ilk onu düşünürüz

Ahşap; iyi bir malzemedir

Ahşap; iyi kurduğunda mümkün olduğunca uzun süre insanlığa hizmet eder

Ahşap; iyi malzeme üretimini sağlamak için yüksek verimliliğe sahip kaliteli ağaçlardan seçilmelidir

Ahşap; iyi şanslar öngörüsüyle elimizle üç kez üzerine vurmak suretiyle bizi rahat hissettirir

Ahşap; iyi tanınmalıdır

Ahşap; iyi ve çok değerlidir, çünkü bize faydalıdır

Ahşap; iyi yaşam koşullarını destekler

Ahşap; iyidir

K başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; kabul edilebilir nem içeriğine kadar düzgün şekilde kurutulmalıdır

Ahşap; kapasitesinin zirvesinde kullanılmaya eğilimli bir malzemedir

Ahşap; kapsamlı bir ürün yelpazesi seçenekleri sunar

Ahşap; karakteristik bir renk ve doku ile istisnai bir doğaya sahiptir fakat öznel rengi isteğe göre düzenlenip değiştirilebilir

Ahşap; karbon ayak izi çok düşük olan bir malzemedir

Ahşap; karbon depolamak için benzersiz bir kabiliyete sahiptir

Ahşap; karbon izi çok düşük doğal bir malzemedir

Ahşap; karşılaştırılabilir özelliklere sahip güzel bir üründür

Ahşap; katı atıkların küçük parçacıklarının hava kalitesine etkisini en aza indirmenin bir yoludur

Ahşap; kaynak verimliliğinde fayda sağlayan bir yapı malzemesidir

Ahşap; kendi eşsiz ve doğal özellikleri nedeniyle çok özel bir malzeme olarak görülmelidir

Ahşap; kendi eşsiz yapısı ile estetik bir kompozisyona sahiptir

Ahşap; kendi içinde çok güzeldir

Ahşap; kendi karakterine uygun olarak hazırlanmalıdır

Ahşap; kendi karakteristik yapısına sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; kendi karakteristikleri ve benzersiz özellikleri ile çok farklı bir malzemedir

Ahşap; kendi kültürümüzden farklı kültürlere sahip olan diğer insanları anlamamıza yardımcı olur

Ahşap; kendi özel davranışlarına sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; kendi özelliklerine ve güzelliğine sahip olan dikkate değer bir malzemedir

Ahşap; kendimiz için harika bir hayat kurmamıza olanak tanıyan parlak özellikler yelpazesine sahiptir

Ahşap; kendimiz için olduğu gibi, ailemiz ve çocuklarımız için de doğal bir malzemedir

Ahşap; kendimiz ve diğer insanlar için daha güvenli seçenekler üretmemize yardımcı olur

Ahşap; kendimize olan saygıyı geliştirmemize yardımcı olan gerçek bir dostumuzdur

Ahşap; kendimizi daha iyi anlamamızı sağlar

Ahşap; kendimizi güvende hissettirir

Ahşap; kendimizi iyi hissettiren huzur verici bir malzemedir

Ahşap; kendimizi ve başkalarını anlamamıza yardımcı olur

Ahşap; kendine has öznel bir çekiciliğe sahiptir

Ahşap; kendine özgü bir güzelliğe sahiptir

Ahşap; kendine özgü malzeme davranışlarına sahiptir

Ahşap; kendine özgü pek çok benzersiz özelliklere sahiptir

Ahşap; kesinlikle yeryüzündeki en düşük seviyedeki yenilenebilir kaynak değildir ve hatta kesinlikle de mevcudiyeti en az olan malzeme değildir

Ahşap; kısmen doğal malzeme ile kurgulanan tüm binalarda öne çıkmaktadır

Ahşap; kıymetli bir malzemedir

Ahşap; kimyasal bir prosesle salınan kimyasal enerjiye sahiptir

Ahşap; kimyasal enerji adı verilen enerjiye sahiptir

Ahşap; kolay bulunabilirliği ve kolay şekillendirilebilen doğası nedeniyle yaygın olarak kullanılmaktadır

Ahşap; kolay işlenebilirliğe ve mükemmel şekillendirilebilirliğe sahip çok kullanışlı bir malzemedir

Ahşap; kolay işlenebilirliği nedeniyle en çok tercih edilen malzemedir

Ahşap; kolay işlenebilirliği nedeniyle uygun maliyetli bir prototipleme yapmaya izin veren, örnek bir deneme uygulaması yapmak için çok uygun bir malzemedir

Ahşap; kolay işlenebilirliği olan çok amaçlı bir malzemedir

Ahşap; kolay işlenebilirliği ve kullanılabilirliği ile dünyanın en önemli malzemelerinden biri olarak kabul edilmektedir

Ahşap; kolay şekillendirilebilen bir malzemedir

Ahşap; kolay şekillendirilebilir bir yapıda olması ile tasarım sürecinde bir dizi model oluşturmak için ideal bir malzemedir

Ahşap; kolayca farklı bir forma veya istenilen şekle dönüştürülebilir

Ahşap; kolayca işlenebilen bir doğal malzemedir

Ahşap; kolayca şekillendirilebilen doğal yapısıyla, muhtelif amaçlarla çeşitli biçimlerde kurgulanabilen ve böylece farklı tasarım desenlerine kolayca adapte edilebilen bir malzemedir

Ahşap; kolaylıkla şekil verilebilir niteliktedir ve dolayısıyla elle kolayca işlenebilir

Ahşap; kolaylıkla şekillendirilebilir

Ahşap; kolaylıkla temin edilebilen bir malzemedir

Ahşap; kolaylıkla uyarlanabilir bir malzemedir

Ahşap; konstrüksiyonların değişik yerlerinde kullanılır

Ahşap; konut iç mekanlarında kullanılır

Ahşap; koruma işlemi ile bozulmaya ve bozunmaya karşı daha kararlı hale getirilebilir

Ahşap; koruma işlemi ile yüksek oranda yangın direncine sahip olabilen bir malzemedir

Ahşap; korunmak mecburiyetindedir

Ahşap; korunmalıdır

Ahşap; koruyucu işlemten dolayı bazı olası durumlarda nemlenmeyi püskürtebilir

Ahşap; koruyucu işlemten sonra mantar ve böceklerin saldırısına karşı dayanıklıdır

Ahşap; koruyucu işleme tabi tutulduğunda yangına karşı dayanıklılık gösterebilir

Ahşap; koruyucu işlemler sayesinde çürümeye karşı dayanıklı hale getirilebilir

Ahşap; koruyucularla işlendiği takdirde böceklerle, küf ve çürümeye karşı koyabilir

Ahşap; koşulsuz mutluluk yoludur

Ahşap; kullanılabilir diğer ürünlere dönüştürülebilir

Ahşap; kullanılabilirliğine bağlı olarak neredeyse her yerde ve her amaç için kullanılabilir

Ahşap; kullanılabilirliğiyle çok değerli bir malzemedir

Ahşap; kullanılabilirlik seviyesi bakımından önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; kullanılma amacına uygun olmalıdır

Ahşap; kullanılmadan önce düzgün bir şekilde hazırlandığında oldukça tutarlı bir malzemedir

Ahşap; kullanım öncesinde içerdiği rutubet miktarının emniyetli bir düzeye indirilmesi için iyi bir şekilde kurutulmalıdır

Ahşap; kullanım amacına uygun olarak hazırlanmalıdır

Ahşap; kullanım için yeterince doğru ve güvenilir olarak hazırlanmış olmalıdır

Ahşap; kullanımdan önce beklenen rutubet miktarı seviyesine göre ayarlanmalıdır

Ahşap; kullanımdan önce böceklerle ve çürümelere karşı korunmalıdır

Ahşap; kullanımdan önce canlı ve cansız zararlılara karşı dikkatle korunmalıdır

Ahşap; kullanımdan önce özenli bir şekilde hazırlanmasını gerektirir

Ahşap; kullanımdan önce uygun şekilde hazırlanmadıkça yararlılığını kaybedebilir

Ahşap; kullanımdan önce uzun vadede uygulanabilirliğini tehdit eden doğal ajanlar sıklığına ve yoğunluğuna göre işlemten geçirilmelidir

Ahşap; kullanımdan önce zararlı etkilere karşı yeterince korunmalıdır

Ahşap; kullanışlı bir malzemedir

Ahşap; kuru ise etkin bir elektrik izolatörüdür

Ahşap; kurutulmalıdır

Ahşap; kurutulursa mümkün olduğunca uzun bir süre kullanılır

Ahşap; kuşkusuz evrensel bir nesnedir

Ahşap; kuşkusuz her toplumda seçkin bir malzemedir

Ahşap; kültür etkileşiminde önemli bir malzemedir

Ahşap; költürdür

Ahşap; költürel çeşitlilikten etkilenir

Ahşap; költürel etkileşim çerçevesinde merkezi konumda bulunan doğal bir malzemedir

Ahşap; költürel etkileşimin merkezi unsurudur

Ahşap; költürel farklılıkları anlamının ve takdir etmenin bir yoludur

Ahşap; költürel farklılıkların kabulünü gösterir

Ahşap; költürler hakkında bilgi edinmenin yanı sıra yeni fikirler keşfetmenin bir yoludur

Ahşap; költürlerarası etkileşim aracıdır

Ahşap; költürlerarası etkileşimde bir araç olarak inanılmaz derecede değerli bir malzemedir

Ahşap; költürlerarası etkileşimde büyük bir role sahiptir

Ahşap; költürlerarası etkileşimde etkin bir araçtır

Ahşap; költürlerarası etkileşimde önemli bir malzemedir

Ahşap; költürlerarası etkileşimde önemli bir role sahiptir

Ahşap; kültürlerarası etkileşimde ve medeniyetin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır

Ahşap; kültürlerarası etkileşimi destekler

Ahşap; kültürlerarası etkileşimin önemli araçlarından biridir

Ahşap; kültürlerarası iletişim ve etkileşim için bir araçtır

Ahşap; kültürlerarası iletişim ve etkileşimde önemli bir malzemedir

Ahşap; kültürlerarası iletişim ve etkileşimi geliştirmek için yapıcı bir araçtır

Ahşap; kültürlerarası iletişimi ve etkileşimi sağlamada önemli bir rol oynamaktadır

Ahşap; kültürümüzün hayati bir parçasıdır

L başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; laminasyon işlemi ile daha güçlü ve daha dayanıklı bir malzeme olabilir

Ahşap; lif doygunluğunun altında bir nem içeriğine kadar kurutulmalıdır

Ahşap; lif doygunluğunun altında rutubete sahip olduğunda en uygun yalıtım malzemesidir

Ahşap; lifli gözenekli yapısı sayesinde doğal ve organik bir malzemedir

Ahşap; lifli ve gözenekli bir yapıdadır

Ahşap; lifli ve gözenekli olağanüstü bir yapıya sahiptir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısı ile çok değerli bir malzemedir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısı ile doğal ve organik bir malzemedir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısı ile mükemmeldir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısı ile nefes alabilen doğal bir malzemedir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısı ile organik ve doğal bir malzemedir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısı sayesinde çevre dostu ve sıcak bir malzemedir

Ahşap; lifli ve gözenekli yapısıyla yapılandırılabilir ve laminasyon işleminde etkin bir şekilde kullanılabilir

Ahşap; lignoselülozik doğal bir malzemedir

M başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; makinelerin yanı sıra el aletleriyle de işlenebilir

Ahşap; maksimum etkinlik elde etmek için dikkatlice seçilmelidir

Ahşap; mal üretmek veya bir hizmet sunmak için kullanılan kayda değer bir malzemedir

Ahşap; mal ve hizmet üretmek için kullanılan uygun ve yeterli bir malzemedir

Ahşap; maruz kaldığı rutubete dayanarak genişleyen ve daralan bir malzemedir

Ahşap; medeniyetin başlangıcından beri birçok amaç için ideal bir malzemedir

Ahşap; medeniyetin başlangıcından beri yapısal bir malzeme olarak kullanılmıştır

Ahşap; medeniyetin ilerlemesinde önemli rol oynamaktadır

Ahşap; mekanlara hayat veren güzel bir doğal malzemedir

Ahşap; memnuniyeti maksimize edecek şekilde tasarlanmalıdır

Ahşap; merkezi olarak kültürel etkileşim perspektifinde bulunan bir malzemedir

Ahşap; mevcudiyeti nedeniyle ana inşaat malzemelerinden biridir

Ahşap; mevcut rutubet miktarı lif doygunluğunun altında olduğunda daha güvenilirdir

Ahşap; modası hiç geçmeyen ve hep seçilen bir doğal malzemedir

Ahşap; modernliktir

Ahşap; muazzam bir malzemedir

Ahşap; muhafazakar bir yaklaşım içeren özenli bir tasarım ve işlemler gerektirir, çünkü birçok açıdan özel durumu vardır

Ahşap; muhteşem bir malzemedir

Ahşap; muhteşem doğası gereği dikkat çekicidir

Ahşap; muhteşem özelliklerinden dolayı beklentilerimizi karşılar

Ahşap; muhteşem özellikleriyle şaşırtıcı faydalar sağlar

Ahşap; muhteşem ve eşsiz bir sanat eseri yapmak için kullanılabilir

Ahşap; mukavemet ve esneklik kombinasyonuna sahip en iyi malzemedir

Ahşap; mutluluk kaynağıdır

Ahşap; mühendislik toleransı dahilindeki ileri üretim süreçlerinin ötesinde, işleme yeteneği açısından dikkate alınmalıdır

Ahşap; mükemmel bir doğal malzeme olarak yeni kuşağımıza tanıtılmalıdır

Ahşap; mükemmel bir malzemedir

Ahşap; mükemmel dayanıklılığı ile kararlılığı ve çok yönlülüğü nedeniyle en çok tercih edilen yapı malzemesidir

Ahşap; mükemmel özelliklere sahip doğal bir hücre malzemedir

Ahşap; mükemmel özelliklere sahip kullanıcı dostu bir malzemedir

Ahşap; mükemmel özellikleri ile hem mühendislik hem de imalat teknolojisi alanında uygulanabilir bir malzemedir

Ahşap; mükemmel stabilitesi, dayanıklılığı ve uyarlanabilirliği nedeniyle bazı uygulamalarda belirli avantajlara sahiptir

Ahşap; mükemmel uygulama performansını çevreci avantajlarıyla birleştirir

Ahşap; mümkün olan en iyi verimlilikle bize hizmet eder

Ahşap; mümkün olduğunca her yerde kullanılmalıdır, çünkü hayatımızda sürekliliği ve öngörülebilirliği sağlar

Ahşap; mümkün olduğunca insanların istekleri doğrultusunda şekillendirilebilir

Ahşap; mümkün olduğunca kullanılmalıdır, çünkü bizim için daha yararlıdır

Ahşap; mümkün olduğunca kullanılmalıdır, çünkü insanlara pozitif duygular hissettirir

Ahşap; müşteri memnuniyetini artırma potansiyeline sahip muhteşem bir malzeme olarak değerlendirilmelidir

Ahşap; müşteri memnuniyetini sağlamak ve sorunları tatminkar bir şekilde çözmek için, çok iyi bir şekilde tasarlanmalıdır

Ahşap; müşteriler için doğru bir şekilde hazırlanmalıdır

Ahşap; müşteriler için uygun olmalıdır

Ahşap; müthiş ve şık bir doğaya sahip olduğu için muhteşem bir malzemedir

N başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; nakliye edilecek malların paketlenmesi için kullanılır

Ahşap; narindir

Ahşap; nasıl kullanılacağına göre kurgulanabilir

Ahşap; nefes alan malzemedir

Ahşap; nemden etkilenir

Ahşap; neme duyarlı bir malzemedir

Ahşap; nerede kullanılacağına göre mükemmel biçimde modellenebilir

Ahşap; neredeyse bütün özel amaçlar için kullanılabilir

Ahşap; neredeyse dünyadaki tek yenilenebilir doğal malzemedir

Ahşap; neredeyse dünyanın her yerindeki tüm insanlar nezdinde en sevilen malzemedir

Ahşap; neredeyse her şey için kullanılır

Ahşap; neredeyse her zaman bize hizmet etmek için kullanılabilir

Ahşap; neredeyse her zaman en iyi şekilde kullanılır

Ahşap; neredeyse her zaman farklı amaçlar için uygundur

Ahşap; neredeyse koşulsuzca kabul edilen evrenselliğiyle insanların ihtiyaçlarını karşılayan en iyi malzemedir

Ahşap; neredeyse tüm amaçlar için kullanılabilir

Ahşap; neredeyse tüm hayatı kolaylaştırıcı ürünlerin üretimi için kullanılır

Ahşap; nihai bir ürüne karar verilmeden önce, bir takım prototipler yapmaya yardım eder

Ahşap; nihai durumu hazırlanırken yapılan düzenlemelerle kullanılmalıdır

Ahşap; nihai kullanım için, uygun nem içeriğine sahip olmalıdır

Ahşap; nispeten kolay işlenebilirlik ve istenilen şekle dönüştürülebilirlik özelliklerine sahiptir

O başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; o kadar çok şey tasarlayıp üretebilmemize imkan tanıyan ilginç bir malzemedir

Ahşap; o kadar olağanüstü ve muhteşem bir malzemedir ki tek seferde tam olarak açıklamak imkansızdır

Ahşap; o kadar sonsuz büyüleyici bir malzemedir ki sayısız ürüne dönüştürülebilir

Ahşap; okul öncesi çocukların oyuncaklarla öğrenmenin tadını çıkarmalarına yardımcı olur

Ahşap; olabildiğince çok çeşitli çok yönlü ürünler üretebilen harika bir malzemedir

Ahşap; olağandışı şekillerde kullanılabilen bir malzemedir

Ahşap; olağanüstü belirgin özelliklere sahiptir

Ahşap; olağanüstü bir doğal malzeme olarak kabul edilebilir

Ahşap; olağanüstü bir doğal malzemedir

Ahşap; olağanüstü bir malzemedir

Ahşap; olağanüstü harika bir performansına sahiptir

Ahşap; olağanüstü özelliklere sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; olağanüstü özellikleri sayesinde önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; olası kullanım alanlarını tanımlamak için özellikle sistematik olarak incelenmelidir

Ahşap; olası muhtemel deformasyonları önlemek için kontrol edilmelidir

Ahşap; olası zararlılara karşı korunabilir

Ahşap; oldukça çok yönlü bir malzemedir

Ahşap; oldukça değerli bir malzemedir

Ahşap; oldukça dikkat çekici bir malzemedir

Ahşap; oldukça geniş bir müşteri tabanının lehine modifiye edilmek ve uzun vadeli faydalar sağlamak için çok uygundur

Ahşap; oldukça işlevseldir

Ahşap; oldukça iyi bir yapı malzemesidir

Ahşap; oldukça zarif ve çok hoş yapılabilir

Ahşap; organik bir malzemedir

Ahşap; organik yapısı, sıcaklığı, doğal yumuşaklık hissi ve çevre dostu özellikleri ile ideal bir inşaat malzemesidir

Ahşap; organiktir

Ahşap; ormanların sürdürülebilirliği nedeniyle yenilenebilir doğal bir malzemedir

Ahşap; ortotropik davranışına bağlı olarak, (boyuna, radyal ve teğetsel yönleri nezdinde) birbirine dik üç ekseninde farklı özelliklere sahiptir

Ahşap; otantik olarak kabul edilebilir, çünkü doğayla olan bağlantısı ve temel işlevselliği bakımından eşsizdir

Ahşap; otantiktir

Ahşap; oyuncaklar tarafından okul öncesi çocuklara önemli yararlar sağlamak için kullanılan bir malzemedir

Ahşap; oyuncaklarla çocukların psikolojik ve fizyolojik rahatlamalarını teşvik eder

Ö başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; öğrenilmelidir

Ahşap; öğretilmelidir

Ahşap; önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; önemli bir iletişim ve etkileşim aracıdır

Ahşap; önemli bir kültürel bileşendir

Ahşap; önemli bir kültürlerarası etkileşim aracıdır

Ahşap; önemli bir malzemedir

Ahşap; önemli bir yapı malzemesi olarak kullanılmıştır

Ahşap; önemli bir yenilenebilir kaynaktır

Ahşap; önemli mahiyette ekonomik ve sosyal faydalar sağlayan sürdürülebilir doğal bir malzemedir

Ahşap; önemlidir

Ahşap; önerilen kullanımlar için yaygın olarak kullanılabilir

Ahşap; öngörülen amaçları gerçekleştirmek için oldukça yeterlidir

Ahşap; öngörülen bir yapının parçaları olarak kullanılır

Ahşap; önleyici tedbirlerle hem mantarlar hem de böcekler tarafından saldırıya karşı dirençli yapılabilir

Ahşap; özde dosttur

Ahşap; özel ilgi ve bakım gerektirir

Ahşap; özel kullanımlar için koruyucularla yüksek performanslı bir malzeme haline gelebilir

Ahşap; özel şartlar için özel desenlerle ve yapısal modellerle üretilebilir

Ahşap; özellikle çok çeşitli kültürler üzerindeki etkileri bağlamında dikkate alınmalıdır

Ahşap; özellikle doğanın değerine bakmamızı teşvik eden gerçek bir dosttur

Ahşap; özellikle günümüzün organik yaşam tarzı felsefesi bağlamında ön plana çıkan önemli bir doğal malzemedir

Ahşap; özellikle uygun koşullarda kullanılmalıdır

Ahşap; özellikleri ile insanlar için oldukça faydalıdır

Ahşap; özellikleri sayesinde bizim için çok büyük yararlar sağlar

Ahşap; özellikleri ve işlevleri ile en çok tercih edilen malzemedir

Ahşap; özellikleri, işlevi ve potansiyel uygulamaları nedeniyle değerli bir malzemedir

Ahşap; özelliklerinden dolayı dünyanın başlangıcından beri tüm insanlığa hizmet etmiştir

Ahşap; özelliklerinden dolayı model yapımı için yararlı bir araçtır

Ahşap; özenle tasarlanmalı ve işlenmelidir

Ahşap; özgüllüğü nedeniyle hayatımızda karşılaşılabileceğimiz zorlu durum ve evrelerle başa çıkmanın bir yoludur

Ahşap; öznel özellikleri sayesinde bize büyük fayda sağlar

Ahşap; öznel özellikleri sayesinde bize güven verir

Ahşap; öznel özelliklerinden ötürü değerli bir varlıktır

Ahşap; öznel tasarımlarla büyüleyici bir güzelliğe dönüştürülebilir ve mükemmel bir sanat eseri haline getirilebilir

Ahşap; özyinelemeli fonksiyonlarıyla yinelemeli olarak değerlendirilebilir

P başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; paha biçilemez bir malzemedir

Ahşap; pazarlama yoluyla kendisiyle ilgili pazarın gelişimini teşvik eder

Ahşap; pek çok açıdan tereddütsüz kullanılabilir

Ahşap; pek çok farklı ürün yapmak için kullanılır

Ahşap; pek çok fayda sağlayan bir malzemedir

Ahşap; performans açısından göze çarpan üstünlüğü ve kalitesiyle dikkat çekicidir

Ahşap; popüler bir inşaat malzemesidir

Ahşap; popüler bir zanaat malzemesidir

Ahşap; potansiyel hasarlara karşı korunaklı olması için, kapsamlı bir şekilde tasarlanmalıdır

Ahşap; potansiyeli ve gerçekliği bakımından elit bir malzemedir

R başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; rahatlatıcı, huzurlu ve dostça doğası ile harika bir malzemedir

Ahşap; refahın ve toplumsal kalkınmanın en önemli unsurlarından biridir

S başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; sadece bir ürün üretmenin ötesinde müthiş sanat eserlerine dönüştürülebilen uyumlu bir karaktere sahiptir

Ahşap; sadece biyolojik olarak parçalanabilir değildir, aynı zamanda nem karşısında da bozulabilir

Ahşap; sadece güzel görüldüğü için değil, tüm her şeyi ile çok değerlidir

Ahşap; sadeliği ve kapsamlılığı açısından muhteşemdir

Ahşap; saf mutluluğun oluşmasını ateşleyen yaşam ruhudur

Ahşap; sağlam malzemedir

Ahşap; sağlık ve refah için iyidir

Ahşap; sağlıklıdır

Ahşap; sahip olduğu özellikleri ile geçmişten günümüze yaygın olarak kullanılan bir malzemedir

Ahşap; sahip olduğu özelliklerine ve doğasında bulunan potansiyele göre şeklinde veya işlevinde değişiklikler yapmaya uygun bir malzemedir

Ahşap; samimi ve duyarlı malzemedir

Ahşap; sayısız amaçla kullanılacak mükemmel bir malzemedir

Ahşap; sayısız amaçla kullanılan mükemmel bir malzemedir

Ahşap; sayısız amaçlar için en önemli yararlanılabilir malzemedir

Ahşap; sayısız çeşitlilikte proseslerin ve uygulamaların gerçekleştirilmesinin bir yoludur

Ahşap; sayısız faydalar ortaya koyar

Ahşap; sayısız ürün imal etmek için kullanılmıştır

Ahşap; sayısız ürün üretmek için kullanılır

Ahşap; sayısız ürün yapma kabiliyeti nedeniyle muazzam bir ekonomik potansiyele sahiptir

Ahşap; sayısız ürün yapmak için kullanılır

Ahşap; sayısız ürün yapmak için kullanılmıştır

Ahşap; sayısız ürünü üretmek için evrensel olarak tercih edilen malzemelerden biridir

Ahşap; sayısız ürünün imalatında kullanılan en önemli ham maddedir

Ahşap; seçkin bir doğal malzemedir

Ahşap; seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracıdır

Ahşap; seçkin özellikleriyle çok farklı özelliklere sahiptir

Ahşap; servis edilebilirliğini tehdit eden çok çeşitli biyotik ve abiyotik faktörlere karşı savunmasızlığından dolayı uygun bir şekilde hazırlanmalıdır

Ahşap; servis öncesinde ve sırasında kullanılabilir olmalıdır

Ahşap; servis sırasında beklenen nem içeriğinden biraz daha düşük nem içeriğine kadar kurutulmalıdır

Ahşap; servis sırasında karşılaşılabileceği ortalama rutubet miktarına kadar kurutulmalıdır

Ahşap; servis yerine göre istenilen rutubet seviyesine ayarlanmalıdır

Ahşap; servisteki olağanüstü başarı ile en iyi hizmeti verir

Ahşap; sevgi demektir

Ahşap; sevgiyle, barış ve mutlulukla doludur

Ahşap; sevimli bir malzemedir

Ahşap; sevimlidir

Ahşap; sevimlidir, çünkü yarananın ellerinden çıkıp gelmiştir

Ahşap; sevimlidir, çünkü yarananın lütfu ile doludur

Ahşap; sevinç ve mutluluk yoludur

Ahşap; sevmek için bize basit zevkler sunarken güzel ve büyüleyici doğayı ifade eder

Ahşap; sıcak bir malzemedir

Ahşap; sıcaktır

Ahşap; sıra dışı nitelikleri ile çeşitli amaçlar için kullanılabilirliği hakkında düşünmemizi sağlar

Ahşap; son ayarlamaların yapılmasından sonra kullanılmalıdır

Ahşap; son zamanlarda daha çok amaçlı olarak kullanılacak bir hale geldi

Ahşap; sonsuz faydası sayesinde bizim için çok önemlidir

Ahşap; sonsuz popülaritesi olan doğal bir malzemedir

Ahşap; sonsuza dek hayatımızın bir parçası olmalıdır

Ahşap; sosyal refahın bir göstergesidir

Ahşap; su geçirmez kimyasallar ile kaplanarak su geçirmez bir malzeme yapılabilir

Ahşap; suya dayanıklı bir malzeme ile kaplanarak su geçirmez hale getirilebilir

Ahşap; sürdürülebilir bina inşaatında kullanılır

Ahşap; sürdürülebilir bir inşaat malzemesidir

Ahşap; sürdürülebilir bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir bir yapı malzemesidir

Ahşap; sürdürülebilir güzel bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir mimari için yeşil bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir orman ağaçları sayesinde bitmez tükenmez bir kaynaktır

Ahşap; sürdürülebilir orman ağaçları vasıtasıyla yenilenebilir bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir orman ağaçları vasıtasıyla yenilenebilir kaynağa sahip ham maddedir

Ahşap; sürdürülebilir orman ağaçlarından kolayca temin edilebilen doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormancılık süreci ile zamanla yenilenebilen bir kaynaktır

Ahşap; sürdürülebilir ormancılık yaklaşımıyla sağlanan tükenmez bir kaynaktır

Ahşap; sürdürülebilir ormancılık uygulamaları olmazsa dünyada en alt düzeyde olabilecek doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormanlar tarafından sağlanan doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormanlar tarafından sağlanan yenilenebilir doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormanlar yordamıyla bize ulaşır

Ahşap; sürdürülebilir ormanlardaki ağaçlardan sağlanan doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormanlardaki ağaçlardan temin edilen yenilenebilir bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormanlardaki ağaçlardan üretilen organik bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilir ormanlardan elde edilen çevre dostu bir ham maddedir

Ahşap; sürdürülebilir ve uygun maliyetli bir yapı malzemesidir

Ahşap; sürdürülebilirlik faaliyetlerinin bir parçası olarak ağaçlardan dikkatlice üretilmektedir

Ahşap; sürdürülebilirlik ile tamamen yenilenebilir olarak düşünülen doğal bir malzemedir ve yeniden kullanılabilirliğe dayanılarak geri dönüştürülebilir

Ahşap; sürdürülebilirlik kapsamında ormanların ağaçlandırmalarla yenilenmesi ile yenilenebilen doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilirlik nedeniyle hiçbir zaman en alt seviyede olmayan sürekli bir kaynaktır

Ahşap; sürdürülebilirlik nedeniyle sera gazı üretimini azaltmanın bir yoludur

Ahşap; sürdürülebilirlik sayesinde yenilenebilir ve tükenmez bir kaynaktır

Ahşap; sürdürülebilirlik sayesinde yeryüzünde bulunan tek yenilenebilir doğal malzemedir

Ahşap; sürdürülebilirlik yoluyla yenilenebilir orman ağaçlarından elde edilmiştir

Ahşap; sürdürülebilirlikle ilgili eylemlerden dolayı dünyada bol miktarda bulunan doğal bir malzemedir

Ahşap; sürdürülebilirlikle ilgili faaliyetler sayesinde gezegenimizdeki en bol malzemedir

Ahşap; süreklilik arzeden doğal güzellik kuşamından dolayı insan ruhunun en güzel ve en güçlü yaratımıdır

Ş başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; şahane bir doğal malzemedir, çünkü yenilenebilirdir

Ahşap; şaşırtıcı avantajlarıyla birçok uygulama için kişisel tercih meselesidir

Ahşap; şimdiye dek sayısız uygulamada kullanılmıştır

Ahşap; şüphesiz herkesin ruh sağlığını olumlu yönde etkiler

Ahşap; şüphesiz yüksek binalarda inşaatın önemli bir parçası olarak kullanılabilir

T başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; tabii ki hepimiz için önemlidir

Ahşap; tam anlamıyla her zaman kullanılabilir olmalıdır

Ahşap; tam faktörlü tasarımlar için uygundur

Ahşap; tamamen doğaldır

Ahşap; tamamen özelleştirilebilir tasarımıyla sonsuz ürün seçenekleri sunar

Ahşap; tamamen veya kısmen yapılarda göze çarpmaktadır

Ahşap; tarih boyunca çok önemli bir kültürlerarası etkileşim aracıdır

Ahşap; tarih öncesi çağlardan beri en yararlı doğal malzemelerden biridir

Ahşap; tarih öncesi çağlardan beri tüm toplumlarda özdeş veya benzer nitelikte kullanılmaktadır

Ahşap; tasarım ile çok iyi bir preoperatif hazırlık yaparken gerekli olan bir prototip imalinde modelleme için kullanılabilir

Ahşap; tasarım ve imalatın en alt seviyesine bakmamızı sağlar

Ahşap; tasarım ve mimaride güzelliğe ve sanata odaklanmamızı sağlıyor

Ahşap; tasarım ve üretim durumunda en küçük detayı düşünmemizi sağlar

Ahşap; tasarım ve üretim söz konusu olduğunda en sıra dışı detaylara dikkat etmemizi sağlar

Ahşap; tasarımın farklı yönleriyle etkileyici sürekli yeniliği sürdürme kapasitesine sahip ideal bir malzemedir

Ahşap; tasarımın kullanımına hizmet edebilecek bir malzemedir

Ahşap; tasarımın yanı sıra bilim ve teknoloji kullanımına hizmet edebilecek bir malzemedir

Ahşap; tasarımın yanı sıra mühendislik yaklaşımlarını değiştirebilecek öncü bir malzemedir

Ahşap; tek başına veya başkalarıyla birlikte kullanılan oldukça kullanışlı bir malzemedir

Ahşap; tek başına veya diğer malzemelerle kombine edilebilir

Ahşap; tek bir dünya kültürüdür, çünkü kültürü herkesle buluşturmanın harika bir yoludur

Ahşap; tek seferde tanıtılabilecek kadar basit bir malzeme değildir

Ahşap; teknolojideki gelişmeler sayesinde mimaride yeni fırsatlar yaratmaktadır

Ahşap; teknolojinin yükselişi ve yaratıcılığın sınırsız ilerlemesi ile insanlığa hizmet etmeye devam etmektedir

Ahşap; tekrar kullanılabilirliği ile geri dönüşümlü olup memnuniyetle kullanılacak belirli öğelere dönüştürülebilir

Ahşap; temel bir ham maddedir

Ahşap; temel malzemedir

Ahşap; temel malzemelerden biridir

Ahşap; tercihen gündelik hayatın farklı alanlarında kullanılır

Ahşap; tercihen günlük hayatımızda birçok yerde kullanılır

Ahşap; termal olarak iletken değildir

Ahşap; tutkudur

Ahşap; tutkuyla ilgili önemli bir konudur

Ahşap; tutuşabilirlik ve yanıcılık özelliklerine sahip doğal bir malzemedir

Ahşap; tükenmez olma özelliğini ortaya koyma kabiliyeti nedeniyle, kalıcı olarak hazırlanabilen doğal malzemedir

Ahşap; tüketicilerin algıları ve tercihleri üzerinde önemli etkiye sahiptir

Ahşap; tüm dünyadaki anlayışımızı derinden değiştirir

Ahşap; tüm dünyadaki insanlara önemli faydalar sağlar

Ahşap; tüm her şeyiyle dünyayı bize getirmenin heyecan verici bir yoludur

Ahşap; tüm insanlar için çok faydalı bir malzemedir

Ahşap; tüm insanların evrensel kardeşliğinin net bir anlamda öznel bir malzemesidir

Ahşap; tüm insanların hayatını kolaylaştıracak malzemelerden biridir

Ahşap; tüm insanlığın kardeşliğini anlamamıza yardımcı olan önemli bir malzemedir

Ahşap; tüm insanlık için yaradanın zarafetidir

Ahşap; tüm kültürler tarafından tam olarak aynı veya çok benzer şekilde değerlendirilen ideal bir malzemedir

Ahşap; tüm özellikleriyle en evrensel malzemedir

Ahşap; tüm teknik özellikleriyle harikadır ve kullanışlıdır

Ahşap; tüm zamanların en çekici ve etkili malzemesi olarak, en yenilikçi tasarımlarla çok sayıda amaçla kullanılmaktadır

Ahşap; tüm zamanların en sevilen malzemelerinden biridir

Ahşap; tümü asgariye indirilebilen veya tamamen önlenebilir bazı istenmeyen özelliklere sahiptir

U başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; uyarlanabilir çok yönlü bir malzemedir

Ahşap; uygarlığın en önemli sembolüdür

Ahşap; uygarlığın gelişiminde büyük bir role sahiptir

Ahşap; uygarlığın gelişiminde çok büyük bir rol oynamıştır

Ahşap; uygarlığın gelişiminde hakikaten büyük bir rol oynamıştır

Ahşap; uygarlığın gelişiminde gerçek bir zeka başarısıdır

Ahşap; uygarlığın gelişiminde inanılmaz bir rol oynamaktadır

Ahşap; uygarlığın gelişimine ve genişlemesine katkısı ile değerlidir

Ahşap; uygarlığın simgesidir

Ahşap; uygarlığın ve insanlığın gelişimi için çok yararlı ve etkili bir göstergedir

Ahşap; uygarlık gelişimindeki etkisi sayesinde kültürler arasında bir sevgi yoludur

Ahşap; uygarlık tarihinde önemli bir rol oynamıştır

Ahşap; uygarlıktır

Ahşap; uygun bir hazırlama ile uzun süre ayakta kalabilen dayanıklı bir malzemedir

Ahşap; uygun bir maliyet-kullanım-oranı ve maliyet-fayda-oranı ile maliyet-etkinliği-oranına ulaşmada mükemmel bir doğal malzemedir

Ahşap; uygun şekilde doğru ve güvenilir yollarla korunmalıdır

Ahşap; uygun şekilde hazırlanmalıdır

Ahşap; uygun şekilde kullanıldığında uzun ömürlüdür

Ahşap; uygun ve kullanışlı olmalıdır

Ahşap; uzun vadede yenilenebilir ve sürdürülebilir tek yapı malzemesidir

Ahşap; uzun zamandan beri günlük hayatta birçok alanda kullanılmaktadır

Ahşap; uzun zamandan beri prototip modelleri yapmak için kullanılan bir malzemedir

Ahşap; uzun zamandır hayatımızın bir parçası olmuştur

Ahşap; uzun zamandır inşaat ana malzemesi olarak kullanılmıştır

Ahşap; uzun zamandır inşaatların işlevsel elemanı olarak kullanılmaktadır

Ahşap; uzun zamandır inşaatların önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir

Ü başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; üretim için en iyiyi belirlememize, en kötüyü tahmin etmemize yardımcı olur

Ahşap; üretim öncesi prototipleme aracı olarak kullanılır

Ahşap; üretim ve işleme için enerji açısından son derece verimlidir

Ahşap; ürün yapma ve hizmet sunma uygunluğuyla görkemli bir yapıya sahiptir

Ahşap; ürünler imal etmek amacıyla kullanılır

Ahşap; ürünler ve hizmetler kurgulamasında, diğer malzemelerle birlikte kullanılır

Ahşap; üstün performans ve çevresel avantajlar sunan malzemedir

V başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; varyasyonel olarak tutarlı entegrasyon yaklaşımı kapsamında yapılar içerisinde kullanılabilir

Ahşap; vazgeçilmez malzeme olarak her zaman yanı başımızdadır

Ahşap; vazgeçilmez bir tutku ile kullanılan seçkin bir malzemedir

Ahşap; vazgeçilmez bir tutkuyla evrensel düzeyde tercih edilen önemli bir malzemedir

Ahşap; vücudumuzdaki negatif enerjiyi ortadan kaldırır ve rahatlamamıza yardımcı olur

Y başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; ya tek başına ya da diğer malzemelerle entegre olarak kullanılabilir

Ahşap; yangın durumunda yanabilir

Ahşap; yangın geciktiriciler ile korunarak yangına dayanıklı bir malzeme yapılabilir

Ahşap; yangın geciktiricilerle kaplandığında yangına karşı mükemmel bir direnç sergiler

Ahşap; yanıcıdır

Ahşap; yanmaz hale getirilebilir

Ahşap; yapı endüstrisinde son yıllarda tekrar canlanan bir malzemedir

Ahşap; yapı inşasındaki kullanılabilirlik popülaritesinde yakın zamanda bir diriliş göstermektedir

Ahşap; yapılarda göze çarpan bir malzeme olarak öne çıkar

Ahşap; yapılarda yüklenmeden kaynaklanan ağırlığın azaltılması ve görsel estetiğin artırılması için kullanılmaktadır

Ahşap; yapılarda zarafetin, estetiğin ve dayanıklılığın benzersiz bir uyumunu sunar

Ahşap; yapısal açıdan kırılma eğilimine veya zayıflığa neden olabilecek faktörlere karşı korunmalıdır

Ahşap; yapısal ve mimari amaçlar için uygun olan övgüye değer bir malzemedir

Ahşap; yapıştırıcılarla yapıştırılabilir ve oldukça kuvvetli bir yapı oluşturmak için verimli bir şekilde kullanılabilir

Ahşap; yaradanın bir lütfudur

Ahşap; yaradanın bize en büyük armağanıdır

Ahşap; yaradanın cömertçe verdiği mükemmel malzemelerden biridir

Ahşap; yaradanın lütfu ile doludur

Ahşap; yaradanın sevgi yolunda yürümek için büyümlü bir malzemedir

Ahşap; yaradanın sevgisine, dünyevi yollarla ulaşmak için başvurulmuş bir tür malzemedir

Ahşap; yaradanın verdiği mükemmel malzemelerden biridir

Ahşap; yaradanın yarattığı bir varlık olarak çok sevimidir

Ahşap; yaratıcılığın sınır tanımayan şekilde ilerlemesi ile tüm insanlığa hizmet etmeye devam etmektedir

Ahşap; yaşam alanlarımıza farklı nüanslar katan eşsiz bir görünüme ve dokuya sahiptir

Ahşap; yaşam kalitesini artırır

Ahşap; yaşamı bizim için anlamlı yapar

Ahşap; yaşamımızın bütünlüklü bir parçasıdır

Ahşap; yaşamın hemen hemen her alanında kullanılır

Ahşap; yaşayan doğal bir malzemedir

Ahşap; yaşayan doğallığın ayrıcalığını ve lüksü aynı anda hissetmenin bir yoludur

Ahşap; yaygın olarak bulunabilen bir malzemedir

Ahşap; yaygın olarak çok sayıda fayda ile ilişkilendirilir

Ahşap; yaygın olarak her yerde kullanılabilir

Ahşap; yaygın olarak tüm pratik amaçlar için kullanılır

Ahşap; yaygın uygulanabilirliği nedeniyle en önemli malzemedir

Ahşap; yeni bina sistemlerinin geliştirilmesi ile günümüzde çok katlı yüksek binalarda rahatça kullanılabilir hale gelmiştir

Ahşap; yeni sistemlerin geliştirilmesi ve uygulanması sayesinde yüksek inşaatlarda kullanılmaktadır

Ahşap; yeni sistemlerin uygulanması sayesinde yüksek bina yapımında kullanılmaktadır

Ahşap; yeni teknik ve teknolojik gelişmeler için mükemmel bir malzemedir

Ahşap; yeniden kullanılabilir

Ahşap; yeniden kullanılmak suretiyle geri dönüştürülebilir

Ahşap; yenilenebilir doğal bir kaynaktır

Ahşap; yenilenebilir ve doğal olarak yetişen tek yapı malzemesidir

Ahşap; yenilenebilir yeşil bir malzemedir

Ahşap; yenilenebilirdir

Ahşap; yenilenebilirliği sayesinde dünyada en alt düzeye ulaşmayan doğal bir kaynaktır

Ahşap; yenilikçi düşünceye ilham verir

Ahşap; yenilikçi tasarımlar için idealdir

Ahşap; yenilikçi tasarımlarla çevremizdeki çeşitli yerlerde bulunmalıdır

Ahşap; yenilikçi teknolojiler sayesinde yüksek binalarda kullanılabilir

Ahşap; yeri doldurulamaz bir malzemedir

Ahşap; yeryüzündeki her şey ölümle sonuçlanırken, yaşama değer veren doğal bir malzemedir

Ahşap; yeryüzündeki insanlık öyküsü içinde en elverişli ve sürekli mevcut olan doğal bir malzeme olarak kabul edilebilir

Ahşap; yeryüzündeki tüm insanları sevmemizi sağlar

Ahşap; yeşil bina inşaatı için en değerli kaynaktır

Ahşap; yeşil binaların bakımı ve onarımı için en değerli kaynaktır

Ahşap; yeşil yapı malzemelerinden biridir
Ahşap; yeşil yapılarda kullanılan sürdürülebilir malzemelerden biridir
Ahşap; yeteneklerimizi ve becerilerimizi geliştirmek için çok yararlı bir malzemedir
Ahşap; yeterince korunmalıdır
Ahşap; yeterli hazırlık yordamıyla ev inşa etmek için tercih edilen malzemedir
Ahşap; yoğunluğu düşük olmasına rağmen güçlüdür
Ahşap; yüksek binalar için kullanılabilecek bir malzemedir
Ahşap; yüksek binalarda ana inşaat malzemesi olarak etkin bir şekilde kullanılabilir
Ahşap; yüksek binaların gerçekleştirilmesi için özel bir malzemedir
Ahşap; yüksek düzeyde özgül ısıya sahiptir
Ahşap; yüksek kaliteli çok çeşitli ürünleri üretmeyi planlarken dikkate alınmalıdır
Ahşap; yüzeyi cilalanarak kaplanmak suretiyle tozlara karşı korunabilir
Ahşap; yüzeyi kabul edilir düzeyde temiz ve pürüzsüz hale getirildikten sonra çeşitli üst yüzey işlemleriyle bitirilebilir

Z başlangıç harfiyle yapılan ahşap tanımlamaları:

Ahşap; zamanın başlangıcından beri çok çeşitli amaçlarla kullanılmıştır
Ahşap; zanaat projelerinde, mükemmel renk tonlarıyla bitirilecek uygun bir yüzeye sahiptir
Ahşap; zarafetin ve sıcaklığın sembolüdür
Ahşap; zararlı etkilerin çeşitliliği nedeniyle, korunması gereken bir malzemedir
Ahşap; zarif tasarımı ve doğallığıyla yaşam alanlarımızda en uygun malzemedir
Ahşap; zımparalamayı içeren perdah-işlemi ile boyama-tekniki kullanılarak, çeşitli kimyasallarla-boyalarla antik-görünümlü yapılabilir
Ahşap; zihinsel gücü artırmanın en iyi yoludur

Ahşap; zihnimizi huzurlu hale getirmenin yoludur

Buna göre, ahşap sözcüğünden sonra gelen ilk sözcüğün başlangıç harfi bağlamında, sayıca en çoktan en aza doğru sıralanmak suretiyle yukarıda gösterilen tanımlamaların içerik çözümlemesi, kısmen muhalif bir yaklaşımla karşı görüş bildirenlerle birlikte, ahşabın gençler nezdinde genellikle iyi bilinmekte olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede, gençlerin görüşlerini örneklemek üzere "Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi" seçmeli dersi kapsamında yükseköğrenim öğrencileri tarafından yapılan ahşap tanımlamaları, içerdiği temalar bakımından oldukça çeşitlidir. Öyle ki, ahşabın gençler tarafından bu denli farklı konuları ihtiva edecek şekilde tanımlanmış olması, ahşap hakkında toplumsal farkındalık kapsamında ahşaba ilişkin pek çok konunun yorumlanmasına ve anlamlandırılmasına yardımcı olabilecek içselliktedir.

Yükseköğrenim öğrencileri nezdinde gençler tarafından yapılan bu ahşap tanımlamalarına göre, toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan gençlerin ahşap hakkındaki algıları itibarıyla öne çıkan en önemli algılama, ahşabın ağaçlardan elde edilen doğal ve organik bir malzeme olarak bir takım olumlu özelliklere sahip olduğu kadar, önlenemez veya etkisizleştirilebilir bazı olumsuz özelliklere de sahip olduğunun farkında olunmasıdır. Bu mahiyette, gerçekleştirilen bu öznel araştırmayla elde edilen mevcut ahşap tanımlamaları, üniversite öğrencileri nezdinde toplumun önemli bir parçası olan gençlerin; a) ahşabın sahip olduğu özellikleriyle insanlığa fayda sağladığının bilincinde olduklarını, b) ahşabın öngörülen kullanım amacına ve kullanılma yerine göre çok iyi bir şekilde hazırlanması halinde, ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi mahiyetinde, işlevselliğine istinaden çok yönlülüğü nedeniyle birçok farklı amaçla ve pek çok değişik şekillerde kullanılabileceğini bildiklerini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, "Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi" seçmeli dersini yüklenen (üniversitenin farklı lisans programlarında ve farklı sınıflarında okumakta olan) öğrencilerin ahşap temalı dönem ödevleri nezdinde, ahşap hakkındaki tanımları yordamıyla, ahşaba bakışlarının belirlenmeye çalışıldığı bir nitel araştırma olup yükseköğrenim öğrencileri vasıtasıyla toplumu temsil eden gençlerin ahşaba dair görüşlerini açığa çıkarmıştır.

Araştırma kapsamında içerik çözümlemesi ile elde edilen bu tanımlar, toplumu temsil eden yükseköğrenim öğrencilerinin ahşapla ilişkili olarak gerçekçi bir yaklaşımla ortaya koydukları görüşlerdir. Elde edilen sonuçlara göre; a) üç yıl içinde bu seçmeli dersi yüklenmiş olan 446 öğrencinin ahşap temalı hazırladıkları dönem ödevleri kapsamında toplam 1478 ahşap tanımının yapılmış olduğu, b) ahşap sözcüğünden sonra gelmek üzere, ahşabın tanımlandığı tanım cümlesinin ilk sözcüğünün başlangıç harfine göre (Ğ ve J harfleri hariç) toplam 27 harfle tanımlamalara başlangıç yapıldığı görülmüştür. Üniversite öğrencileri tarafından yapılan bu tanımlar, gençlerin ahşap algılarını yansıttığı için çok önemlidir.

İçerik çözümlemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiş olan bu öznel araştırmanın sonuçlarına göre; üniversite öğrencileri bağlamında toplumun önemli bir parçası olan gençlerin, doğanın bir yansıması olarak sürdürülebilir ormancılık yaklaşımıyla özenle yetiştirilen ağaçlardan büyük bir titizlikle temin edilen doğal ve organik bir malzeme olan ahşabın kolay işlenebilirliği ile işlevselliği ve çok güzel oluşuna atfen, kullanım öncesinde çok iyi bir şekilde hazırlandığında ve tasarlandığında, günlük hayatta birçok farklı amaçla kullanabilecek ideal bir malzeme olduğunu bildikleri aşikardır. Ayrıca, her şeyden önce, ahşabın tüm insanlığın evrensel bir malzemesi olduğu gerçeği, bu tanımlar açısından temel bir gerçek olarak özellikle ön plana çıkmıştır.

Kaynakça

- Berelson, Bernard** (1952). *Content Analysis in Communication Research*. New York: The Free Press.
- Frankfort-Nachmias, Chava ve Nachmias, David** (1996). *Research Methods in the Social Sciences*. London: Edward Arnold.
- Gökçe, Orhan** (2001). *İçerik Çözümlemesi: Teori-Metod-Uygulama*. Konya: Sel-Ün Yayınları.
- Holsti, Ole R** (1968). "Content Analysis". *The Handbook of Social Psychology*. II. Cilt. ed. Gardner Lindzey ve Elliot Aronson. New Delhi: Amerind Publishing Co. 596-692.
- Krippendorff, Klaus** (1980). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. New York: Sage Publications.
- Prasad, Devi B** (2008). "Content Analysis: A Method of Social Science Research". *Research Methods for Social Work*. ed. D K Lal Das ve Vanila Bhaskaran. New Delhi: Rawat. 173-193.
- Stone, Philip J, Dunphy, Dexter C, Bernstein, A** (1966). "The Analysis of Product Image". *The general inquirer: A computer approach to content analysis*. ed. Philip J Stone, Dexter C Dunphy, Marshall S Smith ve Daniel M Ogilvie. Cambridge: MIT Press. 619-627.
- Usta, İlker** (2017). "Young People's Perceptions about Wood". *The International Research Group on Wood Preservation, IRG/WP: 17-40777*.
- Weber, Robert Philip** (1990). *Basic Content Analysis*. California: Sage Publications.
- Wimmer, Roger D ve Dominick, Joseph R** (1994). *Mass Media Research: An Introduction*. California: Wadsworth.
- Woodrum, Eric** (1984). "Mainstreaming Content Analysis in Social Science: Methodological Advantage, Obstacles and Solutions". *Social Science Research* 13 (2): 1-9.

Divan Şairlerinin Gözünden Verem

Fatih Sona¹

Öz

Edebiyat ile toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Divan şairleri, halkın âdetlerini, inanışlarını şiirlerinde kullanmışlardır. Divan şiirinin konularından birisi de sağlıktır. Sağlık ve sağlığa ilişkin kavramlar, şairleri etkilemiştir. Şairler, hasta, hastalık çeşitleri, tedavi yolları, kullanılan ilaçları şiirlerinde işlemişlerdir. Eski tıpta insan vücudunda safra, sevdâ, kan ve balgam adlı dört unsurun var olduğu düşünülürdü. İnsanların bu dört sıvı dengeli olduğu zaman sağlıklı olduğuna inanılırdı. Bunlar bozulduğu zaman çeşitli hastalıkların ortaya çıktığı düşünülürdü. Bu hastalıklardan birisi de veremdir. Veremle ilgili bilgilere eski çağlarda rastlanmaktadır. Önceden veremin bulaşıcı bir hastalık olduğu düşünülmüş, on yedinci yüzyılın sonunda hastalığın bulaşmasını önlemeye yönelik adımlar atılmıştır. 1882 yılında Robert Koch, verem hastalığından sorumlu olan mikroorganizmayı saptamayı başarmış bundan dolayı verem etkenine Koch basili denilmiştir. Daha sonra veremi ortaya çıkaran başka etkenler belirlenmiştir. Divan şairleri de verem hastalığını şiirlerinde kullanmışlardır. Bu çalışmada bu şiirler gösterilmeye çalışılarak, verem hastalığının divan şairlerince nasıl ele alındığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Şiir, Hasta, Hastalık, Verem.

Tuberculosis In Perspective Of Divan Poets

Abstract

There is a mutual relationship between the literature and society. The poets of divan have used customs and beliefs of public in their poems. One of the subject of divan poem is health. The health and the concepts regarding the health have affected the poets. The poets have dealt with the patient, disease types, treatment methods and the medications used in their poems. It was thought in old medicine that there were four elements in the human body named gall, love, blood and phlegm. It was believed that when these four liquid were in balance then the people were healthy. It was believed that when those became unbalanced, the diseases were emerged. One of these diseases is tuberculosis. The information on tuberculosis is found in ancient times. It was previously thought that the tuberculosis was a contagious disease, and the preventive steps for infection have been taken at the end of the seventeenth century. In 1882, Robert Koch succeeded in determining the microorganism that was responsible for the tuberculosis disease, and therefore the tuberculosis factor was named as Koch bacilli. After then, the further factors causing tuberculosis have been determined. The poets of Divan have used tuberculosis disease in their poems. These poems shall be tried to be shown in the article in order to try to understand how the tuberculosis disease was seen by the poets of Divan.

Key Words: Divan literature, poem, patient, disease, tuberculosis.

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, fatihsona@karatekin.edu.tr

Giriş

Klasik Türk Şiiri geniş bir coğrafyada, uzun bir zaman diliminde etkisini göstermiştir. Bu şiir aynı konular üzerinde durmamış, farklı konular şiirlerinde işlenmiştir. Divan şairleri toplumsal hayattan kopuk kalmamış, kendi kültürlerini şiirlerinde yansıtmışlardır. Bu edebiyatın kendine has estetiği, dünya görüşü, üslubu, özellikleri vardır.

Divan şairleri, halkın âdetleri, inanışları, bilmeceleleri, türküleri, ninnileri, mânileri, atasözü ve deyimlerini dinleyerek, oyunlarını oynayarak büyüdüler. Bütün bunlar onların şahsiyetlerinin oluşmasında önemli bir rol oynadı (Kurnaz 1997:285). Onlar kendi şiirlerini çevirdikleri vadede Osmanlı hayatının siyasi, sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi özelliklerinin belirlediği farklı ve orijinal bir ifade tarzını benimsemişlerdir. Onların divanlarını dikkatli ve araştırmacı bir gözle inceleyenler, onlardaki canlı ve dinamik yapıyı fark edeceklerdir (Doğan 2002: 88).

Divan şiirinin konularından birisi, eskilerin tabâbet dedikleri, tıp ilmi, hekimlik ve sağlıktır. Sağlık ve sağlığa ilişkin mefhumlar, tabip olsun olmasın şairlerimizi etkilemiştir. Şairler, hasta ve hasta yakınlarında gözlemediği durumları, hastane ortamı, hekim, hekimin hastasına yaklaşımı, hastalık çeşitleri, tedavi yolları ve kullanılan ilaçlar ve manevi tedavi yöntemlerini şiirlerinde işlemişlerdir. Böylece hasta ve hastalıkla ilgili unsurlar etrafında bir halk hayal imgelerinin oluşması sağlanmıştır (Kemikli 2007: 20).

Divan şiirinin kendine has bir tıbbî terminolojisi vardır.

“Buna göre Divan Şiirinde hastane için dârü’ş-şifâ, şifâ-hâne; hasta için sayru, hasta, bîmâr, pür-derd, marîz, sakîm, alîl ve mübtelâ; doktor karşılığında tabîb, hekîm, cerrâh, fassâd ve haccâm; tedaviyle ilgili olarak tedbîr, teşhîs, nabz, müdâvâ, tîmâr; hastalıklar için maraz, illet, humâr, hummâ, şîr-pençe, hafakân, zükâm, remed ve sebel; yara karşılığında zahm, dâğ; ilaçlar için de dermân, devâ, şifâ, merhem, fetîl, macun, şerbet, dârû, habb, eczâ, ot, em, tiryâk kelimelerini görmekteyiz.” (Yeniterzi 1998: 87).

Eski tıpta insan vücudunda var olduğu kabul edilen kan, safra, balgam ve sevdâ adlı dört unsura ahlât-ı erbaa denirdi. İnsanların bu dört sıvı dengeli olduğu zaman sağlıklı; denge birinin lehine bozulduğu zaman da hasta olduğuna inanılırdı. Hastanın mizacını düzeltmek için bu dört unsurun dengeli olmasına gayret edilirdi (Önler 1990:9-10). Bunlar bozulduğu zaman çeşitli hastalıklar ortaya çıkardı.

A.Verem Hastalığı

Veremle ilgili bilgilere eski çağlarda rastlanmaktadır. Verem MÖ 3000 yıl önce Nil Nehri kenarındaki Dra Abu-el-Naga kasabasında yaşamış, kanlı balgam çıkararak ölen genç bir kızıdan öğrenilmiştir. Arkeolojik araştırmalarda insan iskeletlerinde, veremin izleri gösterilmiştir. Verem hastalığına birçok isim verilmiştir. İnsanları eriterek öldürdüğü için tüketim hastalığı anlamındaki consumption, hastaları soldurarak yok ettiği için beyaz ölüm, çok insanın yaşamını sonlandırdığı için ölümün kaptanı denirdi. Romalılar hırıltılı nefes alıp verme ve öksürükle balgam atma anlamında phytisis adını verdiler. Bizde ise ince hastalık kavramı en çok kullanılan kavramdır (Barış 2010: 9).

İslam dünyasında İbn-i Sînâ (Vefatı 1037), *El-Kânûn Fi't-tıb* isimli eserinde veremle ilgili bilgiler vermektedir. Ona göre verem hastalığının ateşi akciğerdeki iltihaplanmanın işaretidir ve kendisi bir hastalıktır. Verem hastalığı cüzzam gibi bulaşıcı hastalıktır. İlkbaharda verem gibi hastalıklardan dolayı acı çekenler daha da kötüleşir. Kuru olan yaz mevsimini, yağmurlu bir sonbahar izlerse, onu izleyen kış nezle eğilimi ile birlikte, baş ağrısı, öksürük, kısık ses meydana çıkar ve verem hastalığına uygun bir zemin oluşturur (Kâhya 1995: 102-125).

Celâlüddin Hızır (Vefatı 1417), *Müntahabat-ı Şifâ* isimli eserinde verem hastalığı ile ilgili bilgiler vermektedir. O zatürre ile verem hastalığını birlikte kullanmıştır. Göğsünün ağır olmasından ve ağrının göğüsten çıkıp arkaya kadar gittiğini söylemektedir:

“Zâtü’r-riye ıssı veremdür ki öykende olur sebebi kan ya da tuzlu balgamdur ‘alâmeti gevde katı kızmakdur ve nefes ıssı ve tar olmakdur ve yanak kabarup kızmakdur ve göğüs ağır olmakdur ve ağrı göğüsden tutup arkaya çıkmakdur ve arka üzerine yatmakdur ve nabz yumşak ve muhtelif olmakdur”(Önler 1990:83).

İstanbul’da Sultan Selim Çarşısı’nda bir dükkan açan, orada hekimlik mesleğini yapan Abbas Vesîm (Vefatı 1760) verem hastalığı hakkında geniş bilgiler vermiştir. Ona göre bu hastalık Yunanca sözlüklerde Fitizis, İbrânicede Sehaf ve Türkçede halk arasında verem diye bilinmektedir. Bu hastalıkta bazı nedenler nedeniyle hastanın iştahı kesilir sonra hasta gün geçtikçe zayıflar. Hastalıkla ilgili bilgilerde şeyhü’r-reis ve hekimlerin başı olarak gördüğünü söylediği İbn-i Sînâ’nın görüşlerinden faydalandığını belirten Abbas Vesîm, verem hastalığının önceleri hafif ateş ve kuru bir öksürükle başladığını söylemektedir. Bu hastalıkta hastanın ateşi sabahları az, öğleden sonra yükselir ve gittikçe artar. Bundan dolayı hasta gece sabaha kadar acı çeker. Yemeklerden sonra hastanın ateşi daha da artar, bu nedenle hastanın iştahı azalır, yemek yiyemez olur ve hasta zayıflamaya başlar. İleri düzeydeki zayıflıktan dolayı hastanın yüzleri sapsarı, gözleri çökük, burnu sivrilmiş, boynu incelmıştır. Bu hastalığın başlangıcında ilaç zor da olsa etkili olur, hastalık ilerlemişse etki etmez. Ona göre bu hastalığın tedavisi için üç şart yerine getirilmelidir. Birincisi ciğerlerde olan yarayı kapatmak, ikincisi ateşi düşürmek, üçüncü ise bedeni kuvvetli gıdalarla beslemektir. Yara akciğerde olmayıp iç organlarda ise önce midneyi uygun ilaçlarla tedavi edip sindirimi kolay ve besleyici gıda verilmelidir. Eğer midede ise hasta hafif bir kusturucu ile kusturulmalıdır (Uzel 1991: 71-5).

Osmanlı Devleti’nde Sultan II. Mahmut ve Sultan I. Abdülmecid’in veremden öldükleri bilinmektedir. Tanzimat devrinde sadrazamlık yapan Ali Paşa bu hastalıktan ölmüştür. Osmanlı Devleti’ndeki yapılan nüfus sayımlarına göre 20. yüzyıl başında İstanbul’un nüfusu 1.2 milyon, İzmir’in nüfusu 200,000

olarak saptanmış olup yılda 2.800 kişinin akciğer vereminden öldüğü bildirilmiştir. 1892-1914 yılları arasında ölen 92.942 kişinin 14.700 ü yani % 15.8’i veremden ölmüştür (Barış 2010:12).

1882 yılında Robert Koch, verem hastalığından sorumlu olan mikroorganizmayı saptamayı başarmış bundan dolayı verem etkenine Koch basili denilmiştir. Daha sonra veremi ortaya çıkaran başka etkenler belirlenmiştir. Verem basili, genelde solunum sırasında vücuda girer; veremli kişi konuşurken, öksürürken ortama yayılır. Solunum sistemine giren virüs, akciğerde bulunan hava keseciklerine yapışarak birincil verem denilen bir iltihaba yol açmaktadır. Basilin vücuda yayılması sonucunda beyin zarları, lenf bezleri ve böbrekler gibi hastalık görülür. Öksürük nöbetleri ile basiller kolayca yayıldığından dolayı, akciğer veremi en fazla basil saçan verem tipidir (Komisyon 1993:209).

Koch’un tüberkülini tedavi amacıyla kullandığını açıklamasından sonra gelişmelerin yerinde incelenmesini isteyen II. Abdülhamit bir sağlık heyetini Berlin’e göndermiştir. İnceleme yapan heyet tüberkülinin faydaları yanında zararlı da olabileceğini bildirmişlerdir. Padişahın emri ile veremin yayılmasını önleyici tedbirler alınmış, verem hastanesinin kurulması fikri doğmuştur. II. Abdülhamit’in emriyle görevlendirilen Dr.İbrahim Bey’in başhekimliğinde Etfal Hastane-i Âlisi (1899) hizmete girmiştir. İlk çocuk satoryumu 24 yataklı olarak 1905’de bu hastanede açılmıştır.

8 Haziran 1918’de İstanbul’da ‘Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti’ Cemal Paşanın başkanlığında kurulmuştur. Bu derneğin başkanlığına Dr. Besim Ömer Paşa seçilmiştir (Seber 2010: 56).

Son yıllarda dünyada tüberküloz konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü öncülüğünde 1991’den bu yana yeni bir tüberküloz kontrol stratejisi yayılmış ve kontrolü önemli şekilde başarılıdır (Özkara vd. 2003: 7).

B. Divan Şairlerinin Gözünden Verem

Verem, şiş, yumru, şişme (Parlatır 2006:1793), vücutta herhangi bir organa, özellikle de akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı bulaşıcı, ateşli hastalık, tüberküloz (Ayverdi 2011:1315), verem-i ebyâz büyük mafsallarda cildin rengini değiştirmeksizin meydana gelen şişkinlik (Devellioğlu 2013:1337); verem olmak, verem hastalığına yakalanmak ve mecazi olarak yolunda gitmeyen bir durum karşısında çok sabırsızlanmak, sabırsızca davranmak (Ayverdi 2011:1315) demektir. Remzî, veremi yumru anlamında da kullanmaktadır. Kendisi de doktor olan Remzî'nin verem hakkındaki tespitlerinden biri verem maddesini açıkladığı bölümdedir.

Bedende bir ârıza sebebiyle tehaddüs eden şişe denilir ve ıstilahat-ı tıbbiyyeden olup haricen zahir veyahut bir cevî-i tabî'î derununa yani bedendeki boşlukların birine yumrulup ve sivrilip bâriz olan her bir hulkî olmayan yumruya ve şişe ve çıkıntıya utlak olunur, cem'i evrâm gelir ve şişmek ve nebâtât dolgun ve boylu olmak ve her ne sebebe mebni ise ak ciğerin harâbiyetini mucip olan ve fennen sillü'r-ri'e denilen illet-i mahûfa ve mühlikeye dahi nâs beyninde böylece verem tabir olunur ise de ta'bir-i avâmîdir, fennî değildir. Fen yumru şeylere marazî şişlere verem tabir eder (Remzi, 1305, C.2. 947).

Verem tabirinin halkın arasında kullanıldığını dile getiren tabirin aslında veremin yumru anlamına geldiğini belirtmektedir. Sillü'r-ri'e maddesinde ise:

ıstilahât-ı tıbbiyyeden olup akciğerlerin illet-i derûniyesine yani bunların verem denilen hastalığına denilir ki mükerrerkân tükürmeler ve öksürük ve buna mahsus balgam ve sadânın boğulması veya büsbütün kısılması ve zebûnluk ve geceleri terler ve ishâl ve etibbânın vurarak ve dinleyerek akciğerlerin tepelerinde muttali olacağı hâlât-ı maraziyye ile isbât-ı vücûd eder. Maraz-ı mezkûr nev'-i benî beşer hakkında bir âfet-i azîme ve mühlik olup bundan şifâyâb olmak hususu enderü'l-vukû' ve neticesi daima hatarnâktir (Remzi, 1309, C.1, 675).

Hastalığın özelliklerini ayrıntılı olarak belirten Remzi, bundan şifa bulmanın çok nadir olduğunu, sonucunun daima korkunç olduğunu belirtmektedir.

Toplumsal hayattan kopmayan divan şairleri de verem hastalığını şiirlerinde kullanmışlardır. Bu şiirler makalede gösterilerek, verem hastalığının divan şairlerince nasıl görüldüğü anlaşılmalı çalışılacaktır. Bu konudaki şiirler, şairlerin yaşadıkları yüzyıllara göre sıralanmıştır.

*Olur yürekde ol hafakân u cigerde baş
Başda sudâ' u dilde leken sînede verem
Ahmedî Divanı Gazel 424/7*

Ahmedî, yürekteki o çarpıntı ve ciğerdeki yara; başta ağrı, gönülde leke ve sînede verem olur demektir. Aşk derdi yürekte bir çarpıntıya, ağrıya sebep olur. Şair, bu yürek derdiyle, onun aşkıyla hastalanır. Onun yürek sıkıntısı zamanla vereme dönüşür. Âşık sevgilisinin derdiyle günden güne kötüleşir. Bu hastalık zamanla ilerler ve âşığın canını alır. Şair bu beyitte aşk derdine düşen bir âşığın hâlini tasvir eder. Yürekteki derdin başta ağrı, gönülde leke, ciğerde yara ve sînede ise vereme sebep olduğunu ifade eder. Bu beyitte veremin sînede olduğu görülmektedir.

*Renc-i hafakân olur gazab geh
Kînün yüregüne geh veremdür
Hakikî Divanı [K.]148/19*

Hakikî'ye göre gazap kiminin yüreğine sıkıntı bazen verem olur. Gazap bulunduğu yüreğe bazen eziyet ve sıkıntı vermekte bazen de yüreğe verem hastalığını bulaştırmaktadır. Kızgınlık, kin yüreğin düşmanı olduğu gibi bulunduğu yüreğe dert ve hastalıktan başka bir şey vermez. Yürek kinden uzaklaştıkça huzur bulur. Kızgınlık, kin ve nefret keskin sirke gibi kabına zarar verir.

*İşidelden bûstân-ı devletiün revnakın
Bitdi düşmen yüreginde harbüze gibi verem
Münîrî Divanı K.11/54*

Münîrî, Sultan II. Bâyezid'i övdüğü kasidesinde verem hastalığından bahsetmektedir. Ona göre kudret bağının parlaklığını işittiğinde; düşmanın yüreğinde kavun, karpuz gibi verem bitmiştir. Şair bu beyitte güç ve kuvvet karşısında düşmanların âcizliğini dile getirmektedir. Kudret ışığını

hisseden düşmanların yüreğinde öyle bir korku meydana gelir ki bu korkuyla kavun, karpuz gibi verem biter. Şair, verem hastalığının kavun, karpuz gibi bittiğini yumru halde oluştuğunu söylemektedir.

*Derd-i 'aşkun verem irgürdi dile korkum o kim
Rem virem ben o verem birle bu câna son dem
Edirneli Nazmî Divanı 4476/4*

Edirneli Nazmî'ye göre sevgilinin aşkının derdi kendi gönlüne verem ulaştırmıştır. Korkum o ki ben veremle son nefesimi vereyim demektedir. Aşkın dertsiz olarak bir gönüle girmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bir gönüle aşk girince dert de girmiş olur. Aşk, dertsiz düşünülemez. Dert sahibi olmak divan şiiri geleneğinde âşğın özelliklerindedir. Dert derinleşerek, büyüyerek gönlü kaplar. Öyle bir hal alır ki o derdi taşımının ağırlığıyla âşık verem olur. Sevgili yolunda ölmeyi en başından büyük bir istekle kabul eden âşık için bundan daha büyük lütf olmaz. Verem olan o canın son nefesini de öyle vermesi kaçınılmazdır.

*Za'îf olsa dil-i 'aşık dime anı veremdendir
Fakîrin sayruluğı kat'-ı ihsân u keremdendir
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 200/1*

Amasyalı Nebzî, âşğın gönlü güçsüz, zayıf olsa da ona verem olduğunu söyleme demektedir. Verem hastalığı kişileri zayıflatır, hâlsiz, güçsüz bırakır. Ancak ona göre fakirin hastalığı, ihsan ve keremin kesilmesidir. Âşğın yürek zayıflığının nedeni her zaman verem olmayabilir. Bu nedenle sakın ona hâlden dolayı veremdir, deme. Bazen sevgilinin ilgisizliği de âşğı güçsüz kılabilir. Zira hastalanan her fakirin derdi verem olmayabilir bazen ihsan ve keremin eksilmesi de onun hastalığının nedenidir. Şaire göre sevgilinin ihsan ve kereminin kesilmesi kişinin verem hastası olması kadar kötüdür.

*Nâ-ümîd itme beni vaslından ey kân-ı kerem
Nâ'il-i vaslın olan olur cihânda muhterem
Firkatinle ey tabîbim olmuşum sâhib-verem
Zannım oldur hicrile olmam mukarrer lâ-cerem
El-amân ey nev-zuhûrum reşk-i hûrum el-amân
Amasyalı Nebzî Divanı [Muh.]61/II*

Amasyalı Nebzî, ey keremi bol olan sevgili, beni vuslatından ümitsiz etme demektedir. Bu dünyada senin vuslatına erişen dünyada saygı görür. Ey tabibim ayrılığınla verem sahibi olmuşum. Zannım odur ayrılıkla

kararlaştırılmış olmam. Aman yeni yetme sevgilim, senden el aman. Şair, bu muhammesinin bendinde kendisini verem hastasına sevgiliyi ise tabibe, doktora benzetmektedir. Onun hastalığının dermanı ondadır. Bundan dolayı da sevgiliden aman dilemekte, böylece ona kavuşmak istemektedir.

*Gam-ı la'linle şehâ taldı dü çeşmim yine dem
Cigerim nâvek-i dil-dûzun ile oldı verem
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 351/1*

Amasyalı Nebzî sevgiliye ey şahım diye seslenmektedir. Dudaklarının gamıyla iki gözüm yine kan doldu. Cigerim gönül delen okun ile verem oldu. Sevgili divan şiirinde en üst makamda yer alır. Beyitte de şair sevgilisine şahım diye seslenmektedir. Divan şiirinde âşık sevgilisi için sürekli yaş döker ve ağlamaktan artık gözleri kanlanır. Bu durumda şair sevgilisi uğruna ağladığını, ağlamakla artık gözlerinin kanla dolduğunu dile getirir. Buna sevgilinin yönelttiği yan bakışlarının kirpik okları da eklenince âşğın ciğeri yaralanmış ve verem hastalığına yakalanmıştır. Burada veremin bir akciğer hastalığı olduğu görülmektedir.

*Hicrin gibi bu dilde özge elemi bilmem
Bu derd-i verem âhir bağrım dele mi bilmem
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 352/1*

Şair, bu gönülde ayrılığınan başka elemi bilmem. Bu verem derdi sonunda bağrımı deler mi bilmem demektedir. Şairin gönlünde sevgilisinden başka bir şeye rastlamak mümkün değildir. O kadar her şeyden soyutlanmıştır, tek düşüncesi, tek derdi sevgilisi olmuştur. Sevgilinin ayrılığı ise onun en büyük ıstırabıdır. Sevgilisinden ayrılan şair, üzüntüler içine düşmüştür. Bundan dolayı verem hastalığının bağrını delip delmeyeceğini bilemez.

*Dile tokunmasa tîrin eğer âheste âheste
Tolar mıydı veremle bu ciger âheste âheste
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 418/1*

Şair, sevgiliye seslenerek yan bakış okunun yavaş yavaş gönlüne dokunduğunu ve ciğerinin yavaş yavaş veremle dolduğunu söylemektedir. Divan şiirinde ok ile kastedilen genel olarak sevgilinin kirpikleri, müjgân, gamzesi ve yan bakışıdır. Bu yan bakış, sevgilinin zulmünün göstergesidir.

Sevgili yan bakışını âşığına yönelttiği an kirpik okları âşığının yüreğine saplanır. Beyitte de şair, sevgilinin yan bakışının verdiği eziyetle yaralanan ciğerinin bu yüzden vereme yakalandığını dile getirir. Şair, âheste âheste diyerek, bu durumun yavaş yavaş gerçekleştiğini söylemektedir. Şairin hayatını incelediğinde verem hastalığı şairlerinde geçmesine rağmen hayatı ile bağ bulunmamıştır. Ancak şair verem hastalığının yanında veba ve şadimerg (mutluluk hastalığı) hastalıklarını da şairlerinde kullanmıştır (Okumuş 2015:124).

*Ey mâh-pâre derd-i derûn tâ ciğerdedür
Sâbit fakîr haylî zemândur verem çeker
Sâbit Divanı G.89/7*

Bosnalı Alaeddin Sâbit, sevgilisine ay parçam diye seslenmekte; kendisini ise onun karşısında fakir olarak görmektedir. Şair, sevgilinin aşkının hastalığının derdinin ciğerde olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı şair, uzun zamandan beri verem hastalığını çektiğini söylemektedir. Beyitten anlaşıldığına göre verem hastalığı akciğerde meydana gelmektedir. Şair, uzun bir süredir bu hastalığı çekmektedir.

*Düşüp veremli gönül bir 'ilâcsız derde
Belâ-yı südde çeker âsîâtân-ı dilberde
Sâbit Divanı G.314/1*

Bosnalı Alâeddin Sâbit'e göre gönlü vereme tutulmuştur, bunun da ilacı yoktur. Âşık, sevgilinin evinin eşğinde bela çekmekte, onu beklemektedir. Sevgilinin aşkıyla devasız bir dert olan vereme yakalanmıştır. Sevgilinin aşkı, onun böyle bir hastalığa yakalanmasına neden olmuştur.

*Biz nâ'il olup merhem-i bihbûd-ı visâle
A'dâyı ara yerde hasedle verem itsek
Mustafa Fennî Divanı G.187/6*

Mustafa Fennî, sevgiliye kavuşmak istemektedir. Bu visâl, ona tüm hastalıklarını iyileştirecek merhem gibi gelmektedir. Bunu gören rakip ise hasedinden, kıskançlığından verem olacaktır. Şair, bu beytinde sevgiliye kavuşma arzusunu dile getirmektedir. Rakip ise verem olacaktır. Burada divan edebiyatındaki rakip ile âşık tartışması görülmektedir. Normalden farklı olarak âşık sevgiliye kavuşunca, rakip kıskançlığından verem olacaktır.

*Ham-geşte oldı halka-i mâtem gibi felek
Olsun bu derd ile felek-i nilgün verem
Belîğ Mehmed Emin Divânî Terkiib-bend 1/9*

Belîğ Mehmed Emin'e göre felek matem halkası gibi eğrilip bükülmüştür. Şair, lacivert renkli gördüğü feleğin bu dertle verem olmasını istemektedir. Felek, çoğunlukla şikâyet nedeniyle edebiyatta kullanılır. Matem halkasına benzetilen feleğin üzüntü ve ıstırapla eğrilip büküldüğü ifade edilirken bu dertle de verem olması istenmektedir. Feleğin lacivert olarak nitelenmesi, koyuluğu yönüyle matemî çağrıştırması münasebetiyle kullanılmıştır. Koyu felekten şikâyet ve ona sitem açıkça görülmektedir. Feleğin lacivert olması, bu yönüyle matemî çağrıştırması şairin sitem etmesine neden olmuştur. Dile getirilen gerekçeler nedeniyle de teşhis sanatı yapılarak feleğin bir insan gibi verem olması bedduası edilmiştir.

*Rûhum bedenim şikeste beste
Sînem maraz-ı veremle haste
Verdim hayâtı ceste ceste
Hicrân tabakâtı deste deste
Ser-nâme-nüvîs-i ihtizârım
Âsaf Divanı K.10/163-6*

Âsaf'ın ruhu, bedeni paramparça; sinesi verem derdiyle hastadır, hayatını da bu yüzden vermiştir. Sevgiliden ayrılığının derecesi deste destedir. Bundan dolayı ölüm anını mektup şeklinde yazmaktadır. Ruhunu ve bedenini kırık dökük olarak gören şair, bu kadarının yetmezmiş gibi göğsünün de verem derdiyle hasta olduğunu ifade etmektedir. Ruhun ve bedenini kırık dökük olarak tasvir etmesi hayal kırıklığının, umutsuzluğun göstergesidir. Aşk derdiyle mustarip olan şair, verem hastalığına yakalandığını dile getirir. Bundan dolayı gündün güne ölüme yaklaşmaktadır. Bu beyitte şairin sinesinin vereme yakalandığı görülmektedir.

*Olmaz şifâyâb ey dil derdin ammâ söylersin
Allâh Allâh sağalmaz bu ne verem veremdir
Seyyid Nigârî Divanı 742/1*

Seyyig Nigârî kendi gönlüne seslenmektedir: Ey gönül! Derdin şifa bulmaz ama yine de söylersin; Allah Allah bu ne verem veremdir iyileşmez. Gönlüne seslenen şair, öyle bir derde düşmüşsün ki şifası bulunmaz diye yakınmaktadır. Bu yakınmadan sonra ise

Allah Allah diye şaşırılmaktadır. Şair derdine şifa bulamaz çünkü aşk derdinin şifası yoktur. Gerçek karşısında çaresiz kalan şair bu durumdan muztarıptır. Verem kelimesini tekrar ederek hastalığa vurgu yapmaktadır.

*Habibâ bana kılduğun için cevır [ü] sitem kat kat
Derûnum derd-i hicrûn ile bağladı verem kat kat
Benderli Cesârî Divanı G.92/1*

Benderli Cesârî, beyitte habîbâ diyerek sevgiliye seslenmektedir. Ey sevgili bana sıkıntı ve eziyet ettiğin için; içim, ayrılığının derdiyle kat kat verem bağladı demektedir. Divan şiirinde sevgili daima âşığına eziyet ve sıkıntı verir. Âşık ise bu durumdan hiç şikâyet etmez aksine bu durum hoşuna gider. Eziyet de etse bu ona bir lütuf gelir. Bu beyitte de sevgiliye seslenen şair, sevgilinin kendisine o kadar çok eziyet ettiğini ve bu nedenle de gönlündeki ayrılık derdinin kat kat verem bağladığını dile getirmektedir. Vereme kat kat diyerek onun fazlalığını dile getirmektedir.

*Bir veremdir sonra âşıklık komuşlar adına
Âkıbet yâri dahı rahm eylemez feryâdına
Âşkın olsun olsa da bâ'is senin ber-bâdına
Nev-cevânlık âlemin tâ kim getirse yâdına
Dahı pek pîr olmadan bir nev-cevân lâzım sana
Bursalı Murad Emrî Divanı Th.13/2*

Bursalı Murad Emrî, Nedim'in gazelinin tahmis ettiği şiirinde âşıklığı verem hastalığına benzetmiştir. Ona göre âşıklık verem gibidir. Sonunda sevgili bile feryadına acımaz. Buna rağmen fenalığına neden olanın aşkın olması gerekir. Gençlik âlemini ki getirse de hatırına fazla yaşlanmadan bir genç sevgili lazım sana demektedir. Şair, âşıklığı vereme benzetmiştir. Böylece onun ne kadar acılı, üzüntülü bir şey olduğunu dile getirmektedir. Bu beyitte aşkın o kadar acımasızlığını gösteren şair, yaşlanmadan bir genç sevgili istemektedir.

*Çokdan çekerim derd-i verem illet-i sevda
Öldürsen eğer işte bu cân gayrı müheyyâ
Sen cevır ü cefâ etmedesin bak bana hâlâ
Ey cân alıcı sen yine bu cânâ kıyarsın
Alma kime hazırladığım sonra tıyarsın
Bursalı Murad Emrî Divanı Muh.51/3*

Bursalı Murad Emrî, sevda illeti olan verem derdini çok zamandır çekerim, öldürürsen eğer işte bu can artık senin için hazırdır, âmâdedir. Sen hala bana eziyet ve sıkıntı etmekte. Ey can alıcı sen yine bu cana

kıyarsın. Canımı alma kime hazırladığımı sonra duyarsın demektedir. Şair, bu şiirde verem olduğundan bahsetmektedir. Şairin hayatına bakıldığında oğlu Lutfi Efendi'nin 17 yaşında, kızı Lutfiye Hanım'ın da 23 yaşında veremden öldüğü görülmektedir. Dolayısıyla şiirlerinde bunu yansıttığını görülmektedir (Öztahtalı 2009: 21).

*Hele bîmâr-ı aşk gördükçe sormaz der nedendir bu
Düşürdü derd-i hicrâna hele etdi verem tâli
Bursalı Murad Emrî Divanı G.18/2*

Bursalı Murad Emrî, madem aşk hastası gördükçe nedendir bu diye sormaz; sonunda talih ayrılık derdine düşürdü verem etti demektedir. Aşk hastalarını görüp de halini merak edin demektedir. Zira onu talih, ayrılık derdine düşürüp verem eder. Aşk hastalığı gün geçtikçe artarak onun devâsız bir hastalık olan vereme yakalanmasına neden olmuştur.

*Seni ey bî-vefâ zânû-be-zânû bezm-i a'dâda
Gören âşıkların elbette bîmâr-ı veremdir hep
Câzib Divanı G.30/5*

Câzib, ey vefasız kelimesiyle sevgiliye seslenmektedir. Seni mecliste düşmanlar, rakipler ile diz dize gören bütün âşıkların elbette verem hastası olur. Şair, bir gün mecliste sevgiliyi rakiplerle diz dize görünce üzülür ve ey vefasız diye sevgiliye seslenir. Seni böyle başkalarıyla diz dize gören âşıkların elbette ki verem hastası olduğunu söylemektedir. Divan edebiyatında görülen âşık, rakip tartışmasında rakip amacına ulaşmakta; âşıklar ise verem olmaktadır.

*Zahm-ı müjgânın eden sînemi pür-dâğ-ı derün
Derd-i hicrin çeken ey meh verem olmaz da n'olur
Câzib Divanı G.85/2*

Câzib, ey ay yüzlü güzel diyerek sevgiliye seslenmektedir. Yüreğimi yarayla dolduran senin kirpiklerinin yarasıdır. Senin ayrılık derdini çeken verem olmaz da ne olur? Sevgiliye ey ay yüzlü diye seslenen şair, yüreğini yarayla dolduran senin kirpiklerindir demektedir. Divan şiirinde sevgilinin kirpiği müjgan yani oktur. Sevgili yay gibi kaşlarını gererek kirpik oklarını âşığın yüreğine saplar. Bu nedenle âşığın gönlü yarayla dolar. Beyitte de bu duruma dikkat çeken şair yüreğinin yarayla dolduğunu dile getirir. Yüreğindeki bu yaraların üzerine bir de ayrılık

eklendi mi insan verem olmaz da ne olur diye sormaktadır. Acılarının, yaralarının fazlalığı bu beyitte görülmektedir.

*Zîr-i bâr-ı gam u mihnetde hem olsan da gönül
Hem çü zülf-i ham-ı dil-dâr-ı ham olsan da gönül
Kesret-i derd ile Eyyûb-dem olsan da gönül
İllet-i sabr ile âhir verem olsan da gönül
Derdin arz etme etebbâya ki minnet müşkil
Düşme beyhûde müdâvâta ki illet müşkil
Meşhûrî Divanı Musammat 2/4*

Meşhûrî, musammatında gönlüne seslenmektedir. Onun gönlü sıkıntı ve üzüntüler içindedir. Sevgilinin aşkından, zülfünden eğri büklüm bir şekilde kalmıştır. Derdin çokluğu ile sanki Eyyûb Peygamber gibi sıkıntılar, hastalıklar içerisinde kalmıştır. Bu kadar fazla hastalıktan sonra verem hastalığına tutulmuştur. Bu kadar büyük bir hastalığa tutulmasına rağmen derdini tabiblere arz etmemektedir. Zira bu hastalığın devası olmadığı için bu hastalığı yenme çabası beyhude yani boş olacaktır. Şair, Eyyûb Peygamber gibi büyük acı ve ıstırap çektiğini söylemektedir. Eyyûb Peygamber, nasıl hâlimden şikâyet etmediyse; o da bu durumdan şikâyetçi değildir, sabır göstermektedir.

*Dimen kaddin bükülmüş çarh pâyin çekmeden 'âşık
Degil bir çekdiğim dünyâda ben derd-i verem çekdim
Türâbî Divanı 290/3*

Türâbî, kendisini bir âşık olarak tanımladığı beytinde feleğin derdini çektiğini, bundan dolayı da boyunun bükülmüş olduğunu söylemektedir. Onun bu dünyada çektiği verem derdidir. Bundan dolayı da acı, ıstırap içindedir. Eğer kişi, acı ve sıkıntı çekip boyu bükülmezse; kendisini âşık olarak nitelendirmemesi gerekir.

*Âh Zeynü'l-Âbidin Efendi merhûmun bu sâl
Oldı mahdûm-ı güzîni dâr-ı ukbâya revân
Çâre-cûy iken tabîb ü mâder ü hîşânî hep
'Âkıbet kurtulmadı derd-i veremden virdi cân
Şeref Hanım Dîvânı Tarih.94*

Şeref Hanım, veremden vefat eden Sünûhî Bey hakkında bir tarih yazmıştır. Âh diyerek şiirine başlayan Şeref Hanım, Zeynü'l-Âbidin Efendi'nin oğlunun âhirete gittiğini söylemektedir. Doktorlar, annesi ve akrabaları onu iyileştirmeye çalışırken verem derdinden dolayı canını vermiştir. Verem hastalığından

dolayı vefat eden bir kişi Şeref Hanım'ın şiirinde yer almıştır.

Sonuç

Divan şiirinde verem tedavi edilemez, ilacı olmayan ölümcül bir hastalık olarak ortaya çıkmaktadır. Şairler, bu hastalığın akciğerde, göğüste olduğunu söylemektedirler. Kendisini âşık olarak gören şairler, acıların büyüklüğünden verem hastalığına yakalandıklarını söylemektedirler. Şairlere göre aşk acısı, bu hastalığın temel nedenleridir. Kızgınlık, nefret ve kin de bu hastalığa sebep olmaktadır. Şairler bazen kendilerini verem hastasına, sevgiliyi ise doktora benzetmektedirler. Sevgilinin rakipler, düşmanlar ile birlikte gören âşıkları üzüntülerinden verem olurlar. Bunun yanında rakiplerin, düşmanların, feleğin verem hastalığına tutulması için beddua edilmektedir. Bazen de şairler veremden ölen kişileri şiirlerine konu etmişler, veremden ölen kişilere dua etmişlerdir. Sonuç olarak divan şairleri, verem hastalığını şiirlerinde işleyerek toplumsal konulara olan ilgilerini göstermişlerdir.

Kaynakça

- Akdoğan, Yaşar**, *Ahmedî Divanı*, Kültür Bakanlığı e-kitap.
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1059_1,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0
[Erişim Tarihi 1/6/2017]
- Akkuş, Yasemin** (2010), *Benderli Cesârî'nin Divanı ve Divançesi*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Arslan, Mehmet** (2011), *Şeref Hanım Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Ayverdi, İlhan** (2013). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Aydemir, Yaşar-Çeltik, Halil (2009), *Meşhûrî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Barış, Y.İzzettin (2010), *Tüberküloz Tarihi, Klinik Gelişim Dergisi*, C.23, S.3,8-13.

Bilgin, Azmi (2003), *Divan-ı Seyyid Nigârî*, İstanbul: Kule İletişim Yay.

Boz, Erdoğan (2007), *Hakîkî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Ceylan, Ömür (2003), *Hânedânda Bir Âsî, Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, Âsaf Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

Demirel, Gamze (2005), *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Divânı: İnceleme- Tenkitli Metin- Tahlil*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Demirkazık, Hacı İbrahim (2009), *18. Yy. Şairi Mustafa Fennî Divanı*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Devellioğlu, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Doğan, Muhammed Nur. (2002) “Klasik Türk Edebiyatında İran Tesiri ve Divan Şiirinin Millî Karakteri” *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Ötüken Yay.

Ersoy, Ersen, II. *Bâyezid Devri Şâirlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Divânı*, Kültür Bakanlığı Yay.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10631,muniripdf.pdf?0> [Erişim Tarihi 06/06/2017]

Görkem, İsmail (2005), *Türâbî Divanı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Tezi.

Günyüz, Melike (2005), “Şair ve Hekim Ahmedî'nin Duygu Dünyasında Tıp Terimleri”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, C.2, Ed. Nil Sarı vd., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 651-670.

Kâhya, Esin(1995), *İbn-i Sînâ, El-Kânûn Fi't-Tıb*, Birinci Kitap, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.

Karacan, Turgut (1991), *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divânı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.

Kemikli, Bilal (2007). “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S.1, Bursa, 19-36.

Komasyon (1993) “Verem” *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*,C.4, İstanbul, Ana Yay., 209-216.

Kurnaz, Cemal (1997)“Divan Şiiri Geleneğinden Yararlanma” *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yay. 284-9.

Okumuş, Sait (2015). *Amasyalı Nebzî ve Divanı*, İstanbul: Gece Kitaplığı Yay.

Önler, Zafer (1990), *Celâlüddin Hızr. Müntehâb-ı Şifâ I, Giriş-Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Özkara, Şeref vd.(2003), *Türkiye’de Tüberkülozun Kontrolü İçin Başvuru Kitabı*, Ankara.

Öztahtalı, İbrahim İmran (2009) *Bursalı Murad Emrî Efendi ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Parlatır, İsmail (2006),*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Remzi, Hüseyin. (1305), *Lûgat-ı Remzi*, 2 C. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi.

Seber, Engin (2010), *Tüberkülozun Dünü, Ankem Dergisi*, 24 (Ek 2), 52-60.

Uzel, İlter (1991), *Osman Şevki Uludağ, Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Üst, Sibel (2012), *Edirneli Nazmî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10605,edirneli-nazmi-divanisayfa19903981pdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 06.06.2017].

Yeniterzi, Emine (1998) “Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar”, *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, Konya, 87-103.

Yılmaz, Salih (2010), *Câzib Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Türk Sinemasında Göç Temalı İstanbul Filmleri Üzerinden Kentlerdeki Mekânsal ve Toplumsal Değişimlerin İncelenmesi¹

Hayat Zengin Çelik²

Senem Tezcan³

Öz

Kentsel dönüşümün sıklıkla tartışıldığı günümüzde yarattığı toplumsal ve sosyal etkilerle üzerinde farklı argümanlar geliştirilen göç olgusu, bizleri gecekondulaşmayı ve kentsel mekanda var olma süreçlerini anlamamızı sağlayacak araştırmalara yöneltmektedir. Bunu yaparken farklı disiplinleri bir araya getiren çalışmaların konuyu daha da zenginleştirmekte olduğu açıktır. Konunun çok boyutlu içeriği farklı ele alışların önünü açmakta olup, her biri özellikle de Türk sinemasının geçmiş deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda, birer belge niteliği taşıyan filmler üzerinden böyle bir irdelemeyi yapmak bize yeni olanaklar sunmaktadır. Bu noktadan hareketle, paylaşılan çalışma, göç ve gecekondu gibi kentsel unsurların sinemaya yansıyan görsel içerikleri ile kent planlama alanı arasında bağ kurma yolunu benimsemiştir. Böyle bir çaba gerek sinemanın bir temsil biçimi olması, gerekse de teorik anlamdaki pek çok konunun görsel bir niteliğe kavuşmasında etkili bir sanat dalı olması bakımından önemlidir. Çalışma literatür çalışmasının yanı sıra göçün farklı süreçlerini anlatan seçilmiş Türk filmleri üzerinden göç özellikleri, konut türleri, meslek grupları, kültürel yapılar vb. özellikler üzerinden elde edilen çıkarımlara temellendirilmiştir. Göç açısından önemli bir varış noktası olan İstanbul kentinin değişen sosyal ve mekânsal özellikleri, bu özellikleri perdeye en iyi yansıtmış olan filmler arasından yapılmış seçimler üzerinden değerlendirmeye çalışılmıştır. İstanbul'un Türkiye kentleşme pratiği içerisinde özellikle göç süreçleri açısından var olan farklı konumu ve bu temelde filmlere konu olma özelliği nedeni ile böyle bir değerlendirmenin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Türk Sineması, Gecekondu, Kentleşme, İstanbul

Examination Of Spatial And Social Changes In The Cities On The Turkish Cinema Through Istanbul Films With Migration Theme

Abstract

Today, discussing urban regeneration issue frequently, different arguments are developed on migration phenomenon and its social impacts; this directs us to studies which helps to understand processes of slummization and existence in urban area. While doing this, it is obvious that studies which bring different disciplines together enriches the issue more. As multidimensional content of the issue paves the way for different approaches, considering each approach - especially former experiences in Turkish cinema, doing such an examination through films as a paper trail presents us new point of views.

From this point of view, it is the focus of the study to try to link the urban planning area by making evaluations on the visual contents of the urban elements such as migration and slums to the cinema. Such an effort is important for cinema that is both a form of representation and an effective art form in achieving a visual quality of many of the theoretical meanings. Along with the literature review, the study is based on the inferences which is attained through characteristics such as migration characteristics, housing types, profession groups, cultural structures etc. of selected movies those narrates different processes of migration. Doing so the study, which focuses especially on social and spatial problems migration faces, examines the process from 1960s to today although the issue dates further back. The

¹ Makalede kullanılan afişlerde ve film tarihlerinde Türk Sinema Araştırmaları (TSA) sitesi baz alınmıştır.

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik ABD, hayat.zengin@deu.edu.tr

³ Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, senem.tezcan@deu.edu.tr

changing social and spatial characteristics of Istanbul, an important destination for immigration, have been tried to be evaluated through the selection of films that best reflect these characteristics on the scene. Istanbul has created the starting point of such an evaluation with the reason of its different position in the urbanization practice of Turkey, especially in terms of the migration processes and on the basis of this being the subject matter of the films.

Key Words: Migration, Türk Sineması, Gecekondu, Urbanization, İstanbul

1. GİRİŞ

Türkiye kentleşme deneyiminin önemli bir parçası olan göç olgusu, çok yönlü etkilerle ortaya çıkmış ve gelişimini farklı tarihsel dönemlerde içerik değişimleri ile sürdürmüştür. Bununla birlikte göç açısından nedenleri değişiyor olsa da toplulukların kendilerini böyle bir sürecin içerisinde bulmalarını sağlayacak toplumsal ya da mekânsal etkiler bazı ortak özellikler göstermiştir. Söz konusu özellikler, kent ve kırsal ile coğrafi ve gelişme farklılıklarına işaret eden batı (modern) ve doğuyu (gelenek) karşı karşıya getirecek bir algının yaygınlaşmasına aracılık etmiştir. Sinema, böyle bir etkinin oluşmasını ve hızla ülke geneline yayılmasını sağlayan en önemli araçlardan biri olmuştur. Özellikle de kentlerin gecekondulaşma ile iç içe örmeye başladığı ilk aşama olarak tanımlanabilecek 1950'li-1960'lı yıllarda, sinema göç ve gecekondulaşmaya ilişkin önemli mekânsal ve sosyal sorunları işlemenin yanı sıra, süreci teşvik edici bir rol de üstlenmiştir (Öztürk, 2004). Bu dönem aynı zamanda Türk sinemasının popülerleştiği bir süreçtir ki, bugünün medya gücüne benzer bir etkiyi ülke genelinde yaratmayı başarmıştır. Böyle bir etkinin varlığı önemlidir ve göç ve gecekondulaşma açısından sorgulanması gereken açılımları içerisinde barındırmaktadır. Bir başka ifade ile mekânsal ve toplumsal süreçlerin sanatın bir kolu aracılığıyla ve yönlendirilmiş bir içerikle yeniden nasıl yapılandırılmış olduğunun anlaşılması için önümüze bir pencere açmaktadır.

Nitekim birbirini önemli ölçüde destekleyen toplum ve sanat, Türk sinemasında sıklıkla İstanbul'u konu alan masalsi hikayelerle ifade bulmuştur. Çoğu izleyiciyi asla sahip olamayacakları bir yaşantı ile buluşturan ilk dönemin filmleri, kaçınılmaz olarak idealize edilen bir yaşantı miti ile "büyük kent

İstanbul'un kapılarını aralamıştır. Bu dönemde ithal ikameci sanayinin de İstanbul merkezli olarak gelişimi, zaten emek piyasası temelinde kentin cazibesini daha da arttırmış; kent, taşı toprağı altın bir varış noktası olarak özel bir konum elde etmeye başlamıştır. 1960 - 1965 döneminde Türkiye'deki iç göçün %22'si İstanbul'a yönelik gerçekleşirken, 1962'de 78.000 olan gecekondu sayısı, 10 yıl sonra 195.000'e çıkmıştır (Gül, 2015). İlerleyen aşamalarda ekonomik açıdan oluşacak bölgesel eşitsizlikleri tetikleyecek bu gelişme, 1960'lardan sonra yeni bir içerik kazanmış ve bu süreçte yaşanmaya başlayan toplumsal ve mekânsal dönüşümler Türk sinemasına ilham kaynağı olmuştur.

Kentlerdeki taşralılık ve mimari değerlerin bozulması, konumunu kaybeden kent soyluları, kentte ortaya çıkan yeni fırsatlar, alt gelir gruplarının yaşadığı zorluklar, kentleşme sorunları, toplumsal eşitsizlik ve çatışmalar, göç ve gecekondulaşmayı anlatan yapıtlarda ağırlıkla işlenen konular haline gelmiştir (Narlı ve Kotaman, 2008: 205-208). Bu dönemde dikkat çekici biçimde olumsuzluklar içinde gelişen İstanbul öyküleri arasında, sınıfsal konumu iyileştirme düşlerine ve bu ideal temelinde toplumun değer yargılarında ortaya çıkan aşınmalara da sıklıkla yer verilmeye başlandığı görülmüştür. Bir yanda modernleşme ideali ve diğer yanda gelenekler arasına sıkışan bir kentsel ortam anlatımların temel öznesi olmuştur.

Devletin aslında konut sorunu temelinde üzerine almaya hazır olmadığı sorumlulukları bertaraf etmesini sağlamış olan gecekondu, yer göstermeler ve bazı yasal düzenlemeler yoluyla kontrol edilmeye çalışılmış olsa da beklenen biçimde kontrol altına alınamamıştır. Diğer yandan zaten kentlerde ihtiyaç duyulan emeği barındıran bir yapılanma

olarak gecekondulardan vazgeçmenin mümkün olamayacağı bir ortam da açığa çıkmıştır. Gecekondu, önceleri bir yedek işgücü ordusunu kentte hazır tutarak ve ilerleyen aşamalarda da kentin formel sistemini bir marjinal iş piyasası ile destekleyerek kendisine kentleşme deneyimleri içerisinde önemli bir konum yaratmıştır.

Böylece henüz 1970’li yıllara gelindiğinde artık kontrol edilemez bir hal alan gecekondulaşma ile ilgili önemli sorunlar kentlerin gündemine taşınmıştır. Bu süreçte değişen üretim ilişkileri ve art arda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle bir toplumsal çözülme ve kirlenmenin kentlerin temel bileşeni haline geldiğine de tanıklık edilmiştir. Yaşanan sorunların temel kaynağının kontrolsüz nüfus hareketleri olarak anlaşılmış olması, merkezi düzeyde bunu önleme yönünde politikalar geliştirilmiş olsa da sürecin sürekli olarak kendisini tekrar etmesine neden olmuştur. Bir yandan yasaklamalar, yıkımlar yeni yasal düzenlemeler varlık göstermiş, diğer yandan köşeyi dönenler, arazi zenginleri ve mafya ilişkileri kent yaşamının içerisine taşınmıştır. İstanbul’un önemli bir çekim merkezi halini aldığı bu dönemde gecekondu yapımı önemli ölçüde hız kazanırken, Türk filmleri de göç edenin gözünden ve taşralının hayat hikâyeleri aracılığıyla (Alkan, 2007: 49-58), bu sürece eşlik etmiştir. Böylece gecekondu yaşantısını kültürel düzeyde destekleyen ve aynı zamanda inşaat piyasasını besleyen yapıtlar olarak sinema, Türkiye kentleşme pratiğinin önemli bir parçası haline almıştır.

1980’li yıllar Türkiye’de yaşanan yapısal değişimlerin kendisini sinemada da ifade ettiği yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bireyin sorunlarının artık toplumsal yapıdan bağımsız olarak ele alınmaya başladığı bu aşamada her ne kadar yasaklanmaya çalışılsa da “arabesk” egemen bir kültür haline dönüşmüştür. Arabesk, sinemanın yükselişe geçtiği bu dönemde kentli yaşam tarzlarını benimsemeyen göçmenleri betimlemede kullanılan bir araca dönüşmüş ve entegrasyon meselesi de göç ve gecekondu açısından farklı bir içerik kazanmıştır. “Varoş” bu sürecin yeni tanımlanması olarak konuşma diline geçerken, aslında

gecekondunun değişen içeriğinin de ifadesi haline gelmiştir.

1990’lı yıllarda da İstanbul artık Yahya Kemal Beyatlı’nın “Aziz İstanbul”unun çok uzağında çirkin ve sevimsiz bir şehirdir (Aymaz, 2008: 352). Taşı toprağı altın bir kentten “kayıplar şehri”ne dönüşen sinemasal imgelerde de cennet-mekan olmaktan çıkıp dehşet-mekana doğru dönüşmüştür (Çiçekoğlu, 2015: 72). Dönemin sinema yapıtlarında, umutsuzlukların dile getirdiği bir ortamda İstanbul “7-8 milyonluk bir ejderha” olarak tariflenmiştir (Narlı ve Kotaman, 2008: 214). Bu süreçte zaten artık büyük metropollerin yaşayışları açısından yalnızlık, bireysellik gibi toplumsal sorunları bulunmaktadır ve İstanbul, ölçeği itibariyle bu tür sorunları en belirgin biçimde yaşayan kentlerden birdir.

Bu özelliği ile 2000’li yılların sinemasında da konu alınan İstanbul için artık toplumsal yaşantı bireysel menfaatlerin ön plana çıktığı ve her şeyin paraya indirildiği bir yapıdadır (Kirel, 2014: 216; Öztürk, 2014b: 286). Bu dönem sineması bize İstanbul’un iki farklı yüzünü sunmaktadır. Bir tarafta küreselleşmenin yarattığı görkemli alanlar, diğer tarafta ise kenti dışarıdan seyreden yeni mekanlar yapıtlarda ele alınmaktadır. 1990’lar sinemasında görünmeye başlayan Beyoğlu sokakları, izbe köşeler, surlar, varoşlar daha da belirginleşmiştir. Hayatın hoyratlaştırdığı ve en dipte olmaya katlanabilmek için zorbalık yapmaya muhtaç bu nüfus, sinemada bir zamanlar “masum” olarak geldiği İstanbul’da ekonomik sıkıntılar ve kentsel hayata uyumlanma problemleri nedeni ile çizgi değiştiren bir topluluk olarak gösterilmeye başlanmıştır. Köylülüğe ait kurnazlık ile metropole özgü ataklık ve bireyselliğin birleştirildiği anlatımlarda, kent yaşamı her türlü fırsatçının, sahtekarın ve silahlı çetelerin var olduğu bir ortam olarak ele alınmıştır. Artık kendini “eski/gerçek İstanbullu” olarak niteleyen bir kesim göçmenlere karşı ayırıcı bir tutum sergilemekte, önyargı, öteki korkusu, yabancı düşmanlığı, zaten homojen olması beklenemeyecek böyle bir kent sisteminde ifade bulmaktadır (Aymaz, 2008: 356-357; Öztürk, 2014b: 270-272). Bu durum artık küresel bir kent haline gelmiş olan İstanbul

içinde ortaya çıkmış olan farklılıkların ve çok parçalı yapının beklenen bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Mahoney, 2014: 194). Zira toplumsal kırılmalar ve kentsel kriz küreselleşme çağında bütün dünya kentlerinin gündemine girdiği ölçüde, İstanbul kentinin de mekânsal ve toplumsal yapılanmasının belirgin unsurları haline gelmiştir (Öztürk, 2014a: 45).

2. 1960-1970 YILLARI ARASINDA TÜRK SİNEMASINDA GÖÇ

Türkiye kentleşmesinin göçle tanışma öyküsünü Cumhuriyetin ilanıyla başlatmak mümkündür. Bununla birlikte 1940'lı yıllardan itibaren belirgin hale gelen bu oluşumun neden olduğu sorunlar ve özellikle de gecekondu olgusu temelinde 1950'liler sonrasında bir sorunu olarak ele alınması yaygın bir eğilimdir. Başta kentleşmenin teşvik edilmeye çalışıldığı bir aşamada konut sorununu çözüyor olması sebebiyle varlığına karşı daha esnek bir tutumun sergilendiği böyle bir yapılanmanın (Erman, 2004: 4; Yıldız, 2008: 85), her zaman kentsel dinamiklerin temel bileşeni olarak varlığını korumuş olması ve bugün gelinen aşamada da halen bu yönüyle toplumsal ve mekânsal araştırmaların önemli bir parçası olması önemlidir. Bir başka ifade ile toplumsal ve mekânsal gelişme sürecimizi tariflemeye gecekondu içerisinde yer almadığı bir kapsam yaratmak olanaksızdır ve elbette sanat ve onun önemli bileşenlerinden bir olan sinema da bunun dışında kalamamıştır.

Dolayısıyla ülkenin içinde bulunduğu bu gerçeklik sanatın konularından biri olmuştur. Böyle bir etkileşimde mekânsal ve toplumsal süreçler açısından belirleyici konumdaki siyasal etki ve söylemler de kaçınılmaz olarak bu süreci yönlendirmiştir. Nitekim Türk sinemasının toplumsal ve mekânsal gerçekliği ortaya koyma çabalarının ilk üretimleri olan filmler, sanatçı ve aydınlar için yeni fikirlere ilham kaynağı yaratan 1960'lı

yıllardaki sosyal devlet anlayışının etkilediği bir ortamın sonuç ürünleri olmuşlardır. Tabu sayılan konuların ele alındığı bu dönemin sinemasında; dünyadaki ve Türkiye'deki toplumsal ve ekonomik gelişmelere bağlı bir baş kaldırı ve itiraz dönemin en önemli özelliği olarak beyazperdede kendine yer bulmuştur (Kasım ve Atayeter, 2012: 29). Bu dönemde köy ile kent arasına sıkışan gecekonduyunun uyumlanma ile ilgili önemli sorunları vardır ve bir yandan gecekondu kentlileşirken kent de köylüleşmektedir (Yalvaç, 2013; Erman, 2004: 4; Erman, 2010: 235-246). Doğal olarak dönemin filmleri de öncelikle söz konusu köylü-kentli ikilemini ve kimlik bunalımını anlatan, bununla birlikte iktidar ve düzeni eleştiren, sömürülen işçi sınıfının sorunlarını ele alan, kadının toplum içerisindeki yeri ve rolünü gösteren eserlerdir. İç göç filmlerinde konut hakkını elde etmeye çalışan ve ayakta kalmak isteyen insanların hikayeleri vardır. Göç edenlerin hayalleri ve beklentileri karşısında özellikle İstanbul, mutluluk vadeden masalsi bir kenttir (Öztürk, 2004; Tezcan, Gözen ve Çelik, 2014: 972). Bu dönem sineması bütün bu ayrım ve sorunları geleneksel mahalleler ve pahalı semtlerdeki lüks konak/yalılarla mekansallaştırmakta; iyi karakterlerin alt-orta sınıftan ve yozlaşmış ilişkiler ile kötü alışkanlıklara sahip insanların ise üst gelir grubundan olduğu vurgusunu yapmaktadır. İzole yalılar, soğuk ve mesafeli ilişkileri ve güvensizliği sembolize ederken, küçük ve birbirine bitişik konutlardan oluşan mahalleler, sıcak ilişkileri temsil etmektedir (Akyol Altun ve Uzun, 2012).

Bu dönemin filmlerinden bazıları “Karanlıkta Uyananlar” (1964), “Şehirdeki Yabancı” (1962), “Suçlu” (1960), “Otobüs Yolcuları” (1961), “Gecekondu Peşinde” (1967), “Ah Güzel İstanbul” (1966), “Gecelerin Ötesi” (1960)’dır. Bu bölümde “Gurbet Kuşları” (1964), “Keşanlı Ali Destanı” (1964) ve “Bitmeyen Yol” (1965) daha detaylı incelenecektir.

Şekil 1. Film Afişleri (Gurbet Kuşları, Keşanlı Ali Destanı, Bitmeyen Yol)

GURBET KUŞLARI (1964): Maraşlı bir ailenin zengin olma umutlarıyla Haydarpaşa Garında başlayan ve biten hikayesi anlatılmaktadır. Haydarpaşa Garı, İstanbul'un dar sokakları, eski evler, tamirci dükkânı gibi kentsel mekânların ağırlıklı olarak kullanıldığı filmde kahramanların kente gelme amacı büyük kentin sunduğu nimetlerden faydalanmaktır (Tugen, 2014: 165). Filmde kentli-köylü ve kente tutunabilen ve tutunamayanlar arasındaki ikilem sürekli olarak verilmektedir. Ailenin yeni bir iş kurmak için sermayesi vardır ve para kazandıkları sürece dışlanmayacaklardır. Bu da dayanışma ve akrabalık ilişkilerinin göçün temel dinamiklerinden biri olarak her zaman önemli bir konuma sahip olacağına da ilk işaretlerini vermektedir. Film açısından önemli bir başka husus, değişen değer yargıları ile ilgili açılımların da ortaya konmasıdır ki, İstanbul'a göç eden ailenin batıya karşı Anadolu ve İslam değerleriyle birlikte gelişi (Adiloğlu, 2005: 86) film boyunca sorgulanmıştır. Kente uyum sağlamanın ahlaki hiç bir kaygı taşımaksızın, etik benlikten uzak, pragmatist ve oportünist bir değer dünyası içinde mümkün olabileceğini ele alan çalışmada (Refiğ, 1964), farklı değer yargıları İstanbul ve gelinen kent temelinde karşı karşıya getirilmiştir.

KEŞANLI ALİ DESTANI (1964): Keşanlı Ali, uzun yıllar ağaların hakim olduğu sömürü düzenine baş eğmek zorunda kalan halkın, kendi çıkarlarını kollayacak bir kahraman yaratmak zorunda olmasından dolayı ortaya çıkan bir karakterdir. Hikâyenin geçtiği

Sineklidağ ise başıbozukluğun, otorite boşluğunun, ekonomik yetersizliklerin, cehaletin, ahlaki değerlerin aşınmışlığının bir sembolüdür (Gariper, 2005: 92-97). Gecekondu semtinde, ne köyün ne de şehrin değerleri geçerlidir; şehir ile arasındaki uzaklık, erişilememe ve tek başına bırakılma (Gürel, 1991: 311) filmde işlenen konulardır. Sınırları içerisinde olmalarına rağmen yaşamadıkları şehir "Sineklidağ burası, şehre tepeden bakar. Ama şehir ırakta, masallardaki kadar" sözleriyle; gecekonducular ise "Her cins insan var burada. Çalışkanı, tembeli. Dört bucaktan gelmişler. Hırlı, hırsız, serseri. Lazı, Kürdü, Pomağı, Maraşlısı, Vanlısı, Erzincanlı, Kemahlı. Hepsi kader yoldaşı" ile anlatılmıştır. Gecekonducular "Te şurası bizim ev. Kontür plak dört duvar. Bir kapı üç pencere. Tenekeden damı var. Bir yanımız mezbele. Bir yanımız yokuş yar. Önümüzden sel gibi. Şır şır akar lağımalar" sözleriyle ifade edilir. Tüm aile fertlerinin birlikte yaptığı gecekondu ile başlayan filmde erke karşı hissedilenler "Devlet bizle uğraşır. Polis bizle hırlaşır. Ağalar leş kargası. Sus parası sızdırır" sözleriyle emek gücü ise "Sabah olur gün doğar. Horoz öter çöplükte. Işır yosun kayalar. Herkes düşer yollara. Kimi hamal kalaycı. Kimi süfli dilenci. Kimi kıptı macuncu. Helvacı ya köfteci. Kızlar çokluk hizmetçi. Ya giderler tütüne" ile belirtilmektedir (Yılmaz, 1964).

BİTMEYEN YOL (1965): Ezan sesi eşliğindeki gecekondu görüntüleri ile başlayan filmde yedi arkadaşın kente göçü ve bu süreçte yaşadıkları anlatılmaktadır. Bir mücadele alanı olarak kentte zengin olma ve köye dönme hayali filmde ele alınmaktadır. Kente uyum süreçlerinin anlatıldığı filmde işsizlik, kır-kent ayrımı, birbirlerini ezerek iş bulmaya çalışan işsizler, çalışma koşullarının zorlukları, işverenin gözünde işçi, işçi hakları, makineleşme, yabancılaştırma, sendikalaştırma, sigorta konuları ve yurtdışına göç de işlenmektedir. Göçmen kendilerine verilen ücrete ve iş güvenliği sorunlarına rağmen çalışmaya devam eden işgücüdür ki yaşanan bir iş kazası sonrasında işveren bu durumu “onlara bir şey olmaz, olan bizim paralara oldu” sözleriyle ifade etmektedir. Bu yönüyle insan yaşamının ekonomik beklentiler karşısında ne kadar önemsiz hale gelmiş olduğuna vurgulanmıştır. Yaşam şartları açısından kabullenmişlik ve yine de kente dair umutların devamı iki farklı kadın karakteri üzerinden verilmiştir. Eğitim de bu hayaller içinde önemlidir, ailenin en küçük bireyi okuyup adam olacaktır (Koluaçık ve Kula, 2014). Mekânsal anlamda gecekondu tarifi ise dönemine uygun bir biçimde verilmiştir. Tek odalı gecekondu hem yaşama hem de uyuma alanıdır. Altyapı eksiklikleri ile mahalle çamurlu yollardan oluşmaktadır. Kent merkezleri ise iş arayan göçmenlerle doludur. Kahvehane gecekondu erkeklerin hayal kurduğu, gecekondu ise dağılan ailelerin beklentilerini ve ümitlerini temsil etmektedir (Sağiroğlu, 1965; Tezcan, Gözen ve Çelik, 2014: 974).

3. 1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRK SİNEMASINDA GÖÇ

Bu yıllar yaşanan siyasi ve toplumsal olayların sonucunda daha da yoksullaşan bir kırsal kesimin büyük kentlere göç ettiği Yeşilçam filmlerinin bir devamı niteliğinde olmasına rağmen arabesk kültürün de giderek sinemada kendine yer bulduğu bir dönem ortaya çıkarmıştır. Zengin kız-fakir erkek temasının sıklıkla kullanıldığı bu dönemde İstanbul, iş bulmak ve zengin olmak için hala ideal bir yer olarak seyirciye sunulmaktadır. Artık göçenler kentin çekiciliği için değil yalnızca para kazanmak için kente gelmektedirler (Kırık, 2014: 108; Pişkin, 2010: 53).

Bu dönemde yaşanan sorunlar, gecekondu-luların kentsel sorunların kaynağı olarak görülmeye başlamasına neden olmuştur. Bu algı gecekonduya karşı olumsuz bir tavır da peşi sıra getirmiştir. Böylece gecekondu kentin imarlı kesimlerinde yaşayanlar için haksız kazancın sağlanmasına aracılık eden bir aracın adı halini almıştır. Diğer yandan zaten bu dönem, gecekondu üzerinden gelişen düzeni kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı başaran kesimlerin müteahhitlelerin ve sermayedarların ve hatta arazi mafyasının ortaya çıkması ile de sonuçlanmıştır (Yıldız, 2008). Giderek gecekondu da düzenle bütünleşmek yerine var olanı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışan sakıncalı ötekiye dönüşmüştür (Erman, 2004: 8).

Bu dönem filmleri arasında “Umut” (1970), “Fatma Bacı” (1972), “Köyden İndim Şehire” (1974), “Sürü” (1978), “Taşı Toprağı Altın Şehir” (1978), “Yusuf İle Kenan” (1979) bulunmaktadır. Bu döneme ait filmlerden “Canım Kardeşim” (1973), “Sultan” ve Ömer Lütfi Akad’ın “Göç Üçlemesi” daha detaylı olarak incelenecektir.

Şekil 2. Film Afişleri (Canım Kardeşim, Sultan, Akad'ın Göç Üçlemesi)

CANIM KARDEŞİM (1973): Gecekondulaşmanın gerçeğe yakın bir dille anlatıldığı filmde çamurlu yollar, derme çatma konutlar, köye özgü öğeler, sağlık sorunları, temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanamaması, vb. gösterilmektedir. Bu çaresiz manzaralara sosyal yapıdaki eksiklikler de eklenmiştir. Göçmenlerin oturduğu mahallelerde artık herkes ev sahibi olamamakta; evler ya da odalar kiraya verilmektedir. Kaderine terk edilmiş bu alanda hayat mücadelesi günü kurtarmaya yöneliktir. Almanya'ya gidecek saf işsizleri kandırma yöntemleri, kanlarını satarak geçimlerini sağlama filmdeki marjinal işlere örnektir. Filmde toplumsal kırılmalar, fakir ile zengin arasındaki uçurum vurgulanmıştır. Kardeşinin son günlerini iyi geçirmesi için çok da lüks olmayan ama onlar için değerli aktivitelere yönelmişlerdir ve bu isyan karakterleri giderek suça yönlendirmiştir. “Küçük insanlar”ın günlük dertlerini, hayallerini, mutluluklarını, üzüntülerini dokunaklı ve insancıl bir biçimde ifade eden filmde hasta olan Kahraman'ın ölümünde etkili olan nedenler yoksulluk, konut ve sağlık sorunu, ilgisizlik ve eşitsizlik olarak ortaya konmuştur (Eğilmez, 1973; Yıldız, 2008: 113-115).

SULTAN (1978): Kente dair anlatımların dolmuş yolculukları ve temizlik yapılan yerler dışına çıkmadığı filmde, gecekonduya dair izole ve ayrık mekanlar anlatılmaktadır. Filmde gecekondu mahallesi arabesk müzik, kenar mahalle dostluğu ile ifade edilirken gecekondu sevimli ve mutlu insanlardan oluşan bir topluluk olarak gösterilmektedir. Filmde kentin mekânsal ve toplumsal biçimlenişinin dışında olmak olağan bir durum olarak anlatılmaktadır (Pişkin, 2010: 55). Çok çocuklu aile yaşantısı, çocuklardan bazılarının

çalışarak aile ekonomisine katkı koyması, çalışmayanların ise aileye farklı biçimlerde destek olmaya çalışmaları yoluyla oluşan sosyal yaşantının özellikleri filmde ele alınmıştır. İşgüzar, uyanık ve kurnaz bir karakter olarak tariflenen muhtar göç edenleri kent mekânında organize eden yerleşmelerini sağlayan kişidir. Tapusuz evlerin olduğu bölgede Boğaz köprüsünün geçeceği için yapılan arsa spekülasyonuna ortak olmayı tercih etmiştir. Bu süreçte gecekonduyunun kendi arasındaki dayanışmayı kırma yolunu benimsemiş ve böylece gecekondu yaşantısının temel bileşeni olan dayanışmanın önemine vurgu yapmıştır. Film, çamurlu yollar, merkezdeki çeşmeden sağlanan su ve esasen altyapı eksikliklerine dikkat çekerken, gecekondu ile gecekondu arasında oluşan bağa-onu kente bağlayan en önemli unsur olarak da vurgu yapmıştır. Gecekonduları yıkılan toplulukların yeni bir bölgeye gelerek yeniden gecekondu yapmaları tekrarlanan bu sürecin zorunluluğunu göstermektedir (Tibet, 1978).

GELİN (1973) - DÜĞÜN (1973) - DİYET (1974) ÜÇLEMESİ: Kente göç eden, elbirliğiyle kentteki olanaklardan faydalanmak ve zenginleşmek isteyenlerin anlatıldığı filmlerdir. Çok çocuklu gecekondu, sigortasız çalışma koşulları, marjinal meslekler, kente ekonomik olarak tutunabilmek için tüm aile fertlerinin dayanışması, kadının konumu, fabrikada yaşanan sorunlar gibi pek çok unsur filmlerin üçünde de temsil edilmiştir (Tezcan, Gözen ve Çelik, 2014: 977). İstanbul'a göç eden altı kardeşin hikâyesini anlatan “Düğün”de İstanbul, insanı ve onun değerlerini yutan bir unsurdur. Mekânsal anlamda ise gecekondu, kenar mahalle dibinde yükselen apartmanlar, marjinal işlerin

yapıldığı kentsel alanlar olarak gösterilmektedir (Akad, 1973a).

Haydarpaşa Garı'ndan gecekonduya gidilmesiyle başlayan “Gelin” filmindeki gecekondu, İstanbul'da olmasına rağmen yaşam biçimi bakımından sanki Yozgat'taymış gibi ifade edilmektedir. Kente duyulan güvensizlik köydeki tarlaların satılmasını engellemektedir. Amaç gecekondu kente saldırmak ve daha da zenginleşmektir yani evin içinde gelenekler devam ederken dışarıda kapitalizmin kurallarına göre davranılmaktadır. Kadının çocuğunu bu süreçte kaybetmesi onu değişim sürecine sokmuştur ki bu da kırsal kadının eski düzene başkaldırmasıdır (Akad, 1973b; Öztürk, 2004; Kaplan, 2003: 157). “Diyet” filmine göre ise kent, kocaman bir makinedir ve ona gereken “diyet” ödenecektir (Yıldız, 2008: 108). Afyonlu Hacer'in merkezinde fabrikada yaşanan işçi sorunları, sendikalaşma, kadının konumu, aile yapısı kentte fabrikayla beraber yaşanan gecekonducuların değişimini anlatmaktadır. İnsanın değerinin olmaması ve bu değersizliğe ekme parası uğruna gösterilen talep çaresizliği anlatmaktadır. Filmde yeni yapılan gecekondu ile eski gecekonducuların müteahhitte verilerek apartmanlaşması, kentsel yeni yoksulluk alanlarının yaratılması yönünde bir unsur olarak da gösterilmiştir (Akad, 1974).

4. 1980-1990 YILLARI ARASINDA TÜRK SİNEMASINDA GÖÇ

Dünyanın ve Türkiye'nin hızla değişmeye başladığı bu dönemde emek gücüyle nitelenen kentleşme dönemi sona ermiş, sermayeye tamamen teslim edilmiş bir kentsel ortam açığa çıkmıştır. Böyle bir ortamda taşınmaz üzerinden sermaye yaratma çabaları önem kazanırken, gecekondu alanlarının da bu sürecin önemli bir parçası olarak özel bir konum elde ettiğine tanıklık edilmiştir. Peşi sıra çıkan af yasaları bu sürecin temel dinamiğini oluşturmuştur. Bu aşamaya kadar gelişen sözüm ona yasaklayıcı tutum, bu aşamada gecekondu kentin ayrılmaz bir parçası olarak yasal imar süreçlerine dâhil olabilmemesinin de önünü açmıştır. Bu

aşamanın toplumsal ve mekansal düzeyde önemli sorunları vardır. Ama en önemli sorunlardan biri, gecekondu artık kente gelenlerin barınma sorununu çözen masum bir barınma aracı olma vasfını yitirmiş olmasıdır. Bir başka ifade ile artık gecekondu da kentteki ranttan pay alan ve çalışma ya da becerileriyle değil elindeki gecekondu yoluyla kentleşme süreçlerine dâhil olan bir topluluktur.

Diğer yandan bu dönemde ülkesel şartlar nedeniyle göçün niteliği de değişmiş ve kentlere eskisinden daha yoksul ve kırılğan topluluklar akmaya başlamıştır (Erman, 2004). Böyle bir aşamada zaten koşulları ağırlaştırmış bir kentsel yaşam ortamına tutunabilmek, göçmenler açısından farklı bir tavır ve yapılanmayı gerektirmeye başlamıştır (Ünverdi, 2002). Böylece toplumsal düzeyde dayanışma ağları güçlenirken, farklı kimlikler ve buna bağlı olarak biçimlenen kendi içine kapalı ama yan yana mahalleler kentin belirgin unsurları haline gelmiştir.

Dönemin sinemasının da kentlere yönelttiği en önemli sorular bu temelde gelişim göstermiştir. Böylesi bir kentsel ortam içinde kente gelenlerin nerede, nasıl yaşayacakları ve herkesin bir köşeyi kapıldığı bir ortamda gelirin nasıl yaratılacağı işlenen temel konular olmuştur (Şimşek, 2013: 44). 1980'li yıllardaki anlamın çerçevesini (Kırık, 2014: 93), köyden kente göçenlerin kendilerini kabul ettirme, sesini duyurma ve özel bir kültür yaratma isteği ve büyük kent sakinlerinin de yeni gelenleri geri püskürtme çabaları çizmiştir. Bu dönemde kente göçle gelen kesimin kendi iç dinamikleriyle oluşturduğu “arabesk” kültür de artık kente yerleşmiştir. Filmlerde de buna bağlı olarak müziğin kullanımında ya da kahramanların yaşam öykülerinde arabesk kültürün belirgin unsurlarının işlenmiş olduğu görülmektedir.

Bu dönem filmleri arasında “Devlet Kuşu” (1980), “Fidan” (1984), “Çiçek Abbas” (1985), “Züğürt Ağa” (1985), “Ondört Numara” (1985), “Muhsin Bey” (1987), “Gülen Adam” (1989) öne çıkmaktadır. Bu bölümde “At” (1982), “Bir Yudum Sevgi” (1984) ve “Bir Avuç Cennet” (1985) daha detaylı olarak incelenmiştir.

Şekil 3. Film Afişleri (At, Bit Yudum Sevgi, Bir Avuç Cennet)

AT (1981): Köyde başlayan sömürünün, daha acımasız bir biçimde kentte devam etmiş olması işlenmektedir. Köydeki evini ipotek ettirerek İstanbul'a gelen baba-oğulun karşısında yoksulları dışlayan acımasız bir İstanbul vardır (Çelikcan, 1997: 165). Filmde emek piyasasının zorlukları ve bu bağlamda işportacılık ele alınmaktadır. Bu grubun gecekondular dahi yapacak gücü yoktur ve kentte hayatta kalabilmeleri için tek varlıkları işporta tezgâhlarıdır. Günlük paralarını onunla kazanırken gece de onun üzerinde uyumaktadırlar. Bu hayati bağ, çocuğunun okuması için arkadaşının arabasını çalan Hüseyin'in ekmek tezgâhi için öldürülmesi ile daha da vurgulanmıştır. Film çekildiği dönemin en çaresiz ve karamsar kurgularından birine sahiptir. Fakirler itilip kakılmaktadır ve okumak, iş bulmak, barınmak artık neredeyse imkânsızdır. Ama onların kentten yine de umudu vardır. Ferhat babasına “köye dönelim” derken İstanbul manzarası bütün güzelliğiyle arkalarında durmaktadır (Özgentürk, 1981; Yıldız, 2008: 191; Tezcan, Gözen ve Çelik, 2014: 980).

BİR YUDUM SEVGİ (1984): Taşraya özgü duvar halıları ile başlayan filmde ağırlıklı olarak kullanılan mekanlar gecekondular ve fabrika yakın çevresidir. Çocukların oynadıkları mezarlık ve çöp toplama alanları da filmde gösterilmektedir. Ataerkil toplum düzeninin ele alındığı filmde, kadının ekonomik özgürlüğü ile gerçek özgürlüğü arasında bir

bağ bulunduğuna vurgu yapmaktadır (Yılmaz, 1984; Kasım ve Atayeter, 2012: 36). Bu noktada işe girme koşullarının zorluğu ve işteki güvencesizlik de ele alınan konular arasındadır. Göçle gelen toplulukların kente karşı güvensizliklerini öne çıkaran filmde, kahvehaneler haberleşme ve yardım toplama gibi faaliyetlerin yürütüldüğü dayanışma merkezleridir (Yılmaz, 1984; Öztürk, 2004).

BİR AVUÇ CENNET (1985): Daha iyi koşullarda yaşamak için büyük kente göç eden iki çocuklu bir ailenin yaşanan aksilikler ve maddi yetersizlikler nedeniyle bir otobüste yaşamaya başlamalarının hikayesidir. Bir otobüsü önündeki küçük bir bahçe ile sıcak bir yuvaya dönüştüren aile, çevre sakinlerinin “görüntü kirliliği” biçimindeki şikâyetleri sebebiyle polis tarafından buradan atılırlar. Ancak filmde hakim olarak işlenen mutluluk ve umut duyguları ile aile bir çadırda yaşamaya başlar. Hikâye büyük kente tutunmaya dair kararlılığı ve kadının bu süreçteki dirençliliğini dönemin temel özelliklerinden biri olarak işler (Özer, 1985). Gecekondular, modern binaların karşıtları olarak gösterilmektedir (Şimşek, 2013: 48). Filmde, kentin vaat ettiği umudun, azalmış olmasının rağmen hala kır karşısında daha güçlü bir konumu vardır.

5. 1990 SONRASI TÜRK SİNEMASINDA GÖÇ

1990'lı yıllar bu tarihe kadar sorun olarak nitelendirilen pek çok unsurun daha da yoğun biçimde beyazperdeye aktarıldığı yıllardır. Küreselleşmenin etkileri bu süreçte ekonomik yarılmanın derinleşmesi, barınmanın ve kentte tutunabilmenin güçleşmesi, yoksulluğun kentlerde daha da hissedilir olması ile görünür hale gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte bu dönemde sinemanın göç temelli filmlere ilgisi azalmıştır. Bunda göçün neden olduğu sorunların zaten krizlerle örülmüş kentsel ortam içerisinde kanıksanmış olmasının etkisi büyüktür. Diğer yandan zaten bu dönem Türk sinemasının içerisine düştüğü bir kriz ortamı bulunmaktadır.

1990'lı yıllar özel televizyon kanallarının arttığı, Video – VCD – DVD gibi alternatiflerin tercih edildiği ve yılda ondan daha az filmin üretildiği bir dönemdir. Buna ek olarak izleyici profilinin değişmesi ve teknik özelliklerde dünya sinemasının yakalanmasının ardından 2000'ler sonrasında sinemacılıkta bir sıçrama yaşanmıştır (T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü, 2017). Bu kriz ortamında yeni yönetmenler önceki dönemlerde yaşanan göçün nedeninden çok, göçmeni kentin bir parçası

olarak ele almış, onun yaşadığı sorunları kentli değerler üzerinden seyirciye sunmuşlardır.

Bu dönem filmlerinde önceki dönemlerde göç etmiş ailelerinin kentte doğmuş büyümüş yeni nesilleri anlatılmaktadır. Bunu yaparken arka planda kentin ve gecekondu alanlarının değişen çehreleri filmlere yansıtılmakta ve temel beklentinin sınıf atlama arzusu olduğu ortaya konmaktadır. Gecekondu alanlarının artık “varoş” olarak nitelendirildiği filmler İstanbul'un arka sokaklarındaki yeni kuşak göçmenlerin hikayeleri üzerine kuruludur.

“Benim Sinemalarım” (1990), “Boynu Bükük Küheylan” (1990), “Gece, Melek Ve Bizim Çocuklar” (1993), Zeki Demirkubuz filmleri (C Blok-1994, Masumiyet-1997, Üçüncü Sayfa-1999) 1990'lı yılların filmlerinden bazılarıdır. “Uzak” (2002), “Gönül Yarası” (2005), “Sır Çocukları” (2002), “Metropol Kabusu” (2003), “Kayıp Cennet İnsanları” (2004), “Başka Sementin Çocukları” (2009) ise son dönem filmlerine örnek verilebilir. “Bir Küçük Bulut” (1990), “Kara Köpekler Havlarken” (2009) ve “Güneşi Gördüm” (2009) daha detaylı incelenmiştir.

Şekil 4. Film Afişleri (Bir Küçük Bulut, Kara Köpekler Havlarken, Güneşi Gördüm)

BİR KÜÇÜK BULUT (1990): Daha rahat bir yaşam sürebilmek için İstanbul'a göç eden bir ailenin hikayesi olan film, kent içerisinde yaşama alanları açısından devingenliği anlatmaktadır. Filmde ilk göç edildiğinde bir akrabanın evinde kalınmakta, ardından önce

merkezdeki çöküntü alanlarından ve daha sonra da bir gecekondu mahallesinden ev kiralanmaktadır. Gecekondu yapımı artık yoktur ve kente alışamama, kira özlem ailenin en yaşlı bireyi üzerinden sıklıkla vurgulanmaktadır. Kent vitrinler ve arabalar

üzerinden anlatılırken gecekondulu mahallesi yalın ayaklı çocuklar, çeşme başında kuyruk bekleyen kadınlar ve toprak yollarla ifade edilmiştir. Filmdeki bir tirad dönemin kente bakış açısını bizlere sunmaktadır: “...bir evin oldu mu gerisine karışma, gerisi gelir, her işin başı ev, çocuğu da okula yazdırdık mı değme keyfimize, bir de küçük muhallebici...”. Sahnelenen evlerdeki bahçe ve kırsal yaşam, kentsel hizmetlerden yararlanamama genel gecekondulu ortamını bizlere sunmaktadır. Film ayrıca gecekondulu alanlarındaki siyasi ortamı ortaya koyan toplumcu sinemanın nadir örneklerinden de biridir (Turgut, 1990).

KARA KÖPEKLER HAVLARKEN (2009):

Gökdelen ve gecekonduların sıklıkla filmin arka planını kapladığı film göçten öte göçmenlerin günümüzdeki yeni nesilleri üzerine kurgulanmıştır. İki alanın ayrımı ise bir alışveriş merkezi üzerinden verilmektedir. Burada her geçen sahnede üst aramasındaki sıklık, her yerde görülen güvenlik elemanları ve kimi sahnelerin güvenlik kamerasından verilmesi dikkat çekmektedir. Filmde sınıf atlama talebi kendi işini kurmak üzerinedir ancak bu geçmiş dönemlere oranla oldukça zordur. Kendi işlerinin sahibi olmak için ihaleye girmek isteyen iki arkadaş eşit koşullarda rekabet edememektedir. Karşılına çıkan mafya lideri bir önceki dönemin göçmenlerindedir ve filmde, “...İstanbul’a ilk geldiğimde ben de sizin gibiydim... Sokakta iyi-kötü yok, ekme var...” ifadesiyle yaşadığı dönüşümü ortaya koymuştur. Kahramanlar filmin sonunda bu rekabeti canları ile ödeyerek kaybedeceklerdir. Mahalle üzerinden anlatılanlar, değnekçilik gibi marjinal işler, TOKİ ödemeleri, asker uğurlamaları ve şehit cenazeleri filmde sosyal yapı ile ilgili olarak vurgulanan diğer konulardır (Er ve Gorbach, 2009).

GÜNEŞİ GÖRDÜM (2009): Film 1990’ların hakim göç sebeplerden biri olan zorunlu göçü anlatması bakımından önemlidir. Köyde son kalan bir ailenin hikayesini işleyen filmde doğu bölgelerinde yaşanan çatışma, mayından dolayı sakat kalma, eğitim gibi en temel sosyal hizmetlere erişememe gibi sorunlar

çerçevesinde göç anlatılmaktadır. Filmde göç sinemasının ilk örneklerinde de görüldüğü biçimde İstanbul’a duyulan hayranlık yaşanmaktadır. İstanbul Boğazı ve Galata Kulesi görüntüleri ile işlenen bu sahnelerin ardından bir ailenin büyük kentteki çözülüşü ortaya konmaktadır. İlk göçülen yer bir tanıdığın yardımıyla Tarlabaşı’nda kira ile tutulan bir evdir. Mekan özellikle travestiler gibi ötekileştirilmiş grupların yaşadıkları bir yer imajı çizmekte ve onların bu alanları kirlettiği vurgulanmaktadır. Filmde insan kaçakçılığı, sürekli bir Türkiye-Norveç kıyaslaması anlatılan diğer konulardır (Kırmızıgül, 2009).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sinema toplumsal ve siyasal süreçlerden etkilenen bir sanat alanıdır. Bu şekilde kent ile büyük bir benzerliğe sahiptir. Toplumsal ve siyasal yapılanmanın biçimlendirdiği kentler, tıpkı filmler gibi, hayat hikâyeleri ve anlatılarla örülüdür. Dolayısıyla her hikâye, her yaşam öyküsü kentin temel bileşenidir ve bu çerçevede filmler de kentleri anlamada bize ışık tutan önemli belgesel eserlerdir. Sinema diliyle kentler ve kent parçaları, gerçek mekânların renkleri, sesleri, anlam ve duygular yoluyla yeniden sunumudur (Okтуğ, 2008: 117-123). Sinemanın arka planını oluşturan sokak, cadde, meydanlar, yapılar dönemi anlatan önemli belgelerdir (Marie, 2014: 73) ve büyük bölümü kent ortamında şekillenen filmlerde bir süreç dizgisi içerisinde kent mekânlarının dönüşümü ve kullanıcılarının kenti nasıl algıladıkları gösterilmektedir.

Nitekim Türkiye kentleşme tarihinin de kendine özgü deneyimleri ve sorunları çerçevesinde farklı dönemlerdeki film senaryolarına konu olduğu düşünüldüğünde, yaşanan mekânsal ve toplumsal dönüşümü anlamayı sağlayacak çok sayıda belgesel niteliğinde yapıtla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Özellikle de Türkiye’nin göç ve gecekondulaşma sürecini dönemsel farklılıkları itibarıyla tarifleyebilmede her bir öykü önemli bir eser haline dönüşmektedir.

Ülkenin geçirmiş olduğu değişimlerin, yeni değerler ve yaşam biçimlerinin ortaya çıkması sürecinin en belirgin gözlemlendiği mekan, İstanbul kentidir. Farklı dinamikleri ile modern ve batılı yaşamın temsil unsuru olarak İstanbul sinema perdelerine sıklıkla yansımıştır. Aşkların, arzuların, hayallerin, kırılan kalplerin, başarısızlıkların ve yalnızlığın işlendiği bireysel ya da ideolojilerin, siyasi düşüncenin, modernitenin, kültürün, sosyo-ekonomik yapının ifade edildiği daha toplumsal anlatımlarda kent önemli bir dekor olmuştur. Hikayelerin ağırlıkla İstanbul'da geçmesinin yanı sıra, filmlerin neredeyse tamamı da İstanbul'da üretilmiştir. Bu durum referansların İstanbul filmleri üzerinden oluşmasını neredeyse zorunlu kılmaktadır. Ancak elbette yaşanan toplumsal ve mekansal dönüşümün başka kentler için de benzer özellikleri bulunmaktadır. Nitekim göç ve gecekondulaşma bağlamında İstanbul üzerinden gerçekleşen anlatımların benzerlerinin farklı kentlerde de ortaya çıkmış olduğunu gösteren çokça veri mevcuttur. Bu çalışma da böyle bir noktadan hareketle, İstanbul film okumaları üzerinden olmakla birlikte, göç ve gecekondulaşma tarihinin genel dönemsel özelliklerine odaklanmıştır.

1950'li ve 60'lı yılların sinemasının izleyicisine sunduğu harika İstanbul manzaraları ve masalsi öyküler, büyük ölçüde kentleşmenin önünü açan ve bir anlamda göçü teşvik

etmeye programlı yapıtlardır ki, bu etki tüm büyük kentlere yönelen bir göç akışı ve gecekondulaşma ile sonuçlanmıştır. Büyük ve erişilmez kentin giriş kapısı Haydarpaşa Garıdır ve Eminönü, Galata, Ayasofya, Sultanahmet ve Süleymaniye camileri önünde süzülen vapurlar, Çamlıca, Adalar, Sarayburnu izleyiciye sunulan çekici kent manzaraları olmuştur. Yabancılar göre enerji dolu ve büyük umutlar vadeden bu muhteşem şehir, uzun süre yaşayanlara göre ise dipsiz bir kuyu gibidir (Aymaz, 2008: 351; Öztürk, 2014b: 275-284; Çiçekoğlu, 2015: 74). Filmlerin ilerleyen kısımlarında kent görüntülerinde "Gurbet Kuşları"nda olduğu gibi, kahramanları kendisine çeken güzel İstanbul manzaralarının yerini, giderek alt gelir gruplarının yaşadığı eski mahalleler almaktadır. "Bitmeyen Yol" filmi de kentsel hizmetlerden uzak, İstanbul'un yükselen yapılarını uzaktan izleyen bir gecekondulaşma alanını gözler önüne sermektedir. Keşanlı Ali Destanı'nda da hikaye çoğunlukla gecekondulaşma alanında geçmekle birlikte, kente dair anlatımlar lüks konutlar ve arabalar üzerinden yapılmaktadır. Tüm filmlerde benzer biçimde işlenen bu ikili yapı göçle gelişen kentlerin temel mekansal özelliği olarak ortaya konmaktadır ve zaten sonraki aşamalarda da varlığını sürdürmeye ve yeni sorunlarla kentin gündemini yaratmaya devam edecektir (Şekil 5).

Şekil 5. Gurbet Kuşları, Bitmeyen Yol, Keşanlı Ali Destanı Filmlerinden Sahneler

Nitekim filmlerde işlenen İstanbul'a dair o büyülü atmosfer, siyasal ve ekonomik krizler, emek süreçlerinde beklenen etkinin oluşmaması ve göç eden kitlelerin daha kalkış noktalarından itibaren yaşadıkları farklı toplumsal sorunlar nedeniyle giderek nitelik değiştirmiştir. Hikâyelerdeki ilk dönemin mutlu göçmenlerinin yerini 1970'lerden sonra kentte varolma savaşı veren kitleler almıştır. Toplumsal sorunlar ve sosyal adaletsizlik 1970-1980 yılları arasında çekilen filmlerde daha da belirginleşmeye başlamıştır. Örnek

olarak incelenen Canım Kardeşim, Sultan ve Diyet filmlerinde göç eden ailelerin yaşamları ve düzenlerini kurdukları mekânlar derin yoksulluk şartları içerisinde anlatılmaktadır. Diğer yandan söz konusu filmler göç ve emek piyasası arasındaki dengesizliğin bir sonucu olarak bu dönemde belirgin hale gelen marjinal iş kollarına, yoksullukla baş edebilme arayışlarının bir ürünü olarak yer vermektedir. Canım Kardeşim filminde İstanbul, marjinal sektörler bakımından fırsatlar sunan bir kenttir ve bu mesleklerin

kan/idrar satıcılığı gibi en ilginçlerini seçerek bize sunmaktadır. Gurbet kuşlarında, hamallık ve otopark bekçiliği karşımıza çıkmakta ve Sultan’da ise mahalledeki kadınların çoğunun kent merkezine temizliğe gittiği gösterilmektedir. Gecekonduyun bir yan ürünü olan dolmuş, göçmenlerin kentle bağlantısını sağlayan bir araç olarak ortaya konmaktadır.

Bu dönem filmlerinin bir başka özelliği **ahlak ve değer yargıları** açısından modern kent ve kır arasında kıyaslamalar yapıyor olmalarıdır. Türk filmlerinde dünyadaki biçiminden farklı olarak gecekondu mahalleleri masum ve değerleri olan toplulukların yaşadığı alanlar olarak gösterilmektedir. Kent ise tüm çekiciliğine ve hoş görüntüsüne rağmen değer sistemleri açısından aşınmış, dejenere

olmuş bir yerdir (Şekil 6). İstanbul bu anlamda güvene dayalı ilişkiler kurmanın zor olduğu bir kent olarak pek çok filme konu edilmiştir. Nitekim “Gurbet Kuşları”nda göçmenlerin kentte tutunabilmek için sermayeleri vardır ancak onun bir kısmını hırsıyla kaybetmişlerdir. Söz konusu güvensiz ortamda **aile ve hemşehrilik ilişkileri** tek sığınacak yer olarak ve yoksullukla baş edebilme stratejilerinin bir parçası olarak ortaya konmaktadır. Nitekim “Bitmeyen Yol”, “Gelin” ve “Düğün” filmlerinde kente tutunma süreci daha önce kente göçle gelmiş tanıdıklar aracılığıyla sağlanmıştır. İş piyasası içerisinde yer alma şartlarını etkileyen söz konusu ilişkilerin varlığı hemen hemen tüm filmlere konu edilmiştir.

Şekil 6. Gurbet Kuşları, Bitmeyen Yol, Keşanlı Ali Destanı Filmlerinden Sahneler

Bu dönemde artık filmler İstanbul manzarasıyla değil, gecekondu ve iş yerleri görüntüleri ile başlamaktadır. Sultan filminde olduğu şekliyle bu alanlar artık kentle ilişki kurmayan insanların daha kapalı yaşamlar sürdürdükleri yerler olarak anlatılmaktadır. “Canım Kardeşim” filminde kentsel mekanlar

ile gecekondu alanları oldukça zıt bir içerikle izleyiciye sunulmaktadır; çamurlu yolların karşısında düzenlenmiş yollar, çamurda oynayan çocukların alanlarının karşısında rekreasyon alanları, gecekonduların karşısında yüksek yapılar gibi (Şekil 7).

Şekil 7. Sultan, Canım Kardeşim, Düğün, Gelin Filmlerinden Sahneler

Bu anlatımlar aynı zamanda bu dönemde kentlerde **altyapı yetersizlikleri** açısından kritik şartlara ulaşmış gecekondu alanlarının durumunu da çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir (Şekil 8). Filmlerde bu tür alanlarda giderek **kiracılık** yaygın bir eğilim olarak yer almaya başlamaktadır. Diğer yandan dönemin şartlarına uygun olarak **arazi ve rant piyasası**, bu piyasadan çıkar

sağlamaya çalışan taraflar da ele alınan konular arasındadır. Sultan filminin ilerleyen sahnelerinde muhtarın bir gecekondu alanının oluşma sürecindeki rolü anlatılmaktadır. Kentlerin çeperinde yer seçen bu alanlar İstanbul’un büyümesiyle konum açısından değerli olmaya başlamıştır. Filmlerde buna bağlı olarak kentin yasal olmayan bu oluşumlara yönelik **yıkıcı tutumu**

ve tasfiye süreçleri işlenmiştir. Bu noktada anlatımlar adeta kentlinin gecekonduluya karşı sergilediği tepkisel tutumu değiştirme yönünde bir çabadır. Kullanılan dramatik dil kentlinin duygularını yumuşatacak özellikler

içererek, aslında neredeyse tüm kentsel yapılanmaların yarından fazlasını oluşturmaya başlamış gecekonduluyu kucaklayabilmesinin bir aracı olmaya başlamıştır.

Şekil 8. Sultan, Canım Kardeşim, Gelin Filmlerinden Sahneler

1970'lerdeki toplumsal filmlerinden sonra göç ve göç eden kitlelerin sinemada ele alınışı bireye indirgenmeye başlanmış ve toplumdan bağımsız olarak sahneye konmuştur. 1980'li yıllar özellikle arabesk sinemanın yükselişe geçtiği bir dönemdir. Bu filmlerde göç, kentte göçmen olmak kaderle ilişkilendirilerek anlatılmaktadır.

Gecekondularda yaşayan göçmenlerin zorlukla tutundukları kentte **yaşama entegre olabile** şartlarının giderek zorlaşmış olması öne çıkan bir konudur (Şekil 9). Bir Yudum Sevgi filminde fabrikaya işçi olarak girebilmek bir umuttur çünkü bu dönemde evlerde yapılan **taşeron işlerin** değeri kaybolmaya başlamıştır.

Şekil 9. At, Bir Yudum Sevgi, Bir Avuç Cennet Filmlerinden Sahneler

1980 sonrası sinemasında göçü ele alan filmlerde farklılıklar başlamıştır. Gecekondulular hala kentsel hizmetlerden yoksundur ancak 1970'lerin sonlarında **yapsatçı sistemin** yaygın hale getirdiği apartmanlaşma filmlerdeki yerini almıştır. Göçmenlerin yaşadığı alanlar ise, köhne, kirli ve terk edilmiş kent merkezindeki alanlar olarak sahnelenmeye başlamıştır. Gecekonduluların inşa edecek şartları bile sağlayamayan **yoksulluğun kent merkezindeki eskimiş bölgelere çökmesi** sinema sahnelerinde ifade bulmuştur. Bir Avuç Cennet'teki terk edilmiş otobüs ve At filmindeki işporta

tezgâhı göç sinemasında barınma şartlarının ne kadar zorlaştığını gösteren dikkate değer anlatımlardır. Bu aşamada göçle gelmiş toplulukların mutsuzlukları ve **marjinal işlerin mafyalaşması** ele alınan önemli konular olmuştur. İş bulmanın artık giderek güçleştiği İstanbul'da "Bir Yudum Sevgi"de evlerde yapılan ara işler ve fabrika işçiliği ele alınırken (Şekil 10), "At" filminde işportacılıkta daha önce göç edenlerin yarattığı mafyaya dair anlatımlara yer verilmiştir.

Şekil 10. At, Bir Yudum Sevgi, Bir Avuç Cennet Filmlerinden Sahneler

1990'lerde Türkiye'de küreselleşme söylemi giderek ön plana çıkmış, İstanbul daha büyük bir metropol olmaya başlamıştır. Sorunlarıyla, tehlikeleriyle, birbirine **yabancılaşmış insan topluluklarıyla**, bireysel, psikolojik ve toplumsal problemleriyle, arka sokaklarıyla, karanlık güçleriyle İstanbul artık karmaşık bir kenttir ve görkemli profili, doğal güzellikleri ya da tarihi yapıları bu karmaşanın arka planında kalmaktadır. Böylesi bir yapı içerisinde bireyler artık kendisini **kaybolmuş** ve en önemlisi de **mutsuz** hissetmektedir.

Küreselleşen İstanbul'da, bir tarafta kentsel hizmetlerden yoksun, gecekondu temelleri üzerinden apartmanlaşmaya başlayan mahalleleri ve terk edilmiş kent merkezleri ile diğer tarafta küresel ölçekte kolejleri, alışveriş merkezleri, ofis ve konut rezidansları ile yükselen mekânları ile tezatlıklar yer almaktadır. Bu **mekânsal eşitsizlik** aslında İstanbul'daki **sosyo-kültürel ve ekonomik eşitsizliklerin** de sembolü gibidir. Bu ivme 2000'li yıllarda kendini daha

belirgin bir şekilde göstermeye başlamıştır. Yüksek yapıların sayısı artmış, **kentsel dönüşümle** birlikte eski göçmenler TOKİ'lere girmeye başlamış, yeni göçmenler ise Tarla başı gibi semtlerde kiralarda oturmaya devam etmiştir. Ancak yoksulluk artık İstanbul'un hemen her yerindedir. Prestijli, modern kentsel mekânlar da mendil satan, araba camı silen ya da dilenen çocuklar İstanbul'u çelişkilerin ve sınıf altı oluşumlarının merkezi yapmakta ve uzak-yakın yaşamları yan yana getirmektedir (Yıldız, 2008: 61-62).

Göç sinemasında İstanbul'un sembolü bu zıtlıklar, arka plandaki görüntülerde yer almaktadır. "Bir Küçük Bulut"ta kentin yoğun trafiği, "Kara Köpekler Havlarken" filminde ise gecekondu çatılarından yükselen gökdelenler gözler önüne serilmektedir. Güneşi Gördüm filminde ise İstanbul uzak ama arka planda hem tarihi değerleri hem de yeni gökdelenleri ile varlığını hissettirmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Bir Küçük Bulut, Kara Köpekler Havlarken, Güneşi Gördüm Filmlerinden Sahneler

1990'lardan günümüze kadarki süreç içerisinde küresellik ve taşrallık arasında kalan göçmenler içinde buldukları ekonomik sorunlar nedeniyle tahammülsüz ve öfkeli bir hale gelmişler ve hatta birbirlerini ezmeye, yok etmeye başlamışlardır. İstanbul'un yoksul mahallelerindeki (Şekil 12) gençler para kazanma ile güç elde etme arayışında **yeni değerlere** tutunur hale gelmişlerdir (Öztürk, 2014b: 272). Bu vurgu

özellikle Kara Köpekler Havlarken filminde çok belirgindir. Aşırı güvenli gökdelenlerin kenti simgelediği filmde kentte daha iyi bir pozisyona yükselebilmek çabasına yer verilmektedir. Otopark ve güvenlik mafyası arasında kalan iki arkadaşın önündeki engel başka kentliler değil, kendilerinden çok önce kente göçmüş ve mafyalaşmış eski göçmenlerdir. Ekmek kavgası eskisinden çok daha acımasız olarak sürmektedir.

Şekil 12. Bir Küçük Bulut, Kara Köpekler Havlarken, Güneşi Gördüm Filmlerinden Sahneler

Sonuç olarak bu çalışmada ele alınan yapıtlar üzerinden belirlenebilen değişim, Türk sinemasında daha geniş bir inceleme ile çok daha fazla veri elde edilebileceğini de açıkça göstermektedir. Özellikle de günümüzde önemli bir gündem yaratan “kentsel dönüşüm”ün kendisine göçle oluşmuş yaşama alanlarını ağırlıklı hedef aldığı düşünüldüğünde, bu tür alanları anlamının farklı yollarını aramanın önemi daha da net olarak anlaşılmaktadır. Günümüzde kent planlama pratikleri içerisinde uygulama yapılacak alanların ilk dönemlerden bugüne değin geçirdiği dönüşüm, bu mekânların kentle kurdukları bağ ve içinde buldukları sosyal yapıyı anlamak bakımından sinema ve ona yön veren döneminin aydınları olan yönetmenlerin bakış açıları bize önemli veriler sunmaktadır. Söz konusu filmler üzerinden elde edilen veriler, her ne kadar senaristlerinin öznel yaklaşımlarını içeriyor olsalar da, göç ve gecekondulaşma sürecine dair dönemin şartları ve süreci yönlendiren tüm aktörler itibarıyla bakabilmeyi olanaklı kılmaktadırlar. Böylece göç ve gecekondulaşma sadece yasal olmayan, arazi içeriği ile okunmanın ötesine taşınarak, farklı bir pencereden tanımlanabilme fırsatını elde edebilmektedir.

Kaynakça

- Adiloğlu, Fatoş** (2005). *Sinemada Mimari Açılımlar: Halit Refiğ Filmleri*. İstanbul: Es Yayınları.
- Akad, Ömer Lütfi** (1973a). *Düğün* [Film].
- Akad, Ömer Lütfi** (1973b). *Gelin* [Film].
- Akad, Ömer Lütfi** (1974). *Diyet* [Film].
- Akyol Altun, Didem ve Uzun, İnci** (2012). “Yeşilçam Sineması’nda Mekân Kullanımı”. *Mimarlık* 366. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=380&RecID=2978> [12.03.2017].
- Alkan, Hülya** (2007). *Kent Ve Sinema İlişkisi Bağlamında 90 Sonrası Türk Sinemasında İstanbul*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aymaz, Göksel** (2008). “Dekadans Kent: İstanbul”. *Sinematografik Kentler*. ed. Mehmet Öztürk. İstanbul: Agora Kitaplığı. 351-363.
- Çelikan, Peyami** (1997). “Türk Sinemasında Sınıf Atlama Sorunu”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 6: 159-174.
- Çiçekoğlu, Feride** (2015). *Şehrin İtirazı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Eğilmez, Ertem** (1973). *Canım Kardeşim* [Film].
- Er, Mehmet Bahadır ve Gorbach, Maryna** (2009). *Kara Köpekler Havlarken* [Film].
- Erman, Tahire** (2004). “Gecekondu Çalışmalarında “Öteki” Olarak Gecekondu Kurguları”. *European Journal of Turkish Studies* 1. <http://ejts.revues.org/85> [27.07.2015].

- Gariper, Cafer** (2005). "Haldun Taner'in Keşanlı Ali Destanı Üzerinde Bir İnceleme". *İlmi Araştırmalar Dergisi* 20: 89-120.
- Gül, Murat** (2015). *Modern İstanbul'un Doğuşu Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gürel, Zeki** (1991). "Haldun Taner'in Keşanlı Ali Destanı Üzerine". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6: 307-323.
- Kaplan, F. Neşe** (2003). "Toplumsal Konumu Ve Bu Konunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (4): 149-173.
- Kasım, Metin ve Atayeter, H. Deniz** (2012). "1960'lı Yıllarda Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 1 (4): 23-37.
- Kirel, Serpil** (2014). "Kent Çocukları". *Kentte Sinema Sinemada Kent*. ed. Nurçay Türkoğlu, Mehmet Öztürk ve Göksel Aymaz. İstanbul: Agora Kitaplığı. 219-232.
- Kırık, Ali Murat** (2014). "Türk Sinemasında Arabeskin Doğuşu Ve Gelişimi". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 2 (3): 90-117.
- Kırmızıgül, Mahsun** (2009). *Güneşi Gördüm* [Film].
- Koluçak, İhsan ve Kula, Nesrin** (2014). "Türk Sinemasında İşçi Temsili: 1960'lı Yıllara Sosyolojik Ve İdeolojik Bir Bakış". http://laborcomm.org/wp-content/uploads/2014/05/pdf/ihsan_koluacik_nesrin_kula.pdf [27.07.2015].
- Mahoney, Elisabeth** (2014). "Parantez İçindeki İnsanlar". *Kentte Sinema Sinemada Kent*. ed. Nurçay Türkoğlu, Mehmet Öztürk ve Göksel Aymaz. İstanbul: Agora Kitaplığı. 195-218.
- Marie, Michel** (2014). "Filmlerde Kentsel Tema". *Kentte Sinema Sinemada Kent*. ed. Nurçay Türkoğlu, Mehmet Öztürk ve Göksel Aymaz. İstanbul: Agora Kitaplığı. 73-78.
- Narlı, Nilüfer ve Kotaman, Aslı** (2008). "Modernleşmeden Küreselleşmeye İstanbul Modeli". *Sinematografik Kentler*. ed. Mehmet Öztürk. İstanbul: Agora Kitaplığı. 204-221.
- Oktuğ, Melis** (2008). "Kent-Sinema İlişisine Kuramsal Bir Yaklaşım". *Sinematografik Kentler*. ed. Mehmet Öztürk. İstanbul: Agora Kitaplığı. 117-126.
- Özgentürk, Ali** (1981). At [Film].
- Özer, Muammer** (1985). *Bir Avuç Cennet* [Film].
- Öztürk, Mehmet** (2004). "Türk Sinemasında Gecekonular". *European Journal of Turkish Studies* 1. <http://ejts.revues.org/94> [27.07.2015].
- Öztürk, Mehmet** (2014a). "İstanbul'da Kentsel Kriz ve Sinema". *Kentte Sinema Sinemada Kent*. ed. Nurçay Türkoğlu, Mehmet Öztürk ve Göksel Aymaz. İstanbul: Agora Kitaplığı. 45-54.
- Öztürk, Mehmet** (2014b). *Sine-Masal Kentler*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Pişkin, Günseli** (2010). "Türkiye'de Göç Ve Türk Sinemasına Yansımaları: 1960-2009". *e-Journal of New World Sciences Academy* 5 (1): 45-65.
- Refiğ, Halit** (1964). *Gurbet Kuşları* [Film].
- Sağiroğlu, Duygu** (1965). *Bitmeyen Yol* [Film].
- Şimşek, Ayşe** (2013). "1980'li Yıllar Türk Sinemasının Kentleşme Olgusuna Yaklaşımı". *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5 (1): 42-52.
- Şimşek, Ali** (2014). "Beyaz Şehir, Beyaz Perde". *Kentte Sinema Sinemada Kent*. ed. Nurçay Türkoğlu, Mehmet Öztürk ve Göksel Aymaz. İstanbul: Agora Kitaplığı. 55-64.
- T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü** (2017). "Türkiye'de Sinema". <http://www.sinema.gov.tr/TR,144750/turkiye-39de-sinema.html> [07.03.2017].
- Tezcan, Senem; Gözen, Özne Bengi ve Çelik, Onur** (2015). "Kentli Olabilme Mücadelesinin 1960-1990 Türk Sineması Üzerinden Değerlendirilmesi". *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 39. Kolokyum Bildiri Kitabı 2. Cilt: 965-986*.
- Tibet, Kartal** (1978). *Sultan* [Film].

Tugen, Bahar (2014). “1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu Ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 3 (7): 159-175.

Turgut, Faruk (1990). *Bir Küçük Bulut* [Film].

Erman, Tahire (2010). “Kent ve Gecekondu”. *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. Ed. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak ve Makbule Şiriner, İstanbul: Örgün Yayınları. 227-264.

Ünverdi, Hayat (2002). *Sosyo-Ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondualarında Kimlik Yapılanmaları: Karşıyaka-Onur Mahallesi Ve Yamanlar Mahallesi Örnekleri*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yalvaç, Ahsen (2013). *Türk Sineması Ve Arabesk*. İstanbul: Agora Kitabevi.

Yıldız, Engin (2008). *Gecekondu Sineması*. İstanbul: Hayalet Kitap.

Yılmaz, Atıf (1964). *Keşanlı Ali Destanı* [Film].

Yılmaz, Atıf (1984). *Bir Yudum Sevgi* [Film].

Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Finansal Performans: BİST'te İşlem Gören Şirketler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz

Murat Düzer¹

Saime Önce²

Öz

Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirket sayısında, dünyada ve Türkiye’de son yıllarda önemli artışlar yaşanmıştır. Sürdürülebilirlik raporu; şirketlerin paydaşlarıyla olan ilişkilerinde önemli bir iletişim aracı olmasının yanı sıra şirketlerin finansal performanslarını da etkileyebilir. Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performanslarının farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaçla, BİST’te işlem gören şirketler arasından 2008-2014 döneminde GRI raporlama ilkelerine göre sürdürülebilirlik raporu yayınlayan 30 şirket belirlenmiştir. Ayrıca bu şirketlerle aynı sektörde yer alan ve benzer varlık büyüklüğüne sahip sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan 26 şirketin yer aldığı kontrol grubu oluşturulmuştur. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performanslarının farklılık gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız iki örnek t testi ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; finansal performans göstergesi olarak seçilen aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerde daha yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin fiyat/kazanç oranı göstergesinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin piyasa değeri/defter değeri oranları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik Raporu, Finansal Performans, GRI.

Corporate Sustainability Reporting And Financial Performance: A Comparative Analysis For Companies Traded In BIST

Abstract

There have been significant increases in the number of companies that publish the sustainability report in the world and Turkey in recent years. Sustainability report can also affect companies' financial performance as well as being an important communication tool in their relationship with stakeholders. The aim of this study is to examine whether the financial performances of companies that publish and do not publish a sustainability report differ. For this purpose, among the companies traded in the BIST, 30 companies that published the sustainability report according to GRI reporting principles during 2008-2014 were identified. In addition, the control group with 26 companies in the same sector and with similar asset size which do not publish sustainability report has been created. Two independent sample t tests and Mann Whitney U test were used to investigate whether the financial performance of companies that publish and do not publish a sustainability report differ. According to the results of the study, the return on assets and return on equity, which were selected as financial performance indicators, were higher in the companies that published the sustainability report. However, the price/earnings rate indicator for companies that published a sustainability report has been concluded to be lower. There was no significant difference between the market value/book value ratios of the companies that published and did not publish the sustainability report.

Keywords: Sustainability Report, Financial Performance, GRI.

¹ Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Gölpazarı Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, murat.duzer@bilecik.edu.tr

² Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD, sonce@anadolu.edu.tr

1. Giriş

Sürdürülebilirlik, son yıllarda önemi artan konuların başında gelmektedir. İnsanların, işletmelerin, devletlerin ve daha birçok kesimin doğaya olan etkileri sonucunda mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılmasının, diğer bir ifadeyle sürdürülebilir olmasının gerekliliği fark edilmeye başlanmıştır. 1987 yılında Bruntland Raporu'nda da bu duruma dikkat çeken sürdürülebilir kalkınmanın önemine vurgu yapılmıştır. Bruntland Raporu'na göre sürdürülebilir kalkınma; "Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" şeklinde tanımlanmıştır (Bruntland 1987). Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için bireylere, işletmelere, devletlere ve toplumun daha birçok kesimine önemli görevler düşmektedir. Bu taraflardan işletmeler, ekonomilerin lokomotifi olmaları ve faaliyetlerinin etkileri dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir.

İşletmeler, paydaş çevreleriyle iç içe olduğu için sosyal çevrelerinden kendilerini ayrı düşünemezler. İşletmelerin amaçları; kendi amaçlarına ilişkin bilgi isteyen ve farklı ekonomik, çevresel ve sosyal bilgiyi takip eden değişik paydaşlar tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle işletmenin sürdürülebilirlik yönetimi; sadece işletme faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini yönetmekle değil, ayrıca sürdürülebilirlik konularına ve işletmenin bu noktada nasıl davranış sergilediğine ilişkin bilgiyi paydaşlara sunmakla da yükümlüdür. Sürdürülebilirlik yönetimi; bu açıdan genel olarak sürdürülebilir kalkınmaya ve sürdürülebilir kurumsal işletme gelişimine katkı sağlayacak süreçleri ve yapıları geliştirirler. Bu süreç ve yapıların; önemli paydaş gruplarına iletişim ve raporlama yoluyla sunulacak bilginin oluşturulmasına ve bilgi akışının sağlanmasına imkân verecek biçimde organize edilmesi ayrı bir önem taşımaktadır (Herzig ve Schaltegger 2006: 301-302). İşletmeler; kurumsal sürdürülebilir bir işletme olabilmek için hem işletme içi süreçleri sürdürülebilirlik

amaçları doğrultusunda iyileştirmeli hem de bu süreçleri işletmenin çevresinde yer alan paydaşlara talep ettikleri bilgiyi sunacak hale getirmelidirler. Bu noktada işletmenin, paydaşlarıyla kuracağı iletişimin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin, faaliyetlerinin sürdürülebilirlik etkilerine ilişkin paydaşlarıyla kuracağı iletişim ve paydaşlarına bu konudaki bilgileri sunarken yapacağı raporlama; ortak bir hedef olan kalkınmanın sürdürülebilir hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Sürdürülebilirlik raporlaması olarak ifade edilen bu raporlama biçiminde işletmeler faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal etki ve sonuçları hakkında bilgi vermektedirler.

Sürdürülebilirlik raporlaması; iç ve dış tüm paydaş gruplarını önemseyen, kurumsal performansın sürekliliğine ve ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan değerlendirilmesine katkı sağlayan önemli bir iletişim aracı olarak düşünülebilir. Ayrıca sürdürülebilirlik raporları paydaşlara; işletme faaliyetlerini ve performansını ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan değerlendirme imkânı vererek, paydaşların aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmelerle kıyaslama yapabilmesini sağlayacaktır (BİST 2014: 5). Bu kıyaslamanın daha anlamlı hale gelmesi açısından işletmelere, sürdürülebilirlik raporu düzenleyebilmede rehber olan dünya genelinde kabul edilen sürdürülebilirlik raporlama çerçeveleri bulunmaktadır. Bu raporlama çerçeveleri; sürdürülebilirlik raporlarının açık, anlaşılır ve şeffaf olmasını sağlamanın yanında paydaşların değişen ve gelişen taleplerine uyum sağlayacak şekilde değerlendirilmekte ve yenilenmektedir (Onay 2015: 111). Dünya genelinde kabul gören en önemli sürdürülebilirlik raporlama çerçevelerinden birisi de GRI (Küresel Raporlama Girişimi) raporlama çerçeveleridir. Mevcut en eksiksiz kılavuzlardan biri olması, çoklu paydaş katılımını içermesi ve dünya çapında tanınması GRI raporlama çerçevesinin önemli avantajları arasında yer almaktadır (Lozano ve Huisingh 2011: 101).

İşletmelerin içinde buldukları çevreye ve topluma karşı hassasiyetlerini göstermesi adına sürdürülebilirlik raporlamasına verdikleri önem, son yıllarda artmakla birlikte bazı ekonomistler ise; işletmelerin, kurumsal karlılıklarını artırmadıkça sürdürülebilirlik raporuyla ilgilenmeyeceğini ve sürdürülebilirliğin şirket hissedarları için izinsiz bir vergi olduğu görüşünü savunmuştur (Niyit Chiong 2010 ve Welter 2011). Buna bağlı olarak, zaman içerisinde şirketlerin sürdürülebilirlik bilincinin artmasıyla birlikte bunun finansal performans üzerine etkisinin nasıl olduğu sorusu gündeme gelmiştir. Literatürde sürdürülebilirlik ve finansal performans ilişkisini inceleyen birçok çalışma yer almakla birlikte sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performanslarının karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların az olması dikkat çekmektedir.

Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performanslarının farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışmada giriş bölümünden sonra; literatürde yer alan çalışmalara, çalışmanın verisi ve yöntemine, çalışmanın bulgularına ve sonuçlarına yer verilecektir.

2. Literatür

Literatürde yer alan çalışmaların bir bölümünde; sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkinin yönü (pozitif, negatif ve nötr) incelenirken, bazı çalışmalarda ise kontrol grubu oluşturularak her iki grubun finansal performanslarının karşılaştırılması yapılmıştır. Öncelikle sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesine yönelik çalışmalara, ardından kontrol grubu oluşturularak finansal performans karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmalara yer verilecektir.

Moskowitz (1972), iyi bir sosyal sorumluluğa sahip ve sosyal sorumluluk aktivitelerine önemli katkılar sağlayan 14 şirket üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında; sosyal harcamalara en fazla bütçe ayıran 14 şirketin hisse fiyatı performanslarını incelemiş ve bu

şirketlerin performansının genel endeks performansından yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Vance (1975) çalışmasında; Moskowitz'in 1972 yılında yaptığı araştırmada yer alan şirketlerin 1972-1975 yılları arasındaki hisse performanslarını incelemiştir. Moskowitz'in bulduğu sonucun aksine sosyal sorumluluğa daha fazla önem veren şirketlerin belirtilen dönemde sosyal sorumluluğu daha düşük olan şirketlere göre daha kötü bir performans gösterdiği sonucunu ortaya koymuştur. Preston ve Q'Bannon (1997) ise kurumsal sosyal performans göstergeleri ile finansal performans arasındaki ilişkiyi 1982-1992 döneminde 67 büyük Amerikan şirketini içeren örnekleme kullanarak araştırmışlardır. Çalışma sonuçları; paydaş teorisiyle tutarlı bir şekilde finansal performans ve sosyal performans arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Waddock ve Graves (1997)'in kurumsal sosyal performans ve finansal performans arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında kurumsal sosyal performansın finansal performansa bağlı olduğu sonucu çıkmış ve ilişkinin de pozitif olduğu saptanmıştır. Peters ve Mullen (2007), kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerine kümülatif etkisini incelemişlerdir. Çoklu regresyon yönteminin uygulandığı çalışmada analiz sonuçlarına göre, kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki etkisinin, zaman içerisinde pozitif bir şekilde arttığı gözlenmiştir. Özçelik, Öztürk ve Gürsakal (2014) BİST 100 endeksinde yer alan şirketlerin 2010-2012 yıllarındaki verilerini esas alarak kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kurumsal sosyal sorumluluk değişkenini belirlemek için kurumsal sosyal sorumluluk raporu (sürdürülebilirlik raporu) yayınlayan şirketleri "1" ve yayınlamayan şirketleri ise "0" olarak analize dâhil etmişlerdir. Finansal performans göstergesi olarak muhasebe temelli ölçüleri kullandıkları çalışmalarında; şirket büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Şirket büyüklüğü değişkeninin dışında bağımsız değişken olarak belirledikleri finansal göstergeler, kaldıraç oranı ve sahiplik yapısı ile kurumsal

sosyal sorumluluk arasında anlamlı bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Pava ve Krauzs (1996), kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında sosyal sorumluluk açısından önde olan 53 şirket ve bu şirketlerle şirket büyüklüğü ve sektör açısından eşleşen 53 kontrol grubu şirketi olmak üzere 106 şirketten oluşan bir örneklem üzerinde çalışmışlardır. Bu iki grubun finansal performansları 1985-1987 ve 1989-1991 dönemleri açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; piyasa temelli göstergelerden sosyal sorumluluk açısından önde olan grupta yer alan şirketlerin piyasa getirileri diğer grupta yer alan şirketlerin piyasa getirilerine göre az daha yüksektir. Bu iki grup arasında fiyat/kazanç oranları açısından ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Sosyal sorumluluk açısından önde olan grupta yer alan şirketlerin piyasa değeri/defter değeri oranları ise diğer grupta yer alan şirketlerin piyasa değeri/defter değeri oranlarına göre daha yüksektir. Muhasebe temelli göstergeler olan aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve hisse başına kar oranlarında da sosyal sorumlu grupta yer alan şirketlerin ortalamalarının diğer gruba göre az da olsa üstün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lopez, Garcia ve Rodriguez (2007) benzer boyut ve sermaye yapısına sahip 110 şirketi inceledikleri çalışmalarında bu şirketlerin 55'ini Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksine dahil olan şirketlerden, 55'ini ise Dow Jones Global Endeksine dahil olan şirketlerden seçmişlerdir. 1998-2004 dönemini inceledikleri çalışmalarında; bu iki grup şirketin finansal performans göstergelerinin 2002 yılına kadar benzer olduğu, daha sonra ise kar ve karlılık göstergelerinde farklılaşmanın sürdürülebilirlik endeksine dahil olan şirketler lehine olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Leeto Ntoi (2010) çalışmasında, Güney Afrika Borsası'nda kayıtlı firmaların hisse senedi performansları üzerine kurumsal sosyal sorumluluğunun bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. İnceleme yapılırken şirketin Sosyal Sorumluluk Yatırım indeksinde yer alıp almaması ve finansal performans göstergesi

olarak ortalama piyasa getirisi, fiyat/kazanç oranı ve piyasa değeri/defter değeri oranı dikkate alınmıştır. Firmaların 71'i sosyal yatırım indeksinde olmak üzere örnek büyüklüğü 166'dır. Araştırma sonuçlarına göre; sosyal yatırım indeksinin ortalama piyasa getirisinin, fiyat/kazanç oranının ve piyasa değeri/defter değeri oranının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ameer ve Othman (2012) sürdürülebilirlik uygulamaları ile finansal performans arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında gelişmiş ve gelişen ülkeler arasından seçtikleri üst düzeyde 100 sürdürülebilir şirketi incelemişlerdir. Ayrıca aynı sektörde faaliyet gösteren aktif büyüklüğü açısından benzerlik taşıyan 100 şirketi de kontrol grubu şirketleri olarak analize dâhil etmişlerdir. Finansal performans göstergesi olarak satış/gelir büyümesi, aktif karlılığı, vergi öncesi kar ve nakit akışı göstergelerini kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre; sürdürülebilirlik uygulamalarına önem veren şirketlerin aktif karlılığı, vergi öncesi kar ve nakit akışı göstergelerine göre daha yüksek düzeyde finansal performans sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Comincioli, Poddi ve Vergalli (2012) Domini 400 Social Index, Dow Jones Sustainability World Index ve FTSE4 Good Index'lerinden en az ikisinde yer alan 317 şirketin oluşturduğu örneklem ve bu endeksler kapsamına girmeyen 100 şirketin oluşturduğu kontrol grubu şirketleri ile kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre sürdürülebilirlik endeksine dâhil olan şirketlerin piyasa katma değerleri, bu endekslere dâhil olmayan şirketlerin piyasa katma değerlerine göre daha yüksektir. Ayrıca Amerikan şirketlerinin piyasa katma değerlerinin, Avrupa şirketlerinin piyasa katma değerlerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre; genel olarak, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performanslarının farklılık göstermesi beklenebilir. Bu kapsamda çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

H1: Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin aktif karlılık oranları arasında farklılık vardır.

H2: Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin özkaynak karlılık oranları arasında farklılık vardır.

H3: Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin PD/DD oranları arasında farklılık vardır.

H4: Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin F/K oranları arasında farklılık vardır.

3. Veri ve Yöntem

3.1. Veri

Çalışmada sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin belli bir dönemdeki finansal performans göstergelerine ilişkin ortalamaları karşılaştırılacaktır. Buna bağlı olarak 2008-2014 döneminde GRI raporlama ilkelerine göre sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve hisseleri BİST’te işlem gören şirketler incelenmiştir. Sürdürülebilirlik Endeksi 2014 yılının sonundan itibaren hesaplandığı için, sürdürülebilirlik raporunun ilk yayınlandığı dönemden 2014 yılına kadar olan dönem aralığı seçilmiştir. Sürdürülebilirlik endeksinden sonraki dönem ayrıca incelenmelidir. Yapılan inceleme sonucunda belirtilen dönemde 30 farklı şirketin sürdürülebilirlik raporu yayınladığı tespit edilmiştir. Holdingler yapıları gereği çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Belirlenen 30 şirketin, 2008-2014 dönemi için sürdürülebilirlik raporu yayınladıkları yıllar belirlenerek, her bir raporun ait olduğu dönemi izleyen yıla ait finansal performans verilerine ulaşılmıştır. Dolayısıyla çalışmada 2009-2015 dönemlerine ilişkin finansal performans göstergelerine ilişkin ortalamalar karşılaştırılmaktadır.

Çalışmada; ayrıca analiz döneminin son yılı olan 2014 yılı itibarıyla, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerle aynı sektörde yer alan ve benzer varlık büyüklüğüne sahip sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan 26 şirket belirlenmiştir. Böylelikle toplam

örneklem sayısı 56 olup; aynı sektörde faaliyet gösteren ve benzer varlık büyüklüğüne sahip, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketler olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Çalışma örneklemini oluşturan şirketlerin listesi Tablo 1.’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışma Örnekleminde Yer Alan Şirketler

	Sürd. Raporu Yayınlayan	Sürd. Raporu Yayınlamayan
1	AKBANK	ICBC TURKEY BANK
2	AKÇANSA	ÇİMENTAŞ
3	AK ENERJİ	AYEN ENERJİ
4	AKSA	SASA POLYESTER
5	ANADOLU CAM	DENİZLİ CAM
6	ANADOLU EFES	TUBORG
7	ARÇELİK	VESTEL
8	AYGAZ	TURÇAŞ PETROL
9	BORUSAN	İZMİR DEMİR ÇELİK
10	BRİSA	GOOD YEAR
11	COCA COLA İÇECEK	ÜLKER
12	ÇİMSA	NUH ÇİMENTO
13	DOĞUŞ OTOMOTİV	-
14	FORD	ANADOLU ISUZU
15	GARANTİ BANKASI	DENİZBANK
16	HALKBANK	TÜRKİYE KALKINMA BANKASI
17	KORDSA	MENDERES TEKSTİL
18	OTOKAR	KARSAN OTOMOTİV
19	SODA SANAYİ	GÜBRE FABRİKALARI
20	ŞEKERBANK	ALBARAKA TÜRK
21	TOFAŞ	TÜRK TRAKTÖR
22	TRAKYA CAM	BATI SÖKE ÇİMENTO
23	TSKB	-
24	TÜPRAŞ	PETKİM
25	TURKCELL	TÜRK TELEKOM
26	TÜRK HAVA YOLLARI	PEGASUS
27	T. İŞ BANKASI	FİNANSBANK
28	VAKIFBANK	-
29	YAPI KREDİ BANKASI	-
30	ZORLU ENERJİ	AKSA ENERJİ

Literatürde yer alan çalışmalarda (Orlitzky, Schmidt ve Rynes 2003; Beurden ve Gosling 2008; Lu ve diğerleri 2014) finansal performans göstergeleri olarak; muhasebe temelli ve piyasa temelli ölçülerin ağırlıklı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir. Muhasebe temelli ölçüler, objektif olma yönlerinin ağır basması nedeniyle tercih edilirken; piyasa temelli ölçüler ise piyasa katılımcılarının şirket hisse senetleri üzerindeki özellikle geleceğe yönelik beklentilerini yansıtması sebebiyle tercih edilmektedir. Bu sebeple çalışmada finansal performans göstergesi olarak muhasebe temelli ölçülerden aktif karlılığı (AK) ve öz kaynak karlılığı (ÖZKK) ile piyasa temelli ölçülerden piyasa değeri/defter değeri (PD/DD) oranı ve fiyat/kazanç (F/K) oranı kullanılacaktır. Muhasebe temelli ve piyasa temelli ölçülerin birlikte kullanılması suretiyle; tek bir grupta yer alan finansal performans ölçülerini kullanmanın neden olacağı zayıflıkların önüne geçilerek daha kapsamlı bir değerlendirme yapma imkânı olacaktır.

Muhasebe temelli ölçülerden olan aktif karlılığı; net karın varlıklara bölünmesi suretiyle elde edilir. Bu oran; işletme varlıklarının etkin kullanılıp kullanılmadığı ve dolayısıyla işletmenin 1 TL'lik varlığına karşılık ne kadar kar elde edebildiği konusunda fikir vermektedir.

$$\text{Aktif karlılığı} = \text{Net Kar} / \text{Aktif Toplamı}$$

Özkaynak karlılığı ise; net karın özkaynaklara bölünmesi ile elde edilir. Finansal performansın bir göstergesi olarak da kullanılan özkaynak karlılığı; şirket hissedarlarının şirkete yatırmış oldukları fonların hangi karlılık oranıyla çalıştığını gösterir.

$$\text{Özkaynak Karlılığı} = \text{Net kar} / \text{Toplam Özkaynaklar}$$

Piyasa temelli göstergelerden olan PD/DD oranı, bir adet hisse senedinin piyasa değerinin bir adet hisse senedinin defter değerine bölünmesi ile hesaplanır. PD/DD oranı, hisseleri borsada işlem gören şirketlerin piyasa değerlerinin şirketin özkaynaklarının kaç katına ulaştığını gösterir.

$$\text{PD/DD oranı} = \text{Bir Adet Hissenin Fiyatı} / \text{Bir Adet Hissenin Defter Değeri}$$

F/K oranı ise hisse senedi piyasası yatırımcılarının bir birimlik kazanç için ne kadar fiyat ödemeyi kabul ettiğini gösterir. F/K oranı, hisse senedi piyasa fiyatının hisse başına kara bölünmesi yoluyla hesaplanır. Genel olarak işletme riskinin düşmesi ve işletmenin geleceğine yönelik olumlu beklentilerin olması F/K oranını yükseltir. Ayrıca bu oranın yüksek olması hisse senedi fiyatının yüksek olduğunun, düşük olması ise hisse senedi fiyatının düşük olduğunun işareti olarak da görülebilir (Aydın 2012: 101).

$$\text{F/K oranı} = \text{Bir Adet Hissenin Fiyatı} / \text{Hisse Başına Kar}$$

Finansal veriler; Kamuyu Aydınlatma Platformu ve İş Yatırım internet sitesinden ulaşılan mali tablolardan ve FİNNET internet sitesinden elde edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performans göstergeleri karşılaştırılırken bağımsız iki örnek t testi ile Mann Whitney U testinden yararlanılacaktır.

Bağımsız iki örnek t testi parametrik bir analiz tekniği olduğu için, karşılaştırılan iki grubun normal dağılım özelliği göstermesi gerekmektedir. Bununla birlikte karşılaştırılan grupların varyanslarının eşit yani homojen olma zorunluluğu olmamakla beraber, varyansların homojen olup olmama durumuna göre farklı analiz sonuçları hesaplanmaktadır. Bu farklılığın dikkate alınması

suretiyle analiz sonuçlarının yorumlanması önemlidir (Altunışık vd. 2005: 176).

Mann-Whitney U testi ise parametrik bir test olan bağımsız iki örnek t testi testinin parametrik olmayan alternatifidir. Ancak Mann-Whitney U testinde iki grubun ortalamaları yerine, grupların değerlerinin sıralı hale dönüştürülmesi sonucu medyanları karşılaştırılır (Demirgil 2014: 99).

Birçok istatistikî tekniğin uygulanabilmesi için aranan şartlardan birisi, verilerin normal dağılım göstermesidir. Normalliği test etmek için basıklık ve çarpıklık istatistiği ile Kolmogorov Smirnov testi kullanılabilir (Ak 2014: 73; Eroğlu 2014: 212). Çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırı +1 ve -1 değerleri arasındadır (Hair vd. 2010: 35-36; Tabachnick and Fidell 2011: 79). Kolmogorov Smirnov testinde ise p değeri <0,05 olduğunda dağılımın normal dağılmadığı, p>0,05 olduğunda dağılımın normal dağıldığı sonucuna ulaşılabilir (Otrar 2017). Bu kapsamda finansal performans göstergelerine ilişkin verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri Tablo 2.'de, Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarına ilişkin bilgiler Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 2. Finansal Performans Göstergelerine İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

		AK	ÖZKK	F/K	PD/DD
N		284	283	234	283
Ortalama		0,043445	0,097102	18,562393	1,900424
Çarpıklık	Değer	0,200	-1,046	12,238	2,916
	Standart Hata	0,145	0,145	0,159	0,145
Basıklık	Değer	0,365	8,196	168,712	14,715
	Standart Hata	0,288	0,289	0,317	0,289

Tablo 3. Kolmogorov Smirnov Testi Sonuçları

		AK	ÖZKK	F/K	PD/DD
N		284	283	234	283
Normal Parametreler	Ortalama	,043445	,097102	18,562393	1,900424
	Std. Sapma	,0592698	,1812280	42,2890273	1,4632275
En Aşırı Farklılıklar	Mutlak	,080	,147	,347	,168
	Pozitif	,080	,102	,316	,168
	Negatif	-,066	-,147	-,347	-,151
Kolmogorov-Smirnov Z		1,348	2,472	5,315	2,829
Asymp. Sig. (2-tailed)		,053	,000	,000	,000

Tablo 2.'de görüldüğü gibi; sadece AK için çarpıklık (0,200) ve basıklık değerleri (0,365) normal dağılım için kabul edilebilir sınır olan -1 ve +1 arasındadır. ÖZKK, F/K ve PD/DD oranı verilerinin çarpıklık ve basıklık değerleri, kabul edilebilir sınırlar (-1 ve +1) içerisinde yer almamaktadır. Ayrıca tablo 3.'teki Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarına göre AK dağılımı için p değeri > 0,05 iken; ÖZKK, F/K ve PD/DD oranları için p değeri < 0,05'tir. Basıklık ve çarpıklık değerleri ile Kolmogorov Smirnov testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde AK verilerinin normal dağılım özelliği gösterdiği; ÖZKK, F/K ve PD/DD oranı verilerinin normal dağılım özelliği göstermediği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 2. ve Tablo 3.'te görülen sonuçlara bağlı olarak sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performanslarının karşılaştırılmasında AK için bağımsız iki örnek t testi; ÖZKK, F/K ve PD/DD oranı için Mann-Whitney U testi kullanılacaktır.

4. Bulgular

Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin aynı dönemlerdeki finansal performansları temel alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırma sonucuna ilişkin bazı tanımlayıcı istatistikler Tablo 4.'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sürdürülebilirlik Raporu Yayınlayan ve Yayınlamayan Şirketlerin Finansal Göstergelerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Finansal Gösterge	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Error Mean
AK	1-Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketler	152	,052243	,0530266	,0043010
	2- Sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketler	132	,033314	,0644563	,0056102
ÖZKK	1-Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketler	151	,128083	,1652608	,0134487
	2- Sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketler	132	,061662	,1925025	,0167552
F/K	1-Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketler	136	12,942059	9,9859944	,8562920
	2- Sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketler	98	26,362041	63,6491936	6,4295395
PD/DD	1-Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketler	151	1,900861	1,5928641	,1296254
	2- Sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketler	132	1,899924	1,3052720	,1136093

Tablo 4.'te görüldüğü gibi finansal performans göstergelerine ilişkin veri sayısı değişmektedir. Bu durum; şirketlerin bazı yıllar zarar açıklamasına bağlı olarak F/K oranlarının elde edilememesinden ve çalışmaya dahil edilen sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirket sayısının daha az olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.'teki verilere göre; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin aktif karlılığı ortalaması %5,2 düzeyindeyken, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin aktif karlılığı ortalaması ise %3,3 civarındadır. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin aktif karlılığı ortalaması, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin aktif karlılığı ortalamasından yaklaşık %50 daha fazladır.

Bu durum; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlere göre aktif karlılığı açısından üstün olduğunu göstermektedir.

Özkaynak karlılığı açısından bakıldığında, yine aktif karlılığı göstergesine benzer bir durum söz konusudur. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin özkaynak karlılığı ortalaması %12,8, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin özkaynak karlılığı ortalaması ise %6,2 düzeyindedir. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin özkaynak karlılığı ortalaması, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin özkaynak karlılığı ortalamasının yaklaşık iki katıdır. Bu sonuç; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlere göre özkaynak karlılığı açısından daha pozitif sonuçlar elde edebildiğini göstermektedir.

PD/DD oranı açısından tablo incelendiğinde; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin PD/DD oranı ortalaması (1,90) ile sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin PD/DD oranı ortalaması (1,89) birbirine çok yakın düzeydedir. Buna bağlı olarak sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin PD/DD oranı ortalamalarının farklılık göstermediği söylenebilir.

F/K oranı verileri incelendiğinde; sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin F/K oranının (26,36) sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin F/K oranına (12,94) göre yaklaşık iki kat daha fazla olduğu görülmektedir. F/K oranının düşük olması yatırımcılar açısından bakıldığında olumlu bir durumdur. Şöyle ki F/K oranı hisse senedi

piyasası yatırımcılarının bir birimlik kazanç için ne kadar fiyat ödemeyi kabul ettiklerini gösteren bir orandır. Bu açıdan değerlendirildiğinde; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin F/K oranı ortalamasının düşük olması olumlu bir durumdur. Çünkü yatırımcılar bir birimlik kara daha düşük fiyattan sahip olabileceklerdir. Sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapmak isteyen yatırımcılar ise bir birimlik kazanç için daha yüksek bedel ödemek durumundadırlar. Aslında bu durum; aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı göstergelerinde sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin lehine olan durumun F/K oranında da devam ettiğinin bir göstergesidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; çalışmanın sonuçları, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlere göre üç finansal performans göstergesinde daha olumlu sonuçlar yakaladığını ortaya koymaktadır. Aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve F/K oranında bu iki grup arasındaki farklılık oldukça belirgindir. PD/DD oranı göstergesinde ise iki grubun ortalamaları birbirine çok yakındır.

Tanımlayıcı istatistiklerden sonra sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performansları arasında farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla aktif karlılığı için bağımsız örnek t testi; özkaynak karlılığı, PD/DD ve F/K oranları için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre bağımsız iki örnek t testi ve Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 5. ve 6.'daki gibidir.

Tablo 5. Bağımsız İki Örnek T Testi Sonuçları

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
AK	Equal variances assumed	4,140	,043	2,714	282	,007
	Equal variances not assumed			2,678	254,093	,008

AK göstergesi için Levene testi sonuçları, p(sig.) değerinin 0,05'ten küçük olduğunu yani AK için varyansların homojen olmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple varyansların homojen olmadığı varsayımına göre sonuçlar değerlendirilecektir. Buna göre t testi istatistiği 2.678 olup p(sig.) değeri 0,05'in altındadır (0,008). Diğer bir ifadeyle sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin AK oranları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu sonuç; Tablo 4.'teki bulguları desteklemektedir. Diğer bir ifadeyle; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin aktif karlılığı ortalaması, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin aktif karlılığı ortalamasına göre daha yüksektir ve bu farklılık istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 6. Mann Whitney U Testi Sonuçları

	ÖZKK	FK	PDDD
Mann-Whitney U	6469,000	4594,000	9934,500
Wilcoxon W	15247,000	13910,000	21410,500
Z	-5,092	-4,052	-,046
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,000	,963

Tablo 6.'dan p(sig.) değerlerine bakıldığında; ÖZKK ve F/K oranı için $p < 0,05$, PD/DD oranı için $p > 0,05$ olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin ÖZKK ve F/K oranları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. PD/DD oranı açısından ise iki grup arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Bu sonuçlar Tablo 4.'teki bulguları desteklemektedir. Diğer bir ifadeyle; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin özkaynak karlılığı ve fiyat/kazanç oranları ortalaması, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin ortalamalarına göre daha olumludur ve bu farklılık istatistiki olarak anlamlıdır. Bununla birlikte PD/DD oranı açısından sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin ortalama-

ları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bu sonuçlara göre; H1, H2 ve H4 hipotezleri KABUL, H3 hipotezi RED edilir.

Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin finansal performansı ile sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin finansal performansları (PD/DD oranı hariç) arasında sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin lehine olacak şekilde anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

5. Sonuç

Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirket sayısı Türkiye'de ve dünyada her geçen yıl artmaktadır. Sürdürülebilirlik raporları şirketler açısından paydaşlarla olan ilişkide önemli bir iletişim aracıdır. Bu çalışmada ise; sürdürülebilirlik raporu yayınlamanın finansal performans üzerinde farklılık meydana getirip getirmediğine odaklanılmıştır. Bu amaçla, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin finansal performans göstergeleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin aktif karlılığı, özkaynak karlılığı ve F/K oranı göstergeleri arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu sonuçlar arasında en göze çarpan nokta ise; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin finansal göstergelerine yönelik ortalamaların, sürdürülebilirlik raporu yayınlamayan şirketlerin ortalamalarına göre önemli ölçüde üstün olmasıdır. Özellikle özkaynak karlılığı ortalamalarının sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketler lehine yaklaşık iki kat fazla olması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte aktif karlılığı ortalamalarının da sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerde önemli ölçüde yüksek olması, sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin karlılık ortalamaları açısından üstünlüğünü pekiştirmektedir.

F/K oranı açısından iki grup karşılaştırıldığında ise; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin F/K ortalamasının daha düşük olduğu görülmüştür. F/K oranı genel olarak, bir birimlik kazanç için ne kadarlık bir

maliyete katlanılacağını gösteren bir oran olduğu için sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerde bu oranın düşük olması bu gruptaki şirketlerin lehine bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ayrıca sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerde aktif karlılığı ve özkaynak karlılığının yüksek olması dolaylı olarak bu gruptaki şirketlerde F/K oranının düşük çıkmasını etkilemiş olabilir. Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin oluşturduğu grubun F/K oranlarının düşük çıkmasının bir diğer nedeni de sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin yüksek temettü veren şirketlerden meydana gelmesi de olabilir. PD/DD oranı açısından ise sürdürülebilirlik raporu yayınlayan ve yayınlamayan şirketlerin ortalamaları arasında çok önemli farklılıklar bulunmamaktadır.

Sonuç olarak; sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin finansal performans göstergeleri açısından (özellikle karlılık oranları) üstün olmasına yönelik bulunan sonuçlar, şirketleri sürdürülebilirlik raporu yayınlama konusunda teşvik edici bir unsur olarak değerlendirilebileceği gibi sürdürülebilirlik raporu yayınlamanın da önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Ak, Belma (2014). “Parametrik Hipotez Testleri”. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ed. Şeref Kalaycı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım. 73-82.

Altunışık, Remzi, Coşkun, Recai, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. (4. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Ameer, Rashid, Othman, Radiah (2012). “Sustainability Practices And Corporate Financial Performance: A Study Based On The Top Global Corporations”. *Journal Business Ethics* 108: 61-79.

Aydın, Nurhan (2012). “Finansal Analiz”. *Finansal Yönetim*. Ed. Güven Sevil ve Mehmet Başar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları. 84-112.

Beurden, Pieter Van ve Gossling, Tobias (2008). “The Worth Of Values-A Literature Review On The Relation Between Corporate Social And Financial Performance”. *Journal of Business Ethics* 82(2): 407-424.

BIST (2014). “Sürdürülebilirlikle İlgili Özet Bilgiler”. http://borsaistanbul.com/datum/surdurulebilirlik/SURDURULEBILIRLIK_OZET_BILGILER.pdf [Erişim tarihi:10.06.2014].

Bruntland, Gro Harlem (1987). “Our Common Future, Report Of The World Commission On Environment And Development”. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> [Erişim tarihi: 25.08.2013].

Comincioli, Nicola, Poddi, Laura ve Vergalli, Sergio (2012). “Corporate Social Responsibility And Firms’ Performance: A Stratigraphical Analysis”. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2132202 [Erişim tarihi: 10.04.2013]

Demirgil, Hakan (2014). “Parametrik Olmayan (Non-Parametric) Hipotez Testleri”. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ed. Şeref Kalaycı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım. 85-112.

Eroğlu, Abdullah (2014). “Çok Değişkenli İstatistik Tekniklerin Varsayımları”. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ed. Şeref Kalaycı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım. 207-233.

Hair Jr, Joseph F., Black, William C., Babin, Barry J., Anderson, Rolph E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. (7th Edition). ABD: Pearson Education International.

Herzig, Christian, Schaltegger, Stefan (2006). “Reporting External Accounting Frameworks And Benchmarking: Corporate Sustainability Reporting. An Overwiev”. *Sustainability Accounting and Reporting*. Eds. Stefan Schaltegger, Martin Bennet ve Roger Burrit. Netherlands, Dordrecht: Springer. 301-324.

Lopez, M.Victoria, Garcia, Arminda, Rodriguez, Lazaro (2007). "Sustainable Development And Corporate Performance: A Study Based On The Dow Jones Sustainability Index". *Journal of Business Ethics* 75: 285-300.

Lozano, Rodrigo, Huisingh, Don (2011). "Inter-Linking Issues And Dimensions İn Sustainability Reporting". *Journal of Cleaner Production* 19 (2011): 99-107

Lu, Weisheng, Chau, K.W., Wang, Hongdi, Pan, Wei (2014). "A Decade's Debate On The Nexus Between Corporate Social And Corporate Financial Performance: A Critical Review Of Empirical Studies 2002-2011". *Journal of Cleaner Production* 79(2014): 195-206.

Moskowitz, Milton (1972). "Choosing Socially Responsible Stocks". *Business and Society* 1: 71-75.

Ntoi, Hapolang Leeto (2010). *The Impact Of Corporate Social Responsibility On The Corporate Financial Performance Of Companies Listed On The Johannesburg Securities Exchange*. Master Tezi. Güney Afrika: University of Pretoria.

Nyit Chiong, Paul Tiong (2010). *An Examination Of Corporate Sustainability Disclosure Level And Its Impact On Financial Performance*. Doktora Tezi. Malezya: Multimedia University.

Onay, Ahmet (2015). "Sürdürülebilir Kalkınma, Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilirlik Raporlaması". *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi* Aralık 2015 3(Özel Sayı): 104-118.

Orlitzky, Mark, Schmidt, Frank L., Rynes, Sara L. (2003). "Corporate Social And Financial Performance: A Meta Analysis". *Organization Studies* 24(3): 403-441.

Otrar, Mustafa (2017). "Dağılımların Normalliği ve Normalğin Test Edilmesi" <http://mustafaotrar.net/istatistik/dagilimlarin-normalligi-ve-normaligin-test-edilmesi/> [Erişim Tarihi: 05.11.2017].

Özçelik, Funda, Öztürk, Burcu Avcı, Gürsakal, Sevda (2014). "Investigating The Relationship Between Corporate Social Responsibility And Financial Performance İn Turkey". *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi* 28(3): 189-202.

Pava, Moses L., Krauzs, Joshua (1996). "The Association Between Corporate Social-Responsibility and Financial Performance: The Paradox of Social Cost". *Journal of Business Ethics* 15: 321-357.

Peters, Richard, Mullen, Michael R. (2007). "Some Evidence Of The Cumulative Effects Of Corporate Social Responsibility On Financial Performance". *The Journal of Global Business Issues* 3(1): 1-15.

Preston, Lee E., Q'Bannon Douglas P. (1997). "The Corporate Social-Financial Performance Relationship: A Typology Analysis. *Business and Society* 36(4): 419-429.

Tabachnick, Barbara G. ve Fidell, Linda S. (2011). *Using Multivariate Statistics*. (6th Edition). ABD: Pearson Education International.

Vance, Stanley C. (1975). "Are Socially Responsible Corporations Good Investment Risks?". *Management Review* 64: 18-24.

Waddock, Sandra A., Graves, Samuel B. (1997). "The Corporate Social Performance-Financial Performance Link". *Stratejic Management Journal* 18(4): 303-319.

Welter, Kirk A. (2011). *A Study of Publicly-Held U.S. Corporations on the Effects of Sustainability Measures on Financial Performance, Utilizing a Modified Regression Discontinuity Model*. Doktora Tezi. Lawrence Technological University.

İstifhâm Edatları

Halil İbrahim Kocabıyık¹

Öz

Bu çalışmada fiilleri isimlere, isimleri isimlere ve cümleleri cümlelere bağlayan istifhâm edatları, görevleri ve çeşitleri ele alınmıştır. İstifhâm edatları ile ilgili dilcilerin görüşlerinden hareketle istifham edatlarının zenginliği çeşitli örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır. İstifhâm; daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında onunla ilgili bilgi istemektir. Bu bilgi isteme, soru edatlarının biriyle olmaktadır. İstifhâm edatları on bir tane olup bunların iki tanesi harftir. Geriye kalan dokuz tanesi ise isimdir. İsim denmesinin sebebi, nahiv açısından mübteda, haber, fâil, mef'ûl vb. görevlerde bulunabilmeleridir. Harf olanlar ise bu görevlerde bulunmazlar. İstifhâm edatı esas gayesinin dışında pek çok farklı manalar için de kullanılabilir. İstifhâm edatı esas gayesinin dışında pek çok farklı manalar için de kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Edat, İstifhâm Edatları.

Interrogatives

Abstract

Interrogatives which are among the prepositions performing important functions by connecting verbs to nouns, nouns to nouns or sentences, their functions and views of linguists about them are handled in this study. Interrogatives are used for asking for information about something unknown before. This is performed by one of these interrogatives. There are eleven interrogatives and two of them are letters. Nine of the rest are nouns. The reason why they are called nouns is that they may have functions such as noun clauses, indicatives, subjects, passives, etc. in terms of syntax. However, the letter ones do not have these functions. Interrogatives may be used also for many different meanings apart from their main purposes.

Keywords: Preposition, interrogatives.

¹ Öğr. Gör. Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili Belâgatı Anabilim Dalı, ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr

Giriş

Arap dili belâgatının, bir ilim dalı olarak ortaya çıkmasının en önemli sebebi, Arap olmayan milletlerin İslam'a girmesiyle, Kur'ân'ı okuyup anlama istekleri sonucunda bu dilin öğrenimine olan ilginin artmasıdır. Yabancıların dil öğrenmeye başlamasıyla da dil hataları zuhur etmeye başlamıştır. Bu durum, dönemin ilim çevrelerini konu üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Arap dili belâgatı çalışmaları, dil bilimcilere göre hicri birinci asırda başlamış ve daha sonraki dönemlerde, tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimlerin yayılmasıyla da gelişmesini sürdürerek zamanımıza kadar gelmiştir.

İstifhâm, belâgatın bir bölümü olan meânî ilminin üslûplarındandır. Sorunun teşkili ise istifham edatlarıyla mümkündür. Bu makalede, istifhâm edatlarının vazifeleri, asli anlamlarının dışında kullanılması ve alanın uzmanlarının konu ile ilgili görüşleri örneklerle ele alınıp incelenecektir.

A)İstifhâm (Soru)

1) Lugat Anlamı

İstifhâm kelimesinin sülâsîsi (فَهَمَّ) “f-h-m”nin temel anlamı; kalp ile bilmek, anlamak, algılamak anlamlarına gelirken, istifâl babından olan “istefheme” ise başkasından bir şeyi kendisine anlatmasını istemektir (er-Râzî, 1999:244).

2) Terim Anlamı

İstifhâm: Daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında bilgi edinmeyi talep etmektir (es-Sekkâkî, 2000:308).

Râğîb el-İsfahânî (ö. 502/1109), istifhâmın asıl manasını, “Birinden bilgi, mal vb. şeyler vermesini ya da bunlara ulaştıracak yolu göstermesini istemektir.” şeklinde tarif etmektedir (Râğîb el-İsfahânî, 1992:432).

Bilgi istemek ve sormak gibi hususlar soru edatlarının biriyle olmaktadır.

B) İstifhâm Edatları ve Vazifeleri

1) İstifhâm Edatları

İstifhâm edatları on bir tane olup bunların iki tanesi harf, dört tanesi isim ve beş tanesi ise zarftır. Harf olan soru edatları: “هَلْ ve أَيْ” olup genel olarak “mı-mi” anlamına gelirler. İsim olanlar: “مَنْ: kim”, “مَا: ne”, “كَيْفَ: nasıl”, “كَمْ: kaç” dır. Zarf olanlar ise: “أَيْنَ: nerede”, “مَتَى: ne zaman”, “أَيَّانَ: ne zaman”, “أَيْنَ: nerede”, “أَيُّ: hangi”, soru edatlarıdır (el-Kazvînî, t.y.:55). Harf olan “هَلْ ve أَيْ” hariç isim olan istifhâm edatları cümlede âmil olmaktadır. (İbn Cinnî, t.y.:227-228).

İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274)'ye göre; istifhâm edatları cümlenin başında gelirler ve cümlenin başında gelmesi zorunludur. (İbn Hişâm, 1992:l, 83). Bu edatların asıl ve umumi olanı hemzedir. Bu harfin asıl olması, “فَ، ثُمَّ وَ” gibi atıf harflerinden önce gelmesinden dolayıdır (el-Murâdî, 1992:31). Hemzenin atıf harflerinden önce gelmesine şu örnekleri verebiliriz; ﴿أَوْلَمْ يَسِيرُوا﴾ “Onlar gezmediler mi?” (Rûm, 30:9). ﴿أَفَلَا تَتَعَلَّمُونَ﴾ “Artık akıl etmez misiniz?” (Bakara, 2:44). ﴿أَأَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ﴾ “Yoksa azap meydana geldiği zaman mı?” (10/Yûnus, 10:51). Bu örneklerde, aslında atıf harfleri, hemzenin önüne geçmesi gerekiyordu; çünkü bu cümleler matuf cümlelerdir. Ancak hemzenin asaleti korunarak atıf harflerinden önce getirilmesi gözetilmek istenmiştir. Diğer soru edatları ise hemzenin aksine, atıf harflerinden sonra gelmektedir. (el-Murâdî, 1992:31).

ez-Zemahşerî (ö. 538/1143)'ye göre; “İstifhâm edatı hemzenin ve atıf harflerinin her birinin kendi yerinde gelmesi için hemzeden sonra yerine göre uygun bir cümle takdir edilmesi...” gerekmektedir. Bu görüşünü yukarıda vermiş olduğumuz ﴿أَفَلَا تَتَعَلَّمُونَ﴾ örneği ile bu şekilde ortaya koymaktadır.) ﴿أَتَجْهَلُونَ فَلَا تَتَعَلَّمُونَ﴾ “Cahillik edip akıl etmez misiniz?” (el-Murâdî, 1992:31).

2) İstifhâm Edatlarının Vazifeleri

İstifhâm edatları yaptıkları görevleri bakımından üç bölümde incelenebilir. (es-Suyûtî, 2009:IV, 5).

a) Tasdik Amaçlı Kullanılan هَلْ “hel” Edatı ve Özellikleri

1) هَلْ “hel” edatı, sadece tasdik amaçlı kullanılır. Bu soru edatıyla tasavvur amaçlı sorular sorulamaz (es-Sekkâkî, 2000:309).

Konunun daha iyi anlaşılması için tasdik ve tasavvur terimleri üzerinde kısaca duralım.

Tasavvur, müfredi anlamak için sorulan sorudur (Antâkî, t.y.:III, 245). Yani burada öğrenilmek istenen “isnad” içeren cümlenin tamamı değil, sadece müsnedün ileyh, müsned, mef’ûl, hâl veya zarf gibi öğelerden biridir. Bunlar da, isnad halinde olmadıkları zaman; tek başlarına bulduklarında müfred adını alırlar. Bunu şu örnekle açıklayabiliriz: (أَحَالِدُ فَارَ بِالْجَائِزَةِ أَمْ أُسَامَةَ؟) “Ödülü Halid mi yoksa Üsâme mi kazandı?” Bu soruda ödülün kazanılıp kazanılmadığı sorulmamaktadır. Çünkü ödülün kazanıldığı kesindir. Öğrenilmek istenen, “Ödülü kazanan kişi Halid mi yoksa Üsâme midir?” sorusunun cevabıdır. Bu çeşit sorulara cevap verirken “نَعَمْ” veya “لَا” sözlerinden biriyle değil, hakkında soru sorulan şey belirlenerek yapılmalıdır. Diğer bir ifadeyle böyle bir soru yönelten kimse, muhataptan kazanan kimsenin belirlenmesini istemektedir. Muhatap da “Halid” veya “Üsâme” diyerek kendisine yöneltilen soruya cevap vermiş olmaktadır (el-Mâlekî, 1985:45).

Tasdik, hükmün durumunu öğrenmektir (Antâkî, t.y.:III, 244). Yani müsned ile müsned ileyh arasındaki ilişkinin hükmü bilinmemekte ve bu hüküm öğrenilmek istenmektedir (el-Kazvî, t.y.:133). Kendisine bu tarzda soru yöneltilen muhatap, müsbet (olumlu) cevap verecekse “نَعَمْ: evet”, menfi (olumsuz) cevap verecekse “لَا: hayır” şeklinde cevap verir (İbn Hişâm, 1992:I, 72). Bu konuyla ilgili olarak şu örneği verebiliriz; (أَيُنزَلُ التَّلْجُ شِتَاءً فِي الصَّخْرَاءِ؟) “Kışın çöle kar yağar mı?” Burada öğrenilmek istenen çöle kışın karın yağıp yağmaması hükmünün gerçekleşip gerçekleş-

meyeceği hususudur. Bu soruya verilecek cevap da “نَعَمْ” veya “لَا” sözleriyle olacaktır (İbn Hişâm, 1992:I, 72).

2) Muzâri fiilin başına geldiği zaman fiilin anlamını “س” ve “سوف” varmış gibi şimdiki zamanı gelecek veya geniş zamana dönüştürür (Antâkî, t.y.:III, 245). Şu ayeti örnek olarak verebiliriz, (هَلْ أَذَلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةِ) { هَلْ أَذَلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةِ } “Sizi can yakıcı bir azabtan kurtaracak, kazançlı bir yolu size göstereyim mi?” (Saff, 61-10). Ayette geçen “هَلْ” soru edatı, “أَذَلُّكُمْ” muzâri fiilinin başına gelip anlamını geniş zamana dönüştürmüştür.

3) “هَلْ” Soru edatı ile daha önce herhangi bir bilgi sahibi olunmayan şeyler hakkında soru sorulur. Bunu bir örnekle açıklayalım; (هَلْ فَنُونَ) (هَلْ فَنُونَ) “Belâgat sanatlarını sevdiğin mi?” şeklinde soru soran kimsenin konu hakkında ön bilgisinin olmadığı ve bu sebeple “هَلْ” ile sorduğu anlaşılmaktadır. Aynı soru (أ فَنُونَ) (أ فَنُونَ) “hemze” ile sorulacak olsaydı, soruyu soran kimse bu ifadeyle, senin hakkında belâgat sanatlarını sevdiğin düşüncesinde olduğunu ve bu düşüncesini sana doğrulamak istediği anlaşılırdı (Abbâs, 1997:183).

Şiirden İmru’u’l-Kays (ö. 520/565)’ın Muallaka’sından istifhâm ile ilgili şöyle bir örnek getirebiliriz;

(وَإِنَّ شِفَانِي عِبْرَةٌ مَهْرَاقَةٌ فَهَلْ عِنْدَ رَسْمِ دَارِسٍ مِنْ مُعْوَلٍ)

“Benim şifam bol bol gözyaşı dökmektir. Fakat silinip giden izlerin yanında ağlamak neye yarar?” (İbn Kuteybe, 1983:50). Şair burada daha önce herhangi bir şekilde bilgi sahibi olmadığını bu sebeple gelip geçici şeylere ağlamanın faydasızlığını vurgulamaktadır.

4) Yukarıda ifade ettiğimiz gibi hemze hariç diğer soru edatları atıf harflerinden sonra gelmektedir. “هَلْ” de bunlardan birisidir. Bunu bir örnekle açıklayalım,

(يَقُولُ ابْنُ آدَمَ: مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتُ فَأَقْنَيْتُ أَوْ لَيْسَتْ فَأَبْلَيْتُ أَوْ تَصَدَّقْتُ فَأَمْضَيْتُ....)

“Âdemoğlu malım, malım der, acaba ey Âdemoğlu, malından yeyip tükettiğin, giyip eskittiğin, sadaka verip ahirette karşılığını gördüğünden başka senin bir malın var mı?” (Müslim, 1992: Zühd 3-4). Bu hadiste

görüldüğü gibi “هَلْ” istifhâm edatından önce atıf harfi gelmiştir.

5) Olumsuz cümlelerin, şart edatlarının, atıf harflerinin ve “هَلْ” nin dahil olduğu cümlelerin başında “هَلْ” soru edatı gelmez (el-Murâdî, 1992:342). Aşağıda verdiğimiz örneklerde “هَلْ” soru edatının kullanımı yanlıştır. Bu cümlelerde “هَلْ” yerine “hemze” kullanılmalıdır. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi...

a. Olumsuz fiil cümlesinin başında gelmesine örnek; (هَلْ لَمْ تَقْرَأْ) “Onu okumadın mı?” (el-Galâyîni, 1993: III, 267).

b. Olumsuz isim cümlesinin başına gelmesine örnek; (هَلْ أَنَا لَسْتُ عَاقِلًا؟) “Ben akıllı değil miyim?” (İbn Hişâm, 1992:IV,328).

c. Şart edatlarının bulunduğu cümlelerin başında gelmesine örnek; (هَلْ إِنْ) “Ben kalkarsam sen kalkar mısın?” (İbn Mâlik et-Tâî, 1990:IV,88).

d. “هَلْ” edatının başında gelmesine örnek; (هَلْ إِنَّهُ لَشَاعِرٌ؟) “O şair midir?” (er-Râcihî, 1999:302).

6) İbn Mâlik (ö. 672/1273), el-Kisâî (ö. 189/805), el-Ferrâ (ö. 207/822) gibi bir kısım nahiv bilginleri “هَلْ” soru edatının “قَدْ” manasına gelebileceğini ifade etmektedirler. (el-Murâdî, 1992:344). Bunu ayetten bir örnekle açıklayalım; (هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ) “İnsan üzerinden uzun bir süre geçmedi mi” (İnsan, 76-1). Ayette geçen “هَلْ” soru edatı, “قَدْ” anlamında kullanılmış yani عَلَى (الْإِنْسَانِ) şeklindedir. (İbn Ya’îş, 2001:I, 17).

7) “هَلْ”in özelliklerinden biri de “nefiy” anlamına gelmesidir. Bu durumda kendisinden sonra “إِلَّا” edatı gelir. İbn Hişâm (ö. 761/1360), “İstisna müferrağdır” şeklinde tarif eder. Bu istisna çeşidi “nefiy” edatından sonra gelir. “Hemze” olumsuzluk manasına gelmediğinden dolayı burada hemzenin soru edatı olarak gelmesi doğru olmaz. Doğrusu, (هَلْ قَامَ) “Ancak Zeyd ayağa kalkmıştır.” şeklinde olmalıdır (İbn Hişâm, 1992:IV, 334).

‘Ayetten de şu örneği verebiliriz; (وَهَلْ نُجَازِي) “Biz nankörden başkasına ceza mı veririz?” (Sebe’, 34-17). Burada “هَلْ”, nefiy edatı“لا” anlamındadır. (el-Murâdî, 1992:342).

8) “هَلْ” soru edatından sonra bazen “أَمْ” edatı geldiği görülebilir. Nahiv âlimleri buna “أَمْ” munkati’ ismini vermektedirler ve bu şekilde gelmesi “idrab” için olduğunu yani “بَلْ: bilakis” anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bu çeşit kullanımlarda “أَمْ” edatının öncesiyle sonrası arasında benzerlik ve denklik bulunmaz (Abbâs, 1997:180). Şu ayeti örnek olarak verebiliriz, (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهُ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ) “De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu yahut karanlıklar ile nûr bir olur mu? Yoksa Allah’a O’nun yarattığı gibi mahlûkat yaratan ortaklar buldular da yaratana benzer mi oldular?” (Ra’d, 13:16) Bu ayette “أَمْ” edatı öncesi ile sonrası arasında benzerlik ve denklik kurmak için değil “idrab” içindir (el-Galâyîni, 1993: III, 247).

b) Sadece Tasavvur Amaçlı Kullanılan Soru Edatları

“Hemze”nin dışındaki bütün istifhâm edatları, sadece tasavvur için gelirler. (İbn Hişâm, 1992:IV, 325). Aşağıda örnekleriyle beraber inceleyeceğimiz soru edatlarından “أَيُّ” mu’rab olup diğerleri mebnîdirler (Yusuf Hasan, 1978:202). Bunlar isim oldukları için cümlede onun bir ögesi olmaktadır (İbn Ya’îş, 2001:I, 17).Bunu bir misalle açıklayalım: (مَتَى؟) “Ne zaman gittin” sorusunun cevabı (دَهَيْتُ صَبَاحًا) “Sabahleyin gittim.” şeklinde olur. Dikkat edilirse, soru edatı “مَتَى”nın cevabı, “صَبَاحًا” kelimesidir ve cevap cümlesinde mef’ûlün fihi olmaktadır. Öyleyse bunun sorusu olan “مَتَى” edatı da “دَهَيْتُ” fiilinin mef’ûlün fihi olur (Yusuf Hasan, 1978:204).

Şimdi bu soru edatlarını sırayla ele alalım:

1) “أَيُّ شَيْءٍ” edatı, “مَا” edatı, (Soyupek, 2011:219). olup bu edat ile akıllı olmayan cinslerin fertleri sorulur. İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır. (es-Sekkâkî, 2000:310). Kullanıldığı yerler şöyledir:

a) Bir ismin açıklanmasını veya şerhini istemek için kullanılır. Bunu bir örnekle açıklayalım, (ما النَّضَارُ) “Nüdâr nedir?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde; (ذَهَبٌ) “altın” kelimesini zikretmekle cevap verilir ya da “Her şeyin özünden elde edilen şeydir.” şeklinde şerhi yapılarak açıklanır. (Habenneke, 1996:202).

b) Müsemmanın (kendisine isim verilen şeyin) hakikatının açıklanmasını istemek: Örnek; (مَا الْحَسَدُ؟) “Haset nedir?” Burada “hased” kelimesinin hakikati sorulmaktadır. Bu soruya da, (تَمَنَّى زَوَالِ النِّعْمَةِ عَنِ الْمَحْسُودِ) “Haset edilen kimsenin elinde bulunan nimetin yok olmasını temenni etmektir.” şeklinde cevap verilir (Habenneke, 1996:203).

c) Bir şeyin sıfatı, özel ve genel durumunu öğrenmek için bu edatla sorularak açıklanmak istenir. Bunu ayetten bir örnekle gösterelim; (وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى) “O sağ elindeki de ne Ey Musa?” (Tâhâ, 20:17). sorusuna karşı Musa: (قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَ أَنَا أَسْأَلُ بِهَا عَلَىٰ عَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَنَازِلُ مُتَارِدٌ) “O âsam, üzerine dayanırım ve onunla davarlarımı yaprak çıkarırım, benim ona daha başka ihtiyaçlarım da vardır.” (Tâhâ, 20:18). diyerek âsanın özel ve genel durumlarıyla cevap vermiştir. (el-Herevî, 2000:II, 852).

2) مَنْ وَ مَنْ ذَا : Akıllı varlıklar için soru edatı olmaktadır (el-Hâşimi, t.y.:92). Mesela, (مَنْ فَعَلَ) “Bunu kim yaptı?” (مَنْ ذَا مُسَافِرٍ) “Yolcu kimdir?” cümlelerinde işi ve yolculuk yapan kimseyi belirlemek için sorusu sorulmuştur. Şu âyette, (وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ) “Günahları Allah’tan başka kim mağfiret eder?” (Âl-i İmrân, 3:135). Burada “من”le günahları bağışlayanın sadece Allah olduğu “من” edatıyla belirlenmiştir. Bu cümledeki “مَنْ” soru edatının i’rabını şöyle yapabiliriz: (مَنْ يَغْفِرُ) (اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ) sorusunun cevabı şeklinde olur. Cevap cümlesindeki soru edatı “من”nin cevabı, “الله” lafzı olup mübtedadır. Öyleyse “مَنْ” de mübtedadır, sonucuna varırız. (İbn Ya’îş, 2001:I, 423).

3) مَتَى : Geçmiş ve gelecek zamanda soru sormak için kullanılır (Yusuf Hasan, 1978:202). İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (es-Sekkâkî, 2000:313). Bu konuya ayetten bir örnek verecek olursak,

(مَتَى نَصُرُ اللَّهَ) “Ne zaman Allah’ın yardımı?” (Bakara, 2:214). Şiirden de ‘Amr b. Kulsûm (ö. 600 [?])’un Muallaka’sından söz konusu olan bu edat için şöyle bir örnek getirebiliriz: (تَهَدَّدْنَا وَ أُوْعِدْنَا رُوَيْدًا مَتَى كُنَّا لَأَمِّكَ مَقْتُونِيَا) “Bizi tehdit edip gözdağı verirken biraz yavaş ol bakalım, biz ne zaman senin annenin uşağı olduk?” (İbn Kuteybe, 1983:157).

IV) أَيَّانَ (مَتَى) manasında istifhâm edatıdır. Dehşetli ve önemi büyük meseleler için kullanılır. İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (Yusuf Hasan, 1978:204). Şu ayeti örnek olarak verebiliriz: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا) “Ne zaman demir atacak” diye sana kıyametten soruyorlar.” (A’raf, 7:187).

V) كَيْفَ : edatı durum ve durumun tayini için kullanılır (ez-Zerkeşî, 1958:330). Sıbeveyh bu edatın daima zarfiyet üzerine mansub olduğunu ifade etmektedir. (İbn Hişâm, 1992:III, 132). Bunu ayetten bir örnek ile açıklayacak olursak, (كَيْفَ نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا) “Onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydirdiyoruz.” (Bakara, 2:259). Şiirden de Lebîd b. Rabî’a (ö. 41/661)’nın Muallaka’sından “كَيْفَ” için şöyle bir örnek getirebiliriz:

(فَوَقَفْتُ أَسْأَلُهَا وَ كَيْفَ سَأَلْنَا صُمَّا خَوَالِدَ مَا بَيِّنُ كَلَامِهَا)

“Durup o (sevgiliyi) sordum. Gerçi konuşamayan ve sürekli (burada durup bundan sonra da) duracak olan sağıra sorumuz nasıl olur?” (İbn Kuteybe, 1983:194). İsim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli olup, çeşitli i’rab yerlerinde bulunmaktadır. “كَيْفَ” soru edatının i’rabını bulabilmek için soruya verilen cevapta “كَيْفَ”nin karşılığı olan kelimenin i’rabını bilmek yeterlidir. (Yusuf Hasan, 1978:206). “كَيْفَ” edatının i’rabını basit bir cümle ile inceleyelim: (كَيْفَ جِئْتُ) “Nasıl geldin?” şeklinde sorulduğunda (جِئْتُ مَاشِيًا) diye cevap verilir. Cevap cümlesinde “كَيْفَ” nin karşılığı “مَاشِيًا” dir ve “hâl” olur. Öyleyse, “كَيْفَ” de “hâl”dir (Antâkî, t.y.:III, 195).

VI) أَيْنَ : Mekânın belirlenmesi için kullanılır. İsim olup fetha üzerine mebnîdir. Diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (es-Sekkâkî,

2000:315). Bunu ayetten bir örnek ile açıklayacak olursak, ﴿ اَيْنَ شَرَكَاؤِكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ ﴾ “Nerede iddia ettiğiniz ortaklarınızı?” (En’âm, 6:22). Ayetinde “اَيْنَ” nerede anlamına kullanılmıştır.

Şiirden de Lebîd b. Rabî’a (ö. 41/661)’nın Muallaka’sından bir örnek getirebiliriz: ﴿ مَرِيَّةٌ حَلَّتْ بِفَيْدٍ وَ جَاوَرَتْ أَهْلَ الْحِجَارِ فَأَيْنَ مِنْكَ مَرَامِهَا ﴾ “(Sevgilim Nevâr) Murre kabilesindedir. (Bazen) Feyd’de ikamet eder, (bazen de) Hicazlılara komşu olur. Peki ya sen nerede, onu kendine râm etmek nerede?” (İbn Kuteybe, 1983:194).

VII) اَيْنَ: Bu soru edatı üç anlamda olup şöyle özetlenebilir: (ez-Zerkeşi, 1958:249).

a) مِنْ اَيْنَ: “Nereden?” anlamına gelmektedir. Buna ayetten bir örnek verelim, ﴿ قَالَ يَا مَرْيَمُ ائْتِي لَكَ هَذَا ﴾ “(Zekeriyya) Ey Meryem! Bu sana nereden dedi.” (Âl-i İmrân, 3:37). Ayette geçen ﴿ مِنْ اَيْنَ لَكَ هَذَا ﴾ ifadesi, ﴿ ائْتِي لَكَ هَذَا ﴾ anlamındadır.

b) كَيْفَ: “Nasıl?” anlamına gelmektedir ve bunu ayetten bir örnekle açıklayalım; ﴿ قَالَ ﴾ “(Zekeriyya): Ey Rabbim! Benim için bir oğul nasıl olur? dedi.” (Âl-i İmrân, 3:40). Ayette geçen ﴿ ائْتِي بِكَوْنٍ لِي غُلَامًا ﴾ ifadesindeki “كَيْفَ” anlamına olup ﴿ كَيْفَ كَيْفَ كَيْفَ لِي غُلَامًا ﴾ şeklindedir.

c) اَيْنَ: “Nerede” anlamında olup, bir örnekle açıklarsak ﴿ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ فَاذْهَبُوا اللهُ ائْتِي ﴾ “Onlar düşmandırlar, onun için onlardan sakın! Onları Allah gebertsin, nerede çevriliyorlar!” (Münafikûn, 63:4). Ayette geçen ﴿ اَيْنَ يُصْرَفُونَ وَ ائْتِي يُؤْفَكُونَ ﴾ ifadesi ﴿ ائْتِي يُؤْفَكُونَ ﴾ anlamındadır.

VIII) كَمْ: Bir şeyin adedini ve cinsini öğrenmek için kullanılan bu edatın aslı (أَكْم) şeklinde iken ifadede kolaylık olsun diye tahfifleştirildi. (es-Sekkâkî, 2000:312). Bu edat, delalet ettiği şeyin hakikatini yani cinsini ve sayısını tek başına açıkça ortaya koyamadığından dolayı mübhem/kapalı bir kelimedir. Bu kapallılığını gidermek için bir temyize ihtiyaç duyar. (Antâkî, t.y.:III, 189). “كَمْ”i istifhâmiyye ve haberiyye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “كَمْ”i istifhâmiyyeye şöyle bir örnek verebiliriz, ﴿ كَمْ قَلَمًا اِشْتَرَيْتَ ﴾ “Kaç kalem satın aldın?”

“كَمْ”i haberiyye için de Züheyr b. Ebî Sulmâ (ö.608 [?])’nın Muallaka’sından bir örnek getirelim;

﴿ جَعَلَنَ الْفَقَانَ عَنْ يَمِينٍ وَ حَزَنَهُ وَ كَمْ بِالْفَقَانَ مِنْ مُجَلٍّ وَ ﴾ (مُحْرَم)

“el-Kanânı ve sarp yerlerini sağa aldılar, el-Kanân’da nice dostumuz da düşmanımız da var.” (İbn Kuteybe, 1983:76).

Nahiv âlimlerinin büyük bir kısmı, istifhâm edatları “اَيَّ” hariç kendisinden sonra gelen isimlere muzaf olmayacağına dair görüş birliği yapmıştır. İbn Hişam da bu görüştedir. O’na göre; “اَيَّ” hariç istifhâm isimleri, şart isimleri ve ism-i mevsuller hiçbir zaman muzaf olmazlar.” açıklamasında bulunup konuyu şu örnekle açıklamaktadır, ﴿ بِكَمْ دِرْهَمٍ ﴾ “Kaç dirheme satın aldın?” (İbn Mâlik, 1982:1705). kelimesi mahzup olan “مِنْ” harf-i cer ile kesre olmuştur. “كَمْ” istifhâm edatının muzaf olmasıyla değildir (İbn Hişam, 1992:IV, 27).

Nahiv bilginlerine göre, bu edat isim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır. Cümledeki konumuna göre merfu, mansub ve mecrur olur. Mebni olmasından dolayı da i’rabını mahallen alır (Habenneke, 1996:268). “كَمْ” soru edatının i’rabını bulabilmek için soruya verilen cevapta “كَمْ”in karşılığı olan kelimenin i’rabını bilmek yeterlidir (Akdağ, 2016:348). Bunu birkaç örnekle açıklamaya çalışalım.

Mef’ûlün bih olmasına örnek; ﴿ كَمْ كِتَابًا قَرَأْتَ ﴾ “Kaç kitap okudun?” sorusunun cevabı ﴿ قَرَأْتُ ﴾ “Otuz kitap okudum” dur. Bu cümledeki “ثَلَاثِينَ” kelimesi soru cümlesindeki “كَمْ”in cevabı olup mef’ûlün bihtir. Bu durumda soru cümlesindeki “كَمْ” de mef’ûlün bihtir (Antâkî, t.y.:III, 190). Mübtedâ olmasına şöyle bir örnek verebiliriz; ﴿ كَمْ لِيرَةً عِنْدَكَ ﴾ “Kaç liran vardır?” sorusuna cevap verelim: ﴿ عِنْدِي ﴾ “Otuz liram vardır.” Bu cümlede “كَمْ”in cevabı “ثَلَاثُونَ” kelimesidir ve mübtedâdır. Bu durumda soru cümlesindeki “كَمْ” de mübtedâdır. Haber olmasına örnek;

﴿ كَمْ رَجُلًا أَنْتُمْ ﴾ “Siz kaç adamsınız?” Burada “كَمْ” edatı haberdir (Antâkî, t.y.:III, 190). Soruya verilen cevaptan i’rabının ne olduğu anlaşılacaktır. Mastar olmasına örnek; ﴿ كَمْ ﴾

﴿ كَمْ ﴾ “Kaç defa yolculuk yaptın? Ya da,

﴿ كَمْ ﴾ “Kaç defa yolculuk yaptın? Ya da,

﴿ كَمْ ﴾ “Kaç defa yolculuk yaptın? Ya da,

“Kaç defa yolculuk yaptım?” (كَمْ مَرَّةً سَفَرْتُ؟) şeklinde mastar olmaktadır. Soruya verilen cevaptan anlaşılmalıdır. Zarf olmasına örnek; (كَمْ سَاعَةً اسْتَعْلَمْتُ؟) “Kaç saat çalıştın? Veya şu şekilde gelebilir. (كَمْ سَاعَةً اسْتَعْلَمْتُ؟) “Kaç saat çalıştım?” gibi... Burada “كَمْ” edatı zarftır. Yine cevaptan hareketle anlaşılmalıdır. “كَمْ”den sonra gelen ifadeden temyiz ne olduğu anlaşılıyorsa temyiz düşürülebilir. Şu örnekte olduğu gibi; (كَمْ سَفَرْتُ؟) “Ne kadar yolculuk yaptın?” “كَمْ” Burada mef’ûlü mutlaktır. Çünkü yolculuğun kaç defa yapıldığı zımnem anlaşılmalıdır (Antâkî, t.y.:III, 190). Takdiri (كَمْ مَرَّةً سَفَرْتُ) şeklindedir.

IX) أي: Ortak yönleri bulunan iki şeyden birisini diğerinden ayırmak için kullanılır (el-Kazvîni, t.y.:232). Manasını, muzafı olduğu kelimedem (muzafun ileyhdem) alır. Başka bir ifadeyle, muzafı olduğu kelimenin türüne göre, akıllı veya akılsız varlıklardan, zamandan, haldem, mekândan ve sayıdan soru sorulabilir (Habenneke, 1996:269).

“أي”nün akılsız varlık hakkındaki soru şekline ayetten bir örnek verecek olursak, (قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ) “De ki: Hangi şeyin şahitliği en büyüktür? De ki: Allah benimle sizin aranızda şahittir.” (En’âm, 6:19). “أي” edatının hal oluşuna ‘Amr b. Kulsûm’un Muallakasından bir örnek getirelim, (بِأَيِّ مَشِينَةٍ عَمَّرَى بِنَ هُنْدٍ تُطِيعُ بِنَا الْوَشَاةَ وَتَزْدَرِينَا) “Ey Hind oğlu ‘Amr! Nasıl oluyor da, ispiyonculara kulak verip bize hakaret edebiliyorsun?” (Ceviz-Demirayak, 2010:137). “أي” isim olduğundan dolayı diğer isimler gibi i’rabda mahalli vardır (İbn Ya’îş, 2001:I, 21). İ’rabdaki durumunu şu örnekte inceleyelim: (أَيُّكُمْ هُوَ التَّلْمِيزُ) “Hanginiz öğrencidir?” Bu sorunun cevabı da “Ahmet öğrencidir.” şeklinde olur. Cevap cümlesindeki “أَحْمَدُ” soru cümlesindeki “أي”nün cevabıdır ve mübtedâdır. O halde “أي” de mübtedâdır (el-Kazvîni, t.y.:232).

3) Hem Tasdik Hem de Tasavvur Amaçlı Kullanılan Soru Edatı “hemze”

“Hemze” hem tasdik hem de tasavvur amaçlı (es-Suyûtî, 2009:II, 211). kullanılan soru edatı olup “هل” soru harfinin sahip olduğu bütün özellikleri de içine almaktadır (Cârim-Emîn, t.y.:I, 411).

Bu edatın kendine has bazı özellikleri vardır. Bunları maddeler halinde sıralayabiliriz:

I). Cümlelerin Başına Gelir.

Hemze, isim ve fiil cümlelerinin her ikisinin de başına gelmektedir (el-Mâlekî, 1985:44).

Şu örneklerde görüldüğü gibi: (أَقَامَ زَيْدٌ؟) “Zeyd ayakta mı?” ve (أَقَامَ زَيْدٌ؟) “Zeyd ayağa kalktı mı?”

II) Sorulan şey, Daima Hemzedem Sonra Gelir (ez-Zerkeşî, 1958:178).

Sorulup öğrenilmek istenen şey daima hemzedem sonra gelmesi gerekir (Abbâs, 1997:171).

Bu konuyu değişik örneklerle açıklayalım, Çaydanlıkta çay mı yoksa kahve mi olduğu bilinmediğinde; (أَشَايَ فِي الْإِبْرِيْقِ أَمْ) (أشاي في الإبريق أم) “Çaydanlıkta çay mı yoksa kahve mi vardır?” şeklinde sorulması gerekir. Muhammet’in yolculuktan geldiği biliniyor ama uçakla mı yoksa arabayla mı geldiği bilinmediğinde; (أَجَاءَ مُحَمَّدٌ بِالطَّائِرَةِ أَمْ بِالسَّيَّارَةِ؟) Soru hemzesinden hemen sonra (جاء) fiilini getirmek doğru olmaz. Çünkü Muhammet’in geldiği bilinmemektedir. Tasavvur için sorulan şey, soru hemzesinden hemen sonra gelmesi gerektiğinden şu şekilde sorulması gerekirdi; (أَبَالطَّائِرَةِ جَاءَ مُحَمَّدٌ أَمْ بِالسَّيَّارَةِ؟) “Muhammet uçakla mı yoksa arabayla mı geldi?” Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi sorulan şey, daima hemzedem sonra gelmektedir.

İmru’u’l-Kays (ö. 25/645)’in Muallakasından da konuyla ilgili şu örneği getirebiliriz,

(أَصْحَابُ تَرْيَ بَرْقًا أُرَيْكَ وَ مِیْضُهُ كَلْمَعِ الْيَدَيْنِ فِي حَبِيٍّ مَكَّلٍ)

“Taç giymiş kat kat bulutların içerisinde hareket eden iki elin parlayışı gibi çakışını sana gösterdiğim şimşegi görüyor musun, arkadaş?” (Ceviz-Demirayak, 2010:49). Bu

misalde de görüldüğü gibi sorulan şey soru edatından sonra gelmektedir.

III) Hemze Tasavvur İçin de Gelebilir

Hemze tasavvur için olduğunda, “أم” atıf harfinden sonra, hakkında soru sorulan ve hemzeden hemen sonra gelen öğeye denk veya benzer bir öğe getirilmelidir (el-Mâlekî, 1985:45). Anlam karmaşası olmaması için hakkında soru sorulan şeyin, hemen soru hemzesinden sonra gelmesine ve ayrıca muadilinin de “أم” atıf harfinden sonra gelmesine ve ona uygun olmasına özen gösterilmelidir. Örneğin; “yolcunun Zeyd mi yoksa Amr mı olduğu” öğrenilmek istendiğinde şöyle sorulur: (أزيد مسافر أم (زيد أم عمرو؟) “Zeyd mi yoksa Amr mı yolcudur?” Burada عمرو kelimesi, زيد kelimesinin dengi ve benzeridir. Çünkü her ikisi de müsnedün ileyhdir. Bu soruyu şöyle sormamız uygun değildir: (أمسافر زيد أم عمرو؟) Bu sorudaki denkler (عمرو ve مسافر) birinin iş, oluş ve davranış göstermesi diğerinin de isim olması bakımından uyumsuzdurlar. Şayet müsnedün ileyh değil de müsned sorulacak olursa bu takdirde hemzeden hemen sonra gelmiş olan müsnedün durumuna benzer veya dengi olarak iş, oluş, davranış gösteren bir kelime olması gerekir. Örneğin, bu soruyu şöyle sormamız mümkündür: (أمسافر زيد أم مقيم؟) “Zeyd yolcu mu yoksa mukim midir?” (Abbâs, 1997:172). Hakkında soru sorulan şeyin muadili, muhatab tarafından algılanıyorsa muhatabın anlayışına dayanarak muadilin hazf edilmesi mümkündür (el-Mâlekî, 1985:45). Örnek; “Muhataptan babasının evde olup olmadığı” öğrenilmek istendiğinde şöyle sorulur: (أفي الدار أبوك؟) “Baban evde midir?” Aslında bu soru şöyle sorulmalıydı: (أفي الدار أبوك أم في العمل؟) “Baban evde mi yoksa işte midir?” Burada soruyu soran muhatabın anlayışına itimat ederek muadili hazf etmiş olmaktadır (Abbâs, 1997:172).

IV) Hemze Atıf Harflerinden Önce Gelir
Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hemze atıf harfleriyle birlikte geldiğinde, asıl olması sebebiyle, atıf harflerinden önce gelmektedir (ez-Zerkeşî, 1958:173). Abbâs’ın konuyla ilgili görüşü şu şekildedir: Hemze, istifhâm edatlarının en asılı olması sebebiyle atıf

harflerinin kendisinden önce gelmesi mümkün değildir (Abbâs, 1997:175).

Bunu bir örnekle açıklayalım, (أَقْمَنَ كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ ﴿ يَا أَوَّلِيْنَ أَلْفَاظٌ مِّنْ رَّبِّهِ وَ يَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ ﴾ “Ya o kimse onlara benzer mi ki, o artık Rabbinden bir delil üzerinde bulunmuş, hem bunu O’ndan bir şahid takip ediyor,...” (Hûd, 11:17). Ayette soru edatı olan hemze, atıf harfi olan “ف” den önce gelmiştir.

Diğer istifham edatları ise atıf harflerinden sonra gelmektedirler. Örnek;

(فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ ﴿ هَرِ أُمَّةً مِّنْهُمْ لَكُمْ شَهِيدٌ ﴾ “Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz, seni de onların üzerine şahit getirdiğimiz vakit bakalım nasıl olacak!” (Nisâ, 4:41). Burada “كيف”, “ف” atıf harfinden sonra gelmiştir.

Buraya kadar istifhâm edatlarını örneklerle tanıtmaya çalıştık. Bu edatlar asıl anlamlarının dışında başka anlamlara da gelebilmektedir. Bunlara da değinmek yerinde olacaktır.

C. Soru Edatlarının Asıl Anlamlarının Dışında Kullanımları

İstifhâm’ın, esas manası olan “bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemek” olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunun yanında esas gayesinin dışında pek çok farklı manalar için de kullanılabilir (el-Kazvîni, t.y.:234-241).

el-Murâdî (ö. 749/1348), “İstifhâm’ın hakiki manası asıl olmakla birlikte yerine göre başka manalar da murat edilebilir.” (el-Murâdî, 1992:31). şeklinde bir ifadede bulunmaktadır.

Bunların en önemlileri şunlardır:

1) Emir (الامر)

İstifhâmın hakiki manasından çıkıp emir manasına gelmesidir (es-Sübki, 2003:I, 461). Şu âyeti örnek olarak verebiliriz, (وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ﴿ بَرِئَةٌ مِّنْهُمْ لِيُذَكِّرَ الَّذِينَ لَمْ يَتَّقُوا ﴿ بَرِئَةٌ مِّنْهُمْ لِيُذَكِّرَ الَّذِينَ لَمْ يَتَّقُوا ﴿ “Bir de bazınızı diğerine bir fitne kılmışızdır ki bakalım sabredecek misiniz?” (Furkân, 25:20). Bu ayette ki “أَتَصْبِرُونَ” ifadesindeki istifhâm edatı “إِصْبِرُوا” cümlesi emir manasında olup “sabrediniz” anlamına gelmektedir (Ebû Hayyân, 2000:VIII, 95).

2) Nehiy (النهي)

İstifhâm hakiki manasından çıkıp nehiy anlamına gelebilir. Yani istiğla yoluyla bir fiilin yapılmaması soru edatıyla talep edilebilir (Atîk, 2009:I, 107). Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; ﴿ اَلتَّخَشُّوْنَهُمْ فَاَللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ ﴾ “Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü’minseniz, daha önce Allah’tan korkmalısınız.” (Tevbe,9:13). Bu ayette “اَلتَّخَشُّوْنَهُمْ” ifadesinde geçen istifhâm edatı olan hemze, aslında (اَلتَّخَشُّوْنَهُمْ) “Onlardan korkmayınız?” manasına olup, nehiy ifade eder (Habenneke, 1996:291).

3) Eşitlik (التسوية)

Bu üslupla, eşitlik manası istifhâm yoluyla ifade edilir. Bu edat aynı zamanda kendisinden sonra gelen kelimeye master manası verir ve muadili de zikredilir (İbnu’l-Verâk, 1999:455).

Bu konuya örnek olarak şu ayeti verebiliriz; ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْنٰمْ اَمْ اَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾ “O küfre saplananları uyarsan da uyarmasan da birdir. İmana gelmezler.” (Bakara, 2:6). Küfre düşenler daha önce kendilerinin uyarıldıklarını biliyorlar ama buna rağmen küfürlerinde ve inatlarında ısrar ediyorlardı. Bundan dolayı buradaki (اَلنَّذْرَتُهُمْ) ifadesinin başındaki “أ” hemze edatı, eşitlik manasındadır (et-Taberî, 2001:I, 264).

4) Olumsuzluk (النفى)

İstifhâm edatları nefiy manasında gelebilirler. Bu durumda kendilerinden sonra gelen cümlelerin manalarını menfiye çevirirler. Eğer mazi fiil cümlesinin başına gelirlirse (لَمْ يَكُنْ) “olmadı”, muzari fiil cümlesinin başına gelirlirse (لا يكون) “olmaz” manasında olurlar (el-Bedevî, 2005:126). Kur’ân-ı Kerim’de istifhâm edatının olumsuzluk manasına geldiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan bir kaç tanesine göz atalım; ﴿ فَمَنْ يَهْدِيْ مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ﴾ “Artık Allah’ın şaşırttığını kim yola getirebilir?” (Rûm, 30:29). Burada geçen istifhâm edatı (لا هادي لمن أضلَّ الله) “Allah’ın şaşırttığını yola getiren hiç kimse olamaz” anlamındadır (el-Alûsî, 1995:VII, 379). Yine şu ayeti kerîme ﴿ اَقَانَتْ تَنْقِذَ مَنْ فِي النَّارِ ﴾ “Artık o

ateşteki kimseyi sen mi çıkaracaksın?” (Zümer, 39:19). (ولست تنقذ من في النار) “Ateşteki kimseyi sen çıkaramazsın.” anlamına gelmek suretiyle nefiy ifade eder (ez-Zerkeşî, 1958:II, 328). Bu örneklerde istifhâm edatları, olumsuzluk manası içermektedirler (Atik, 2009:I, 75).

İstifhâmın olumsuzluk manasına geldiğine dair el-Bühturî (ö. 248/897)’den bir örnek getirebiliriz,

﴿ هَلْ الدُّهْرُ اِلَّا عَمْرَةٌ وَاَلْجَلَاوُهَا وَاَشْيَا وَاَلْاَضِيْقَةُ وَاَنْفَرَا جَهَا ﴾

“Dünya sıkıntı ve o sıkıntının süratle ortadan kalkmasından başka bir şey midir? Ve o sıkıntı olup sıkıntının ortadan kalkmasıyla onun ardından rahatlığın meydana gelmesinden başka bir şey değildir.” (Cârim-Emîn, t.y.:197). Bu örnekte geçen istifhâm “olumsuzluk” manasını ifade etmektedir.

5) İnkâr (hoş karşılamama) (الانكار)

Sevilmeyen, hoşlanılmayan ve kabul edilmeyen bir durumu istifhâm yoluyla ifade etmektir (İbn Manzûr, 1990:III, 273). İstisna edatı, nefiy edatlarının biriyle geldiği gibi, inkâr manasında kullanılan istifhâm edatlarıyla da gelebilmektedir (es-Suyûtî, 1988:328). Olumlu cümlelerin başına geldiklerinde manalarını olumsuza çevirirler. Örnek: ﴿ فَهَلْ يَهْلِكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ “Demek ki, helak edilecek başka değil, ancak taatten çıkmış fasıklar güruhudur (Ahkâf, 46:35). et-Taberî (ö. 310/923)’ye göre, âyette geçen (هل) istifhâm edatı, nefiy (ما) anlamında olup takdiri; ﴿ فَمَا يَهْلِكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ “Ancak fasık kavimler helak olur.” anlamındadır (et-Taberî, 2001:XXI, 178). Olumsuz cümlelerin başında geldiğinde olumlu mana katar (Habenneke, 1996:263). Olumsuz cümlelerin başına geldiğinde manalarını olumluya çevirdiğinin örneği şudur: ﴿ اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيْمًا فَاَوَى ﴾ “Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?” (Duha, 93:6).

İnkâr, tekzîbî ve tevbîhî olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Tekzîbî İnkâr:

Tekzîbî inkâr, bir şeyin yalanlanmasını soru ifadesiyle ifade etmektir (Bulut, 215: 216). Örneğin: ﴿ أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ... ﴾ “Rabbiniz oğulları sizin için ayırıp seçti de,…” (İsra, 17:40). Bu ayette geçen istifhâm edatı ﴿لَمْ يَفْعَلْ﴾ (Rabb’in böyle yapmadı.” manasında olup inkârcıların uydurdukları şeyleri yalanlamaktadır (İbn Ebî Zemenîn, 2002:III, 22). Diğer bir örnek de; ﴿ أَنْزَلْنَاهَا وَأَنْتُمْ لَهَا ﴾ “Biz size onu istemediğiniz halde zorla mı kabul ettireceğiz?” (Hûd, 11:28). Buradaki istifhâm edatı ﴿لَا يَكُونُ هَذَا الْإِلْزَامَ﴾ “Zorlama olmaz.” manasındadır (es-Suyûtî, 1974:328).

b) Tevbîhî İnkâr:

Tevbîhî inkâr, kabul edilmeyen bir şeyin kınama da içermesine denir (el-Mâlekî, 1985:46). Allah’a iman ve itaati bırakıp başka şeylere tapan kimseler için ﴿ أَتَدْعُونَ بَعْلًا ﴾ “Siz en güzel yaratıcıyı bırakıp da Ba’le putuna mı çağırıyorsunuz?” (Sâffât, 37:125). ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنِّي كَرِهْتُ الْحُرُوبَ وَ أَنِّي ﴾ “Savaşlardan hoşlanmadığımı ve geçen şeye de pişman olduğumu görmedin mi?” denilmesi bu kabildendir (Bakırcı, 2000:25).

Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî (ö 354/965)’nin, (Kâfûr el-İhşîdî (ö.375/968) için yaptığı bir methiyede söylemiş olduğu sözü inkâr konusuna örnek olarak getirebiliriz, ﴿ أَتَلْتَمِسُ الْأَعْدَاءَ بَعْدَ الَّذِي رَأَتْ ﴾ قِيَامَ دَلِيلٍ أَوْ وَضُوحَ “Düşmanların (bu kadar delil ve apaçık şahit) gördükten sonra, (Allah’ın seni galip kılacağına dair tekrar başka) apaçık bir delil ve bürhan mı isterler?” (Bolelli, 2001:227). Bu örnekteki istifhâm “inkâr” (yani hoş karşılamama) manasını ifade etmektedir.

6) Takrîr (التقرير)

Bir hükmü, istifhâm yoluyla muhataba itiraf ettirmek ve onaylatmaktır (İbn Hişâm, 1992:I, 95). İbrahim (a.s.)’in “Siz putlarınızı çağırırsanız onlar size cevap verebilecekler mi?” diye seslendiği müşrik kavmi için ﴿ قَالَ هَلْ ﴾ “İbrahim dedi ki: Onlar çağırduğunuz zaman işitirler mi?” İbrahim’in bu sorusu karşısında putperestler cevap vermekten aciz kaldılar. Sadece taklitçi

olduklarını söyleyerek şöyle dediler: “Hayır, onlar bizim dualarımızı işitmiyorlar, bize bir menfaat ve zarar da vermiyorlar. Ancak biz babalarımızın bunlara taptıklarını gördük ve biz de öyle yapıyoruz diyerek bir itirafta bulunmuş oluyorlar (et-Taberî, 2001:XVII, 589).

el-Bühturî, şöyle demiş:

﴿ أَلَسْتُ أَعْمَهُمْ جُودًا وَ أَرْكَا ﴾ هُمْ غُودًا وَ أَمْضَاهُمْ حُسَامًا؟

“Sen onların içinde çömertliği en yaygın olan, vücudu en kuvvetli ve kılıcı en keskin olan kimse değil misin?” (Cârim-Emîn, t.y.:I, 197). Bu örnekteki istifhâm “takrîr” (ikrâr ettirme) manasını ifade etmektedir.

7) Taaccüb (التعجب)

Taaccüb edilen şeyi istifhâm yoluyla ifade etmektir (Habenneke, 1996:278). Örneğin şu ayeti kerîmede taaccüb, istifhâm edatıyla ifade edilmiştir; ﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ ﴾ “İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unuttur musunuz?” (Bakara, 2:44). Ayetteki ﴿ أَتَأْمُرُونَ ﴾ kısmındaki istifhâm, İsrail oğullarının âlimlerinin durumunun şaşılacak bir halde olduğunu ifade etmesi bakımından taaccüb ifade eder. Çünkü onlar halka yapmaları gereken görevlerinin üstünde daha fazla hayırlı ameller yapmalarını emrederek onların yükümlülüklerini genişletiyorlardı. Kendileri ise emrettiklerini yapmadıkları gibi farz olan görevlerini de terk etmişlerdi (ez-Zerkeşî, 1958:I, 330). Diğer bir örnek, ﴿ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ ﴾ “(İbrahim:) Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz?” (Hicr, 15:54). Burada da yine istifhâm edatı taaccüb manasındadır. Sanki İbrahim (as) şöyle demek istemiştir: ﴿ بِأَيِّ أُعْجِبَةٌ تُبَشِّرُنِي ﴾ “Hangi hayrete düşürücü şeyle beni müjdeliyorsun?” (Fahrüddîn er-Râzî, 2000:XIX, 151).

8) Hatırlatma (التذكير)

Bir sözü, bir eylemi veya bir olayı muhataba istifhâm yoluyla hatırlatmaktır (ez-Zerkeşî, 1958:I, 178). Bu konuya şu ayeti örnek verebiliriz; ﴿ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَ أَحْيِهِ إِذْ أَنْتُمْ ﴾ “(Yusuf) dedi ki: Siz, cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı

biliyor musunuz?” Yûsuf, 12:89). Yusuf (a.s.), geçmişte kardeşlerinin kendisine ve kardeşi Bünyamin’e karşı nasıl davrandıklarını istifhâm yoluyla hatırlatmaktadır. Buradaki hatırlatma ifadesi aynı zamanda serzeniş de içermektedir (el-Vâhidî, 2009: XII, 232). Diğer bir örnek de; ﴿ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ﴾ “Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur?” (Yâsin, 36:19). Elçiler, belde halkından putlara tapmaktan vazgeçmelerini istediklerinde onlar, bu istekleri uğursuz saydılar. Belde halkına uğursuz saymalarının sebebi (İ) “hemze” istifhâm edatıyla hatırlatıldı eş-Şevkânî, 1993:VI, 157).

9) Övünmek (الافتخار)

İstifhâm edatlarının kullanıldığı diğer bir üslûp çeşidi de övünmek amacıyla kullanılmasıdır (ez-Zerkeşî, 1958:I, 331). Firavun’un, Musa (a.s.)’a karşı övünmesini dile getiren şu ayeti bu konuya örnek olarak verebiliriz ﴿ وَتَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ “Ve Firavun, kavminin içinde şöyle bağırdı: Ey kavmim! Mısır mülkü benim ve hep şu nehirler benim altımdan akıyor değil mi? Artık gözünüzü açsanız ya!” (Zuhruf, 43:51). Firavun, Musa (a.s.)’ın davetinden ve mucizelerinden kavminin etkilenip ona tabi olmasından korktu. Kendisinin Musa’dan üstün olduğunu ve Mısır hükümdarının Musa’nın değil kendisinin olduğunu neredeyse açıklayamayacaktı ki üstünlüğünü istifhâm yoluyla ifade etmekte buldu (Habenneke, 1996:282).

10) Yüceltmek (التعظيم)

Mütekellimin gördüğü bir şeyin yüceliğini ve muhteşemliğini istifhâm yoluyla ifade etmesidir (ez-Zerkeşî, 1958:I, 332). Yüceltmek anlamına gelen istifhâm edatına şu ayeti örnek verebiliriz; ﴿ وَوَضِعَ الْكِتَابِ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ كِتَابًا وَلَا حَبِيبًا إِلَّا أَصْحَابُهَا ﴾ “Kitap ortaya konmuştur: Suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. Vay halimize! derler, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir

şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş! ” (Kehf, 18:49). Günahkârların kıyamet gününde amel defterlerini aldıklarında bir de ne görsünler ki küçük olsun büyük olsun hepsini bu defterler içerisine almışlar. Onlar, hiçbir şeyi dışarıda bırakmayan bu defterlerin azâmetini ve fehâmetini istifhâm yoluyla ifade etmişlerdir (Habenneke, 1996:283).

Konuyla ilgili Ebu’t-Tayyib’in mersiyesinden de bir örnek verelim:

﴿ مَنْ لِلْمَحَافِلِ وَالْجَحَافِلِ وَالسَّرَى فَقَدَتْ بِفَقْدِكَ نَبْرًا لَا يَطْلُعُ وَمَنْ التَّخَدَّتْ عَلَى الصُّيُوفِ خَلِيفَةً ضَاعُوا وَمِثْلَكَ لَا يَكَادُ يُصْنَعُ ﴾

“Artık toplantılar, ordular ve gece baskınları için kim var? (Halk), seni kaybetmekle (tekrar) doğmayacak bir güneşi kaybetti. Misafirlere bakmak için halef olarak (yerine) kimi bıraktın? Onlar, zayi oldular (yok oldular), Senin gibiler, neredeyse zayi etmezler.” (Cârim-Emîn, t.y.:I, 197). Bu örnekte geçen soru edatı olan (مَنْ) “tazim ve yüceltme” manasını ifade etmektedir.

11) Dehşete Düşürmek (التهويل)

Korkunç ve dehşet verici bir şeyle karşılaşıldığında bu durumu istifhâm ile ifade etmektir (ez-Zerkeşî, 1958:I, 332). Örneğin şu ayeti kerimede; ﴿ الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴾ “Gerçekleşecek gün. Nedir o gerçekleşecek gün? Gerçekleşecek gün sana dirayetle ne bildirdi?” (Hâkka, 69:1-3). Yüce Allah, kıyametin korkunç ve dehşet verici durumunu istifhâm yoluyla yani “ما” istifhâm edatını iki kere tekrar etmek suretiyle ifade etmektedir (İbn Âşûr, 2000:XXX, 449).

12) Tehdit Etmek (التهديد)

Mütekellimin istifhâm metoduyla muhatabını tehdit etmesidir (Atik, 2009:83).

Örneğin, Mürselât suresindeki şu ayette geçen istifhâm edatı tehdit manası içermektedir. ﴿ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴾ “Helâk etmedik mi evvelkileri?” (Mürselât, 77:16). Allah, ilk asırlarda yaşamış mücrimleri hatalarından dolayı helak etti. Daha sonra gelen ümmetler de öncekiler gibi davranırlarsa onları da helâk edeceğine dair tehdidini istifhâm yoluyla anlatmaktadır (Atik, 2009:83). Diğer bir örnek ise âyette şu şekildedir. ﴿ أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنُكُمْ ﴾

(هَـ) “Başınıza belâ geldikten sonra mı O’na iman edeceksiniz.” (Yûnus, 10:51). Bu âyette geçen istifhâm edatı tehdit manasındadır (es-Semerkindî, 2010:II, 120). Kur’ân’da bu manaya gelen pek çok örnek vardır.

13) Uyarmak (التنبيه)

Uyarmak, gerçekte emrin kısımlarından olup emir sığasında kullanılan manaları istifhâm yoluyla ifade etmektir (Atik, 2009:84). Bu konuya şu ayeti örnek verebiliriz, ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ﴾ “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın?” (Furkân, 25:45). Âyetin ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ ﴾ başındaki istifhâm, أَنْظُرْ, emir sığalarının yerine gelip Allah’ın ayetlerinden olan bu ayete “bak, düşün, dikkat et” gibi uyarı anlamında kullanılmıştır (ez-Zerkeşî, 1958:I, 178). Konuyla ilgili olarak bir örnek daha verelim: ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اَلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ﴾ “Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?” Bu kişilerden maksat “Vasît” ilinin yakınlarında bulunan “De-Verdan” kasabasının halkıdır. Halk, kasabada kolera hastalığı dehşet verici bir şekilde yayılmaya başlayınca ölüm korkusundan dolayı yurtlarını bırakıp kaçar. Kaçış esnasında Allah, onları önce öldürmüş sonra diriltmiştir. Âyet, halkın ibret alıp Allah’ın kaza ve kaderinden kurtuluşun olmadığını istifhâm edatıyla ifade etmektedir (es-Semerkindî, 2010:II, 120).

14) Bir Şeyin Geciktiğini Bildirmek (الاستبطاء)

İstibtâ, belirlenen bir zamanın, verilen bir sözün veya beklenen bir şeyin geciktiğini istifhâm yoluyla ifade etmektir (Habenneke, 1996:294).

Bir şeyin geciktiği manasına gelen istifhâma şu ayeti örnek olarak verebiliriz; ﴿ مَتَى نَصْرُ اللّٰهِ ﴾ “Ne zaman Allah’ın yardımı?” (Bakara, 2:214). “تَأَخَّرَ النَّصْرَ الْمَوْعُودَ بِهِ” İstifhâm edatı: “متى” Söz verilen yardım gecikti.” manasındadır. İnsan işte böyle aceleci bir varlıktır. Allah’ın hikmeti, aceleci olan insanın talepleriyle mutabık olmayabilir (İbn Hişâm, 1992:I, 197). Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî şöyle demiştir:

(حَتَّمَا نَحْنُ نُسَارِي النَّجْمَ فِي الظُّلْمِ وَ مَا سُرَاهُ عَلَى حُفَّتِ وَ لَا قَدَمِ؟)

“Ne zamana kadar gece karanlığında yıldızlarla birlikte yürüyeceğiz? Çünkü o (yıldız) ne deve gibi tabanı (ayağı) üzerinde yürür. Ne de insan gibi ayak üzerinde yürür.” (Bolelli, 2001:228). Bu örnekte “حتى”ya bitişik olarak gelen “ما” soru edatı bir işin “yavaş yapıldığı” manasını ifade etmektedir.

15) Bilmezden Gelmek (التجاهل)

Tecâhül, daha fazla tanımayı istemek, itiraf ettirmek, hakir görmek, bilmiyormuş gibi davranıp değerini azaltmak vb. durumlar sebebiyle bilmezlikten gelme durumunu istifhâm yoluyla ifade etmeye denir (ez-Zerkeşî, 1958:I, 331).

Bilindiği halde bilinmiyormuş gibi davranılan duruma şu ayeti örnek olarak verebiliriz. ﴿ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ “Bunu bizim ilahlarımıza kim yapmış? Muhakkak o zalimlerden biridir, dediler.” (Enbiyâ, 21:59-62). İbrahim’in kavmi, putlarına yapılan tahkirin İbrahim (as) tarafından yapıldığını bildikleri halde bilmezlikten geldiklerini “من” istifhâm edatıyla ifade ettiler.

16) Küçümseme (التحقير)

Tahkîr, küçümseme ve alay durumunu istifhâm yoluyla ifade etmektir (Atik, 2009: I, 79). Bunu ayetten bir örnekle açıklayalım, ﴿ اِذْ رَاَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُوْلًا ﴾ “Seni de gördükleri vakit sırf bir eğlence yerine tutuyorlar, Bu mu o Allah’ın peygamber diye gönderdiği? diyorlar.” (Furkân, 25:41). Ayette geçen (اَهَذَا) istifhâm edatı küçümseme ifade etmektedir. Putların ne fayda verici ne de zarar verici oldukları apaçık ortaya çıkmasına rağmen, putları savunarak Allah’ın peygamberini küçümsediler ve onunla alay ettiler. Küçümseme durumlarını da istifhâm yoluyla ifade ettiler (Habenneke, 1996:297). Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî, Kâfûr el-İhşîdî’yi (ö. 375/968) hicvederek onu tahkir ettiğinin gösteren şu ifadeye bakalım:

(مِنْ اَيَّةِ الطَّرْقِ يَأْتِي مِثْلَكَ الْكَرَمُ؟ اَيْنَ الْمَحَاجِمُ يَا كَافِرًا وَ الْجَلْمُ؟)

“Senin gibi birine cömertlik, hangi yollardan (nereden) gelir? Ey Kâfûr! (Kan) şişeleri nerede ve neşter nerededir? (Cârim-Emîn, t.y.:I, 197).

Bu örnekteki soru edatları olan “أي، أين” “küçümseme” manası ifade etmektedirler.

17) Alay Etme (التهكم)

Mütekellimin, muhatabıyla dalga geçmesi veya incitici sözler söyleyerek gülünecek duruma düşürme isteğini istifhâm yoluyla ifade etmesidir (İbn Hişâm, 1992:1, 96).

Örneğin hûd sûresinin 87. ayetindeki istifhâm edatı, alay etme manası içermektedir: ﴿ Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını terk etmemizi namazın mı emrediyor? ﴾ (Hûd, 11:87).

Ebû Hayyân (ö. 745/1345) bu ayette geçen istifhâm edatının alay manasına geldiğini ifade ederek şu açıklamalarda bulunmuştur: Şuayb (AS), ümmetinden Allah’a ibadet etmelerini, putlara yaptıkları ibadetleri terk etmelerini, ölçüyü ve tartıyı tam yapmalarını istediğinde, ümmeti bu davete karşı çıktı. Karşı çıkmakla da kalmadılar: (أصلائك) “Namazın mı?” (أكان كثير الصلاة) “Namazı çok olan mı” gibi bunlara benzer sözler söyleyerek alay ettiler, eğlenceye aldılar kahkaha atıp gülüştüler (Ebû Hayyân, 1995:V, 253).

18) Serzeniş (العتاب)

Mütekellimin, bir şeyden pek de hoşnut olmadığını muhataba istifhâm yoluyla ifade etmesidir (Habenneke, 1996:280).

Şu ayette Allah’ın mü’minlere karşı yaptığı serzeniş örneği olarak verebiliriz;

﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ “İman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’ân sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.” (Hadîd, 57:16). Bu ayette, iman edenlerden bir grubun, iman etmelerinin üzerinden yeterli derecede vakit geçmesine rağmen kalpleri huşu ile dolması gerekirken tam aksine imanla bağdaşmayan işlere dalmaları istifhâm ile ifade edilerek serzenişte bulunmaktadır (Habenneke, 1996:280).

19) Çokluk (التكثير)

Mütekellimin, çok olan bir şeyi istifhâm yoluyla ifade etmesidir. Burada çoğunlukla kullanılan istifhâm edatı “كم” dir. Bu durumda “كم” edatı istifhâm edatı olmaktan çıkarak “كم”i haberiye adıyla ifade edilir (ez-Zerkeşi, 1958:1, 331). Bunu bir örnekle açıklayalım, ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴾ “Yeryüzüne bir bakmadılar da mı biz onda her hoş çiftten ne kadar bitirmişiz? (Şuarâ, 26:7). Bu ayette Yüce Allah’ın yeryüzünde pek çok çeşit bitkiler bitirdiğini, istifhâm yoluyla ifade etmesinden anlamaktayız (Habenneke, 1996:287).

20) Teşvik (التريغيب)

Teşvik, gerçekte emir sığasında kullanılır ama emir manasına gelen istifhâm yoluyla da kullanılabilir (Atik, 2009:84). Teşvik manasına gelen istifhama örnek olarak şu ayeti verebiliriz; ﴿ مَنْ ذَا الَّذِي يَفْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَ يَبْصُطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ “Allah’a güzel bir borç verip (malını O’nun yolunda harcayıp) da karşılığını kat kat ilave edilmiş olarak geri alamayan kimdir? Allah darlık da verir, genişlik de. Hepiniz O’na döndürülüp götüreceksiniz.” (Bakara, 2:245). Burada istifhâm “مَنْ” edatı, (اِرْعَبُوا) sığası yerinde gelmiştir. Haydin Allah’a güzel bir şekilde borç veriniz de bu borç karşılığında büyük bir sevap elde ediniz? (Habenneke, 1996:290).

Sonuç ve Öneriler

Kur’ân-ı Kerim’in Arapça olarak indirilmesinin ardından Arap dili daha büyük ilgi görmüş ve diğer dillere nazaran daha detaylı incelemelere tabi tutulmuştur. Bu çerçevede çalışmamız “Arapçada İstifhâm Edatları” konusunun, özellikle hem meânî ilmindeki hem nahiv ilmindeki yeri ve önemi hususunda daha belirgin olarak ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Bu makale istifhâm edatlarının âyetlerde, hadislerde ve Arapça edebi metinlerde ne kadar düzenli, disiplinli ve çeşitli kullanıldığını ortaya koymaktadır.

İlahiyat fakültelerinde Arapça öğretimi meslekî öğretim açısından çok önem

kazanmıştır. Ancak Arapça ile ilgili yapılan uygulamalarda hâlen bazı eksiklerimiz bulunmaktadır. İstifhâm edatlarını derslerimizde öğretirken sadece hakiki manalarından bahsedip mecâzi anlamlarını bir kenara bırakmamız büyük bir eksikliktir. Çünkü bu eğitim yuvalarında yetişen öğrencilerin en önemli özellikleri hatipliktir. Hatip olan bir kimse, hitap ettiği kimselere sorular yönelttiğinde veya kendisine sorular yöneltildiğinde bunların mecâzi anlam içeriklerini de hemen kavraması gerekmektedir. Çalışmamız bu manada Arapça istifhâm edatlarının mecâzi yönden zenginliğini de ortaya koymaktadır.

İstifhâm edatlarının asıl anlamları dışında kullanımı bilinmezse cümlelere yanlış veya farklı anlamlar verilebilir. Bu ise özellikle ayet ve hadislerin yanlış anlaşılmasına sebep olacağından geri dönülmez vahim hatalara sebep olur. Bundan dolayı istifhâm edatlarının doğru kullanılması ve anlaşılması mühimdir.

Kaynakça

Abbâs, F.H (1997), *el-Belâğatu Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Meânî*, Dâru'l-Furkân, Yermûk.

Abbâs, H. (t.y.), *en-Nahvu'l-Vâfî*, Dâru'l-Meârif, Mısır.

Akdağ, H. (1987), *Arap Dilinde Edatlar*, Konya.

el-Cârim, A-Emîn, M. (t.y.), *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâ'idî'l-Luğati'l-'Arabiyye*, ed-Dâru'l-Mısriye, y.y.

el-Alûsî, Ş.M. (1995), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, (tah. Ali Abdilbârî Atıyye), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.

Antâkî, M. (t.y.), *el-Muhît fî Usûli'l-'Arabiyye ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Beyrut.

Atîk, A. (2009), *İlmu'l-Meânî*, Dâru'n-Nehda, Beyrut.

Bakırcı, S-Çöğenli, M. S. (2000), *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum.

el-Bedevî, A. B. (2005), *Nehdâ Mısır*, Kahire.

Bolelli, N. (2001), *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, İstanbul.

Bolelli, N. (2006), *Mu'cemu Mustalahâtî'n-Nahvi ve's-Sarfi*, Yasin Yayınevi, İstanbul.

Bulut, A. (2015), *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Ebû Hayyân, M.Y. (2000), *el-Bahru'l-Muhît fî't-Tefsîr*, (tah. Sıtkî Muhammed Cemîl), Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Ebû Hayyân, M.Y. (1995), *en-Nehru'l-Mad Mine'l-Bahrî'l-Muhît* (tah. Ömer Esad) Beyrut.

Ege, R. (2010), *Kelâmın Muktezây-ı Hâle Mutâbakatı*, İzmir.

Fahrüddîn er-Râzî, E.A. (2000), Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Habenneke, A.H. (1996), *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, Beyrut.

el-Hâşimi, A. (t.y.), *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedii*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

el-Herevî, 'A.M.N. (1981), *Kitâbu'l-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf*, (tah. 'Abdulmu'în el-Mellûhî, Dımaşk.

el-Herevî, E.S.M. (2000), *İsfâru'l-Fasîh*, (tah. Ahmed b. Sa'îd b. Muhammed Kaşşâş), Suûdiye.

el-Enbârî, E.B.K. (1995), *Esrâru'l-'Arabiyye*, (tah. Fahr Sâlih Kudâra), Dâru'l-Cîl, Beyrut.

İbn Cinnî, E.F.O. (t.y.), *el-Lem'u fî'l-'Arabiyye*, (tah. Fâiz Fâris), Dâru'l-Kütübü's-Sekâfiye, Kuveyt.

İbn Ebî Zemenîn, E.A.M. (2002), *Tefsîru'l-Kur'ân*, (tah. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşâ-Muhammed b. Mustafa el-Kenz), Kahire.

İbn Hişâm, 'A.Y. (1997), *Şerhu Kadri'n'-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Beyrut.

İbn Hişâm, C.A. (1992), *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb*, (tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut.

İbn Mâlik, E.'A.M. (1982), *Şerhu'l-Kâfiye'ş-Şâfiye*, (tah. 'Abdulmun'im Ahmed Hureyrî, y.y.

İbn Mâlik et-Tâî, E.A.C. (1990), *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, (tah. Abdurrahman es-Seyyid-Muhammed Bedevî el-Mahtûn), y.y.

İbn Manzûr, C.M.M. (1990), *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

İbn Ya'îş, E.B.A. (2001), *Şerhu'l-Mufasssal*, (tah. İmîl Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.

el-Murâdî, H.K. (1992), *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*, (tah. Fahrüddîn Kabâ ve Muhammed Nedîm Faâzil), Beyrut.

İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn Ebû 'Amr 'Usmân b. Umer, *el-Kâfiye*, Salân Bilici Kitabevi, İstanbul, t.y.

İbnu'l-Verâk, E.H.M. (1999), *'İlelu'n-Nahv*, (tah. Muhammed Câsim Muhammed ed-Dervîş), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.

el-Kazvîni, H.M. (t.y.), *el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Cil, Beyrut.

el-Mâlekî, A.'A. (1985), *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfu'l-Me'ânî*, (tah. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dimaşık.

Müslim, E.H.H. (1992), *el-Camiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Ceviz, N.- vd. (2010), *Yedi Askı*, Ankara.

er-Râcîhî, A. (1999), *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Mektebetü'l-Maarif, y.y.

Râğîb el-İsfahânî, E.K. (1992), *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. Safvân Adnân ed-Dâvudî), Dâru'l-Kalem, Beyrut.

er-Râzî, E.A.Z. (1999), *Muhtâru's-Sihâh*, (tah. Yûsuf eş-Şeyhu Muhammed), Beyrut.

es-Sabân, M.A. (1997), *Hâşiyetu's-Sabân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî li-Elfiye İbn Mâlik*, Şebeketü Müşkâti'l-İslâmiye, Beyrut.

es-Sekkâkî, E.Y.Y. (2000), *Miftâhu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

es-Semerkindî, E.L.N. (2010), *Bahru'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y.

Soyupek, H. (2011), *Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri*, Ankara.

es-Suyûtî, C.A. (t.y.), *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'u'l-Cevâmi'* (tah. Abdülhamîd Handâvî), Mısır.

es-Suyûtî, C.A. (2009), *Kitâbu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, (tah. Gâzî Muhtâr Talîmât), Dimeşk.

es-Suyûtî, C.A. (1988), *Mu'terekku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut.

es-Suyûtî, C.A. (1974), *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Mısır.

es-Sübki, E.H.B. (2003), *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (tah. Abdülhamid Handâvî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.

eş-Şevkânî, E.A.M. (1993), *Fethu'l-Kadîr*, Nşr. el-Ma 'rife, Beyrut.

et-Taberî, E.C.M. (2001), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), y.y.

el-Vâhidî, E.H.A. (2009), *et-Tefsîru'l-Besît*, (tah. Muhammed b. Seûd), Suûd.

ez-Zerkeşi, B.M.A. (1958), *el-Burhân fi Ulûmil-Kur'ân*, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-İhyâ'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire.

Demokrat Parti Dış Politikasına Akis Dergisi'nin Yaklaşımı (1954-1958)

Uğur Matıç¹

Öz

Türkiye'nin NATO'ya katılmasından sonraki dış politikasında gözlemlenen 'Batılı olmuşluk' düşüncesi yalnızca iktidarda değil, muhalefet ve basında da gözlemlenmektedir. Özellikle 1954-1958 yılları arasında Türkiye'nin Bağdat Paketi çerçevesinde geliştirdiği Ortadoğu politikaları, dış politikasının tamamıyla Batı eksenine girdiği sürecin göstergesi olmuştur. Bu süreç aynı zamanda Türkiye'nin bundan sonra izleyeceği dış politikasını önemli ölçüde etkileyen bir değişimi ifade etmektedir. 1954 yılında yayın hayatına başlayan ve tarafsız bir yayın organı olma iddiasında olan Akis dergisi dış politikadaki bu değişimin ayrıntılarının izlenebildiği bir yayındır. Bu çalışmada 1954-1958 yılları arasındaki Türk dış politikasına dair Akis dergisinde yer alan yorum ve eleştiriler incelenmiştir. Bu şekilde Akis dergisinin dış politikaya yaklaşımı incelenirken, bu dönemde iktidar, muhalefet ve kamuoyunda hâkim olan dış politika anlayışına dair de bir fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Demokrat Parti dönemindeki dış politika gelişmelerinden kısaca bahsedildikten sonra Akis dergisi kısaca tanıtılmış, derginin iktidar ve muhalefet partileri karşısındaki tutumuna da değinilmiştir. Daha sonra dergide yer alan dış politika eleştirileri üzerinden dış politikaya yaklaşımı incelenmiştir. Sonuç olarak da bu derginin akademik metinler için bir referans kaynağı olup olamayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akis Dergisi, Dış Politika, Demokrat Parti, Batılılaşma

Approach of The Akis Magazine in The Democrat Party Foreign Policy (1954-1958)

Abstract

After Turkey's joining the NATO a foreign policy understanding in which the identity of the state began to be defined as a western state. This understanding is observed not only in government, but also in the opposition parties and the media. Turkey's Middle East policies in the framework of the Baghdad Pact, especially between 1954-1958, represent a process in which foreign policy has entered the Western concept. Akis magazine, which claims to be an impartial press, is that can be traced to the changing in foreign policy. In this study, comments and criticisms in the Akis magazine on Turkish foreign policy between 1954-1958 were examined. In this way, while analyzing Akis's approach to foreign policy, it is purposed to get an idea about foreign policy understanding which is dominant in government, opposition and public opinion in this period. After mentioning the foreign policy developments during the Democratic Party period, Akis magazine was briefly introduced, and the attitude of the magazine to the government and the opposition parties was also mentioned. Later, its approach to foreign policy was examined through foreign policy criticism. Finally, it has been argued that this magazine can or cannot be a reference source for academic texts.

Keywords: Akis Magazine, Foreign Policy, Democrat Party, Westernization

¹ Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler ABD, ugur.matic@istanbul.edu.tr

Giriş

Demokrat Parti dönemi (1950-1960) Türk dış politikasında önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişe ve Batılılaşma sürecinin devam etmesi, Türkiye'yi yeni oluşan Soğuk Savaş sisteminde Batı bloğunu tercih etmeye yöneltmiştir. Türkiye savaş sonrası süreçte Batılı anlamdaki hemen her oluşumda kendine yer bulmaya çalışmış, ittifak ilişkilerinde etkin bir aktör olmayı hedef edinmiştir. Nitekim NATO üyeliğine başvurulması da Batı tercihinin en somut göstergesi olmuştur. Batı yönlü dış politika DP'nin iktidara gelmesiyle de sürmüştür. NATO üyeliği konusundaki kararlılık bunun en açık göstergesi olmuştur. Türkiye'nin bu ittifaka diğer üyelerle eşit bir statüde kabul edilmesinden sonraki dış politikası ise, DP'nin kendisinden önceki iktidarlara nazaran daha Batıcı bir dış politika izlediğini göstermektedir. Zira NATO tercihinin Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olmaktan çıkarak Batılı kimlik adına önemli bir merhale olduğu, diğer bir ifadeyle Batılılaşma sürecinin evrimini tamamladığı gibi bir anlayışın Türk dış politikasında zuhur ettiği gözlemlenmektedir. Altınur Kılıç'a göre Türkiye NATO üyeliğiyle "Batılı olmanın gurur ve heyecanını yaşamıştır" (Kılıç, 1959, 159). 1953 yılı itibarıyla Türkiye'nin NATO çerçevesinde ABD başta olmak üzere Batılı devletlerle ilişkilerinin seyri, Ortadoğu'daki devletler başta olmak üzere Doğu ya da Batı bloklarında yer almayan ve Bağlantısızlığı tercih eden devletlere yönelik politikalarında Batı adına hareket etmesi, bölgesel paktlara Batı adına öncülük etmesi ve Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirdiği tutum, karşılıklı olmayan bir bağımlılıkla kendisini Batı ittifakına bağladığını ve 'Batılı olma' düşüncesinin dış politikada ne derece belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

İktidarın dış politika anlayışı, muhalefetin dış politikaya yaklaşım ve yorumlarında da gözlemlenmektedir. Zira muhalefet partileri 1950'li yılların ilk yarısında, iç politika konularında her ne tartışma yaşanırsa yaşansın dış politika meselelerinde DP

iktidarını desteklemiş, itiraz ettiği noktalarda da sesini fazla yükseltmemiştir. Batı ile ilişki biçimini güçlendireceği düşünülen Kore'ye asker gönderilmesi kararı, NATO üyeliği ve bu çerçevede imzalanan anlaşmalar, dış yardımlar ve kredilerle devletin borçlanması, Balkan ve Bağdat Paktları'nın akdedilmesi gibi konularda muhalefet, "milli politika" söylemi çerçevesinde DP iktidarını desteklemiştir (Balci, 2013, 80). Yine Batı ile ilişkilere zeval gelmemesi adına hükümetin "Türk Yunan dostluğu" söylemiyle hareket ederek Kıbrıs konusunda bir tutum geliştirmemesi hali ise eleştiri konusu olmakla beraber, 1955 yılındaki 6-7 Eylül olaylarına kadar çetin bir muhalefetle karşılaşmamıştır. Bundan sonraki süreçte Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı gibi ihtimallerin uluslararası kamuoyunda gündeme gelmesine karşı hükümetin geliştirdiği 'Taksim planı' gibi politikalar da yine "milli politika" çerçevesinde muhalefet tarafında destek bulmuştur. Ancak 1955 yılından sonra gerek iç kamuoyunda yaşanan gelişmeler, gerek Kıbrıs konusunda Türkiye'nin çetin bir mücadele ile karşı karşıya gelmesi ve gerekse Batı eksenli olarak yürütülen bölgesel politikaların akamete uğraması (Balkan Paketi'nin işlevini kaybetmesi ve Bağdat Paketi'nin Ortadoğu'da olumlu bir etki yaratmaması ve 1958 sonrası çöküşü), gibi gelişmeler dış politika konusunda DP yönetiminin muhalefet tarafından daha fazla eleştirilmesine neden olmuştur. En çok eleştirildiği nokta ise dış politika konusunda önemli kararlar alınırken meclis onayını aramaması, muhalefetle fikir teatisinde bulunmaması ve kimi kararlarda muhalefetin ve kamuoyunun bilgilendirilmemesi olmuştur (Aydemir, 1969, 279-280).

DP dış politikası konusunda basının geliştirdiği üslup ve yaklaşım ise çeşitlilik göstermektedir. İktidara yakın olan Zafer ve Son Havadis gibi gazetelerin dış politika konusunda istisnasız olarak hemen her meseleyi iktidarın başarısı, uluslararası alanda kazanılmış büyük zaferler gibi yansıtmaları söz konusuysa, muhalefetin sözcüsü pozisyonunda bulunan Ulus gibi gazetelerde ise muhalefet partilerinin tavırlarına paralel bir üslup gözlemlenmektedir. Milliyet ve

Cumhuriyet gibi objektiflik iddiasındaki gazetelerde ise nispeten daha bağımsız bir tutum söz konusu olmakla birlikte, yukarıda sözü edilen “Batılı olmuşluk” düşüncesinin bu gazetelerin dillerine de yansıdığı, dolayısıyla DP yönetiminin dış politika hamlelerine olumlu anlamlar yükleme temayülü olduğu dikkat çekmektedir. Günlük bir gazete olmamasına rağmen Akis dergisini de bu üçüncü grup içinde sınıflandırmak mümkündür. Bu çalışmada, Akis dergisinin DP dış politika anlayışına yaklaşımına büyüteç tutularak, bu anlayışın derginin haber verişi biçimi ve yorumlarına nasıl yansıdığına dair örnekler verilecektir.

Akis Dergisi

Akis dergisi, Mayıs 1954’te başlayıp 1968 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüş olan, haftalık bir aktüalite dergisidir. Yazı işleri sorumlusu ve başyazarı Metin Toker olan dergide, Doğan Avcıoğlu ve Aydemir Balkan gibi yazarların yanı sıra dönemin milletvekili ve bakanlarının da arada sırada çıkan yazıları yer almaktadır. Bununla birlikte derginin yekûnunu köşe yazılarından ziyade yazarsız haber nitelikli yazı ve yorumlar işgal etmektedir. “Yurtta Olup Bitenler”, “Dünyada Olup Bitenler”, “İktisadi ve Mali Sahada” gibi başlıklar altında Türkiye’nin gündemini meşgul eden konular hakkında yazıların yer aldığı dergide, ayrıca teknoloji, kültür ve sanat sayfaları da önemli yer tutmaktadır. Dış politikaya ilişkin gelişmelere de dergide, dönemin hâkim dili olan Batıcı yaklaşım çerçevesinde ve çoğunlukla eleştirel bir dil kullanılarak yer verilmiştir.

Derginin başyazarı olan Metin Toker’in 1955 yılında İsmet İnönü’nün damadı olması, derginin doğal olarak İnönü ve CHP’ye yakın bir yayın olduğu izlenimi vermektedir. Ancak Akis dergisinin muhalif tutumu, herhangi bir siyasi partinin sözcüsü olan bir yayın organı gibi değil, objektiflik iddiası çerçevesinde gelişmiştir. Derginin dış politika eleştirilerinde ve haber verişi biçiminde zamanın ruhuna da uygun olarak yapıcı bir dilin hâkim olduğu gözlemlenmektedir.

Derginin yayın hayatına başladığı dönemde Türkiye’nin dış politika gündeminde NATO ittifakı çerçevesinde bölgesel paktlar kurulması söz konusudur. Bu bakımdan 1953’te kurulan Balkan Paktı ile ilgili gelişmeler, 1954’te ilk aşama olarak Pakistan ve Irak ile yapılan anlaşmalarla süreci başlanmış olan Bağdat Paktı, yine aynı dönemlerde dış politikada önemli bir yer tutmaya başlayacak olan Kıbrıs meselesi gibi konulara dergide önem verildiği ve hükümetin eleştiriye tabi tutulsa dahi desteklendiği görülmektedir. Bu konularda zaman zaman DP yöneticilerinin demeçlerine veyahut bizzat kendi yazılarına da Akis dergisinde rastlamak mümkündür. Örneğin 1954 yılında, henüz dışişleri bakanı olmasa da dış politika konusunda etkin bir isim olan Fatin Rüştü Zorlu’nun Türk-Amerikan ilişkilerine dair değerlendirmelerinin yer aldığı bir yazı derginin ilk sayfalarında yayınlanmıştır (Akis, Sayı: 8, 03.07.1954, 4).

Derginin “Dünyada Olup Bitenler” kısmında, Türkiye’yi ilgilendiren uluslararası gelişmelerin yanı sıra Ortadoğu gelişmeleri, Doğu bloğu ülkelerindeki gelişmeler, NATO ve ittifak üyesi devletlerdeki gelişmeler, Latin Amerika’da o süreçte yaşanan gelişmeler - özellikle 1955’te Arjantin’de yaşanan darbe ve sonrasındaki gelişmeler - yine aynı süreçte Güneydoğu Asya’daki gelişmeler yakından takip edilmiş, Cenevre’de gerçekleşen Hindicini görüşme ve tartışmalarına da yer verilmiştir. Soğuk Savaş kapsamında iki blok arasındaki rekabet, nükleer füze ve atom teknolojisi, Çin ile ilgili gelişmeler, Fransa, İngiltere ve ABD’nin Asya’daki bölgesel politikaları ve sömürgelerin tasfiye süreçleri de Akis dergisinin bu kısmından takip edilebilmektedir. Derginin ilgili konularda kullandığı dilden, Komünizm ve Sovyet politikalarının yalnız Türkiye için değil dünya için de başlıca tehlike olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira derginin dilinde Batıcılık hâkimdir. Keza DP’nin izlediği dış politika da Batı ile tam uyumlu hareket edildiği ölçüde desteklenmiştir. Dergiye göre 1954 yılında Türkiye, Bağdat Paktı girişiminde ABD tarafından bölgede bir güvenlik sistemi kurmak amacıyla memur edilmiş, İngiltere’nin de mutabakatıyla ilk ağızda Türk-Irak

Paktı imzalanmıştır (Akis, Sayı: 45, 19.03.1955, 16). Bundan sonra bölge devletlerinin bu anlaşmaya ortak edilmesini sağlamayı Türkiye kendisine görev edinmiştir. Dergide böyle bir görevlendirme biçimi son derece olağan, hatta gerekli görülmüş, ABD ve İngiltere ile uyumlu bölge politikası desteklenmiştir.

Akis Dergisi ve Demokrat Parti İktidarı

Akis dergisi ilk çıktığı zamanlardan itibaren tamamen tarafsızlık iddiasında olan bir dergi olmuştur. 1954-1955 yıllarında, muhalefetin de dış politika konularında DP'yi desteklediği süreçte derginin iktidara yakın gibi görünen bir tutumu söz konusudur. Zira dergide yer alan özellikle ABD ile ilişkiler, Bağdat Paktı süreci ve Sovyetler Birliği'ne karşı kaleme alınmış yazılar tamamıyla DP hükümetinin dış politika anlayışında da mevcut olan Batı eksenli bir yaklaşıma sahiptir. Hatta devlet vekili sıfatıyla Mükerrer Sarol'un ve Fatin Rüştü Zorlu'nun yazılarının da dergide yer alması, derginin iktidara yakın olduğu gibi bir izlenim dahi uyandırmaktadır.

Mükerrer Sarol'un yazısının yayınlanması üzerine yeni çıkan Akis dergisinin DP hükümetiyle iyi geçinmek isteyen bir takım işadamlarının yayın organı olma yolunda olduğu yönünde iddialara gündeme gelmiştir. Bu iddiaları ise bizzat Sarol, dergide sadece bir konuda bir makalesinin yayınladığını, bunun kendisinin bu derginin yayın ailesinden olduğu anlamına gelmeyeceğini belirten bir yazıyla Zafer gazetesinde yalanlamıştır (Akis, Sayı: 9, 10.07.1954, 3). Çok zaman geçmeden Akis dergisiyle en çok uğraşan da yine Sarol olacaktır. Sarol ile olan davalar Metin Toker'in tutuklanmasına dahi neden olacaktır. 1954 yılında dergide yayınlanan bir yazısından sonra Sarol'un açtığı dava 3 yıldan fazla bir süre Akis dergisini ve Metin Toker'i meşgul etmiştir. Derginin muhalif bir tutuma yönelmesinde bu dava da etkili olmuştur. (Akis, Sayı: 145, 16.02.1957, 5). Keza 1958 yılı Haziran ayında Toker, Mısır lideri Cemal Abdünnasır'la görüşmek üzere Mısır'a gidecekken hükümet tarafından son anda bu görüşmenin mahzuru olduğu gerekçesiyle engellenmiştir. Bu

görüşme, aynı dönemde İsmet İnönü'nün Rus büyükelçisi ile görüşmesiyle bağlantılı gösterilmiştir (Toker, 14.06.1958, 11). Ancak İnönü'nün de, damadı Toker'in de Sovyetler Birliğiyle işbirliği yapması veya Türkiye aleyhtar bir kampanyaya katılması söz konusu olmamıştır. Zira her ne kadar iktidara yönelik eleştirel bir dil geliştirilmiş olsa da Akis dergisinde Sovyet yanlısı veyahut Nâsır'cılığa meyyal herhangi bir ifade yer almamıştır.

Derginin iktidara yönelik eleştirel bir dil kullanmaya başlaması, 1955 yılının ikinci yarısından itibaren. Bu eleştiriler çoğunlukla basın ve yayın özgürlüğüne yönelik kimi kısıtlamalar üzerinden getirilmiş olsa da, zamanla dış politika ve hükümet etme biçimine yönelik ve gittikçe sertleşen ifadeleri de barındıracaktır. Zira bu süreçte Ulus gazetesi başyazarı ve CHP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın başta olmak üzere birçok gazeteci, DP yönetimine karşı getirdikleri eleştiriler nedeniyle hapis cezası almıştır (Akis, Sayı: 30, 04.12.1954, 3). Bu cezalar, Adnan Menderes'in iktidarını koruma kaygısıyla muhalefet ve basın üzerinde baskı kurduğu yorumlarına neden olmuştur. Keza CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in de 1955 yılındaki kimi eleştirileri nedeniyle 2 gün süreliğine tutuklanıp sonrasında serbest bırakılması, dergide "İktidarın amacı muhalefeti susturmak mıdır?" şeklinde yorumlanmıştır (Akis, Sayı: 67, 20.08.1955, 4-7). Ayrıca bu türden hareketlerin içte ve dışta tepki çekeceği, DP seçmeninin de gözünde olumsuz bir intiba uyandıracığı ifade edilmiştir (A.y.). Menderes'in politikalarına yönelik olarak eleştirilerin dile getirildiği bir yazıya "Hiçbir Şey Olmayacak, Adnan Bey!" (Akis, Sayı: 101, 14.04.1956, 5) başlığı atılmış ve aynı yazıda Türk milletinin demokrasiyi özümsemişi ve darbe gibi girişimlere müsaade etmeyeceği dile getirilmiştir:

"Bütün nutuklarınızdan endişe içinde olduğunu anlaşıyor. Endişenizin bütün sebebini de muhaliflerin 'Hesap soracağız!' sözlerinin teşkil ettiğini itiraf ediyorsunuz. Ne darağacı kurulacaktır ne İstiklal Mahkemeleri... Masum insanlara zulüm yapılmamasının teminatı demokrasiye inanmış Türk milletidir. Sizin sözlerinizle yetişen ve sizin başkalarına haksız

davranmanızı önleyecek olan nesil, yarın aynı şekilde size zulmetmek isteyenlerin önüne set çekecektir... Endişe gözlüklerini çıkarınız ve haksızlık, hırsızlık yapan varsa onları bizzat siz cezalandırınız... Maksudınız rejim değiştirmekse hiçbir şey yapamayacaksınız Adnan Bey ve tehditleriniz hiç kimseyi korkutmayacaktır...” (Akis, Sayı: 101, 14.04.1956, 5)

DP yönetiminin muhalefeti hiç dikkate almadığı, dış politika konularında meclis onayı aramadığı, Kıbrıs gibi önemli konularda Menderes’in muhalefetle işbirliği ve istişareye yanaşmadığı gibi eleştirilere de dergide sıklıkla yer verilmektedir. Dergiye göre bunun arkasında İnönü’nün siyaset sahnesindeki ağırlığı etkilidir (Akis, 14.09.1955, 3). Bu gibi yorumlar, derginin İnönü’nün sözcülüğünün yapıldığı bir mecra gibi görülmesine neden olmuştur. Toker’in İnönü ile yakınlığı da bu yorumlara gerekçe teşkil etmiştir.

Hükümetin Akis dergisine karşı tutumunda ayrıca DP’li bakan Sarol’un davası da etkilidir. Bununla birlikte dergi tamamıyla muhalif bir pozisyona geçmemiştir. Zira iktidara yönelik eleştirel dil sertleşmiş olsa da, aynı ölçüde muhalefetin de eleştirildiği, özellikle milli dava olarak görülen Kıbrıs gibi konularda iktidarın ne olursa olsun desteklenmesi gerektiği gibi görüşlerin ve özellikle dış politika konusunda yapıcı bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Dergiye göre Türkiye’nin Kıbrıs ve Ortadoğu meselelerinde ‘elle tutulur’ politikalar geliştirmesi sadece iktidarın görevi değildi. Demokrasinin teminatı olarak muhalefet de eleştiri ve söylemleriyle iktidarı yerine göre zorlamakla birlikte kati bir şekilde desteklemeliydi (Akis, Sayı: 139, 05.01.1957, 6-7). Ancak muhalefet de sadece ‘kulaktan dolma bilgilerle’ iktidarı eleştirmeye kalkışmakta ve konuların yeterince doğru bir zeminde etraflıca tartışılmamasına neden olmaktadır (A.y.). Dış politika konusunda bir başarısızlık söz konusuysa bunda iktidar kadar muhalefetin de sorumluluğunun olduğunu savunan derginin bu yorumlarından tarafsızlık iddiasını sürdürme çabasında olduğu anlaşılmaktadır.

Derginin Dış Politika Eleştirileri

Derginin dış politikaya yönelik dilinin daha eleştirel bir nitelik kazanması özellikle 1955 yılında Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler ve sonrasındaki örfi idare halinden itibaren olmuştur. Bu yıla kadar Kıbrıs konusunda Yunanistan’ın faaliyetleri karşısında somut bir adım atılmamış olması ve bu yıl içinde yaşanan 6-7 Eylül olayları, DP yönetiminin dış politika konusunda eleştirildiği başlıca konular olmuştur. Yine aynı süreçte Türkiye’nin Batı ittifak zincirinde tutmaya çalıştığı Yugoslavya’nın Bağlantısızlığa meyletmesiyle Balkan Paketi’nin işlerliğini kaybetmesi, Bağdat Paketi’nin Ortadoğu’da beklenen etkiyi gösterememesi gibi gelişmeler, Türk dış politikasının başarısız bir seyir izlediği yorumlarına neden olmuştur.

Dergiye göre Türkiye Batı ile ilişkilerini güçlü tutmak adına bölgesel girişimlere öncülük ederek fedakârlıkta bulunmayı dahi göze alırken, diğer devletlerse bu girişimleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktaydı. Geline nokta Balkan Paketi tamamıyla yıkılmıştı. Tito bu paketi kullanarak Batı karşısında zaman kazanırken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile aralarındaki sorunları düzeltmişti (Akis, Sayı: 68, 27.08.1955, 11). Bu şekilde Türkiye ve Yunanistan’ın da kendilerine değil Yugoslavya’ya faydası olmuştu. Bağdat Paketi vesilesiyle de Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa İngiltere ile dostluğunu pekiştirmiş, İngiltere ise bölgedeki kaybetmekte olduğu nüfuz alanlarını korumaya çalışmıştı (A.y.). Dergiye göre İngiltere, paktın ilk oluşumunda bulunmayarak pakta yönelik ilk tepkilerden kendini kurtarmıştı. Bağdat Paketi’nin Ortadoğu’da uyandırdığı olumsuz tepkileri ise Türkiye yüklenmek durumunda kalmıştı. Paktın Batı eksenli oluşu ve bölgede bu dönemde yükselen antiemperyalist mücadelenin başlıca hedefi olan İngiltere’nin bu pakta dahliyse Arap dünyasında genel anlamda olumsuz bir yaklaşımın gelişmesinde yeterliydi (A.y.). 1955 yılında Mısır, Lübnan ve Suriye’de yapılan gösterilerde asıl hedef İngiltere iken, Türkiye aleyhtarları sloganlar de söz konusu olmuştur. Mısır basınında Türkiye’nin “Batının köpeği” (Yeşilbursa, 2007, 73-74) olarak karikatürize edilmesi, İkinci Dünya

Savaşı sonrasında ilk defa Ortadoğu'da Türkiye'ye yönelik bu denli sert ifadelerin gündeme gelmesi bakımından önemlidir.

Somut olarak İsrail'e karşı bir oluşum olmayan bir pakt Arap ülkelerinde itibar göremezdi. Diğer yandan Irak'ın da isteği üzerine İsrail'e karşıymış gibi bir izlenim uyandıracak ifadelerin pakt metninde yer alması (Sever, 1997, 147-150) nedeniyle İsrail de Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum içine girmişti. Keza müttefik olunan Yunanistan ile Kıbrıs meselesi nedeniyle ilişkiler sıkıntılıyken, diğer yandan Irak ile de her konuda anlaşılammaktaydı. Örneğin Irak'ın Türkiye'ye Musul meselesinden kalma 100 milyon liralık bir petrol borcu söz konusuydu. Bu borç 1955 yılı bütçesine eklenmiş olsa da Irak bu borcu ödemeye yanaşmamış, Bağdat Paktı sürecindeki temaslarda da bu konunun açılmamasına gayret göstermişti (Akis, Sayı: 60, 02.07.1955, 8). Pakistan da ABD'nin vaat ettiği yardımı alabilmek için Bağdat Paktı ile Türkiye'nin şahsında Batıya yaklaşmıştı. Dergiye göre Türkiye'nin bölgedeki durumu bir süredir böylesine "başarısız bir manzardan ibaretti" (Akis, Sayı: 68, 27.08.1955, 12).

Dergiye göre hükümetin iç politikadaki hamleleri demokrasiye sekteye uğratmaktaydı ve Batının Türkiye'ye olan güvenini sarsmaktaydı. "İç politikayla lüzumsuz şekilde uğraşan iktidarın dış politikada 1950'lerin başlarındaki dinamizmini kaybettiği" söylenen dergide, dünyada değişen şartlara hükümetin kendisini uydurması zaruridir:

"Müttefiklerin iktidara karşı endişe duyması ve soğuk davranmasının önlenmesi için de hür dünyanın ideallerine bağlılığımızı içeride ve dışarıda göstermek mecburiyetindeyiz. Bir iktidarın vazifesi 'Aman iktidarı kaybetmeyim' diye her Allah'ın günü muhalefetle uğraşmak, onu yok etmenin yolunu aramak değildir... İç kavgaları bırakıp dış meselelere daha fazla vakit ayırmanın zamanı gelmiştir..." (Akis, Sayı: 68, 27.08.1955, 11-12)

1956 Martı'nda Akis yazarı Aydemir Balkan, "Türk tarihinde en zayıf olduğumuz dönemlerde bile milletin ve Türk siyasetinin itibarını kurtaran Âli, Reşit gibi paşalar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı galipleri karşısında da eşit şartlarda sözlerini dinleten

devlet adamlarımız olmuştur. Fakat Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasi tarihi hiç bu kadar fakirleşmemiştir..." (Balkan, 24.03.1956, 18-19) sözleriyle dış politika konusunda hükümeti eleştirmekteydi. Balkan'a göre Türk dış politikasının 1956'ya kadarki son beş yılının 'fiyasko' ile neticelenmediğini iddia etmek çok güçlü "Komşu ülkeler özellikle Kıbrıs konusu olmak üzere Türkiye'ye sırtlarını dönmüştü. Türkiye, Ortadoğu'da liderlik rolü üstlenebilecekken, izlenen politikaların neticesinde hakemlik gibi bir mevkiden bile mahrum kalmıştı. Dostluk kurulan devletler lakayt politikalar güderken Avrupa Parlamentosu, Dünya Bankası, Avrupa İktisadi İşbirliği gibi beynelmilel teşkilatlarda da prestij arzu edilen şekilde olmamıştı" (A.y.). Bir başka yazısında, "Dış politikamızın iyi durumda olduğunu iddia edenler ya fazla iyimserdir ya da ileriye görememenin ve habersizliğin verdiği pervasızlıkla hareket etmektedirler... Dış politikamızı bu zihniyetten devralacak ekip yakın tarihimizin en çetin ve en ağır sorumluluğuyla karşı karşıya gelecektir..." diyen Balkan, DP iktidarının kendisinden sonra yönetime gelecek olanlara dış politikada içinden çıkılması zor meseleler bırakmakta olduğunu savunmuştur (Balkan, 10.03.1956, 14). Nitekim başta Kıbrıs meselesi - ki Türkiye'nin daha sonraki yıllarda en tutarlı politika izlediği konudur - olmak üzere Ortadoğu meseleleri ve Batı ile ilişkiler gibi konularda bu öngörü gerçekleşmiş, DP döneminden tevarüs eden meseleler Türkiye'nin 2000'li yıllara kadar başını ağrıtan konular olmuştur.

Bir başka dış politika eleştirisinde Balkan, "Ömürleri üç aylık paktlar, hiçbir askeri ve iktisadi dayanağı olmayan ve icabında yüzümüze fırlatılan anlaşmalar istemiyoruz" (07.04.1956, 19) demekteydi. Yazar, hemen bütün komşu ülkelerde Türkiye ve Türk idarecileri aleyhine nümayişler olmaya başlamasına dikkat çekmekteydi:

"Bayrağımıza ve temsilcilerimize türlü muamelelerin reva görülmesi, Türk milletine keder vermektedir... Tito'nun ve Karamanlis'in, müşterek ittifakları ellerinin tersiyle itmeleri, idarecilerimiz hakkında hafif lisan kullanmaları, yakın tarihimizde böyle şeyleri

hatırlamayanlarımızı, yadırgatmaktadır. Hataları ve eksikleri ne olursa olsun devlet adamlarımızın yabancı memleketlerde, hele dost ve müttefik ülkelerde sevgi ve hürmet görmelerini istemek hakkımızdır... Nuri Sait paşanın hükümet başkanımızı istihfaf etmesi, temsilcilerimize Beyrut'ta aleyhte nümayişler yapılması, Ürdün'de Devlet başkanımızın geçtiği yerlerde şiddetli karşı tezahürlerin olması kabul edilemez. Mısırdan bir elçimizin utanç duyulacak bir şekilde dışarı çıkarılması, Menderes'le Zorlu'nun Belgrat'tan dost bir memlekete yakışmayan havayla uğurlanması milletimizin ağına gitmektedir..." (Balkan, A.y.)

Türk hükümeti bu yaşananları göz önünde bulundurarak dış politika belirlemeliydi. Millet haysiyetini yok sayamazdı:

"Evet, Türk milleti dış itibarının, komşu memleketlerdeki prestijinin iadesini arzu etmektedir. Belgrat'tan Basra'ya kadar, sarsılan ismimizin, küçümşenen hatıramızın karşılıklı saygıyla yenilenmesini istemek Atatürk nesillerinin kutsal hakkıdır. Bu hakka hürmet Cumhuriyet hükümetlerine borçtur. Yine aynı nesiller, beynelmil konferans ve toplantılarda temsilcilerimizin direktif ve ilhamlarını ancak kendi hükümetlerinden almalarını kararlarda başkalarına bakarak oturup kalkmalarını, en az diğer üyeler kadar varlıklarını ve şahsiyetlerini hissettirmelerini ister. Hele Paris'te, NATO'da olduğu gibi bakanlarımızın yabancı generallerden sırtlarına laubali şaplakları kabullenmemelerini temenni etmektedirler" (A.y.)

Türk diplomasisinin durumunu özetleyen Balkan, daha önceleri Akis dergisinde Türkiye'nin Batıyı temsil etmesi bakımından 'başarı' olarak değerlendirilen (Akis, Sayı: 51, 30.04.1955, 17) Bağlantısızlar Konferansındaki Türk tutumunu da eleştirmektedir. Konferansta Türkiye'nin kendisine uymayan görüşleri savduğunu, buna karşın ABD'den bu tutumu karşılığında umduğunu bulamadığını belirtmiştir (Balkan, A.y.). Bağdat Paketi konusunda da, Türkiye'nin ABD tarafından görevlendirilmesinden ziyade İngiliz etkisiyle hareket ettiğini kaydeden yazar şöyle devam etmektedir:

"İngilizlerin ısrarları ve devamlı arzuları ile yapmağa kalktığımız Bağdat paketi, her yönden üstümüze husumet şimşeklerini çekmiştir. Arap memleketleri İngiliz kolonyalizmini desteklediğimizi iddia ederek bize sırtlarını dönmüşlerdir. Hatta idarecilerimizin beraberce kotra gezintileri yaptıkları, balık avladıkları Ürdün kralı cepheyi değiştirmek üzeredir. Memleketinde hiç de popüler olmayan Nuri Sait paşanın da bugün yarın ya siyaset, ya da sandalye değiştireceği muhakkak gibidir... Üç senelik gayretlerimizin, kolları herkesten evvel sıvayıp kraldan fazla kralcılık göstermemizin semeresi ne olmuştur? Türk milletinin bütün bu olup bitende kazancı, menfaati nedir?... Fatin Rüştü'nün Bandung'taki gayretlerine rağmen ABD'den geniş kredileri alan Mısır ve Hindistan olmuştur. Balkan paketi Tito'ya büyük Amerikan yardımları sağlamış, pakt ise bize iade edilmiştir. Son durumda Amerika bize beklediğimiz kredileri veremeyeceğini artık herkesin anladığı bir şekilde belli etmiştir. Buna mukabil Amerika, Kıbrıs meselesinde Yunan tezini destekleyeceğini Atina elçisi vasıtasıyla resmen ifade etmiştir. İngiltere ise Bağdat paktında bizi Arap devletlerinin husumetiyle karşı karşıya bırakırken, bir taraftan Abdülhâsır, diğer taraftan Ürdünlü milliyetçilerle flörte başlayarak aradan sıyrılmağa niyetlenmiştir... Mesul bakanlarımız ve idarecilerimiz, dostumuz Fransa'yı gücendirmemek kaygısıyla Kuzey Afrika'daki vatanseverlerin mücadelesini bilmezlikten gelmişler, Güvenlik Konseyinde ve BM'de daima ve aşırı bir sadakatle Fransa'yı tutmuşlardır. Buna mukabil Fransa ne yapmıştır? Bağdat paktına açıkça cephe almış, Kıbrıs'ta yine Yunan tezini tutmuş, Mısır ve Hint liderleriyle anlaşmaya başlamıştır... Bütün bu olan bitende kazancımız, menfaatimiz nerededir? Türk milletine bunların izah edilmesi gerekmektedir..." (Balkan, A.y.)

1956 yılında yaşanan Süveyş krizinden sonra Türkiye'nin Ortadoğu konusundaki tutumu da dergide eleştiri konusu olmuştur. Ethem Menderes'in, Dışişleri vekili olarak mecliste yaptığı konuşmada Mısır ve Suriye ile ilişkileri kesmeye gidebilecek açıklamalar yapmasına (Kürkçüoğlu, 1972, 95-96) binaen;

“Bu nasıl mümkün olabilir? Bu görüş ancak Irak'ın görüşü olabilirdi. Biz birbirini yiyen Arap devlet adamlarının arasına niçin giriyor, birini ötekine aleyhine desteliyoruz? Bizim menfaatimiz taraf tutmaktan kaçınmak değil miydi? Araplara şirin görünmek için İsrail'den elçimizi çekiyorduk ve üstelik şirin de görünemiyorduk... Demek ki o politikanın işaretlerini görememiştik. Hâlbuki her şey o kadar açıktı ki hadiselerin hükümetin zannettiği istikamette olmadığını anlamak için havayı koklamak yeterliydi...” (Balkan, A.y.)

denilmektedir.

Derginin DP hükümetini en çok eleştirdiği noktalardan biri de, muhalefetle herhangi bir fikir teatisinde bulunmazken müttefik ülkelerin liderlerinin sözlerine fazla itimat etmesi olmuştur. Bunun bir örneği Türkiye'nin Bağdat Paketi ile NATO arasında bağlantı kurma çabalarıdır. Bağdat Paketi'nin Müslüman üyeleri 1957 yılı Aralık ayında Ankara'da toplanarak NATO toplantısında Türkiye'nin Müslüman müttefiklerinin haklarını savunması için bir rapor hazırlamışlardı. Ortadoğu'daki Sovyet sızmaları ve Arap-İsrail anlaşmazlığının Araplar lehine çözülmesi konularını Türkiye'nin NATO'da gündeme getirmesi, ABD'yi Pakta dâhil etmeye veya Bağdat Paketi'nin NATO'ya bağlanmasına ikna etmeye çalışması kararlaştırılmıştı (Akis, Sayı: 188, 14.12.1957, 9). Menderes'in bu fikri önemseyerek NATO toplantılarında dile getirmesi ise Akis dergisinde eleştiri konusu olmuştur. Zira DP yönetimi başkalarının fikirlerini dikkate alırken içeride ise ne bir destek aramakta ne de muhalefeti bu gibi dış politika gelişmelerinden haberdar etmekteydi.

1954 Temmuz'unda Ankara'da Arap ülkelerinde görevli Türk büyükelçileriyle yapılan toplantıda alınan kararlardan biri, “Araplarla ilişkileri geliştirmek için davetler ve geziler düzenlenmesi, kültürel temasların artırılması” olmuştur (Soysal, 1991, 191-192). DP yönetiminin Arap ülkelerine karşı izlediği politikada gereğinden fazla ‘din kardeşliği’ gibi vurgular yapmasıysa laiklik ve Batılılaşma açısından eleştiri konusu olmuştur. 1957 Şubat'ında Akis'te yer alan “Mutabık Olmadığımız Politika” başlıklı yazısında

Toker, ‘diplomatik incelik’ konusundaki eksiklikleri Batı merkezli bir bakış açısıyla eleştirmektedir. Toker'e göre ‘kardeşlik’ söylemlerinin fiiliyatta karşılık bulmadığını tecrübe eden Türkiye'nin daha seküler bir yol tutması gerekmektedir:

“Nereye gidilse yahut hangi ülkenin devlet ricalinden ziyarete gelen olsa hemen o memleketi kardeş ilan ediyoruz... Bu politikayla mutabık olmadığımızı söylemek isteriz. Türkiye Müslüman bir nüfusa sahip olmakla birlikte devlet kimliği Müslüman değildir. İslâm âlemine karşı siyasi hiçbir vecibemiz yoktur. Dostlarımızı dini değil milli menfaatlerimizi göz önünde tutarak seçeriz... Üstelik yüzümüzün dönük olduğu yer batıdır ve gayemiz o âlemin sevilen sayılan bir mensubu olmaktır... Bunun için de hayat tarzımız ve zihniyetimizle birlikte devlet yaşatma ve hükümet etme usullerimizi de onlara benzetmeye çalışırız. Ötekiyle bağımızı Cumhuriyeti kurduğumuz gün koparmışızdır... Bütün o kardeşlik edebiyatı bir politikanın icabıysa, hadiseler böyle bir icabın müspet neticelerini göstermiyor. Eğer kardeşlik bir taktikse bunu fena kullanmış olduğumuz ortadadır. Yunanlı ‘kardeşlerimiz’, Yugoslav ‘kardeşlerimiz’ şimdi karşımızda yer almaktadır... Mısırlı ‘kardeşlerimiz’le durum her gün radyolardan yapılan yayınlardan bellidir... Suudi ‘kardeşlerimiz’, ki uçaklarımızı topraklarına indirtmemiştir. Iraklı ‘kardeşlerimiz’i yarın Nâsır’la el ele verip bize sırtlarını dönmüş görürsek şaşırılmamalıyız... Menderes’in Libya dönüşünde Havadis gazetesi İslam âleminin lideri olduğumuzun artık katiyet kesbettiğini yazıyordu. Böyle bir liderlik iddiasında hiçbir avantajımız olmadığı, meselâ BM’de tüm İslam âleminin reylerini arkamıza alarak bir blok başı olarak ortaya çıkamayacağımız aşikârdır. Hatta biz lideriz dedikçe Arap âleminde aleyhimize nümayişler artacaktır... Arap âlemini tanımak, onların hislerini bilmek lazımdır. Liderlerini pohpohlayıp buraya gelen liderlerine bin bir gece masallarındaki gibi ziyafetler vermek netice verici taktik değildir... Irak kralını muhteşem ağırlamış olsak da petrol alacağımızı temin edemedik. Ürdün ve Lübnan liderlerini iyi ağırlasak da Bağdat Paketi’na katılmaya ikna edemedik... Hiçbir şey elde etmeden çok şey kaybetmek, tarihin hiçbir devrinde başarılı bir politika olarak vasıflandırılmamıştır.” (Toker, 09.02.1957, 9)

1954 yılında Türkiye ile Mısır arasında yakınlaşma söz konusu olduğu süreçte, Nâsır'ın Menderes'e yolladığı Hicri Yılbaşı tebrik mesajıyla ilgili olarak Akis dergisinde yer alan, "Türk Milleti hicri yılbaşının gelip de geçtiğini Nasır'ın Menderes'e yolladığı tebrik mesajıyla öğrenmiştir... Böyle bir yılbaşının mevcudiyetinden bile pek çok kimse habersizdir..." (Akis, Sayı: 18, 11.09.1954, 9-10) yorumu, derginin seküler yaklaşımına bir örnek teşkil etmektedir. Batı ittifakına kendisini kabul ettirirken Türkiye Ortadoğulu ve Müslüman kimliğini pazarlık konusu etmiş, Arap ülkeleriyle olan dinî ve tarihî bağları vesilesiyle Ortadoğu ve Batı arasında bir köprü oluşturabileceğini öne sürmüştü. Ancak NATO üyeliği gerçekleşikten sonra Batılılaşma sürecinin tamamlandığı ve artık bir Batılı devlet olduğu düşüncesi, bu diğer kimlik özelliklerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Derginin bu yaklaşım biçimi, aslında hükümet edenlerin de Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek isterken yaptığı 'din kardeşliği' gibi vurguların aslında siyaseten yapıldığını ve pratikte bir karşılığı olmadığını göstermektedir. Zira Arap ülkelerinin liderlerinin de kardeşlikten başka şeylere önem verdikleri düşünülmüştür.

Bu dönemde başta Arap ülkelerinin liderleri olmak üzere bölge ülkelerinden Türkiye'ye gelen misafirlere karşı aşırı iltimaslı karşılımlar yapıldığına dikkat çeken dergi verilen ziyafetler, düzenlenen karşılama merasimleri ve gereksiz harcamaları da eleştiri konusu yapmıştır. Örneğin 1954 Ağustos'unda Türkiye'ye gelen genç Ürdün Kralı Hüseyin'i Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve TBMM reisi sıfatıyla Refik Koraltan birlikte karşılamıştı (Akis, Sayı: 16, 28.08.1954, 9-10). Henüz Bağdat Paktının kurulmadığı bu süreçte gaye, Türkiye'nin Pakistan ile kurduğu pakta Arap ülkelerini yakınlaştırmaktı. Ancak hükümetin bir yandan kemer sıkma politikaları izlerken diğer yandan göz alıcı nitelikte harcamalar yapması Akis dergisinin dikkatinden kaçmamaktaydı. 1955 yılının yazında, Irak Kralı'nın dokuz günlük ve üstelik resmi olmayan ziyaretinde şerefine yapılan ziyafetler ve harcamaların iktidara yakın gazetelerde 'Lale Devri' benzetmesiyle tasvir

edilerek güzellenmesi de Akis dergisinde eleştiri konusu olmuştur (Akis, Sayı: 61, 09.07.1955, 1). Irak Kralı'nın Türkiye'de tatil yaparken deniz gezintileri için Cumhurbaşkanlığına ait Savarona yatının kendisine tahsis edilmesi ve resmi bir makama ait bu yatın resmi olmayan bir ziyarette ve böylesi bir iş için kullanılması, Akis dergisinde 1955 yılındaki birkaç sayı (Sayı: 60-65 arası) boyunca eleştirilmiştir. Nitekim Türk devlet adamları, gittikleri yerlerde aynı şekilde karşılanmamaktaydı. Dergiye göre, "DP'nin Ortadoğu siyaseti Boğaziçi'ne Arap sultanlarını doldurmuştu, fakat hiçbirini dost edinmeye yetmemişti" (Akis, Sayı: 180, 19.10.1957, 19).

Arap devlet adamlarına gösterilen iltifata rağmen, özellikle Bağdat Paktı kurulduktan sonraki süreçte genel olarak Arap ülkelerinde Türkiye karşıtlığı gittikçe artmaktaydı. 1957 Suriye Krizi sürecinde Türkiye'nin tek Arap müttefiki olan Irak dahi, Türkiye'nin bir askeri müdahalesi karşısında Suriye'nin hamiliğini üsteleneceğini bildirmekte ve petrol borularının Türkiye'den geçmesine muhalefet etmekteydi (D. Avcıoğlu, 23.11.1957, 18-19). Irak, Musul petrolünün Türkiye'ye verilmesi ve İran petrolünün İskenderun'a taşınması konusunda varılan prensip anlaşmalarına da karşı çıkmaktaydı. Avcıoğlu'na göre, DP'nin "6 yıllık aktif Ortadoğu siyasetinin sonucu böyle acayip bir dostluktan ibaretti" (A.y.) Yazara göre bu sorunların tek sorumlusu olarak Türk Hariciyesini görmek de hatalı olurdu. Türkiye müttefiklerinin muvaffakiyet-sizliklerini paylaşılmaktaydı.

DP'nin Ortadoğu politikasında benimsediği yöntemleri diplomatik olarak hatalı bulan dergide, Batılı devlet adamları ya da diplomatlara yönelik olarak uygulanan benzer hareketler ise eleştiri konusu edilmemiştir. Ortadoğu'dan gelen ve Türkiye'ye karşı ısındırılmak istenen misafirlere karşı iltimaslı davranılmasının, kurulan Bağdat Paktına karşı olumlu bir yaklaşım geliştirmeyi amaçladığı bellidir. Ancak Batıdan gelen sadece liderlerin değil, büyükelçi, uzman, Bakan yardımcısı gibi değişik mevkilerdeki devlet adamları ve askeri yetkililerin de, protokolde kendilerine denk gelen bürokratlarla muhatap olması gerekirken

devlet ricalinin en üst mertebesince karşılanması gibi hareketler de bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak Akis dergisi, Arap devlet adamlarına yönelik politikaları eleştiri konusu yaparken, Batılılara karşı bu türden muameleleri ise son derece yerinde bulmuştur. Örneğin Eisenhower doktriniyle ilgili büyükelçi James Richards'ın 1957 Mart sonundaki Türkiye ziyaretinde kendisi "Görülmemiş Bir Elçi" başlığıyla sunulmuştur (Akis, sayı: 151, 30.03.1957). Suriye Krizi sırasında, Şale Köşkü toplantılarına Türk ve Arap liderleriyle birlikte katılan Amerikan dışişleri bakan yardımcısı Loy Henderson için de "Umulmayan Misafir" (Akis, Sayı: 173, 31.08.1957) ifadesi kullanılarak benzer bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu yaklaşım Türkiye'nin Batılılaştığının kabul gördüğü, buna mukabil Ortadoğu ülkelerine yönelik daha yukarıdan bir bakışın Akis dergisinde mevcut olduğunu göstermektedir. Örneğin 1955'te Suriye ile nota krizinin yaşandığı süreçte Akis dergisinde Suriye için "Devlet olma vasfını kazanamamış bir kabile devleti" benzetmesi yapılmıştır (Akis, Sayı: 46, 26.03.1955, 4)

Sovyetler Birliği'ne yaklaşım konusunda ise Akis dergisi, iktidarla veya diğer yayın organlarıyla pek farklılaşmamıştır. Komünist ideolojiyi dünya için tehdit olarak gören dergi, hükümetin Sovyetler Birliği karşısında temkinli olan her hamlesini desteklemiştir. 1956 Mart'ında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Rusya'dan gelen bir telgrafta, 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk anlaşmasının yıldönümü kutlanıyordu. Bu telgraf Türkiye'de radyoda da yayınlanmıştır. Dergide, bu şekilde "Sovyetler Birliği'nin, kendisinin dostça bir yaklaşımına karşılık verilmediği gibi bir propaganda yapmasının önüne geçildiği" savunulmuştur (Akis, Sayı: 98, 24.03.1956, 4-6). Aynı dönemde Sovyet yayın organı Pravda'da çıkan makalelerde de Sovyetler Birliği'nin Türkiye için tehdit olmadığı, NATO üyesi başka devletlerle de dostane ilişkiler kurduğu yazılıyordu ve bu makaleler Türkiye'de de neşrediliyordu (Akis, Sayı: 98, 24.03.1956, 4-6). Bu durum, Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile yeniden dostluk ilişkileri kurabilmek için gayret gösterdiği ve bu

tutumunda samimi olduğu gibi bir izlenim de vermektedir. Akis dergisinde ise Sovyetler Birliği'nin bu manevraları "Asıl muratları dostluk kurmak değil Türkiye'yi tecrit etmek" (A.y.) şeklinde yorumlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yaklaşımının 'iyi niyetli' olarak değerlendirilebileceğine dair çıkan yorumları reddeden Akis dergisine göre, "Rusya'nın samimiyetine inanılmamalıydı" (Akis, Sayı: 99, 31.03.1956, 8-9). Dergiye göre Sovyetler Birliği, Batı bloğu karşısında kendini zayıf hissederek güçlenmenin yolu olarak karşı tarafı zayıflatmak istemekteydi. Türkiye'ye yönelik hamleleri bu çerçevede okunmalıydı. 1945'te Molotov ile Sarper arasında geçen görüşmede Sarper, 1921 Karşılıklı Ebedi Dostluk Anlaşmasını ve 1925 Anlaşmasını hatırlattığında Molotov, "O zaman zayıftık" cevabını vermişti. Akis dergisine göre bu sözler her şeyi izah ediyordu:

"Bugün yapılan Voroşilof taarruzunu Molotov'un sözleri açıklıyor. Ruslarla göz göze bakıp müsavi şartlar altında konuşmaya evet, ancak istedikleri gibi kendilerine inanmaya, yardım kabul etmeye, dostane ilişki kurmaya hayır! ... Moskova'da düzenlenen XX. Komünist parti kongresinde Türkiye Komünist Partisine selam edilmiş. Hangi parti? Türkiye'de iktidar ve muhalefet açılan kapılardan içeri girmeyecektir. Sovyetlerle ilişkiler ancak ve ancak Batı ile ilişkilerinde yaşadığı yumuşama ölçüsünde yumuşayabilir. Bunu iki taraflı görüşmeler çerçevesine sokmak menfaatimize değildir..." (A.y.)

Bu düşüncelere rağmen dergiye göre Sovyetler Birliği'ne karşı temkinli olunmakla birlikte en azından Kıbrıs konusunda, ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi zorda bırakacak tutumlarına karşı diplomatik manevralar yapılabilirdi: "Rusya bize elini uzatırken Amerika ile ekonomik anlaşmazlığımızın olduğu zamanı seçmektedir... Elbette ihtiyatlı olunmalıdır, ancak başı kuma gömmenin bir fayda vermeyeceği de gün gibi aşikârdır." (Akis, Sayı: 99, 31.03.1956, 3). Zira bu süreçte Kıbrıs konusunda Türkiye Batıda aradığı desteği bulamamaktaydı. Dergiye göre Türkiye, başka devletlerin yaptığı gibi, en

azından Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ihtimalini bir koz olarak kullanabilirdi. Fakat bu süreçteki dış politika anlayışında böyle diplomatik manevraların yeri yoktur. Nitekim 1957 yılında Sovyetler Birliği Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmayı teklif etse de Türkiye'nin soğuk tavrı sürmüştü, siyasi konularda görüşme isteklerine de, iki ülke arasında görüşülecek herhangi bir siyasi husus olmadığı şeklinde cevap verilmiştir (A.y.).

1958 yılında ise Sovyetler Birliği'nin ticari ilişkileri geliştirme yaklaşımına, ekonomik sıkıntı içindeki Türk hükümeti de, temkinli olmakla beraber artık ılımlı yaklaşmaktaydı. Hükümetler nezdinde olmasa da ticari bakımdan ilişkilerde gelişmeler yaşanmaktaydı (Milliyet, 01.08.1957). "Kıbrıs meselesinden sonra ABD'ye karşı kırgınlık yaşayan Türkiye'yi Batıdan ayırmak" gibi bir niyet okuması mümkün olmakla beraber, Akis dergisine göre söz konusu Sovyet politikasının içeriğinde bulunan kredili ithalat, Türkiye'nin işine yarayabilirdi (Akis, Sayı: 167, 20.07.1957, 19-20). Dolayısıyla Türkiye Sovyetler Birliği'nin bu 'sulh taarruzu'nu söylemde olumlu karşılayarak kendine iktisadi anlamda hareket alanı açmaya çalışırken, diğer yandan Batılı müttefiklerine karşı da siyasi bir manevra yapma şansını elde etmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nden gelen her hareket gibi bu hareket de temkinli karşılanmıştır. Türkiye sadece kendisini mecbur hissettiğinde bu diplomatik manevraları yapmaya başlamış gibi görünmektedir. Dergiye göre de, Sovyetler Birliği ile girişilecek her türlü ilişkide dikkatli olunması gerekiyordu. Zira "Sovyetler Birliği'ne bir kere elini veren kolunu alamazdı." (Akis, Sayı: 214, 14.06.1958, 20)

Dergide Türkiye'nin İngiliz politikalarına karşı da dikkatli olması gerektiği sıklıkla dile getirilen bir mevzu olmuştur. Her ne kadar Batı ile ilişki biçiminde ABD ve İngiltere ortak gibi görünse de, İngiltere'nin kendi nüfuz alanlarını muhafaza etmek adına geliştirdiği politikalarına Batı adına geliştirilen paktları alet ettiği gibi görüşler Akis dergisinin savunduğu görüşlerdir. Bu yaklaşım özellikle 1956 Süveyş krizi sürecinde kendisini gösterecektir. İngiltere'nin, Mısır'ın Süveyş

Kanalını millileştirmesi karşısında takındığı tutum ilk başta Türkiye tarafından desteklenirken, Kanala İngiliz-Fransız müdahalesinden sonra ise Türkiye, İngiltere'nin Bağdat Paketi'nin diğer üç Müslüman üyesi ile ilişkileri üzerindeki etkilerini hafifletmeye ve İngiltere'nin pakt ile olan ilişkilerini muhafaza etmeye çalışmıştır. Akis dergisinde ise 1956 Mart'ında Ortadoğu'da gittikçe daha zor duruma düşen İngiltere ile aynı istikamette bir politika izlemenin Kıbrıs konusunda da sakıncalı olduğu ifade edilmiştir:

"Londra hükümeti Ortadoğu'da tutunmak için bize güveniyor, daha doğrusu bizi bir paravana sayıyordu... Kıbrıs konusunda ise bizim tavrımızı uzlaşmaz görüyorlardı. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın farklı tavırları Makarios'un sürgüne gönderilmesine neden olmuştu. Ancak bu tavır Amerika'da tasvip olunmamıştı... Başlı sıkışık devletlerle işbirliği yapmanın tehlikeleri üzerinde durmamak imkânsızdır. Hele Amerika ile ihtilaflı haldeyken İngiltere'nin politikasını yüklenmek menfaatlerimize uygun değildir..." (Akis, Sayı: 97, 17.03.1956, 4-5)

Dergiye göre ABD ile uyumlu olmayan bir politika konusunda Türkiye'nin İngiltere ile uzlaşma içinde olmasını rasyonel bir davranış olarak değerlendirmek güçtü. Ziyadesiyle blok liderinin rızası doğrultusunda hareket edilmesi daha anlamlı olabilirdi. Burada Türkiye'nin tam anlamıyla ABD güdümünde hareket etmediği sonucu da çıkmaktadır. Dış politikasını Batı ekseninde belirlemeye çalışan Türkiye, Kıbrıs meselesi hasebiyle İngiltere ile bir şekilde uyum sağlamaya çalışırken, diğer yandan ABD'nin de desteğini beklemekteydi. Ancak bu desteği sağlayabilmek için de yeterli ikna edici araçları kullanamamaktaydı. Akis dergisine göre İngiltere Ortadoğu'daki nüfuzunu devam ettirebilmek için Bağdat Paketi'ni kurarak içine Arapları almaya çalışmıştı. ABD de başta bu girişimi desteklemiştir. Pakt dışındaki Arap devletlerinin bu İngiliz tertibinden hoşlanmaması nedeniyle ABD de Bağdat Paketi'ne karşı daha temkinli bir tavır içine girmişti (Akis, Sayı: 97, 17.03.1956, 20-21). Dolayısıyla Türkiye ABD ile İngiltere arasındaki uyumsuzluğu göz önünde bulundurmalıydı.

Menderes'in, İngiltere'nin Türkiye'nin istediği doğrultuda bir politika izlediği gibi bir yaklaşıma sahip olduğu iddia edilen Akis dergisinde, Türkiye'nin dış politikada, kendi çıkarlarından ötesini düşünmeyen İngiltere'nin etkisinden kurtularak kendisine ait bir hareket tarzı tutması tavsiye edilmiştir: "Hükümetimizin başkanı Londra'nın, Ankara'nın dümen suyunda olduğunu zannediyor olabilir, ancak görmesini bilen gözler hakikatin böyle olmadığını bilir..." (Akis, Sayı: 99, 31.03.1956, 3). Süveyş meselesi sırasında Türk basınında "falsolu sesler yükselmesinin" iyi olmadığı değerlendirilmesinin yer aldığı Akis dergisinde, bu müdahaleyi tasvip ve teşvik eder mahiyetteki yazıların Türkiye'nin kaderini sanki İngiltere'ye bağlar gibi bir hal aldığı izlenimi verdiği ifade edilmiştir (Balkan, 01.12.1956, 12). Bu süreçte BM'deki Türk heyeti de çelişkili davranmıştır. Süveyş meselesinin gündeme alınmasına İngiltere ve Fransa ile birlikte karşı çıkan Türk temsilcisi, konu Genel Kurulda gündeme geldiğinde ise İngiltere ve Fransa aleyhindeki cepheye geçmişti (A.y.). İngiltere Süveyş müdahalesiyle Ortadoğu'daki prestijini hepten kaybetmiş, İngiliz yanlısı olarak bilinen Nuri Sait gibi devlet adamlarını dahi karşısında bulmuştur. Türkiye ise Bağdat Paktı müttefikine karşı Süveyş Krizi sürecinde çok net bir tavır geliştirememiştir.

Balkan'a göre Arapları Osmanlı'ya karşı ayaklandırarak Ortadoğu bölgesini nüfuzu altına alan İngiltere, 1930'larda da Türkiye'yi Arap devletlerine karşı bir baskı vasıtası olarak kullanmayı bilmiştir (Balkan, 08.12.1956, 16-17). 1957'de ise İngiltere'nin Ortadoğu'daki iki büyük rakibi Sovyetler Birliği ve ABD'dir. İkisinin ortak noktası ise sömürgecilik karşısında yükselmekte olan milliyetçilere hamilik konusunda yarışıyor olmalarıydı. Sovyetler Birliği Akdeniz'e inmek gayretinde iken, ABD ise Ortadoğu petrolüne hâkim olmak peşindeydi. Balkan'a göre İngiltere'nin işlevselliği sorgulanır nitelikte ve alelacele hazırlanmış paktlar kurma çabaları, Arap milliyetçiliğini görmezden gelirken sömürgeci metotlarını kamufle dahi etme gereği duymaması, yangına körükle gitmek anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan ABD'nin Bağdat Paktı'na girmesini engelleyen,

aradaki bu gizli rekabet nedeniyle bizzat İngiltere'ydi (A.y.). Süveyş'te kendi başına manevraya teşebbüs eden İngiltere'nin acele etmesindeki sebep de Irak başbakanı Nuri Sait'in de her an bir darbe ile karşı karşıya olmasıydı. Balkan'a göre, Türkiye sırf bu nedenlerden dolayı İngiliz siyasetine karşı daha temkinli olmak zorundaydı (A.y.).

1958 yılında Arap ülkeleri arasındaki kutuplaşma belirginleşmiş, Suriye ve Mısır BAC'ni kurarken buna karşılık Irak ile Ürdün de bir federasyon kurduklarını ilan etmişlerdi (Akis, Sayı: 198, 22.02.1958, 22-23). BAC, Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmakta tereddüt etmezken, Irak-Ürdün Federasyonu ise Batıya yakındı. Bölgedeki kutuplaşmayı körüklemesi bir yana, her iki federasyonun ortak tek noktası da İsrail düşmanlığıydı. Akis dergisine göreyse Batının güdeceği siyaset "halka dayanmayan sultanlar" sayesinde yürütülemezdi (Akis, Sayı: 198, 22.02.1958, 22-23). Zira bu süreçte Arap ülkelerinin tabanında yükselen Arap milliyetçiliğinin önderliğini Nâsır yapmakta iken ABD Suudi Arabistan Kralı ile İngiltere ise Irak Başbakanı Nuri Sait gibi liderlerle birlikte bölge politikası yürütmekteydi. Türkiye de Bağdat Paktı ve Eisenhower doktrinine bel bağlamıştı. Bu süreçte Mısır radyoları "İsrail hariç Ortadoğu ülkeleriyle iyi geçinmek istediklerinden" bahsediyordu. İkili ilişkilerdeki gelişmeler üzerine Türkiye Kahire'de yeniden temsil edilecekti. Akis dergisine göre ise bunlar 'geçici flörtlerdi' ve Arap ülkeleriyle Türkiye arasında aslında 'ciddi bir uçurum' vardı (Akis, Sayı: 164, 29.06.1957, 10). Dergiye göre bütün Arap ülkeleri Batı karşıtlığında birleşirken, Türkiye ise Batı ile ittifak halinde bir zincirin oluşturulması için çalışmaya devam ediyordu. Türkiye'ye en yakın Arap ülkesi olan Irak bile ancak ve ancak Batıya ve Batı emperyalizmine karşı tavır alarak bölgede prim toplayabildiğinin farkındaydı (A.y.).

Dergiye göre bir Arap devletine dost, bir diğerine düşmanca davranmak bu ülkelerin tamamında olumsuz etki yaratmaktaydı. Ortadoğu'nun iç meselelerine aktif bir siyasi aktör olarak müdahil olmaya çalışmak yerine karışmamayı tercih etmek Türkiye'nin prestijini artıracaktı: "Kültürel ve ticari

gelişmelere müsait bir zemin hazırlandığında, kendi dünyaları dışında kalan Türkiye'nin tesiri Arap dünyasına daha çok olabilecekti..." (H. Avcıoğlu, 21.09.1957, 17). 1957'de Suriye ile yaşanan krizde, başta Türkiye ile ortak hareket eden Batı yanlısı Arap rejimlerinin söylemleri, bir aydan kısa bir sürede tersine dönmüştü. Ağustos ayında bu liderlerle İstanbul'da Şale köşkü toplantılarında görüşen Menderes, Eylül sonunda Suriye'nin silah ithal ederek komşularını tehdit edici bir durum yarattığını söylediğindeyse, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Irak'tan gelen sesler artık Suriye'nin yanında duran bir yaklaşım sergiliyordu. Dergiye göre bu durumu, yani Arap ülkeleri arasındaki dengeyi gözetmeyen bir Ortadoğu politikası "muvaaffakiyetsizliğe mahkûmdu..." (Akis, Sayı: 177, 28.09.1957, 9).

1958 Irak darbesi karşısında DP yönetimi büyük bir şaşkınlık yaşamıştı. Akis dergisine göreyse böyle bir gelişme önceden tahmin edilebilir bir şeydi. Zira Irak'ta yıllardan beri Nuri Sait rejimine ve Haşimi hanedanına yönelik halk tepkisi birikmişti. Yeni rejimi ilk etapta sadece Kahire tanımıştı. Bu durum Nâsır'ın bu darbeye direkt olarak etkili olduğu izlenimi vermekteydi (Akis, Sayı: 219, 19.07.1958, 4-10). İstanbul'da bulunan Irak dışındaki Bağdat Paktı Müslüman üyelerinin görüşmelerinin sonucunda yayınlanan ortak bildiride de bu darbenin "hariçten mülhem" olduğu söylenmekteydi (Zafer, 18.07.1958). Akis dergisine göreyse Irak'taki darbe Iraklıların eseri idi. Dışarıdan sızmalar söz konusu değildi. Mısır'da Nâsır ve genç subaylar nasıl gelmişse, Irak'ta da askerler halkın desteğiyle gerçekleştirdiği darbe neticesinde cumhuriyet ilan etmişti (Akis, Sayı: 219, 19.07.1958, 4-10). Türkiye'de iktidara yakın yayın organları, Ürdün kuvvetlerinin Bağdat kapılarına dayandığını iddia ederken, Akis dergisine göre ise bu tamamen hayal mahsulüydü (A.y.). Türkiye'de hükümeti derinden etkileyen bu durum Akis'te farklı yorumlanmaktaydı. Örneğin iktidar tarafından dost olarak görülen ve Bağdat Paktı çerçevesinde işbirliği yapılan Nuri Sait'ten, Osmanlı'ya ihanet eden bir asker olarak bahsediliyordu:

"Türlere ihanet ederken tereddüt etmeyen çöl sırtlanı, 44 yıl boyunca Londra'ya ihanet etmeyi bir an bile düşünmedi. Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı çetecilik faaliyetlerinde Türlere karşı gösterdiği gaddarlık unutulabilir gibi değildi... Musul Konferansı'na bir delege olarak İstanbul'a gelme cüreti gösterse de onu tanıyan subaylar burada barındırmadılar... Talebeliğini geçirdiği bu eski başşehrin bütün nimetlerinden yararlanmak için 1954'ü beklemesi gerekiyordu... İngiltere'ye yaslanarak 'Mümbit Hilal'i gerçekleştirmeye çalışmaktan çekinmedi. İngiltere ise Bağdat Paktı'nı Orta Doğu petrolünün muhafazası için bir kalkan olarak düşünüyordu. Nuri Sait de bu teşekkülü kullanarak Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı Irak kralının himayesine alarak 'Büyük Suriye' rüyasını gerçekleştirmeyi düşünmüştü..." (Akis, Sayı: 219, 19.07.1958, 4-10)

Bu arada Akis dergisinin Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketine de Batılı perspektifle yaklaştığı görülmektedir. 1954 yılındaki yorumlara göre Mısır'da Nâsır Batı ile işbirliğini temsil ederken karşısındaki kuvvet ise Mısır'ı Doğuda tutmaya çalışanlardı (Akis, Sayı: 28, 20.11.1954, 17). Bunlar bilhassa Müslüman Kardeşler vasıtasıyla hareketlerde bulunmaktaydılar. 1954 yılında Mısır'da Nâsır'a yönelik bir suikast girişiminde Müslüman Kardeşler suçlanmıştı. Akis dergisinde de Müslüman Kardeşlerin Komünistlerle işbirliği yaparak böyle bir girişimde bulunduğu muhakkak olarak görülmüştür: "Yobazlarla kızıkları 'Batı düşmanlığı' birleştiriyor... Müslüman Kardeşler Cemiyetine karşı ciddi tedbirler alınmış, yağmalanmış, üyeleri tevkif edilmiş ve merkezi kapatılmıştır." (Akis, Sayı: 26, 06.11.1954, 23-24). Bununla birlikte bu girişimin bir 'düzmece' olduğu, böylece Nâsır'ın muhalefeti susturmak için temizlik hareketine meşruiyet zemini hazırladığı yönündeki yorumlara da aynı haberlerde yer verilmiştir. Akis'in Müslüman Kardeşlere olumlu bir gözle bakmadığı belliydi. Ancak Nâsır'ın muhalefeti ezmek için türlü yöntemlere başvurduğu gerçeğinin de göz ardı edilmediği anlaşıyordu. Zira General Necip, bu süreçte Müslüman Kardeşlerle işbirliği yaparak ihtilâl hükümetini devirmeye çalışmak ve bir din devleti kurarak başına geçmeye çalışmakla suçlanarak tevkif edilmişti (Akis, Sayı: 28,

20.11.1954, 17). Dergiye göre General Necip Müslüman Kardeşlerin ağına düşerken, Nâsır'ın vaziyeti ise her zamankinden kuvvetliydi. Bu bağlamda Mısır'daki sert tedbirler, Müslüman Kardeşlerin Necip'in tevkifini bahane göstererek karışıklık çıkarma gayretlerine karşı alınıyordu (A.y.). Bu arada suikast girişimleri devam etmekte ve uluslararası kamuoyunda yankı bulmaktaydı. Akis dergisinin Mısır'a yönelik kinayeli yorumuna göre Müslüman Kardeşler tam bir "suikastçı yuvası" idi (Akis, Sayı: 31, 11.12.1954, 17).

Dergiye göre Arap Birliği de bir Pan-İslam teşekkülü değil, daha ziyade Pan-Arap teşekkül olarak ortaya çıkmıştı. Bunun en somut göstergesiye, farklı dinî kimliklerin bir arada bulunduğu Lübnan'ın iştirakiydi. Birlik, Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşırken, Pakistan'ı ise İslamî söylemlerle etkilemeye çalışmaktaydı (Akis, Sayı: 6, 19.06.1954, 12-13). 1954 yılından itibaren gelişen Türkiye-Pakistan ortaklığı ise, Arap Birliği'nin bu çabalarına rağmen Pakistan'ın Batıya meyletmesi anlamına geliyordu. İlginç olansa, bu anlaşma gerçekleştiğinde de bolca kardeşlik söylemi ve dini atıflar söz konusu olmasındır (A.y.).

Türkiye'nin 1957 Temmuz sonlarına doğru Mısır ve Kuzey Afrika konusunda dış politikasında bir söylem değişimi ve yumuşama söz konusu olmuştur. Dış politikada yaşanan değişim Akis dergisinde "Arap ülkelerindeki gelişmeleri iktidarımız bir türlü görmek istememiştir. Şimdi bu ani lisan değişimiyle onları aldatmak kolay görünmemektedir" (Balkan, 27.07.1957, 17) şeklinde yorumlanmıştır. Kıbrıs konusunda ve bölge politikalarında Arap ülkelerini etkileme çabalarının beyhude olduğu ifade edilirken, Arap millî mücadeleleri karşısında izlenen politikaların samimiyetten uzak kalmasının derin sarsıntılara neden olacağı öngörülmüştür:

"DP iktidarı Türkiye'nin Batı ile Ortadoğu ülkeleri arasında bir arabulucu olması seçeneğini değil müstemlekeci İngilizlerin yanında yer alarak bu memleketlerde gelişen milliyetçilere karşı açık cephe almayı seçmiştir... İktidar, dışişlerini idare ettiğini iddia eden memurların öğüt ve görüşlerine sarılmış yanlış ve sakat faraziyelerine

güvenmiştir. Amerika dahi bölgede İngiliz nüfuzunu yıkarak Arap sempatisini kazanmaya çalışırken DP yönetimi hatasında ısrar etmiştir. Son haftalardaki bu dönüşler de beklenen neticeleri vermekten uzaktır... Bizim 30 yıl önceki davamızla bazı Arap ülkelerindeki milliyetçi hareketlerin davaları arasında şekil olarak farklar bulunsa da ruh olarak pek fark yoktur..." (Balkan, A.y.)

Bu ifadelerden de anlaşılın, Akis dergisinin Arap bağımsızlık mücadelelerine destek veren bir yaklaşıma sahip olduğu, sömürgecilik karşıtı bir dil kullandığı, ancak bununla birlikte aynı Arap ülkelere tepeden bakan bir tutuma sahip olduğu ve bunda Batıcı yaklaşımın etkili olduğudur. İsrail'e karşı derginin yaklaşımına bakıldığında da bu tutum kendisini göstermektedir. Arap-İsrail sorununda Türkiye'nin tarafsız bir tutum sergilemesinin önerildiği dergide Ben Gurion'un:

"Tek bir Arap mültecisinin bile geri dönmesi düşünülemez. Aksi halde İsrail'in varlığı tehlikeye düşecektir. Çünkü Araplar çölde yaşamasını değil, sadece girdikleri yeri çöle çevirmesini bilirler... Zayıf olduklarını anlayınca harbe ara veren Araplar, kuvvetlenince buna devam etmek istemektedirler..." (Akis, Sayı: 80, 19.11.1955, 20-21)

beyanlarına yer verilmiştir. Derginin bu açıklamaları adeta hak verircesine ifadelerle yansıtması ve Arap-İsrail sorunuyla ilgili haberlerdeki üslubu, çatışmaların çıkmaza sürüklenmesinin müsebbibi olarak Arap ülkelerinin kendi aralarında gerçek anlamda bir fikir birliği geliştirememesini gördüğünü göstermektedir (A.y.).

Sonuç

DP dönemindeki dış politika anlayışını Türk dış politikası ve siyasi tarih alanlarında bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar üzerinden gözlemek mümkündür. Bununla birlikte yaşanan gelişmelerin detaylarını bulmak, zamanın ruhunu yakalamak ve farklı yorumlarla bu dönemi tekrar değerlendirebilmek adına süreli yayınlara ihtiyaç duyulmaktadır. Akis dergisi de, herhangi bir siyasi partinin sözcüsü olmaması, objektiflik iddiası ve geliştirdiği eleştirel dil ile bu döneme ilişkin yapılacak çalışmalar için önemli bir

kaynak teşkil etmektedir. Derginin, örneğin ABD ile İngiltere arasındaki rekabetin dikkate alınması gerektiği, Kıbrıs konusunda atılacak herhangi bir adımın bundan sonraki süreçte Türkiye'yi ciddi derecede bağlayıcı etki göstereceği, kendisine karşı temkinli olmakla birlikte Batılı müttefiklerle ilişkilerde bir denge unsuru olarak Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilebileceği gibi konularda getirdiği yorum ve eleştirilerindeki öngörülerin isabetliliği onu muteber bir süreli yayın kaynağı yapmaktadır. Dergide yer alan dış politika ile ilgili haber ve yorumlardan yola çıkılarak Soğuk Savaş'ın Türkiye'deki etkileri, Batılılaşma ve Batı yönlü dış politika anlayışı, bu dönemde Ortadoğu ülkelerine yaklaşım biçimi gibi konular hakkında bir kanaat oluşmaktadır. Menderes hükümetinin kendisinden önceki ve sonraki diğer hükümetlere göre çok daha Batıcı bir çizgiye sahip olduğu, Batı ile ittifak ilişkilerini geliştirirken ihtiyatsız bir tutum içinde olduğu, Ortadoğu'ya yönelik Batı merkezli politikalar geliştirirken yine ihtiyatsızlık göstererek başarısız bir görüntü çizdiği, bu derginin takip edilmesiyle varılan kanaatlerden yalnızca birkaçıdır.

Akis dergisinin dış politikaya yaklaşımında elbette sorunlu bulunabilecek yönler de mevcuttur. Ortadoğu ülkelerine yönelik üst perdeden bir yaklaşım, Batılı olmuşluk düşüncesi ve bu çerçevede Türkiye'nin tarihî, dinî ve kültürel bağlarına fazla önem verilmemesi gibi hususlar derginin eleştirilecek yönleridir. Bununla birlikte söz konusu dönemde iktidarı ve muhalefetiyle bu yaklaşımlar genel olarak Türkiye'de baskın niteliktedir. Dolayısıyla zamanın ruhunun Batılılaşmacı bir aldaniş içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim dış politika yapım mekanizmasında Batılı olmuşluk düşüncesi ne kadar sorunluysa, bu düşünce içinde geliştirilen dış politika eleştirilerinin de - ekserisi haklı ve doğru tespitler üzere olsa dahi - getirdikleri çözümler nakıs kalmaya mahkûmdur. Öte yandan bu dönemdeki dış politika gelişmelerinin tümüyle basına yansımamış olmasında, örneğin 6-7 Eylül olaylarından sonra ilan edilen örfi idare gibi haller önemli etkiye sahiptir. Ayrıca kimi anlaşmaların gizli olarak yapılması ve devlet arşivlerinde halen ulaşılamaz durumda

olması da bu döneme ilişkin sağlıklı analizler yapılabilmesini olanaksızlaştırmaktadır. Bu yüzden herhangi bir süreli yayının sansüre uğramış olma olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

Dolayısıyla Akis dergisinin incelendiği bu çalışma, ilgili dönemin etraflıca incelendiği literatürdeki diğer çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir. Zira bu çalışmada DP döneminde izlenen dış politika gelişmeleri değil, bu gelişmeler karşısında Akis dergisinin getirdiği yorumlar üzerinden bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Avcioğlu, Doğan** (23 Kasım 1957). "Araplar ve Biz". *Akis*, Sayı: 185
- Avcioğlu, Hamdi** (21 Eylül 1957). "Orta Doğu'daki Yeni Hava". *Akis*, Sayı: 176
- Aydemir, Şevket Süreyya** (1969). *Menderes'in Dramı?.* İstanbul: Remzi Kitabevi
- Balci, Ali** (2013). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar.* İstanbul: Etkileşim Yayınları
- Balkan, Aydemir** (27 Temmuz 1957). "Arapları Artık Aldatabilir miyiz?". *Akis*, Sayı: 168
- Balkan, Aydemir** (8 Aralık 1956). "Bir Yeni Macera Önlenmelidir". *Akis*, Sayı: 135
- Balkan, Aydemir** (7 Nisan 1956). "Dış Politikamız Ne Zaman Bir Düzene Kavuşacaktır?". *Akis*, Sayı: 100
- Balkan, Aydemir** (10 Mart 1956). "Dostları Azalan Bir Memleket: Türkiye". *Akis*, Sayı: 96
- Balkan, Aydemir** (1 Aralık 1956). "Süveyş Ötesinde: İngiliz-Amerikan Petrol Harbi". *Akis*, Sayı: 134
- Balkan, Aydemir** (24 Mart 1956). "Tito, Menderes ve 300 Milyon Dolar". *Akis*, Sayı: 98
- Kılıç, Altemur** (1959). *Turkey and the World.* Washington: Public Affairs Press
- Kürkçüoğlu, Ömer** (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sevinç Matbaası

Sever, Ayşegül (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*. İstanbul: Boyut Kitapları

Soysal, İsmail (1991). *1955 Bağdat Paktı*. Ankara: TTK Basımevi

Toker, Metin (14 Haziran 1958). "İsmet İnönü, Rus Büyükelçisi, Başyazarımız ve Nasır Hakkında". *Akis*, Sayı: 214

Toker, Metin (9 Şubat 1957). "Mutabık Olmadığımız Politika". *Akis*, Sayı: 144

Yeşilbursa, Behçet Kemal (2007). *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*. İstanbul: IQ Yayınları

Zorlu, Fatin Rüştü (3 Temmuz 1954). "Türk-Amerikan Dostluğu". *Akis*, Sayı: 8

"Araplık - Müslümanlık". *Akis*, Sayı: 6, 19 Haziran 1954

"Araplardan Tebrik". *Akis*, Sayı: 18, 11 Eylül 1954

"Araplarla Aramız". *Akis*, Sayı: 16, 28 Ağustos 1954

"Bacadan Girenler". *Akis*, Sayı: 98, 24 Mart 1956

"Dış Politika". *Akis*, Sayı: 98, 24 Mart 1956

"Dış Politika: Fikri Alınanlar, Müdafaa Silahları". *Akis*, Sayı: 188, 14 Aralık 1957

"Dış Politika: Kıbrıs Çıkmazı". *Akis*, Sayı: 97, 17 Mart 1956

"Dış Politika: Samimiyet Buhranı". *Akis*, Sayı: 99, 31 Mart 1956

"Dış Politikamıza Bakış". *Akis*, Sayı: 68, 27 Ağustos 1955

"Dünya'nın Barut Fıçısı: Orta Doğu". *Akis*, Sayı: 80, 19 Kasım 1955

"Elini Veren Kolunu Alamaz". *Akis*, Sayı: 214, 14 Haziran 1958

"Endişe Duyan Araplar!". *Akis*, Sayı: 180, 19 Ekim 1957

"Gaye: Muhalefeti Susturmak, Yaşasın Demokrasi". *Akis*, Sayı: 67, 20 Ağustos 1955

"Görüş Ayrılıkları". *Akis*, Sayı: 177, 28 Eylül 1957

"Hiçbir Şey Olmayacak Adnan Bey!". *Akis*, Sayı: 101, 14 Nisan 1956

"Irak Hadiseleri: Orta Doğu'da Bağdatsız Bağdat Paktı". *Akis*, Sayı: 219, 19 Temmuz 1958

"Kapaktaki Gazeteci: Metin Toker". *Akis*, Sayı: 145, 16 Şubat 1957

"Kendi Aramızda". *Akis*, Sayı: 9, 10 Temmuz 1954

"Meclisteki Dış Politika Müzakeresinin Hatırlattıkları". *Akis*, Sayı: 139, 5 Ocak 1957

"Mısır: Asıl Çarpışanlar: Şark ile Garp". *Akis*, Sayı: 28, 20 Kasım 1954

"Mısır: Necip Gene Mevkuf". *Akis*, Sayı: 28, 20 Kasım 1954

"Mısır: Suikast Serisi". *Akis*, Sayı: 31, 11 Aralık 1954

"Mısır: 10 Kurşunun Neticesi". *Akis*, Sayı: 26, 6 Kasım 1954

"Orta Doğu: İkinci Perdenin Sonu". *Akis*, Sayı: 45, 19 Mart 1955

"Orta Doğu: Kayan Bir Ayak". *Akis*, Sayı: 97, 17 Mart 1956

"Ortadoğu: Soğuk Harp". *Akis*, Sayı: 198, 22 Şubat 1958

"Sanki Bir Komedi". *Akis*, Sayı: 67, 20 Ağustos 1955

"Suriye Aleyhinde Kampanya". *Akis*, Sayı: 46, 26 Mart 1955

"Türkiye Arapların Yanında". *Akis*, Sayı: 51, 30 Nisan 1955

"Türkiye ve Rusya". *Akis*, Sayı: 167, 20 Temmuz 1957

"Umulmayan Misafir". *Akis*, sayı: 173, 31.08.1957

"Unutulan İsrail". *Akis*, Sayı: 198, 22 Şubat 1958

"Yeni Flörtler". *Akis*, Sayı: 164, 29 Haziran 1957

"Ziyaretler: Siyasi Temaslar". *Akis*, Sayı: 60, 2 Temmuz 1955

Milliyet, 24.08.1954, 01.08.1957

Zafer, 18.07.1958

Kooperatifçilik ve Ahi Birlikleri

Nilüfer Serinikli¹

Öz

Modern anlamda kooperatifçilik hareketi 1844 yılında İngiltere’de 28 dokuma işçisi tarafından kurulan “tüketim kooperatifi” ile başlamıştır. Kooperatifçilik hareketi önce Avrupa ülkelerine daha sonra diğer ülkelere yayılmıştır. Türkiye’de ise, modern anlamda kooperatifçilik hareketi Cumhuriyetten sonra M. Kemal Atatürk ile başlamıştır. Ancak, ülkemizde Cumhuriyetten önce de kooperatifçiliğe benzer faaliyetler bulunmaktadır. Kooperatifçiliğe benzer faaliyetlerden biri “Ahi Birlikleri”dir. Ahi Birlikleri, 13. Yüzyılda Ahi Evran tarafından kurulmuş ahlakla sanatı birleştiren bir teşkilattır. Bu teşkilat karşılıklı yardım ve dayanışma, eşit kazanç, üyelerinin eğitimi, kaliteli ve ucuz mal üretimi, aracsız ürün pazarlama gibi kendine has özellikleri ile kooperatiflere benzemektedir. Bunun yanında devlet kurma, orduya eğitilmiş asker yetiştirme ve toplum düzenini sağlama gibi özellikleri ile de kooperatifleri aşan kuruluşlardır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, Ahi Birlikleri, Ahi Evran.

Cooperative And Akhi Organizations

Abstract

The cooperative movement in the modern sense has been started by “consuming cooperative” founded by 28 weaving workers in England in 1844. The cooperative movement has spread first to the European countries then to the other countries. In Turkey, the cooperative movement in the modern sense has started with M. Kemal Atatürk after the proclamation of the Republic . Yet, there had been some similar cooperative attempts in our country before proclamation of the Republic. One of the similar attempts is “Akhi Organizations”. Akhi Organizations is an organization combining morality and art and founded by Ahi Evran in 13th century. This organization with its unique qualities such as mutual assistance and solidarity, equal income, member education, qualified and cheap goods production, first-hand marketing resembles to the cooperatives.

Keywords: Cooperative, Akhi Organizations, Ahi Evran.

¹ Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler MYO, niluferserinikli@trakya.edu.tr

1. Giriş

Dünyada bugünkü anlamda modern kooperatifçilik hareketi, kapitalizmin düzenleyicisi olarak 19. Yüzyılda İngiltere’de başlamıştır. O yıllarda, İngiltere’de ilkel bir kapitalizm hüküm sürmekte olup, emek sermaye karşısında ve işçiler kapitalistler karşısında zayıf duruma düşmüştür. Kapitalistlere karşı ekonomik açıdan kendilerini korumak amacıyla, İngiltere’nin Rochdale kasabasında yaşayan 28 dokuma işçisi bir araya gelerek 1844 yılında “tüketim kooperatifi” kurmuşlardır. Böylece, İngiltere’de tüketim kooperatifçiliği hareketi ve dünyada kooperatifçilik hareketi başlamıştır. Aynı dönemde, Fransa’da üretim kooperatifçiliği ve Almanya’da kredi kooperatifçiliği ortaya çıkmıştır. Daha sonra, kooperatifçilik hareketi tüm dünyaya yayılmıştır (Mülayim 2013: 32).

Ülkemizde modern anlamda kooperatifçilik hareketi Cumhuriyet döneminde başlamış olup, kooperatifçiliğin kurulması ve yayılması M. Kemal Atatürk’ün öncülüğünde olmuştur (Mülayim 2013: 55). Türkiye’de modern anlamda kooperatifçilik hareketi Cumhuriyetten sonra başlamış olsa da, Cumhuriyetten önce de kooperatif benzeri kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan biri 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devletinin sonlarına doğru kurulan Ahi Birlikleri’dir. Ahi Birlikleri bugünkü çağdaş kooperatifçiliğin benimsediği karşılıklı yardım ve dayanışma, fedakârlık, kardeşlik, eşit kazanç, âdil fiyat politikası, üyelerin eğitimi (Hazar 1990: 90), kaliteli ve ucuz mal üretimi, üyelerine kredi imkânı sağlama, zarara veya felakete uğrayan üyelere yardım, toplumsal düzen ve huzur sağlama gibi özellikleri ile kooperatifçiliğin başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Yüksel 2005: 193). Bununla birlikte, devlet kuran, orduya eğitilmiş asker yetiştiren, sosyal adaleti sağlayan, asayiş koruyan, işçi-işveren ilişkilerini ayarlayan, piyasayı düzenleyen vb. özellikleri ile kooperatifleri aşan kuruluşlar olmuştur (Özcan 2007: 53).

Araştırmanın amacı, dünyada ilk olarak Avrupa’da kurulmuş olan kooperatifleri ve Ahi Birliklerini incelemek, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek ve Ahi Birliklerinin bir kooperatif denemesi olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla, kooperatiflerin amacı, özellikleri,

ilkeleri, yönetimi ve denetimi ile Ahi Birliklerinin tarihi gelişimi, amacı, teşkilat yapısı, ilke ve uygulamaları ele alınmış ve iki kurum arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Kooperatifçilik Kavramı ve İlkeleri

Kooperatifçilik kelime anlamı olarak Latince “Cooperatio” kelimesinden türetilmiştir. Latince “Cooperatio”, “işbirliği” anlamına gelmektedir. Genel olarak işbirliği “bir amaç için birlikte çalışma” olarak tanımlanmaktadır. Kooperatiflerde işbirliği ise, devlet yardımı olmadan tarafsız ve adil ilkelerle kişilerin meydana getirdikleri gönüllü birleşmelerdir (Çıkın ve Karacan 1994: 1).

İşbirliği modeli olan kooperatifler bencilliği önleyen, özgeciliği besleyen, nefsi islah eden, karşılıklı yardım ve dayanışmayla hizmet eden insani ve ahlaki kuruluşlardır (Hazar 1990: 70). Bu kuruluşların emek ve sermaye birikiminin sağlanması, aracılık kazancının azaltılması veya ortadan kaldırılması, adil bir gelir dağılımının sağlanması, düşük faizle kısa ve uzun vadeli ayni ve nakdi kredi sağlanması, kaliteli ve uygun fiyatlı ürün üretilmesi, ürünlerin pazarlanması, haksız rekabetin önüne geçilmesi, ortakların kültür düzeyinin yükseltilmesi, ortaklara kendi kendilerini yönetme yeteneğinin kazandırılması gibi çeşitli yararları bulunmaktadır (Serinikli 2009: 20).

Kooperatifler, sosyal içeriği olan örgütlerdir. Ancak, yardım derneği, vakıf veya dostluk cemiyeti değildir. Kooperatifler, diğer işletmeler gibi ekonomik faaliyetlerini ekonomik yollardan gerçekleştiren ekonomik örgütlerdir (Rehber 2011: 66).

Kooperatiflerin asıl amacı, sermaye şirketlerinde olduğu gibi daha fazla kâr elde etmek değil, ortakları olan üretici veya tüketicilere daha iyi hizmet etmektir. Kooperatiflerin bu amacı yerine getirebilmesi için kooperatifçilik ilkelerini uygulamaları gerekmektedir. Kooperatifçilik ilkeleri ilk kez 1844 yılında İngiltere’de Rochdale öncülerinden kurulan tüketim kooperatifi ile ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler, bugün bilinen uluslararası kooperatifçilik ilkelerinin temelini

oluşturmaktadır (İnan 2008: 52). Uluslararası kooperatifçilik ilkeleri en son 1995 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından 7 ilke olarak belirlenmiştir. Bu ilkeler (Mülayim 2013: 52);

Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi; Kooperatifler gönüllü kuruluşlar olup, hiç kimse başkaları tarafından kooperatife girmeye ya da kooperatiften çıkmaya zorlanamaz. Ancak, bireyler kendi istekleri doğrultusunda gönüllü olarak kooperatife girer veya kooperatiften çıkarlar. Kooperatife girişler, kooperatif faaliyetlerinden yararlanabilecek ve kooperatif ortaklığının sorumluluğunu kabul eden cinsel, ırksal, dinsel, siyasal ve sosyal ayırım yapılmaksızın herkese açıktır.

Ortağın Demokratik Yönetimi İlkesi; Kooperatifler demokratik kuruluşlar olup, bir ortağın sermayesi ne olursa olsun bir oy hakkı vardır. Kooperatifler, onu kuran ve sahibi olduğu ortaklar tarafından yönetilmektedir. Kooperatiflerde en yetkili organ genel kuruldur. Genel kurul oy kullanma yetkisine sahip tüm ortaklar tarafından oluşmaktadır. Genel kurulda ortaklar kendi aralarından demokratik olarak yönetim ve denetim kurullarını seçerler. Yönetime ve denetime seçilen temsilciler, kooperatif ortaklarına karşı sorumludurlar.

Ortağın Ekonomik Katılımı İlkesi; Ortaklar, kooperatifin sermayesine adil bir biçimde katılırlar ve bu sermayeyi genel kurulda demokratik olarak kontrol ederler. Kooperatif sermayesinin en az bir kısmı kooperatifin ortak mülkiyetinde olup, bu kısım hiçbir şekilde ortaklara dağıtılmaz. Ortaklar, kooperatife ortak olmak koşulu ile ortaklık payı alırlar. Kooperatif, ortaklık paylarına karşılık eğer faiz veriyorsa sınırlı oranda faiz vermektedir. Kooperatifin yılsonunda elde ettiği kârın asgari bir kısmı, öncelikle kooperatifin uzun süre yaşayabilmesi için dağıtılmayan yedek akçeye aktarılmaktadır. Daha sonra geriye kalan kârın bir bölümü ortaklara alış-veriş oranında risturn olarak ve diğer bir bölümü de ortaklarca onaylanan kooperatifin diğer faaliyetlerini desteklemek için ayrılmaktadır.

Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi; Kooperatifler özerk, karşılıklı yardıma dayanan ve ortakları tarafından yönetilen bağımsız kuruluşlardır. Kooperatifler, devlet ve diğer kuruluşlarla anlaşma yapmaları veya dış kaynaklardan sermaye sağlamaları durumunda, kooperatiflerin özerkliğine ve demokratik yönetimlerine zarar getirmeyecek şekilde gerçekleştirirler.

Eğitim, Öğretim Ve Bilgilendirme İlkesi; Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş ve atanmış yöneticilerine ve çalışanlarına eğitim ve öğretim olanağı sağlarlar. Ayrıca, kooperatifçiliğin yapısı, ilkeleri ve yararları konusunda kamuoyunu, gençleri ve toplumun kamuoyu önderlerini bilgilendirirler.

Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi; Kooperatifler, ortaklarına daha iyi hizmet edebilmek, küresel şirketlerle rekabet edebilmek ve tümüyle kooperatifçilik hareketinden beklenen yararları sağlayabilmek için yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde tabandan gelen bir örgütlenme şekli gerçekleştirirler.

Toplumsal Sorumluluk İlkesi; Kooperatifler ortakları tarafından onaylanan politikalar aracılığıyla toplumun sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar. Kooperatifler ekonomik sorumluluklarının yanında yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluklarını da yerine getirmelidirler. Bu doğrultuda, kooperatifler sadece ortaklarının çıkarlarını değil, içinde yaşadıkları toplumun da çıkarlarını düşünmektedirler.

Kooperatiflerin başarıya ulaşabilmesi ve ortaklarına daha iyi hizmet edebilmesi için bu ilkelerin eksiksiz bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Kooperatifçilik ilkelerinin birinin eksik uygulanması ya da hiç uygulanmaması diğer ilkelerin de uygulanmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Örneğin; özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet kooperatiflerin yönetimine müdahale etmekte ve kooperatiflerin özerklik ve bağımsızlık ilkesini zedelemektedir. Kooperatiflerin özerklik ve bağımsızlık ilkesinin zedelenmesi demokratik yönetim ilkesi de zedelenmiş olmaktadır. Bu durum kooperatif yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, kooperatifçilik ilkelerinin doğru bilinmesi ve kooperatiflerde eksiksiz olarak uygulanması önem arz etmektedir.

2.1. Kooperatiflerde Üst Örgütlenme

Birbirinden bağımsız bir şekilde faaliyet gösteren kooperatifler ortaklarına sınırlı olarak hizmet verebilirler. Kooperatiflerin ortaklarına daha iyi hizmet verebilmesi, küresel işletmelerle rekabet edebilmesi, aracı ve tefecilerle mücadele edebilmesi için üst örgütlenmeye gitmeleri gerekmektedir.

Kooperatiflerde üst örgütlenme, kooperatiflerin birim kooperatiften ulusal birliğe kadar aşağıdan yukarıya doğru demokratik olarak örgütlenmesidir. Kişilerin tek başlarına karşılayamadıkları ihtiyaçlarını kaliteli ve ekonomik bir şekilde karşılayabilmek için emek ve sermayelerini bir araya getirerek oluşturdukları örgütlere “birim kooperatif” denir (Kara 2003: 56). Birim kooperatifler, ortaklarını yerel düzeydeki aracı ve tefecilere karşı koruyabilmektedirler. Ancak, ortaklarını küresel şirketlerden, büyük aracı ve tefecilerden koruyabilecek güçte değildirler (Mülayim 2013: 164). Bu nedenle, önce birim kooperatiflerin kendi aralarında birleşerek “kooperatif birliklerini”, genellikle aynı konuda faaliyet gösteren kooperatif birliklerinin kooperatif şeklinde birleşerek “merkez birliklerini” ve son olarak da ülkedeki kooperatif birlik ve merkez birliklerinin bir araya gelerek “milli kooperatifler birliğini” oluşturmaları gerekmektedir (Mülayim 2013: 162). Böylece, kooperatifler güçlü bir yapıya kavuşarak ortaklarına daha iyi hizmet verebilirler.

2.2. Kooperatiflerde Yönetim

Kooperatiflerde yönetim, birbirinden ayrı üç grubun bileşimi ile gerçekleşmektedir. Bunlar; ortaklar, yönetim ve denetim kurulları ve idari kadrolardan oluşmaktadır. İdari kadro, kooperatifte istihdam edilen ve ücretli olarak çalışan müdür ve personelden oluşmaktadır (Çıkin ve Karacan 1994: 54). Ortaklar, yönetim ve denetim kurulları ise kooperatif yönetim organlarını oluşturmaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre kooperatif yönetim organları; Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurullarını ifade etmektedir.

Genel kurul, oy kullanma hakkına sahip olan ortaklardan oluşmaktadır. Kooperatifin, tüm ortaklarını temsil eden ve karar verme yetkisine sahip olan en yetkili organıdır. Genel kurulda

ortaklar tarafından demokratik olarak alınan tüm kararlar toplantıda bulunsun ya da bulunmasın tüm ortakları kapsamaktadır. Ancak, ortaklar aldığı tüm kararlarda tamamen bağımsız olmayıp, kanun ve anasözleşmeye uygun kararlar almak zorundadır. Genel kurulun görevleri (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969: 4579);

- Toplantıda başkanlık divanını seçmek,
- Kooperatif Anasözleşmesini değiştirmek,
- Yönetim, denetim ve gerektiğinde tasfiye kurulu üyelerini seçmek ve görevlerine son vermek
- Kooperatifin üst birliğe üye olmasına, kooperatifin dağılmasına veya başka bir kooperatifle birleşmesine karar vermek
- Bilanço ve gerektiğinde gelir gider farkının bölüşülmesi hakkında karar almak,
- Görevi sona eren yönetim ve denetim kurullarını ibra etmek,
- Gayrimenkul alımında ve satımında takip edilecek usul, alınacak gayrimenkulün niteliğini, yerini ve azami fiyatını, satılacak gayrimenkulün asgari fiyatını belirlemek gibi.

Genel kurul toplantısı, olağan genel kurul ve olağanüstü genel kurul olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Olağan genel kurul, kooperatifin normal çalışma dönemi sonunda (çoğunlukla 6 ay içerisinde) toplanıp, kooperatifin faaliyetleri ve hesaplarına ilişkin görüşmeler yapıldığı ve kararların alındığı kuruldur. Yılda zorunlu olarak 1 kez yapılmaktadır. Olağan üstü genel kurul; herhangi bir zamanda kooperatiflerin faaliyetleri ile ilgili olağanüstü durumlarda önemli ve acele kararların alındığı kuruldur (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969: 4579).

Yönetim Kurulu, kanun ve anasözleşme hükümlerine uygun olarak ortaklar adına kooperatifin faaliyetlerini yöneten ve onu temsil eden yürütme organıdır. Yönetim kurulu, genel kurulda ortaklar arasından en az üç en fazla beş üye olarak, en fazla dört yıl için seçilmektedir. Yönetim kurulu ayda bir defa toplanmaktadır (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969: 4582). 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 56.

maddesine göre seçilen yönetim kurulu üyelerinde genel olarak bulunması gereken şartlar; Türk vatandaşı olmak, aynı türde faaliyet gösteren başka bir kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmamak, Türk Ceza Kanununda belirtilen suçlardan (zimmet, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik gibi suçlar) dolayı mahkum olmamak gibi şartlardır. Yönetim kurulu üyelerinin bu şartları sağlayıp sağlamadığı denetim kurulu üyeleri tarafından araştırılmaktadır. Yönetim kurulu üyelik şartlarını taşımadıkları halde üyeliğe seçilen veya üyeliğe seçildikten sonra bu şartları kaybeden üyeler varsa yönetim kurulunca görevlerine son verilir (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969: 4582). Kooperatif yönetim kurulunun görevleri (Döner 2013: 59);

- Kooperatifin işlerini ortaklarının çıkarları doğrultusunda yürütmek,
- Kooperatife ait defter, hesap ve kayıtları kanun ve ana sözleşme çerçevesinde doğru olarak tutmak,
- Kooperatifin parasıyla kooperatife gerekli olan malları almak,
- Yönetim kurulu defterlerini, tutanaklarını ve genel kurul tutanaklarını saklamak,
- Yıllık faaliyet raporunu, bilanço ve gelir gider tablosunu hazırlamak ve denetim kuruluna incelenmek üzere vermek,
- Kooperatife ortak olmak isteyen kişilerin, ortaklık şartlarını taşıyıp taşımadığını incelemek ve gerekli incelemelerden sonra sonuç hakkında karar vermek,
- Kooperatife müdür atamak ve personel, işçi ve müstahdem almak,
- Kooperatif ortaklığından çıkmak isteyen kişilerin bu isteklerini karara bağlamak,
- Genel kurulu olağan veya gerekli durumlarda olağanüstü olarak toplantıya çağırarak ve genel kurul gündemini hazırlamak gibi görevleri bulunmaktadır.

Denetim kurulu, genel kurul adına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını kontrol eden bir kuruldur. Denetçiler, kooperatifin denetim işlerini yerine getirmek üzere genel kurulda ortak ya da ortak dışındaki kişilerden en az bir veya daha fazla denetçi seçilmektedir. Denetim

kurulu üyelerinde bulunması gereken şartlar; Türk vatandaşı olmak, Türk Ceza Kanununda belirtilen suçlardan (zimmet, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik gibi suçlar) dolayı mahkum olmamak, kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmamak, kooperatif personeli ve yönetim kurulu üyeleri ile üçüncü dereceye kadar akraba olmamak gibi şartlara sahip olması gerekmektedir (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969: 4583). Denetim kurulunun görevleri (Döner 2013: 61);

- Kooperatif defter ve belgelerini incelemek ve kooperatif kasasını saymak, genel kurula sunulmak üzere rapor hazırlamak,
- Kooperatif defterlerinin yönetim kurulu tarafından düzenli olarak tutulup tutulmadığını saptamak,
- Kooperatifi veya ortakları zarara uğratabilecek bilgileri öğrendiği takdirde, bu bilgileri saklamak,
- Yönetim kurulu üyelerinin üyelik şartlarını taşıyıp taşımadıklarını incelemek, şartlara uymayan veya sonradan bu koşulları kaybeden üyelerin yönetim kurulu üyeliğinden çıkarılmasını yönetim kurulundan talep etmek,
- Yönetim kurulunun kanun ve anasözleşmeye aykırı faaliyetlerde bulunduğunu tespit ettiği zaman genel kurulu toplantıya çağırarak gibi görevleri bulunmaktadır.

Denetim kurulu üyeleri asil ve yedek olmak üzere en az 1 yıl için seçilirler. Denetçiler yılda en az 4 kez toplanırlar ve kooperatifin defter ve belgelerini denetlerler (Döner 2013: 61).

3. Ahi Teşkilatının Özellikleri Ve Ahi Teşkilatının Yapısı

Ahilik, XIII. Yüzyılda Ahi Evran tarafından kurulmuş, Türklerin sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini ve ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan bir teşkilattir. Bu teşkilat, kişilere hem mesleğin inceliklerini öğreterek bir meslek sahibi olmasını hem de toplum hayatını düzenleyen kuralları benimseterek onurlu, ahlâklı ve erdemli yaşamalarını sağlamaktaydı (Zorlu ve ark. 2012: 77).

Ahilik ilk zamanlarda sadece debbağlık ve ona bağlı deri işçiliği ile uğraşırken daha sonra bu sanat kollarının sayısı otuz ikiye yükselmiş (Çağatay 1997: 215) ve Anadolu'nun her şehir ve kasabasına hatta köylerine kadar yayılmıştır. Buralarda faaliyet gösteren tüm esnaf ve sanatkarları bünyesinde toplamış ve çok yönlü sosyal bir kuruluş haline gelmiştir (Gündüz ve ark. 2012: 39).

Ahiliğin amacı, zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak toplumun huzur içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Bu bağlamda ahilik güçsüzü koruyan, insanı kandırmayan, çalışmayı bir ibadet sayan (Soysal ve Tan 2013: 85) haksız rekabeti ortadan kaldıran, bireysel ve toplumsal huzuru sağlamaya çalışan bir teşkilattir (Tatlilioğlu 2014: 555).

Mesleki ve ahlaki bir örgüt olan Ahi Birliklerine, mesleği ve sanatı olan her tarikata mensup kişi üye kabul edilmiştir. Ancak, herhangi bir meslek veya sanatı olmayanların, inançsızların, falcıların ve büyücülerin, hırsızların, yalancıların, dolandırıcıların, karaborsacıların, hilekârların ahiliğe girmeleri bir takım kurullarla yasaklanmıştır. Hatta kişi ahiliğe girmiş bile olsa bu sayılan kötü durumlardan herhangi birine mensup olduğunda ahilikten çıkarılmakta ve ustalığı düşmekteydi (Çalışkan ve İkiz 2001: 21). Ahi teşkilatına kadınlar da üye olarak kabul edilmemekteydi. Kadınların üye olabilecekleri ve üretim yapabilecekleri Bacıyan-ı Rum adlı (Anadolu Bacıları) bir örgüt bulunmaktaydı (Tatlilioğlu 2012: 72). Ahi birliklerinde “Dâhili” ve “Harici” olmak üzere iki tip üye bulunmaktaydı. Dâhili üyeler; sürekli olarak çalışan yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalardan oluşmaktayken, Harici üyeler ise; emekliler, maluller ve özürlülerden oluşmaktaydı (Erken 2008: 97).

Ahilikte eğitime büyük önem verilmiştir. Eğitim, kişinin çocukluğundan başlayarak tüm hayatı boyunca devam etmekteydi. Ahilerde eğitim iki şekilde yapılmaktaydı. Birincisi gündüz işyerinde teorik ve pratik olarak “yaparak öğrenme” ve “beceri geliştirme” tekniğine dayanan mesleki eğitim, ikinci eğitim ise geceleri konuk evlerinde (Zaviyelerde) verilen ahlak eğitimiydi. Ayrıca, haftanın belli günlerinde askeri

eğitimler de verilmekteydi (Durak ve Yücel 2010:153).

Ahilikte rekabet, müşteri çalmak için hileli yollara başvurarak değil, müşteriye daha kaliteli ve uygun fiyatlı mal ve hizmet üreterek gerçekleştirilmiştir. Ahi Birliklerinde ürünler aracı kullanılmadan uygun bir fiyatla üreticiden tüketiciye doğrudan “bedesten”, “arasta” veya “kapalı çarşı” adı verilen çarşılarında pazarlanmıştır. Bu çarşılarında tüketiciler doğrudan üreticiden bir çok benzer ürünü bir arada bularak hem kaliteli hem de uygun fiyatlı ürünleri satın alma imkanına sahip olmuşlardır. Böylece, tüketicilerin haksız rekabetten korunmuş olmaları sağlanmıştır (Karagül 2012: 13).

Ahi birliklerinde üyelerine sosyal güvenlik sağlamak, onları tefecilerden korumak ve hammadde temin etmek için “Orta Sandığı” bulunmaktaydı. Orta sandığının gelirlerini; her esnaf tarafından sandığa yatırılan gelirler (teşkilat tarafından belirlenen satış miktarının belirli bir yüzdesi), terfi harçları (yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselirken ödenen paralar), teşkilata ait mülklerin gelirleri ve çeşitli bağışlar oluşturmaktaydı. Orta sandıklarının giderleri; teşkilata ait mülklerin tamir masrafları, vergiler, görevlilerin maaşları, sosyal amaçlı esnaf toplantılarının giderleri, satın alınan mülklerin bedelleri, yoksul kişilere yapılan yardımlar ve teşkilatın harici üyelerine yapılan yardımlardan oluşmaktaydı. Giderlerden sonra sandıkta para kalıyorsa, bu artan paradan esnafa ayni ve nakdi kredi verilirdi. Böylece, esnaf tefecilerin eline düşmekten kurtulmuş olurdu (Bayram 2012: 88).

Ahi Birliklerinde, üretilen malların kalitesi ve miktarı, kişilerin iş yeri açabilmeleri öncelikle devlet tarafından yapılmaktaydı. Devletin ulaşamadığı yer ve zamanlarda esnaf ve sanatkârlar kendi kendilerini denetlemekteydiler. Bu bağlamda esnaf ve sanatkârlar, yeni işyeri açma veya kapatma, hammadde temini ve dağıtımı, ürün garantisi, kaliteli ürün üretilmesi, çalışma ilkelerini belirleme, borçlanma, iş ahlakı, tüketici şikâyetleri gibi sorumlulukları üstlenmişlerdi (Karagül 2012: 11).

Ahi birliklerinde “ben” duygusu yerine, “biz” duygusu ön planda olmuştur. Öyle ki esnaf ve sanatkârlar gelen müşterilerine “Ben bugün satış yaptım. Siz komşumdan alın, o henüz

siftah yapmadı” diyecek kadar fedakâr, erdem ve fazilet sahibi olan kişilerden oluşmuştur. Ahi birliklerinde işbölümü ve uzmanlaşmaya büyük önem verilmiştir. Birlik üyeleri tek bir işte uzmanlaşır ve iş değiştirmeleri veya birden fazla işle uğraşmaları hoş karşılanmazdı. Çünkü kişinin sürekli iş değiştirmesi sebat göstermeyen ve istikrarsız bir yapıda olduğunu göstermekteydi. Bu durum, bu kişilerin ahi üyesi olabilecek özelliklere sahip olmadığını göstermekteydi (Soysal ve Tan 2013: 86).

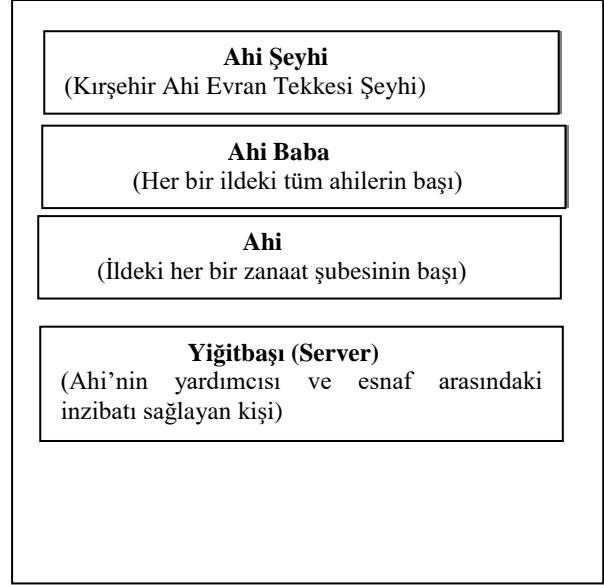
Sonuç olarak, Ahilikte kaliteli mal üretmek, belli oranda kâr elde etmek ve adil bir kalite kontrol sistemi ile çalışmak bu modelin ekonomik hayatının vazgeçilmez esaslarını oluşturmaktaydı (Durak ve Yücel 2010: 160).

3.1. Ahi Birliklerinde Örgütlenme

Ahi Birlikleri, Osmanlı topraklarının hemen hemen her yerinde örgütlenmişlerdir. Yerleşim merkezlerinde her sanat dalına ait ayrı ayrı birlikler kurulmuştur. Eğer, yerleşim merkezlerinde ayrı birlikler oluşturacak kadar esnaf ve sanatkâr yoksa birbirine yakın meslek mensupları aynı birlikte toplanmışlardır. Yerleşim merkezlerinde kurulmuş olan bu birlikler Kırşehir’de ki “Ahi Evran Zaviyesine” bağlanmışlar ve bu Zaviye Ahi teşkilatının merkezi olarak kabul edilmiştir (Karaman 2014: 97).

Ahi Birliklerinde tabandan gelen bir örgütlenme söz konusu olup, aşağıdan yukarıya doğru yiğitbaşı, ahi, ahi baba ve ahi şeyhi olarak örgütlenmişlerdir.

Yiğitbaşı, Ahinin yardımcısı ve esnaflar arasındaki düzeni sağlayan ilk mercidir. Yiğit başının bağlı olduğu ve onun üzerinde “Ahiler” bulunmaktadır. Ahiler, her ilde her bir meslek grubunun başı durumundadır. Ahilerin bağlı olduğu ve tüm Ahilerin lideri olarak kabul edilen bir üst merci “Ahi Babalar”dır. Ahi Babanın bağlı olduğu ve Ahi teşkilatının en üstünde Kırşehir Ahi Evran Zaviyesinin başında bulunan “Ahi Şeyhi”dir. Ahi Şeyhi Ahi Evran’ın halifesi olarak kabul edilmiştir. Teşkilatın bu grubu, yönetenler grubunu oluşturmaktadır (Erbaşı 2012: 1324). Ahi Birliklerinin teşkilat yapısı şekil 1’de verilmiştir.

Kaynak: Durak, İbrahim ve Yücel, Atilla (2010). “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15: 151-168.

Şekil 1. Ahi Birlikleri'nin Teşkilat Yapısı

Teşkilatın bir de yönetilenler grubu bulunmakta olup, iş yerinde çalışan yamak, çırak, kalfa ve ustadan oluşmaktadır (Erbaşı 2012: 1324).

Ahi teşkilatının ilk zamanlarında yönetim kademesi Yiğitlik, Ahilik, Nakiplik, Halifelik, Şeyhlik ve Şeyh’ül-Meşayihlik kademelerinden oluşurken, zamanla yönetim yapısında birtakım değişiklikler olmuştur. Yönetimde gerçekleşen değişikliklerden sonra bazı kademeler kaldırılmış ve seçimle yönetici tayin edilme şekli benimsenmiştir. Yeni yönetim şekli aşağıdan yukarıya doğru Yiğitbaşı, Kethüda (Ahi Baba), Nakip ve Şeyh şeklinde olmuştur (Günay 2008: 32).

3.2. Ahilikte Yönetim

Ahilik teşkilatı, Büyük Meclis ve İdare Kurulu (Yönetim Kurulu) olmak üzere iki kurul tarafından yönetilirdi. Büyük meclis, Ahi teşkilatının en yetkili organı olup, bir yerleşim yerindeki bütün Esnaf Şeyhlerinin toplanmasıyla meydana gelmekteydi. Esnaf arasında koordine ve dayanışma sağlayan büyük meclis kendi içerisinde seçilen “Ahi Baba Vekili” adı verilen bir başkan tarafından yönetilmekteydi. Büyük meclis her ayın sonuncu Cuma günü

toplantıydı. Büyük meclisin başlıca görevleri (Durak ve Yücel 2010: 158);

- Yönetim kurulunun aldığı kararları incelemek,
- Yönetim kurulu tarafından çözülemeyen anlaşmazlıkları karara bağlamak,
- Büyük mecliste alınan kararları hükümete bildirmek,
- Hükümetin esnaf hakkında aldığı kararları üyelerine bildirmek vb. görevlerdir

Yönetim kurulu, Esnaf Şeyhi ile birlikte Ahi teşkilatının karar organıydı. Yönetim Kurulu, her sanat kolunun kendi üyeleri arasından seçtikleri biri başkan olmak üzere beş kişiden oluşmaktaydı. Yönetim kurulu başkanı “Kethüda” (Ahi Baba), daha çok eğitim işlerinden sorumluydu. Yönetim kurulu Esnaf Şeyhinin başkanlığında her ayın birinci ve üçüncü Cuma günleri toplanırdı. Yönetim kurulunun görevleri (Bayram 2012: 91);

- Eski yönetimden devraldığı evrak ve hesaplarla ilgili defterleri incelemek ve bunları büyük meclise bildirmek,
- Esnafın meslek sorunlarını çözümlenmek,
- Orta sandığını denetlemek,
- Kalfalık ve ustalık törenlerini düzenlemek,
- Birliğe ait binaların bakımını, onarımını yaptırmak ve bunları kiraya vermek,
- Teşkilatta çalışanların maaşlarını ödemek olarak sıralayabiliriz.

Ahi Birliklerinde hem seçimlerin yapılması hem de kararların alınması oy birliği ile yapılmaktaydı. Her esnaf dalındaki idarecilerin seçilmesinde, o meslek dalındaki ustaların oy kullanması ile gerçekleşirdi. Ustalar, Ahi Baba ve yönetim kurulunu seçerken her birisi için ayrı ayrı oy kullanırlardı. Ahi Biliklerinde denetim, sıkı bir şekilde gerçekleştirilmekteydi. Seçimle gelen tüm yönetim kademesindeki üyelerin meslek etiğine uygun tutum ve davranış gösterip göstermediği kontrol edilir ve kurallara uygun hareket etmeyenler cezalandırıldı. Denetimin daha sağlıklı yapılabilmesi için, Ahi ahlak kurallarına aykırı davranan birlik üyelerini herkesin şikâyet etme hakkı, hatta dava etme hakkı bile bulunmaktaydı (Karaman 2014: 100).

4. Sonuç

Araştırmanın ana amacı, 13. yüzyılda kurulmuş Ahi Birlikleri ile 19. yüzyılın ortalarına doğru İngiltere’de kurulmuş ve tüm dünyaya yayılmış kooperatifçilik hareketi arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Ahi Birlikleri ile kooperatifler arasındaki benzer ve farklı yönler şu şekildedir;

Gerek Ahi Birlikleri’nde gerek kooperatiflerde karşılıklı yardım ve dayanışma, kardeşlik, fedakârlık, herkese iş, eşit kazanç gibi kurallar benimsenmiş ve uygulanmıştır.

Ahilikte meslek ve sanatı olan herkes gönüllü olarak Ahi Birliklerine üye olabilirdi. Ahi Birliklerinde din, dil, ırk ayrımı yapılmadan herkese eşit muamele yapılmıştır. Ahiliğin bu yönü kooperatifçilik ilkelerinden “Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesine” benzerlik göstermektedir. Ancak, kadınların üye olması konusunda farklılık görülmektedir. Kadınlar, Ahi Birliklerine üye olamazlarken, kooperatiflerde ortaklığın sorumluluğunu kabul eden her kadın kooperatiflere ortak olabilir ve erkekler gibi eşit haklara sahip olmaktadır. Ahi Birliklerine üye olamayan kadınlar Anadolu Bacıları adlı teşkilata üye olabilirler ve burada üretim yapabilirlerdi. Bu açıdan, Anadolu Bacılar teşkilatını günümüzdeki kadın kooperatiflerine benzetebiliriz. Günümüzde kadın kooperatiflerine sadece kadınlar ortak olabilir ve burada faaliyetlerini gerçekleştirebilirler.

Ahilikte yönetim Büyük Meclis ve İdare Kurulu (Yönetim Kurulu) tarafından yapılmaktaydı. Büyük meclis teşkilatın en yetkili organını oluşturmakta olup, tüm kararlar burada alınırdı. Yönetim kurulu, teşkilatın günlük faaliyetlerini yerine getirir ve ayda bir kez toplanırdı. Ahi teşkilatında her üye eşit söz hakkına sahip olup seçimler demokratik olarak yapılırdı. Ahi birliklerinin yönetimi kooperatifçiliğin “Ortağın Demokratik Yönetim İlkesine” benzerlik göstermektedir. Demokratik yönetim ilkesine göre, kooperatiflerde her ortağın bir oy hakkı bulunmakta ve demokratik olarak yönetilmektedirler. Yönetim organları; genel kurul, yönetim ve denetim kurullarından oluşmaktadır. Genel kurul kooperatifin en yetkili organı olup, kooperatifi ilgilendiren tüm kararlar burada alınmaktadır.

Yönetim kurulu kooperatifin günlük faaliyetlerini yerine getirmektedir. Denetim kurulu ise yönetim kurulunu ve kooperatifi denetlemektedir. Yönetim bakımından Ahi Birlikleri ile kooperatifler arasındaki fark; Ahilikte büyük meclis ayda bir kez toplanırken, kooperatiflerde genel kurul yılda bir kez toplanmaktadır.

Ahi Birliklerinde eğitime çok önem verilmiştir. Eğitim iki şekilde yapılmaktaydı: birincisi işyerinde teorik ve pratik olarak “yaparak öğrenme” ve “beceri geliştirme” tekniğine dayanan işyerinde yapılan eğitim ikinci eğitim ise zaviyelerde verilen ahlak ve dini eğitimidir. Ayrıca, haftanın belli günlerinde silah talimleri ve ata binme eğitimi verilmektedir. Ahi teşkilatındaki eğitim kooperatifçilik ilkelerinden “Eğitim Öğretim ve Bilgilendirme İlkesine” benzerlik göstermektedir. Bu ilkeye göre, kooperatifler seçilmiş ve atanmış yöneticilerine, çalışanlarına ve ortaklarına kooperatifçilik, üretim, pazarlama gibi konularda eğitim vermektedir. Ayrıca, toplumu kooperatifçilik konusunda bilgilendirmektedir. İki kurum arasındaki fark ise, Ahi Birliklerinde dini eğitim verilmekteyken, kooperatiflerde dini eğitim verilmemektedir.

Ahi Birliklerinde tabandan gelen bir örgütlenme vardı. Ahi teşkilatı yönetenler ve yönetilenler şeklinde bir örgüt yapısına sahipti. Yönetenler gurubunda aşağıdan yukarıya doğru, yiğitbaşı, ahiler, ahi baba ve ahi şeyhi bulunmaktaydı. Teşkilatın yönetilenler grubunda ise, iş yerinde çalışan yamak, çırak, kalfa ve ustadan oluşmaktaydı. Ahi Birliklerindeki bu teşkilat yapısı “Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesine” benzerlik göstermektedir. Bu ilkeye göre kooperatifler, ortaklarına daha iyi hizmet verebilmek, daha güçlü olabilmek ve rekabet edebilmek için yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde tabandan gelen bir örgüt yapısına sahiptir.

Ahi Birliklerinde üyeler, yamaklıktan ustalığa kadar geçen sürede ahlak kuralları çerçevesinde ve yasalara uygun olarak faaliyet göstermeleri gerektiği konusunda yetiştirilmişlerdir. Ahiler yasalara ve ahlak kurallarına uygun hareket etmenin yanında “Orta Sandıklarında” toplanan gelirlerden yoksullara, özürülere, düşkünlere yardım ederek gönüllü faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Böylece, Ahiler ekonomik sorumluluklarının yanında yasal, ahlaki ve gönüllü

sorumluluklarını da yerine getirerek, sadece üyelerinin değil, toplumun da çıkarlarını düşünerek hareket etmişlerdir. Bu da kooperatifçilik ilkeleri arasında yer alan “Toplumsal Sorumluluk İlkesine” benzerlik göstermektedir.

Ahi Birlikleri ile kooperatifler arasında amaçlar yönünden de benzerlikler görülmektedir. Her iki örgütte de asıl amaç daha fazla üreterek daha fazla kar elde etmek değil, üyelerine daha iyi hizmet etmektir. Bunun yanında, her iki örgütte de üretici ile tüketici arasında yer alan araçları kullanmadan ürünlerin kaliteli ve uygun fiyatlı olarak tüketiciye ulaştırılmasını sağlamak ve üyelerine kredi vererek onları tefecilere karşı korumak şeklinde benzer amaçları da bulunmaktadır.

Ahi Birlikleri ile kooperatifler arasındaki diğer benzer özellikler; her iki örgütte de rekabette hileli yollara başvurulmadan rekabet yapılması ve “ben” duygusu yerine “biz” duygusunun hakim olmasıdır.

Benzer yönlerinin dışında iki örgüt arasında farklarda bulunmaktadır. Ahi birliklerinde orta sandıklarından maddi durumu iyi olmayan üyelere yardım yapılması, piyasadaki fiyat ayarlamalarının yapılması, orduya talimli asker gönderilmesi, devlet kurulmasında etkili olması, zaviyelerde ahlaki ve dini eğitim verilmesi gibi kooperatiflerden farklı özelliklere sahiptir. Ayrıca, Ahilerde yönetimde alınan kararlar devlete bağlı olan “kadı”ya onaylatılırdı. Ancak, kooperatifler “Özerklik ve Bağımsızlık İlkesine” göre devletten bağımsızdırlar. Bu ilkeye göre, kooperatifler devlet ve özel sektör ile işbirliği yapar ancak hiçbir şekilde demokratik yönetimine, özerklik ve bağımsızlığına zarar vermeden işbirliği yapmaktadır.

Sonuç olarak, Ahi Birlikleri kooperatifleri andırmakta ve kooperatifçilik ilkelerinin bir kısmını da içinde bulundurmaktadır. Üyelerine hem mesleki hem de ahlaki eğitim veren, piyasa fiyatlarını düzenleyen, Devlet kuran, orduya asker yetiştiren, toplumda iç huzuru sağlayan Ahi Birlikleri bu özellikleri ile hem kooperatiflerin başlangıcı hem de kooperatifleri aşan kuruluşlar olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Bayram, S.** (2012). “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21: 81-115
- Çağatay, N.** (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çalışkan, Y. ve İkiz M. L.** (2001). *Kültür, Sanat Ve Medeniyetimizde Ahilik*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çıkin, A. ve Karacan, A. R.** (1994). *Genel Kooperatifçilik*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Döner, B.** (2013). *Kooperatif Muhasebesi*. Ankara: Murathan Yayınevi.
- Durak, İ. ve Yücel, A.** (2010). “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15: 151-168.
- Erbaşı, A.** (2012). “Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7: 1321-1331.
- Erken, V.** (2008). *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*. Ankara: Bilge Ofset Matbaacılık Yayıncılık.
- Günay, A.** (2008). *Akıllıkta Mesleki Dayanışma*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Gündüz, A. Y., Kaya, M. ve Aydemir, C.** (2012). “Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi* 15: 37-54.
- Hazar, N.** (1990). *Kooperatifçilik Tarihi*. Ankara: Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı.
- İnan, İ. H.** (2008). *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Kara, M.** (2003). *Kooperatifçilik*. Ankara: Eduser Yayıncılık.
- Karagül, M.** (2012). “Ahilik Ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı Ve Üretim İlişkisi”. *Akademik Bakış Dergisi* 32: 1-16
- Karaman, R.** (2014). “Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi Ve Çorum Tarihinde Ahilik”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1: 93-109.
- Mülayim, Z. G.** (2013). *Kooperatifçilik*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özcan, O.** (2007). *Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Rehber, E.** (2011). *Kooperatifçilik*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Serinikli, N.** (2009). *Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Öneriler*. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Soysal, A. ve Tan, M.** (2013). “Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6: 186-202.
- Tatlıoğlu, K.** (2012). “Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 69-92.
- Tatlıoğlu, K.** (2014). “Ahi Evran’ın Öğretileri Bağlamında Günümüzün Sosyoekonomik Sorunlarına Genel Bir Bakış”. *Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 555-567.
- Yüksel, S.** (2005). “Kooperatifçiliğin Türkiye’deki Tarihi Gelişimi, Önemi ve Sayısal Veriler Işığında Günümüzdeki Durumu”. *18. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Kooperatifçiliğin Sorunları, Çözümler ve Fırsatlar*. Ankara: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları. 191-203.
- Zorlu, K. Merdan, A. Ve Ege, Ö.** (2012). “Ahilik Kültürünün Günümüz İşletmelerinde Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma: Gümüşhane Örneği”. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks* 4: 73-94.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu (1969).

Kitap Tanıtımı

Altun Yaruk (Sekizinci Kitap)

Ahmet Karaman*

Engin Çetin (2017), *Altun Yaruk Sekizinci Kitap* (Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları, Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin), Karahan Kitabevi, Adana.

ISBN: 978-605-9374-59-0

Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Uygurlar, K'ai-yüan döneminde (713-741) güçlenmeye başlamış ve II. Türk Kağanlığı'na karşı Basmıl ve Karluk boylarını da yanlarına alarak isyan edip bağımsız bir kağanlık kurmuşlardır. Ötügen merkezli bu kağanlık, 840 yılında Göç Destanı'na da konu olan Kırgız baskınları sonucu dağılmış ve Uygurlar daha güneye inerek Turfan havzası çevresine yerleşmişlerdir.

Turfan bölgesinde Budizm inancını benimseyerek yeni bir kültür dairesine girmişlerdir. Dolayısıyla bu yeni inanç sistemi edebiyata da yansımıştır. Bu dönemde kaleme alınan eserler daha çok Budizm inancını anlatan yazıların Uygur Türkçesine çevrilmesi şeklinde oluşturulmuş çeviri eserlerdir. İşte bu çeviri eserlerin en önemlilerinden bir tanesi de Altun Yaruk'tur. Eserin Sanskritçe ismi *Suvarnaprabhasa-sutra*'dır. Altun Yaruk önce Çinceye daha sonra ise Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Eser Uygur Türkçesine, 10. yüzyılın birinci yarısında Beşbalıklı Şingko Şeli Tutun tarafından çevrilmiştir. 'Altın ışık' anlamına gelen bu eserde, Budizmin esasları, Budist felsefesi ve Buda'nın yaşamı anlatılmaktadır. Altun Yaruk, Rus Türkolog Sergey Ye. Malov tarafından bulunmuştur. W. Radloff, Peter Zieme, Jens Wilkens, Saadet Çağatay, Şinasi Tekin, Reşit Rahmeti Arat, A. Von Gabain, Mehmet Ölmez, Ceval Kaya ve

Erdem Uçar gibi araştırmacılar tarafından üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Engin Çetin tarafından kaleme alınan bu kitap toplam 526 sayfa olup 1. baskıdır. Altun Yaruk'un sekizinci kitabını oluşturan 15. (ikinci kısım), 16., 17., 18., 19., ve 20. bölümlerin tamamı ele alınmaktadır. Kitap önsöz, kısaltmalar ve işaretler bölümünden sonra gelen altı ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; giriş, inceleme, kaynaklar, metin, açıklamalar ve dizindir. Bu altı ana bölüm de kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır.

Eserin ana bölümlerinin ilki olan **Giriş** bölümü, "Çalışmada İzlenen Yol" ve "Altun Yaruk Sekizinci Kitap" adlı iki alt başlığa ayrılmaktadır. Bu bölümlerde öncelikle yazar tarafından eseri hakkında verilen genel bilgiler yer almaktadır. Daha sonrasında Altun Yaruk'un sekizinci kitabı tanıtılmaktadır. İkinci alt başlık olup sekizinci kitabı konu alan bölümde hem sekizinci kitabın içeriğine hem de kitap üzerine yapılmış çalışmalara yer verilmektedir. Ayrıca sekizinci kitabı oluşturan yazmalar hakkında genel bilgiler bulunmaktadır. Alışıl gelmiş şekilde uzun uzadıya Altun Yaruk'tan bahsedilmemekte, Altun Yaruk'un sekizinci kitabı üzerinde durulmaktadır. Böylece gereksiz bilgi tekrarı tek düzeliliği aşılmaktadır.

* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, karamanaoo@gmail.com

İkinci bölüm olan **İnceleme** bölümünde, sekizinci kitabı oluşturan Berlin yazmaları ile St. Petersburg yazması arasındaki farklılıklara değinilmektedir. Bu farklılıklar gerek ses gerekse de söz düzeyinde incelenmektedir. Yalnızca tespit edilmekle yetinilmeyip aynı zamanda farklılıkların sebepleri de irdelenmektedir. İnceleme bölümünün yer aldığı kısımlarda kullanılan koyulu açıklı çerçeveler, algılamayı artırmakta ve farklılıklar hızlıca görülebilmektedir. Yazmalardaki farklılıkların aynı sayfada alt alta verilmesi de bir kullanım kolaylığı sağlamaktadır.

Eserin üçüncü bölümü **Kaynaklar** adını taşımaktadır ve adından da anlaşılacağı üzere kaynakça bilgisinin yer aldığı bir bölümdür.

Dördüncü bölüm eserin ana bölümünü oluşturan **Metin** bölümüdür. Bu bölüm iki alt başlığa ayrılmaktadır. İlk alt başlıkta Berlin yazmalarının harf çevirisi ve çeviri yazısı yer almaktadır. Bu bölümde, Berlin yazmalarıyla St. Petersburg yazması arasındaki farklar dipnotlar ile gösterilmektedir. İkinci alt başlıkta ise karşılaştırmalı olarak metin ve çeviri yer almaktadır. Burada tam nüsha olması nedeniyle St. Petersburg yazması esas alınmaktadır. Bu bölümü oluşturan sayfaların, sol kısımlarında Uygurca metin bulunup sağ kısımlarında ise satır satır karşılaştırılmış şekilde Çince metin bulunmaktadır. Okuyucuya kolaylık olması adına Türkiye Türkçesi çevirisi, sayfanın alt kısmında yer almaktadır. Ayrıca Berlin yazmaları ile St. Petersburg yazmasında ortak olan harfler ve kelimeler koyu yazılarak gösterilmektedir. Ana metin kabul edilmiş olan St. Petersburg yazmasında yer almayıp Berlin yazmalarında bulunan bölümler <...> ile gösterilmekte böylelikle karşılaştırmalı bir metin yayını ortaya çıkmaktadır.

Eserin beşinci bölümü olan **Açıklamalar** bölümünde, metinle ilgili bazı tartışmalara, açıklığa kavuşturulması gerektiğine inanılan bazı kavramlara, dikkat çekilmek istenen kimi yönlerle yer verilmektedir. Ayrıca açmaza düşülen kimi konularda çözüm önerileri de yer almaktadır. Söz konusu açıklamalarda Uygurca metindeki ifadeler, Çinceleri üzerinden söz konusu edilerek metnin uyumu da sağlanmaktadır.

Eserin son bölümü **Dizin** adını taşımakta ve "Uygurca Dizin" ile "Çince - Uygurca Karşılıklar Dizini" olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. Dizinlerin alfabetik olarak hazırlanmış olması büyük bir kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Özellikle Çince karşılıklar dizininin alfabetik olması dikkate değerdir. Bu sayede eserin konusuyla ilgili farklı yönlerden araştırma yapacak kişiler hızlı ve rahat bir biçimde aradıklarına ulaşabileceklerdir.

Türkiye’de eski Uygur Türkçesi ile ilgili çalışmalara yeni bir katkıda bulunan Engin ÇETİN’i kutlar; kitabın, bu alanda çalışan araştırmacılara yararlı olacağı konusunda kuşquamuz bulunmadığını belirtmek isteriz.

Kitap Tanıtımı

Gottfried Wilhelm Leibniz Felsefesinde Bilgi teorisi ve Mantık

Melike Oktay¹

Kutsi, KAHVECİ (2012), *Gottfried Wilhelm Leibniz Felsefesinde Bilgi teorisi ve Mantık*, Ankara, Berikan Yayınevi.

Öz

Bu kitap, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde görev yapan Kutsi Kahveci'nin doktora tezi çalışmasıdır. Eser, giriş kısmının ardından iki bölüme ayrılır. Yazar, ilk bölümde Leibniz'in denemelerinden hareketle mantık anlayışını incelemiştir. İkinci bölümde ise Leibniz'in bilgi teorisi ele alınmıştır. Yazar, eserin önsözünde çalışmasının Türkiye'de az sayıdaki mantık ve felsefe araştırmalarına yeni bir takım katkı sağlayacağı inancında olduğunu belirtmiştir.

Felsefe, varlık üzerine derin düşünme ve varlığı var olduğu gibi bilmeye yönelik bir eylemdir. Yalnızca varlığı değil ona ilişkin bilgiyi ve bileni de kendisine konu edinmiştir. Başlangıçta sadece doğa ve var olanın ne olduğu anlaşılmasına çalışılırken günümüze doğru uzanan felsefi sistemlerde var olanın özünde ne olduğunu anlamının yanında, onun yapıp etmelerinden doğan bir takım ilgi alanlarını da inceleme çabaları ön plana çıkmıştır. Varlık karşısında bir takım temel soruların cevaplandırılması gerekmektedir. Bu temel soruların ortaya konulması ve cevaplar aranması bir sistem içerisinde gelişen zihin faaliyetlerini zorunlu kılar. Bu zihin faaliyetlerinin özünde sorgulanması, nasıl ve niçinin araştırılması anından itibaren de bilgi problemi karşımıza çıkmaktadır. Bu temel sorulara aranan cevaplar çeşitli olsalar da, her biri kendi içerisinde tutarlı olmak durumundadır. Tutarlılığın ne olduğunun sorgulanması ile beraber mantık dediğimiz disiplin karşımıza çıkar. Kutsi Kahveci de Leibniz'in düşünme sisteminde, bilgi problemini varlıkla, mantığında bilgi problemi ile bağlantılı görmektedir. Buradan hareketle yazar, araştırmasında Leibniz'in bilgi teorisinin yanında mantık anlayışını da ele almayı faydalı bulmuştur. Bunun sebebi ise, Leibniz'in bilgi teorisi ve mantık anlayışının iç içe olmasından ve mantıktaki gelişmelere

ciddi anlamda öncülük etmesinden dolayıdır. Çalışmasının birinci bölümünde, Leibniz'in mantık anlayışını onun denemeleri çerçevesinde ele alır.

On yedinci yüzyıla kadar Aristoteles'in mantığa ilişkin düşünceleri bu alandaki tek otoriteydi. Ancak deney ve gözlemin ön plana çıkması ile yeni metod arayışları gündeme geldi. Aristoteles mantığına karşı deneyi ve tümevarımı savunan Bacon ile bilim için matematiksel bir tündengeli ileri süren Descartes, yeni mantık ve metod arayışının öncüleri oldular. Leibniz ise bu konuda bağımsız bir sistem ortaya koydu. Aristoteles mantığı üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra, sembolik mantığı ilk tasarlayan düşünürdü. Leibniz, *De Arte Combinatoria (1666)* adlı eserinde sembolizmin insan düşüncelerinin alfabeti olacağını ima etmekteydi. Tüm kavram ve düşünceleri matematiksel bir düzene göre her ulusun anlayabileceği bir karakteristik plan halinde sunmaya çalıştı.

"Genel Araştırmalar" da mantık hesabının örnek bir modelini verdi ve bu hesabı en basit önermelerden, mantık hesabının temellerini ortaya koyana dek geliştirdi. Leibniz'in amacı tüm bilimlere bir araya getirecek bir evrensel işaretler sistemi oluşturmaktı. Bunun için ise, 'Evrensel Karakterizm' metodu vardı. Bu metoda göre basit kavramlar onların işaretleri

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Yüksek Lisans Öğrencisi, mlk_kty@hotmail.com

ile, kompleks kavramlar bu işaretlerin bileşimleri ile önermeler, işaretler arasındaki ilişkilerle yer değiştirecek ve akıl yürütme bir tür mekanik işlem olacaktır. (bkz:s.44.) Leibniz, bu metot sayesinde akıl yürütmeyi kolaylaştıracak ve kusursuz yapacaktı. Yazar ise Leibniz'in metodunu eserde şöyle özetliyor: Bir hesap yanlısını bulduğumuz gibi bir düşünce yanlılığını da açık ve güvenilir şekilde bulup gösterebilirsek, Leibniz açısından bunun en büyük faydası felsefedeki ayrılıkların ve çelişkilerin ortadan kalkmasıdır. Yani formüllerle yazılmış olan bir felsefi araştırma belli bir dile bağlı olmayacak ve evrensel bir felsefe dili kurulmuş olacaktır.

Leibniz'in aklın ilkeleri konusunda yaptığı yorumlar ise, Aristoteles mantığının iki temel ilkesi olan özdeşlik ve çelişmezlik ilkesine modern bilimin temelini oluşturan yeter-sebep ilkesini de katarak, Aristoteles'in metafizik karakterli bilim anlayışından modern bilim anlayışına geçişi sağlamıştı.

Leibniz'in çalışmalarından hareketle eserde ortaya çıkan, matematiğin mantığa indirgenebilme durumu yani mantıksalılıktır. Yazarın kanaatine göre, Leibniz, matematiksel mantığın aksiyomlarına dayalı bir sistemi maalesef tamamlayamamıştır. Leibniz matematiksel mantık üzerine çalışmasını yayımlamadığı için onun keşifleri tekrar yapılmak zorunda kalmıştır. Leibniz' in sistemine eleştirel bir bakışla yaklaşan felsefe ve mantık profesörü Nusret Hızır bu konu hakkında şöyle düşünmektedir: “Büyük matematikçi Leibniz, gayet geniş bir bağıntılar mantığını elinde bulunduruyor, böyle bir mantıkta lüzumlu tekniğe hakim bulunuyordu. Böyle olduğu halde yüklem mantığı gibi dar bir alandan fonksiyon mantığına geçmek için atılması gereken adımı atmamıştır. Aristoteles'e beslediği hayranlık, dehasının, onu pek yetkili kıldığı bu yeniliği gerçekleştirmesine engel olmuş, bütün isteklerine rağmen onu, Aristoteles' in çizdiği ana hatları takip etmeye zorlamıştır.”

Bilim adamı ve filozof olan Hans Reichenbach, mantıkla ilgilenen ilk büyük matematikçi olarak gördüğü Leibniz hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Ulaştığı sonuçlar devrimsel nitelikteydi. Eğer oluşturma-

ya koyulduğu sembolik notasyon programını diferansiyel hesapları geliştirmede açığa vurduğu büyük enerji ve kafa gücüyle sonuna dek götürüp gerçekleştirseydi simgesel mantığın gelişmesi 150 yıllık bir zaman kazanmış olurdu.” (bkz: s.20.)

Yazar'ın ifadesine göre, “Leibniz, evrensel mantık fikri ve sembollü mantık düşüncesi ile yeni mantığın önünü açmıştır. Ancak yaşadığı dönemde kimsenin ilgisini çekmemiş ve 19. yüzyılda yeni mantıkçılar Leibniz'den habersiz çalışmışlardır. Yine de Leibniz modern mantığın öncüsüdür.”

Kitabın ikinci bölümü ise Leibniz'in bilgi anlayışını konu almaktadır. Leibniz, bilgi ile ilgili olarak belirlediği bir takım problemlerin çözümüne ait düşüncelerini temellendirmek için varlık felsefesinde kullandığı kavramları temel alarak işe başlar. Çünkü bilginin konusu var olandır, alemde bulunan varlıklardır. Kuşkusuz bu varlıklar görünüşte birçoğluğu içermekte bununla beraber birbirlerine bir ilke ile yani neden-sonuç bağıyla bağlı olmaktadır. Alemi oluşturan tözler sayıca sonsuz birçoğluğa sahiptirler ve sonsuz sayıda olan tözlerin her biri kendi başına bir ferttir ve artık bölünemez olan bir niteliği içerir. Leibniz bu tözlere monad adını verir. İşte sayıca sonsuz olan bu tözlerin son sebebi zorunlu olan bir tözdür, bu Tanrı'dır. Bundan dolayı Leibniz bilginin konusunu teşkil eden var olanlar hiyerarşisinde bütün var olanların en üst kısmına Tanrı'yı yerleştirmektedir. Tanrı, ilk birliktir başlangıçta ki basit tözdür, yaratılmış veya birbirinden çıkmış monadların hepsinin kaynağıdır. İşte Leibniz, alemi ve alemdeki bütün var olanları insanın bilebileceği bir alan olarak görmektedir. Ona göre bilme edimi iki yönlü bir süreci taşımaktadır. Yönelinen amaç sadece olabilir olanı bilmekten ibaret olursa burada yalnız kavram yeterli olmakta, eğer amaç bütün olarak alemi oluşturanları yani var olanı bilmek ve varolanın içeriğini ve varoluş nedenini anlamak olursa bu takdirde algı ve idrak zorunlu olmaktadır. Leibniz, bilginin elde edilmesi sürecinde duyuları, akli ve bu yetiler sonucu oluşan birçok edimi bilginin kaynağı olarak görmektedir. Ayrıca bilgi de bunları aşan bir sezgi sürecinin de var olduğunu ve kesin bilginin ancak bu süreçten

sonra olabileceğini söylemektedir ve buna tam algı adını vermektedir.

Leibniz, bilgiyi özdeşlik ve yeter-sebep ilkeleri üzerine kurar. Leibniz'de bilginin ilk kaynağı benzeşimli olarak elde edilen nesnel kaynaklı fikirlerdir. Ancak gerçek bilgi tam algıyla ulaşılan bilgidir. Bu da zihinde oluşmaktadır. Yazara göre, Leibniz felsefe tarihi içerisinde rasyonalist çizgide görünmektedir. Bununla beraber duymalara dayanan bilginin önemini belirtmesi, bu bilginin varlığını kabul etmesi oldukça dikkat çekicidir. Leibniz aklın ilkeleri olarak kabul edilen özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerinin doğuştan olduğunu kabul eder. Bu tür ilkeler zorunlu bilgiyi teşkil ederler ve bunlar ilk gerçekliklerdir. Leibniz'de doğuştan fikirler kuvve halinde insanda bir eğilim, kabiliyet ve akli da karşılamaktadır. Evren ve evrendeki düzen anlayışından hareketle insanın edinebileceği bilginin farklı şekil ve niteliklerde olabileceğini belirten Leibniz, bilginin değeri problemini de özellikle akıl gerçeklikleri ve olgu gerçeklikleri ayrımını getirerek ve bunlardan analiz ederek çözmeye çalışmıştır. Leibniz bilgiyi pratik alanda daha işe yarar hale getirme amacını gütmektedir. Dönemindeki birçok filozoftan farklı olarak bilginin sadece teorik nitelikte kalmayıp hayat için, hayatın emrinde kullanılan bir hale getirilmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır.

Leibniz'in bilgi ve mantık anlayışı birbiri ile bağlantılıdır. Yazar bunun için eserinde ilk önce Leibniz'in mantık anlayışını incelemiştir. Daha sonra bilgi anlayışını konu almıştır. Leibniz, Aristoteles'ten itibaren gelen formel mantığa çok büyük saygı beslemektedir. Özellikle Aristoteles mantığının kıyas teorisini düşüncenin formüle edilmesine doğru atılmış önemli bir adım olarak görmektedir. Yazara göre, Leibniz'in Aristoteles mantığına duyduğu bu hayranlık ve takdir duygusu onun Aristoteles mantığının geliştirilmesi fikrini engellememiştir. Ancak yazar bu konu üzerinde fazla durmamıştır. Oysa ki Leibniz'in, Aristoteles düşünceleri üzerine fikir inşa etmesi onu sonuca götürememiştir. Eğer götürseydi bugün Leibniz, cebirsel mantığı bulmuştu diyebilirdik. Yine de George Boole'un cebirsel mantığı bulmasına ön ayak olmuştur. Modern mantığın merkezi olan çok

sayıda düşünceyi keşfetmiştir. Bu keşifleri Boole'un cebirsel mantığına olduğu kadar, Whitehead ve Russell'in Principals Mathematics'ın da formülasyonlarına örnek olmuştur.

Leibniz bilgiyi pratik alanda daha işe yarar hale getirme amacı gütmektedir. Dönemindeki birçok filozoftan farklı olarak bilginin sadece teorik nitelikte kalmayıp hayat için kullanılabilir hale getirilmesi gerektiğini düşünür.

Yazara göre, yeni bir mantık biliminin temelini atmak isteyen Leibniz'in varmak istediği sonuç, genel mantık sayesinde öyle bir metafizik kurmaktır ki, bu ilk ve son hakikatler bilimi kesinlik bakımından matematiğin yanında yer alsın. Ama Leibniz'in bunu sonuna kadar başardığını söyleyemez.

Kitap Tanıtımı

Haussmann'ın Paris'i İhya mı? İmha mı?

Hatice Gökçe¹

Paris'in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları
Michel Carmona(çev. M. A. Erginöz)
İstanbul, 2000, FSFYayımları, 416 sayfa.

Giriş:

Kentsel dönüşüm hakkında yapılan çalışmaların ilk başvurusu daima Haussmann'ın uygulamalarıyla neredeyse %70'i dönüşen; kimine göre hafızası silinmiş, imha edilerek yeniden inşa edilmiş; kimine göre ise temizlenmek ve düzenlenmek suretiyle ihya edilerek inşa edilmiş rüya şehir Paris... Paris'in hâlâ tartışmalara konu olan kentsel dönüşümü üzerine akademik çalışmaların ağırlıklı kısmı şehir bölge plâncılar ya da mimarlar tarafından yapılmıştır. Sosyoloji, psikoloji, felsefe vb. bilimsel çalışmaların yanı sıra çok sayıda klasik sayılan romanın ve hikâyenin, şiirin, sinemanın, hatta resmin mekânın üretimi felsefesiyle de yorumlanmıştır.

Prof. Dr. Michel Carmona²'nın, "Paris'in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları" kitabı

bu çalışmanın değerlendirme konusu olacaktır. Kitabın Türkçe çevirisini yapan da yine Carmona gibi mimar ve şehir plâncı olan Prof. Dr. Murat Aykaç Erginöz³. Carmona bir hayli geniş hacimli eserinde *Fransa Kralı III. Napolyon*⁴'dan da aldığı destekle Paris'in kentsel dönüşümünün mimarı olana *Seine Bölgesi Valisi Baron Eugene Haussmann*⁵'in uygulamaları merkezinde anlatır. Kimine göre Haussmann, Paris'i muhteşem bir şehir haline getirmek istiyordu ve bu gayesine ulaştı. Kimine göre ise Haussmann'ı gerek dönüşümün yapılacağı alanı önce "seçkin bölge" ilan edip, daha sonra çıkarılan "Seçkin Bölge Kanunu" ile evlerde yaşayan yoksul ve alt sınıfı zorla boşaltarak bütün evleri yıkması; gerekse daha sonra yerine inşa edilen modern binaları yüksek fiyatlar karşılığında burjuvayı yerleştirmesi gibi pek çok konuda eleştirir.

¹İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Uygulamalı Sosyoloji Lisansüstü Öğrencisi
htc_gokce@hotmail.com

²Paris Üniversitesi 4-Sorbonne, Şehircilik Enstitüsü Direktörü ve Sorbonne Üniversitesi Doktora Bölüm Başkanı (Carmona, 2004, s. 11)

³İsviçre'de Cenevre Üniversitesini ve İTÜ Mimarlık Fakültesini bitirdi. Şehircilik doktoru. Birinci doktorası İstanbul Üniversitesinde, ikinci doktorası, doçentlik ve profesörlüğünü Paris4 -Sorbonne Üniversitesinde yaptı (Altınöz, 2004)

⁴III. Napoléon (tam adı: Charles Louis Napoléon Bonaparte, d. 20 Nisan 1808, Paris - ö. 9 Ocak 1873, Chislehurst, İngiltere), 1848-1852 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanlığı yapmış, sonrasında cumhuriyeti yıkarak imparatorluğunu ilân etmiştir. Son Fransa İmparatoru olarak 1870'e kadar hüküm sürmüştür. 1870 yılında II. Dünya Savaşı'ndaki Alman işgaline kadar sürecek Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'ni kuracak olan hareketle devrilmiştir. Fransa'nın doğrudan halkoyuyla seçilen ilk devlet başkanı, aynı zamanda son hükümdardır.

⁵III. Napolyon, tarafından 1853-1870 arasında Seine Valisi olarak kargaşa içindeki Paris'i şık ve düzenli bir metropole dönüştürme misyonuyla görevlendirilmiştir. Daha önce Bordeaux Valiliği de yapmış olan Haussmann 1873 yılında İstanbul'a davet edilmiş, dört ay kaldığı İstanbul'dan bir şey inşa etmeden, fakat Pereire kardeşlerin bankası olan Credit Mobilier'den önemli miktarda kredi sözleşmesini Osmanlı yetkililerine imzalatmıştır (Carmona, 2004).

Paris Tersyüz Ediliyor

Paris şehrinin alanı, XIX yüzyılda 1842 ve 1845 yılları arasında Kral Louis-Philippe tarafından belirlenen askeri alanın, 1860 yılında bir kararnameyle Paris'in eski sınırları surların dışına çıkılarak belirlenmiştir. Günümüz Paris sınırları o dönemde son halini almış, komşu bucakların katılımıyla nüfus sayısında ve faaliyetlerde bir artış gerçekleşmiştir. 1920'li yıllarda bu surlar yok olmuştur, yıkılmıştır, fakat Paris'in fiziksel sınırı merkezi bulvarlar ve kenar bulvarlarıyla hâlâ belirgin durumdadır.

Carmona son derece sade ve akıcı bir üslûpla Avrupa'nın göbeğinde bir şehri adeta tersyüz ederek yeniden inşa eden iki adamın, İmparator III. Napolyon ve onun kudretli valisi Haussmann'ın hikâyeleri ile başlar anlatmaya. Daha önsözünde kitabın tamamına hâkim olan anafikir okuyucuyla buluşur aslında. Carmona bir yandan eleştirir, diğer yandan da deha olarak nitelendirdiği Haussmann'ın Paris'ini muhteşem bir eser olarak aktarır. İmparator tarafından belirlenen misyonu, kargaşa içindeki başkenti şık ve düzenli bir metropole dönüştürmek olan Haussmann da Paris'te onlarca şantiye açarak binlerce bina yıkmış, kenarlarından burjuvaların binalarının yükseldiği geniş bulvar açmış, valilik binaları, tiyatrolar, kiliseler, parklar inşa etmiş, su ve gaz şebekeleri yerleştirmiştir. Yazar bütün bu süreci anlatırken zaman zaman fazla detay ve teferruata girmekle, konuyu bağlamından uzaklaştırmak gibi bir handikapa düşmüştür. Kitabın ilk yarısı Haussmann'ın Paris'in de içinde olduğu Seine bölgesi valiliğine atanmadan önceki tarihî, siyasal ve sosyal süreci aktarmakla hem Paris'in dönüşüm iradesini oluşturan Haussmann ve Napolyon'un psikolojik alt yapısını; hem de Parislilerin çıkıştan önceki son dönemece nasıl sürüklendiklerini anlatarak tamamlanmıştır. İkinci yarısı ise istimlak ve kadastro ile devasa bir şantiye alanına dönen Paris'in sokak sokak, cadde cadde, meydan meydan, yer altından ve yer üstünden izgaralarla önemli merkez ve binaların birbirine bağlanması; birbirine baskın çıkmayan ve ihtişamlı mimarî yapılara yer vermeyen (mimarlar tarafından eleştirilen bir uygulama) genel ve uyumlu binaların

teoriden ziyade analiz edilmek suretiyle tamamlanmıştır.

Haussmann'ın anılarında Paris'in baş piskopozu kardinal *Morlot*'un kendisini kutlayışını iftihar ederek aktarmaktadır. “Girişimleriniz, misyonlarımı destekleyen bir tutum içerisindedir. Yoksul halkın yaşam şartlarını yükselterek ve alışkanlıklarını değiştirerek dolaylı bir şekilde ahlâki sefaletle karşı bir mücadele vermiş oluyorsunuz. Geniş, düzgün ve aydınlık sokaklarda insanlar dar, eğri büğrü ve karanlık sokaklardaki tavırlarını sergilemiyorlar. Yoksulun barkına, ışığı, temiz havayı, suyu getirmekle, yalnızca sağlığı sokmuş olmuyor aynı zamanda da bu kişilerin kendilerine çeki düzen verip temizliklerine önem göstermeleri için onları yüreklendirmiş oluyorsunuz (Carmona, 2004).”

Carmona yine kitabın önsözünde ortaya çıkan eserin uzun yıllar süren bir emeğin ürünü olarak bilimsel çalışmalara, bilim insanlarına ve şehirle ilgili çalışma ve çalışanlara kaynaklık etmesi amacından söz etmektedir (Carmona, 2004, s. 11).

Eser son derece teferruatlı ele alınmasına rağmen eleştiri ve tartışmalar yeterince içeriğe dâhil edilmemiştir. Daha ziyade bütün dünyanın bugün hayran kaldığı temiz, güvenli, ulaşılabilir, düzenli Paris için; işçi sınıfının çok büyük bir kısmının kent dışına sürülmesi teferruattır. Haussmann'a yöneltilen suçlamalara verdiği yanıt ise manidardır: “Evet bir hayli ev yıktık ama bir o kadar da yaptık.”

Haussmann'ın anılarından yola çıkarak temellendirilen kitapta litaretürle bağ kurulmamış; doğal akış içinde geniş bir zaman dilimi hikâye diliyle anlatılmıştır. Olayın merkezi Paris'te meslekî tecrübe olarak konunun ilk muhatabının şehir plâncı bir akademisyen (Sorbonne Üniversitesi Avrupa topraklarındaki en eski üniversitedir.) olması ve yaş avantajıyla mikro ve makro bakış açısını yakalayan Carmona; başta meslektaşları için yetersiz ve tartışılır olmakla birlikte iyi bir eser ortaya koymuştur.

*Hausmannlaştırma*⁶ tarihsel kent merkezlerinin yıkılması ile sonuçlanır. Yozlaşmayı, sağlığa zararlılığı ve kentin eski bölümlerinin sefilliğini abartan taraflı bir retorik ortaya çıkıp bürokratik ve övgüler düzen dilin bir parçası olur.

Tamamen yerle bir edildikten sonra her ne kadar plânlı olsa da bir şehri karakterinden kopartmak suretiyle inşa etmek, Bilge Mimar Turgut Cansever'in ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır. Sokakların, caddelerin, binaların yani dolayısıyla bir şehrin hafızasının silinerek tepeden inme bir siyaset ve icraatla yeniden mekân üretilmesi pek çok düşünür ve bilim adamının eleştirisine maruz kalmıştır.

“Benim kuşağımdan ve daha önceki tarihçiler için geçmiş yok edilemez. Bunun nedeni sadece caddeleri ve meydanları hala tanınmış kişilerin isimleri ve olaylarla anan, barış anlaşmalarını imzaladığı yerle özdeşleyen ve savaş anılarının geçmiş günleri hatırlattığı bir kuşağa mensup oluşumuz değil, kamusal olayların hayatlarımızı oluşturan dokunun bir parçası olmasıdır (Hobsbawm, 2015, s. 16).”

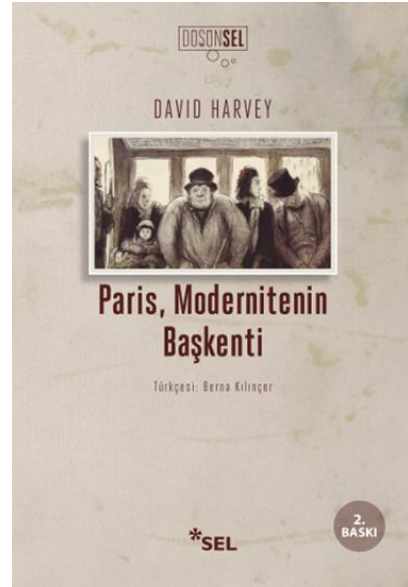
“Geçen 19. Yüzyıl Paris'inin şu özellikleri önemlidir: Ortaçağ yapılarının ve sokak dokusunun yıkımı; hızlı trafik akışına izin veren şık bulvarların yapımı; bu tür bulvarların çoğunun sonuna, bakılmak üzere bir anıt dikilmesi; insanların “kamu içinde mahrem” olabilecekleri yeni kamusal mekânların, pasajların ve kafelerin gelişimi; yeni boş zaman geçirme biçimleri keşfeden insanların olağanüstü karışımı ve turist olarak tanımlanmaya başlayan insan yığınları için belirli turizm yerlerinin ortaya çıkışı. Berman şöyle yazar: “Yaşamın yalıtılmış hücrelerden oluştuğu yüzyılların ardından Paris, bileşik bir fiziksel ve insani mekâna dönüşüyordu (Urry, 2015, s. 369)

Hausmann kimilerine göre bir deha, kimilerine göre ise Robert Bolt'un meşhur oyunundaki “Her Devrin Adamı”⁷dir.

⁶Suçlayıcı iddiaların ileri sürüldüğü ve polemiklerin egemen olduğu bir ortamda ortaya kamusallaştırma faaliyetlerinin aşırıya kaçtığına ima eden, körü körüne yıkımlar, fakirlerin sürülmesi, *Hausmannlaştırma* *Hausmannizasyon* gibi kavramlar çıkmıştır (Carmona, 2004).

Edebiyat, Şiir ve Sinemada Şehrin İtirazı

Yine bir şehir plâncısı olan David Harvey “Paris, Modernitenin Başkenti” kitabında Balzac, Flaubert, Baudelaire ve Zola'yı insan-mekân ilişkisi üzerinden okuyarak ve karşılaştırarak başlar. Bu yazarların eserlerini “bir edebiyat eleştirmeni değil de bir şehir planlamacısı olarak” okur. Balzac'taki Paris'le Flaubert'dekini karşılaştırır. *Goriot Baba*, *Madam Bovary*, *Duygusal Eğitim*, *Oyun Bitti*, *Nana* ve daha birçok romanı insan-mekân ilişkisi bağlamında ve yeninin sancısını tespit etmek için okur.

Balzac ve onun dönemindeki pek çok kişi, doğru ya da yanlış, kenti sahiplenip onu kendilerine ait kılacaklarına inanıyorlardı. (...) ancak 1848'den sonra kente hâkim olan ve onu kendi özgül çıkarları ve amaçları için biçimlendiren Hausmann ve imarcılar, spekülâtörler ve sermayedarlar, piyasa güçleri olur ve toplumun çoğunluğunu bir kayıp ve mahrumiyet duygusu içinde bırakırlar. Balzac, Flaubert, Baudelaire ve Zola olmak üzere dönem yazarlarında mekân-karakter ilişkilerini, kendi deyişiyle, dikkatli bir şehir planlamacısının gözünden okumak son derece ilginç olsa da, Harvey'in Paris'e ve dönem edebiyatına bakışı bir şehir

⁷Her Devrin Adamı (Özgün ismi: A Man for All Seasons), Sir Thomas More hakkında aynı adlı Robert Bolt'un oyununa dayalı 1966 yapımı İngiliz filmidir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Her_Devrin_Adamı, 2003).

planlamacısının mekâna bakışıyla sınırlı değildir. Tüm bunlar, dönemin yazarlarına neyin ilham verdiği, romanlarında yarattıkları sosyal ortamın gerçekte nerelerden beslendiğini de anlatır (Harvey, 2013).

Flaubert'in kenti ne kadar güzel inşa edilmiş, ne kadar güzel döşenmiş olursa olsun içinde ve üzerindeki insan eylemlerine fon görevini görür. Kent cansız bir nesne haline gelir. (Haussmann'ın planlamasında büyük ölçüde olduğu gibi.) Haussmann'ın çalışmalarını tamamlamasından sonra, 1869'da yayımlanan *Duygusal Eğitim*, kenti oluşturan cansız nesnelere ayrıntılı tasvirleriyle doludur (Harvey, 2013, s. 119).

Hausmann geniş ve dümdüz caddeler tasarlayarak, komünlerden kurtulur. Emile Zola, "*Paris'in Karnı*" adlı romanında; aslında tutucu bir mimar olan Victor Baltard'ın, 19. yüzyılın ortalarında, İmparator III. Napolyon'un ve Paris Valisi Haussmann'ın dayatmasıyla çelik kullanarak inşa ettiği Paris Halleri'ndeki canlı yaşantıyı anlatır. O kadar yiyeceği, kısa bir süre içinde tüketen Paris, salt bu özelliği nedeniyle bir canavara benzer. Zola erkeklerin metresleri ve eşlerinin birbirini gözetlediği, insanların herhangi bir iletişim kurmadan bir arada bulunduğu, birlikte yürüyen çiftlerin birbirlerinden çok etrafla ilgilendiği" bu yeni bulvarlarda bir "cafe kültürü" oluştuğunu anlatır (Zola, 2006).

Charles Baudelaire'in 1861 tarihinde yazdığı "*Kötülük Çiçekleri*" adlı şiiriyle, Baron Haussmann'ın tersyüz ettiği bir şehri tasvir eder.

"Artık eski Paris yok, bir kentin biçimi
Hızla değişiyor, yazık! Tıpkı bir ölümlünün kalbi gibi;
Paris değişiyor, ancak benim melankolimde hiçbir şey
Yerinden kıvıldamadı! Yeni saraylar, yapı iskeleleri,
bloklar.
Eski dış mahalleler, tümü benim için bir alegoriye dönüşüyor,
Ve benim sevgili anılarım kayalar kadar ağır
(Baudelaire, 2016)."

Sanat tarihçileri eski üslup örneklerinin ne olursa olsun bir kentin toplumsal kent bilincini karakterize ettiğini ileri sürerler. Aralarında Hugo, Balzac, Proudhon, Delvau, Sardou gibi yazarların bulunduğu bazı aydınlar, Haussmann'ın post-liberal kentinin teknik karmaşasını, simetrik ve düzenini bayağı can sıkıcı yenilik bulup eleştirirler. Modern hayatın karşısında başı dönen Baudelaire Paris'i, "hastane, hapishane, kerhane, araf, cehennem" diye tanımlar ve ekler; "Seviyorum seni, rezil başkent".

Paris'in yirmi yıl süren istimlak, yıkım ve inşa dönemi, tam bir "vinçler şehri" görüntüsündedir. 1960'lı yıllarda yaşayan ünlü yönetmen Jean-Luc Godard⁸ Paris'te şehrin ve bireylerin karakteristik özelliklerini kaybedişini "hiçbir-yer" ve "hiçbir-kimse" olarak isimlendirirken, aslında mekânsal değişimle toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiyi vurgular. "Mekân"dan kopuş aslında modern dünyada mekânın paylaşılmış olmasının bir sonucudur. Bireye kalan hiçbir şey yoktur. Bu nedenle Franz Kafka'nın *Şato'sunda* Kadastrocu'nun ölçsüz bir dünyada ölçüp biçeceği bir şey kalmamıştır. Aslında onun kadastrocu olmasının da mantığı budur. Joseph K.'nin denetim toplumundaki devlet kurumlarında yarı baygın halini daha rahat anlayabiliriz.

⁸Paris'in en ünlü caddesinde üzerinde çekilen "Serseri Aşıklar" filmi, kente yabancılaşma ve insanın

"hiç"leşmesini Paris sokaklarındaki kaçma-kovalama hikâyesi üzerinden verir.

Sonuç:

Hausmann uygulamaları Paris'i ihya mı yoksa imha mı etti tartışması kolay kolay bir sonuca ulaşacağı söylenemez. Şehir bölge plâncıların her ne kadar ilgisine mazhar oluyorsa, mekândan bağımsız düşünülemez sosyal bilimlerin de toplum ve kentlerin dönüşümüyle birlikte toplumsal değişim o kadar ilgi odağındadır. Değerlendirmeye çalıştığımız “Paris’in Kentsel Dönüşümü, Hausmann Uygulamaları” kitabının yazarı Michel Carmona “Gerçekten de çok az insan bir şehrin ruhunu bu kadar yüceltebilmiştir(Carmona, 2004, s. 405).” ya da “Şüphesiz Baron Hausmann, Fransa tarihinin verimli bir döneminde olağanüstü bir eser ortaya koymuştur(Carmona, 2004, s. 11).” İfadeleriyle kısmen eleştirilere yer vermekle birlikte, sonuçtan memnundur ve hayranlık duymaktadır. Meslektaş ve “Paris Modernitenin Başkenti” kitabının yazarı David Harvey’in bakışını şu satırlar özetler:“Hausmann Paris’i Batı uygarlığına, hiç olmazsa Fransa’ya lâyük bir başkent haline getirmek istiyordu. En sonunda yalnızca, sermaye dolaşımının gerçek İmparatorluk gücüne dönüştüğü bir kent haline gelmesine yardım etmiş oldu (Harvey, 2013, s. 149-150).”

Doğrusu bütün bu tartışmalara biraz daha nesnel bakmak ve dönemi belki de toplum nezdinde en anlaşılır kılan romanlara biraz daha fazla kulak vermek yeni çalışmaların önünü açabilir.

“Anlatılan senin hikayendir.

Bugünün hikayesi daha anlatılmadı, çünkü henüz kuruluyor, ama hayalet buralarda bir yerde.

İnsan Paris’e bakınca bunu görüyor (Marks, 2016)”.

Kaynakça

Altınöz, M. A. (2004). *Hakkımızda*. Nisan 5, 2017 tarihinde Murat Aytaç Erginöz:

<http://www.muraterginoz.com> adresinden alındı

Baudelaire, C. (2016). *Kötülük Çiçekleri*. Ayrıntı.

Carmona, M. (2004). *Paris'in Kentsel Dönüşümü, Hausmann Uygulamaları*. (M. Şen, D., & M. A. Altınöz, Çev.) İstanbul: FSF.

Harvey, D. (2013). *Paris Modernitenin Başkenti*. (B. Kılınçer, Çev.) İstanbul: Sel.

Hobsbawm, E. (2015). *Kısa 20. Yüzyıl*. (Y. Aloğan, Çev.) İstanbul: Everest.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Her_Devrin_Adam. (2003). Nisan 5, 2017 tarihinde Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org/> adresinden alındı

Marks, K. (2016). *Das Kapital*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek*. (R. G. Öğdül, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Uysal, T. (2010). *Leonardo Benevolo ve Kentleşme Tarihi Üzerine*. Nisan 5, 2017 tarihinde <http://arsiv.mevsimsiz.net> adresinden alındı

Zola, E. (2006). *Paris'in Karnı*. (Y. Tulun, Çev.) İstanbul: Payel.